

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMINA

J
1956

179

1

ANUL V
IANUARIE - FEBRUARIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA
ROMÎNĂ

1

ANUL V
IANUARIE — FEBRUARIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

— COMITETUL DE REDACȚIE —

D. MACREA (*Redactor responsabil*); Acad. M. SADOVEANU;
Acad. B. LĂZĂREANU; Acad. IORGU IORDAN;
Acad. AL. ROSETTI; G. ISTRATE; J. BYCK; V. BREBAN;
GH. BULGĂR; M. ILIESCU; S. STATI; F. ȘUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÂNĂ*

BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R. Telefon 3.85.05

S U M A R

	<u>Pag.</u>
D. MACREA, Despre dialectele limbii române.....	5
<i>GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR</i>	
LUIZA și MIRCEA SECHE, Despre etimologie populară și contaminație	25
M. BUCĂ, Cu privire la sinonime	36
<i>LIMBĂ ȘI LITERATURĂ</i>	
G. SCRIDON, Coșbuc despre limba literară.....	43
L. ȘERDEANU, Numele de persoane în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu....	52
<i>METODICA PREDĂRII LIMBILOR</i>	
I. POPESCU, Cîteva observații asupra greșelilor de ortografie săvîrșite de elevi	59
G. BELDESCU, Cu privire la predarea liniuței de unire.....	66
<i>CRONICĂ</i>	
D. MACREA și EM. VASILIU, Sesiunea științifică a Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R., ținută în cinstea celui de-al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Român	85
<i>RECENZII</i>	
MARCEL COHEN et un groupe de linguistes, Français élémentaire? Non, Paris, Editions Sociales, [1955] 113 pag. (<i>N. Dămilă</i>)	91
Acad. AL. ROSETTI, Studii lingvistice, Ed. Academiei R.P.R., 1955 82 pag. (<i>C. Maneca</i>)	93
Acad. AL. GRAUR, Studii de lingvistică generală, Ed. Academiei R.P.R., 1955 187 pag. (<i>I. Hașeganu</i>)	96
Note bibliografice	99
<i>NOTE ȘI CONSULTAȚII</i>	
JIRI FELIX, Cu privire la transcrierea numelor de persoane și a toponimicelor cehe	102
AL. IONAȘCU, Cu privire la răspunsurile către cititori din nr. 5, 1955...	104
Răspuns cititorilor.....	107

DESPRE DIALECTELE LIMBII ROMÎNE

DE

D. MACREA

Pentru cunoașterea științifică a istoriei limbii române, o problemă de importanță deosebită este cea a formării dialectelor ei. Aceasta constituie a doua problemă de bază a istoriei limbii noastre, prima fiind cea a originii și structurii ei pe care am expus-o într-un studiu recent ¹.

Analiza condițiilor în care s-au format și dezvoltat dialectele limbii române, precum și studiul structurii lor, a preocupat intens pe toți lingviștii noștri din trecut, care au adunat și interpretat un bogat și valoros material de fapte. În afară de lucrările de sinteză asupra istoriei limbii române scrise de Ovid Densusianu ², Alexandru Philippide ³, Sextil Pușcariu ⁴ și Alexandru Rosetti ⁵, care tratează problema dialectelor în ansamblul ei, fiecare dialect în parte a fost studiat amănunțit de către cercetători erudiți: dialectele aromân și meglenoromân de romanistul german Gustav Weigand ⁶, Pericle Papahagi ⁷ și Theodor Capidan ⁸, cel istroromân de Gustav Weigand ⁹, Sextil Pușcariu ¹⁰ și Iosif Popovici ¹¹.

¹ D. Macrea, Despre originea și structura limbii române, în « Limba română » nr. 4, 1954, p. 11-30.

² O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I: Les origines (cap. VI: La langue roumaine au sud et au nord du Danube. Origine des trois dialectes, p. 288 și urm.), Paris, 1901.

³ Al. Philippide, Originea românilor. Vol. II: Ce spun limbile română și albaneză, Iași, 1927.

⁴ Sextil Pușcariu, Limba română. Vol. I: Privire generală. București, 1940.

⁵ Al. Rosetti, Istoria limbii române. Vol. IV: Româna comună. București, 1941.

⁶ G. Weigand, Die Arumunen. Vol. I și II, Leipzig, 1894, 1895; idem Vlacho-Meglen, Leipzig, 1892.

⁷ P. Papahagi, Basme aromâne și glosar, București, 1905; idem, Meglenoromânii. Partea I, II, București, 1902.

⁸ Th. Capidan, Aromânii, București, 1932; idem, Meglenoromânii, I, II, III, București, 1925, 1928, 1936.

⁹ G. Weigand, Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie, în « Romania », XXI (1892); idem, Istrisches, în « Jahresbericht . . . » I (1894) și II (1895).

¹⁰ Sextil Pușcariu, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan. Studii istroromâne, I, II, III, București, 1906, 1926, 1929.

¹¹ Iosif Popovici, Dialectele române. IX: Dialectele române din Istria. Halle, 1909, 1914.

Pentru studiul graiurilor dialectului dacoromîn dispunem de două mari opere dialectologice: «Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromîn»¹, întocmit de Gustav Weigand (Leipzig, 1909), și «Atlasul lingvistic romîn»², întocmit de fostul Muzeu al limbii romîne din Cluj, din care au apărut între anii 1938-1942 trei volume și a cărui publicare o continuă în prezent Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., care a publicat recent alte două volume³.

Reluarea discuției asupra formării dialectelor limbii noastre este justificată de faptul că, deși dezbătută zeci de ani de către aproape toți lingviștii romîni, ea are încă unele aspecte controversate.

Expunerea noastră urmărește să înfățișeze sumar și critic aspectele acestei probleme care sînt legate de locul și de epoca de formare a poporului și a limbii romîne. Această din urmă problemă a fost reluată de curînd în studiu de către o comisie constituită în sesiunea din iunie 1955 a Academiei R.P.R. cu sarcina de a o cerceta în lumina progreselor de astăzi ale lingvisticii și istoriei. Comisia este formată din lingviști și din istorici a căror colaborare este indispensabilă, deoarece problema în discuție va putea fi lămurită numai prin confruntarea critică a datelor lingvistice și istorice. Dacă la începuturile lor moderne, lingvistica și istoriografia noastră au fost strîns legate între ele, lingviștii fiind și istorici, iar istoricii și lingviști — Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Petru Maior, B. P. Hasdeu, Ioan Bogdan —, mai tîrziu, lingviștii și istoricii s-au izolat unii de alții. Istoricii n-au mai ținut seama în cercetările lor de datele lingvisticii, deși pentru perioada veche și medievală a istoriei noastre, în lipsă de date istorice sigure, materialul lingvistic constituie un important mijloc de cunoaștere a trecutului poporului romîn. Izvorîta din concepția marxistă a legăturii indisolubile dintre istorie și limbă, colaborarea de astăzi dintre lingviști și istorici va aduce, desigur, rezultate din cele mai rodnice.

★

Din analiza datelor istorice și lingvistice rezultă că poporul și limba romînă s-au format pe întreg teritoriul romanizat în primele secole ale erei noastre, în sud-estul Europei, care cuprindea, în nordul Dunării: Oltenia, Banatul, Transilvania și partea de pe lîngă Dunăre a Munteniei și a Moldovei, iar în sudul Dunării: Panonia inferioară (nordul Iugoslaviei), Dardania (partea de sud-est a Iugoslaviei pînă la Scoplie și partea de vest a Bulgariei, inclusiv regiunea Sofia), Moesia superioară și inferioară (nordul Bulgariei dintre Balcani și Dunăre și Dobrogea) (Vezi harta alăturată). În această regiune, Dunărea, devenită din

¹ Gustav Weigand, *Lingvistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.

² *Atlasul lingvistic romîn. Partea I, vol. I, Cluj, 1938. Partea a II-a, vol. I, Sibiu, 1940. Partea I, vol. II, Sibiu, 1942.*

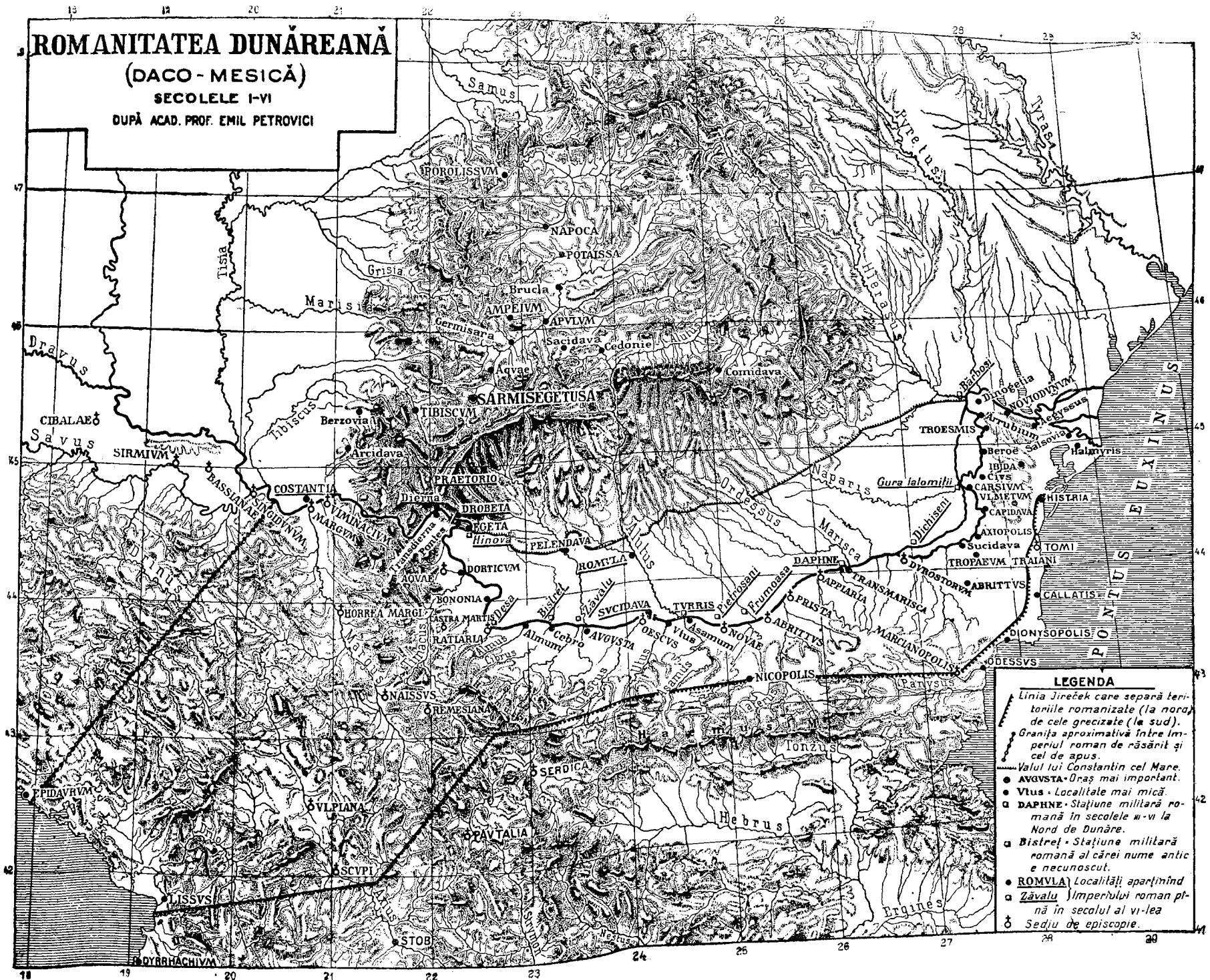
³ *Atlasul lingvistic romîn, Serie nouă. Vol. I și II, București, 1956.*

ROMANITATEA DUNĂREANĂ

(DACO-MESICĂ)

SECOLELE I-VI

DUPĂ ACAD. PROF. EMIL PETROVICI

LEGENDA

Linia Jireček care separă teritoriile romanizate (la nord) de cele grecizate (la sud).

Granița aproximativă între Imperiul roman de răsărit și cel de apus.

Valul lui Constantin cel Mare.

● AVGVSTA - Oraș mai important.

○ VIVVS - Localitate mai mică.

□ DAPHNE - Stațiune militară romană în secolele IV-VI la Nord de Dunăre.

□ BISTREȚ - Stațiune militară romană al cărei nume antic e necunoscut.

● ROMVLA - Localități aparținând

□ Zăvalu Imperiului roman până în secolul al VI-lea

♣ Sediu de episcopie.

momentul în care romanii au ajuns la ea, cel mai important drum al lor în sud-estul Europei, a constituit, prin numărul mare de localități romane situate de-a-lungul ei, principala arteră de romanizare, formînd o linie de legătură permanentă și organizată între populațiile de pe ambele ei laturi. Ea n-a încetat să aibă acest rol nici după anul 271 cînd Dacia a fost părăsită oficial de legiunile și administrația rom nă. O dovadă importantă în această privință o constituie, printre altele, faptul că pe la mijlocul secolului al IV-lea, Constantin cel Mare a construit încă două poduri peste Dunăre, unul la Celei și altul la Oltenița, în afară de cel construit de Traian la Turnu-Severin, la începutul secolului al II-lea. Pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea, toate orașele cu garnizoane romane de pe malul drept al Dunării au avut capete de pod cu castre romane pe malul stîng al fluviului ¹.

Această parte de margine a imperiului roman a început însă din a doua jumătate a secolului al III-lea al erei noastre să fie zguduită de valurile popoarelor în migrațiune: goți, gepizi, huni, avari, slavi. Organizarea romană de aici slăbește astfel treptat, iar populația rom nă și romanizată din aceste locuri, rămînînd izolată de cea apuseană, își pierde importanța politică în imperiul de răsărit, în care, începînd cu anul 605, este decretată, ca limbă de stat și a bisericii, limba greacă.

Prin izolarea timpurie a romanității dunărene de cea apuseană, prin pierderea rolului ei politic și cultural în imperiu și prin încetarea influenței — activă timp de secole în apus — a latinei clasice asupra celei vorbite, s-au creat condițiile ca limba romînă să se formeze mai devreme decît limbile romanice apusene. În secolul al VII-lea, ea poate fi considerată ca formată, deoarece elementele slave care încep atunci să pătrundă în limba romînă nu numai că nu-i modifică structura gramaticală, dar nu participă nici la transformările ei fonetice cele mai caracteristice care o deosebesc de latina populară tîrzie și de celelalte limbi romanice ².

Perioada din istoria limbii romîne dintre secolele al VII-lea și al XIII-lea, cînd contactul dintre vorbitorii ei din nordul și din sudul Dunării s-a menținut încă activ, a fost numită de către școala lingvistică de la Cluj «stră-romînă» ³, de către școala de la București «romînă comună» ⁴ și «romînă primitivă comună», iar de către lingvistul sovietic V. F. Șișmarev, «romano-balcanică» ⁵. Al. Philippide întrebuițează denumirea de «romînă primitivă» pentru perioada «cînd limba romînă exista ca dialect al limbii latine, iar nu ca limbă romanică aparte (aproximativ pînă la începutul secolului al VII-lea)» ⁶. El întrebuițează

¹ Vezi D. Macrea, Despre originea și structura limbii romîne, în «Limba romînă», nr. 4/1954, p. 16—17.

² Vezi V. F. Șișmarev, Romanskie iazîki iugo-vostocinoi Evropî i naționalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în «Voprosî iazîkoznanîia», 1952, nr. 1, p. 91—92; D. Macrea, ibidem, p. 21.

³ Vezi Sextil Pușcariu, Limba romînă, București, 1940, p. 244—248.

⁴ Vezi Al. Rosetti, Istoria limbii romîne. Vol. IV: Romîna comună, București 1941.

⁵ Vezi V. F. Șișmarev, Romanskie iazîki iugo-vostocinoi Evropî i naționalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în «Voprosî iazîkoznanîia», 1952, nr. 1, pag. 80—106.

⁶ Vezi, Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. II: Ce spun limbile romînă și albaneză, Iași, 1927. p. 233.

deci acest termen pentru perioada căreia acad. E. Petrovici îi spune «romanică-dunăreană»¹. Denumirea de «romînă primitivă comună» o socotim cea mai potrivită. Termenul de «străromînă» este un calc după limba germană. Denumirea de «romînă comună» este echivocă, ea folosindu-se și pentru a denumi limba literară în sensul de limbă națională. Termenul de «romano-balcanică» restrînge teritoriul de formare a limbii romîne exclusiv la sud de Dunăre.

O. Densusianu², Al. Philippide³, Sextil Pușcariu⁴ și Al. Rosetti⁵ au încercat, pe baza comparării dialectelor dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn, să reconstituie trăsăturile caracteristice ale romînei primitive comune, dintre care amintim următoarele:

1. Transformarea lui *a* neaccentuat în *ă* (lat. *casa* > dacorom., arom., meglenorom. *casă*, istrorom., *cășe*. Forma istroromînă cu *ę* pentru *ă* este o inovație).

2. Transformarea lui *a* accentuat urmat de poziție nazală, în elementele moștenite din latină, în *i* (lat. *panem* > dacorom. *pîne*, arom. *pîne*, meglenorom. *pyini*, istrorom. (cu rotacism) *păre*. Forma meglenoromînă cu *o* deschis și forma istroromînă cu *ă* sînt inovații).

3. Diftongarea lui *e* accentuat în *ea* și a lui *o* accentuat în *oa* cînd erau urmași în silaba următoare de un *ă* sau *e*. Se rostea: *feată* (din lat. *feta*) cum se rostește și astăzi în toate trei dialectele sud-dunărene. Forma *fată* din dialectul dacoromîn este o inovație. Se rostea *floare* (din lat. *florem*) cum se rostește și astăzi în dialectele dacoromîn, aromîn și meglenoromîn. Forma istroromînă *flore* este o inovație.

4. *e* după labială, în poziție tare, se păstra neschimbat: *fet* (din lat. pop. *fetus*), *mer* (din lat. pop. *melum*), *per* (din lat. *pîrum*), cum se rostesc pînă astăzi în dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn. Formele *făt*, *măr*, *păr* din dialectul dacoromîn sînt inovații.

5. Dispăruseră din elementele latine consoanele *b* și *v* intervocalice: *iarnă* (din lat. *hiberna*), arom. și meglenorom. *iarnă*, istrorom. *iârne*; *cal* (din lat. *caballus*), arom. și meglenorom. *cal*, istrorom. *că(l)*; *oaie* (din lat. *ovis*), arom. *oaie*, meglenorom. *uaie*, istrorom. *oie*.

6. *d* urmat de iod se rostea, în elementele moștenite din latină, *dz* (*dzic* din lat. *dico*, *dzi* din lat. *dies*), cum se rostește pînă astăzi în dialectul aromîn, în graiul din Banat și în graiul din Moldova. Evoluția semiocclusivei *dz* la *z* din restul dialectului dacoromîn și din dialectele meglenoromîn și istroromîn este o inovație.

7. *l* urmat de iod se rostea *l'* (muiat), cum se rostește pînă astăzi în toate trei dialectele din sudul Dunării (lat. *filius* > arom. *h'il'iu*, meglenorom. *il'iu*, istrorom. *fil'*. Forma dacoromînă *fiu* este o inovație).

¹ Vezi F. Petrovici, Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă, în « Studii și cercetări lingvistice », I, 1950, fasc. 2, p. 214—215.

² Vezi O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I, pag. 288—348.

³ Vezi Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. II (1928), p. 3—570.

⁴ Vezi S. Pușcariu, Limba romînă. Vol. I: Privire generală, p. 233—256; vezi și Étude de linguistique roumaine, 1937, p. 64—120.

⁵ Vezi Al. Rosetti, Istoria limbii romîne. Vol. IV, p. 27—69.

8. *n* urmat de iod se rostea de asemenea muiat (*n'*), cum se rostește pînă astăzi în graiul din Banat și în toate dialectele sud-dunărene (lat. *capitaneum* > bănăț. *căpătîn'u*, arom. *căpitîn'iu*, meglenorom. *căpiton'iu*. Forma *căpătîi* din restul teritoriului dacoromîn este o inovație).

9. Dentalele *t* și *s* urmate de un iod se transformaseră în *ț* și *ș*: *ținea* (din lat. *tenere*) arom. *țin*, meglenorom. *țăn*, istrorom. (cu rotacism) *țirę*; *ședea* (din lat. *sedere*), arom. *șed*, meglenorom. *șăd*, istrorom. *ședę*.

10. Grupele consonantice *cl* și *gl* se rosteau cu *l* muiat (*cl'* și *gl'*) cum se rostesc pînă astăzi în toate dialectele sud-dunărene (lat. pop. *oricla* > arom. *urici'l'e*, meglenorom. *uręcl'ă*, istrorom. *uręcl'e*; lat. pop. *glemus* > arom., meglenorom. și istrorom. *gl'em*; lat. pop. *ungla* > arom. *ungl'e*, meglenorom. *ungl'ă*, istrorom. *ungl'e*. Formele dacoromîne *ureche*, *ghem*, *unghie* sînt inovații).

11. *l* intervocalic se transformase, în cuvintele moștenite din latină, în *r*. Se rostea *soare* (din lat. pop. *solem*), *moară* (din lat. *mola*), cum se rostesc și astăzi în toate cele patru dialecte.

12. Dispăruse *l* geminat intervocalic, înainte de un *a*: *stea* (din lat. *stella*), arom. și meglenorom. *steauă*, istrorom. *stę*.

13. Labio-velarele latine *qu* și *gu* se transformaseră, înainte de un *a*, în labialele *p* și *b*. Se rostea *apă* (din lat. *aqua*), *patru* (din lat. *quattuor*), *limbă* (din lat. *lingua*), *întreba* (din lat. *interrogare*), cum se rostesc și astăzi în toate cele patru dialecte.

14. Grupele consonantice latine *ct*, *cs* și *gn* se transformaseră în *pt*, *ps* și *mn*. Se rostea *lapte* (din lat. pop. *lactem*), *coapsă* (din lat. *coxa*), *lemn* (din lat. *lignum*) cum se rostesc și astăzi în toate cele patru dialecte.

Desigur că limba romînă primitivă comună abia formată și vorbită pe un teritoriu întins nu putea fi deplin unitară. Sextil Pușcariu¹ susține că rotacismul (rostirea *mîră*, *pîre* pentru *mînă*, *pîine*), — fenomen care, astăzi, în dialectul dacoromîn, se mai păstrează numai în cîteva cătune ale Scărișoarei (Munții Apuseni), dar care cuprindea, în secolul al XVI-lea, cînd apar primele noastre monumente scrise, jumătatea de nord a Transilvaniei, Maramureșul și nordul Moldovei și care este general în dialectul istroromîn —, apăruse, ca o particularitate regională, în perioada romînei primitive comune. Tot ca un fenomen apărut ca particularitate regională în această perioadă trebuie considerată palatalizarea labialelor (rostirea *k'atră*, *g'ine* pentru *piatră*, *bine*), fenomen general în aromînă, parțial în meglenoromînă (unde labialele nu palatalizează toate și nici în toate cuvintele) și regional în dacoromînă². Se ivise de asemenea diferența de tratament între *c* și *g* urmați de iod, în *ĉ* și *ĝ* pe de o parte, cum se rostesc în dialectul dacoromîn (*cer* din lat. *celum*, *ger* din lat. *gelum*), și în *ț* și *dz* (*z*) pe de altă parte, cum se rostesc în dialectele din sudul Dunării (arom. *țer* din lat.

¹ Vezi Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, București, 1940, p. 246; vezi și idem, *Étude de linguistique roumaine*, 1937, p. 86—92.

² Vezi D. Macrea, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 52—89.

celum, dzinere din lat. *generem*, meglenorom. *țer, zinare*, istrorom. *ținț* din lat. pop. *cinque*). Apăruse ca fenomen regional *ă* pentru *a* accentuat în tulpina pluralelor feminine terminate în *i*: *părți, cetăți, adunări*. Formele cu *a* păstrat (*parți, cetați, adunari*) sînt încă atestate în dialectul dacoromîn în textele din secolul al XVI-lea.

★

Formarea și dezvoltarea dialectelor limbii romîne este o ilustrare vie a tezei marxiste despre legătura strînsă dintre istoria și limba poporului care a creat-o și o vorbește.

După primele valuri ale popoarelor în migrațiune care au trecut prin ținuturile carpatodunărene ducîndu-se mai departe înspre apus peste Panonia și nord-vestul Peninsulei Balcanice, începînd cu secolul al VI-lea se opresc în aceste părți slavii, apoi pecenegii, cumanii, bulgarii, iar în secolul al IX-lea se așază în Panonia, ungurii.

Popor de păstori și agricultori, românii n-au opus impulsunii viguroase a noilor veniți o rezistență organizată. Ocupația lor de bază, păstoritul, prin mobilitatea și caracterul ei dispersat, le-a ajutat în această perioadă turburată să evite situațiile și locurile primejdioase. În nordul ca și în sudul Dunării se așază începînd cu secolul al VI-lea o numeroasă populație slavă cu care românii au stabilit raporturi pașnice. În această perioadă au intrat din slavă în limba romînă cuvinte ca *nevastă, milă, trup, slab, gol, rană, plăți, învîrți, împleți, coasă, lopată, clopot*, care se găsesc în toate cele patru dialecte, ceea ce dovedește că românii din nordul și din sudul Dunării erau atunci încă în contact unii cu alții. Tot atunci au intrat în limba slavilor cîteva cuvinte romînești moștenite din latină referitoare mai ales la viața religioasă: *altar, crăciun, colindă, rusalii*¹.

Organizarea și consolidarea celor două state feudale slave de sud, bulgar și sîrb, și a statului feudal maghiar a avut ca urmare, pe de o parte asimilarea romînilor sedentari peste care s-a suprapus masa compactă a noilor veniți, iar pe de altă parte o dislocare de grupe mari de romîni, unele ajungînd în sudul Peninsulei Balcanice, altele în Istria, altele în Moravia, Galiția și chiar Silezia².

În sudul Peninsulei Balcanice, românii sînt menționați, mai întîi în secolul al X-lea, de cronicarul bizantin Kedrenos, care îi numește « vlahi nomazi », relatînd că, în anul 976, aceștia au ucis, între Prespa și Castoria, în locul numit « Stejarii frumoși », pe David, fiul comitelui bulgar Șişman și că ei își păstrau atunci, în acele părți, independența. La 1065 este semnalată răscoala vlahilor din Tesalia sub căpetenia lor Niculiță împotriva stăpînirii bizantine. La sfîrșitul secolului al XI-lea, cronicarul bizantin Kekaumenos vorbește de românii din sudul Peninsulei Balcanice ca de o primejdie pentru imperiul bizantin. « Contra lor, scrie cronicarul, a purtat război împăratul Traian și i-a strivit cu totul, iar împă-

¹ Vezi V. F. Șişmarev, *Romanskie iazîki iugo-vostocinoi Evropî i naționalnii iazîk Moldavskoi SSR*, în « *Voprosî iazîkoznaviia* », 1952, nr. 1, p. 85.

² Vezi N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1934, p. 224.

ratul lor Decebal a fost ucis și capul i-a fost expus într-o sulită în mijlocul Romei. Căci ei sînt așa-numiții daci și besi. Înainte vreme trăiau pe lîngă Dunăre și pe lîngă Sau, pe care rîu îl numim astăzi Sava, acolo unde trăiesc acum sîrbii, prin locuri tari și grele de străbătut și, încrezîndu-se în tăria locurilor, arătau întii tragere de inimă și supunere față de împărații mai de demult și apoi ieșeau de prin întăriturile lor și prădau țările romanilor, pînă ce și-au pierdut aceștia răbdarea și i-au sfărîmat, cum am mai spus. Și atunci vlahii au ieșit din locurile acelea și s-au împrăștiat peste tot Epirul și Macedonia, iar cei mai mulți s-au așezat în Elada»¹. Kekaumenos știa deci că vlahii din sudul Peninsulei Balcanice sînt coboriți de pe lîngă Dunăre și că sînt același popor cu cei din Dacia, fiind urmașii dacilor și ai besilor.

În secolul al XII-lea și la începutul secolului al XIII-lea, în timpul imperiului romîno-bulgar, după mărturia cronicarului bizantin Nicetas Akominatos Honiater și a cronicarului francez Villehardouin, numărul romînilor între Dunăre și Balcani, era încă important ², ceea ce dovedește că despărțirea definitivă a romînilor sudici de cei din nordul Dunării nu este mai veche de secolul al XIII-lea.

Asupra drumurilor urmate de diferitele grupe de romîni sud-dunăreni, după ce au fost dislocate din așezările lor primitive din nordul Peninsulei Balcanice, s-au formulat de către lingviștii romîni din trecut ca și de unii lingviști străini ³ numai ipoteze, deoarece date istorice sigure lipsesc în această privință. Numele topice romînești din nordul Iugoslaviei de astăzi: *Durmitor, Vizitor, Crucița, Negrișor, Măgura* ca și numele romînești de persoane din documentele sîrbești din evul mediu, *Barbat, Dracul, Fecior, Micul* ⁴ sînt desigur urme ale prezenței romînilor în acele locuri și ale drumurilor lor în spre coasta dalmată, iar numirile topice *Văcărel, Păsărel, Merul, Singur, Țerțel, (Cercel), Banișor, Cerbul, Măgura, Mușat, Lupova, Ursulița* ⁵ din Bulgaria de astăzi sînt urme ale prezenței și drumurilor celor care au ajuns în sudul Peninsulei Balcanice.

O trecere masivă de romîni din sudul în nordul Dunării n-a putut fi dovedită, pînă acum, de nimeni, nici din punct de vedere istoric și nici lingvistic.

Teoria istoricului austriac Robert Roesler, după care romîni ar fi venit din sudul în nordul Dunării abia prin secolul al XIII-lea, este o construcție fragilă și tendențioasă, deoarece un fenomen atît de important ca emigrarea unei mase de sute de mii de oameni nu putea fi trecut cu vederea de cronicile timpului, printre care una dintre cele mai vechi cronici ungurești, cea a notarului anonim,

¹ Vezi Al. Philippide, *Originea romînilor*. Vol. I (1923), p. 662—663.

² Vezi Al. Philippide, *ibidem* p. 9.

³ Vezi Fr. Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*, in *Den schriften der Akademie der Wissenschaften in Wien*, philologisch-historische Klasse, vol. XXX și Mathias Friedwagner, *Ueber die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit*, Halle, 1934.

⁴ Vezi V. F. Șișmarev, *Romanskie iaziki iugo-vostocnoi Evropi i naționalni iazik Moldavskoi SSR*, în *«Voprosi iazikoznania»*, 1952, nr. 1, p. 85.

⁵ Vezi Gustav Weigand, *Rumänen und Arumunen in Bulgarien*, Leipzig, 1907, p. 40—50 și 102—104.

41

fi semnaleză, la venirea ungarilor, pe romîni nu numai în Transilvania, unde, spune cronică, ungurii au putut să pătrundă numai după lupte grele purtate împotriva voivozilor Glad, Menumorut și Gelu, despre acesta din urmă precizîndu-se că era « dux » al romînilor și al slavilor, ci și în Panonia ¹. Acest din urmă fapt e confirmat și de vechea cronică rusească (de la începutul secolului al XII-lea) a lui Nestor, care relatează că, la așezarea lor în Panonia, « Ungurii au început să lupte cu volohii și cu slovenii care trăiau acolo. . . Ungurii au alungat pe volohi » ². După N. Drăganu, romîni au ajuns în Moravia încă în secolul al X-lea împinși de unguri din Panonia ³. În secolul al XI-lea sînt atestate grupe de romîni în Nitra și Moravia ⁴. În vremea în care își scria notarul anonim cronică (secolul al XI-lea), « păstorii vlahi » (« Blachii ac pastores romanorum ») aveau așezări statornice « în Carpații apuseni și nordici, ca și în cei estici, pînă în Galiția, în valea Tisei, Crișului, Mureșului, Timișului, în Ardeal și în Țara Făgărașului, alcătuiind un lanț neîntrerupt » ⁵. În același secol sînt atestate grupe de romîni în Galiția, în regiunea Vistulei, Bugului, Nistrului și Mării Negre, pe unde a călătorit pelerinul scandinav Rothfos care a fost ucis de ei ⁶. Prezența romînilor în Galiția este semnalată în secolul al XII-lea de cronicarul bizantin Nicetas Akominatos Honiates, care relatează că a fost prins acolo de romîni fugarul bizantin Andronic și predat următorului său Manuel Comnenul ⁷.

Teoria lui Al. Philippide, adoptată recent și de romanistul sovietic V. F. Șișmarev, despre venirea romînilor din sudul în nordul Dunării în secolele al VI-lea și al VII-lea, în forma a două mari valuri succesive, se întemeiază exclusiv pe argumente lingvistice. Primul val ar fi populat Banatul, vestul și nordul Transilvaniei, Maramureșul și Moldova, iar al doilea, Oltenia, Muntenia și sudul Transilvaniei. Dovada existenței acestor două valuri ar constitui-o, după Philippide, particularitățile de grai din regiunile care ar fi fost populate de cele două valuri.

Argumentele lui Philippide nu sînt însă convingătoare, deoarece asemănările de grai dintre Banat, vestul și nordul Transilvaniei, Maramureș și Moldova pot fi explicate fie ca arhaisme păstrate în mod independent în regiunile respective, fie ca inovații independente ivite în epoci diferite. Astfel, spre exemplu, rostirea *ds*, pentru *z*, din Banat, Munții Apuseni și Moldova este conservarea unui stadiu din romîna primitivă comună, în aceste graiuri din arii de margine, care sînt în general mai conservative, ca și în dialectul aromîn, care se află în arie izolată. În Banat, se păstrează pînă astăzi pronunțarea muiată a lui *n* urmat de iod (*călcîn'*, *cun'* pentru *călcîi*, *cui*) ca în romîna primitivă comună și ca în dialectele

¹ Vezi N. Drăganu, Romîni în veacurile IX-XIV, pe baza toponimiei și a onomasticeii, 1954, p. 7 și urm.

² Ibidem, p. 22.

³ Ibidem, p. 21.

⁴ Ibidem, p. 194-222.

⁵ Ibidem, p. 32.

⁶ Ibidem, p. 123.

⁷ Ibidem, p. 224.

aromîn, meglenoromîn și istroromîn. În graiul din Moldova avem, în această privință, situația din graiul muntean. Graiul din Banat păstrează pînă astăzi labialele nealterate înainte de un iod (*piatră, bine*), la fel ca în graiul din Oltenia și Muntenia, pe cînd în Moldova labialele sînt palatalizate în stadiul final de evoluție (*k'atră, g'ine*). Rostirea *șine, șinș* pentru *cine, cinci* din Banat, nord-estul Transilvaniei și Moldova, este o inovație regională. În graiul din Banat, această rostire nu poate fi despărțită de africativizarea dentalelor (*frac'e* pentru *frate, frunțe* pentru *frunte*) și, în general, de muierarea tuturo: consoanelor urmate de vocale palatale, fenomen comun graiului din Banat cu cel din vestul, nordul Transilvaniei și Maramureș și care nu există în graiul moldovean decît pentru velara *c* urmată de vocalele palatale *e* și *i*. Moldova are asemănări mari de grai numai cu nord-estul Transilvaniei. Graiul acestor regiuni se deosebește însă în ce privește tratamentul labialelor urmate de iod. În Moldova, labialele sînt palatalizate în stadiul final de palatalizare, pe cînd în nord-estul Transilvaniei ele se află într-un stadiu de evoluție mai recent (*pătră, bșine*). Avem în schimb același stadiu de evoluție al labialelor ca în Moldova, în sud-estul Transilvaniei, regiune al cărei grai este, în celelalte privințe, la fel cu graiul muntean ¹.

Deosebiri de grai dintre Muntenia și Moldova nu se explică, cum credea Philippide, prin apartenența celor două provincii la două valuri deosebite de emigrare a romînilor din sudul în nordul Dunării, ci prin existența îndelungată a celor două state feudale romînești independente, care și-au avut centrele lor economice și politice deosebite și asupra graiului cărora s-au exercitat influențe deosebite. În Muntenia a predominat influența limbilor bulgară, sîrbă, medio și neogreacă, în Moldova a limbilor ucraineană, poloneză și rusă. Împrejurări specifice politice și culturale explică particularitățile caracteristice ale graiurilor celorlalte regiuni dacoromîne. Asupra Banatului și Transilvaniei de vest s-a exercitat influența limbilor sîrbă și maghiară, în Transilvania de nord și Maramureș a limbilor maghiară și ucraineană.

N-a putut fi dovedită nici trecerea unor grupe mai mici de romîni sudici în nordul Dunării, care ar putea fi presupusă mai ales după așezarea organizată a slavilor în nordul și nord-vestul Peninsulei Balcanice.

Nicolae Densusianu ² a încercat, spre exemplu, să dovedească, prin argumente antropologice și lingvistice, că locuitorii comunei Săcele de lângă Orașul Stalin ar fi de origine aromînă. Această părere a fost împărtășită și de Ovid Densusianu ³. M. Gaster și L. Șăineanu au atribuit rotacismul și palatalizarea labialelor din dialectul dacoromîn unei emigrări de romîni sudici în nordul Dunării, care ar fi avut loc în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Argumentele acestora au fost combătute de Theodor Capidan care a dovedit că așa-zisele « aromînisme »

¹ Vezi D. Macrea, Probleme de fonetică, 1953, p. 52—89.

² Vezi Nicolae Densusianu, în « Columna lui Traian », VII/1877, p. 266.

³ Vezi Ovid Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I (1901), p. 328.

din dialectul dacoromîn sînt, fie forme păstrate din romîna primitivă comună, fie paralelisme apărute din aceleași tendințe inovatoare în dialecte ale aceleiași limbi¹. De asemenea, n-a putut fi dovedită nici originea meglenoromînă a locuitorilor din cartierul Șchei al Orașului Stalin susținută de Constantin Lacea ².

★

În ceea ce privește epoca în care aromîinii, meglenoromînii și istroromînii s-au despărțit de dacoromîni, ea este datată diferit de aproape fiecare dintre lingviștii noștri. După Al. Philippide, această despărțire s-ar fi produs în secolele al VI-lea și al VII-lea. După Ovid Densusianu, ea ar fi avut loc între secolele al IX-lea și al XIII-lea, iar după Theodor Capidan, în secolele al X-lea și al XI-lea.

Bazîndu-se pe deosebiri mai mari ale dialectului aromîn decît ale celorlalte dialecte sud-dunărene față de dialectul dacoromîn, toți lingviștii romîni sînt de acord că aromîinii sînt cei dintîi care s-au rupt de grupul romîn primitiv.

De asemenea ei sînt de acord că despărțirea meglenoromînilor este mai tîrzie decît a aromînilor, deoarece în acest dialect se găsesc unele inovații lingvistice comune cu cele din dialectele dacoromîn și istroromîn, care lipsesc din dialectul aromîn. Ovid Densusianu îi consideră o colonie dacoromînă emigrată pe teritoriu aromîn, din părțile de sud-vest ale Transilvaniei, în secolele al X-lea și al XI-lea. Theodor Capidan, Sextil Pușcariu și Al. Rosetti îi consideră porniți tot prin secolele al X-lea — al XI-lea, dar nu din nordul Dunării, ci dintre Dunăre și Balcani, susținînd că, înainte de a se stabili în provincia Meglen, din nordul Salonicului, pe riul Vardar, unde se găsesc astăzi, ei s-ar fi oprit un timp în munții Rodope, de unde și-ar fi însușit rostirea bulgară a lui *o* pentru *i*.

În sprijinul tezei că meglenoromînii sînt de origine sud-dunăreană, Theodor Capidan se întemeiază pe asemănările mari dintre dialectul aromîn și meglenoromîn și îndeosebi pe lipsa nazalizării și a rotacismului în aceste două dialecte și pe rostirea *ʃe*, *ʃi* și *dze* (*ze*), *dzi* (*zi*) pentru rostirea dacoromînă *ce*, *ci* și *ge*, *gi*, care datează, după el, din epoca în care aromîinii și meglenoromînii aparțineau încă grupului romîn primitiv comun. Al. Philippide consideră dialectul meglenoromîn ca un subdialect aromîn.

Părerile lingviștilor diferă atît în ceea ce privește epoca cît și locul de origine al istroromînilor.

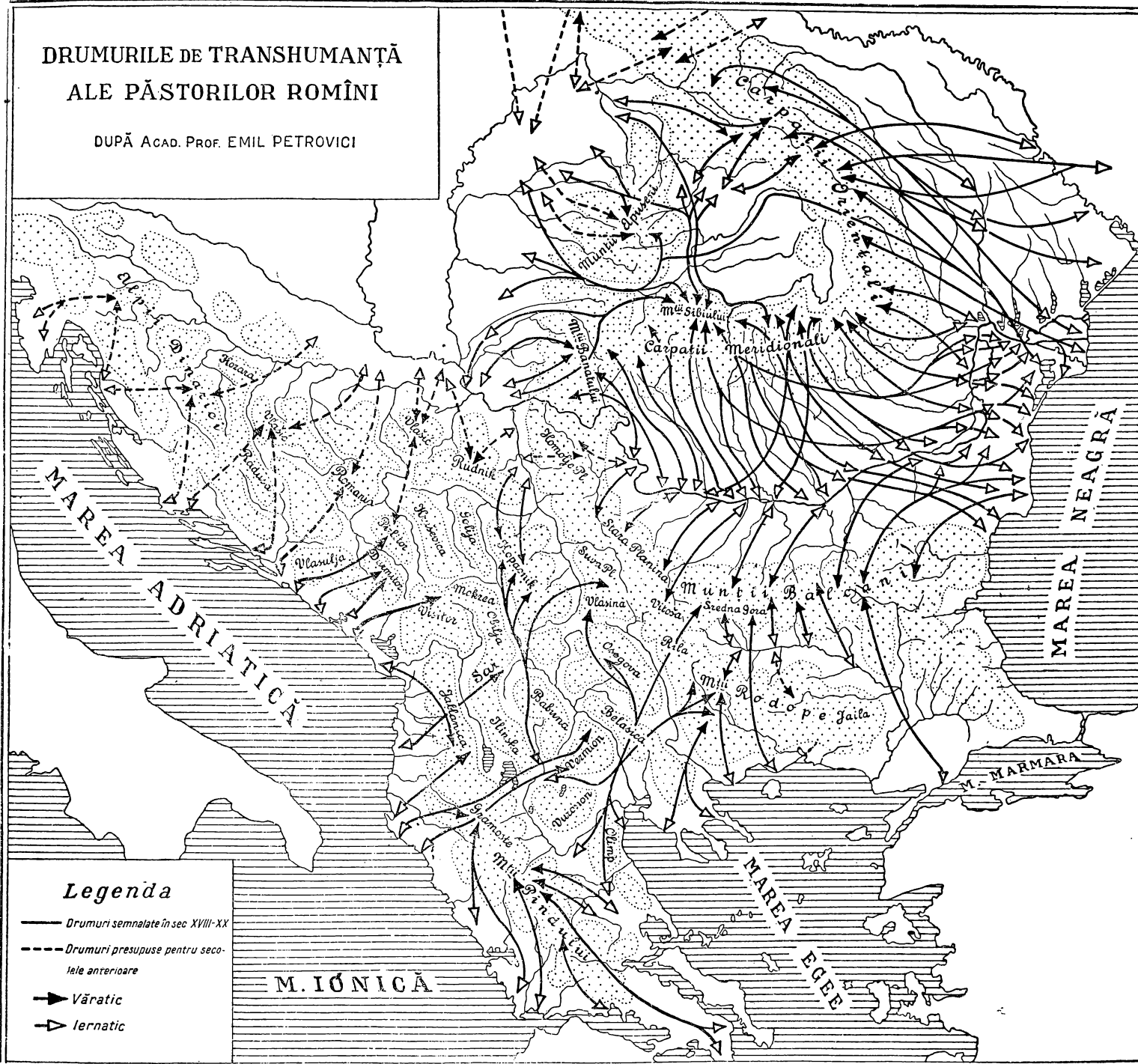
Pentru O. Densusianu, Iosif Popovici, Al. Rosetti și N. Drăganu, istroromînii sînt dacoromîni din Munții Apuseni, sud-vestul Transilvaniei și Banat, care au plecat spre coasta dalmată prin secolele al X-lea — al XI-lea din aceeași presupusă cauză ca meglenoromînii: pătrunderea ungarilor în Transilvania. Argumentele lor de bază în această privință sînt prezența rotacismului în dialectul istroromîn și în Munții Apuseni și păstrarea labialelor nepalatalizate

¹ Vezi Theodor Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1942, p. 312, 330.

² Vezi Constantin Lacea, « Dacoromania », IV, partea I, p. 353—370.

DRUMURILE DE TRANSHUMANȚĂ ALE PĂSTORILOR ROMÎNI

DUPĂ ACAD. PROF. EMIL PETROVICI

înainte de un iod în dialectul istroromîn și în Banat. Ovid Densusianu a arătat că rotacismul era un fenomen încheiat cînd istroromînii au plecat spre locurile lor actuale, deoarece el nu cuprinde, ca și în dialectul dacoromîn, decît elementele moștenite din latină.

După Sextil Pușcariu, istroromînii sînt romîni sud-dunăreni porniți înspre Istria din nordul Iugoslaviei de astăzi abia prin secolele al XIV-lea—al XV-lea din cauza invaziei turcești. Ei ar fi, după el, cel din urmă grup de romîni sud-dunăreni despărțit de dacoromîni. Asemănările mai mari dintre dialectele dacoromîn și istroromîn decît cu celelalte două dialecte sud-dunărene s-ar explica astfel prin legăturile mai îndelungate ale istroromînilor cu dacoromînii. În ceea ce privește rotacismul și păstrarea nealterată a labialelor înainte de iod, acestea nu provin, după Pușcariu, din Munții Apuseni și din Banat, ci ele au constituit particularități comune graiului romînilor din nordul Iugoslaviei cu graiurile dacoromîne de vest și de nord.

Fără a putea să ne pronunțăm cu certitudine, numai pe baza dovezilor lingvistice, în problema locului de origine a meglenoromînilor și a istroromînilor, socotim o contradicție în teza lui Densusianu faptul că, pe de o parte, el susține proveniența majorității dacoromînilor din sudul Dunării, unde elementul romînesc ar fi fost, la început, după el, mult mai numeros decît în nord, iar pe de altă parte, pe meglenoromîni și pe istroromîni îi consideră totuși de origine din nordul Dunării.

Acad. E. Petrovici a întocmit recent, pentru perioada dintre secolele al XVIII-lea și al XX-lea, o hartă a drumurilor pentru văratic și iernatic ale păstorilor romîni din sudul și din nordul Dunării, pe care o reproducem alăturat. Aceste drumuri, pe care acad. E. Petrovici le-a stabilit, pentru perioada amintită, pe bază de dovezi istorice, au fost, desigur, și cele urmate, în evul mediu, de romînii din sudul Dunării înspre locurile lor actuale, precum și cele ale răspîndirii mari, pînă în Galiția, Silezia și Moravia, a dacoromînilor, în aceeași epocă. Începînd de prin secolele al X-lea și al XI-lea, mai ales ca o urmare a organizării statelor slave de sud, pendulările pentru văratic și iernatic ale strămoșilor aromînilor, mai tîrziu și ale strămoșilor meglenoromînilor, încep să graviteze înspre sudul Peninsulei Balcanice, iar ale strămoșilor istroromînilor înspre coasta dalmată, ceea ce a dus, cu timpul, la ruperea contactului lor cu dacoromînii, la împușinarea lor treptată și, firește, la diferențierile dialectale existente. Precum arată însă harta întocmită de acad. E. Petrovici, păstori aromîni ajung pentru iernatic și în zilele noastre la Dunăre.

★

Problema dialectelor limbii romîne a fost privită în trecut numai din punctul de vedere al procesului lor istoric de formare și al structurii lor.

Ea trebuie privită însă și din punctul de vedere al raporturilor actuale ale dialectelor limbii noastre și al perspectivelor lor viitoare de dezvoltare.

După învățătura marxistă despre limbă, dialectele teritoriale, spre deosebire de jargoane, servesc masele populare de pe o anumită regiune și au față de limba comună a poporului unele elemente proprii în structura gramaticală și în fondul principal de cuvinte.

Lingvistul sovietic R. I. Avanesov¹ a arătat cum rezolvă lingvistica marxistă contradicția aparentă între faptul că limba este unică pentru societate și comună pentru membrii ei și existența dialectelor teritoriale. El a arătat că limba a fost totdeauna unică pentru societate, dar societatea, începînd din epoca orînduirii primitive pînă în zilele noastre, a suferit mari modificări calitative care au avut ca urmare unificarea sau fărîmițarea limbii.

Limbile naționale și dialectele sînt categorii istorice. Dezvoltîndu-se după legile lor interne, ele au servit în cursul timpului societăți diferite atît ca întindere teritorială, cît și ca structură social-economică. Repartiția teritorială a limbilor și a dialectelor a fost totdeauna determinată de condiții istorice concrete. În unele epoci, spre exemplu în feudalism, are loc o fărîmițare a limbii în numeroase graiuri și dialecte, pe cînd în alte epoci, spre exemplu în capitalism, dar mai ales în socialism, are loc procesul invers al concentrării dialectelor în limbi naționale unitare.

Izolate teritorial unele de altele de aproape o mie de ani și lipsite de perspectiva de a se mai uni vreodată, dialectele dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn mai pot fi privite astăzi ca dialecte ale aceiași limbi sau trebuie considerate ca limbi independente?

Această întrebare legitimă a fost ridicată recent de acad. Al. Graur în lucrarea sa « Studii de lingvistică generală » (1955). Acad. Al. Graur pleacă, în analiza acestei probleme, de la principiul lingvisticii marxiste, după care raporturile dintre limba națională și dialecte nu trebuie privite numai din punctul de vedere static al înrudirii lor structurale, ci și din punctul de vedere al condițiilor istorice concrete și al perspectivelor lor de dezvoltare. După acad. Al. Graur, pot fi considerate dialecte ale unei limbi numai acele idiome care au perspectiva de a se contopi în limba națională. El citează ca exemplu situația din China de astăzi în care « diferențele dialectale se macină în cadrul limbii naționale unice, prin urmare idiomurile chineze sînt orientate spre contopirea lor într-o singură limbă, sînt deci dialecte, nu limbi diferite »². Dacă nu există condițiile de vărsare a dialectelor în limba națională unică, ci ele duc o viață istorică independentă, acestea devin limbi deosebite. « Olandeza, adaugă acad. Al. Graur, evoluează diferit de germană, deci ea a încetat (și încă de mult) de a fi un dialect al limbii germane; provensala evoluează de multă vreme diferit de franceză și nu poate fi vorba de o contopire a acestor două limbi diferite, deși înrudite. Slovaca se diferențiază de cehă și, în cadrul statului de democrație populară

¹ R. I. Avanesov, Învățătura lui I. V. Stalin despre limbă și dialect, în « Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin », București, 1953, p. 300—303.

² Al. Graur, Studii de lingvistică generală, București, 1955, p. 126.

cehoslovac, limba slovacă a obținut posibilitatea unei depline dezvoltări libere. La fel judecă astăzi lingviștii bulgari pentru a rezolva problema limbii slave macedonene: graiurile locale macedonene aparțineau limbii bulgare; deoarece însă ele nu au intrat în alcătuirea statului bulgar, au mers pe un drum deosebit și au alcătuit limba macedoneană, diferită de celelalte limbi slave»¹.

Aplicînd acest criteriu limbii romîne, acad. Al. Graur ajunge la concluzia că aromîna, meglenoromîna, istroromîna, dacoromîna și moldoveneasca, dezvoltate istoricește în mod independent și fără perspectiva de a se mai contopi vreodată, trebuie privite ca limbi deosebite, iar nu ca dialecte. «Trebuie să considerăm, încheie acad. Al. Graur, că latina orientală s-a scindat în cinci limbi diferite (nemaisocotind dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut): istroromîna și meglenoromîna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromîna care duce o existență precară, și dacoromîna, din care s-a desprins apoi limba moldovenească. Aceste două limbi din urmă sînt singurele, în condițiile de astăzi, care se dezvoltă liber și înfloresc nestîinjenite»².

Stabilirea deosebirii dintre limbă și dialect nu trebuie însă făcută, după părerea noastră, ținînd seama mai mult de factorul istoric și politic decît de ce genetic și structural, care pentru lingvistica marxistă este esențial în definirea specificului unei limbi sau al unui dialect. Pentru a arăta cît de greu este să declari dialectele sud-dunărene ale limbii romîne ca limbi independente, reproducem aici cîte un mic fragment din fiecare din aceste dialecte pentru a vedea ce răspund ele la întrebarea pusă mai sus.

Text aromîn (din «Basmе aromîne» culese de Pericle Papahagi, București, 1905, p. 2—3):

«*Lu-ntribă feata:*

— *Țe plîndzi? Nu vedzi io feată h'iu ș-nu plîngu ș-tine gione aleptu ș-verși lăcrin'i!*

— *Scumpă, cum s-nu plîngu? Nu vedzi tu țe lăiață h'iu?*

— *Lasi, nu-i țiva, că ti-nveți, cum mi-nvițai ș-io.*

Tăcu-ș ficiorlu».

Transpus în dialectul dacoromîn, acest text este următorul:

«*Îl întrebă fata:*

— *Ce plîngi? Nu vezi, eu sînt fată și nu plîng și tu ești june ales (Făt-Frumos) și verși lacrimi!*

— *Scumpă, cum să nu plîng? Nu vezi în ce nenorocire sînt?*

— *Lasă, nu-i ceva (= nu-i nimic), că te înveți, cum mă-nvățai și eu.*

Tăcu feciorul».

Text meglenoromîn (din «Meglenoromîni» de Theodor Capidan, vol, II, 1928, p. 23):

¹ Al. Graur, Studii de lingvistică generală, București, 1955, p. 127.

² Ibidem.

« Ună mul'ari veș un fecior și mult al' ra milă di iel. Cōn la culca să dormă al' cînta și la sculare ar an cōntiș la scula.

Bini ma moartē nu ubidește c-ăi bun ili ăi nibun; vini ună seră al' lō suflitu la fecior și fuzi.

Și mul' arē si duse după moarti ca să-l' ia suflitu la fecior ăila moarti ».

Transpus în dialectul dacoromîn, textul e următorul:

« O femeie (muiere) avea un fecior și mult îi era milă de el (=îi era foarte drag). Cînd îl culca să doarmă îi cînta și la sculare iar în cîntece îl scula.

Bine, dar moartea nu ține seama că-i bun sau îi rău; veni într-o seară, îi luă sufletul feciorului și fugi.

Și femeia (muierea) se duse după moarte ca să ia sufletul feciorului de la moarte ».

Text istroromîn (din « Studii istroromîne » de Sextil Pușcariu în colaborare cu M. Bartoli, A. Byhan și A. Belulovici, vol. I, 1906, p. 27):

« O votē un feșor mes-a țere sluzbē si imbatit-s-a pre un gospodin.

Țela gospodin ăl-ntrîbē iuve mîrē?

Ie zîțe ke mēre țîre sluzbē, ma țela gospodin fost-a dracu si ie-l' zîțe ke se mēre cu ie.

Feșorul' zîțe ke mēre si mes-a priste märe si verit-a la un codru.

An vrh de țela codru fost-a lui cäsē.»

Transpus în dialectul dacoromîn, textul este următorul:

« Odată un fecior a mers să caute slujbă și a întîlnit pe un gospodar.

Acel gospodar îl întrebă unde merge?

El zice că merge să caute slujbă, dar acel gospodar a fost dracul și el îi zice ca să meargă cu el.

Feciorul îi zice că merge și a mers peste mare și au ajuns (=au venit) la un codru.

În vîrful acelui codru a fost (= se afla) casa lui (a gospodarului) ».

Din simpla comparare a acestor trei texte cu versiunile lor dacoromîne rezultă că deosebirile dintre cele patru dialecte ale limbii noastre sînt mai cu seamă de ordin fonetic și nu de structură gramaticală și nici de fond principal de cuvinte.

Deși au dus o existență izolată de aproape o mie de ani, cele patru dialecte ale limbii romîne au păstrat totuși o remarcabilă unitate în structura gramaticală și în fondul principal de cuvinte, fapt care constituie una din calitățile caracteristice ale limbii noastre.

Păstrarea unității limbii romîne se explică prin cauze de natură istorică. Ieșită din latina populară carpato-dunăreană, ea avea un caracter unitar atunci cînd s-au despărțit cele patru actuale grupe de romîni. Aceste grupe au continuat să aibă o civilizație unitară de tip rural păstoresc, fără diferențieri sociale și culturale pronunțate.

Aromîni, meglenoromîni și istroromîni n-au avut niciodată formații politice și centre economice și culturale care să poată transforma dialectele lor

în limbi. În afară de perioada scurtă a imperiului romîno-bulgar, nici una din grupele de romîni sud-dunăreni nu a mai luat parte activă la viața politică a popoarelor din Peninsula Balcanică. Rămînînd la stadiul de civilizație de păstori transhumanți și de mici agricultori, în care se aflau toți romînii în perioada romînă primitivă comună, aromînii, meglenoromînii și istroromînii păstrează pînă astăzi, în dialectele lor, același caracter arhaic pe care-l are viața și ocupația lor. De aceea, aceste dialecte au o mare importanță pentru istoria limbii noastre, deoarece, cu ajutorul lor, putem să reconstituim stadiile vechi ale limbii noastre dintre secolele al VII-lea și al XVI-lea, cînd apar primele noastre monumente scrise, și putem explica numeroase forme din limba romînă de astăzi.

Ele sînt păstrătoarele unor fonetisme, ale unor forme gramaticale și ale unor cuvinte latine populare care au dispărut demult din dialectul dacoromîn, cel mai inovator dintre toate dialectele limbii noastre. Dialectele din sudul Dunării au păstrat, ca în romîna primitivă comună (vezi mai sus pag. 8-9), pe *l'* și și pe *n'*, grupele *cl'* și *gl'* netrecute în *k'* și *g'*. Au păstrat pe *e* după labială netransformat, înainte de poziție tare în *ă*, au păstrat diftongul *ea* înainte de un *e* din silaba următoare. Perfectul simplu din dialectul aromîn este mai apropiat de cel latin decît în dacoromînă (arom. *duș* din lat. *duxī*, arom. *dxiș* din lat. *dixī*. Formele dacoromîne *dusei*, *zisei* sînt inovații). În aromînă se păstrează pînă astăzi *aratra* din lat. *aratrum*, pe care dacoromînii l-au înlocuit cu termenul slav de *plug*. Aromînii au păstrat pe latinul *consobrinus* în forma *cusurin* (*consobrina* > *cusurină*) «văr, (verișoară)», pe latinul *furnus*, în forma *furnu* «cuptor», pe *demandō*, - *are* în forma *dimăndare* «cerere», pe latinul *ficus* și *fica*, în formele *h'ic*, *h'ică* «smochin, smochină», pe latinul *mensis* în forma *mes* «lună», pe latinul *animalia* în forma *nămal'ia* «vite», pe latinul *viginti* în forma *g'ing'it* (*yinyiș*) «douăzeci» ș. a.

Deosebiri între cele patru dialecte ale limbii romîne există, firește, și în domeniul lexicului. Vorbite în condiții istorice diferite, ele au împrumutat cuvinte din limbile popoarelor cu care vorbitorii lor au avut mai strînse relații: aromînii au împrumutat cuvinte din neogreacă, turcă și albaneză, meglenoromînii din bulgară, și turcă, istroromînii din croată și italiană, dacoromînii din limbile slave înconjurătoare, din maghiară, turcă, neogreacă, în secolul al XIX-lea, foarte numeroase cuvinte din franceză, iar în zilele noastre, din rusă.

Aceste împrumuturi se găsesc însă mai ales în partea mobilă a vocabularului celor patru dialecte, parte care, precum a arătat lingvistica marxistă, nu hotărăște soarta unei limbi sau a unui dialect.

Dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn au rămas pînă astăzi la treapta unor graiuri de conversație în mediul păstoresc și rural, pe cînd dialectul dacoromîn a reușit, mai ales în ultimii 150 de ani, să se ridice la treapta unei limbi literare capabile să exprime cele mai noi noțiuni și idei ale civilizației. Celelalte dialecte nu au o literatură proprie și nici nu și-au însușit valorile literare și

lingvistice ale dialectului dacoromîn, cu care n-au putut avea un contact activ. Caracterul lor arhaic contrastează cu înprospătarea continuă a dialectului dacoromîn, — aceasta fiind ceea ce îngreuiază, în primul rînd, înțelegerea dintre un dacoromîn și vorbitorii celorlalte dialecte ale limbii noastre. Greutatea în această privință nu este însă mai mare decît cea dintre un hamburghez și un bavarez, un francez din Auvergne și unul din Picardie, un italian din regiunea Neapole și unul din regiunea Veneția, cînd își vorbesc dialectele lor locale, care sînt totuși dialecte și nu limbi aparte.

În secolul al XII-lea, s-au așezat, în Transilvania, sașii. Perioada așezării acestora coincide aproximativ cu cea a despărțirii celor patru grupe de romîni. Deși despărțiți de 800 de ani de trunchiul german comun și deși nu mai există nici o perspectivă ca dialectul lor să se verse în limba germană, nu avem a face cu o limbă deosebită ci cu un dialect al limbii germane.

Nici prin condițiile istorice și politice dialectele sud-dunărene ale limbii noastre nu pot fi considerate ca limbi deosebite. Vorbite de păstori care au trăit și continuă să trăiască o viață istorică periferică, fără o viață politică și culturală proprie și fără o participare activă la viața statelor în care trăiesc, aromîinii, meglenoromîinii și istroromîinii sînt fragmente ale trecutului poporului nostru, iar dialectele lor constituie părți integrante din istoria limbii romîne, deși ele sînt vorbite de secole în afara granițelor țării noastre și nu mai au nici o perspectivă de a se contopi vreodată în limba națională.

Trăind în număr mic, în țări cu populații de alte limbi care și-au alcătuit state și culturi naționale, aromîinii, meglenoromîinii și istroromîinii au suferit soarta grupelor minoritare din vechile orînduiri sociale feudale și burgheze. Ei și-au păstrat însă, mai ales aromîinii, conștiința înrudirii cu dacoromîinii și a deosebirii lor de popoarele balcanice în mijlocul cărora trăiesc și care toate îi numesc vlahi, ca pe noi. Persecutați în trecut de turci și de regimurile șovine sub care au trăit și împiedicați să dezvolte o cultură proprie, romîinii sud-dunăreni s-au împuținat mereu, încît ei sînt astăzi grupe disparente în mijlocul popoarelor cu care trăiesc. În secolul al XVIII-lea, aromîinii erau încă în număr de 500.000, azi ei mai numără abia 150.000. Numărul meglenoromîinilor nu depășește 10.000, iar al istroromîinilor 2—3000. Statul român, încă de pe la mijlocul secolului trecut, a înființat școli pentru ridicarea culturală a grupelor de romîni din Peninsula Balcanică, iar un număr mic de aromîni și meglenoromîni au fost colonizați, după primul război mondial, în Dobrogea. Astăzi aceste școli nu mai funcționează. Dialectele meglenoromîn și istroromîn, prin numărul mic și mereu descrescînd al vorbitorilor lor, sînt amenințate să dispară cu totul în cîteva decenii, iar dialectul aromîn nu va mai avea nici el o existență prea îndelungată. În acest fel, situația dialectelor sud-dunărene ale limbii noastre se rezolvă oarecum de la sine, dovedind importanța factorului istoric și politic în apariția, dezvoltarea și stingerea dialectelor și limbilor.

★

O situație deosebită are graiul moldovenesc devenit limbă literară și de stat în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească și prin aceasta identificându-se cu limba română literară, la a cărei formare scriitorii religioși moldoveni, Varlaam și Dosoftei, cronicarii moldoveni, Grigore Ureche, Miron Costin, Ioan Neculce și marii scriitori moldoveni din secolele al XIX lea și al XX lea, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihail Eminescu, Mihail Sadoveanu au adus o contribuție hotărâtoare.

Genetic și structural, graiul moldovenesc aparține dialectului dacoromân, dar privit din punctul de vedere al condițiilor istorice concrete, el este limba națională a uneia dintre republicile socialiste sovietice.

Nu este un caz izolat când aceeași limbă poate sta la baza culturii unor state deosebite. Limba germană este limba națională a Republicii Democratice Germane, a Republicii Federale Germane, a Austriei și una din limbile naționale ale Elveției. Franceza este limba națională a Franței și una din limbile naționale ale Belgiei, Elveției și Canadei. Spaniola este limba națională a Spaniei, a Mexicului și — cu excepția Braziliei, unde acest rol îl are portugheza — a tuturor statelor Americii de sud. Engleza este limba națională a Angliei, a Canadei, a Statelor Unite, a Australiei și, parțial, a Irlandei¹.

Statul sovietic a creat toate condițiile pentru ca graiul vorbit în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească să devină o limbă națională și literară cu posibilități depline de dezvoltare, potrivit politicii naționale leniniste consecvent aplicate. Recunoscând graiul vorbit în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească ca o limbă națională, statul sovietic i-a acordat libertatea de dezvoltare, de care se bucură limba rusă, ucraineana, bielorusa, cazaha, uzbeca, armeană, estona, letona etc. Dacă sub țarism graiul moldovenesc a fost persecutat, astăzi apar în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească mii de cărți și numeroase publicații în limba națională a acestei republici.

Pentru a aprecia starea de astăzi a limbii din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, reproducem mai jos două texte moldovenești, primul dintr-o carte pentru copii, intitulată « Cheițele de aur » și apărută în Editura pedagogică a R.S.S. Moldovenești « Școala sovietică » în 1954, iar al doilea din articolul de fond al ziarului « Moldova socialistă » din 13 noiembrie 1955.

Titlul povestirii din cartea pentru copii este: « În cer nourașii s-au sfădit ».

« *Bunica a scos ramele de iarnă, le-a răzămat de părete și a spus:*

— *Bagă de samă, Taniușa, nu cumva să spargi vreun ochi de la fereastră.*

Tania nu s-a apropiat de rame, da s-a pus să privească ceea ce a stat toată iarna între rame pe privaz.

— *Ce-i asta, bunicuță?*

— *Da ce, nu vezi? Fulgurași.*

— *Dar pentru ce îi puși aici fulgurașii iștia?*

¹ Vezi și E. Petrovici, Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică, în « Limba română », III, nr. 1, 1954, pag. 13—14.

— Ca să nu tragă vântul.

Tania a smuls de pe privaz cițiva fulgurași pufoși de in, și de sui ei, deodată, ca un fum, s-a rădicat un colb cenușiu » (pag. 3).

Din ziarul « Moldova Socialistă » reproducem începutul articolului de fond intitulat « De îmbunătățit răspîndirea gazetelor și jurnalelor »:

« Este mare rolul presei sovietice în lupta pentru zădirea obștei comuniste. În țara noastră presa este cea mai puternică armă ideinică a partidului comunist. Gazetele și jurnalele sovietice duc o activitate largă de propagandă a ideilor nemuritoare ale marxism-leninismului, de educare comunistă a maselor norodnice. Oamenii sovietici s-au convins de mult că gazeta este nu numai un propagandist și un agitator colectiv, dar și un organizator colectiv ».

Din textele de mai sus rezultă că limba din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească își păstrează pe deplin caracterul național și popular.

Dar nu numai statul sovietic acordă cultivării limbii Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești o mare atenție, ci și lingviștii sovietici. Între cele două războaie mondiale N. V. Serghievski și-a cîștigat mari merite științifice prin studiile sale asupra graiurilor locale din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească.

Cercetările începute de N. V. Serghievski sînt adîncite și lărgite de către lingviștii moldoveni și ruși de astăzi. Studiul științific al limbii din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească a făcut obiectul sesiunii științifice comune a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice și a Institutului de lingvistică din Chișinău al Academiei Uniunii Sovietice între 3 și 7 decembrie 1951. Numeroasele și bogatele referate susținute în această sesiune au scos în evidență problemele de bază ale structurii și dezvoltării ei de pînă acum, precum și perspectivele de viitor ale dezvoltării ei. Ele au fost publicate în volumul intitulat « Problemele lingvisticii moldovenești », apărut în 1953¹.

« În ciuda istoriei îndelungate și complexe, scrie în referatul său, S. B. Bernștein, în ciuda diferitelor încrucișări, limba moldovenească contemporană și-a păstrat structura gramaticală romanică și fondul principal de cuvinte romanice. Această situație se explică prin faptul că limba se dezvoltă după legile ei interne de dezvoltare, care constituie condiția menținerii originalității ei. Numai jargoanele nu au legi interne de dezvoltare și de aceea mor repede »². Elementul slav în limba moldovenească, arată Bernștein, îl găsim numai în sfera penetrabilă a elementelor limbii, în primul rînd în vocabular, în înțelesul unor cuvinte și în unele procedee de formare a cuvintelor. În sfera nepenetrabilă a limbii, adică în structura gramaticală, limba moldovenească nu are, după Bernștein, elemente

¹ Voprosi moldavskogo iazikoznaniia. Dokladi naucinih sotrubnikov Instituta iazikoznaniia AN SSSR i Instituta istorii, iazika i literatury Moldavskogo filiala AN SSSR na sovestnoi sessii, poseiascennoi voprosam moldavskogo iazikoznaniia, Akademiia Nauk SSSR. Otdelenie literatury i iazika. Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1953.

² S. B. Bernștein, Slavianskie elementy v moldavskom iazike, în « Voprosi moldavskogo iazikoznaniia », Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1953, p. 156.

slave. Această afirmație nu este contrazisă, arată el, de forma de vocativ în *-o* a cărei origine slavă este neîndoiebnică, fiindcă forma de vocativ nu este de fapt o formă cazuală. S. B. Bernștein contestă influența slavă și în ceea ce privește dezvoltarea largă a diatezei reflexive în limba română. Oare și formele spaniole *se miro* (se uită), *se seca* (se usucă), se întrebă Bernștein, au apărut tot sub influența slavă? ¹

Transformarea graiului moldovenesc dintr-un instrument de comunicare de toate zilele într-o armă a literaturii, a științei și a altor domenii de activitate culturală nu este, arată acad. V. F. Șişmarev, în referatul său, un lucru ușor. La baza limbii literare moldovenești pot sta, după acad. V. F. Șişmarev: « tradiția vechilor scriitori moldoveni, limba vie a poporului și utilizarea rațională și critică a elementelor pozitive din structura limbii literare române ». Rezervele pe care lingviștii sovietici le-au avut în trecut față de limba română literară au constat în credința lor că ea s-ar fi îndepărtat de limba vorbită de popor sub influența puternică exercitată asupra ei de limbile străine, mai ales de cea franceză, în secolul trecut, și că ea n-ar mai fi deplin înțeleasă de acesta. « În urma transformării României într-o țară de democrație populară și a făuririi reformelor care pregătesc instaurarea socialismului, scrie acad. V. F. Șişmarev, în urma dezvoltării și întăririi învățaturii lui Marx, Engels, Lenin și Stalin și în urma apariției literaturii corespunzătoare, ar trebui să revizuiim și atitudinea noastră față de limba ei. Vechea atitudine era justificată de faptul că în ea domina ideologia burghezo-moșierească. Astăzi nu mai avem nici un motiv să nu folosim părțile pozitive pe care le găsim, spre exemplu, în literatura și limba ei, în sectoarele care nu sînt împes-trițate cu elemente străine, direcție în care românii au păcătuit mult în ultimul secol, dar limba nu a înregistrat numai greșeli în această perioadă. Atitudinea față de limbă trebuie să fie critică. O asemenea folosire a limbii române, avînd în vedere apropierea ei de cea moldovenească s-ar părea că nu trebuie să întîmpine opoziție »².

În epoca socialistă relațiile dintre diferitele limbi, mai ales dintre cele înrudite, se stabilesc, arată V. F. Șişmarev, altfel decît în epoca națiunilor burgheze. Națiunile socialiste dezvoltă posibilitățile creatoare ale limbilor naționale, împrumutînd unele de la altele cele mai bune elemente, deoarece orice limbă pentru a satisface nevoile de exprimare a unui nou conținut are nevoie de împrumuturi. Făcînd apel la limba rusă, limba moldovenească « nu trebuie să uite, adaugă V. F. Șişmarev, că este o limbă romanică și că are deci propriile ei legi de dezvoltare internă »³.

Folosirea datelor limbii și lingvisticii române este cerută și cu prilejul elaborării Atlasului dialectologic moldovenesc ale cărui lucrări au început în 1947.

¹ S. B. Bernștein, Slavianskie elementy moldavs'om iazî'ye în «Voprosi moldovskogo iazîkozmaniia », Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moscova, 1954, p. 158.

² V. F. Șişmarev, Romanskie iazîki ingo-vostocnoi Evropi i naționalni iazîk Moldavs'oi SSR, în « Voprosi iazîkozmaniia », 1952, nr. 1, p. 106.

³ Vezi V. F. Șişmarev, ibidem.

R. S. Piotrovski, făcînd bilanțul muncii dialectologilor moldoveni, le reproșează acestora, printre alte lipsuri, neglijarea muncii dialectologilor romîni și combate pe cei care neagă strînsa legătură genetică a limbii din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească cu dialectul dacoromîn și cu dialectele limbii romîne din sudul Dunării. R. S. Piotrovski arată că « e nevoie de coordonarea chestionarului moldovenesc cu materialele Atlasului lingvistic romîn și al descrierilor monografice ale graiurilor Transilvaniei și Maramureșului, legate istoricește și etnic de Moldova »¹.

¹ Vezi « Voprosî iazîkoznaniiia », nr. 2, 1953, p. 150.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

DESPRE ETIMOLOGIE POPULARĂ ȘI CONTAMINAȚIE

DE

LUIZA ȘI MIRCEA SECHE

Etimologia populară și contaminația sînt două fenomene lingvistice asupra cărora încă nu s-a ajuns la un punct de vedere comun. Nu s-a căutat pînă în prezent un criteriu care să diferențieze clar cele două fenomene amintite. Pentru a se ajunge la acest criteriu este însă nevoie de analizarea mai adîncă a notelor comune și a notelor specifice fiecăreia dintre ele. Această analiză constituie scopul principal al articolului de față.

Prima întrebare care trebuie pusă este: contaminația și etimologia populară sînt sau nu fenomene lingvistice înrudite? La această întrebare s-a răspuns, pe bună dreptate, da. Cît de departe merge însă această înrudire? În orice caz, afirmă majoritatea lingviștilor, nu pînă la identitate¹. Puțini lingviști neagă, principial, existența independentă a celor două fenomene. Dintre aceștia, Albert Dauzat *identifică etimologia populară și contaminația* sub un nume unic acela de etimologie populară². Savantul francez socotește și acest termen defectuos, propunînd în locul lui pe acela de «atracție omonimică»³, apoi pe acela — mai just, cel puțin pentru etimologia populară propriu zisă — de «atracție paronimică»⁴.

Teoretic — identificarea făcută de Dauzat n-a fost acceptată de lingviști. Nici terminologia lui nu a prins. Termenul de «etimologie populară», propus acum un secol de Förstemann⁵, a rămas cu puține rezerve. Cea mai serioasă rezervă aparține lingvistului sovietic L. A. Bulahovski, care numește fenomenul «pseudo-etimologie» sau așa-zisa «etimologie populară»⁶. Îndoiala lingvistului sovietic este, după cum vom vedea, perfect întemeiată.

¹ Jordan I. Introducere în studiul limbilor romanice. Iași. 1932 p. 201.

² La vie du langage Paris. 1929 p. 130.

³ La géographie linguistique. Paris 1922 p. 72 și urm.

⁴ Les patois. Paris 1927 p. 109.

⁵ Jordan I. Etymologies populaires în «Bulletin linguistique» X p. 36.

⁶ Bulahovski. L. A., Vvedenie v iazikoznanie. II. Moskva Ucipedghiz. 1953 p. 168.

Pe de altă parte, se constată o situație paradoxală: lingviști care admit teoretic, că etimologia populară și contaminarea sint două fenomene înrudite, dar deosebite, acordă, în practică, etimologiei populare, o sferă prea largă în care înglobează și o parte din sfera contaminării, uneori întreașa sferă a acestei noțiuni.

Pentru a delimita cele două fenomene este necesar să ajungem la definirea lor. Pentru noi *etimologia populară este transformarea fonetică a unui cuvânt, de obicei mai nou în limbă, sub influența altui cuvânt, de obicei mai vechi, înrudit sau nu semantic cu acesta, dar întotdeauna asemănător cu el prin formă, transformare care merge pînă la identificarea totală a formei cuvîntului influențat cu aceea a cuvîntului care a influențat — și care se produce involuntar, foarte rar cu voință.*

Două note caracteristice aparțin în această definiție exclusiv etimologiei populare:

a) cuvîntul influențat trebuie să fie *asemănător din punct de vedere fonetic* cu acela care influențează;

b) cuvîntul influențat *se confundă din punct de vedere fonetic* cu acela care influențează.

Celelalte note ale definiției etimologiei populare sînt, în linii mari, comune cu ale contaminării care are, la rîndul ei, note caracteristice exclusive.

Definiții ale etimologiei populare s-au mai dat, dar cele mai multe nu sînt satisfăcătoare din diferite cauze. Unul din principalele defecte ale acestor definiții constă în generalitatea lor, în lipsa atestării notelor specifice concrete. Este, între altele, cazul definițiilor lui Wartburg și Marouzeau. «Etimologia populară — afirmă W. von Wartburg — este, în esență, gruparea cuvintelor pe familii, variabile după timpuri și locuri, în conștiința vorbitorului»¹. Pentru Marouzeau — etimologia populară este «procedul prin care un cuvînt se găsește legat în conștiința subiectului vorbitor de alte cuvinte care par apte să-i furnizeze o explicație»².

Alți lingviști, în loc să ajungă la definiția etimologiei populare, se rezumă la arătarea cauzelor fenomenului și a procesului provocat de aceste cauze. «Trebuie să se știe pe care o simte omul de a uni într-o singură serie cuvintele înrudite — scrie Sextil Pușcariu — . . . face adesea să se creeze false legături de înrudire și produce fenomenul numit în lingvistică *etimologie populară*»³. Pe această linie merge și J. Vendryes: «Spiritul tinde să stabilească legături între forma exterioră a cuvintelor, uneori împotriva sensului. . . O vagă asemănare cu un cuvînt de folosire mai frecventă sau mai bine cunoscut aduce uneori după sine o apropiere — din care se nasc deformații străine, anormale»⁴.

¹ Zur Frage der Volksetymologie, în Homenaje ofrecido a Ramón Menéndez Pidal. Madrid, 1925, p. 17.

² Lexique de la terminologie linguistique, Paris, 1933.

³ Limba română, I. București, 1940, p. 17; cf. și B. Cazacu, în «Cum vorbim», 1950, nr. 11—12, p. 13.

⁴ Le langage. Paris, 1921, p. 212.

În altă serie de definiții lipsește una dintre caracteristicile esențiale ale etimologiei populare, amintită mai sus: cuvântul influențat se confundă din punct de vedere fonetic cu acela care influențează. Etimologia populară este, după una din aceste definiții, o « modificare a formei unui cuvânt (de obicei recent intrat în limbă) sub influența unui cuvânt mai cunoscut cu care prezintă asemănări de formă și, deseori, legături de sens »¹. Singura din care nu lipsește și indicarea acestei caracteristici — este definiția dată de acad. I. Iordan: « Modificări fonetice produse sub influența unui cuvânt, de obicei vechi (sau mai vechi, mai răspândit și, deci, mai cunoscut) cu care seamănă foarte bine, ca sunete, neologismul și cu care acesta ajunge să se confunde (scrofulos, murături etc.) »². Din această definiție nu sîntem de acord cu amănuntul că elementul lexical supus etimologiei populare este exclusiv un neologism. De altfel — afirmația aceasta este infirmată de unele exemple pe care autorul le dă în aceeași operă; astfel, în enunțarea « *ceas* (sau *inel*) de *auleu* », unde *auleu* înlocuiește pe *aur*, nici unul dintre elemente nu este neologism ³.

Pe de altă parte — definiția justă a acad. I. Iordan este contrazisă de unele exemple care se dau în cursul lucrării și în care avem de a face — nu cu etimologii populare, ci cu contaminații. Amintim, de pildă, pe *psicologie* (pentru *psihologie*) și pe *scrumbieră* (pentru *scrumieră*)⁴, jocuri de cuvinte care rezultă din combinarea, sezisabilă, a două elemente lexicale, iar nu din *identificarea* lor formală. Dimpotrivă — exemple de etimologie populară sînt considerate, în opera citată, contaminații. Sintagma « dumnezeu să-l iepure » (= ierte) este astfel interpretată de autor: « Sub raportul strict formal, s-ar părea că n-avem a face cu o contaminație; *ier*te a fost înlocuit prin *iepure*, ceea ce, pentru cine nu-i deprins cu procese lingvistice de acest fel, ar putea da impresia unei etimologii populare. . . Trebuie ținut seama de conștiința subiectului vorbitor și este sigur că acesta simte în silaba inițială a lui *iepure* pe *ie* din *ier*te (datorită, evident, sensului întregii formule) »⁵.

Desigur că trebuie să se țină seama de conștiința subiectului vorbitor — dar în alt sens decît acela indicat de acad. I. Iordan. Pentru noi — subiectul vorbitor care ajunge pînă la *identificarea*, fie și conștientă, a formei unui cuvânt cu a altuia, asemănător, face totuși etimologie populară, numai că sub aspectul *jocului de cuvinte*. Faptul că el simte în forma cuvîntului folosit și ceva din forma (eventual și din sensul) altui cuvînt, nu-i schimbă calitatea de etimologie populară; în realizarea fenomenului — cele două elemente lexicale fiind foarte

¹ Dicționarul limbii romîne literare contemporane, vol. II (manuscris), la articolul ETIMOLOGIE.

² Stilistica limbii romîne. București, 1944, p. 40; exemplele aparțin comediilor lui I. L. Caragiale: *scrofulos* pentru *scr pulos*, la Ghiță Pristanda, care afirmă că e « scrofulos la datorie » (I. L. Caragiale, Opere, VI, p. 114, ed. P. Zarifopol — Ș. Cioculescu), *murături* pentru *moratoriu*, la Conu Leonida: « Legea de murături. . . adicătele ca nimini să nu mai aibă drept să-și plătească datoriile » (ibidem, p. 64).

³ Stilistica limbii romîne, p. 89.

⁴ Ibidem, p. 89—90.

⁵ Ibidem, p. 40; cf. și A. Philippide, Principii de istoria limbii, Iași, 1894, p. 82; A. Graur, Etimologie multiplă, în « Studii și cercetări lingvistice », 1950, I, p. 27.

asemănătoare ca formă — este normal ca în noul element lexical rezultat să se regăsească ceva din ambele cuvinte care l-au format (dacă nu cumva întregul lor schelet fonetic, așa cum se întâmplă în cazul etimologiei populare la omonime). De altfel — situația amintită este în totul similară cu aceea din enunțarea « ceas de *auleu* », unde vorbitorul simte în silabele inițiale ale lui *auleu* pe *au* din *aur*; totuși, acest din urmă exemplu a fost trecut, și pe bună dreptate, sub paragraful *etimologie populară*.

Acceptînd ideea că etimologia populară și contaminația sînt două fenomene lingvistice *inrudite* — noi mergem mai departe, considerîndu-le, de fapt, ca două aspecte ale aceluiași fenomen lingvistic, realizat fiecare pe trepte diferite: prin *identificare* de elemente lexicale — în cazul etimologiei populare —, prin *combinare* de elemente lexicale — în cazul contaminației.

Pe de altă parte — atît etimologia populară cît și contaminația au și un aspect de procedeu conștient, intenționat, care se grupează sub capitolul mai larg și întrucîtva aparte al *jocurilor de cuvinte*.

Cauzele care duc la etimologia populară propriu-zisă și la contaminația propriu-zisă, sînt, în linii generale, aceleași: vorbitori puțin cultivați folosesc unele cuvinte pe care nu le-au asimilat deplin, apropiindu-le forma sau înțelesul (uneori și forma și înțelesul) de ale altor cuvinte ale limbii, pentru ei mai cunoscute. Acești vorbitori ajung astfel să *confunde* sau să *combine* elemente lexicale deosebite, « creînd » noi cuvinte — dintre care unele rămîn în limbă, se generalizează, iar altele se pierd, limitîndu-se la folosiri răzlețe, individuale sau de grup ¹.

Cînd vorbitorii aceștia au de a face cu elemente lexicale foarte noi — ajung de obicei la etimologie populară; dimpotrivă, cînd au de a face cu elemente lexicale mai puțin recente, ei ajung de obicei la contaminație. Rezultă de aici că — în general — posibilitatea cuvîntului de a-și pierde, în vorbirea oamenilor mai puțin instruiți, scheletul fonetic propriu, de a se confunda sau de a se combina cu forma altui cuvînt mai familiar acestor oameni, este în funcție de noutatea lui.

Cercetînd un număr apreciabil de *etimologii populare* ², am ajuns la concluzia clară că există trei situații fundamentale care duc la apariția fenomenului.

1. *Cuvîntul își pierde forma proprie și adoptă forma asemănătoare a altui cuvînt cu care, semantic, nu are nimic comun.*

Melcului *i* se spune, regional, *bourel* ³; prin apropierea cuvîntului de *boier* s-a ajuns ca enunțarea « melc, melc, codobelc, scoate coarne *boierești* » să devină « melc, melc, codobelc, scoate coarne *boierești* ».

I. L. Caragiale, care a dovedit un uimitor simț al limbii în opera sa satirică, s-a folosit de acest tip de etimologie populară.

Giantă pentru *gintă*: « unul e Galibardi: om, o dată și jumătate ! Ei ! *Giantă* latină, domnule ! » ⁴.

¹ Cf. L. A. Bulahovski, *Vvedenie v iazîkoznanie*, p. 168—173.

² S-a înglobat aici și aspectul conștient al fenomenului, jocul de cuvinte.

³ Al. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 106.

⁴ *Opere*, VI, p. 61.

Traduce pentru *trăda*: « Nae ! Nae ! . . . pe care l-am adorat: . . . mă *traduce* . . . mă *traduce* la sigur »¹.

În eposul popular rus apare sintagma *подозрительная трубка* (= tub suspect) în locul sintagmei *подзорная труба* (= lunetă mare)².

În limba franceză — numeroși vorbitori folosesc cuvîntul *groupe* (= grup) pentru *croup* (= anghină difterică) și *écharde* (= așchie) pentru *écharpe* (= eșarfă)³. *Courte-pointe* (= cuvertură de pat) nu este altul decît vechiul francez *coute-pointe*, în care *coute* (variantă a lui *coulte*) are sensul de « cuvertură », iar *pointe* este participiul verbului *poindre* « a tigheli »; în forma actuală — el pare un compus din *court* (= scurt) și din substantivul *pointe* (= punct), cu care, semantic, nu are însă nimic comun⁴.

În categoria amintită mai sus intră și etimologiile populare conștiente de tipul « *iepure* » (« Dumnezeu să-l *iepure* »), « *auleu* » (« ceas de *auleu* »), « *lătrătură* » (= literatură)⁵.

2. *Cuvîntul își pierde forma proprie și adoptă forma asemănătoare a altui cuvînt cu care se înrudește semantic.*

Este cazul lui *adapta* (pentru *adopta*), *apropia* (pentru *apropria*)⁶, *locatar* (pentru *localnic*)⁷, *săltat* (pentru *exaltat*)⁸, *seamă* (pentru *seamăn*, în locuțiunea *fără seamă*)⁹, *văzută* (pentru *vizită*)¹⁰ etc. Unii lingviști numesc acest tip de etimologie populară *derivație semantică*¹¹.

3. *Cuvîntul își pierde atât forma cât și sensul propriu, prin identificarea lui totală cu alt cuvînt asemănător ca formă (adesea chiar omonim) și diferit ca sens.*

Este cazul lui *Bunăparte* (pentru *Bonaparte*), *Burtălău* (pentru *Berthelot*)¹², *mînca* (pentru *manca* = a lipsi)¹³, *masă* (= obiect casnic, pentru *masă* = mulțime de oameni)¹⁴, *sufragiu* (pentru *sufragiu*)¹⁵.

Bulevardul parizian *Beaumarchais* este transformat, de unii vorbitori francezi, în bulevardul *Bon-marché* (= ieftin)¹⁶. Tot în Franța — pipele unui oarecare fabricant străin Kummer au devenit, generalizîndu-se, « *pipes d'écume de mer* »¹⁷

¹ Opere, VI, p. 180.

² L. A. Bulahovski, *Vvedenie v iazikoznanie*, p. 169.

³ A. Dauzat, *La vie du langage*, p. 132.

⁴ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, 1922, p. 238.

⁵ I. Iordan, *Étymologies populaires*, p. 45.

⁶ Ibidem, p. 38.

⁷ Ibidem, p. 40.

⁸ Ibidem, p. 42.

⁹ Ibidem, p. 43.

¹⁰ S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 404.

¹¹ I. Iordan, *Étymologies populaires*, p. 35—36, care adoptă punctul de vedere al lui J. Gilliéron.

¹² B. Cazacu, *Etimologia populară*, în « Cum vorbim », 1950, nr. 11—12, p. 12.

¹³ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 14: « Nimeni nu trebuie a *mînca* de la datoriile ce ne impune . . . sfînta constituțiune ».

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, p. 16: « Nu vom putea intra pe calea viritabilei progres, pînă ce nu vom avea un *sufragiu* universale ».

¹⁶ A. Dauzat, *La vie du langage*, p. 132.

¹⁷ J. Vendryes, *Le langage*, p. 213.

(= de spumă de mare), iar pătlăgelele roșii, aduse din Italia, unde se numeau *pomi dei Mori*, au devenit aici *pommes d'amour* ¹.

★

Este etimologia populară un *fenomen patologic, distructiv* în limbă? Atinge ea numai *cuvintele rare* ale limbii? Nu trebuie acceptată în orice caz teoria extremistă a lui F. de Saussure, care răspunde la aceste două întrebări printr-un « da » fără excepții ².

Pe de altă parte — nu trebuie admisă în întregime nici cealaltă părere extremistă, a lui Gilliéron, care acordă fenomenului calități excepționale: etimologia populară este pentru lingvistul francez un *principiu creator* și atinge în limbă *toate* cuvintele, chiar pe cele mai uzuale ³.

Adevărul stă, desigur, la mijloc. În general, cuvintele rare, noi, tehnice sînt mai apte să-și piardă propriul schelet fonetic și să fie confundate cu forma, asemănătoare, a altui cuvînt. Dar această realitate nu este — după cum am arătat mai sus — fără excepții. În majoritatea cazurilor, etimologia populară nu are șanse de generalizare în limbă, nu duce la crearea de cuvinte viabile, care să se integreze în limbă. Totuși, nu poate fi negat cu totul nici rolul creator în limbă al etimologiei populare, chiar dacă este incomparabil mai redus decît al contaminației.

★

Ajungem astfel la un punct unde ne deosebim de majoritatea lingviștilor care au studiat problema: este vorba de fenomenul lingvistic numit *contaminație*.

Ceea ce nu s-a subliniat pînă acum este faptul că, și în cazul contaminației, ba chiar mai mult decît în acela al etimologiei populare, vorbitorii « etimologizează » cuvintele pe care le asociază, că elementele lexicale care iau parte la combinare sînt *înrudite semantic*. Sextil Pușcariu, care afirmă că la originea unei contaminații se află « procesul asociației de idei »⁴, scria, pe de altă parte: « Adesea nu este necesar ca sensurile să fie apropiate pentru ca cele două cuvinte cu formă asemănătoare să se asocieze astfel... încît să se contamineze »⁵. Această din urmă părere este nejustă; dacă, în cazul etimologiei populare, înrudirea semantică este de cele mai multe ori *fictivă*, la contaminație, dimpotrivă, ea este, aproape fără excepție, *reală*. Mai mult decît atît: dacă, în cazul etimologiei populare, înrudirea semantică dintre cuvintele care participă la fenomen nu este obligatorie, asemănarea de formă fiind condiția indispensabilă care duce la realizarea fenomenului, în cazul contaminației, dimpotrivă, nu este obligatorie asemănarea de formă; în schimb, ceea ce explică aici mecanismul însuși al combinării lexicale este înrudirea de sens, fără de care nici n-ar fi posibilă asocierea a două cuvinte

¹ J. Vendryes *Le langage*, p. 213.

² *Cours de linguistique générale*, p. 238 și urm.

³ I. Jordan, *Stilistica limbii romîne*, p. 90 și *Introducere în studiul limbilor romanice*, p. 201.

⁴ *Études de linguistique roumaine*. București — Cluj, 1937, p. 429.

⁵ *Ibidem*, p. 431.

uneori îndepărtate sau foarte îndepărtate între ele ca formă. Exemple de contaminație între cuvinte care să nu fie în nici un fel înrudite semantic se pot găsi numai cu greu.

Dacă ar fi să luăm în considerație numai elementele lexicale unanim acceptate ca rezultate ale contaminației — această înrudire semantică tot ar fi evidentă. Iată numai câteva dintre ele:

Alin, cu sensul « lin, încet » (< lin + alina)
Azvîrli (< zvîrli + arunca)
Bălciune, cuvînt regional, cu sensul « vorbe triviale » (< bale + spurcăciune)
Buhurez (< buhă + hurez « ciuhurez »)
Caradaică, cuvînt regional, cu sensul « căruță, de obicei hodorogită » (< daradaică « căruță » + căra).
Ceasornic (< ceas + ornic)
Ciortocrap (< ciortan « corcitură de crap și caracudă » + crap)
Ciuhurez (< ciuf « pasăre de noapte » + hurez)
Cocobarză (< cocor + barză)
Cocostîrc (< cocor + stîrc)
Codiriște (< coadă + toporiște « coadă de topor, de coasă, de bici etc. »)
Colet (< fr. colis « pachet » + pachet)
Imbold (< impuls + bold, cu sensul figurat « impuls, imbold »)
Îmbucătăți (< îmbucăți + înjumătăți)
Îngăimăci (< îngăima + buimăci sau zăpăci)
Rotocol (< roată + ocol sau, tot atît de probabil, vechiul slav kolo « roată »)
Solomîzdră (< salamandră + solomonar)
Zdrumica (< dămica + zdrobi)

În toate aceste exemple — elementele formative sînt înrudite semantic, dacă nu chiar sinonime; în mai toate — forma elementelor lexicale care au luat parte la combinare este neasemănătoare. Nu trebuie desigur negat faptul că se ajunge mai ușor la contaminație atunci cînd elementele componente au forme asemănătoare.

Așa se explică forme ca *brostac*, rezultată din combinarea lui *brotac* și a lui *broască*¹. Cît despre posibilitatea contaminării între cuvinte cu forme asemănătoare și sensuri îndepărtate, sau între cuvinte cu sens contrar, — posibilitate admisă, între alții, de Sextil Pușcariu² — ea este infirmată de exemplele total neconvingătoare care s-au dat. De altfel, reluînd într-o lucrare ulterioară problema contaminației, S. Pușcariu scria: « Faptul că în același grup semantic se găsesc în strînsă tovarășie două sau mai multe cuvinte cu același sens sau cu un sens apropiat, are ca urmare o confundare a lor, care poate apărea sub aspecte diferite, precum contaminarea, formele supletive și orientarea formală »³.

Ajungem astfel la concluzia că nu « etimologizarea » deosebește etimologia populară de contaminație. Rămîne să ne întrebăm, de altfel, dacă termenul însuși de « etimologie populară » este just în acest caz și dacă el n-ar trebui înlocuit.

¹ S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, p. 431.

² Ibidem.

³ *Limba romînă*, I, p. 21.

Criteriul fundamental de la care trebuie să pornim pentru a deosebi cele două fenomene trebuie deci să fie unul formal: avem de a face cu *identificare* (deci cu confundare totală) în cazul etimologiei populare — și cu *combinare* în cazul contaminației. Trebuie acceptată ideea că, în cazul etimologiei populare, cuvintele care se identifică sînt întotdeauna asemănătoare între ele, în schimb înrudirea de sens este mai totdeauna inexistentă; dimpotrivă — în cazul contaminației, înrudirea de sens rămîne esențială, asemănarea de formă nefiind obligatorie. Subiectul vorbitor care ajunge la contaminație găsește înrudiri reale, de fond, face asociații logice de idei, apropie cuvinte care se completează din punct de vedere semantic, făcînd eventual parte din aceeași serie semantică, întărește prin combinare cuvîntul mai rar, nefixat solid în memorie, prin sinonimul mai cunoscut. Etimologia populară este rezultatul unui proces oarecum mecanic de vreme ce nu *conținutul*, ci *forma* cuvintelor este hotărîtoare în producerea fenomenului. Dar dacă ajungem la concluzia că ceea ce deosebește în esență etimologia populară de contaminație este: *identificarea* a două cuvinte *asemănătoare ca formă*, în cazul *etimologiei populare*, *combinarea* a două cuvinte care au *afinități semantice*, în cazul *contaminației* — atunci va trebui să înglobăm la contaminație o serie de cuvinte pe care lingviștii le-au considerat, pînă acum, cazuri de etimologie populară. În felul acesta se restrînge sfera noțiunii de etimologie populară la ceea ce îi aparține în mod strict.

Iată cîteva exemple de *contaminații* considerate de specialiști etimologii populare:

Buratic (<broatec + bură)¹
Casamată (<cazemată + casă)²
Ciocantin (<cincantin + ciocan)³
Comparativă (<cooperativă + cumpăra)⁴
Exploada (<exploda + exploata)⁵
Hemoftizie (<hemoptizie + ftizie)⁶
Lăcrămație (<reclamație + lăcrăma)⁷
Lungoare (<lingoare + lung)⁸
Pedepsie (<epilepsie + pedeapsă)⁹
Prinsonier (<prizonier + prins)¹⁰
Sugară (<țigară + suge)¹¹

¹ I. Iordan, Introducere în studiul limbilor romanice, p. 205.

² Idem, Étymologies populaires, p. 38.

³ Idem, Introducere în studiul limbilor romanice, p. 205.

⁴ Idem, Étymologies populaires, p. 39; cf. și B. Cazacu, în « Cum vorbim », 1950, nr. 11–12, p. 11.

⁵ I. Iordan, Étymologies populaires, p. 40.

⁶ Ibidem.

⁷ S. Pușcariu, Limba romînă, I, p. 17.

⁸ Ibidem; cf. și B. Cazacu, în « Cum vorbim », 1950, nr. 11–12, p. 11.

⁹ A. Philippide, Principii de istoria limbii, p. 107.

¹⁰ S. Pușcariu, Limba romînă, I, p. 404 (are și varianta *prinsonier*, atestată de B. Cazacu în « Cum vorbim », 1950, nr. 11–12, p. 12).

¹¹ Ibidem, p. 17.

Multe dintre exemplele citate mai sus sînt rezultatul combinării a două cuvinte a căror înrudire de sens este abia sesizabilă. De aceea se impune să subliniem faptul că înrudirea semantică de care vorbeam, în cazul contaminației, trebuie luată în sensul cel mai larg posibil, în ea fiind inclusă și asociația de idei, precum și așa-numitele «serii» semantice¹.

Este drept că pot fi găsite, în *literatura cultă*, cîteva exemple de combinări lexicale între cuvinte care n-au nici o înrudire semantică — ci numai asemănare de formă. Așa, de pildă, în comediile lui I. L. Caragiale, formele *asimuitate* (<asiduitate + asin)² și *apropont* (<la pont + apropo)³.

Dar aici trebuie luată în considerație trăsătura specifică a operei: conținutul satiric. Autorul, pentru a tipiza mărginirea eroilor săi care au mari veleități de cultură, îi pune să facă asociații alogice, absurde, fără corespondent în realitate.

În aceeași ordine de idei trebuie amintit aici și aspectul conștient, intenționat al contaminației, *jocul de cuvinte*, care, și el, ajunge să combine între ele cuvinte cu sau fără legături semantice. Dacă, într-un caz ca al lui *furlua*⁴, există legătură de sens între cele două elemente lexicale formative (<*fura* + *lua*), în cazul lui *nepurcel*⁵ (= nepot <*nepot* + *purcel*) această legătură este inexistentă. Dar jocul de cuvinte, calamburul în general, aparține unui subiect vorbitor care se folosește conștient de procedeu, folosindu-l întotdeauna ca pe un mijloc pentru realizarea unor efecte comice; aici numai modul de combinare al cuvintelor se integrează în contaminație, procesul psihologic e însă diferit.

Nu este inutil de altfel să amintim aspectul individual și social al fenomenelor în discuție. Teoretic, oricine poate face, conștient ori nu, o contaminație sau o etimologie populară — și desigur că ambele fenomene se produc întii sub aspect individual, deci la un individ izolat. Unele dintre aceste fenomene rămîn pînă la urmă limitate la o circulație individuală sau restrînsă și dispar, altele tind spre generalizare și ajung să se integreze în limbă ca un bun al întregii comunități lingvistice. Nu este de loc întîmplător faptul că nu etimologiile populare, ci contaminațiile sînt întotdeauna mai apte de generalizare: situația se explică tocmai prin existența unor legături formale, nelogice, stabilite de vorbitor în cazul etimologiei populare și, dimpotrivă, prin legăturile semantice reale pe care le stabilește acela care contaminează (și care nu identifică tocmai pentru că are sentimentul conținutului ambelor elemente pe care le asociază). Pe de altă parte, etimologiile populare sînt, în general, simple stîlciri de cuvinte — pe care limba literară le înlătură cu timpul. Se poate spune deci că, în vreme ce contaminația se ridică, de obicei, de la nivelul actului individual la nivelul actului social, își

¹ S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, p. 432.

² Opere, VI, p. 14.

³ *Ibidem*, p. 17.

⁴ A. Philippide, *Principii de istoria limbii* p. 82; Al. Procopovici, *Mic tratat de lingvistică generală*. Cernăuți, 1930, p. 108; I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, p. 40.

⁵ A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 82; I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, p. 40.

extinde circulația, etimologia populară nu iese, de obicei, din sfera întrebuirii unui individ sau a unui cerc restrâns de oameni.

Ceea ce deosebește încă așa-numita etimologie populară de contaminație este faptul că aceasta din urmă are și un *aspect sintactic* — relevat de majoritatea lingviștilor care au studiat fenomenul. Subiectele vorbitoare, fie din grabă, fie dintr-o incapacitate de a sesiza just raporturile sintactice, amestecă în aceeași enunțare sintagme sau propoziții asemănătoare ca sens, dar deosebite ca formă, ajungând astfel la combinații sintagmatice, dintre care unele se pot generaliza. Iată câteva exemple:

*Cerere de a se numi pe asistentul*¹ (<de a se numi asistentul + de a numi pe asistentul). În acest exemplu, greșeala de construcție este evidentă, astfel că noua enunțare nu are șanse de generalizare. În enunțările următoare însă, contaminațiile sintactice nu sînt greșit construite din punct de vedere gramatical și logic, astfel că ele au tendința de a se integra în limbă ca unități sintactice normale, fără a mai fi simțite ca recente combinații de construcții diferite:

*Nu e nimic surprinzător să vedem*² (<nu e nimic surprinzător în aceasta + nu e surprinzător să vedem).

*Nu prea are nici o noimă*³ (< nu prea are noimă + n-are nici o noimă).

*Întîmplarea m-a făcut pe vremuri să citesc*⁴ (<întîmplarea a făcut + întîmplarea m-a pus în situația).

Înglobînd toate aspectele discutate, ajungem la următoarea definiție a *contaminației*: *Combinarea a două cuvinte, sintagme sau propoziții, asemănătoare sau nu între ele, ca formă, dar aproape întotdeauna înrudite semantic, ducînd la formarea unui cuvînt nou, a unei sintagme sau propoziții noi — și care se produce involuntar sau cu voință.*

Din această definiție se pot desprinde câteva note caracteristice care aparțin exclusiv contaminației:

a) Cele două elemente asociate *se combină* între ele pentru a crea elementul nou; elementele care se combină pot fi lexicale sau *sintactice*; în combinațiile lexicale — fiecare dintre cele două elemente își pierde de obicei o parte din scheletul fonetic propriu, dar *niciodată întregul schelet fonetic*; de aceea — în noul element lexical — *pot fi întotdeauna identificate ambele cuvinte care l-au format.*

b) Elementele lexicale sau sintactice care intră în combinație sînt — aproape fără excepție — *înrudite semantic între ele.*

Într-un anumit sens, contaminația poate fi apropiată de *compunere*: deosebirea este că, în cazul compunerii, fiecare element care ia parte la formarea compusului își păstrează integritatea formală și își pierde independența semantică.

Elementul esențial, « combinarea », este amintit în mod clar de acad. I. Iordan⁵ și sugerat, încă din secolul trecut, de A. Philippide. În « Principii de

¹ S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 22.

² I. Iordan, *Limba română actuală*. București, ed. a II-a, 1948, p. 456.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ *Stilistica limbii romîne*, p. 40.

istoria limbii » acesta scria: « Cuvintele care vin în același timp în minte nu se influențează unele pe altele numai în sensul acela că vorbirea ocazională a unuia se modifică după uzul celuilalt, după cum aceasta are loc la analogie. Se poate întâmpla și aceea că cuvântul ocazional se produce după ambele modele, astfel că o bucată oarecum ia din unul și o bucată din celălalt: rezultă atunci o formă mixtă, compusă din elemente rupte de la două deosebite cuvinte tip . . . Fenomenul, de mult observat de gramatici, dar explicat în diferite chipuri, a fost numit *contaminație de Paul* »¹.

Dar aceiași lingviști care amintesc *combinarea* ca element caracteristic al *contaminației*, fac greșeala de a o extinde în multe cazuri și la etimologia populară — după cum am văzut mai sus.

Nici elementul caracteristic *înrudire semantică* nu apare întâia dată în definiția noastră ². El n-a fost însă niciodată considerat semnificativ, pentru *contaminație*, ci pentru etimologia populară, de aceea s-a insistat prea puțin asupra lui.

★

Restituind noțiunii de *contaminație* ceea ce-i aparține de drept și stabilind limita reală care desparte *contaminația* de etimologia populară, credem că trebuie rectificată concepția potrivit căreia asocierile între cuvinte înrudite semantic și asemănătoare ca formă, care duc la crearea de noi forme lexicale, trebuie considerate întotdeauna etimologii populare.

¹ p. 81.

² V. zi mai sus unele păreri emise de S. Pușcariu.

CU PRIVIRE LA SINONIME *

DE

M. BUCĂ

1. Definiția și caracteristicile sinonimelor

Gîndirea omenească descoperă pe timp ce trece noi trăsături și nuanțe ale obiectelor și fenomenelor realității. Înregistrarea acestor noi trăsături și nuanțe și exprimarea lor prin limbă se face adesea pe baza creării de sinonime.

Sinonimia constituie, după cum este știut, un mijloc important de îmbogățire a vocabularului. Pentru a studia problema sinonimiei într-o anumită limbă, de un real folos este cunoașterea definiției noțiunii de « cuvînt » în lumina învățăturii marxiste despre limbă. În această privință, indicația lui V. I. Lenin că « orice cuvînt generalizează » este deosebit de importantă. Cuvîntul este forma de existență a noțiunii. Nu există noțiuni care să nu fie numite de cuvinte, după cum nu există cuvinte care să nu exprime o noțiune¹. Noțiunea este gîndirea noastră despre obiect², privit din punctul de vedere al însușirilor (notelor) sale generale și esențiale. Cuvîntul exprimînd noțiunea, exteriorizează și însușirile (notele) generale, esențiale ale obiectului pe care-l denumește. Sinonimia se bazează tocmai pe această proprietate a cuvintelor de a generaliza.

Noțiunea, după cum se știe, are două laturi: conținut și sferă.

Conținutul noțiunii este totalitatea notelor generale și esențiale ale obiectelor reflectate în gîndire.

Sfera noțiunii o constituie totalitatea obiectelor reflectate în conștiința noastră prin însușirile lor generale și esențiale.

* Lucrarea are la bază material din limba rusă.

¹ Facem abstracție de prepoziții, conjuncții, precum și de interjecții, care nu exprimă noțiuni.

² Prin « obiect », aici și în tot cursul articolului, se înțeleg lucrurile, ființele, fenomenele etc. din realitatea înconjurătoare.

Strînsa legătură dintre conținutul noțiunii și sensul cuvîntului este subliniată de E. M. Galkina-Fedoruk, care afirmă: «Noțiunea este legată de obicei de cuvînt și apare în conștiința noastră sub forma sensului cuvîntului»¹.

Pornind de la cele arătate mai sus, rezultă că în funcțiunea cuvîntului de a exprima o noțiune trebuie deosebite două laturi: 1. funcțiunea denominativă (capacitatea cuvîntului de a numi toate obiectele care intră în sfera noțiunii date, de a se raporta la ele în general, fără a da o descriere a notelor lor esențiale) și 2. funcțiunea exprimării propriu-zise (capacitatea cuvîntului de a exprima conținutul noțiunii sub un anumit aspect sau într-un anumit sens).

Precizările făcute privitor la cuvînt și noțiune ne dau posibilitatea să trecem acum la problema sinonimelor.

★

În lumina celor expuse mai sus, cuvintele considerate în mod obișnuit sinonime se împart în trei grupe:

1. Cuvinte care concordă atât prin conținutul noțional cît și prin sens: биография (biografie), жизнеописание (descrierea vieții); орфография (ortografie), правописание (scriere corectă).

2. Cuvinte care concordă numai prin conținutul noțional: глаза (ochi), очи («ochi» în stilul poetic și arhaizant).

3. Cuvinte care nu concordă nici prin conținutul noțional, nici prin sens: язык (limbă); говор (grai); наречие (dialect); стиль (stil)².

După cum se vede, din aceste trei grupe numai primele două posedă o trăsătură comună — unitatea conținutului noțional și, deci, și a funcțiunii denominative. Sinonime propriu-zise trebuie considerate numai cuvintele care aparțin acestor grupe deoarece definind sinonimele trebuie să avem în vedere în primul rînd comunitatea conținutului noțional, a funcțiunii denominative.

Cuvintele care concordă în ambele funcțiuni (denominativă și de exprimare) sînt sinonime absolute (grupa I); cuvintele care concordă numai în funcțiunea denominativă sînt sinonime relative (grupa a II-a).

Este necesar să precizăm că lipsa de concordanță în funcțiunea exprimării nu trebuie înțeleasă ca absolută, ci ca relativă, parțială, pentru că altfel ar face imposibilă comunitatea funcțiunii denominative. Mai departe vom avea în vedere numai sinonimele relative, deoarece cele absolute sînt foarte puține la număr și cu timpul își creează sensuri diferite.

A doua caracteristică a sinonimelor constă în faptul că ele aparțin uneia și aceleiași categorii gramaticale. După părerea lui Charles Bally, acest lucru nu este obligatoriu: «... studierea sinonimelor nu privește separat cuvintele

¹ E. M. Galkina-Fedoruk, Probleme fundamentale de lingvistică în operele lui V. I. Lenin. («Analele Romîno-Sovietice», Seria Istorie-Filozofie, iulie-august, București, 1951 p. 68).

² В. Д. Повлов-Шишкин, Учебный словарь русских синонимов, М. 1931 г.

aparținând fiecărei categorii gramaticale sau părți de cuvânt (substantive, verbe, adjective etc.) pentru că, cel puțin în principiu, toate faptele de expresie (tous les faits d'expression) (directe sau indirecte) pot fi comparate pe baza unei idei simple și comune tuturor ¹.

Această părere ni se pare greșită, deoarece înțelesul lexical al unui cuvânt nu poate fi privit izolat de cel gramatical, între ele existând o dependență indestructibilă.

A treia caracteristică a sinonimelor o constituie faptul că ele numesc noțiuni nu numai cu același conținut, dar și cu sfere mai mult sau mai puțin identice.

Este necesar să ne oprim asupra acestui lucru întrucât sînt lingviști care, admitînd că sinonime pot fi și cuvintele ale căror noțiuni au sfere diferite, pun această diferență a sferelor la baza studierii sinonimelor și a alcătuirii dicționarilor de sinonime.

După Charles Bally, sinonime pot fi numai cuvintele generice și cuvintele specifice. « Există, prin urmare, dacă se poate spune așa, cuvinte-generice (« mots-genres ») și cuvinte-specifice (« mots-espèces »). Distanța dintre aceste două categorii de fapte ale limbajului este fundamentul studierii sinonimelor » ².

Analiza dicționarilor ruse de sinonime ale lui V. D. Pavlov-Șișkin și N. Abramov arată că la baza lor stă același principiu. În ele sînt incluse, în seriile de sinonime, cuvinte care exprimă noțiuni cu sfere diferite. Așa, de exemplu, ca sinonime ale cuvîntului время (vreme, timp) sînt date următoarele cuvinte: эпоха (epocă), срок (termen), период (perioadă), промежуток времени (interval de timp), год (an), десятилетие (deceniu), столетие (secol), тысячелетие (mileniu), сезон (sezon), месяц (lună), неделя (săptămîna), ночь (noapte), полночь (miezul nopții), утро (dimineață), полдень (miezul zilei), вчера (ieri), завтра (mîine), послезавтра (poimîine).

Cuvintele-generice și cuvintele-specifice (după terminologia lui Ch. Bally), precum și cuvintele din exemplul de mai sus nu pot fi considerate sinonime din punctul de vedere al interpretării sinonimelor în lucrarea de față.

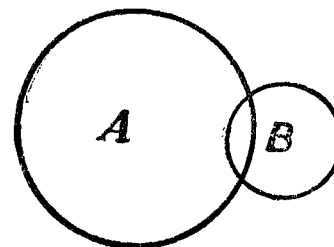
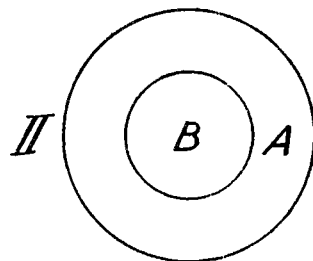
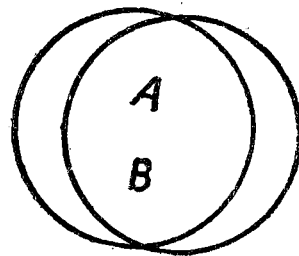
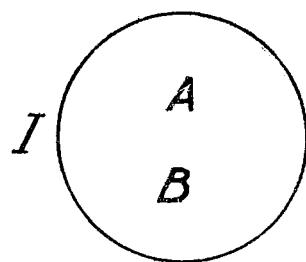
Conținutul noțiunii, care este în mod organic legat de sensul cuvîntului, și sfera noțiunii reprezintă o strînsă unitate. Mărirea sau micșorarea uneia dintre aceste laturi ale noțiunii atrage după sine micșorarea sau, respectiv, mărirea celeilalte, ceea ce are ca rezultat formarea unor noțiuni noi. Schimbările în cele două părți ale noțiunii se reflectă și în funcțiunile cuvîntului.

În afară de concordanța în funcțiunea denominativă, cuvintele-sinonime trebuie să concorde parțial și în funcțiunea exprimării. Mai precis, suprafața de concordanță în funcțiunea exprimării trebuie să fie mai mare decît suprafața de neconcordanță. Or, este destul de clar că dacă una dintre noțiuni are o sferă mai mare decît cealaltă, atunci și concordanța funcțiunii exprimării este mai mică.

¹ Charles Bally, *Traité de stylistique française*, premier volume, seconde édition, Heidelberg, p. 141.

² Charles Bally, *op. cit.*, p. 140.

Grafic, lucrul acesta ar putea fi reprezentat astfel:

Concordanța sferelor noțiunilor
(sau a funcțiilor denominative)

Concordanța sensurilor cuvintelor
(sau a funcțiilor exprimării)

Dacă în locul literelor A și B punem cuvintele-generice și cuvintele-specifice sau două cuvinte din exemplul citat, ne dăm seama de toată șubrezenia teoriei lui Bally sau a principiilor alcătuirii dicționarilor lui V. D. Pavlov-Șișkin și N. Abramov. Cuvintele-generice includ numai însușirile cele mai generale exprimate în cuvintele-specifice, iar o parte deosebit de importantă rămîne în afara lor. În exemplul luat din dicționarul lui V. D. Pavlov-Șișkin astfel de însușiri (note) care rămîn în afara cuvîntului-generic ar fi delimitarea diferită a sferelor noțiunilor și determinarea timpului petrecerii acțiunii față de momentul vorbirii.

La prima încercare practică de a folosi aceste sinonime se vede că alcătuirea seriei respective este greșită. Cu ce sinonime din seria respectivă ar putea fi înlocuit cuvîntul « deceniu » în propoziția: « De la cel de al doilea război mondial a trecut un deceniu? » Este destul de evident că nu poate fi înlocuit cu nici unul, datorită faptului că aceste cuvinte se diferențiază prea mult prin însușirile arătate, deși au la bază o notă comună (indică timpul).

2. Felurile sinonimelor

Specificul sinonimelor constă în faptul că ele prezintă una și aceeași noțiune sub aspecte diferite. Datorită acestui lucru sinonimia nu trebuie privită ca ceva anormal în limbă, ci, dimpotrivă, ea trebuie considerată ca o confirmare a unității

dialectice între limbă și gândire, ca un mijloc de exprimare prin limbă a diferitelor aspecte ale obiectelor lumii înconjurătoare, care se reflectă în gândirea noastră.

Analizând cuvintele-sinonime observăm că ele se deosebesc prin sens, adică prin aspectul diferit sub care ele ne prezintă o noțiune. Precizarea naturii acestor diferențieri, nuanțe de sens, face posibilă stabilirea felurilor de sinonime. Unele dintre ele sînt de natură pur semantică, altele de natură emoțional-expresivă sau sînt legate de anumite domenii de întrebuintare a cuvintelor.

Potrivit cu cele de mai sus, sinonimele se împart, așa cum arată academicianul V. V. Vinogradov, în ideografice¹ și stilistice.

Sinonimia ideografică este proprie, în primul rînd, fondului principal de cuvinte, în timp ce în rîstul vocabularului domină sinonimia stilistică.

Coloritul stilistic al cuvîntului depinde de sensul lui, de sugestivitatea formei lui interioare, de sfera existenței lui sociale. « Esența stilistică a cuvîntului este determinată de poziția lui în sistemul semantic al limbii, în ansamblul lui variat de aspecte funcționale și de genuri (limba scrisă, limba vorbită, tipurile lor, limba operelor artistice ș.a.m.d.). Fapt este că o limbă dezvoltată prezintă un sistem dinamic de legi semantice care determină corelațiile și legăturile formelor de cuvinte și ale sensurilor în diferite stiluri ale acestei limbi, și în acest sistem de corelații de sens funcțiunile și posibilitățile diferitelor categorii de cuvinte sînt mai mult sau mai puțin conturate și individualizate »².

Analizînd acest pasaj din lucrarea lui V. V. Vinogradov, vedem că noțiunea de « colorit stilistic » are două înțelesuri: unul legat de limba privită din punct de vedere social, de tipurile limbii vorbite, și altul legat de tipurile sau, mai bine zis, aspectele, « stilurile » limbii scrise (stilul științific, publicistic etc.).

Așadar, sinonimele stilistice se împart în două grupe: expresiv-semantice (экспрессивно-смысловые) și funcțional-stilistice (функционально-речевые).

3. Problema alcătuirii seriilor de sinonime

Mulți lingviști consideră că în seriile de sinonime un cuvînt este dominant. E. M. Melțer spune: « Dacă se urmărește orice serie de sinonime, atunci în fiecare se poate găsi un sinonim care este folosit de întregul popor, mai mult întrebuintat, care exprimă *noțiunea cea mai generală* (subliniat de mine — M.B.), și este stabilă (sinonim dominant). Astfel, se poate considera că unul dintre sinonime, fiind dominant, intră în fondul principal lexical, pe cînd celelalte sinonime ale seriei date se găsesc în afara granițelor lui »².

¹ Prin sinonime ideografice se înțeleg sinonimele care se deosebesc prin sens. V. V. Виноградов, Русский язык, М., 1947 г., стр. 19.

² Е. М. Мельцер, Об основном словарном фонде и словарном составе языка, « Иностранные языки в школе », № 6, 1951 г., стр. 29.

Întrucît noțiunea de « sinonim dominant » la E. M. Melțer nu se deosebește cu nimic de « termenul de identificare » (terme d'identification) al lui Charles Bally, aceste două noțiuni vor fi analizate împreună.

După părerea lui Charles Bally, baza în seria de sinonime trebuie să fie termenul de identificare care este cuvîntul-generic față de celelalte cuvinte.

Evident că nu putem fi de acord cu părerile lui E. M. Melțer și Ch. Bally. Care dintre cuvinte domină în seriile următoare: vreme — timp, veac — secol? Nici unul. Cuvintele care numesc noțiuni generice (dominante sau termeni de identificare) într-adevăr pot să domine în seriile de sinonime, dacă sînt incluse în ele, însă cuvintele-generice și cuvintele-specifice, după cum s-a arătat, nu pot fi sinonime.

Pornind de la premisa arătată, Melțer consideră că sinonimele intră în fondul principal lexical, în timp ce celelalte cuvinte rămîn în afara lui. E drept că E. M. Melțer nu distinge sinonimele ideografice de cele stilistice și pune problema în general.

În lucrările lui V. V. Vinogradov nu găsim o teorie completă a sinonimiei, însă din observațiile lui asupra acestei probleme, nu este greu de văzut că el nu recunoaște existența cuvîntului dominant în seria de sinonime ideografice. Dacă cuvîntul respectiv trebuie să intre în fondul principal de cuvinte, atunci și cuvintele sinonime, care concordă cu el cel puțin în funcțiunea denominativă, intră în fondul principal.

Cu totul altfel stă problema sinonimelor stilistice. Ele sînt percepute ca avînd un colorit stilistic numai în comparație cu cuvintele neutre din punct de vedere stilistic.

De exemplu, cuvîntul конь (« cal ») în limba rusă este perceput ca avînd un colorit stilistic numai raportat la cuvîntul neutru лошадь. În limbile cehă (кни) și ucraineană (кни) acest cuvînt este lipsit de nuanță stilistică, întrucît în limbile respective lipsește cuvîntul neutru corespunzător.

Cuvintele neutre, care constituie baza seriilor de sinonime stilistice, pot să aparțină atît fondului principal lexical, cît și restului vocabularului.

Prin urmare, în sfera sinonimelor stilistice, avînd în vedere dependența lor de cuvintele neutre, noi putem vorbi despre o oarecare poziție dominantă a acestora din urmă.

În concluzie, cele expuse se pot rezuma astfel: cuvintele se unesc în serii de sinonime pe baza funcțiunii lor de a numi obiectele.

La alcătuirea seriilor de sinonime, ca bază a seriei trebuie ales un cuvînt care exprimă cel mai complet noțiunea respectivă, însă nu care exprimă noțiunea cea mai generală (Melțer) sau noțiunea generică (Bally) și care să nu aibă un colorit stilistic.

BIBLIOGRAFIE

1. Н. Абрамов, Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений, С. П. Б., 1900 г.
2. Т. И. Абрекова, К вопросу о взаимоотношений между синонимами. М., 1953 г.
3. В. В. Виноградов, Итоги обсуждения вопросов стилистики. «Вопр. Языкозн.». № 1, 1955 г.
4. В. В. Виноградов, Основные типы лексических значений слова, «Вопр. Языкозн.». № 5, 1953 г.
5. В. В. Виноградов, Значение работ тов. Сталина для развития советского языкознания, М., 1950 г.
6. В. В. Виноградов, Русский язык, 1947 г.
7. В. В. Виноградов, Труд И. В. Сталина «Марксизм и вопросы языкознания» М., 1951 г.
8. Е. М. Галкина-Федорук, Современный русский язык, Лексика (курс лекций) М., 1954 г.
9. А. Д. Григорьева, Учение И. В. Сталина об основном словарном фонде и словарном составе языка, «Русский язык в школе», 1951 г.
10. Е. М. Мельцер, Об основном словарном фонде и словарном составе «Иностранные языки в школе» № 6, 1951 г.
11. В. Д. Павлов-Шишкин, Учебный словарь синонимов русского литературного языка, 1931, г.
12. А. Б. Шапиро, *tes pzie la lucrarea lui V. K. FAVORIN, Sinonime în rusian* в русском языке. (Свердловск, 1953 г.) în «Русский язык в школе» № 3, 1953 г.
13. Charles Bally, *Traité de stylistique française, premier volume, seconde édition.* Heidelberg.
14. E. M. Galkina-Fedoruk, *Probleme fundamentale de lingvistică în operele lui V. I. Lenin (Analele Româno-Sovietice, seria Istorie-Filozofie, iulie-august, 1951).*
15. Stanislaw Skorupka, *Sinonimika, Poradnik jezykowi, nr. 2, 3, 4, 1953.*

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

COȘBUC DESPRE LIMBA LITERARĂ *

DE

GAVRIL SCRIDON

George Coșbuc primise, încă de cînd era elev la liceul din Năsăud, cunoștințe serioase de gramatică și de limbă. În micul oraș de pe Valea Rodnei, studiile clasice erau la loc de cinste. Elevii liceului românesc de acolo studiau temeinic latina și greaca. Dintre aceștia s-au format pedagogi minunați. Din mijlocul lor se ridică, la puțină vreme după Coșbuc, unul dintre cei mai serioși lingviști ai noștri, Nicolae Drăganu. Tot pe aci a trecut și Liviu Rebreanu. Cunoștințele de limbă și de gramatică și le dezvoltă însă Coșbuc în cîmpul creației literare. Tehnica scrierii, cît și estetica creației poetice îi pun și probleme speciale de limbă. Ion Slavici (în « Coșbuc și Vatra ») ne povestește că George Coșbuc « a învățat el gramatică de la profesorii lui din Năsăud, dar asupra limbii romînești el însuși prin sine s-a dumirit. Cu atît mai vîrtoș prin sine însuși s-a dumirit în ceea ce privește tehnica scrierii și compoziției, în care numai puțini se puteau asemui cu el » (op. cit. p. 153).

Popasul la « Tribuna » însemnează un pas înainte în formarea poetului. Subliniem faptul că tribuniștii aveau concepții foarte avansate despre limbă. Ei luptau pentru o limbă romînă unitară și pentru o ortografie unică. În munca de redacție, Coșbuc, printre alte sarcini, o avea și pe aceea a citirii numeroaselor scrisori, care, sosind din cele mai variate regiuni, erau pline de cuvinte și expresii regionale. Lucrînd la cizelarea lor, poetul începe să controleze vocabularul propriilor sale scrieri, înlăturînd cuvintele prea regionale pe care le adusese cu sine de pe Valea Sălăuței, a Someșului Mare și de la stînele ciobanilor din Munții Rodnei. Bineînțeles, cuvintele a căror frumusețe și trăinicie o simte poetul sînt păstrate. Din cercetarea corespondenței la « Tribuna », Coșbuc a învățat mult.

* Comunicare prezentată în ședința din 25 martie 1955 a Secțiunii a VI-a a Academiei R.P.R. E un capitol dintr-o lucrare închinată lui Coșbuc ca filolog.

Singur mărturisește acest lucru: « o singură greșeală în ceea ce privește alegerea, întrebuințarea ori așezarea vorbelor, te luminează mai bine decât toate gramaticile și toate cursurile de stilistică » (op. cit., p. 152).

În discuțiile despre limbă și literatură Coșbuc uita cu totul de sine. « Căzuse adică și el — ne povestește Slavici — în boala de care au suferit Eminescu și Caragiale: Când intrai cu el în vorbă despre chestiuni de tehnică literară, nu-î mai era nici foame, nici sete, se pierdea cu desăvârșire el însuși pe sine » (op. cit., p. 153). În urma unei asemenea « pierderi » era o dată să o pățească. Poetul plecase de la Sibiu la Năsăud, să se prezinte la recrutare. Pe drum, la Copșa, se întâlnise cu Alexandru Hodoș și cu Ion Gorun; « au intrat în vorbă despre gramatică și s-au înfundat la Blaj, unde Hodoș avea un frate » (op. cit., p. 153). Un nou ordin de chemare (Befehl) l-a îndrumat pe indisciplinat la cercul de recrutare din Sibiu.

Cunoștințele lingvistice ale lui Coșbuc cresc într-o măsură considerabilă prin studiul limbilor străine, în special al celei italiene. Cunoștea bine latina, greaca, germana, italiana. Avea cunoștințe de limbă franceză și de romanistică. Cunoștea activitatea lingviștilor din vremea sa (Hasdeu, Lambrior, Cihac etc.). Era în corespondență cu Tiktin, căruia, la cerere, îi trimite cuvinte explicate pentru dicționarul la care lucra acesta (Rumänisch-deutsches Wörterbuch). Poetul este împins spre cercetarea limbii de activitatea sa poetică, de urmărirea literaturii timpului său (inclusiv a celei religioase), a literaturii noastre vechi, cât și de dorința de a ridica și ilumina poporul.

Pentru a cunoaște pe Coșbuc filolog ne folosim atât de lucrările publicate de poet, cât și de manuscrisele aflate în Biblioteca Academiei R.P.R.

În « Vorba de acasă », articol program al revistei « Vatra » (publicat în primul număr din 1894), Slavici, Caragiale și Coșbuc spun printre alte lucruri frumoase următoarele: « În dezvoltarea limbii noastre numai prin întoarcerea la graiul viu al poporului am putut ajunge la stabilitate și unitate ». Atât în paginile acestei reviste cât și în « Albina », în « Viața literară » și în alte publicații, Coșbuc a militat pentru o limbă română literară în lumina valorificării creatoare a « graiului viu al poporului ». Rubrica « Vorba ăluia », pe care Coșbuc o scrie în întregime, în mai multe numere ale revistei, este axată tocmai pe această înțelegere și explicare a graiului popular. Aici sînt explicate expresii populare foarte răspîndite (și deseori rău întrebuințate de către vorbitori, din cauza necunoașterii lor) ca, de pildă: *Nici în clin, nici în mînc ; a prins prepelelita de coadă ; lasă-l în moarea lui ; la botul calului ; cu cățel și cu purcel ; burtă de popă ; a vorbi romînește ; tîrța-pîrța ș.a.*

Manuscrisele poetului cuprind și alte probleme de vocabular, de gramatică, interesante chestiuni de etimologie, și chiar lucrări speciale, cum este de exemplu « Dicționarul botanic » pe care l-a lăsat Coșbuc (cf. mss. Coșbuc, Biblioteca Academiei R.P.R., mapa VII). În cele ce urmează vom stăruii numai asupra concepțiilor lui Coșbuc în ce privește limba literară.

*

În ultima vreme limba literară a devenit obiectul unor numeroase cercetări din partea scriitorilor și lingviștilor noștri. S-au formulat teorii despre conținutul noțiunii de limbă literară, despre epoca formării limbii literare românești și despre « poziția ei față de diversele graiuri ale limbii noastre » (acad. Iorgu Iordan, « Limba literară », în « Limba română », III, nr. 6, 1954, p. 55). Contribuția scriitorilor și lingviștilor noștri a fost deosebit de fructuoasă. Atît comunicările maestrului Sadoveanu, făcute la Academie la începutul lui februarie 1955, cît și lucrările acad. Iorgu Iordan au adus noi lumini în cîmpul cercetărilor. Valoroase sînt și studiile întocmite de acad. Tudor Vianu, B. Cazacu, I. Vitner, Gh. Bulgăr etc.

Dar limba noastră literară s-a bucurat de un interes deosebit și din partea scriitorilor noștri clasici. Eminescu, Slavici, Caragiale, Coșbuc și alții au înțeles că cultivarea limbii romîne contribuie în mod substanțial la dezvoltarea și consolidarea nu numai a literaturii ci și, în general, a culturii noastre.

Chestiuni de limbă literară a dezbătut Coșbuc în cîteva articole publicate în « Tribuna », (1896—1898), în « Epoca » (1896, 1897, 1898), în vol. « Versuri și proză » (Caransebeș, 1897), în « Tribuna poporului » (Arad, 1902—1903), în « Viața literară » (1906), în « Romînul » (1912) și în fragmente de lucrări rămase în manuscris. (Cf. fondul Coșbuc de la Bibl. Academiei R.P.R.)

În articolul « Pentru limba romînească » (în « Viața literară », I, nr. 12, 1906) poetul observă că « Limba romînească a trăit, de cînd ni se pomenește prin cărți, în rele condiții de dezvoltare, dar, gîndesc, că niciodată n-au fost așa de rele ca acum ». Vorbind despre drumul formării limbii noastre literare, poetul arată că în veacuri îndepărtate « cei ce se osteneau » de a ridica « proasta limbă romînească » erau necăjiți de cărturari scriitori — mai ales cei bisericești — care se frămîntau să găsească corespondentul romînesc al originalelor slavone, grecești, ungurești etc. Acești modești și umili traducători monahi « își frămîntau capul să dea frazelor formă frumoasă . . . și se străduiau să unifice limba celor împărțiți sub multe stăpîniri ». Din munca acestor tîlmăcitori, de-a lungul veacurilor, au rezultat progrese mari, pe care limba romînă le-a făcut « îmbogățindu-se și poleindu-se mereu ».

Despre autorii de cărți de petrecere și de « povestiri lumești » Coșbuc nu se exprimă cu prea mult entuziasm. Despre unii cronicari poetul spune că « scriu vioi de ție mai mare dragul să citești, dar ei se gîndeau numai la cele ce aveau să spuie, nu și la felul în care spun, și de aceea stilul este neîngrijit, limba li-e obișnuită în vorbirea zilnică și frazeologia întru toate ca a poporului ». Coșbuc sublinia totuși faptul că frumusețea limbii cronicarilor constă tocmai în « naivitatea și plăsticitatea » stilului lor « și numai la ei găsește filologul formele cu adevărat populare ale limbii de pe atunci, căci scriau frazele așa cum le aveau în gură ».

Poetul vorbește apoi despre dezvoltarea limbii romîne în cursul veacurilor. Urmînd uneori drumuri străine firii ei, din cauza unor îndrumări și concepții greșite, ea pierde vreme prețioasă în zborul spre culmile eminesciene și apoi spre ale veacului nostru. Coșbuc critică rătăcirile latiniștilor și încercările de a italie-

niza sau franțuzi limba. Unii cărturari ai veacului trecut au împiedicat mersul înainte al limbii noastre. « În momentul în care ne-am dat seama — spune Coșbuc — că limba este cel mai puternic mijloc al dezvoltării culturale a unui popor și că, deci, dezvoltarea și cultivarea limbii devine de sineși un scop, de atunci limba noastră a fost abătută când la dreapta, când la stînga de cei ce credeau că au găsit adevăratul drum pe care trebuie să fie îndrumată și mijloacele cele mai prielnice care s-o dezvolte și s-o cultive ». În urma încercărilor « silnice ale filologilor » nu s-a ajuns la nici un rezultat. Urmînd indicațiile lor am fi mers sau « spre o limbă latină cu forme pocite rău, nici latinești curate, nici romînești neaoșe » sau « spre o limbă creată adhoc și pe repezeală numai din elemente romînești ». Coșbuc nu e împotriva lingviștilor. Dimpotrivă, el spune că « într-adevăr a lor e chemarea și știința de a arăta căile pe care s-a format și s-a dezvoltat o limbă, dar a lor e numai știința, nu și puțința ».

Vorbind despre posibilitatea cultivării limbii romînești în vremea sa, Coșbuc constată că mijloacele « sînt puțin și slabe. Biserica a încetat să mai fie mijlocul cel puternic al cultivării limbii. Cărți religioase nu se mai citesc; limba cărților bisericii e tot cea veche, înghețată în vechile forme și păstrîndu și arhaismele. Școlile, fără îndoială, sînt un uriaș propovăduitor al unității limbii, ele ajută și la cultivarea ei, dar pentru dezvoltarea limbii nu pot face nimic ».

Socetăți literare, cum au avut și au pretutindenii popoarele culte ale Europei, noi n-am avut niciodată și nici n-avem. E adevărat — spune mai departe poetul — că Academia Romîna e înființată tocmai pentru scopul cultivării și dezvoltării limbii romînești dar ea nu a putut produce nici o mișcare în literatură și, din lipsa unui contact mai întins al ei cu publicul, lucrările ei sînt aproape necunoscute de public ».

« Teatrul nu poate da publicului decît ceea ce însuși teatrului îi dă literatura ». Teatrul poate « numai să popularizeze ceea ce iese din condeiul autorilor ». Despre saloane nu putem vorbi, fiindcă în România de atunci, cei zece mii de deasupra « ai obiditului neam romînesc au în dispreț limba vlahă și o vorbesc numai de nevoie cu servitorii care, din întîmplare, sînt romîni ». Și, în continuare, Coșbuc arată că « saloanele romînești — nu spun o blăsfemie că le numesc așa ? — n-au nici o stimă de literatura noastră, de obiceiurile noastre, de nici o manifestare a vieții romînești ». Aceste saloane sînt dușmanii progresului cultural. În ele se batjocoresc « năzuințele naționale » mergîndu-se « pînă la trădarea de neam ». Pentru a întări cele spuse de Coșbuc e suficient să amintim că, la începutul acestui veac, după ce a ținut în capitală o frumoasă conferință despre limba romîna, Ovid Densusianu a fost felicitat de « damele romîne », de « romîncele verzi », în limba franceză. Credem că nu e nevoie de nici un comentariu.

Cultivarea limbii ar fi în primul rînd datoria scriitorilor, care însă, pe timpul acela nu se bucurau de nici un sprijin. Ei erau « fără de ajutor dintr-o parte și batjocoriți dintr-alta . . . Tristele împrejurări le-au luat toată puțința ».

Cum vede Coșbuc dezvoltarea, închegarea și unificarea limbii romînești ?

În primul rînd, la baza dezvoltării limbii noastre, poetul pune temeiul solid al « graiului viu al poporului ». Într-unul din manuscrisele sale, vorbind despre cuvintele străine, poetul arată că limba franțuzită a timpului său, vorbită de « clasele de sus », nu e limba romînă. « Ce sînt cei 10.000 ? » — se întrebă Coșbuc. Și răspunsul cade de îndată: « ca într-un pahar gunoaiele. Sufli, o verși, rămîne apa curată. Aștepta limpezirea » (mss. Coșbuc, mapa VII, B). Clasele de sus au pierit, țărani rămîn. Și poetul subliniază că vorbește de limbă, nu de cultură. În același manuscris citim că « Sfîntul Sinod al limbii romînești poate să fie Academia, e literatura cea bună, limba vorbită azi de popor ». Țărani « sînt și au să fie ultima instanță, în chestie de limbă. Dar, — spune Coșbuc — oricît am încrunta din sprîncene, gloata de ciobani și de plugari e curtea de casație a limbii romînești »¹. Oricît am ține noi cărturarii — rogu-te doamne! — de proști pe țărani, ei au un instinct de conservare a limbii dus pînă la extrem și un sentiment artistic al vorbirii, care la noi cei cu carte e atrofiat de cunoștința limbilor străine » (op. cit.).

Cea dintîi condiție a dezvoltării și cizelării noastre este deci cunoașterea aprofundată a limbii poporului, a materialului de construcție brut pe care-l dă scriitorilor țărănimea. Scriitorii au datoria de a ciopli acest material. « Nouă cărturarilor — scrie Coșbuc în același manuscris al său — ne rămîne cioplirea materialului brut pe care ni-l dă țărănimea. Ea ne aduce blocul de marmoră și noi avem datoria să facem lucru de artă din el ». Baza închegării și unificării limbii literare o formează deci graiul viu al păstorilor și plugarilor, oriunde se găsesc ei pe teritoriile locuite de romîni.

În legătură cu procesul unificării, Coșbuc spune că limba literară își adună materialul de peste tot unde se vorbește romînește. După procesul adunării urmează selecționarea, curățirea. În articolul său « Provincialismele scriitorilor noștri » (în « Viața literară », I, 1906, nr. 8) Coșbuc indică drumul unificării limbii pe baza unei idei foarte sănătoase, care a fost subliniată și în cele mai noi lucrări despre limba literară: « Cînd se încheagă o limbă literară, ea își adună toate elementele cîte și le are răslețite pe teritoriul ei de pretutindeni. Culege și apoi alege. Dar și alegerea se face cu multă încetineală » (op. cit.). Pentru această alegere poetul stabilește criterii juste: « e lucru firesc ca toate elementele ei constitutive (ale limbii — G.S.) trebuie să se adune de pe întregul teritoriu, din toate provinciile. Eu nu înțeleg — scrie Coșbuc — să se adune în dicționar, și în literatură, acolo unde elementele limbii sînt vii și circulează. Graiul toscan al lui Dante a fost numai un sîmbure, pe lingă care s-au alipit și se alipesc, chiar și astăzi, elementele de prin toate feluritele graiuri provinciale ale italienilor, ca să formeze limba literară italienească. Tot așa și graiul în care și-a tradus Luther Biblia; limba

¹ « Poporul e — scrie Coșbuc în 192 — acel bălaur cu milioane de capete, care în chestiuni de limbă nu gîndește ci numai simte, n-are creeri ci numai suflet și el e singur curia (ține minte vorba asta.) care hotărăște în suprema instanță ». (Latin ori slav, în « Romînul », II, 1912, nr. 40).

literară a germanilor și astăzi primește cuvinte provinciale și germanii se bucură, ori de câte ori răsare un cuvânt provincial care vine să le îmbogățească limba » (op. cit.). Craiurile regionale se varsă așadar, în mod inevitabil, în marele fluviu care este limba română comună. Coșbuc are părerea foarte sănătoasă — că « nu se poate forma o limbă unitară a unui popor când un grai oarecare, oricât de mult ar fi fost impus de o literatură puternică, exclude cu îndărătnicie elementele specifice ale altor graiuri » . . . și că e foarte greșit a condamna moldovenismele și ardelenismele numai pentru motivul că « acestea nu sînt muntenisme ». Când Slavici, Caragiale și Coșbuc au scos revista « Vatra » (1894) au fost criticați de către unii nepricepuți că întrebuițează un cuvânt provincial pentru a numi o revistă literară. Nepricepuții nu înțelegeau ce este vatra strămoșească. Condamnarea unor asemenea cuvinte o fac unii « dintr-o sfîntă necunoștință a limbii românești ». În articolul « Latin ori slav » (publicat în « Romînul », II, 1912, nr. 40), Coșbuc arată că e bun acel cuvînt « care e cunoscut de toți romîni și avînd aceeași accepțiune (adică să nu însemneze aici un lucru, și într-altă parte alt lucru) ».

Am văzut mai sus cum privește Coșbuc factorii chemați să contribuie la dezvoltarea limbii romîne și la unificarea ei (biserica, școala, teatrele, societățile literare, saloanele). Factorul esențial și hotărîtor sînt scriitorii, care, preluînd graiul viu al poporului, îl ridică pe cea mai înaltă treaptă a artei.¹

Firul cultivării limbii, preluat conștient de către scriitori și cărturari abia în veacul trecut, trebuie tors mai departe de scriitori, cu concursul lingviștilor, într-o colaborare creatoare.

Vorbind despre cărțile bisericești tipărite în vremea sa, Coșbuc constată că acestea sînt scrise într-o limbă « comoară de aur pentru un nou dicționar al lui Massim și Laurian ». (Cărțile bisericești, în « Viața literară », I, nr. 16—17, 1906). Cu toate că în unele cărți limba e poporală « e prea vulgară—spune poetul—prea de tot vulgară. Limpede și curată, dar nu e poetică; în deobște înțelegeasă, dar nu e sărbătorească precum cere stilul bibliei; și tocmai fiindcă e așa de simplă, e lipsită de avîntul plin de poezie al psalmistului și al proorocilor » (op. cit.). În unele cărți publicate de sfîntul sinod limba e « în așa hal de amestecătură, încît se pare că au creat-o în multe locuri, chipurile din piesele lui Caragiale. Neologisme de acelea pe care le respinge cu dispreț limba noastră, franțuzisme fără nici un drept de viață, formațiuni noi de care și se zbirleşte părul și latinisme cu accepțiunea falsă — aceasta are să fie limba în care să se facă molitvele prin casele plugarilor și în care să se roage creștinul de la țară?: « O nu ne condamna pentru perseverența noastră în tentațiunile demonilor, mizericoardioase Doamne, administratorul tezaurelor spirituale! » (op. cit.).

Despre cuvintele străine vorbește Coșbuc într-un manuscris al său (mapa 7,B), spunînd că ar fi bine să se cerceteze: a) dacă aceste cuvinte au intrat

¹ « Scriitorul — scrie Coșbuc — ține calea de mijloc, prin însuși felul său de a fi, simte alături de poporul (vorbesc de scriitorii buni nu de orice plevușcă), și gîndește alături cu cărturarul. Deci el corectează și pe cărturar și pe popor; rafinează simțul poporului și ține în frîu speculațiunile cărturarului » (Latin ori slav?, în « Romînul », II, 1912, nr. 40).

« numai în clasele de sus, în clasa celor 10.000, sau au intrat și în alte clase, mai ales în clasa celor « proști dar mulți »; b) dacă cei proști și mulți au primit cuvântul străin cu înțelesul original, adică în înțelesul pe care îl are în limba în care a fost împrumutat, ori i-au degradat înțelesul sau i-au ținut neatins înțelesul — pentru că o înnobilare a înțelesului, la cuvintele străine, ar fi a noua minune a lumii ». Poetul spune că vorbele străine n-au viață în limbă. El se gîndește nu la neologismele care îmbogățesc limba ci la barbarisme sau la creații « păsărești ». În altă parte condamnă cuvintele *cord*, *pulmoni*, *mori* etc. pentru care avem corespondent în limba noastră pe *inimă*, *plămîni*, *moravuri*. Despre *pulmoni* Coșbuc spune că nu există nici într-o limbă (Credem că e o contaminare între franțuzescul *poumons* și *plămîni* al nostru).

Nu trebuie să înțelegem greșit pe Coșbuc. El nu e un purist excesiv și irațional. Tocmai pentru a-l înțelege mai bine să vedem ce ne spune într-un articol al său¹, criticînd pe cei ce sufereau de latinomanie și erau împotriva cuvintelor slave. Pentru poet cuvintele latine ori slave sînt la fel. Contează în primul rînd calitatea cuvîntului, frumusețea și utilitatea lui. Poetul alege — dintre un cuvînt latin și altul slav — « pe cel mai bun, și dacă, din întîmplare, cel mai bun e cel slavon, voi alege și voi primi pe acesta, chiar cu riscul de a fi disprețuit de Cicero și de Vergiliu, la o eventuală întîlnire cu ei pe cealaltă lume »; și ceva mai departe: « Acum, rogu-te, cînd am să aleg între două cuvinte, unul latin și altul slavon, ca să-l aleg în versul meu, crezi că am să aleg pe cel latin care e urît; și să dau la o parte pe cel slavon cu toate că e admirabil de frumos și e însuși o poezie întreagă? ».

Poetul este împotriva cuvintelor nefolositoare, care trebuie stîrpite. Așa trebuie înțeles Coșbuc în problema purității limbii și a cuvintelor străine. Poetul a văzut clar și a fost condus de un simț artistic deosebit și de cunoașterea temeinică a limbii noastre, ca organism viu, care nu poate fi creat de cărturari, ci doar cultivat de « tîlharii de scriitori literari, mai ales poeții » care « au nemărginita răspundere de felul cum se desfășoară drumurile intelectuale ale unui popor » (op. cit.).

Vorbind despre « Mania diminutivelor »², Coșbuc constată că acestea sînt uneori dovada unui refugiu ușor în versificație, pentru găsirea rimei potrivite. În aceste cazuri diminutivele sînt ridicole. Poetul dă ca exemplu următoarele versuri din « Primăvara amorului » a lui Iancu Văcărescu:

« Acolo am eu o căscioară
Pe un vîrf de delușor
Curge în vale o așșoară
Murmurînd încetișor ».

Pe bună dreptate se întrebă Coșbuc « care român cu bun simț nu rîde de aceste versuri? Criticul literar vede și sărăcia absolută de rimă în aceste versuri:

¹ Latin ori slav?, în « Românul », II, 1912, nr. 40.

² În « Noua revistă romînă », I, 1900, vol. 2, p. 42–44.

casă nu rimează cu *apă*, nici *deal* cu *încet*, dar diminutivează, poete, și gata rima! (op. cit., p. 42).¹

Ca și Ion Budai-Deleanu, în prologul « Țiganiadei », la fel și Coșbuc e împotriva sufixului diminutivului *-achi*, primit de la greci și rămas în nume proprii. « Se diminutivează — scrie Coșbuc — numele așa de pocit, încît ți-e peste putință să-l recunoști: de multe ori se ia un singur sunet din adevăratul nume și lîngă el se trîntește un *achi* și e gata românul! Filip ajunge *Pache*, Dumitru *Tache*, Anastasie *Sache*, Alexandru *Alexache* și mai sînt *Cache*, Ion *Enache*, Manole *Lache*. Și așa avem nume romînești: *Bache*, *Cache*, *Dache*, *Gache*, *Lache*, *Mache*, *Nache*, *Pache*, *Rache*, *Sache*, *Tache* — O te admir progenitură de origine romană! » (op. cit., p. 43).

« N-am putea diminutiva numele într-un chip mai omenesc? — se întrebă Coșbuc. Ion trebuie să fie *Enache* și nu *Ionel*? Alexandru nu poate fi *Sandu*, trebuie să fie *Cache*? Dacă ați rămîne măcar în familie cu *cache* al vostru! » (op. cit., p. 44).

Coșbuc nu exclude în întregime întrebuițarea diminutivelor, pe care le găsește minunate în unele poezii (frumoase și bine dozate sînt și în opera lui), mai ales în cele populare, cum e *Miorița*:

« Ori ești bolnăvioră,
Drăguță mioară? »

« Ce frumusețe de vorbă, și ce gingășie poetică în vorba bolnăvior — bolnăvioră! O știu mai bine decît mine mamele care au copii mici », scrie Coșbuc.

Coșbuc vorbește despre limbă nu numai ca despre « cel mai puternic mijloc al dezvoltării culturale a unui popor », ci și ca despre cea mai puternică legătură a unui neam. « Nu pot fi mai multe popoare cu aceeași limbă, căci aceeași limbă înseamnă același popor, și nici același popor nu poate vorbi mai multe limbi, căci ar înceta de a fi unul singur. În Elveția, într-un singur stat, poporul vorbește, ce e dreptul, trei limbi: nemțește, franțuzește și italienește, dar e un singur popor ca stat, ca organizație, dar nu un popor ca neam »². Poetul înțelege prin neam națiunea.

Întîlnim atît în opera publicată, cît și în manuscrisele poetului și alte probleme interesante de limbă pe care le vom publica cu altă ocazie.

Din cele expuse pînă aici se impune să tragem cîteva concluzii principale:

1. — În problema limbii literare, și în general a cultivării limbii, Coșbuc merge pe linia « Daciei literare » a lui Kogălniceanu, pe drumul lui Alecu Russo,

¹ Excesul de diminutive în graiul zilnic e de-a dreptul scîrbos încît — spune Coșbuc — « țiți vine să apuci cîmpii ». Și dă următoarele exemple: « Am făcut o mămăliguță. Nu poftiți, d-le, brînzișoară! Ah, uită-te ce unțîșor! Copilul meu bea lăpticelele calde. Ia turnați un vinișor. Mai iute cu țuiculița. Vre-o cîteva măslinioare! Cumpărai o gîsculița. Avem și noi o văcuță » etc., etc. (op. cit., p. 43).

² Legea din bătrîni, în volumul « Dintr-ale neamului nostru », 1903, p. 86.

al lui Vasile Alecsandri, Mihail Eminescu și al tribunștilor. Continuă deci o tradiție sănătoasă legată de punerea bazelor literaturii noastre moderne.

2. — Susținând dezvoltarea limbii noastre literare, pe temeiul graiului poporului, poetul este dușmanul exagerărilor latiniste, al rătăcirilor lui Eliade Rădulescu și al încercărilor de a franțuzi limba română¹. Coșbuc critică pe acei lingviști din secolul al XIX-lea care au stîlcit limba noastră prin teorii retrograde, rupte de realitatea lingvistică.

3. — Poetul înțelegea limba literară ca un aspect, și anume cel mai ales, cel mai îngrijit, al limbii noastre. El includea în limba literară și limba vorbită, nu numai cea scrisă.

4. — Formarea și închegarea limbii române literare o leagă Coșbuc de epoca sa. «Limba noastră literară abia acum se încheagă», spune el. Limba poate fi «așezată și fixată în margini bine hotărîte» printr-o literatură care o controlează și o poleiește».

5. — Despre graiul care ar sta la baza limbii noastre literare Coșbuc nu se exprimă cu destulă convingere și consecvență. În 1906 spunea că acei care «cred că limba literară ni-e formată și constituită iar la baza ei ar fi graiul muntenesc» sînt «neorientați». Într-o foiță de manuscris, nedată, vorbește despre «limba literară care e graiul muntenesc perfecționat». Înclinăm însă să credem că poetul nu prea era convins de acest lucru. Coșbuc este pentru întrebuițarea, cu măsură, de către scriitori, în operele lor literare, a provincialismelor așa cum însuși a procedat. În opera literară acestea se contopesc cu restul vocabularului, îmbogățind limba. Poetul e deci pentru dreptul tuturor graiurilor de a contribui la formarea limbii literare.²

6. — Prin natura talentului său de poet-țaran, cioplitor încăpățînat în marmoră, nu în plastilină, Coșbuc este împotriva abuzului de diminutive în limbă, mai ales în limba vorbită, în Muntenia și Moldova. De fapt ardelenii aspri, din mijlocul cărora s-a desprins Coșbuc, nu suferă de mania diminutivelor, nici în graiul viu, nici în literatură. (Cf. Coșbuc, Liviu Rebreanu, Ion Slavici, Pavel Dan, Ion Agîrbiceanu etc.)

7. — Coșbuc nu aduce prea multe noutăți față de înaintașii săi. Meritul său mare constă în faptul de a fi militat pentru o limbă românească unitară, curată, tocmai în vremea scandalurilor produse de reintroducerea teatrului francez de amatori de către elementele cosmopolite ale claselor de sus. Intervenția poetului a fost bine venită; ea aducea autoritatea unui meșter al limbii noastre, opunînd limbii pestrice și păsărești a burghezo-moșierilor, frumusețea graiului popular.

¹ În *Ce ne-au dat slavii și grecii* (în volumul «Versuri și proză», Caransebeș, 1897, p. 103) Coșbuc spune: «înteleg de ce Șincai și Maior și după ei școala lui Cipariu cu Laurian și Massim în vîrfurile sulitei de luptă, au voit să latinizeze limba: vroiau să ne dovedească și nouă și străinătății latinitatea noastră. Azi, cînd acest lucru e axiomă, încercarea de a mai latiniza limba ar fi o prostie».

² Acad. Barbu Lăzăreanu spune, într-un articol din «Limba română (Cu privire la vocabularul dialectal din epoca de dibuire a poeziei lui Coșbuc, în «Limba română», II, 1953, nr. 3, p. 35) că poetul «Coșbuc a fost unul dintre cei mai cu înțelepciune cunoscători și folositori ai graiului românesc al mai tuturor regiunilor».

NUMELE DE PERSOANE IN ȚIGANIADA LUI I. BUDAI-DELEANU

DE

L. ȘERDEANU

Studiul critic care precede ultima ediție a « Țiganiadei » lui I. Budai-Deleanu se referă în treacăt și la problema numelor de persoane, afirmînd: « În privința grijii cu care a căutat cele mai potrivite nume care să oglindească dintru început specificul personajelor, Budai-Deleanu poate fi considerat pe drept cuvînt un precursor al lui Alecsandri și al lui Caragiale care au folosit în chip strălucit acest procedeu »¹.

Sîntem de acord că Budai-Deleanu a dat dovadă de o deosebită măiestrie în alegerea numelor proprii. Sîntem de asemenea de acord că I. L. Caragiale a folosit acest procedeu în chip strălucit. În ceea ce-l privește însă pe Alecsandri, lucrurile par a se prezenta puțin altfel. Vom reveni asupra acestui fapt în cursul expunerii.

★

Numele de persoană este, în ultimă analiză, un simplu cuvînt. Creat cu ajutorul elementelor lexicului curent, din cuvinte ce denumesc: localități, regiuni, țări, națiuni, aspecte fizice sau psihice, profesii etc., numele propriu își pierde valoarea primitivă, se cristalizează; cu timpul se sudează atît de perfect cu imaginea fizică și morală a purtătorului, încît devine o expresie a însușirilor lui, o etichetă a lui. Așadar, spre deosebire de restul cuvintelor care se pot referi — și se referă adesea — la noțiuni generale sau abstracte, numele propriu indică întotdeauna o ființă unică și concretă. Fiind cel mai individual, el este și cel mai semnificativ dintre cuvinte, adică cel mai capabil de a evoca o mare cantitate de idei și sentimente legate de imaginea persoanei respective.

¹ I. Budai-Deleanu, Țiganiada, București ESPLA, 1954, p. 49.

În diversele etape ale evoluției sociale, numele propriu a primit semnificații speciale, în raport cu gradul de dezvoltare a concepțiilor politice, economice, morale, filozofice etc. ale societății. De pildă, tendințele cosmopolite ale claselor exploatoare s-au manifestat adesea în alegerea numelor de persoană. Se știe că boierii noștri feudali aveau pasiunea grecizării numelor prin adăugarea de sufixe (-os, -is, -ache, -cache); iar odraslele burgheze și mic-burgheze nu puteau să se numească *Ion, Grigore, Ana* sau *Maria*, ci *Jean, Grig, Anette, Mary* etc., după cum impunea moda timpului. Numele constituia pentru dînșii un atribut al distincției, al nobleței și al prestigiului, de aceea trebuia neapărat evitat uzul unor nume « vulgare », de largă circulație în popor.

Dacă în viața reală numele au importanța lor, cu atît mai mult constituie ele o problemă într-o operă literară. În acest sens, afirmația lui Ibrăileanu că « nici un creator adevărat nu-și poate gîndi opera dacă nu știe numele ființelor pe care le creează »¹ ni se pare cu totul întemeiată. Considerînd arta ca o reflectare a realității, trebuie să admitem că artistul nu poate concepe un personaj fără a-l face posesorul unui nume pe care l-ar putea avea în realitate. Creatorul de operă literară trebuie să aleagă pentru eroul său un nume care să-i semene, să i se potrivească, să-i reflecte, într-un fel sau altul, personalitatea.

Această cerință a oricărei opere realiste a fost îndeplinită cu măiestrie de I. Budai-Deleanu. Fiecare nume propriu din cuprinsul Țiganiadei este nu numai pe măsura eroului respectiv, dar adesea menit să sugereze o situație, o calitate sau cel puțin o sonoritate acustică necesară atmosferei poemului.

Uneori numele se referă la defecte fizice ale eroilor: *Butea, Cîrlig, Ciuntul, Cocoloș, Covrig, Sfîrcul, Șoldea, Titirez* sau îngăduie o aproximativă apreciere a vârstei lor: *Neicu* (cf. *neicu* = nume dat unui frate mai mare sau unui om mai în vîrstă); *Parnavel* (= nume dat de țigani copiilor mici), *Parpangel* (= nume dat unui țigan tînăr); *Purdea* (cf. *purdel* = copil de țigan). Mai adesea ele simbolizează aspecte fizice și morale. Pentru a realiza acest lucru, autorul procedează prin derivarea unor nume de la adjective, verbe sau substantive comune, fie din limba romînă, fie chiar din țigănește: *Barbu* (cf. *barbă*), *Ciormoi* (cf. țig. *cior* = hoț, tîlhar; sau țig. *cioro-rom* = țigan sărac, mizerabil, om de nimic), *Colbei* (cf. *colb* = pulbere), *Ghițu* (cf. *ghițos* = mișos, lăios), *Gogu, Gogoman* (cf. sensul de « prost, nătăfleț »), *Goleman* (cf. *gol* = dezbrăcat), *Gurillă* (cf. *gură*), *Neagu* (cf. sensul de « bărbat prost și încăpățînat »), *Dondul* (cf. a *dondăni* = a mormăi, a vorbi fără rost), *Șperlea* (cf. *șperlă* = cenușă de cărbuni aprinși; sau a *șparli* = a fura), *Țintea* (cf. *țintă* = cuișor fără cap).

Decurge de aici posibilitatea de a acorda gloatei țigănești, pe baza numelor, o serie de atribute. Murdari, mișoși și zdrențăroși, nătăfleți, cleptomani și gălăgioși, țiganii apar ca scoși dintr-o anecdotă populară. Așa trăiau ei pe atunci în mentalitatea poporului, așa ni-i face cunoscuți și Budai-Deleanu, cu intenția

¹ G. Ibrăileanu, Studii literare, Cartea Romînească, București, 1930, p. 72.

de a accentua nota comică impusă de genul creației, nicidecum dintr-o tendință șovină.

Și caracterizarea merge mai departe. O categorie de nume, derivate de la numiri de plante, animale și păsări, alcătuiesc o mică faună și floră sălbatică: *Bălăban* (cf. *balaban* = specie de șoim), *Bobul* (cf. *bob* = plantă leguminoasă; sau țig. *bobo* = cereală), *Brîndușa* (cf. *brîndușă* = floare de pădure), *Corbea* (cf. *corb*, care redă și specificul prin culoare), *Cornei* (cf. *corn* = arbore de pădure fructifer), *Cucavel*, *Cucovel*, *Cucu* (cf. *cuc*), *Mozoc* (cf. *mozoc* = nume dat unui ciine mare, dulău), *Mugurel* (cf. *mugur*), *Peperig* (cf. *pipirig* = plantă de mlaștină), *Șoșoi* (cf. țig. *șoșoi* = iepure), *Zăgan* (cf. *zăgan* = specie mare de vultur, numit și « vultur bărbos »). Starea de primitivism, aproape de sălbăcie în care erau constrinși să-și ducă existența țiganiilor în condițiile exploatarei feudale nu putea favoriza dezvoltarea gândirii lor. Foamea îi obliga să cugete la mîncare; lipsa hainelor, la obiecte de îmbrăcăminte. Preocupările culinare exagerate și uneori obiectul meseriilor lor sînt sugerate prin nume ca: *Ciurilă* (cf. *ciur*), *Dîrloi* (cf. *dîrlu* = unealtă de lemn cu care se trage jăratecul din cuptor), *Găvan* (cf. *găvan* = strachină de lemn scobit), *Hîrgău* (cf. *hîrgău* = vas mare de lut pentru fiert mămăligă, pentru gătit bucate, pentru spălat vasele etc.), *Păpară* (cf. *păpară*). Tot preocupări mărunte, legate de stricta materialitate a vieții indică și numele: *Păpuc*, *Bumbr*, *Năsturel* ș. a.

Iată deci trăsăturile specifice ale țiganilor oglindite în nume. E clar că Budai-Deleanu nu disprețuiește și nu condamnă mulțimea de țigani, cu toate păcatele ce i le atribuie. Dimpotrivă, se simte legat de ei prin mii de fire; rîde, suferă, cîntă și plînge alături de ei. Căci nu trebuie să uităm: « prin Țigani să înțeleg și-alții, carii tocma așa au făcut și fac, ca și Țiganiilor oarecînd »¹.

Scopul artistului este de a contura cît mai real și mai precis figura eroului colectiv, această masă în care indivizii nu se deosebesc sau se deosebesc prea puțin. Probabil sugerarea slabei diferențieri individuale a țiganilor a urmărit-o Budai-Deleanu prin atașarea la majoritatea numelor proprii a unor terminații (uneori sufixe) invariabile: *-el*: *Aordel*, *Avel*, *Corcodel*, *Cucavel*, *Jundadel*, *Mugurel*, *Năsturel*, *Parnavel*, *Parpangel*, *Șuvel*, *Viorel*; *-an*: *Bălăban*, *Călăban*, *Drăgan*, *Găvan*, *Ghiolban*, *Gogoman*, *Goleman*, *Răzvan*, *Slobozan*, *Zăgan*; *-ea*: *Butea*, *Corbea*, *Costea*, *Gîrdea*, *Mircea*, *Purdea*, *Șoldea*, *Șperlea*, *Țintea*; *-oi*: *Ciormoi*, *Dîrloi*, *Gormoi*, *Șoșoi*; *-ău*: *Hîrgău*, *Janalău*. Procedeu are și avantajul de a realiza sonorități care accentuează nota umoristică, mai ales prin ciudata alternanță de sufixe diminutive (*-el*, *-ea*) și augmentative (*-ău*, *-an*, *-oi*). Efecte acustice sînt obținute și prin utilizarea formațiunilor onomatopice în cuprinsul unor nume ca: *Șoșoi*, *Șuvel*, *Dondul*, *Cucu*, *Dîrloi*.

Dar Budai-Deleanu nu s-a mărginit la generalizare. Deși încadrați organic în masă, de-a lungul poemului, eroii lui se desprind totuși, se individualizează.

¹ I. Budai-Deleanu, Țiganiada, București, ESPLA, 1954, p. 68.

De pildă *Goleman*, cel mai indicat să observe starea de huzur a claselor exploatatoare, în contrast izbitor cu situația mizerabilă a celor asupriți, zdrențăroși și flămânzi, face un aspru rechizitoriu nobilimii feudale și regelui, arătând că boierii «șed în pălaturi nalte, Toată ziua cu ciubuc în gură», iar ocupațiile unui rege se rezumă la a bea, a mânca și a-și răsăma capul în brîncă. *Gurillă* (cel cu gura mare) este chemat să strige adunarea voivozilor și a fețelor bătrîne la sfat. *Gogoman* cere lui Vlad Țepeș pază împotriva tâlharilor; luptă vitejește cu taurii pe care îi crede turci, dar cade și își rupe gura. *Gogu* sfătuiește pe țigani să meargă pe lângă păduri, spre a se putea ascunde la nevoie. *Dondul* propune să se sape gropi împrejurul taberei ca să cadă turcii în ele. Singur *Boroșmîndru* (cf. ung. *boros* = cu vin, amețit + rom. *mîndru*) îi îndeamnă să țină piept turcilor.

Acțiunile eroilor se pot urmări foarte bine și în raport cu numele care indică vîrsta lor: *Neicu* este acela care, în panica provocată de apariția moldovenilor, îmbrăcați turcește, «își ține firea» și împreună cu «alte fețe bătrîne» cere păsuire presupușilor turci. După identificarea adevăraților agresori, tot el intervine la Vlad Țepeș pentru a mijloci împăcarea. *Purdul* tremură pentru viața lui *Cucavel*, dar nu îndrăznește să-l scape singur, ci îndeamnă copilărește pe Bumbul să atace pe Tandaler. Dragostea lui *Parpangel* și aventurile lui în căutarea iubitei răpite alcătuiesc un mic roman sentimental, al cărui erou nu putea fi decît un «tînăr» «mîndru la față», «nalt» și «ghizdav la făptură», cum ne este descris de însuși autorul.

Doi eroi care se desprind mai categoric din masă sînt *Slobozan* și *Romîndor*. De fapt, nu se poate vorbi la ei de o individualizare. Numele șarjate și apariția lor sporadică în cursul acțiunii, aproape că îi transformă în două noțiuni abstracte care împreună exprimă ideea de bază a operei: dorul de libertate al romînilor. Teama poetului de a nu i se pune «muza sub falangă» nu permitea, desigur, extinderea rolului unor personaje care prin atitudini, afirmații și chiar prin nume ar fi atins susceptibilitatea claselor dominante. După cum se știe însă, nici Budai-Deleanu nu era republican. De aceea, *Slobozan*, deși în polemica cu *Baroreu* (cf. țig. *baro* = om mare, om sus pus; și *baro-rom* = țigan nobil) opune, cu argumente puternice, monarhiei absolute republica, nu reușește să impună o concluzie definitivă. Intervenția lui *Janalău*, care pledează pentru împăcarea țiganilor, temperează focul discuțiilor asupra organizării viitorului stat țigănesc. *Janalău* nu se declară pentru o formă sau alta de stăpînire, ci cîntărește «după știința bună» avantajele și dezavantajele fiecăreia. Credem că acest amănunt ne poate îndreptăți să-i apropiem numele de verbul țigănesc *geanau* (*janau*) = a ști, a cunoaște.

Relevăm încă o categorie de personaje deosebit de interesante prin etimologia numelor. Numele țigănesc al lui *dumnezeu*, sub forma *Guladel* (cf. țig. *gulo* = dulce + *del* = zeu) apare sporadic în cuprinsul poemului, dar el ne îndeamnă să socotim că și numele lui *Jundadel* ar fi un derivat compus din cuvintele țigănești:

giundo = a cunoaște + *del* = zeu; prin urmare, că ar avea sensul de « cel care cunoaște pe (dumne)zeu ». Concluzia se impune cu atât mai mult, cu cât aflăm că vița lui Jundadel stăpînea în India, iar împăratul ei se numea « a lunii frate și a soarelui fiu prea luminat ». Mai mult. Parpangel își întâlnește strămoșul în alegorică lui călătorie în rai, unde acesta îi dă un inel fermecat și îi prezice viitorul neamului țigănesc.

La o interpretare similară se pretează *Corcodel*, nume derivat probabil din țig.: *corco* = însuși, singur + *del* = zeu. Conducător al celei mainenorocite gloate de țigani, a lăieților și goleților, meșter în ghicitul din bobi, Corcodel nu se sfiește să plaseze câteva expresii populare de o îndrăzneală surprinzătoare. Nu se teme de Tandaler, aproape recunoscut ca șef al viitorului stat țigănesc, și încearcă să-l omoare pentru o imputare ce i-a adresat. În discuția asupra organizării statului el face o critică necruțătoare întregii caste preoțești și călugărești. Pe scurt, Corcodel se simte « el însuși zeul lui » și înțelege să facă totul după bunul plac.

Iubita lui Parpangel, *Romica*, poartă un nume care ar putea fi tradus prin substantivul « țigăncușa », dacă îi admitem etimologia din țig. *romni* = femeie țigancă, derivat cu sufixul diminutiv *-ica*. Deși ni se spune că *Romica* este « proaspătă », « blîndă », « netedă », « lucedă », prin urmare deosebită prin însușiri fizice și morale de restul masei de țigani, totuși autorul o leagă prin nume de mediul înconjurător, de realitatea în care s-a născut și a trăit.

*

Interpretările date mai sus, bazate pe asociația logică între nume și purtător și pe atestări ale dicționarelor, pot demonstra că Budai-Deleanu n-a creat aceste nume la întâmplare, ci le-a gîndit anticipat. El le-a gîndit mai mult decît V. Alecsandri care, prin același procedeu — al derivării numelor proprii de la nume comune — obține efecte comice mai slabe. O coincidență prea banală face ca eroii lui să se numească: *Stîlpeanu*, *Lîpicescu*, *Viteazovici*, *Zgîrcea*, *Napoilă* sau *Clevetici*. Un țigan însă se poate numi foarte bine *Zăgan*, *Cucu*, *Bălăban* sau *Hîrgău*, fără a implica necondiționat asociația cu etimonul respectiv, fără a produce efectul urmărit și realizat de poet în contextul epopeii, deoarece numele eroilor din Țiganiada nu sînt toate simple invenții ci reflectă, în majoritate, o realitate antroponomastică a epocii. Multe din ele sînt atestate azi ca nume de familie la romîni și foarte probabil că au cunoscut în trecut o răspîndire pe un teritoriu întins. Rămăși mult timp într-un stadiu înapoiat de civilizație, trăind la periferia societății, desconsiderați de alte popoare — sub influența teoriilor rasiale ale claselor exploatoare — țigani, în mod firesc, au fost cei care au conservat formele vechi antroponomastice. Obiceiul primitiv de a-și da nume de plante și de animale, păstrarea unor nume vechi romînești de origine slavă (*Drăgan*, *Drăghici*, *Dragomir*, *Dragoșin*) devenite la romîni nume de familie, menținerea unor nume depreciate de alte popoare, fie datorită transparenței lor fonetice

(prin apropiere de cuvîntul etimon), fie pur și simplu pe motivul că erau purtate de țigani, toate acestea sînt fapte pe care Budai-Deleanu le-a cunoscut și de care a ținut seamă în creația lui.

E vădită apoi superioritatea lui Budai-Deleanu față de Alecsandri în ce privește puterea de tipizare. Cunoscînd în amănunte realitatea descrisă, el a știut să armonizeze și în nume, cum am văzut, ceea ce este general și ceea ce este individual în caracterul eroilor. Fiecare personaj se conturează, trăiește, acționează potrivit numelui ce-l poartă, fără ca acest lucru să pară forțat sau nereal; în același timp fiecare se integrează colectivului — cu aceeași naturalețe — prin aspect, prin cracter și chiar prin nume. La o atît de înaltă măiestrie a artei realiste n-a ajuns Alecsandri. Numele eroilor lui, mai ales ai celor din teatru, ar putea fi apropiate eventual de numele comentatorilor Țiganiadei. Poate din pricină că aceste personaje nu acționează, ci « comentează », deci alcătuiesc un fel de public spectator, conceput în mintea poetului ca o parte secundară a poemului, ele sînt șarjate prin nume legate nemijlocit de caracteristica dominantă, mai ales intelectuală sau morală. Numele ajunge aici indiciul determinant în definirea personalității. « Coconii »: *Erudițianu*, *Simplițianu*, *Idiotiseanu* și *Politicos*; « Părinții »: *Apologios*, *Agnosie*, *Asciteanu*, *Filologos*, *Ortodoxos*, *Evlavios*; « Arhonzii »: *Suspusanul* și *Suflănvînt*; apoi: *Popa Nătăroi din Tîndarîda*, *Căpitan Pățitul*, *Dubitantius*, *Adevărovici*, *Mîndrilă*, *Răbdăceanu*, *Tălălău* etc. etc. . . poartă nume atît de elocvente, încît o explicare a lor ar fi inutilă.

Totuși și aici autorul a utilizat unele procedee menite să-l ajute în realizarea intenției sale de satiră și critică socială. Adăugarea la o serie de nume a sufixului grecesc *-os* (*Apologios*, *Criticos*, *Evlavios*, *Filologos*, *Politicos*), completarea altora prin epitete de politețe (*Chir*, *Arhonda*, *Cocon*), precum și derivarea sau compunerea unor nume din cuvinte grecești: *Onochefalos* (cf. gr. ὀνοχέφαλος = cap de măgar); *Musofilos* (cf. gr. μουσικὸς φίλος = iubitor al muzelor); *Micromegas* (cf. gr. μικρό-μεγας = epitet dat unui om mic, simplu, care « face pe grozavul »), constituie cîteva mijloace de satirizare a maniei grecizante, specifică boierilor din Principate la acea epocă. Disprețul pentru manierele de stîlcire a limbii l-a manifestat Budai-Deleanu chiar prin anagrama numelui său. O spune deschis în scrisoarea către Mitru Perea: « Eu mă chiem acum Leon Dianeu, sau Leonachi Dianeu — precum și tu bine, că la noi în țara muntenească, ba și la Moldova, toți ș-adaugă numele cu *-achi* sau *-cachi*, după grece, fiindcă sună mai cilibiu »¹.

Aceiași boieri, pe care în adevăratul poem Budai-Deleanu i-a plasat în fundul iadului, apar în chip de comentatori, cu nume care arată clar că boierii nu sînt totdeauna oameni politici (*Politicos*) sau erudiți (*Erudițianu*), ci foarte adesea simpli pînă la simplism (*Simplițianu*) sau de-a dreptul idioți (*Idiotiseanu*). Iar preoții, care se bucură în poem de aceeași soartă, nu sînt

¹ I. Budai-Deleanu, Țiganiada, București, E.S.P.L.A., 1954 p. 66.

totdeauna filologi (*Filologos*), drepți (*Ortodoxos*) și evlavioși (*Evlavios*), ci și ignoranți (*Agnosie*) și nătărăi (*Nătăroi din Tîndarîda*).

Observațiile noastre, deși sumare, sînt — credem — în măsură să arate realismul, forța creatoare și ingeniozitatea lui Budai-Deleanu în selecționarea și manevrarea materialului onomastic. Ele dovedesc de asemenea și o oarecare superioritate a poetului ardelean — din acest punct de vedere — față de V. Alecsandri.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA GREȘELILOR DE ORTOGRAFIE SĂVÎRȘITE DE ELEVI

DE

I. POPESCU

După cum pronunțarea corectă a cuvintelor și a frazelor ușurează înțelegerea între vorbitori, iar « pronunțarea greșită, stîlcirea aspectului fonetic al cuvintelor îngreuiază comunicarea între oameni și duce la pierderi de timp și energie »¹, tot astfel și scrierea corectă înlesnește cititorului pătrunderea conținutului, pe cînd cea necorectă impune eforturi suplimentare și dăunează înțelesului.

Avînd în vedere importanța pe care o are scrierea corectă a cuvintelor și a frazelor, Consiliul de Miniștri, în dorința de « a ușura maselor largi populare însușirea scrierii romînești și a grăbi ridicarea nivelului cultural al țării »², a aprobat la 16 septembrie 1953 noile norme ortografice ale limbii romîne, elaborate de Academia Republicii Populare Romîne.

Noile norme ortografice « pornesc de la principiul că limba scrisă trebuie să redea cît mai fidel, mai simplu și mai clar limba vorbită »³.

De aceea, s-a căutat ca ele să redea « pronunțarea literară romînească, folosindu-se în acest scop cele mai bune tradiții ale scrisului nostru literar »⁴.

Deși aceste norme au intrat în vigoare de la 1 aprilie 1954, Hotărîrea Consiliului de Miniștri a stabilit ca în învățămînt, cu excepția celui superior, noile norme să se aplice în anul școlar 1955—1956.

Pentru a traduce în fapt dispozițiile acestei Hotărîri, Ministerul Învățămîntului a dat instrucțiuni amănunțite tuturor școlilor ca, în primele săptămîni

¹ Gramatica limbii romîne, [București], Editura Academiei R.P.R., vol. I, 1954, p. 53.

² Mic dicționar ortografic. Ediția a II-a. [București], Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 5.

³ Prof. D. Macrea, Îmbunătățirea normelor ortografice ale limbii romîne, în « Limba romînă », 1954, nr. 1, p. 5.

⁴ Ibidem, p. 6.

de școală, învățătorii și profesorii de limba română să explice elevilor noile norme ortografice.

Aplicarea în școală a prevederilor Hotărîrii Consiliului de Miniștri și a instrucțiunilor Ministerului Învățămîntului trebuie să aibă ca rezultat, chiar în cursul acestui an școlar, îmbunătățirea simțitoare a scrierii elevilor.

Această îmbunătățire este cu atît mai imperioasă, cu cît, în ultimii ani, unii absolvenți ai ciclului al II-lea al școlilor elementare făceau greșeli de ortografie. Nici despre absolvenții școlilor medii nu se poate spune că erau totdeauna siguri pe scrierea corectă a tuturor cuvintelor.

Normal ar fi ca cel puțin 80 % dintre elevii care au absolvit patru clase elementare să scrie fără nici o greșeală. Din nenorocire, realitatea este alta.

Nu mai departe decît în toamnă, am avut prilejul să constat că mulți dintre absolvenții celor șapte clase elementare nu știu să scrie. Astfel, 57 % din candidații la examenul de admitere la Școala profesională de energie electrică din București au săvîrșit greșeli de ortografie inadmisibile.

Greșelile cele mai frecvente rezultă din scrierea fără liniuță de unire sau apostrof¹ a unor cuvinte care se rostesc împreună ca: *l-a* sau *l-au* (pronume + verb), *i-a* sau *i-au*, *i-am* sau *i-ai* (pronume + verb), *s-a* și *s-au* (pronume reflexiv + verb), *le-a* și *le-au* (pronume personal + verb), *l-ar*, *i-ar*, *le-ar*, *ne-ar*, *ți-ar* (pronume personal + verb), *ce-l* și *ce-i* (pronume relativ-interogativ + pronume personal) sau *ce-i* (pronume interogativ + verbul a fi), *a-și* (prep. + pronume reflexiv), *a-l* (prep. + pronume personal), *să-l* și *să-i* (conjuncție + pronume personal), *să-mi*, *să-ți*, *să-și* (conjuncție + pronume reflexiv), *nu-i* și *nu-s* (adverb negativ + verbul a fi), *într-un*, *într-o*, *printr-un*, *printr-o* (prepoziție + articol nehotărît). Tot fără liniuță de unire sînt scrise și verbele la perfectul compus al indicativului sau la gerunziu urmate de pronumele personal sau reflexiv: *a adus-o*, *a văzut-o*, *întorcîndu-se*, *înscriîndu-se*, *luîndu-l* etc.

Frecventă este și scrierea substantivelor proprii cu literă mică și a substantivelor comune cu literă mare. De cele mai multe ori substantivele nu sînt articulate. În schimb, pronumele sau adjectivele posesive *noștri*, *voștri* sînt scrise cu articolul *i* (*noștrii*, *voștrii*). Acordul nu se face totdeauna, iar virgula este folosită la voia întîmplării, chiar de elevii cei mai buni.

Din cele cîteva exemple date mai sus se poate observa că elevii nu știu să scrie, deoarece nu cunosc gramatica. Ei scriu fără să-și dea seama de formele gramaticale; nu au precizate noțiunile de cuvînt și de silabă. Din cauza aceasta, confundă pe *la* (prepoziție) cu *l-a* (pronume + verb), pe *ia* (verb) cu *i-a* (pronume + verb), pe *sa* (pronume sau adjectiv posesiv) cu *s-a* (pronume reflexiv + verb), pe *sau* (conjuncție) cu *s-au* (pron. reflexiv + verb), pe *săi* (pronume sau adjectiv posesiv) cu *să-i* (conjuncție + pronume).

¹ Examenul s-a ținut înainte de introducerea în școli a noii ortografii, cînd elevii foloseau încă vechea ortografie.

Mulți elevi scriu pe *să-l, și-l, nu-i, nu-s* etc. fără liniuță de unire, deși în limba română nici nu există cuvintele: *săl, șil, nui, nus*.

Necunoașterea gramaticii și a vocabularului limbii române poate să determine pe elevi să scrie ciudățeni ca cele câteva desprinse din lucrările parcurse: *se împrieteni-se* în loc de *se împrietenise*, *învățîn-dul* în loc de *învățîndu-l*, *să-u* în loc de *său*, *sa-u* în loc de *sau*, *l-e* în loc de *le* (pronume personal), *î-și* în loc de *și*, *lu-i* în loc de *lui* (articol hotărât înaintea substantivelor proprii — ex. *lu-i Mitrea*).

Dovadă că aceste greșeli nu sînt întâmplătoare este faptul că în numeroase lucrări aceași greșală apare de 3—5 ori.

S-ar putea obiecta că situația nu este cea reală, deoarece datele statistice sînt luate de la examenul de admitere la o școală profesională. Aceste date sînt cu atît mai edificatoare, cu cît este vorba de elevi care nu mai au posibilitatea să-și însușească ortografia în școală, deoarece la aceste școli limba română nu mai figurează ca obiect de studiu obligator pentru toți elevii. În afară de considerentul acesta, trebuie să avem în vedere faptul că nu toți absolvenții școlilor de șapte ani sînt obligați să urmeze cursurile altor școli. De aceea, se impune ca ei să-și însușească ortografia în școala elementară.

Dacă în clasele I-IV elevii învață să scrie mai mult mecanic, deoarece lămuririle gramaticale ce li se pot da sînt prea sumare¹, în clasele V-VII ei studiază gramatica în întregime, deci nu mai sînt îngăduite greșeli de ortografie de felul celor menționate mai sus.

Cîtă vreme elevii nu-și pot explica rațional ceea ce scriu, nu se poate spune că și-au însușit ortografia. « Legarea scrierii de criterii gramaticale, referitoare la categoriile morfologice, la formația și valoarea cuvintelor respective, dă ortografiei un caracter rațional, însușirea ei depinzînd de folosirea conștientă a limbii însăși, de cunoașterea gramaticii, și nu de memorarea mecanică a scrierii stabilite oficial pentru fiecare cuvînt în parte.² »

Adesea am impresia că gramatica se predă în multe școli în mod teoretic, abstract, fără să se trezească interesul elevilor pentru ceea ce li se explică, legînd capitolele din gramatică de limba vorbită și de cea scrisă. Numai așa se explică de ce mulți elevi au o adevărată aversiune față de gramatică.

¹ De multe ori, în primele clase, se dau elevilor lămuriri care nu sînt pe de-a-ntregul valabile. Mulți învățători spun elevilor că *s-au* (pron. + verb) se scrie cu liniuță de unire, cînd este urmat de un verb; în caz contrar se scrie *sau*.

După terminarea ciclului II, elevii repetă, fără să se gîndească prea mult, ceea ce știu din ciclul I. Fiind puși să scrie fraze ca aceasta: « Sau rămîi la școală, sau pleci acasă », scriu fără ezitare: « S-au rămîi la școală, s-au pleci acasă ».

Aceasta dovedește că elevul n-a învățat nimic în plus în ciclul II în legătură cu scrierea lui *s-au* (pron. + verb) și *sau* (conj.)

Cred că ar fi mult mai folositor dacă, în primele clase, elevii ar fi obișnuiți să substituie pe *sau* prin *ori*. În scurtă vreme, ei s-ar deprinde să facă mintal această substituție atunci cînd nu sînt siguri cum se scrie corect.

Același procedeu s-ar putea folosi și pentru a-i învăța să distingă pe *sa* (pron. sau adj. pos.) de *s-a* (pron. + verb), încercînd să facă substituția prin *ei* sau *lui*.

² Mioara Grigorescu, Principii gramaticale în ortografie, în « Limba română », 1954, nr. 1, p. 50.

Atîta vreme cît noi profesorii nu vom reuși să trezim interesul elevilor pentru studiul gramaticii, legînd predarea fiecărei lecții de aplicații practice, nu vom putea să-i deprindem nici să scrie fără greșeli, nici să se exprime corect și frumos.

Din exemplele date mai sus se poate vedea că elevii scriu astfel, deoarece nu cunosc anumite capitole sau paragrafe din gramatică. În primul rînd, nu cunosc două capitole mari din morfologie: pronumele și verbul. Nu au precizate noțiunile de cuvînt și de silabă, de aceea scriu fără să se mai gîndească la sensul și valoarea cuvintelor; nu cunosc articolul, nu știu care substantive se scriu cu literă mare și care nu, nu au decît noțiuni vagi despre cuvintele compuse și scrierea lor. Din sintaxă nu cunosc acordul predicatului cu subiectul și nu-l fac, mai ales cei din mediul rural. Nu cunosc sintaxa propoziției și a frazei și, deci, nu cunosc nici regulile de punctuație.

Se pare că nici nu se acordă atenția cuvenită întrebuițării virgulei, predarea acesteia lăsîndu-se pentru capitolul destinat punctuației, în loc să se atragă atenția asupra întrebuițării ei la fiecare capitol sau paragraf din sintaxă. Predarea virgulei numai într-o oră sau două la sfîrșitul lecțiilor de sintaxă nu poate să ducă la deprinderea elevilor cu folosirea corectă a ei.

De fapt nici manualele de gramatică nu acordă toată atenția regulilor ortografice. Indicațiile ortografice sînt puține și numai la anumite capitole. Din cauza aceasta, nici profesorul nu reflectează totdeauna la aplicațiile ortografice care se pot desprinde din anumite capitole, iar elevul este cu atît mai puțin dispus să mediteze asupra unor probleme care nu i s-au indicat în mod special.

Pentru înlăturarea acestei situații anormale, se pot folosi numeroase metode. Rezultatul depinde de importanța pe care o acordăm scrierii corecte și de eforturile pe care le depunem pentru a obține aceasta.

Anul trecut, constatînd aceleași greșeli de ortografie la candidații la examenul de admitere la Școala medie tehnică de energie electrică din București, mi-am propus, chiar de la începutul anului școlar, să pornesc o adevărată bătălie împotriva greșelilor de ortografie.

În acest scop, din primele săptămîni, am dat la fiecare clasă cîte o dictare, alegînd un text cu un număr mare de probleme de ortografie. Am cerut elevilor ca dictarea să fie scrisă pe pagina a doua, iar pe prima să treacă numai numele și clasa. Corectînd lucrările, am notat pe prima pagină toate greșelile de ortografie. Am discutat cu elevii greșelile făcute, apoi am luat lucrările pentru a putea urmări progresele pe care le făceau în cursul anului. Păstrînd evidența greșelilor făcute de fiecare elev, am trecut la predarea gramaticii. Ținînd seama de cauzele care determinau pe elevi să nu scrie corect, am insistat în chip deosebit asupra acelor capitole din gramatică de care elevii aveau mai multă nevoie pentru a-și corecta greșelile. N-am trecut niciodată la un alt capitol pînă nu m-am convins că elevii au înțeles toate problemele pe care le ridica paragraful sau capitolul predat. Am insistat în chip deosebit asupra acelor părți din gramatică prin care elevii

își puteau explica de ce anumite cuvinte sau grupuri de cuvinte nu se pot scrie decât într-un anumit fel.

La fonetică, în afară de regulile privitoare la despărțirea cuvintelor în silabe, am insistat asupra noțiunilor de silabă și de cuvânt, făcând pe elevi să înțeleagă că, dacă fiecare cuvânt este alcătuit dintr-un număr oarecare de silabe, se întâmplă adesea ca și unele silabe să fie formate din două cuvinte. Am stăruit apoi asupra hiatului, eliziunii și accentului.

La morfologie am insistat asupra scrierii cuvintelor proprii și asupra formei genitivului și dativului singular al substantivelor feminine când sînt articulate. Pentru a împiedica pe elevi să confunde articolul adjectival *cel, cei* cu *ce-l, ce-i* (pronume relativ-interogativ + pron. pers.) sau cu *ce-i* (pronume interogativ + verbul a fi) și articolul posesiv *al, ai* cu *a-l, a-i* (prep. + pronume personal), am făcut numeroase exerciții de scriere la tablă și am analizat părțile de vorbire respective.

Întrucît pronumele face cele mai multe greutăți elevilor, am insistat în chip deosebit asupra acestui capitol, în special asupra formelor scurte ale pronumelui personal și reflexiv și asupra pozițiilor pe care le pot avea aceste forme față de anumite cuvinte pe lîngă care stau, făcînd silabă împreună. Aci am reamintit ceea ce am discutat la silabă, eliziune și accent, atrăgînd atenția mai ales asupra lui *i* final care este nesilabic.

Problemele ridicate la pronume le-am legat apoi de predarea verbului. La acest capitol, am insistat în special asupra timpurilor compuse, asupra diatezei reflexive și asupra formelor inverse. Cu prilejul predării și recapitulării diatezei reflexive, am făcut multe exerciții de scriere și am analizat toate cazurile în care s-a folosit liniuța de unire. Am făcut exerciții în special cu elevii care nu știau să scrie corect, deoarece din discutarea greșelilor lor se putea învăța chiar mai mult decît din analiza cuvintelor scrise corect.

N-am pierdut prilejul niciodată să fac cel puțin 2—3 exerciții și să-i pun pe elevi să lămurească de ce au scris așa și nu altfel, încadrînd totul în regulile de gramatică învățate. De asemenea, cu prilejul analizelor morfologice, am cerut să se precizeze de ce s-au folosit anumite semne grafice.

Pe măsură ce am predat sau repetat gramatica, am făcut dese dictări. Greșelile constatate le-am notat pe prima pagină a lucrării de control dată la începutul anului școlar. În felul acesta, am avut tot timpul evidența greșelilor pe care le făceau elevii și a progresului pe care îl înregistrau. După 5—6 lucrări de control, am început să fac exerciții la tablă și mai ales dictări numai cu cei care nu știau să scrie, fără a neglija restul clasei.

Procedînd astfel, am reușit ca, în cele mai multe clase, să nu rămînă nici un elev care să nu scrie corect la sfîrșitul anului școlar.

Deși metoda aceasta s-ar părea nu tocmai ușoară și comodă, deoarece cere timp atît pentru corectarea lucrărilor, cît și pentru păstrarea evidenței greșelilor, totuși rezultatele obținute sînt mai mult decît satisfăcătoare.

În ceea ce privește întrebuițarea virgulei, pentru a nu lăsa pe elevi să scrie așa cum se pricepeau, le-am recomandat să lase 4 pagini la începutul caietului de limba română — 2 pentru întrebuițarea virgulei în propoziție și 2 pentru întrebuițarea ei în frază. Pe măsură ce am explicat sintaxa, le-am cerut să-și treacă pe aceste pagini regulile care se desprindeau din fiecare capitol predat.

În felul acesta, când am ajuns la punctuație, n-am avut decît să repet și să sistematizez ceea ce elevii învățaseră în orele precedente. Avînd aceste reguli scrise la începutul caietului, elevii le consultau de cîte ori aveau nevoie.

Cu timpul, au ajuns să se deprindă să folosească virgula acolo unde trebuie și să evite întrebuițarea ei fără nici un rost. Se pot folosi și alte metode. Nici una nu va da rezultatele dorite, dacă predarea ortografiei nu va fi strîns legată de cunoașterea gramaticii.

Aplicarea noilor norme ortografice în școlile elementare, profesionale și medii a fost un prilej unic de mobilizare a tuturor cadrelor didactice în vederea îmbunătățirii scrierii. Întrucît această acțiune a fost susținută de Ministerul Învățămîntului și de secțiile de învățămînt, ar trebui continuată în tot cursul anului școlar și chiar în anii următori pînă vom reuși să deprindem pe toți elevii să scrie corect. Nu mai poate fi tolerată situația din anii trecuți cînd unii elevi ajungeau la examenul de admitere în învățămîntul superior fără să știe să scrie.

Această acțiune trebuie susținută cu aceeași perseverență ca și campania dusă în anii trecuți pentru lichidarea neștiinței de carte.

Nimeni nu poate să facă dovada că și-a însușit minimum de cultură atîta timp cît nu știe să scrie corect.

Limba, literatura și cultura noastră nu se pot dezvolta, dacă tineretul, care este chemat să contribuie la dezvoltarea lor, nu va fi deprins, la vremea potrivită, să scrie corect. Noile norme ortografice aprobate de Consiliul de Miniștri vor înlesni realizarea acestui deziderat. « Îmbunătățirea ortografiei limbii romîne este o acțiune de mare însemnătate care creează condiții prielnice pentru dezvoltarea limbii, a literaturii și a culturii noastre în genere »¹.

Pentru a îndeplini cu succes această sarcină, se cere nu numai un efort susținut din partea profesorilor de limba română, ci concursul tuturor cadrelor didactice. În caz contrar, elevii se vor strădui să scrie corect la limba română, dar vor continua să scrie oricum la celelalte obiecte, deoarece sînt mulți profesori care consideră ca o pierdere de timp corectarea greșelilor de ortografie.

Mobilizarea tuturor cadrelor didactice și perseverența învățătorilor și a profesorilor de limba română va contribui la îmbunătățirea scrierii elevilor școlilor elementare și medii.

Mai dificilă este situația elevilor școlilor profesionale, deoarece, începînd cu anul școlar 1955—1956, la aceste școli nu se mai predă limba română ca obiect

¹ Prof. D. Macrea, Îmbunătățirea normelor ortografice ale limbii romîne, în « Limba română », 1954, nr. 1, p. 7.

obligator de studiu. Cercurile literare programate de Ministerul Învățămîntului nu vor cuprinde decît o treime din numărul elevilor. Participarea la aceste cercuri fiind lăsată la aprecierea elevului, nimeni nu poate asigura cuprinderea în ele a celor care vin cu lipsuri mari din învățămîntul elementar. În felul acesta, două treimi din elevii acestor școli vor rămîne fără ajutorul profesorului de limba romînă. Din cauza aceasta, cei mai mulți vor continua să scrie, ca și pînă acum, cu vechea ortografie sau cu nici una — mai bine zis cu una specială a lor. Mulți dintre ei vor ajunge să scrie chiar mai rău decît pînă acum, deoarece, din constatările făcute la examenele de admitere în aceste școli, s-a văzut că mai mult de 50% din candidați nu știu să scrie. Întrucît nu li se va preda noua ortografie, ei nu vor putea să facă nici un progres, ci vor scrie cum vor putea. N-ar fi rău dacă Ministerul Învățămîntului ar reflecta mai serios asupra hotărîrii prin care se scoate limba romînă din planul de învățămînt al școlilor profesionale, lipsind pe acești elevi de completarea cunoștințelor de limbă și literatură romînă.

Din rîndurile lor se vor recruta în viitor maiștrii, șefii de secții, directorii de întreprinderi, activiștii sindicali și de partid și chiar unii dintre conducătorii vieții noastre politice. Ar fi o mare greșeală să se susțină că aceștia vor ști suficient din ceea ce au învățat în școala elementară, că și-au însușit suficiente cunoștințe de cultură generală pentru a nu se găsi într-o permanentă inferioritate față de acei care vor absolvi o școală medie sau un institut superior.

Este datoria Ministerului Învățămîntului să analizeze cu toată seriozitatea situația acestor elevi, care au nevoie nu numai de o bună pregătire practică, ci și de o serioasă orientare culturală.

Din cele expuse mai sus, se desprinde ca o datorie imperioasă a tuturor cadrelor didactice, dar mai ales a profesorilor de limbă romînă și a învățătorilor, a organelor de îndrumare și control și chiar a Ministerului Învățămîntului de a studia și de a aplica toate metodele posibile pentru a face ca Hotărîrea Consiliului de Miniștri privitoare la noile norme ortografice să devină o realitate și în rîndurile tineretului care trebuie obișnuit să se exprime și să scrie corect.

CU PRIVIRE LA PREDAREA LINIUȚEI DE UNIRE

DE

G. BELDESCU

Articolul de față urmărește să sistematizeze și să explice regulile de folosire a liniuței de unire, dînd și cîteva îndrumări metodice cu privire la această problemă¹. Spațiul nu îngăduie o repartizare a materialului după structura programei școlare a fiecărei clase, nici o discuție amănunțită asupra diferitelor metode de predare a liniuței de unire în ore speciale de ortografie sau în cadrul expunerilor teoretice și al exercițiilor necesare însușirii unei scrieri corecte. De aceea, gruparea regulilor și explicațiile referitoare la întrebuițarea și predarea liniuței de unire au, din acest punct de vedere, caracter general. După împrejurări, se vor putea alege norme, explicații sau recomandări metodice care înterează fie orele destinate exclusiv însușirii noii ortografii, fie unele exerciții aplicative la sfîrșit de capitol teoretic.

Explicațiile și recomandările care urmează nu stabilesc norme, ci urmăresc să stîrnească interesul pentru rezolvarea practică a problemelor legate de predarea noilor norme ortografice, arătînd cît de variate pot fi mijloacele pentru a deprinde pe elevi cu scrierea corectă.

Faptul că ne-am oprit asupra liniuței de unire și nu asupra altui amănunt din noile norme ortografice se justifică tot didactic: mai întîi, liniuța de unire provoacă încă unele nedumeriri datorită faptului că, deși, în majoritatea cazurilor, ea a înlocuit apostroful, acesta continuă să fie întrebuițat în anumite situații;

¹ Bazele teoretice ale problemei folosirii liniuței de unire sînt cuprinse în: Mic dicționar ortografic. Ed. Acad. R.P.R., [București] 1954 (§ 141, 155, 176, 177, 178 și 179); Gramatica limbii romine a Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. [București] 1954 (vol. I: § 15, 139, 163, 167, 170, 172, 174, 204, 255 — Nota —, 277, 278, 282, 331, 341, 342 — Observație —, 358, 364 și 375; vol. al II-lea: § 482); Acad. Iorgu Iordan, Limba romînă contemporană, Ministerul Învățămîntului [București], 1954 (mai ales p. 235—240); articole în revista « Limba romînă » (III, 1, p. 5 urm., ibid., p. 45 urm.; III, 4, pp. 98—99; III, 6, p. 22 urm., ibid., p. 40 urm.).

apoi, liniuța de unire obligă la un greu efort de adaptare pe cel care trebuie să înlăture o deprindere formată; în sfârșit, frecvența întrebuințării liniuței și procentul ridicat de greșeli care se fac în folosirea ei vorbesc îndeajuns despre atenția care trebuie să i se acorde în cursul anului școlar.

§ 1. Prima etapă în predarea liniuței de unire este sistematizarea și dezvoltarea regulilor de întrebuințare a semnului ortografic care ne interesează. În această privință « Micul dicționar ortografic » este explicit și categoric. Totuși, mînuirea lui de către elevii mici este mai grea, iar adaptarea unor reguli generale la spețe restrînse se impune în orele de clasă. Profesorul va trebui să aibă, alături de normele grupate, sistematizate și dezvoltate, material didactic din timp alcătuit. Ca măsură metodică generală și necesară, în unele grupe de clase, va trebui să pornim de la prezentarea în bloc a principalelor reguli de întrebuințare a liniuței de unire și să revenim apoi la analiza fiecărui caz în parte și a situațiilor specifice lui.

Reguli generale pentru întrebuințarea liniuței de unire

§ 2. A. Liniuța de unire marchează rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte, fie că lipsesc sunete, fie că nu: *i-am scris, să-mi răspundă, aflat-am scrisu-i-am; s-a văzut, v-am cerut, într-o zi, n-o-nșeleg.*

B. Liniuța de unire se folosește la scrierea unor cuvinte compuse: *soră-mea Popești-Leordeni, bună-credință, de-a dreptul.*

C. Liniuța de unire se întrebuințează între numere în locul prepoziției « pînă la »: *Vor veni 20-30 de oameni.*

D. Liniuța de unire marchează despărțirea cuvintelor în silabe: *a-re, ar-tă, a-flă, punc-taj, in-e-gal*¹.

§ 3. A. Liniuța de unire la cuvintele rostite împreună.

I. Liniuța de unire leagă, de regulă, următoarele enclitice și proclitice:

1. Formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive:

a) enclitice:

Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l... (Scrisoarea întîi);

O luptă-te-nvălită în pletele-ți bogate. (Împărat și proletar);

O, arată-mi-te iară-n haina lungă de mătasă (Scrisoarea a IV-a).

b) proclitice:

Și se tot duce... *S-a tot dus* (Luceafărul);

Și inelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic (Călin);

O zi mi-era de-ajuns (Pe lîngă plopii fără soț...).

¹ Pentru problema despărțirii cuvintelor în silabe vezi « Limba română », nr 4, 1955, p. 51 și urm.

2. Formele neaccentuate ale indicativului prezent pers. 3 de la verbul « a fi »:

a) enclitice:

Totu-i vis și armonie (Somnoroase pășărele);

Toate-s vechi și nouă toate (Glossa).

b) proclitice:

Fața — căci înțelesul i-același la toți dat (Împărat și proletar);

S-așa de obosit! (Gramatica Acad. R.P.R., I, 260).

3. Auxiliarele la formele inversate ale unor moduri și timpuri compuse: numai enclitice:

Șapte ani de cînd plecat-ai (Călin);

Adormi-vom, troeni-va

Teiul floarea-i peste noi (Povestea codrului);

Jelui-m-aș și n-am cui . . .

După cum s-a observat în exemplele de mai sus, liniuța de unire marchează rostirea împreună a anumitor proclitice și enclitice, cu un alt cuvînt. În cele mai multe cazuri, rostirea împreună a produs contopirea într-o singură silabă a sunetelor de la sfîrșitul primului cuvînt cu începutul cuvîntului următor.

II. Liniuța de unire marchează rezolvarea negeneralizată a hiatului dintre două cuvinte oarecare, ros ite împreună.

1. Rezolvarea hiatului care apare între ultimul sunet al primului cuvînt și începutul cuvîntului următor se face prin contragere:

Punctu-acela în mișcare, mult mai slab ca boaba spumii (Scrisoarea I);

El este-al omenirii izvor de mîntuire (R găciunea unui dac);

Muști de-o zi pe-o lume mică (Scrisoarea I)

2. Hiatal e rezolvat prin elidare:

Căci caii lor aleargă alătura-[i]nspumați (Strigoii);

În coliba împistrită ea să nasc[ă]-un pui de prinț (Călin);

Stelele-[i]n ceruri, stelele-[i]n valuri (Lasă-ți lumea . . .);

Ș[i]-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint (Călin);

N[u]-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid (Scrisoarea III).

§ 4. B. Liniuța de unire la cuvinte compuse. Se scriu cu liniuță de unire:

a) Prepoziția compusă « de-a » în unele locuțiuni sau nume de jocuri: *de-a binelea, de-a lungul, de-a baba oarba*.

b) Locuțiunile adverbiale formate din « astă » + substantiv sau « dis-de » + substantiv: *astă-seară, dis-de-dimineată*.

c) Locuțiunile adverbiale formate din două substantive, substantiv cu adverb, două verbe, două adverbe și două interjecții: *calea-valea, cîine-cîinește, vrînd-nevrînd, gata-gata*; și interjecțiile compuse: *lipa-lipa*.

d) Substantivele compuse din verb + substantiv sau substantiv + verb: *tîrîie-brîu, gură-cască*.

e) Substantivele compuse, în care părțile componente își păstrează individualitatea morfologică: *bună-credință* (a bunei-credințe), *floarea soarelui* etc.

f) Adjectivele compuse: *roșu-portocaliu*, *sus-numit*.

g) Numele de locuri compuse din două substantive proprii în cazul nominativ: *Popești-Leordeni*.

h) Termenii tehnici compuși din cuvinte care există independent în limba noastră: *vagon-cisternă*, *mașină-unealtă*.

Probleme metodice generale în predarea liniuței de unire

§ 5. Folosirea corectă a liniuței de unire este condiționată de cunoașterea structurii gramaticale a limbii. Aceasta înseamnă, întâi, că predarea liniuței de unire în ore speciale de ortografie trebuie să pornească de la cunoștințele de gramatică ale elevilor, pe care profesorul va avea grijă să le reîmprospăteze prin procedee de recapitulare și sinteză; apoi, că folosirea liniuței de unire trebuie amintită și explicată în decursul anului școlar la predarea fiecărui capitol de fonetică, vocabular și morfologie, care are vreo legătură cu întrebuițarea ei în scris.

§ 6. În predarea liniuței de unire trebuie să urmăm calea obligatorie, de la înțelegerea teoretică la deprinderi practice. Se cere deci ca elevii să-și însușească în primul rând explicația gramaticală a cazurilor de întrebuițare a liniuței de unire și abia apoi să devină obiectul exercițiilor aplicative de formare și dezvoltare a noilor deprinderi ortografice. Sîntem obligați să parcurgem ambele etape în succesiunea indicată.

§ 7. Procedeele pentru realizarea înțelegerii teoretice a întrebuițării liniuței de unire variază după ciclul de învățămînt, după vîrsta și accesibilitatea elevilor, după planurile și programele școlare ale claselor. În general, înțelegerea teoretică pornește de pe o treaptă inferioară, pregramaticală, în clasele întâi și a doua elementară, înaintînd spre explicații științifice în clasele următoare. În clasa a șasea, baza teoretică gramaticală este formată. Începînd de la această clasă se poate realiza trecerea de la prezentarea în bloc a regulilor generale de întrebuițare a liniuței de unire, la dezvoltarea analitică a fiecărui caz mare în parte (§ 2—4).

§ 8. Deprinderile de întrebuițare corectă a liniuței de unire trebuie începute din primele clase, prin procedee adecvate nivelului și posibilităților elevilor. Treapta inferioară o constituie procedeele mecanice, de la care se trece apoi spre formarea conștientă de deprinderi. La început se folosesc exercițiile vizual-motrice. Din clasa a șasea elementară se impune trecerea la exerciții cu temă restrînsă pentru fiecare caz particular de întrebuițare a liniuței de unire. Baza formării și dezvoltării deprinderilor ortografice este repetarea perseverentă a formelor de exerciții conștiente. Asemenea exerciții vor trebui să continue de-a lungul întregului an școlar, mult după predarea teoretică a întrebuițării liniuței de unire.

§ 9. Un instrument important în formarea noilor deprinderi ortografice referitoare la liniuța de unire este sistemul de corectare a greșelilor din caietele elevilor. De aceea, profesorul trebuie să-și creeze un anumit sistem de corectare, pe care să-l practice cu consecvență și des. Sistemul impune un cod convențional de semne, a căror cheie, clară, să o dețină atât profesorul cât și elevul. În cazul liniuței de unire s-ar putea corecta astfel unele greșeli tipice, la clasele mai mici:

pentru al duce > $a-\overline{[l]} \text{ duce } [\text{pe el}]$;

xicea căi bine > $\overline{c\grave{a}-i} \text{ bine } [\text{este}]$;

bun s-au rău > *sau* [= conjuncție: ori];

ce-l galben > *cel* [= articol adjectival];

su-bli-ni-a > *sub* [= prefix] + linia;

§ 10. Pentru a obține o înțelegere cât mai clară a situațiilor de folosire a liniuței de unire și pentru formarea noilor deprinderi ortografice sînt foarte importante: materialul didactic, pregătirea științifică și didactică a lecțiilor, modul și măsura în care controlăm, înregistrăm și urmărim dezvoltarea deprinderilor ortografice la elevii noștri.

Materialul didactic în predarea liniuței de unire

§ 11. Tablourile propuse în § 2—4 ar putea constitui punctul de plecare în confecționarea materialului didactic pentru orele de ortografie cu tema liniuța de unire. Aceste tablouri, transformate în planșe sinoptice, scrise citeț, cu caractere deosebite pentru reguli și exemple, prezentate — dacă se poate — estetic, rămîn cîtva timp expuse în clasă, după predare, urmînd să îmbogățească apoi cabinetul pedagogic al școlii.

În predare, folosirea tablourilor sinoptice variază. Mai ales, explicînd, profesorul reconstituie, pe măsură ce înaintează în prezentarea cazurilor de întrebuițare a liniuței de unire, schema sau tabloul pregătit acasă. Planșa, înfățișînd sinoptic situațiile analizate, reprezintă momentul de sinteză care fixează în minte unitatea etapelor străbătute în lecție. Tabloul se copiază sub supravegherea profesorului. Acasă elevii îl transcriu, înlocuind exemplele folosite în clasă cu altele, căutate în manual sau în lectura în afară de clasă.

§ 12. În clasele elementare sau chiar și în clasele mai mari se pot alcătui liste de fapte tipice, legate de greșelile cele mai frecvente ale clasei. Expuse, asemenea liste pot consolida, prin simpla percepere vizuală repetată, scrierea corectă a unor cazuri dificile. Valoarea instructivă a acestor liste crește atunci cînd elevii înșiși le alcătuiesc, propun exemplele, cer înnoirea listelor ș.a.m.d. Este bine ca listele să fie întocmite pe baza unor teme ortografice, să prezinte adică prin cuprinsul lor un caz specific de întrebuițare a liniuței de unire, la care elevii fac multe greșeli, de exemplu: « Proclitice legate cu liniuță », « Formele

inversate ale unor moduri și timpuri compuse » « Omonimele monosilabice » etc. Propunem un model pentru o astfel de listă, a cărei temă o formează « Omonimele monosilabice ».

Fără eliziune

<i>i-a</i> dat	să <i>ia</i>
<i>i-au</i> văzut	ei <i>iau</i>
<i>să-i</i> spun	părinții <i>săi</i>
<i>i-ar</i> cere	cere <i>iar</i> și <i>iar</i>
spre <i>a-l</i> convinge	pe <i>al</i> tău
pentru <i>a-ți</i> aduna	voi <i>ați</i> adunat
pentru <i>a-i</i> oferi	tu <i>ai</i> oferit
<i>l-a</i> crezut	<i>la</i> timp
<i>ce-l</i> oprește	<i>cel</i> mai bun
etc.	etc.

[Sînt posibile încă: *ce-a*, *ce-i*, *că-i*, *de-s*, *mi-i*, *ți-i*, *vi-i*, *ne-am* etc.].

Cu eliziune

<i>v-a</i> rugat	te <i>va</i> ruga
<i>s-a</i> dus	bunica <i>sa</i>
<i>s-au</i> întîlnit	greu <i>sau</i> ușor
<i>m-ai</i> chemat	<i>mai</i> devreme
<i>c-am</i> să scriu	<i>cam</i> tîrziu
etc.	etc.

[Sînt posibile încă: *s-ar*, *n-ai*, *c-ar*, *c-a*, *n-a*, *n-or* etc.].

§ 13. Mai complicate, dar tot atît de necesare, sînt listele cu exemple în propoziții sau fraze. Și aici listele trebuie să aibă o temă restrînsă. Exemplele pot fi alcătuite de profesor sau luate din opere literare. Asemenea liste se folosesc, în primul rînd, cînd urmărim însușirea teoretică a regulilor ortografice referitoare la semnul care ne interesează. Experiența arată că nici o regulă ortografică nu se reține sau nu devine operantă în deprinderile elevilor, dacă nu este însoțită de însușirea unui fapt tipic de limbă care o ilustrează. Apoi, cu cît exemplul este mai simplu și mai grăitor, cu atît sprijină mai puternic însușirea regulii predate. Listele de exemple se pot folosi mai tîrziu și ca material pentru exercițiile aplicative (v. mai jos § 37.)

Propunem un început de listă cu exemple pe baza aceleiași teme « Omonimele monosilabice ».

<i>i-au</i>	<i>iau</i>
Ieri <i>i-au</i> ajutat cei mari; astăzi <i>iau</i> cei mari exemplu de la ei.	
<i>a-ți</i>	<i>ați</i>

Tu ai avut răbdare pentru *a-ți* gîndi lucrarea; voi însă *ați* scris grăbit.

<i>l-a</i>	<i>la</i>
------------	-----------

Adunarea detașamentului *l-a* convins că trebuie să depună același efort *la* toate obiectele.

<i>mi-i</i>	<i>mii</i>
<i>Mi-i</i> gândul plin de suferințele a <i>mii</i> și <i>mii</i> de oameni.	
<i>i-ar</i>	<i>iar</i>
Lui <i>i-ar</i> trebui sprijinul colectivului, <i>iar</i> voi, din comoditate, îl izolați.	
<i>c-am</i>	<i>cam</i>
E drept <i>c-am</i> greșit, dar și voi ați <i>cam</i> exagerat.	
<i>v-a</i>	<i>va</i>
<i>V-a</i> ajutat și vă <i>va</i> mai ajuta.	
<i>s-au</i>	<i>sau</i>
<i>S-au</i> strâns toate detașamentele <i>sau</i> mai așteptăm?	
<i>m-ai</i>	<i>mai</i>
<i>M-ai</i> criticat și nu voi <i>mai</i> greși.	
etc.	etc.

§ 14. Problema cea mai dificilă pentru profesori va fi găsirea textelor de aplicare a regulilor ortografice predate. Un text de dimensiuni potrivite unui exercițiu, extras dintr-o operă literară, rareori cuprinde suficiente fapte legate de regula pe care o aplicăm. Va fi deci greu să găsim un material gata alcătuit pentru fiecare din temele exercițiilor noastre.

În ajutorul profesorului ar putea veni Ministerul Învățămîntului, dacă într-o viitoare ediție a « Culegerilor de exerciții gramaticale » ar încorpora și texte în vederea dezvoltării deprinderilor ortografice. Textele din actualele culegeri urmăresc aproape numai consolidarea cunoștințelor teoretice. Poate că în condițiile introducerii noii ortografii în școli ar fi necesară o « Culegere de exerciții de ortografie ». În orice caz, texte cu destinație exclusiv ortografică, repartizate pe capitole de gramatică, pe semne și reguli ortografice, sînt foarte necesare în practica didactică.

În vederea unui exercițiu cu temă restrînsă, dacă nu se pot găsi texte corespunzătoare, rămîne ca profesorul însuși să alcătuiască textul de care are nevoie. Propunem aici un text pentru clasele mijlocii, cu tema « Omonimele monosilabice »:

Constanța, în 27 octombrie 1955

Dragă Ionel,

Tata e mîhnit. Aseară Puiu *i-a* promis să *ia* cartea în serios. Tata *l-a* ascultat pe gînduri, apoi *s-a* apropiat de mine și *m-a* rugat să-*i* ajut lui Puiu *la* pregătirea lecțiilor, că ai *săi* sîntem amîndoi.

— *l-ar* prinde bine sprijinul tău, *iar* tu te-ai înălța în ochii lui. *Ați* crescut împreună. E așa de greu *a-ți* cheltui o oră din zi pentru fratele tău?

Și *v-a* dat pe voi de exemplu! Eu, *cel* mare, am roșit. « *Ce-l* doare pe el? » *s-o* fi gîndit tata. De bună seamă că și mama *va* fi gîndit la fel...

Mi-e rușine, Ionel. *M-ai* sfătuit și tu, însă nu te-am ascultat. Dar iată, astăzi m-am hotărît să-l ajut pe Puiu pe pătărul *al* doilea, oricît timp mi-ar trebui pentru aceasta. Și-mi voi ține cuvîntul! Știu că *a-l* îndruma | e un frate mai mic este o datorie.

Mai scrie-mi. Te îmbrățișează,

Andrei.

§ 15. Datorită faptului că în acest an școlar elevii vor trebui să se deprindă cu noua ortografie, credem că n-ar fi rău ca fiecare elev să aibă un caiet în care să treacă, treptat, reguli ortografice, scheme, tablouri sinoptice, exemplificate individual. Nu trebuie să considerăm că noua ortografie poate fi însușită în cele câteva ore repartizate în mod special în programele școlare din acest an. Profesorul va fi nevoit să revină mereu, de-a lungul întregului an, atât asupra însușirii teoretice a regulilor, cât și asupra formării noilor deprinderi. Trimiterile în urmă, inerente situației excepționale, vor găsi în caietelele cu reguli, scheme etc. un sprijin sigur, prompt și eficace.

Înțelegerea teoretică a cazurilor de întrebuințare a liniuței de unire

§ 16. *A.* În clasele I — IV elementare înțelegerea teoretică a întrebuințării liniuței de unire are, în general, aspect pregramatical. Lucrul acesta duce la următoarele consecințe: *a)* nu se predau în aceste clase toate cazurile de întrebuințare a liniuței de unire; *b)* înțelegerea teoretică are caracter general și se realizează mai mult logic. Totuși, însușirea unor reguli elementare de întrebuințare a liniuței de unire trebuie să fie realizată și la elevii din clasele I — a IV-a.

§ 17. Înțelegerea teoretică are forme pur pregramaticale în clasele I — a II-a. Ea se poate realiza practic prin câteva procedee simple.

a) Pentru întrebuințarea liniuței de unire la cuvintele rostite împreună se va recurge la analiza logică și fonetică a grupului de cuvinte legate prin liniuță. În modul acesta elevii vor constata mai întâi individualitatea cuvintelor legate, apoi faptul că unele cuvinte astfel legate sînt întregi, că altora le lipsește un sunet. Elevii vor înțelege că liniuța de unire este semnul care ne arată că două cuvinte se rostesc împreună.

Analiza trebuie să se bazeze pe exemple ușoare luate numai din textele manualelor destinate acestor clase. Această analiză nu constituie un exercițiu independent, ci un moment dintr-un exercițiu mai întins, copiere sau dictare. Momentul analitic precede exercițiul pentru a preveni greșelile sau îl încheie cînd se verifică rezultatele în colectiv.

b) Pentru despărțirea cuvintelor în silabe analiza fonetică este folosită din primele zile de școală. Dacă reguli ortografice nu se pot da, învățătorul dezvoltă prin auz perceperea clară a sunetelor și a silabelor în cuvintele analizate.

În aceste clase nu se pot da indicații teoretice asupra scrierii unor cuvinte compuse care cer liniuța de unire.

§ 18. În clasele următoare, a III-a și a IV-a, înțelegerea teoretică a întrebuințării liniuței de unire începe să capete aspect gramatical.

a) Analizei logice i se substituie aici, pentru înțelegerea întrebuințării liniuței de unire la cuvintele rostite împreună, analiza ortografică pe baze gramaticale la nivelul clasei. Astfel, grupul *că-s* va fi înțeles nu numai ca două cuvinte rostite împreună și legate în scris prin liniuță, ci și ca grup în care există un anumit

cuvînt care se leagă întotdeauna cu liniuță. Apare deci posibilitatea unui început de generalizare.

În aceste clase analiza ortografică poate fi folosită și în afara unor exerciții strict aplicative, la orele de gramatică, unde ar trebui să dubleze permanent analizele gramaticale de consolidare sau verificare.

b) Liniuța de unire la cuvintele compuse și la despărțirea cuvintelor în silabe nu ridică aici probleme noi.

§ 19. *B.* Exceptînd clasa a V-a, unde însușirea gramaticii adevărate abia începe, în clasele următoare înțelegerea teoretică a întrebuițării liniuței de unire are punctul de plecare în cunoștințele gramaticale pe care elevii le-au căpătat în clasele anterioare. Nici unul din cazurile de întrebuițare a liniuței nu dispensează de cunoașterea situației gramaticale care cere semnul ortografic. În aceste clase ordinea indicată în § 1 se impune. După prezentarea în ôloc a cazurilor generale (v. § 2), urmează să reluăm fiecare situație în parte, analitic, să o adîncim și să o consolidăm [v. § 3, 4].

Pentru aceasta, va fi nevoie: *a)* să recapitulăm cunoștințele gramaticale legate de întrebuițarea liniuței de unire (formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive, ale verbului « a fi » la indicativ prezent, timpuri și moduri compuse care au forme inversate, cuvinte compuse, diftong, hiat etc.); *b)* să dăm noțiunea de « cuvinte rostite împreună » și să determinăm situațiile deosebite în care apar cuvintele rostite împreună; *c)* să determinăm situațiile speciale în care liniuța de unire se întrebuițează la cuvinte compuse; *d)* să justificăm modul cum urmează să despărțim cuvintele în silabe.

În paragrafele următoare ne vom opri numai asupra primului caz de întrebuițare a liniuței de unire, și anume asupra liniuței de unire la cuvintele rostite împreună (§ 3). Celelalte cazuri, mai puțin dificile, sînt legate de un anumit capitol de fonetică, vocabular sau morfologie și nu ridică probleme necunoscute.

Explicarea întrebuițării liniuței de unire la cuvintele rostite împreună

§ 20. Se rostesc împreună și trebuie legate prin liniuță: *a)* encliticele și procliticele care fac corp cu un cuvînt de sprijin; *b)* encliticele între ele (și împreună cu un cuvînt de sprijin) și procliticele între ele (cu sau fără sprijinul unui cuvînt accentuat); *c)* două cuvinte care rezolvă hiatul dintre, respectiv, ultima și prima lor vocală prin contragere sau elidare.

În paragrafele următoare se vor discuta pe rînd: — cazurile *a* și *b* împreună neputînd fi separate, în fapt, la explicarea liniuței de unire; — cazul *c*; — cîteva amănunte privitoare la formele inversate ale verbelor.

§ 21. *Liniuța de unire la enclitice și proclitice.* Encliticele sînt cuvinte neaccentuate care într-un anumit grup sintactic se află după cuvîntul accentuat determinat de ele: *dă-mi*, *dă-mi-l*, *da-vom*, *frumoasă-i*.

Procliticele sînt cuvintele neaccentuate dintr-un anumit grup sintactic, care se află înaintea cuvîntului accentuat determinat de ele: **vă dau, v-am dat, de dat, să dau, s-î dau, o dată, dintr-o dată, al meu, pe-al meu.**

§ 22. Următoarele enclitice creează norme de întrebuițare a liniuței de unire: a) formele neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv: **văzîndu-mă, văzîndu-și, dă-mi, ia-ți**; b) formele neaccentuate *i* și *s* ale verbului « a fi »: **întînsă-i, curate-s**; c) auxiliarele la formele inversate ale unor moduri și timpuri compuse: **dat-am, da-voi, dare-aș.**

Întrebuițarea liniuței de unire la encliticele enumerate este necondiționată: encliticele în cauză se leagă întotdeauna de cuvîntul cu care formează un grup sintactic, indiferent dacă-și păstrează sau nu valoarea silabică: **adunîndu-se, aduna-vom, adunat-am, fruntea-mi, mare-i.** Două sau trei enclitice se leagă între ele și toate de cuvîntul determinat, fie că, împreună formează silabă, fie că își păstrează fiecare valoarea silabică: **spune-le-o, pare-mi-se, spusu-mi-s-a.**

§ 23. Următoarele proclitice creează norme de întrebuițare a liniuței de unire: a) formele neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv: **i-am dat, s-a dat; să-i dau, nu-l dau**; b) formele neaccentuate *i* și *s* ale verbului « a fi »: **i-așa de obosit, s-așa de obosit.**

Întrebuițarea liniuței de unire la procliticele enumerate este condiționată: de regulă, procliticele acestea se leagă cu liniuță de unire numai cînd fac silabă cu alt proclitic, obișnuit un monosilabic: **ți-am spus, v-aș spune, să-i spun** (față de: *îți voi spune, să vă spun*, cînd procliticul își păstrează valoarea silabică și nu se mai leagă). Dacă se leagă între ele, unul din proclitice își păstrează, evident, valoarea silabică: **ți-l dau, ni-s buni** (față de: *ți le dau, ne sînt buni*, cînd ambele proclitice au valoare silabică și nu se mai leagă). Numai acuzativul feminin **o** nu-și pierde niciodată valoarea silabică, dar și acesta nu se leagă cu liniuță, ca proclitic, decît atunci cînd formează silabă: **s-o dau, n-o dau** (față de: *să o dau*, cînd nu se formează silabă și cînd, deci, *o* nu se mai leagă).

Cuvintele cu care procliticele în discuție fac silabă (sau formează silabă în cazul lui *o*) sînt de obicei: a) auxiliarele perfectului-compus și ale optativului: **m-am dus, le-aș duce, v-ați fi dus**; b) un pronume personal sau reflexiv: **mi-l dă, și-l repară, ți-s buni**; c) forma neaccentuată *e* de la « a fi »: **mi-e drag**; d) conjuncția **să** ca instrument gramatical al conjunctivului: **să-mi adun**; e) un interogativ relativ: **ce-l doare, ce-o doare.**

§ 24. În concluzie: 1. Formele neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv se leagă cu liniuță ca enclitice necondiționat, adică întotdeauna: **du-ne, cere-i, fruntea-mi**; ca proclitice se leagă numai cînd fac sau cînd formează silabă cu procliticul de sprijin: **ne-a scris, i-ar scrie, s-o scrie.** 2. Formele neaccentuate *i* și *s* ale verbului « a fi » se leagă cu liniuță întotdeauna, atît ca enclitice cît și ca proclitice, fiind asilabice în amîndouă situațiile: **bună-i, bune-s; i-atît, s-atît.** 3. Auxiliarele se leagă cu liniuță numai ca enclitice, în anumite forme inversate și necondiționate, păstrîndu-și valoarea silabică: **jelui-m-aș, jeluire-aș.**

§ 25. *Observații.* 1. În vorbirea familiară și în versuri, procliticile de mai sus pot face silabă cu prima silabă a cuvântului accentuat, pe care îl determină: **ți-adi** *aminte?* **I-atinge** *mînil pe piept* (Luceafărul); **S-ajung** *curînd în cale*, **s-alătură** *călări* (Strigoii). Cînd apare eliziunea, își păstrează valoarea silabică (și formează silabă): **I-nchide** *geana dulce* (Luceafărul); **Ce fruntea-mi de copil** *o-nseminară* (Trecut-au anii); **Am venit să mi te-nchini** (Scrisoarea III).

2. În vorbirea familiară și în versuri, procliticile pot face silabă și cu alte monosilabice decît cu cele înșirate mai sus. Acestea sînt: a) o conjuncție: **Nu știu dac** *î-i adevărat*; **Atunci el pricepe visul c** *î-i trimis de la profet* (Scrisoarea III); **Și-s rupte din sudoarea prostitului popor** (Împărat și proletar); **Promiți c-o vei da**; b) negația *nu*: **Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin** (Împărat și proletar); **A-nțelege n-o mai pot** (O, rămii).

3. În vorbirea familiară și în versuri mai apar în situația procliticelor menționate la § 23, urmînd aceleași reguli în privința legării prin liniuță de unire, unele prepoziții sau conjuncții: *cu, în, pe, de* (și conjuncție), *că, și*, precum și negația *nu*. Paralelismul de fapt este real:

a) Fac silabă cu un cuvînt monosilabic neaccentuat: **Lucește c-un amor nespus** (Luceafărul); **Dar noptile-s de-un farmec sfînt** (Ibidem); **C-ai fost om cum sînt și dînșii** (Scrisoarea I); **E-un « nu știu cum » ș-un « nu știu ce »** (De-or trece anii); **Ca pe-o marmoră de Paros** (Scrisoarea IV); **ca și cînd n-ar fi viața-mi, ca și cînd n-aș fi fost** (Melancolie).

b) Fac silabă cu prima silabă a unui cuvînt accentuat determinat de ele: **cu-aripile-ostenite** (Strigoii); **Și de-aceea cînd mă caut în păretele de-oglinzi** (Călin); **Atinge-ncet arama . . . |De-auzi din ea un vaier** (Melancolie); **Luceasc-un cer senin | Pe-adîncile ape** (De-oi adormi . . .); **c-ajung-pe mine însumi a nu mă mai cunoaște** (Rugăciunea unui dac); **Ș-acele milioane, ce în grămezi luxoase** (Împărat și proletar); **N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid** (Scrisoarea III).

c) Își păstrează valoarea silabică (și formează silabă) atunci cînd apare eliziunea în cuvîntul accentuat: **Și te uram cu-nverșunare** (Te duci).

d) Se pot lega grupate, împreună cu un alt proclitic, de cuvîntul accentuat: **Răσαι c-o-ntreagă lume** (Luceafărul) [ca și s-a-ntors, i-a-nghițit].

4. Prepozițiile *dîntru, întru, printru* se leagă prin liniuță cînd sînt urmate de un cuvînt care începe cu o vocală: **Aș orbi privind într-înșii** (Scrisoarea IV) [evident, dacă se produce eliziunea].

5. Poziția unui asilabic între două cuvinte provoacă uneori ezitări în privința cuvîntului cu care asilabicul face silabă. Dezlegarea ne-o poate da citeodată contextul; a) contextul ne indică dacă asilabicul este enclitic sau proclitic: **Cu mine zilele-ți** [= tale] **adaogi** (față de: Zilele ți(e) adaogi, unde ți este proclitic); **Cînd lumea mi(e)-e deschisă** (Scrisoarea III) (față de: **Cînd lumea-mi** [= mea] e deschisă, unde -mi este enclitic); b) cînd e vorba de un proclitic clar, contextul ne spune care este cuvîntul cu care procliticul face silabă: **Dreptul pe care-l am acordat** (am un drept) și **Dreptul pe care l-am acordat** (acord un drept).

Dacă sensul nu variază cînd procliticul clar face silabă cu cuvîntul dinaintea lui sau de după el, cînd deci amîndouă situațiile ar părea posibile, dezlegarea ne-o dă structura construcției:

a) Cînd amîndouă cuvintele sînt neaccentuate, iar procliticul poate face silabă atît cu unul cît și cu celălalt, procliticul se leagă de monosilabicul de după el: *nu i-am scris* [însă *nu-i am* (accentuat)], *ți l-ar da* [însă *ți-l ar* (accentuat)]. Dacă procliticul nu poate face silabă cu monosilabicul de după el, se leagă de cuvîntul neaccentuat, precedent: *nu-i voi scrie*, *ți-l va da*;

b) cînd al doilea cuvînt este accentuat, iar primul este neaccentuat, procliticul face silabă cu acesta: *nu-mi aduce* [ca și *nu-mi cere*], *să-ți amintească* [la fel cu *să-ți pese*], *pe care-i aștepți* [ca și *pe care-i vezi*], *dacă-i auzi* [ca și *dacă-i jauzi*]. Dacă procliticul nu poate face silabă cu cuvîntul neaccentuat precedent, din cauza naturii lui fonetice, atunci ori nu se leagă în nici un fel, ori face sau formează silabă cu cuvîntul accentuat: *nu mă așteaptă* > *nu m-așteaptă*, *dacă vă aude* > *dacă v-aude*, *să te înțeleg* > *să te-nțeleg*.

c) între un cuvînt accentuat și un al doilea neaccentuat, procliticul face de regulă silabă cu cuvîntul neaccentuat: *mare ți-e răbdarea*, *bine mi-ar sta*. Cînd este simțit fonetic în cuvîntul neaccentuat de după el, procliticul face silabă cu cuvîntul precedent: *mare-i e răbdarea*. Dacă însă cuvîntul precedent este chiar cuvîntul determinat, asilabicul este un enclitic: *Mărirea-i în taină legată de acești* (Împărat și proletar); *Dar zîmbirea-i e vicleană* (Pajul Cupidon);

d) între două cuvinte accentuate, e preferabil să întrebuițăm forma silabică a procliticului, nelegată: *copila îi ascultă*, *privirea îl arată*, *bine îmi amintesc*. În vorbirea familiară și în versuri, procliticul devine totuși, de obicei, asilabic. În situația aceasta, cuvîntul lui de sprijin este primul cuvînt intonat, dacă contextul nu cere altfel, *privirea-l arată* [ca și *Iarna viscolu-l ascult* (Freamăt de codru)], *tare-i ajuți* [ca și *tare-i place*], *bine-ți amintești* [ca și *bine-ți pare*], *unde-mi umbli* [ca și *unde-mi scrii*]; însă *copila i-ascultă* [față de *copila-i* (= lui) *ascultă*]. Formele *i* și *s* ale verbului « a fi », cînd fac silabă cu primul din cele două cuvinte accentuate, sînt enclitice, întrucît împreună alcătuiesc un grup sintactic determinat: *Omenirea-i o țigară* | *Care se prefacă-n scrum* (Chirița în provincie), *Lumea-i cum este* (Epigonii), *Cine-i amicul?*.

Liniuța de unire în cazurile de rezolvare a hiatului dintre două cuvinte

§ 27. Rezolvarea hiatului este obligatorie în cazul unora dintre procliticele și encliticele despre care s-a vorbit în §§ 22 și 23: a) prin contragere: *mi-am*, *ți-ai*, *mi-i*, *fruntea-i*, *spunîndu-i*; b) prin elidare: *v[ă]-am*, *s[e]-a*. Elidarea este obișnuită și la propozițiile *dintru*, *întru*, *printru* urmate de un cuvînt care începe cu o vocală: *dintr-o*, *într-un*, *printr-însul*.

În limba familiară și în versuri, rezolvarea hiatului este întinsă în cazurile procliticelor semnalate la § 25 (1, 2, 3). În paragraful acesta și în următoarele două paragrafe considerăm accidentală din punct de vedere grafic sau și fonetic numai rezolvarea hiatului dintre: *a*) două cuvinte purtătoare de accent; *b*) un cuvânt accentuat și altul neaccentuat — acesta din urmă în afara situațiilor de la § 25; *c*) două cuvinte neaccentuate care nu intră în cazurile de la § 25. Rezolvarea accidentală este determinată, fonetic, de cauze prozodice, iar grafic, în frază, de intenția de a transcrie vorbirea orală, caracterizată prin economia de energie expiratorică a vorbitorului.

§ 28. Hiatul poate fi rezolvat prin contragere. Când există numai vocale, contragerea creează diftong; când există un diftong, contragerea creează triftong. Și într-un caz și în altul, rezultatul este contopirea într-o singură silabă a celor două silabe ale căror vocale au fost contrase. Diftongul sau triftongul creat, deci contopirea celor două silabe, se marchează prin liniuța de unire: *Luna pe cer trece-așa sfântă și clară* (Sara pe deal); *Raze-a lor șiruri despică* (Ibid.) *Și șopti: « Bine-ai venit! »* (Miron și frumoasa fără corp) *Ea gîndește-acum la mine!* (Ibid.) *Cîte-o dată . . . prea arare* (Singurătate), *Vede-un tînăr chiar alături* (Povestea teiului), *Și totu-atîrnă de-un cuvînt* (Ce e amorul), *Vîntu-o foaie veștejită | Mi-a adus mișcînd fereastra* (Foaie veștedă).

Uneori contragerea nu duce decît la un diftong grafic: *Unde-izvorul cel în vrajă | Sună dulce în urechi* (Făt-Frumos din tei), *Ea trezită-atunci tresare* (Ibid.)

§ 29. Hiatul poate fi rezolvat apoi prin elidare. De regulă, elidarea se produce atunci cînd hiatul nu poate fi rezolvat prin contragere. Situațiile cele mai frecvente le oferă cuvintele cu prefixul *în-*:

Trecea cu barba albă — pe fruntea-ntunecată . . . (Împărat și proletar);

De-atunci farmecu-ncetează (Miron și frumoasa fără corp) (este elidat și articolul grafic]

Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare (Scrisoarea III).

În toate aceste exemple prefixul își pierde valoarea silabică la fel ca și prepoziția *în*, proclitică dar legată de cuvîntul precedent, împreună cu care se rostește.¹

¹ Poziția enclitică a lui *-n* este numai formală, întrucît cuvîntul lui de sprijin nu este cuvîntul purtător de accent în grupul sintactic din care face parte *-n* [*Ca să spînzur lira-n cui* (Singurătate); *Îmi ridic privirea-n pod* (Ibid.)], iar caracterul proclitic sau enclitic al unui cuvînt aton se definește nu după poziția acestuia față de cuvîntul de sprijin, ci după poziția lui față de cuvîntul determinat de el și intonat, deci după poziția cuvîntului aton față de cuvîntul împreună cu care formează un grup sintactic evident. În exemplele de mai sus, *-n* este proclitic față de cuvintele intonate *pod* și *cui*, împreună cu care formează două grupuri sintactice, dar se rostește împreună cu cuvîntul precedent, de care se leagă cu liniuța de unire.

Elidarea este posibilă și în alte situații:

Înșeuat-așteapt[ă]-afară (Povestea teiului);
Moartea vindec[ă]-orice rană (Foaie veștedă);
Numai vestea blînd[ă]-a morții (Ibid.);
Luceasc[ă]-un cer senin (De-oi adormi).

Elidarea este mai frecventă la unele proclitice bisilabice și la unele adverbe:

Ca dup[ă]-a ei cîntare (Luceafărul);
Dac[ă]-al ei glas e armonie (De-or trece ani . . .);
Făr[ă]-a zice un cuvînt (Pe aceeași ulicioară . . .);
Ah! E-atît de albă noaptea, parc[ă]-ar fi căzut zăpadă (Scrisoarea IV);
Și tot pe lîng[ă]-acestea cerșesc înc[ă] un adaos (Rugăciunea unui dac).

În toate situațiile de mai sus liniuța de unire marchează contopirea a două silabe într-una singură prin elidare.

Observații.

1. După cum se va fi observat, în afara lui *i-* din prefixul *în*, vocala cea mai frecvent elidată este *ă*.
2. Rezolvarea hiatului dintre două proclitice în afara celor de la §§ 23 și 25, prin elidare, deși posibilă, este totuși rară:

Șuieram l[a]-a ei chemare (O rămii).

3. Cînd apare elidarea accidentală a unui sunet și nu se creează clar contopirea în silabă, ci numai reducerea ultimei silabe a cuvîntului care suportă eliziunea, pierderea vocalei se marchează cu apostrof:

Flori albastre tremur' ude în văzduhul tămiiet (Călin);
Deodai' aud foșnirea unei rochii (Sonete, Afară-i toamnă);
Și de la creștet pîn' în poale |Plutești ca visul de ușor (Atît de fragedă);
O vin' odorul meu nespus (Luceafărul).

§ 30. *Liniuța de unire la formele inversate ale verbelor.* Verbele au forme inversate la perfectul compus, viitorul I și optativul prezent. A inversa înseamnă aici a transforma auxiliarul într-un enclitic silabic legat totdeauna prin liniuță de unire de cuvîntul precedent: *adunat-am, aduna-voi, adunare-aș*. Cînd există pronume intercalat între auxiliarul enclitic și verb, pronumele neaccentuat poate face sau nu silabă cu auxiliarul, participiul păstrează vechiul *-u*, iar infinitivul de la optativul prezent este scurt: *adunatu-ne-am, aduna-ne-vom, aduna-s-ar*.

Pentru înțelegerea individualității fiecărui cuvînt dintr-o formă inversată, spre a nu ajunge la scrieri de felul « aduna-tu-va-ți », este necesar să deprindem pe elevi să refacă mintal ordinea directă a cuvintelor: *v-ați adunat > adunatu-v-ați*.

În concluzie, cazurile tipice și regulile privitoare la întrebuițarea liniuței de unire în formele inversate ale verbelor sînt următoarele:

	<i>Cazuri</i>		
	adunat-am		adunare-aș
Perf. compus	adunatu-i-am	Optativul	aduna-ne-am
	adunatu-v-ați	prezent ¹	aduna-s-ar
			fir-ai
Viitorul I	aduna-voi		
	aduna-ne-vom		
	aduna-vă-vom		

Reguli

1. Auxiliarul devine un enclitic silabic legat întotdeauna prin liniuță de unire de cuvîntul precedent.
2. Formele neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv se intercalează între verb și auxiliarul enclitic.
3. Participiul păstrează vechiul *-u* cînd există pronume intercalat.²
4. Optativul prezent leagă auxiliarul enclitic de forma lungă a infinitivului cînd nu există pronume intercalat și de forma scurtă cînd există pronume intercalat.

Formarea și dezvoltarea deprinderilor de întrebuițare corectă a liniuței de unire

A. La clasele I — a IV-a

§ 31. Sarcinile învățătorului în formarea deprinderilor de întrebuițare corectă a liniuței de unire sînt deosebit de grele, și aceasta, mai întii, pentru că formarea deprinderilor pornește aici de la o bază în general pregramaticală, după cum s-a văzut; apoi, pentru că procedeele sînt ele însele limitate de accesibilitatea elevilor; în sfîrșit, pentru că o deprindere greșită, căpătată în aceste clase, foarte anevoie mai poate fi îndreptată pe trepte superioare de învățămînt.

§ 32. Pentru deprinderile de întrebuițare corectă a liniuței de unire la cuvintele rostite împreună se practică exerciții variate, în primul rînd pe baza văzului, a auzului, și a acțiunilor vizual-motrice.

Analizele logice și fonetice, orale sau pe text, pot duce nu numai la înțelegerea teoretică, ci și la formarea de deprinderi. În primele clase trebuie evitate omoneimele monosilabice de tipul *ia* (vb.), *i-a* etc., accentul trebuie pus pe grupări în care cuvintele legate prin liniuță nu dau o formă paralelă cu un cuvînt independent în limbă: *l-am*, *v-ați*, *nu-s* [față de *l-e*, *c-a*, *i-ar* etc.].

¹ M. Eminescu inversează și optativul prezent, arhaizant: « *Și fost-ar fi mai bine / Ca nici o dată-n viață să nu te văd pe tine* » (Strigoii).

² Acuzativul feminin o face excepție « *Alungat-o-ai pe dînsa...* » (Călin).

Listele cu exemple sau numai cu fapte simple pot contribui, cînd sînt expuse, la formarea de deprinderi. În același sens văzul contribuie și atunci cînd lucrările elevilor sînt corectate la timp și după un sistem organizat.

Practica didactică recurge mult mai des la calea exercițiilor vizual-motrice, prin copieri. Ar fi necesar însă ca forma de copiere generalizată astăzi, copierea mecanică, să alterneze cu copieri creatoare, pe baza temei ortografice care ne interesează, și să nu fie neglijate celelalte forme de exerciții, mai simple sau mai complicate.

Se pot folosi la aceste clase toate formele de dictări indicate de metodici. Remarcăm însă faptul că dictările, așa cum se practică în general astăzi, nu au o temă ortografică determinată, ci urmăresc deodată totul: semne de punctuație, forme gramaticale legate de ortografie etc. O dictare cu temă generală — sau mai curînd fără nici o temă — se poate face atunci cînd consolidăm totul sau verificăm totul. Altfel sîntem ținuți să precizăm restrîns tema ortografică a exercițiului. Chiar la aceste clase putem face dictări cu tema « liniuța de unire la cuvinte rostite împreună », și dictări cu tema « liniuța de unire la cuvinte compuse ».

Nu trebuie neglijată, ca procedeu pentru deprinderile de scriere corectă, analiza gramaticală, cînd aceasta e însoțită de explicarea ortografică a formelor și semnelor din text.

§ 33. Din aceste clase trebuie începută însușirea unor deprinderi elementare de scriere a cuvintelor compuse la care se întrebuițează liniuța de unire. Cazurile vor fi puține, luate din lectura elevilor, din ținutul geografic în care locuiesc, din preocupările vârstei lor. Astfel, copiii își vor însuși scrierea numelor unor personaje de basm (Statu-palmă-barbă-cot), ale comunelor sau orașelor lor, ale comunelor sau orașelor vecine (în regiunea Ploiești copiii vor scrie *Sărata-Monteoru*, dar *Valea Teancului*, *Glodeanu-Cîrlig*, dar *Glodeanu Sărat* etc.), scrierea unor cuvinte întrebuițate des (*astă-seară*), scrierea numelor unor jocuri (*de-a baba oarba*, *de-a v-ați ascunselea*).

B. La clasele a V-a — a X-a

§ 34. În aceste clase formele pentru dezvoltarea deprinderilor de întrebuițare corectă a liniuței de unire se complică atît ca temă, cît și ca întindere. Profesorului îi este necesară dintru început o deosebire graduală a cazurilor tipice de greșeli privind liniuța de unire, spre a găsi apoi formele de exerciții, dozarea și frecvența lor, corespunzătoare fiecărei situații. Aceasta însemnează că profesorul va trebui să restrîngă temele exercițiilor pînă la situația de fapt care creează dificultăți, apoi să varieze volumul și frecvența exercițiilor după gradul de dificultate al situației de fapt. Nici la aceste clase nu trebuie să disprețuim căile auxiliare, văzul și deprinderile vizual-motrice. Aceasta ne va cere să transcriem în noua ortografie inscripții, lozinci etc., să acordăm atenția cuvenită materialului didactic exponabil, să corectăm organizat lucrările elevilor ș.a.m.d.

§ 35. Liniuța de unire provoacă în scrisul elevilor, în general, greșelile cele mai frecvente. Procentul cel mai ridicat, atât din cauza dificultăților de fapt cât și din cauza întrebuițării dese, îl dau cuvintele rostite împreună. Situațiile de speță la întrebuițarea liniuței de unire între cuvinte rostite împreună, deosebite după gradul de dificultate pentru scrisul copiilor, par a fi următoarele:

a) Mai ușor de sesizat ar fi cazul cuvintelor care rezolvă întâmplător hiatul [§§ 28 și 29]: *Floare-albastră! Floare-albastră! . . . ; ziua-ntreagă.*

b) Un procent mai mic de greșeli dă și encliticul care își păstrează valoarea silabică: *văzîndu-se, vedea-vom, dă-ne* [§ 22];

c) Dificultățile se măresc atunci când encliticul nu formează singur silabă: *văzîndu-și, căutîndu-l, lumea-i, asupra-i, datu-v-a* [§ 22],

d) Procliticul, asilabic de regulă (în afară de *o*), urcă în scara procentului de greșeli. Cazul mai comod este acela în care procliticul, provocînd eliziune în cuvîntul intonat, își păstrează valoarea silabică și creează silabă: *te-ndeamnă, o-nțeleg, i-ntinde* [§ 25 (1)]. Urmează cazul în care procliticul, asilabic, face silabă cu prima silabă a cuvîntului intonat: *mi-aduc* aminte, *i-aceeași, se-avîntă, s-alungă, v-așteaptă* [§ 25 (1)].

În al treilea rînd vine cazul în care procliticul și cu monosilabicul de sprijin nu dau o formă paralelă, omonimă cu un cuvînt independent: *i-am dat, s-o dau, o-au scris, să-ți scriu, n-o scriu* [§ 23 și § 25 (2)].

Tot aici trebuie puse procliticele care urmează, în vorbirea familiară și în versuri, regulile de întrebuițare a liniuței de unire la procliticele specifice: *de-n-dată, de-atunci, de-ai mei, ca-n vis* [§ 25 (3)].

e) Când encliticul asilabic creează o formă omonimă cu o formă flexionară a cuvîntului de sprijin, dificultățile devin foarte mari: *închide-ți cartea!* [ți = ta] și *închideți* [voi] cărțile; *pune-ți caietele în pupitru!* [ți = tale] și *puneți* [voi] caietele. . . [§ 22].

f) O situație mai grea și foarte frecventă este aceea în care procliticul formează cu monosilabicul de sprijin o silabă care există în limbă independentă, ca unitate lexicală, ca instrument gramatical sau ca formă flexionară a unei părți a vorbirii: *m-ai convins* (dar *mai așteaptă, căci nu e ușor să te scuturi de o prejudecată*); *s-au urcat în tramvai (sau așteaptă altul)*; *i-a cerut bani (să-și ia o carte)* etc. [§ 23 și § 25 (2)].

g) Se mai poate adăuga, privind mai ales procliticele și encliticele, ceea ce s-a discutat în § 25 (5).

§ 36. Pentru formarea deprinderilor de scriere corectă la aceste clase, tipurile fundamentale de exerciții sînt în general aceleași ca la § 32; aici e vorba de adaptarea lor la condițiile de fapt ale treptelor superioare.

Astfel, folosind copierea, vom propune un text bogat în fapte dificile, vom cere analiza gramaticală a acestora și explicația ortografică a întrebuițării liniuței de unire la situațiile analizate.

Analizele ortografice pot constitui acum o formă de exercițiu independent. Rostul lor va fi să pună pe elev în situația de a rezolva prompt un caz propus (în analiza orală) sau să formeze conștient deprinderile ortografice în cauză.

Dictările își vor restrânge tema, dar își vor mări volumul și dificultățile. Varietatea tipurilor de dictări practicate menține pe de o parte interesul elevilor, iar pe de alta asigură realizarea scopului propus. Tema ortografică poate fi dublată de o temă gramaticală care pune în valoare regula ortografică pe care o aplicăm.

Vom încerca mai departe o aplicație practică asupra felului cum se pot folosi diferitele forme de exerciții într-un caz specific: omonimele monosilabice.

§ 37. În vederea acestor exerciții va trebui mai întâi să colectăm cazurile frecvente în scris și care dau procentul cel mai ridicat de greșeli, să alcătuim cu ele propoziții sau fraze izolate, apoi să găsim ori să alcătuim un text cu fapte suficiente. Este bine să grupăm acest material în două categorii, după cum apare și în § 12, 13 și 14 unde s-au dat indicații și exemple privind felul cum trebuie pregătit acest material.

Exercițiul introductiv ar putea fi analiza ortografică a unor cazuri din listele cu fapte tipice. Este bine să se facă întâi analiza pe text a unor cazuri [de ce s-a scris așa], apoi analiza orală a altora [cum vom scrie. . . ?; de ce?]. Rezultatul analizei ortografice se înscrie pe tablă, în două coloane, însemnându-se doar categoria morfologică a cuvintelor. Înscrierea rezultatelor analizei, pe tablă, ar arăta în felul următor:

Nu lipsesc sunete

<i>a-i</i> = prepoziție + pronume	<i>ai</i> = verb, auxiliar
<i>a-l</i> = prepoziție + pronume	<i>al</i> = articol posesiv
<i>i-a</i> = pronume + auxiliar	<i>ia</i> = verb, interjecție
<i>să-i</i> = conjuncție + pronume	<i>săi</i> = pronume (adjectiv) posesiv
etc.	etc.

Lipsesc sunete

<i>v[ă]-a</i> = pronume + auxiliar	<i>va</i> = auxiliar viitor
<i>c[ă]-a</i> = conjuncție + auxiliar	<i>ca</i> = conjuncție, prepoziție
<i>m[ă]-ai</i> = pronume + auxiliar	<i>mai</i> = adverb
<i>s[e]-au</i> = pronume + auxiliar	<i>sau</i> = conjuncție [= ori]
<i>n[u]-a</i> = adverb + auxiliar	<i>na</i> = verb, interjecție
etc.	etc.

După aceasta se poate folosi al doilea material, grupul de propoziții sau de fraze izolate, într-o dictare selectivă cu temă gramaticală. Elevilor li se anunță scopul exercițiului: vor desprinde din textul citit rar cazurile de omonime monosilabice, transcriindu-le împreună cu cuvântul purtător de accent în grupul sintactic din care fac parte, de exemplu *i-a rămas, să ia, v-a plouat, va ploua* etc. Se citesc prima dată frazele sau propozițiile cursiv, cu pauză între ele. Se repetă citirea lor pe unități logice, pentru transcriere. Se recitește cursiv totul pentru verificare individuală și completare. Elevii sînt apoi puși să grupeze omonimele monosilabice, după cum liniuța de unire marchează legătura dintre cuvinte întregi

sau dintre cuvinte cu vocala elidată. Urmează, tot ca temă individuală, precizarea categoriei morfologice a acestor cuvinte. Se verifică rezultatele în colectiv.

A treia etapă, uneori foarte legată de a doua, ar putea-o constitui așa-numitele dictări creatoare. Se cere elevilor ca, plecând de la un număr de omonime monosilabice, propuse ad-hoc [dictate] ori luate chiar din cazurile transcrise în cursul exercițiului anterior, să alcătuiască independent propoziții sau fraze. Când punctul de plecare îl formează cazurile înregistrate prin dictarea selectivă, cuvântul purtător de accent în grupul sintactic trebuie să fie altul, de exemplu, *i-a rămas* > *i-a plăcut*, *v-a plouat* > *v-a bătut soarele* etc. Exercițiul este verificat prin analiză ortografică pe textul câtorva elevi.

În sfârșit, se poate trece acum la dictarea integrală a unui text care cuprinde suficiente omonime monosilabice. Momentul poate fi prilej de consolidare sau verificare a deprinderilor dobândite prin exercițiile anterioare. Se fixează scopul dictării, se citește textul cursiv, se reia lectura pe unități logice (obiectul propriu-zis), se recitește textul și se lasă două-trei minute, pentru revedere. Lucrările se verifică acasă, iar rezultatele se analizează într-un început de oră viitoare.

Listele cu omonime monosilabice colectate și folosite în exerciții, propozițiile și frazele care conțin omonime monosilabice, analiza categoriei morfologice a cuvintelor din aceste omonime, toate pot fi trecute în caietele de reguli, scheme etc. [§ 15] sau pot fi expuse un timp, sub formă de planșe, în clase. Important este ca fiecare exercițiu scris, în care au apărut greșeli, să fie copiat acasă în forma ultimă, corectată în clasă.

Concluzii

Înșușirea scrierii corecte a limbii e o datorie, iar gradul de conformare la sistemul ortografic al unei limbi arată într-un fel măsura însăși a formației intelectuale a individului. Judecând astfel, poate că nu va părea exagerată întinderea lucrării de față.

Nu toate explicațiile privind înțelegerea teoretică a întrebuintării liniuței de unire pot fi transmise elevilor; dar nevoia de a adînci și de a clarifica unele reguli ortografice prea laconice în raport cu situațiile de fapt din limbă, o va fi simțit fiecare profesor. Așadar, convingerea că acel care urmează să lămurească pe alții trebuie să se lămurească mai întâi pe el, ar justifica insistența din §§ 20 — 30.

Pe de altă parte, indicațiile metodice nu se pot rezuma la cîteva recomandări mai mult sau mai puțin generale. Activitatea didactică are un aspect creator. Dar chiar așa fiind, cîteva puncte de sprijin sînt oriunde necesare, iar o discuție asupra unor probleme de ortografie, în perioada introducerii noilor norme ortografice în școli, se impunea.

CRONICĂ

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI AL ACADEMIEI R.P.R. ȚINUTĂ ÎN CINSTEA CELUI DE AL II-LEA CONGRES AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÎN

În întâmpinarea marelui eveniment politic din viața țării noastre, pe care l-a constituit cel de al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român, Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. a organizat în zilele de 19—20 decembrie 1955 o sesiune specială de comunicări științifice.

În cadrul sesiunii au fost prezentate numeroase comunicări și referate din toate sectoarele muncii lingvistice, care au fost urmate de ample discuții.

Cu acest prilej, profesorul D. Macrea, directorul institutului, a prezentat raportul de activitate al institutului pe ultimii ani.

Partidul Muncitoresc Român, a arătat prof. D. Macrea, a creștat, pentru întâia oară în țara noastră, condiții excepționale dezvoltării activității lingvistice. Marele lui sprijin ideologic, întregit cu un larg sprijin material, explică realizările obținute în lingvistica noastră din ultimii ani.

Institutul s-a străduit în acești ani să elaboreze, pe baza învățaturii marxiste, și prin adâncirea experienței lingviștilor sovietici, lucrările ce i-au fost încredințate prin hotărârile Prezidiului Academiei R.P.R. din iunie și iulie 1952 în diferitele domenii ale muncii lingvistice.

Prima lucrare întocmită a fost simplificarea normelor ortografice ale limbii române care au primit caracter de lege prin Hotărârea Consiliului de Miniștri din 5 octombrie 1953. Pe baza normelor stabilite, s-a elaborat « Micul dicționar ortografic » care a apărut în primă ediție în decembrie 1953. Au rămas în discuție problemele privitoare la scrierea cuvintelor compuse, scrierea cu majuscule și transcrierea cuvintelor din limbile străine, care nu au alfabet latin, în afară de cele din limba rusă, pentru care principiile au fost stabilite în « Micul dicționar ortografic ».

A doua lucrare de mare importanță elaborată de institut este « Gramatica limbii române » apărută în 1954 și care a primit Premiul de Stat. Principiul călăuzitor în întocmirea Gramaticii a fost cel descriptiv și normativ îmbinat cu cel istoric. În lucrare s-a dat o de voltare mare sintaxei, căreia, în afară de Gramatica lui Tiktin, nu i s-a dat importanța cuvenită în nici o gramatică din trecut a limbii noastre. La elaborarea acestei lucrări, institutul a avut colaborarea catedrelor de limbă română, de filologie clasică și de lingvistică generală de la Facultatea de

filologie din București, precum și a unui număr de profesori din învățământul mediu din București.

În curînd va apărea lucrarea « Limba romînă », tratat pentru marile mase, care este o ediție prescurtată a gramaticii în două volume și care se află sub tipar. Prin alcătuirea acestei din urmă lucrări, institutul a căutat să răspundă nevoilor marilor mase și cerințelor practice ale învățămîntului mediu, unde gramatica a ajuns abia în anii de democrație populară să se bucure de prețuirea pe care o justifică rolul ei în însușirea și cultivarea limbii naționale. Problemele gramaticii limbii noastre care nu au putut fi deplin elucidate în gramatica mare și în tratatul pentru marile mase au fost reluate de colectivul de gramatică al institutului și adîncite în studii speciale în volumele de « Studii de gramatică », dintre care primul volum va apărea în zilele acestea, iar volumul al II-lea se află în pregătire. Totodată colectivul de gramatică a terminat o altă lucrare importantă, « *Tratatul de punctuație* », care va apărea în curînd.

A treia serie de lucrări elaborate de institut o formează lucrările lexicografice dintre care menționăm în primul rînd « *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* » în 4 volume. Volumul I a apărut în luna mai a anului trecut, al II-lea va apărea în cursul lunii martie 1956, al III-lea a fost dat la tipar, iar volumul al IV-lea va fi dat la tipar în cursul lunii octombrie 1956. Această lucrare a fost făcută în strînsă colaborare cu Institutul de lingvistică din Cluj, cu catedrele de limbă romînă și de lingvistică generală de la facultățile de filologie din București și Cluj, iar pentru definitivarea ei, institutul a primit un larg concurs din partea celorlalte institute ale Academiei și, în ultimul timp, din partea colectivului de redactare al « *Lexiconului tehnic romîn* ». Mulțimea problemelor pe care Dicționarul le-a pus în fața oamenilor de știință și a cititorilor, precum și importanța pe care opinia publică a acordat-o acestei lucrări s-a reflectat în numeroasele discuții care s-au purtat pe marginea ei, în coloanele revistelor « *Contemporanul* » « *Gazeta literară* » și « *Limba romînă* » atît în timpul elaborării ei cît și după apariția primului volum.

Paralel cu Dicționarul în patru volume, institutul a elaborat o ediție prescurtată a acestuia într-un singur volum, care va cuprinde numai definițiile cuvintelor, fără citate. Elaborarea lui a fost solicitată pe de o parte de considerente de ordin practic — acest dicționar adresîndu-se marilor mase într-o formă cît mai accesibilă cu putință și într-un format corespunzător — iar pe de altă parte de necesitatea indicării etimologiei cuvintelor și a ilustrațiilor care lipsesc din Dicționarul mare.

Tot în cadrul Secției lexicografice, s-au elaborat o serie de dicționare bilingve, dintre care dicționarul rus-romîn a fost predat la tipar, iar dicționarele romîn-rus, german-romîn, polonez-romîn, francez-romîn și englez-romîn vor fi terminate și date la tipar în cursul anului 1956. Importanța editării dicționarelor bilingve constă în faptul că prin ele se înlesnește cunoașterea reciprocă a culturilor naționale ale diferitelor popoare și însușirea temeinică a limbilor străine. Alcătuirea acestor lucrări, care a întîrziat prea mult, răspunde țelurilor consecvent urmărite de politica statului nostru democrat-popular de a întări legăturile culturale și de colaborare pașnică cu celelalte popoare, politică ce se va intensifica și mai mult în urma primirii țării noastre în Organizația Națiunilor Unite.

Planul de perspectivă al institutului prevede redactarea dicționarelor istoric, etimologic și de sinonime, iar cel al institutului din Cluj a unui dicționar de regionalisme. Pe baza acestora se va putea întocmi, fără impasurile din trecut, dicționarul general al limbii romîne. Planul de perspectivă prevede de asemenea elaborarea dicționarelor: latin-romîn, italian-romîn, spaniol-romîn, turc-romîn, neogrec-romîn, elen-romîn, ucrainean-romîn, sîrb-romîn, tătar-romîn și inversele acestora. De asemenea sînt prevăzute redactarea unui dicționar tehnic-agricol, în colaborare cu Institutul de cercetări agronomice, și colaborarea Institutului la elaborarea « *Enciclopediei Romîne* ».

În cadrul activității lexicografice a institutului, menționăm de asemenea concursul pe care membrii lui l-au dat Comisiei pentru terminologia tehnică și energetică care funcționează

pe lângă Secția a III-a a Academiei, Comisiei pentru standardele de Stat, precum și numeroasele consultații și răspunsuri pe care le dă Comisia specială a institutului, în materie de terminologie, diferitelor întreprinderi și instituții.

În cadrul Secției de dialectologie și fonetică s-au terminat cercetările pe teren pentru studiul graiului din Valea Jiului și s-au început cercetările pe teren asupra graiului din Valea Bistriței. Scopul acestor anchete dialectale este alcătuirea de studii și monografii în vederea elaborării unui nou atlas lingvistic român. În anii următori cercetările pe teren vor continua ca și pînă acum în colaborare cu Institutul de lingvistică din Cluj și cu Colectivul din Iași, mărindu-se rețeaua localităților anchetate. În domeniul foneticii experimentale au fost inițiate o serie de cercetări privitoare la problema diftongilor limbii române, a consoanelor de timbru palatal și a vocalei *i*. Studiile publicate în acest domeniu de acad. Emil Petrovici și acad. Al. Rosetti, în revista « Studii și cercetări lingvistice » precum și controversele purtate pe marginea lor au însemnat o importantă contribuție la cunoașterea structurii fonematice a limbii române.

O lucrare prețioasă elaborată de Colectivul de fonetică este « Micul tratat de ortoepie » a cărui necesitate era adînc simțită pentru unificarea normelor de pronunțare a limbii noastre literare. Tratatul a fost supus unei discuții cu specialiștii din domeniul teatrului și literaturii și a fost dat la tipar în octombrie 1955.

Un domeniu de cercetare lingvistică, de care nu s-au ocupat decît sporadic lingviștii romîni din trecut, este cel al stilisticii lingvistice. Lingviștii sovietici au început cercetări intense asupra limbii operelor literare, căutînd să ajungă la definirea științifică a principalelor noțiuni ale stilisticii lingvistice: limbă literară, stilurile limbii, stilul individual al scriitorului etc. Revistele « Limba romînă » și « Studii și cercetări lingvistice » au publicat în vremea din urmă o serie de studii ale lingviștilor romîni în acest domeniu. Pe lângă studiile publicate în aceste reviste sau în « Gazeta literară » de acad. I. Iordan, T. Vianu, Al. Rosetti și profesorul D. Macrea, va apărea în curînd, elaborată de un grup de cercetători ai Institutului de lingvistică din București, o culegere intitulată « Limba literară din secolul al XIX-lea », care cuprinde analiza limbii și stilului cîtorva dintre scriitorii noștri din secolul al XIX-lea. Volumul al II-lea al acestei culegeri este în pregătire.

Un alt sector al muncii lingvistice este acela al valorificării critice a moștenirii lingvistice, asupra căreia au fost publicate cîteva studii în revistele « Limba romînă » și « Studii și cercetări lingvistice ».

Dintre celelalte lucrări colective pe care le alcătuiesc cercetătorii și colaboratorii institutului menționăm: Antologia Hasdeu, întocmită de cercetătorii tineri din institut, care se află în faza de revizie a textelor, adunarea toponimicelor de origine slavă de pe teritoriul țării noastre, începută de Secția de slavistică, și începerea adunării de material pentru studiul structurii gramaticale a latinei dunărene.

În cursul ultimilor ani, institutul a primit vizita unor specialiști străini: Stoiko Stoiakov, decanul Facultății de filologie din Sofia, în 1953, prof. Bahner de la Universitatea din Leipzig în 1954, prof. Alexander Xhuvani de la Universitatea din Tirana, prof. Pavel Beneș de la Universitatea din Brno, profesoara Hușcova de la Universitatea din Praga, și profesorii Petre Neicev și Arnăutova din Sofia. În cursul anului 1955, cercetătorii Zděnek Wittoch și Vladimír Hořejší de la Institutul de lingvistică al Academiei de Științe din Praga, au lucrat timp de șase luni, împreună cu trei specialiști din institutul nostru, terminînd revizia finală a dicționarului romîn-ceh elaborat la Praga.

În cadrul schimburilor culturale cu străinătatea, membri ai institutului nostru au făcut o serie de vizite în țările vecine și prietene. Astfel, prof. D. Macrea, directorul institutului, a făcut vizite în Uniunea Sovietică, Bulgaria și Ungaria, acad. I. Iordan în Ungaria, acad. Emil Petrovici în Republica Democrată Germană, Ungaria și Iugoslavia, acad. Al. Graur în Bulgaria

și în Republica Populară Chineză, Gheorghe Bolocan în Iugoslavia, ajungându-se astfel la o mai bună cunoaștere a activității lingvistice din aceste țări.

Pentru asigurarea îndrumării științifice necesare și a controlului muncii cercetătorilor din institut, aceștia au fost grupați în următoarele cercuri de specialitate: gramatică, fonetică și dialectologie, istoria limbii române, istoria limbii literare, filologie clasică, romanistică, slavistică, germanistică, texte vechi, lingvistică generală lexicologie și lexicografie. Trebuie să li se acorde un interes deosebit cercetătorilor din domeniul limbii literare, deoarece în acest sector nu s-a putut stabili pînă acum o unitate de concepție și de metodă folosită în cercetări. De asemenea trebuie să se acorde o atenție susținută problemelor de lingvistică generală, adîncirea acestora ajutînd la justa orientare a cercetătorilor din toate domeniile lingvisticii.

În concluzie, prof. D. Macrea, a arătat că sarcinile încredințate Institutului de către Partid și de Prezidiul Academiei în 1952 au putut fi aduse la îndeplinire datorită sprijinului deosebit și spiritului nou introdus de Partid în activitatea științifică din țara noastră. Acest spirit consistă în munca în colective organizate și în colaborarea strînsă dintre lingviștii cu experiență și cadrele tinere, a căror îndrumare trebuie să constituie o preocupare permanentă pentru lingviștii mai în vîrstă.

După raportul de activitate al prof. D. Macrea a urmat referatul prof. J. Byck: « Rolul partidului în orientarea studiilor de lingvistică în țara noastră ». Referatul pune în lumină importanța deosebită pe care a avut-o ajutorul ideologic pe care Partidul l-a dat lingviștilor din țara noastră. Toate realizările importante ale Institutului (« Gramatica limbii române », « Dicționarul limbii române literare contemporane », « Micul dicționar ortografic ») se datoresc justei orientări a muncii cercetătorilor, asigurate de Partid. Cu sprijinul dat de Partid lingviștii din țara noastră au putut să pășească la îndeplinirea sarcinii principale pe care au avut-o, aplicarea marxismului în studiile lor. Pe baza învățăturii marxist-leniniste, lingviștii noștri au abordat în studiile lor problemele de bază ale limbii române, îndeplinindu-și și în felul acesta sarcinile trasate de Partid.

Discuțiile purtate în jurul celor două referate au adus numeroase completări. Au luat cuvîntul acad. T. Vianu, acad. Al. Graur, acad. I. Iordan, prof. J. Byck, Maria Iliescu, Mihai Isbășescu, Sorin Stati, V. Șuteu, Gh. Bulgăr și prof. D. Macrea.

Acad. T. Vianu, după ce face o privire asupra întregii activități a Institutului de lingvistică, de la înființarea lui și pînă astăzi, discută o problemă ridicată în referatul prezentat de direcția institutului, insistînd asupra ideii că cercetările de stilistică literară trebuie să intre în preocupările lingviștilor, că stilistica este o parte a gramaticii. În concluzie, acad. Vianu consideră că studiilor asupra stilului operelor artistice trebuie să li se acorde importanța cuvenită în cadrul preocupărilor institutului.

În continuare, ia cuvîntul acad. Al. Graur. D-sa consideră că nu este necesar ca Institutul să-și concentreze eforturile în vederea unei eventuale noi ediții a « Dicționarului limbii române literare contemporane ». O nouă ediție nu este necesară; este preferabil ca, în viitor, să se elaboreze un nou dicționar. În sprijinul ideii sale, acad. Al. Graur arată că în Uniunea Sovietică nu s-a reeditat Dicționarul lui Ușakov, deși dicționarul datează de 15 ani. Academia de Științe a Uniunii Sovietice pregătește în schimb un nou dicționar.

Acad. Al. Graur subliniază, în continuare, importanța luptei de opinii pentru justa orientare a activității institutului, importanța dezbaterii problemelor mari și generale ale cercetării științifice. Referindu-se la intervenția acad. T. Vianu, vorbitorul arată în primul rînd că este necesar să se sublinieze importanța criticilor aduse activității Institutului de lingvistică înainte de anul 1952, critici care au dus la o îmbunătățire simțitoare a muncii. În al doilea rînd, acad. Al. Graur remarcă lipsa unei orientări în problemele limbii literare: lucrările referitoare la limba literară nu aduc un punct de vedere nou în studierea faptelor. În mare măsură, lucrările existente sau în pregătire, nu fac decît să studieze felul în care limba romînă se reflectă în limba unui scriitor. Pe lîngă aceasta, cei care studiază limba literară își limitează cercetarea

la studiul stilului scriitorilor, deși conceptul de limbă literară are o sferă mai largă. În felul acesta, se poate crea impresia greșită că cei care se ocupă de studiul limbii literare identifică limba literară cu stilul scriitorului.

Prof. J. Byck, referindu-se la problema limbii literare, arată că studiul limbii literare nu trebuie să însemne felul în care o anumită stare de limbă se reflectă în opera unui scriitor, ci, felul în care « măiestria artistică » a scriitorului se realizează cu mijloace lingvistice. Așadar, studiul măiestriei artistice a scriitorului aparține atât criticii și istoriei literare, cât și lingvisticii, în măsura în care scriitorul folosește anumite procedee lingvistice.

Acad. Iorgu Iordan a analizat în mod critic activitatea sa dusă atât în cadrul Institutului cât și în cadrul Facultății de filologie, subliniind importanța ajutorului pe care Partidul i l-a dat prin criticile aduse. În ce privește discuția în jurul problemelor limbii literare, acad. Iorgu Iordan propune ca în viitor să se consacre o ședință specială discutării acestor probleme.

Prof. D. Macrea propune ca în viitor toate lucrările elaborate în cadrul Institutului să fie supuse discuției Consiliului științific al Institutului, înainte de a fi trimise la tipar.

După încheierea discuțiilor pe marginea celor două referate, au fost prezentate unsprezece comunicări. Este demnă de remarcat varietatea temelor tratate: comunicările prezentate de acad. Al. Rosetti « Sistemul fonologic al limbii române », și de Vladimir Drimba « Propuneri pentru alcătuirea alfabetului tătar » au discutat probleme de fonologie și fonetică. Acad. Al. Rosetti consideră că, în limba română, vocalele *ă, e, i, î*, sînt foneme independente și că limba română operează cu diftongii *ea* și *oa*, care nu pot fi considerați ca realizări ale vocalei *a*, precedate de o consoană muiată sau rotunjită. Vl. Drimba, bazîndu-se pe studiul sistemului fonologic al graiurilor tătare vorbite în R.P.R., propune crearea unui alfabet. Comunicarea prezentată reflectă preocuparea cercetătorilor noștri pentru problemele predării limbii în școli.

Gh. Bulgăr, a prezentat o comunicare tratînd o problemă de lexicologie: « Observații pe marginea unui glosar de V. Alecsandri ».

Multe comunicări au fost consacrate problemelor de limbă literară: Sara Buium « Problemele de stilistică în lingvistica sovietică »; N. Dănilă « Ibrăileanu și problema limbii literare române »; Luiza și Mircea Seche « Individualizarea eroilor cu ajutorul neologismelor în opera satirică a lui I. L. Carăgiale »; Elena Boilă « Valoarea stilistică a diminutivelor în poezia populară ».

Două comunicări au avut ca obiect chestiuni de gramatică. Em. Vasiliu « O categorie gramaticală a limbilor romanice — conjugarea obiectivă » și L. Vasiliu « Cîteva observații asupra întrebuintării pronumelor *care* și *cine* în Cartea cu învățătură (1581) a lui Coresi ».

I. Rosenberg, în comunicarea « Problema formelor neaccentuate pronominale și verbale în opera lui Tiktin », face o reconsiderare a lucrărilor lui Tiktin consacrate acestei chestiuni.

Problema unificării și fixării terminologiei tehnice a fost tratată de Constant Maneca într-o comunicare intitulată « Cu privire la activitatea de unificare a terminologiei științifice și tehnice ».

La discuții, au participat: Giafer Ali, Mioara Avram, Al. Ionașcu, acad. Al. Graur, prof. J. Byck, Em. Vasiliu, prof. D. Macrea, Gh. Bulgăr, Finuța Asan, prof. Ilie Stanciu, Al. Niculescu, acad. Al. Rosetti. Gh. Bolocan, N. Dănilă, I. Rosenberg, acad. Tudor Vianu.

În afară de observațiile care priveau exclusiv problemele ridicate de comunicările prezentate, discuțiile au fost purtate și în jurul unor probleme de importanță mai generală. Acad. Al. Graur și tov. Ionașcu, în legătură cu comunicarea tov. Em. Vasiliu, au pus problema orientării ideologice a comunicării. În legătură cu comunicarea acad. Al. Rosetti, prof. J. Byck și Ilie Stanciu au arătat necesitatea unor discuții ample asupra problemelor fonologiei române, discuții în care specialiștii să cadă de acord asupra chestiunilor esențiale.

Referindu-se la comunicarea tov. N. Dănilă, acad. Al. Rosetti și prof. J. Byck au adus în discuție unele probleme referitoare la editarea de texte și la metodele de cercetare a limbii literare. Mulți dintre participanții la discuții (acad. T. Vianu, prof. D. Macrea ș.a.) au arătat necesitatea organizării unor dezbateri asupra problemelor limbii literare.

În legătură cu comunicarea tov. I. Rosenberg, acad. Al. Rosetti prof. J. Byck, Al. Niculescu și Gh. Bolocan au discutat unele chestiuni privitoare la relațiile lingvistice slavo-române.

Discuțiile purtate au adus contribuții la elucidarea multor probleme ridicate de comunicările prezentate. Este demn de remarcat faptul că la discuții au participat mulți tineri cercetători care au pus în mod just probleme științifice și au dat dovadă de o bună orientare ideologică. Este de remarcat de asemenea spiritul combativ în care aceste discuții au fost purtate.

În încheierea ședinței, profesorul D. Macrea a exprimat, în numele întregului colectiv al institutului, recunoștința lingviștilor față de Partidul Muncitoresc Român, pentru ajutorul ideologic și material pe care l-a dat cercetărilor lingvistice, propunând ca întreg colectivul institutului să-și ia angajamentul de a-și duce la îndeplinire sarcinile care-i vor reveni în cadrul viitoarei sale activități.

D. MACREA și EM. VASILIU

RECENZII

MARCEL COHEN

et UN GROUPE DE LINGUISTES

Français élémentaire ? Non

Paris, Editions Sociales, [1955], 113 pag.

Activitatea bogată pe care o desfășoară lingvistul francez Marcel Cohen în domeniul problemelor limbii franceze are un pronunțat caracter combativ. În volumele și articolele sale, el afirmă cu tărie, între altele, un punct de vedere just și rațional, acel al simplificării ortografiei și chiar a gramaticii, mai cu seamă în ceea ce privește sintaxa verbului (acordul participiului), arătând că balastul etimologic exagerat al ortografiei franceze și al unor forme gramaticale, dispărute din uz, constituie astăzi un obstacol care împiedică accesul către cultură al maselor populare¹.

Luptînd pentru afirmarea acestor principii, care tind la ușurarea învățării limbii franceze, Marcel Cohen se opune în același timp și tendințelor puriștilor care resping forme și construcții populare pe care uzul le-a consacrat. Simplificare și îmbogățire, iată cele două aspecte care nu se exclud, ci, dimpotrivă, merg mîna în mîna pe linia de dezvoltare normală a limbii. Progresul în limbă se realizează astfel pe de o parte prin renunțarea la ceea ce este învechit și perimat, iar pe de altă parte prin acceptarea elementelor noi legate de dezvoltarea societății și a gândirii.

¹ Vezi M. Cohen, *Grammaire et style*, Paris, Editions Sociales, 1954, p. 7-18.

În spiritul acestei orientări, Marcel Cohen, în colaborare cu alți lingviști francezi, se ocupă în cartea care face obiectul acestei recenzii de o problemă pe care o consideră, pe bună dreptate, deosebit de gravă. Este vorba de crearea unui surogat de limbă, așa-numita « franceză elementară » cu un vocabular de 1374 de cuvinte și o gramatică incompletă, cu totul rudimentară. Autorii acestui « monstru » lingvistic au totuși cutezanța să afirme că « limba franceză elementară » este « franceza cea mai autentică... vie, corectă, conformă cu geniul limbii noastre ».

Inițiativa acestui proiect a avut-o încă din 1951 Ministerul Educației Naționale din Franța, care a alocat un fond inițial de 6.250.000 de franci pentru începerea lucrărilor în vederea realizării proiectului. O comisie alcătuită din lingviști și pedagogi a lucrat la elaborarea metodei pentru predarea noii « limbi franceze elementare », folosind pentru aceasta procedeul anchetelor și al înregistrărilor pe bandă de magnetofon, cu scopul de a stabili frecvența întrebunțării cuvintelor din lexicul uzual de conversație curentă. În urma acestor anchete și cercetări s-a stabilit un vocabular sărac, depășind cu puțin o mie de cuvinte, dar care poate fi susceptibil de îmbogățire, și o « gramatică esențială ». Totul a apărut într-o

broșură de 67 de pagini sub titlul: « Le Français élémentaire », Paris, 1954.

Prezentarea opusculului a fost făcută de André Marie, pe atunci Ministrul Educației Naționale, care și-a etalat candid ignoranța, susținând că întregul vocabular al lui Racine nu depășește 1.200 de cuvinte, când în realitate numai în Phèdre — arată Marcel Cohen — sînt folosite 1.600 de cuvinte, lexicul complet al operei lui Racine ajungînd la 4.000 de cuvinte (aceasta în secolul al XVII-lea și într-o operă poetică în versuri, supusă unor canoane foarte rigide, chiar și în ceea ce privește limba scriitorilor).

Supunînd unei minuțioase analize critice conținutul broșurii în chestiune, Marcel Cohen constată de la început că membrii comisiei de elaborare a « limbii franceze elementare » (printre care se numără profesorii G. Gougenheim și A. Sauvageot), care au acceptat sarcina creării unei noi limbi, « n-au fost liberi », ci au fost obligați să se supună injoncțiunilor guvernanților francezi al căror scop apare destul de clar: confecționarea unei limbi primitive care să servească drept instrument de intensificare a exploataării, mai ales în colonii, dar și în metropolă.

Iată pentru ce a fost creată această « franceză elementară » fabricată după modelul cunoscutului basic-english și cu aceleași tendințe de a săpa o prăpastie între masele populare și cultura națională.

Trecînd la cercetarea vocabularului, M. Cohen se declară de acord cu metoda folosită de anchetatori, care au înregistrat, cu ajutorul magnetofonului, cuvinte și construcții din limba vorbită. Constată însă că scopul pentru care generozitatea guvernului a fost largă este cu totul străin de interesele naționale și de cele ale științei, iar studiul științific al graiurilor populare, pe bază de chestionare și înregistrări, n-a beneficiat niciodată de vreo alocație bugetară cît de modestă.

Cu toate mijloacele de lucru de care s-au bucurat, datorită unor credite substanțiale, « creatorii » noii limbi n-au reușit să alcătuiască un vocabular uzual care, printr-o clasare sistematică, să fie ușor utilizabil. În lipsa unui scurt capitol asupra formării cuvintelor ar fi fost necesară — observă M. Cohen — o grupare a derivatelor în jurul cuvîntului

de bază. Indicarea, pe această cale, măcar a legăturilor formale esențiale între adjective și substantive, între verbe și substantive etc. — legături atît de necesare pentru cel care învață elementele unei limbi — nu i-a preocupat pe autorii broșurii. Parcurgînd lista de cuvinte a « limbii franceze elementare » se poate observa ușor, pe lîngă această lipsă a unei clasări bazate pe un criteriu precis, și absența unor derivate — aproximativ 100 — a căror omisiune este cu totul nejustificată. Fără să depășească întru nimic cadrul elementar fixat de autorii broșurii, M. Cohen prezintă în articolul său o listă minimală cuprinzînd cuvinte de largă circulație ca: *accepter, achat, ailleurs, armer, industrie, joie, lecture, lèvre, mélange* etc. care au fost omise. Cel mai slab cunoscător al limbii franceze își poate da seama cu ușurință, citind aceste cuvinte, de sărăcia nepermisă a vocabularului chiar cînd este vorba de o « franceză elementară ».

Analizînd în continuare « gramatica esențială » a « francezei elementare », M. Cohen arată că, deși autorii au înregistrat construcții populare din limba vorbită — făcîndu-și un titlu de glorie din aceasta — ei condamnă construcția *se rappeler de...*, ceea ce dovedește o tendință puristă. Littré și chiar Academia Franceză autorizează folosirea construcției *se rappeler de...* cînd complementul este un infinitiv: « *Je me rappelle de l'avoir vu.* » *Je m'en rappelle* — continuă Cohen — are dreptul la existență, nu numai prin analogie cu *je m'en souviens* (neologism barbar pentru *il me souvient de...*), ci și cu *je m'en réjouis, je m'en repens, je m'en moque*¹.

Totuși, toleranța lui *des* pentru *de* înaintea unui substantiv precedat de adjectiv, acceptată de « gramatica esențială », — de astă dată împotriva puriștilor, — este considerată ca o dovadă de neconsecvență în raport cu atitudinea privitoare la construcția semnalată mai sus.

Alte observații ale lui M. Cohen se referă la înlăturarea arbitrară a unor categorii gramaticale ca: pronumele posesiv *le mien, le tien* etc., relativele *lequel* și *dont* ori la regulile neclare și incomplete privind acordul participiului. În continuare sînt analizate critic

¹ Vezi M. Cohen, op. cit., p. 211,

capitolele de sintaxă privitoare la ordinea cuvintelor în subordonatele interogative indirecte sau la propozițiile condiționale și concesive. Și în aceste cazuri se remarcă tendința excesivă de simplificare a gramaticii franceze de care dau dovadă autorii noii metode, precum și neînțelegerea rolului deosebit pe care îl are structura gramaticală ca unul din elementele fundamentale ale limbii.

În încheiere, Marcel Cohen subliniază că însăși concepția care a stat la baza elaborării «francezei elementare» constituie o erezie lingvistică, deoarece nu se poate crea o limbă simplificată viabilă prin mutilarea unei limbi vii care, în dezvoltarea ei de-a lungul unui mileniu, s-a cizelat și s-a îmbogățit ca formă a culturii naționale a poporului francez.

Volumul recenzat cuprinde pe lângă studiul lui M. Cohen, un articol semnat de Guy Serbat, «Une grammaire essentielle?» și un altul, «Le véritable caractère de l'opération Français élémentaire», datorat unui grup de lingviști.

Lămuriri asupra noțiunii de «basic english» încheie prima parte a volumului. În apendice sînt date informații complete asupra etapelor elaborării «limbii franceze elementare», precum și extrase din presă, alături de lista nominală a membrilor comisiei instituite de Ministerul Educației Naționale pentru elaborarea proiectului, pe baza recomandării formulate de subcomitetul de educație al Comisiei franceze pentru UNESCO.

N. Dănilă

ACAD. AL. ROSETTI

Studii lingvistice

Editura Academiei R.P.R., 1955, 82 pag.

Volumul apărut anul trecut cu titlul «Studii lingvistice» cuprinde opt studii ale academicianului Al. Rosetti, în care ni se prezintă rezultatele cercetărilor sale din 1950 înapoi și reconsiderarea, în lumina concepției marxist-leniniste despre limbă, a unor lucrări mai vechi. Cea mai mare parte din aceste studii au constituit textul unor comunicări ținute în cadrul Secțiunii de știință limbii, literatură și arte a Academiei R.P.R. Din cele opt lucrări reunite în acest volum, șase cuprind studii de fonetică și două — studii de limbă literară.

Seria lucrărilor de fonetică începe cu «Despre natura semnului lingvistic», în care autorul caută să rezolve problema determinării semnului lingvistic, a cuvîntului de natura obiectului pe care îl denumeste.

Combătînd concepția lui Ferdinand de Saussure, care susținea că raportul dintre noțiune și sunete este arbitrar sau nemotivat, acad. Al. Rosetti arată că «raportul mutual între noțiune și sunete este determinat de

condițiile în care a fost creat semnul lingvistic» (pag. 5)¹. În concluzie spune că:

«1. Semnul lingvistic este format din reunirea unei noțiuni cu un anumit număr de sunete. 2. Nu există o legătură directă între sunetele semnului lingvistic și obiectul real; legătura se face prin mijlocirea noțiunii; semnul lingvistic nu este copia obiectului real, ci o interpretare a lui. 3. Legătura dintre noțiune și sunete este necesară și naturală. 4. Raportul mutual dintre noțiune și sunete este de natură socială. 5. În momentul cînd s-a produs vorbirea articulată, în condițiile muncii omului din faza de început a orînduirii comunei primitive, legătura dintre noțiune și sunete era necesară. Aceasta înseamnă că la origine semnul nu este arbitrar. 6. Pentru generațiile următoare, semnul lingvistic este arbitrar sau nemotivat, pentru că limba le-a fost dată gata făcută de societate; pe de altă parte, el nu este arbitrar

¹) Toate citatele la care se dă numai pagina sînt din lucrarea prezentată.

și e deci motivat pentru că legătura dintre noțiune și sunete este naturală. 7. Tendința de a adecva sunetele la noțiune se manifestă în limbă în cuvinte expresive. Scriitorii și poeții în special, sînt acei care utilizează expresivitatea sunetelor vorbite » (pag. 9).

Acest studiu deosebit de important reia o problemă cercetată și mai demult de acad. Al. Rosetti, în lucrarea « Le mot »¹. De data aceasta ni se înfățișează o nouă concepție asupra cuvîntului. Pe baza concepției marxiste, autorul ajunge la concluzii interesante asupra legăturii dintre noțiune și forma sonoră a cuvîntului, contrare concepțiilor idealiste care rup limba de condițiile materiale ale vieții și de relațiile dintre oameni. Lucrarea are un bogat conținut de idei, rezultat al unei fine analize și al unei subtile interpretări a semnului lingvistic, prezentat foarte concentrat.

Multe dintre ideile acestei lucrări ar trebui să fie mai larg discutate și bogat exemplificate într-un studiu de mai mare amploare, autorul limitîndu-se aici doar la enunțarea ideilor, insuficient dezvoltate. O argumentare mai amplă ar fi făcut desigur să se înțeleagă mai bine această chestiune foarte complicată.

Al doilea studiu al volumului tratează « Despre schimbările și legile fonetice ». Pornind de la dublul caracter al sunetelor vorbite (emisiuni sonore ale organelor vorbirii și parte componentă a limbii), autorul face distincție între modificările care ating fonemele și modificările care ating realizările fonemelor, adică sunetele. În concluzie se arată că schimbările fonetice nu se produc la întîmplare, fiecare limbă avînd legile ei proprii interne de dezvoltare. « Limba nu reține decît modificările care pot intra în sistemul său » (pag. 16).

Prin distincția fundamentală pe care o face între modificările fonemului și modificările sunetelor, acad. Al. Rosetti ajunge la o concepție științifică asupra schimbărilor sunetelor unei limbi, îmbogățind vechea teorie a « legilor fonetice » cu elemente noi, în legătură cu ultimele teorii ale fonologiei și cu principiile referitoare la caracterul social al limbii.

¹ Al. Rosetti, *Le mot*, București, 1943, ed. 1.

Seria studiilor fonetice prezentate în acest volum continuă cu un referat « Despre fonetică și fonologie în lumina materialismului dialectic ».

Respingînd concepția că fonemul este o intenție de sunet și arătînd că fiecare dintre vorbitori (fiind în același timp emitent și auditor) « posedă... foneme realizate în sunete și aude sunete realizate în foneme » (pag. 72), fonemul — sau « sunetul fonem » cum mai este numit în lucrare — fiind « învelișul material al noțiunii » (pag. 73), autorul ajunge la definiția fonemului, pe care îl socotește « o abstracție, un tip sonor ivit în conștiința socială și realizat prin sunet, realitatea lui sonoră » (ibid.) cu care alcătuiește o unitate inseparabilă, fapt care face să percepem sunetul în diferitele sale variante, ca unic.

În încheierea lucrării, acad. Al. Rosetti arată că deși vechea distincție dintre fonetică și fonologie nu se mai menține, totuși nu trebuie făcută confuzia între « sunet » și « fonem », așa cum s-a făcut în « Gramatica limbii romîne » a Academiei R.P.R. [În această chestiune vezi și articolul acad. E. Petrovici « Unele probleme de fonetică în lumina învățaturii staliniste despre limbă », apărut în revista « Limba romînă », nr. 3, 1953, p. 17 și urm.]

Din seria studiilor de fonetică generală, acesta mi se pare cel mai important, fiind o valoroasă încercare de a aplica principiile marxismului în fonologie. Nerupînd fonemul de sunet, primul este prezentat totuși ca ceva deosebit, rezultatul muncii de abstractizare a gîndirii, care și-a creat tipuri sonore cu funcțiuni semantice și gramaticale.

Desigur că definiția dată fonemului de acad. Al. Rosetti comportă — cum e și firesc atunci cînd avem a face cu o noțiune de bază — noi discuții, totuși ea constituie cel puțin un punct de plecare just, precizînd notele fundamentale ale noțiunii. În ceea ce privește terminologia, cred că ar trebui să se renunțe la termenul « sunet fonem », care mi se pare nepotrivit cu distincția făcută — pe bună dreptate — între sunet și fonem.

În « Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne » autorul se ocupă de diftongul *ea*

și de *u* final. Chestiunea diftongului *ea*, atît de viu disputată în ultima vreme, rămîne încă deschisă atît timp cît cercetările experimentale asupra diftongilor romînești sînt în curs și atîta vreme cît în aceste cercetări nu s-au folosit încă toate mijloacele pe care electroacustica modernă ni le poate pune la dispoziție¹.

Seria lucrărilor de fonetică romînească se încheie cu « Schimbări condiționate în vocalismul limbii romîne » și « Diftongarea condiționată a vocalelor *E* și *O* în limba romînă ».

În primul studiu, autorul examinează aplicarea în limba romînă a tendinței de anticipare vocalică. Tendința aceasta devine lege internă de dezvoltare a limbii romîne în cazurile lui *e* și *o* în poziția *a* (*ă*) sau *e*, care se diftonghează în *ea*, *oa*. Diftongarea lui *e* și *o* este pusă în legătură cu introducerea în sistemul fonologic al limbii romîne a diftongului *ea* din vechea bulgară. În celălalt studiu se revine asupra acestei chestiuni, în același sens.

Explicația dată aici diftongării este plauzibilă, totuși fenomenul se poate explica foarte bine și numai prin criterii interne. [Vezi în această chestiune I. Iordan, Diftongarea lui *e* și *o* accentuați în pozițiile *ă*, *e*, Iași, 1920.] Și apoi cum se împacă ideea că *e* accentuat se transformă în *ea* ca rezultat al unei tendințe a limbii romîne cu afirmația că acest diftong vine din vechea bulgară? De asemenea afirmația că diftongarea lui *e* și *o* s-a făcut și sub influența lui *a* nu mai era necesară deoarece nu știm în ce alte cuvinte în afară de *deaca* s-ar mai fi putut găsi la acea epocă *a* netrecut la *ă*, diftongarea lui *e* și *o* fiind în orice caz posterioară închiderii lui *a*.

Legarea diftongării lui *e* și *o* de slavul *k* pune sub semnul întrebării chiar existența diftongului *ea*, deoarece știm că în slavă *k* era o vocală deschisă care modifica timbrul consoanei precedente palatalizînd-o.

¹ În această chestiune vezi și « Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești », I *ea*; Acad. Al. Rosetti, « Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului *ea* » și acad. E. Petrovici « Contribuții la studiul fonemelor limbii romîne » publicate în « Studii și cercetări lingvistice » nr. 1-2, 1955, p. 7.

Ultimele două studii publicate în volum tratează chestiuni în legătură cu limba lui Grigore Ureche-Simion Dascăluș și limba poeziilor lui Mihail Eminescu.

În primul din aceste studii ni se prezintă un bogat material lingvistic din cronică lui Grigore Ureche-Simion Dascăluș, pe baza căruia autorul concludă că « limba cronicii lui Gr. Ureche-Simion Dascăluș ne înfățișează un moment important al evoluției stilului artistic al limbii noastre literare, cînd se părăsește imitarea limbii bisericești. Gr. Ureche-Simion Dascăluș scriau limba pe care o vorbeau, și aceasta constituie calitatea cea mai de preț a scrisului lor » (pag. 32). Interpretarea bogatului material prezentat aici nu a fost însă nici pe departe epuizată, variatele fapte de limbă întîlnite urmînd desigur să fie reluate cu altă ocazie avînd în vedere atenția deosebită pe care acad. Al. Rosetti o dă studiilor de limbă literară în ultima vreme.

« Limba poeziilor lui Mihail Eminescu » este un studiu mai mare, în care autorul analizează variatele aspecte ale limbii creației poetice eminesciene în evoluția ei.

Trecînd în revistă situația poeziei la noi în epoca adolescenței poetului și concepția marelui nostru poet despre limba literară, autorul arată că « stilul artistic al lui Eminescu este rezultatul unei munci îndelungate de selectare a materialului din limba comună și din izvoarele pe care le-am indicat » (pag. 37).

Urmărind influența poeziei populare, faptele de limbă vorbită, arhaismele, neologisme, licențele poetice și formațiile proprii întîlnite în poezia lui Eminescu, acad. Al. Rosetti arată că « Armonia eminesciană rezultă din arta prin care poetul și-a ales, din materialul limbii comune, mijloacele sonore și semantice adecvate. Formulele născocite de poet sînt atît de fericite și de conforme cu spiritul limbii, încît au fost imitate de contemporani și de urmași, pînă în zilele noastre... Armonia eminesciană provine, în primul rînd, dintr-o adecvare, produsă la un înalt nivel artistic, între fond (conținutul de idei) și formă » (pag. 54).

Lucrarea de față cuprinde un bogat material din nesecatul izvor al limbii marelui maestru,

interpretări foarte fine ale creației eminesciene, care ar putea fi totuși și mai mult adâncite, discutate și exemplificate.

Aceste studii ne fac cunoscute multiplele

preocupări lingvistice ale acad. Al. Rosetti care, prin acest volum, a mărit și mai mult lista bogată a publicațiilor sale.

Constant Manea

ACAD. AL. GRAUR

Studii de lingvistică generală

Editura Academiei R.P.R., 1955, 187 pag.

Volumul apărut de curînd sub acest titlu cuprinde o culegere de articole și comunicări ținute la Secția a VI-a a Academiei R.P.R. Acest material prezintă o importanță deosebită chiar dacă în parte el a mai fost publicat sub formă de articole de revistă, fiindcă el este revăzut și pus în concordanță cu vederile actuale ale autorului și mai ales fiindcă reprezintă o încercare serioasă de a aplica la studiul limbii noastre metoda dialectică marxistă.

Partea întâi a volumului conține o serie de articole grupate sub titlul «Aplicări ale metodei dialectice», de fapt însă acest titlu s-ar potrivi și celorlalte părți ale lucrării. Primul articol tratează despre «Caracterul sistematic al limbii». Autorul arată că limba nu numai în ansamblul ei are un caracter de sistem, ca un complex de elemente ce se influențează reciproc și care sînt coordonate sau subordonate între ele în vederea unui scop comun, ci chiar și în părțile ei constitutive: fonetica, vocabularul și gramatica.

Al doilea articol, intitulat «Individual și general, întîmplare și necesitate», discută părerile lingviștilor apuseni Gilliéron, F. de Saussure și L. Gauchat despre limbă și vocabular, arătînd cu ajutorul aplicării marxiste a noțiunilor de individual și general, întîmplare și necesitate în domeniul limbii, greșelile acestor lingviști.

De pildă, Gilliéron afirmă că fiecare cuvînt își are istoria lui, de aceea nu pot exista legi fonetice valabile pentru întregi categorii de cuvinte. F. de Saussure desparte limba fapt social — de vorbire fapt individual —, iar L. Gauchat susține și el că individul nu are nici un amestec în transformările fonetice ale limbii.

Acad. Al. Graur arată că Gilliéron nu are dreptate, fiindcă chiar dacă fiecare cuvînt își are o istorie a lui, cuvintele nu trăiesc izolat în limbă. Între un cuvînt și celelalte cuvinte, sau între el și categoria căreia îi aparține, se creează anumite legături. De asemenea se înșeală F. de Saussure cînd socotește că individul este stăpîn pe vorbirea lui fiindcă chiar dacă exprimarea este un act individual, el, individul, nu poate înlocui de pildă după bunul său plac un cuvînt cu altul, fiind limitat în inițiativele lui de societate, deoarece diversele vorbiri individuale dau limba colectivității și deci limba nu poate fi despărțită în mod artificial în limbă, fapt social, și vorbire, fapt individual, fără a concepe o strînsă legătură, o unitate dialectică, între ele.

În privința *necesității*, unii o tăgăduiesc afirmînd că în lume totul se face întîmplător. Alții, dimpotrivă, socotesc că în lume nu există nimic întîmplător. Acad. Al. Graur aplică în ce privește necesitatea și întîmplarea în limbă, punctul de vedere marxist. *Necesarul*, arată Al. Graur, decurge din raporturile interne *esențiale* ale lucrurilor și fenomenelor, din înlănțuirea cauzelor și efectelor și joacă rol important în limbă. *Întîmplătorul* sau *accidentalul* nu apare nici el fără cauză, dar e determinat de legături *neesențiale*, periferice, care nu se pot distinge ușor de la prima vedere. El nu este tipic.

Necesarul și accidentalul coexistă în mod obiectiv în limbă fără a se exclude. Autorul se folosește de numeroase exemple pentru a arăta cum trebuie considerate necesarul și accidentalul în limbă și demonstrează că aceste categorii se pot transforma una în alta, accidentalul fiind, după Engels, forma de manifestare a necesarului.

Alte articole din prima parte a lucrării, care prezintă un interes deosebit, sînt: « Noul și vechiul în vocabular », « Cantitate și calitate », « Contradicții », « Formă și conținut ».

În primul articol se dezvoltă teza că schimbarea conținutului nu atrage după sine, cu necesitate, schimbarea formei și deci adeseori forma rămîne în urma conținutului, ea necorespunzînd niciodată pe deplin acestui conținut. În ce privește comportarea noului față de vechi, autorul spune că adeseori sensul nou al unui cuvînt coexistă vreme îndelungată cu sensul vechi, folosind aceeași formă. Uneori se produce o diferențiere, alteori sensul nou e ajutat de schimbările din societate să-l învingă pe cel vechi, care dispare: de pildă tramvaiul cu cai, lampa cu petrol etc.

În al doilea articol se arată ce importanță au cantitatea și calitatea în limbă. Știm că N. I. Marr socotea că și în limbă, ca și în alte fenomene sociale, unor acumulări lente cantitative trebuie să le corespundă schimbări bruște calitative și că deci și în limbă s-ar produce schimbări revoluționare.

I. V. Stalin a arătat însă că în limbă, ca și în alte fenomene, schimbările de calitate se fac treptat, pe calea acumulării elementelor calității noi și a dispariției treptate a celei vechi.

Folosindu-se de această teză marxistă, acad. Al. Graur explică modificările produse, în limba noastră [comparativ cu limba franceză], stabilind că saltul calitativ care a dat limbii romîne caracter deosebit de cel al limbii franceze s-a produs mai curînd în limba romînă și înainte de începerea influenței masive a limbii slave. Aceasta fiindcă ruptura dintre populația țării noastre și puterea de stat de la Roma a fost mai rapidă și fiindcă o serie de schimbări fonetice ca rotacizarea lui *l* și *n* intervocalic, reducerea lui *b* și *v* intervocalic etc. nu afectează cuvintele de origine slavă.

Un interes deosebit prezintă și articolul « Contradicții », în care autorul arată felurile de contradicții pe care le întîlnim în limbă: *contradicții generale*, existente în orice limbă (de pildă contradicția dintre frază, ca noțiune gramaticală, și judecată, ca noțiune logică, subiect gramatical și subiect logic, caracter

social și folosire individuală etc., *contradicții specifice fiecărei limbi* și *contradicția dintre formă și conținut* (formă națională, conținut internațional etc.). De asemenea este arătat modul cum se soluționează aceste contradicții.

Articolul următor, « Formă și conținut », lămurește cum trebuie înțelese aceste noțiuni în limbă. În vocabular, de pildă, sensul cuvîntului constituie conținutul, iar grupul de sunete care îmbracă sensul este forma. Există firește unitate între formă și conținut, conținutul este însă acela care se schimbă mai întîi și provoacă fie modificarea imediată, fie treptată a formei.

Această problemă a legăturii dintre formă și conținut este discutată și în articolul intitulat *La originea graiului sunetele au fost condiționate de conținut*.

Partea a doua a volumului se ocupă de « Legile interne de dezvoltare a limbii » scoțînd în evidență diversitatea și caracterul lor obiectiv.

Partea a treia grupează articole în legătură cu raportul dintre limbă și societate și anume: despre « Limbă, dialect și grai », « Desființarea dialectelor », « Substratul », « Note asupra legăturii dintre istoria limbii și istoria societății », « Note asupra progresului în limbă » etc.

Un interes deosebit prezintă în special primele două articole, în care se lămurește problema dialectelor limbii noastre și raportul dintre limba romînă și limba moldovenească. Acad. Al. Graur, în deplin acord cu acad. Șișmarev, ajunge la concluzia că « latina orientală s-a scindat în cinci limbi diferite... istroromîna și meglenoromîna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromîna, care duce o existență precară, și dacoromîna, din care s-a desprins apoi limba moldovenească. Aceste două limbi din urmă sînt singurele, în condițiile de astăzi, care se dezvoltă liber și înfloresc nestînjinite ».

« Rezolvînd astfel problema limbilor romnice din sudul Dunării, scrie acad. Al. Graur, vom recunoaște lesne că dacoromîna prezintă în sînul ei multe dialecte. Acestea au fost în trecut mai deosebite între ele decît sînt astăzi... iar astăzi sînt pe cale de a-și pierde substanța proprie, contopindu-se în

chip fericit în limba unică și comună pentru tot poporul, limba română națională ».

Creдем că ajungînd la o asemenea concluzie, fără îndoială de un interes științific foarte actual, autorul ar fi trebuit să aducă și unele precizări cu privire la dialectele actuale ale limbii noastre, care sînt, după cum se afirmă, pe cale de contopire în limba comună națională.

Partea ultimă a lucrării este intitulată « Metode, concepții, atitudini » și cuprinde articole legate de metoda de studiere a limbilor dispărute, de reconstruire a cuvintelor în formele lor vechi, pentru a se încheia cu două articole privind formalismul și cosmopolitismul în limbă și felurile lor de manifestare în limba noastră.

Acad. Al. Graur arată în aceste articole că dacă în ultimul timp formalismul, adică

studierea vocabularului și a gramaticii fără legătură cu societatea și cu categoriile gramaticale sau fiziologia sunetelor, se manifestă mai rar, cosmopolitismul, care s-a afirmat cu putere pînă acum cîțiva ani în domeniul lingvistic, se întîlnește totuși mai des și în special îl găsim în limbajul sportiv. Noi am adăoga că și în comerț mai găsim tendințe cosmopolite în felul în care sînt formulate anumite titluri, firme și reclame, sau în felul cum sînt scrise anumite cuvinte străine intrate deja în patrimoniul limbii noastre.

Lucrarea acad. Graur este o lucrare foarte folositoare atît pentru specialiști, cît și pentru cadrele didactice și în general pentru oamenii de cultură, care se interesează de problemele limbii. Ea merită o cercetare mai amănunțită decît această prezentare destul de sumară.

I. Hașeganu

NOTE BIBLIOGRAFICE

GÖRAN HAMMARSTRÖM : **Importance des enrégistrement et de la transcription phonétique indirecte pour la dialectologie, « Studia neophilologica ».**

Upsala, vol. XXVII, nr. I, 1955, p. 43—53

Autorul numește *transcriere fonetică indirectă* transcrierea făcută pe baza înregistrărilor de pe banda de magnetofon și o opune *transcrierii fonetice directe*, adică aceea făcută în prezența subiectului anchetat, ascultându-l cum vorbește. Se ocupă apoi pe larg de neajunsurile transcrierii fonetice directe (așazisă metodă impresionistă), arătând superioritatea transcrierii indirecte față de aceasta.

Hammarström arată că dintr-o singură audiere este imposibil să determini valoarea fonetică a unui sunet și de aceea anchetatorii, care folosesc metoda impresionistă notează foarte adesea ceea ce știu despre un sunet, nu ceea ce aud. Autorul demonstrează aceasta, folosindu-se de un exemplu concret. Pentru a înlătura impresiile sugerate de idei preconcepute este nevoie să se repete operația de zece sau mai multe ori pînă să se stabilească adevărata nuanță a unui sunet. Or, după metoda transcrierii fonetice directe se scriu cuvinte și chiar fraze întregi după o simplă apreciere globală. Repetarea răspunsului de către vorbitor nu poate înlătura acest neajuns, deoarece niciodată un cuvînt sau o frază nu

se pronunță de două ori la fel. Aparatele au dovedit acest lucru.

Transcrierea directă mai prezintă în plus dezavantajul că rezultatele ei nu pot fi niciodată controlate.

În continuare, sînt arătate avantajele pe care metoda transcrierii indirecte le oferă cercetătorului. În primul rînd, transcrierea de pe banda de magnetofon dă cercetătorului posibilitatea să asculte de cîte ori are nevoie, și în aceleași condiții, rostirea unui cuvînt, pentru a se zisa toate nuanțele sunetelor lui. Transcrierea indirectă este un mijloc excelent de antrenare a auzului, contribuind în felul acesta la formarea unor buni cercetători în domeniul foneticii și al dialectologiei.

Pe de altă parte, folosind aparatele de înregistrat, numărul punctelor anchetate poate fi considerabil sporit (lucru care în cazul metodei de transcriere directă nu ar fi posibil decît cu cheltuieli foarte mari). După aceea înregistrările pot fi studiate pe îndelete în instituturile de cercetări.

Autenticitatea transcrierii făcute după această metodă poate fi oricînd controlată. Aici intervine unul dintre avantajele colosale pe care le oferă înregistrările, și anume faptul că ele vor servi peste secole, cînd limba se va schimba mult, ca un document de mare valoare pentru studierea evoluției vorbirii.

Autorul încheie articolul arătând că pentru o mai mare precizie, analiza fonetică a înregistrărilor de pe banda de magnetofon poate fi făcută prin intermediul aparatelor electroacustice.

C. O.

JULES HERCZEG: *Syntaxe de l'infinitif dans « Histoire des Roumains », par N. Bălcesco, « Études slaves et roumaines », vol. II, fasc. 1,*

Budapest, 1949, p. 103—111

Autorul începe studiul rezumând părerile emise de Kr. Sandfeld, Meyer-Lübke și A. Rosetti¹ în problema infinitivului în limbile balcanice.

Studiind faptele atestate în textele din secolul al XVI-lea și ținând seama de rolul sintactic al infinitivului, Meyer-Lübke distinge trei categorii: *a)* infinitivul subiect, *b)* infinitivul obiect și *c)* infinitivul cerut de un adjectiv. Sandfeld adaugă la acestea un caz nou și anume acela când subiectul infinitivului diferă de subiectul propoziției principale (*o rugă să-i ajute a lua un copac în spinare*).

Herczeg mai găsește încă două categorii: infinitivul cu rol de circumstanțial și infinitivul absolut.

În privința dispariției infinitivului, autorul articolului de față împărtășește fără rezerve părerile lingviștilor Sandfeld și Rosetti.

Analizând pe rând felul cum se prezintă fiecare dintre cele 5 categorii în « Istoria românilor », Herczeg arată că Bălcescu « este un reprezentant caracteristic al acestui procedeu și i-a încercat toate posibilitățile de folosire ». Studiul de față este interesant și pentru faptul că atrage în discuție fapte similare din limbile franceză și italiană.

¹) Kr. Sandfeld, *Problèmes et résultats, Linguistique balkanique*, Paris, 1930.

Kr. Sandfeld, *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und in den Balkansprachen, Jahresbericht*, tom. IX.

Kr. Sandfeld, *Syntaxe Roumaine*, Paris, 1936, Meyer-Lübke *Abhandlungen Tobler*, 1895.

A. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1943, p. 101.

I. Infinitivul ca subiect și ca atribut predicativ. Infinitivul cu rol de subiect poate fi întâlnit numai după expresii impersonale: verbe impersonale de necesitate (*trebuie, rămâne numai, este ierta.*), verbe impersonale indicând un eveniment neprevăzut (*se cade, se întâmplă, se obișnuiește* etc.), construcții impersonale compuse dintr-un substantiv și o copulă (*? nevnic, este lucru nevrednic* etc.), adjective precedate de copulă (*e prudent, era foarte lesne* etc). Autorul arată că Bălcescu manifestă tendința de a face pe *trebuie* personal: și *Pașii de pe marginea Dunării trebuiră a-și împreuna puterile* (aici subiectul infinitivului precede verbul a trebui), comp. cu « *căci nu trebuie a uita că cu toată sințenia dreptului său . . .* »

Tot după expresii impersonale, infinitivul poate avea și rol de atribut predicativ. În aceste cazuri însă, substantivul din expresia impersonală devine subiect: *Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformare continuă*. Cu acest rol, infinitivul este folosit și cu prepoziție și fără.

II. Infinitivul ca obiect. Este categoria cea mai bogat reprezentată în opera lui Bălcescu.

După sensul verbului din principală (declarandi, sentiendi, voluntatis, cel care începe sau sfârșitul acțiunii și cel care indică schimbarea locului) această categorie poate fi împărțită în cinci tipuri.

Infinitivul cu funcție de obiect se atașează strâns verbului din principală, în afară de cazul când acesta este urmat de adverbele: *puțin, însă, numai, cu totul, mereu, atunci, acum, din nou, astfel* etc. sau de complemente adverbiale: *Mihai începu cu mulă activitate a se găsi de oaste*. Spre deosebire de infinitivul circumstanțial, infinitivul cu funcție de obiect nu poate sta la începutul frazei

Herczeg arată că Bălcescu, urmând tradiția neolatină, folosește infinitivul fără prepoziție atunci când acesta urmează unui verb care exprimă schimbarea locului. În limba română contemporană, în acest caz se folosește infinitivul precedat de prepoziția *de*, fapt care se datorește influenței limbii franceze.

În concluzie autorul arată că Bălcescu evită folosirea prepoziției *de* înaintea infinitivului subiect și obiect, rămânând, prin aceasta, fidel limbii române vechi.

III. *Infinitivul cu funcțiunea de complement circumstanțial*. Limba română veche admitea cu greu construcții cu infinitivul având funcțiunea de complement circumstanțial. Construcțiile de acest fel — arată Herczeg — marchează oarecare independență a infinitivului.

Dintre cele 280 de exemple de acest fel, pe care autorul articolului le-a extras din «Istoria românilor» a lui Bălcescu, 220 sînt propoziții finale introduse prin *spre*, și numai 3 introduse prin *pentru*, care astăzi a devenit atît de răspîndit. De asemenea, sînt frecvente propozițiile temporale în care infinitivul este precedat de *pîră* și *înainte de*.

IV. *Infinitivul absolut*. Herczeg distinge două tipuri ale acestei categorii: a) tipul în care subiectul infinitivului este diferit de al propoziției principale și b) tipul în care subiectul infinitivului, care diferă de al propoziției principale, este în oarecare măsură în relație cu acesta, avînd funcțiunea de complement al verbului din principală.

În cel de al doilea tip, infinitivul are un aspect mai puțin independent, deoarece subiectul infinitivului revine în propoziția principală ca obiect direct sau indirect. Dacă obiectul este un pronume personal, și acesta este cazul cel mai frecvent, el se plasează departe de infinitiv, înaintea verbului din propoziția principală. Dacă obiectul este un substantiv stă imediat înaintea infinitivului: *El rugă pe agerți a se sili ca înțărutul să nu numească altă persoană în locul lui Basta*.

V. *Infinitivul cerut de un substantiv sau de un adjectiv*. O mare noutate a prozei lui Băl-

cescu — arată Herczeg — constă în întrebuintarea frecventă a infinitivului după substantive. Autorul se referă și la limbile franceză, italiană și spaniolă, pentru care această construcție este specifică, arătînd că folosirea infinitivului după substantiv este strîns legată de generalizarea construcțiilor nominale.

Interesant este faptul că Bălcescu nu s-a lăsat influențat de construcția franțuzească de acest fel, unde infinitivul este precedat de prepoziția *de* și folosește infinitivul singur, ceea ce arată preferința lui Bălcescu pentru formele arhaice ale limbii noastre. Ex.: «Se dedese *voie* atunci soldaților și neguțătorilor a *trece* care cum va putea», cu toate că astăzi este foarte natural a spune: «...craiu Albert le dete *libertatea de a se strămuta* în în orice loc».

În continuare autorul se ocupă de raportul dintre subiectul infinitivului și cel al propoziției principale în cadrul acestei construcții, arătînd că există trei situații: a) subiectul infinitivului este identic cu al propoziției principale («*Mihai găsi în inimă și curagiul rar și fcarte lăudat de a jertfi mărimea și neatîrnarea sa... pentru un mare interes...*») b) subiectul infinitivului este obiect în principală («...*fatalitatea împrejurărilor puse pe Mihai în nevoie de a-l primi...*») c) subiectul infinitivului este complement indirect în principală («El avea curagiul și energia să insufle sultanului hotărîrea de a merge însuși la războiu...»).

La sfîrșitul articolului sînt arătate cîteva cazuri cînd infinitivul este cerut de un adjectiv.

Lucrarea este un model de studiere amănunțită a unei probleme de gramatică pe baza unei opere literare.

C. O.

NOTE ȘI CONSULTAȚII

CU PRIVIRE LA TRANSCRIEREA NUMELOR DE PERSOANE ȘI A TOPONIMICELOR CEHE

Făcînd comparație între numărul traducerilor din limba cehă în limba romînă apărute înainte și 23 August constatăm o însemnată sporire cantitativă. Pe de altă parte se înregistrează apariția în număr tot mai mare a traducerilor din limba romînă în Republica Cehoslovacă. Astfel, pînă în prezent, cititorilor romîni li s-au pus la îndemînă mai multe opere de valoare ale literaturii cehe, romane istorice, creații cu tematică actuală, povestiri și poezii.

În articolul de față am vrea să atragem atenția asupra unei probleme legate de aceste traduceri care — judecînd după lucrările apărute pînă acum — pare a fi neglijată de traducători. E vorba de transcrierea numelor de persoane și a toponimicelor cehe, la redarea cărora nu se respectă în cele mai multe cazuri nici grafia originală (lucru explicabil prin dificultăți de ordin tehnic), nici pronunțarea reală (lucru mai puțin de înțeles). Iată cîteva exemple (cu ortografierea cehă dată în paranteze):

B o z e n a N i e m ŧ o v a (Božena Němcová; Julius Fučík, Reportaj cu ștreangul de gît, p. 54, ediția E.S.P.L.A.), *V a c l a v T o m a* (V. clav Tůma; Marie Majerová, Sirena, p. 168, Editura de stat 1950), *V a s s e k* (Vašek; idem, p. 169), *S m e r a l* (Šmeral; Antonín Zápotocký, Anul Furtunos 1905, p. 149, E.S.P.L.A., 1953), *Z i z k o v* (Žižkov; idem, p. 5), *K a r l o v T y n* (Karlův Týn; idem, p. 63), *B u d e c s k y* (Budečský; idem, p. 121), *H r d l i c k a* (Hrdlička, idem, p. 348), *D o m a z l i c e* (Domažlice; Alois Jirásek, Capete de cîini, p. 17, E.S.P.L.A., 1953), *S t r a z* (Stráž; idem, p. 38).

În unele cazuri, ortografierea originalului este păstrată intactă, însă provoacă confuzii în rostire: de unde să știe cititorul romîn că *J a n* (Capete de cîini, p. 67), *O u j e z d* (idem, p. 267) sau *C h o d o v* (idem, p. 16) trebuie pronunțate « Ian », « Ouiezd » și « Hodov »? (E aceeași situație ca și cînd un ceh ar fi pus să citească numele Cluj sau Giurgiu, pe care le va pronunța așa cum e deprins, « Țlui », « Ghiurghiu ».)

Părerea noastră este că rezolvarea acestei probleme trebuie să se bazeze pe următoarele principii:

1. să se păstreze grafia originală pe cît se poate neschimbată,
2. să se redea, în măsura posibilului, realitatea sonoră din limba cehă.

Deși contrarii la prima vedere, aceste două principii se pot totuși îmbina în practică. Aplicarea lor presupune transcrierea consecventă cu litere romînești a tuturor fonemelor cehe care își au echivalente în sistemul fonetic al limbii romîne literare (c = t, č = c + e sau i, g = gh, j = i din « iarnă », š = ș, ž = j) păstrînd numai literele « k » și « y » (a căror valoare fonetică nu este necunoscută romînilor) pentru a nu modifica inutil grafia originală, și redarea cu fonemele romînești cele mai apropiate a acelor foneme cehe care nu există în limba romînă:

vocalele lungi, « accentuate », *á, é, í, ó, ú, ů, ý* să fie notate ca *a, e i, o, u, u, y*; *ch* (constrictivă velară de felul rus. « x » din охотник sau al span. « j » din « hijo ») ca *h*; *ř* (vibrantă alveodentală proprie limbii cehe) ca *r* (transcrierea ei prin « rș » sau « rj » — așa cum este imitată de străini — ar modifica supărător caracterul grafic al cuvintelor, fără să redea exact pronunțarea ei reală); *d', ň, t'* (occlusive alveodentale, *d, n, t* « muiați ») ca *d, n, t*.

Un caz aparte îl prezintă litera « ě » ca re marchează: *a*) atunci când urmează după *d, n, t*, înmuierea acestor consoane + *e*; *b*) când e precedată de *d, f, p, v* redă pe *i* + *e*; *c*) iar când urmează după *m* notează *ñ* + *e*. Ar fi deci just să transcriem această literă în trei feluri: ca « *e* » (ex. Těšín — Teșin), ca « *ie* » (ex. Soběslav — Sobieslav) și ca « *ne* » (ex. Mělník — Mnelnik). Omiterea mecanică a semicercului în cele două cazuri din urmă ar fi în contradicție cu principiile menționate.

Prin urmare am scrie: Bojena Nemřova (Božena Němcová), Julius Fučík (Julius Fučík), Vařlav Tuma (Václav Tůma), Marie Maierova (Marie Majerová), Vašek (Vašek), Šmeral (Smeral), Antonín Zapotořky (Antonín Zápotocký), Jířkov (Žiřkov), Karluv Týn (Karlův Týn), Budecisky (Budečský), Hrdlicika (Hrdlička), Alois Iirasek (Alois Jirásek), Domajliře (Domažlice), Straj (Stráž). De asemenea: Lidice (Lidice), Plzen (Plzeň), Libereř (Liberec), Jabloneř (Jablonec), Ceske Budeioviře (České Budějovice), Ohře (Ohře), Karel Ceapek (Karel Čapek), ș.a.m.d.

Credem că aplicarea principiilor propuse mai sus ar duce la fixarea unui sistem simplu și unitar de transcriere a numelor de persoană și a toponimicelor cehe, fapt care ar înlătura haosul de astăzi și care, o dată cu exprimarea mai adecvată a realității, ar ajuta la îmbunătățirea traducerilor române din limba ceă.

ȘIRI FELIX

C U P R I V I R E

LA RĂSPUNSURILE CĂTRE CITITORI DIN NR. 5, 1955

În răspunsurile care s-au dat la rubrica « Consultații » din revista « Limba română » nr. 5/1955 tovarășului prof. Popa Ion — Sibiu, s-au strecurat numeroase greșeli. Considerăm că este în interesul revistei și al cititorilor ei ca aceste greșeli să fie semnalate și combătute.

Prima greșeală este cuprinsă în definiția care se dă lingvisticii: *Lingvistica se ocupă cu studierea științifică a limbii. Ea studiază structura gramaticală și fondul principal de cuvinte al unei limbi în dezvoltarea lor.* După cum se poate vedea, cele două părți ale acestei definiții se contrazic. În prima se afirmă că lingvistica studiază *limba* (cu ceea ce sîntem de acord, dacă bineînțeles tovarășul care dă răspunsul are în vedere limba în general — deci toate limbile — și nu numai o anumită limbă cum ar rezulta din a doua parte a definiției). A doua parte a definiției este greșită. Aici se afirmă că lingvistica studiază nu limba luată în ansamblul ei — și latura fonetică și vocabularul și gramatica și stilurile limbii —, ci numai structura gramaticală și fondul principal lexical. Probabil că se confundă limba cu esența (bazele) ei. Aceasta din urmă, deși are o importanță deosebită pentru limbă, nu se identifică, totuși, cu limba luată în întregimea ei.

A doua greșeală constă în felul cum este văzută împărțirea lingvisticii în disciplinele subordonate: *Lingvistica se împarte în următoarele discipline subordonate: lingvistica generală, fonetica, lexicologia, gramatica, dialectologia și stilistica.* Aici sînt trecute pe același plan discipline care fac parte din diferite sisteme de clasificare a problemelor de lingvistică pe discipline. Ca și cum am zice, de pildă, că populația unui oarecare oraș este formată din bărbați, femei . . . și necăsătoriți!

Lingvistica generală trebuie deosebită nu de fonetică, lexicologie, gramatică și stilistică, ci de *lingvistica specială* (de ex. *lingvistica română, rusă, chineză etc.*) sau de studierea unui grup de limbi înrudite (lingvistica romanică, slavă, fino-ugriană etc.). *Lingvistica generală* studiază (în afară de problemele referitoare la raporturile dintre limbă și gândire, dintre limbă și viața socială etc., care sînt prin excelență generale) și unele probleme interne ale limbilor — probleme de fonetică, lexicologie, gramatică, stilistică.

O altă împărțire a problemelor de lingvistică pe discipline este următoarea: pe de o parte avem *lingvistica istorică* (care studiază evoluția istorică a limbii¹, iar pe de altă parte avem *lingvistica descriptivă* (care studiază sistemul limbii² într-o anumită perioadă a istoriei acesteia).

În sfîrșit, dacă avem în vedere diferitele laturi ale limbii care sînt studiate, lingvistica este formată din *fonetică, lexicologie, gramatică și stilistică*. În acest șir nu trebuie inclusă *dialec-*

¹ Evoluția limbii în general, a unei anumite limbi sau a unei familii de limbi.

² Sistemul unei limbi anumite sau al limbii în general.

tologia (disciplină care studiază fonetica, vocabularul și gramatica ramificațiilor teritoriale ale limbii); ea se opune nu foneticii sau gramaticii, ci studierii limbii luate în ansamblu¹ sau studierii limbii literare. Această deosebire este și mai evidentă în cazul lingvisticii istorice: în cadrul istoriei oricărei limbi deosebim *dialectologia istorică* de *gramatica istorică*² și de *istoria limbii literare*³. După cum se poate vedea, împărțirea problemelor de lingvistică pe discipline este destul de complexă. Lăsăm aici la o parte raporturile care există între diferitele discipline lingvistice pe care le deosebim după un criteriu sau altul (între lingvistica generală și știința unei anumite limbi sau a unui anumit grup de limbi înrudite, între lingvistica istorică și lingvistica descriptivă, între lexicologie și gramatică, între acestea două și fonetică etc.).

La definiția stilisticii se arată că obiectul acestei științe îl constituie *rolul expresiv, artistic al categoriilor de vorbire* deși, după cum se consideră în prezent, stilistica (ca disciplină a lingvisticii) cercetează în primul rând deosebirile funcționale ale faptelor lingvistice. Dacă autorul răspunsului nu este de acord cu acest mod de a înțelege stilistica lingvistică trebuia, cel puțin, să arate că majoritatea savanților lingviști a adoptat acest punct de vedere⁴. În afară de aceasta trebuie remarcat că autorul vorbește de *categoriile de vorbire* și nu de *categoriile lingvistice*. Formularea este greșită, deoarece vorbirea (actul individual de folosire a limbii) trebuie deosebită de limbă (fenomen social, care are o existență obiectivă, independentă de un vorbitor sau altul). Din faptul că un element al limbii a fost întrebuințat la un moment dat în vorbirea cuiva cu un anumit rol expresiv, artistic, nu reiese că elementul respectiv are coloratura respectivă în general (în limbă). Mai departe se spune că stilistica *studiază de asemenea felul propriu unui anumit scriitor (sau al unui curent literar) de a folosi posibilitățile expresive ale limbii literare*. Aici se confundă știința stilurilor limbii (stilistica lingvistică) cu știința stilurilor de creație literară (stilistica literară). Aceasta din urmă nu face parte din disciplinele lingvisticii.

Mai există în acest răspuns o serie de greșeli de formulare care pot da naștere la confuzii. Astfel, din felul cum sînt expuse principalele metode ale lingvisticii (*... ca metodă de cercetare științifică lingvistica folosește: metoda dialectică marxistă, valabilă pentru toate științele, metoda comparativ-istorică, geografia lingvistică și fonetica experimentală*) s-ar putea trage concluzia că acestea sînt singurele metode pe care le folosesc în munca lor lingviștii. Însă se știe că lingvistica mai folosește și alte metode: analiza fonologică a sunetelor limbii, analiza fonomorfologică (așa-numita « comparație internă ») etc. Tot în legătură cu metodele trebuie să mai facem două observații. Metoda comparativă istorică sau (mai bine-zis) lingvistica comparativă istorică nu studiază *înrudirea limbilor care aparțin aceleiași familii, pe baza studierii evoluției lor*, ci dimpotrivă, folosind comparația, ea studiază evoluția lor și se bazează, desigur, pe faptul că sînt înrudite. În legătură cu scopul studierii comparativ-istorice a limbilor înrudite trebuie atătat că reconstituirea formelor (și — desigur în linii mari — a limbilor) neatestate nu este un scop în sine. Importanța reconstrucției pentru știința limbii constă în faptul că ea prelungește în trecut istoria limbilor pe care noi nu le cunoaștem decît din

¹ În acest caz limba e considerată ca ceva unitar și se au în vedere în primul rînd acele trăsături care unesc toate ramificațiile ei și o deosebesc de alte limbi.

² Termenul *gramatică istorică* care a fost consacrat în lingvistică nu corespunde în întregime conținutului acestei științe. Gramatica istorică studiază nu numai dezvoltarea istorică a structurii gramaticale, ci dezvoltarea istorică a întregului sistem al limbii (deci și dezvoltarea istorică a învelișului sonor — fonetica istorică și dezvoltarea istorică a vocabularului — lexicologia istorică).

³ Credem că nu este de prisos să amintim că aceasta nu se confundă cu limba literaturii (artistice) deși, după cum se poate vedea din istoria tuturor limbilor, între limba literară și limba operelor literare (artistice) există întotdeauna o legătură destul de strînsă și o anumită interdependență.

⁴ Vezi discuția care a avut loc de curînd în revista « Voprosi iazikoznaniia » și bilanțul acestei discuții în nr. 1/1955.

epocile mai apropiate. Urmărind evoluția istorică a limbii pe o perioadă mai lungă putem înțelege mai bine legile interne ale dezvoltării acesteia.

Nesatisfăcătoare este și definiția care se dă foneticii. Se arată aici ca obiect numai *materia-lul sonor al cuvintelor*; ar trebui însă spus *materialul (învelișul) sonor al limbii* (există anumite elemente ale învelișului fonetic care caracterizează nu cuvintele, ci sintagmele și frazele). Nici raportul dintre lingvistică și filologie nu este formulat destul de bine. Se spune (pe lângă unele afirmații juste) că sfera filologiei este mai largă decât sfera lingvisticii. Dar se poate afirma și contrariul: într-o anumită privință obiectul de studiu al lingvisticii depășește fenomenele care intră în preocupările filologiei (lingvistica studiază și forma orală a limbii). Deci, sferile acestor două științe se întretaie (nu mai vorbim de faptul că cuvântul filologie n-are numai înțelesul în care îl folosește autorul consultației).

O serie de formulări imprecise cuprinde și răspunsul referitor la aspectul verbului în limba rusă. Semnificația verbelor perfective este expusă în felul următor: *verbele care exprimă o acțiune terminată sau rezultatul unei acțiuni cu toate nuanțele ei se numesc perfective: Я написал письмо — eu am scris scrisoarea — arată rezultatul unei acțiuni terminate*. În limba rusă literară contemporană nu există forme gramaticale care să exprime rezultatul unei acțiuni¹. E drept că sînt lingviști care susțin că unele dintre verbele perfective pot să indice și rezultatul acțiunii pe lângă semnificația gramaticală a perfectivității, însă această nuanță rezultativă reiese mai mult din context decât din însăși forma verbului (ceea ce nu se poate spune despre sensul gramatical al perfectivității). Cititorilor revistei ar trebui să li se explice clar că aspectul gramatical al verbelor din limbile slave nu se confundă cu nuanțele « aspectuale » de felul iterativității, incoativității, intensivității etc. *Unui verb ca « a adormi » din românește în limba rusă îi corespunde nu un aspect al unui anumit verb, ci o pereche aspectuală: засыпать-заснуть (care păstrează la amîndouă aspectele sensul lexical de « a trece de la starea de trezie la somn »)*. Se spune în acest răspuns că trecutului imperfectiv rus îi corespunde în romînă imperfectul, iar trecutului perfectiv îi corespund formele de perfect (simplu și compus) și de mai mult ca perfect. Acest lucru este just numai în parte: deși în majoritatea cazurilor un verb imperfectiv rus la trecut se traduce în romînește printr-un imperfect, sînt totuși și cazuri în care imperfectivul respectiv trebuie tradus prin perfect. Neașteptat este concluzia care urmează acestei discuții: *Diferența constă în aceea că, în limba romînă, primează procedeele analitice, față de limba rusă, în care primează procedeele sintetice*². Are vreo legătură cu problema aspectului gramatical al verbului rus?

Considerăm că redacția revistei ar trebui să acorde mai multă atenție întrebărilor puse de cititori și răspunsurilor pe care aceștia le primesc.

AL. IONAȘCU

¹ Asemenea forme au existat în limba rusă veche (perfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior) și, după cum au arătat dialectologii ruși, forme asemănătoare ca semnificație au reapărut în unele graiuri ale limbii ruse contemporane. Formele respective din rusa veche exprimau *nu o acțiune, ci o stare care constituie rezultatul unei acțiuni anterioare*. Această stare poate fi raportată la prezent (perfectul), la trecut (mai mult ca perfectul) și la viitor (viitorul anterior).

² E regretabil faptul că toate cele trei exemple date în discuția referitoare la aspect *написать — писать; увидеть — видеть, a adormi — a dormi*) au apărut cu greșeli de tipar de natură a face imposibilă înțelegerea lor.

RĂSPUNS CITITORILOR

M. TOMOIAGĂ — Sighet

1. *Întrebare:* În Gramatica Academiei R.P.R., la capitolul « Verb », se dau exemple de întrebuițare a gerunziului cu valoare de complement circumstanțial condițional (vol. I p. 321); totuși, în volumul consacrat sintaxei, această specie de complement nu este studiată. Cum se explică acest lucru?

1. *Răspuns:* Observația dv. este justă. Înconsecvența se datorește faptului că autorii lucrării citate n-au ajuns încă la o concepție unitară în legătură cu complementul circumstanțial condițional.

Unii cercetători consideră că există în limba română un astfel de complement. În lucrarea « Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție » de Mioara Avram¹, printre altele se spune: « Specific complementului condițional nu este construcția propriu-zisă (prepoziția sau locuțiunea folosită), ci caracterul ipotetic al acestui complement, care reiese în primul rând din intonația și din pauzele care-l separă... din modul și timpul verbului determinat, precum și din context » (p. 186). Și mai departe: « Modul și timpul predicatului au aici importanță hotărâtoare; dacă predicatul e la condițional prezent sau perfect, caracterul ipotetic, deci de complement circumstanțial condițional, al acestor construcții nu mai poate fi pus în discuție » (p. 156).

¹ Studii de gramatică, vol. I (sub tipar)

Alți cercetători, dimpotrivă, sînt înclinați să creadă că această categorie gramaticală nu există în limba română, deoarece cuvintele sau grupurile de cuvinte prin care este exprimată reprezintă, de fapt, alte complemente.

E. C.

2. *Întrebare:* Se poate spune că *atît, atîta*, trecute în Gramatica Academiei R.P.R. (I, 222) printre pronumele nehotărîte, au în primul rând valoare de adverb și numai într-o mică măsură, în cazuri extrem de rare, pot fi folosite ca pronume nehotărîte?

2. *Răspuns:* Cu toate că fiecare parte de vorbire constituie o categorie morfologică de sine stătătoare, există treceri de la o parte de vorbire la alta, ceea ce dovedește că între categoriile morfologice nu sînt stabilite granițe fixe. De pildă, substantivul devine adjectiv și comportă grade de comparație, așa cum o dovedesc exemple ca: *poet, filozof*, care pot deveni *mai poet, mai filozof*; tot așa și adverbul devine adjectiv, așa cum pronumele și numeralul, schimbîndu-și rolul gramatical, pot căpăta valoare de adjectiv sau de substantiv.

Într-o situație asemănătoare este *atît, atîta*, care poate fi adverb, pronume nehotărît și adjectiv nehotărît.

a) valoare de adverb — vezi exemplul din Gramatica limbii romîne, I 327:

*Atît de fragedă, te-asemeni
Cu floarea albă de cireș.*

Eminescu, O. I. 117

Ca adverb, *atît*, *atîta* face parte din categoria adverbelor primare, exprimînd în general cantitatea, din care cauză este trecut în categoria adverbelor de cantitate. El are sensul « în asemenea măsură », « așa de mult » etc.

Exemple:

Nu mai dondăni atîta din gură! Creangă, P. 59.

Despre mine, cu atît mai bine, mă Chirică. Și ce mi-i cere tu pentru trei ani? Creangă, P. 151.

b) valoare de pronume nehotărît — o măsură, o cantitate, o dimensiune etc., așa cum reiese din următoarele exemple:

« Cum dai măslinile?... — *Atît*. Delavrancea, H. T. 10.

Atît mai apucă să zică zmeoica: « M-ai mîncat friptă! » Ispirescu, P. 219.

Fetele împăratului au mulțămît spinului și pentru atîta. Creangă, P. 232.

Ca pr odnumenehotărît, « *atîta* » are uneori în propoziție și rol de subiect, după cum reiese din exemplul următor:

Numai cîți. . . au trecut asupra Cameniții... atîștia au hălăduit. Neculce, Let. II 224/18;

c) ca adjectiv nehotărît — exprimă în general următoarele valori: « așa de mult », « numai acesta », « acesta singur » etc.

Exemple:

« *Era buimac de cap și hămesit de foame de atîta umblat.* Creangă, P. 145.

Dumneata atîta copilă ai. Sadoveanu, M 112.

Ca adjectiv nehotărît, *atîta*, *atît* face parte din categoria adjectivelor determinative.

A. G.

JANETA POPESCU-București.

Întrebare:

Am constatat că construcțiile formate dintr-un infinitiv lung determinat de un genitiv sînt uneori neclare. Vă rog să-mi dați cîteva lămuriri în legătură cu aceste construcții.

Răspuns: Construcțiile formate dintr-un infinitiv lung determinat de un atribut genitiv, ca de exemplu: *înmînarea premiilor*, *plecarea trenului*, sînt uneori confuze, datorită faptului că raportul dintre acțiunea exprimată de un infinitiv lung și atributul

genitiv care-l determină poate fi de două feluri:

a) Genitivul exprimă subiectul acțiunii denumite de infinitiv; în acest caz, genitivul se numește *subiectiv*;

b) Genitivul exprimă complementul infinitivului (obiectul acțiunii); în acest caz genitivul se numește *obiectiv*.

În exemplul:

Plecarea trenului are loc la ora 7.30 dimineața,

trenului este un genitiv subiectiv (*trenul pleacă*), pe cîtă vreme în exemplul:

Am participat la ședința de înmînare a premiilor, atributul genitiv *a premiilor* este un genitiv obiectiv (cineva a înmînat premiile).

Faptul că genitivul care determină infinitivul lung poate avea două funcțiuni dă naștere uneori la confuzii. Tocmai de aceea infinitivul lung urmat de un genitiv trebuie folosit cu atenție, iar atunci cînd construcția este neclară, trebuie înlocuită cu o propoziție echivalentă sau cu o altă construcție:

O artă umanistă poate prospera numai cu ajutorul și încurajarea poporului pe care ea îl zugrăvește. Contemporanul, nr. 48 (478), 1955, p. 6.

În exemplul de mai sus trebuie să înțelegem că *arta este datoare să încurajeze poporul* sau că *poporul încurajează arta*? Cred că, de fapt, sensul este acesta din urmă. Confuzia s-ar fi putut evita prin folosirea altei construcții, care să redea clar această idee:

O artă umanistă poate prospera numai dacă este ajutată și încurajată de poporul pe care ea îl zugrăvește.

Iată un alt exemplu de același fel:

Funcția de reprimare a statului nostru își păstrează întreaga sa importanță. (Regimul democrat-popular din țara noastră, pag. 26).

Trebuie să înțelegem că *statul reprimă* sau că *statul este reprimat de altcineva*? Desigur că e vorba de primul sens (*statului* e un genitiv subiectiv); întrucît însă atributul *statului* ar putea fi înțeles și ca un genitiv obiectiv, exprimarea este confuză. Ar fi trebuit să se spună:

Funcția de reprimare pe care o are statul nostru își păstrează întreaga sa importanță.

F. C.

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE

ACAD. IORGU IORDAN, Limba « eroilor » lui I. L. Caragiale, [București],
Societatea de științe istorice și filologice, [56 pag.]

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE, Limbă și literatură,
București, 1955, [319 pag.], cu următoarele studii de lingvistică:

N. I. BARBU. O observație stilistică a lui Suetoniu

GH. BULGĂR, Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea
limbii literare

I. COTEANU, Despre pluralul substantivelor neutre în românește

ACAD. AL. GRAUR, Observații asupra întrebuirii timpurilor în ro-
mânește

D. MACREA, Dicționarul limbii române literare contemporane

T. MĂRUȚĂ, Ideea de superlativ în limba română

ACAD. E. PETROVICI, Rimele românești din punct de vedere fonologic

N O T Ă

În legătură cu articolele publicate de tov. I. Pătruț în numerele 4 și 6/1955 ale revistei noastre, ținem să facem următoarele rectificări:

1. În nr. 4, 1955, pag. 79, rîndul 6 de sus, în loc de *сръбѣ* ¹⁾ — v. sl. otŭ krŭvi « de sînge », trebuie citit: *срѣтъ* — v. sl. sŭmrŭtŭ « moarte »; iar în nota 1 de la aceeași pagină, în loc de pag. 253, trebuie citit: pag. 717.

2. În nr. 6, 1955, pag. 68, pasajul care începe cu cuvintele: « De fapt substantivul *vie*. . . » pînă la sfîrșitul alineatului 2, trebuie citit: « De fapt substantivul *vie*, rostit *viĭe*, are un *-ĭ-* provenit din *n*, care ținea de temă: comp. forma bănățeană *viĭe*, (lat. *vinea* > *vin.ġa* > *viĭe* < *viĭi*), deci ca *baĭe* (comp. forma bănăț. *baĭe*) (< sl. *banja* = *baĭa*) sau (cu *ĭ* < *l'*), *femeĭe* (< lat. *familia* > *familĭa*), pe care le încadrăm în grupa substantivelor cu tema în *-i-* semivocalic ».

Greșelile se datoresc colectivului de corectură al redacției noastre.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTRERINDERI ȘI INSTITUȚII

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA Nr. 4
BUCUREȘTI

C. 93

Prețul Lei 2.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVICĂ DIN BUCUREȘTI

2

ANUL V
MARTIE — APRILIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA
ROMÎNĂ

2

ANUL V
MARTIE — APRILIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. D. MACREA (redactor responsabil); Acad. M. SADOVEANU; Acad. IORGU IORDAN; Acad. AL. ROSETTI; EUSEBIU CAMILAR; Prof. G. ISTRATE, V. BREBAN, GH. BULGĂR, MARIA ILIESCU, SORIN STATI, VALERIU ȘUTEU, FLORA ȘUTEU (secretară)

•
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția Revistei *LIMBA ROMÂNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 3.85.05

S U M A R

	<u>Pag.</u>
ACAD. IORGU IORDAN, Cu privire la al VIII-lea Congres de studii romanice	5
ACAD. T. VIANU, Stilistica literară și lingvistica	8
<i>GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR</i>	
ACAD. E. PETROVICI, Fonemele limbii române	26
R. TODORAN, Cu privire la repartiția graiurilor daco-române	38
<i>VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE</i>	
D. MACREA, Gustav Weigand	51
<i>METODICA PREDĂRII LIMBILOR</i>	
G. BLÉDY, Probleme specifice ale predării limbii române la maghiari	64
<i>CRONICĂ</i>	
V. BREBAN și N. DĂNILĂ, Ședința Subsecției de știința limbii și literatură a Academiei R.P.R. pentru discutarea « Dicționarului limbii române literare contemporane »	70
GH. BULGĂR, Adunarea generală și prima sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice	75
I. POPESCU, Sesiunea științifică a Institutului de științe pedagogice	81
<i>RECENZII</i>	
Dicționarul limbii literare române contemporane, vol. I (București), Ed. Academiei R.P.R. 1955, 628 p. (<i>N. G. Corlăteanu</i>) (traducere din « Voprosi iaziko- znaniia », 1, 1956, p. 147—152)	88
Studii și cercetări de bibliologie, I, București, 1955, 420 p. (<i>Gh. Bulgăr</i>)	94
Problemele stilistice în discuția lingviștilor sovietici (<i>C. Otobăcu</i>)	98
Note bibliografice	106
<i>NOTE ȘI CONSULTAȚII</i>	
ST. CUCIUREANU, Manuscrisul gramaticii românești a lui Pier Emilio Bosi	107
I. MOISE, Dicționare și cărți ruso-române din secolul al XVIII-lea	109
Răspuns cititorilor	110

•

•

CU PRIVIRE LA AL VIII-LEA CONGRES DE STUDII ROMANICE

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Congresul care a avut loc la Florența, între 3 și 8 aprilie 1956, este al VIII-lea Congres în domeniul lingvisticii române, organizat — ca toate cele de pînă acum — de Societatea de lingvistică romanică din Paris. Primul Congres s-a ținut în 1928 la Dijon, iar celelalte din doi în doi ani, cu excepția ultimelor două care s-au ținut la intervale de cîte trei ani. Viitorul congres se va ține de asemenea peste trei ani (în 1959) în Portugalia.

Congresul de la Florența a avut un comitet de onoare alcătuit din reprezentanți ai lingvisticii române din mai multe țări: regretatul romanist de la Bonn E. R. Curtius, R. Menéndez Pidal (Madrid), J. Orr (Edinburgh), Mario Roques (Paris), Leo Spitzer (Baltimore), Max Leopold Wagner (Washington), W. von Wartburg (Basel).

Pe lîngă acest comitet de onoare a existat și un comitet de organizare, alcătuit în întregime din italieni. Președintele Congresului a fost prof. Angelo Monteverdi de la Universitatea din Roma și membru al Academiei dei Lincei, iar secretar, prof. G. Nencioni de la Universitatea din Florența. Dintre ceilalți membri ai comitetului de organizare amintesc pe Carlo Battisti, profesor onorar al Universității din Florența, prof. Giacomo Devoto, de la aceeași universitate, și prof. Alfredo Schiaffini de la Universitatea din Roma.

La Congres au participat reprezentanți ai lingvisticii române din 22 de țări (19 din Europa și 3 din alte continente: Statele Unite, Noua Zeelandă și Jamaica). Numărul participanților, așa cum au fost anunțați în listele speciale, s-a ridicat la cca 230, cifră depășită cu mult, judecînd după numărul de ordine (295) al cărții mele de membru al Congresului. Majoritatea participanților au

fost italieni (61), după care au urmat germanii (33, dintre care 21 aparțineau R.F. Germane, iar 12 R.D. Germane: comitetul de organizare i-a pus pe toți în aceeași listă, poate ca o anticipare a unificării Germaniei!), francezii (32), belgienii (17), elvețienii (15) etc. R.P. Bulgaria, Jamaica și Noua Zeelandă au avut câte un singur reprezentant.

Numeroase au fost și comunicările (73 anunțate înainte de începerea Congresului). Ele au avut loc în ședințele de după amiază. Dimineața (4 zile de-a rândul) s-au citit și discutat patru rapoarte, tratând teme generale și întocmite de către romaniștii care, datorită preocupărilor lor mai vechi, au fost socotiți de Comitetul de organizare ca cei mai indicați să-și spună cuvântul în problema de bază a Congresului, și anume: formarea limbilor literare.

Aceste patru rapoarte au tratat următoarele aspecte ale problemei: 1. « Conceptul de limbă literară » (raportor Benvenuto Terracini, profesor la Universitatea din Torino); 2. « Limbă literară și dialect » (prof. Alwin Kuhn, de la Universitatea din Innsbruck); 3. « Despre stil în general », cu două teme: « Doctrina gramaticală și tradiția retorică » (prof. G. Nencioni, Florența) și « Știința stilistică », cu subtitlul « Probleme de vocabular » (prof. Charles Bruneau, Paris); 4. « Factorul individual în inovațiile lingvistice » (prof. Leo Spitzer, Baltimore). Cele mai multe și mai importante discuții au avut loc în legătură cu aceste rapoarte generale.

Celelalte comunicări, care s-au ținut în ședințele de după amiază, au avut un conținut extrem de variat. Ele au fost grupate în două serii. Prima serie conțineau informații privitoare la lucrări în curs de executare, un fel de autoreferate asupra stadiului în care se află lucrarea și a rezultatelor obținute de către autorul individual sau, când era cazul, de către colectivul însărcinat cu rezolvarea problemei respective. În a doua grupă au intrat comunicările mai mult ori mai puțin legate de problema generală pusă în discuție. Majoritatea comunicărilor au avut o legătură destul de slabă cu problema formării limbilor literare. Faptul este, cel puțin în parte, consecința logică a concepției despre « limba literară » a celor mai mulți dintre autorii comunicărilor: pentru ei, orice aspect scris al unui idiom, indiferent de conținutul sau de momentul apariției monumentului lingvistic și indiferent dacă avem a face cu o limbă relativ comună sau cu un singur grai ori dialect al limbii respective, trebuie considerat « literar ». Astfel, ca să dau un singur exemplu, s-au prezentat două comunicări despre « Jurămintele de la Strasbourg » (anul 842), al căror conținut, sărac sub toate raporturile, nu putea îmbrăca o haină literară, oricât de larg am concepe sfera noțiunii aici în discuție.

Un număr de comunicări au avut ca obiect probleme de limbă română: acad. Al. Rosetti, « Eminescu și limba română literară în secolul al XIX-lea »; acad. Iorțu Iordan, « Formarea limbii literare românești »; Alf Lombard, profesor la Universitatea din Lund, « O limbă literară mai puțin fixată: română »; Werner Bahner, docent la Universitatea din Leipzig, « Dezvoltarea limbii literare românești actuale »; Carlo Tagliavini, de la Universitatea din Padova, « O nouă limbă

literară romanică: limba moldovenească » și altele. Comunicarea tovarășului Al. Niculescu, al treilea membru al delegației noastre, despre studiile privitoare la limba română literară n-a putut fi prezentată în una din ședințele Congresului, fiindcă a fost anunțată prea târziu. Ea va fi însă publicată, la fel cu toate celelalte, în « Actele Congresului ».

Afară de participarea la lucrările Congresului cu comunicări și cu observații la comunicările altora, delegația noastră a desfășurat și altă activitate în Italia. Legația din Roma a R.P.R. a organizat un program cultural în câteva centre din Italia, anume la Milano, Roma și Napoli.

La Milano ne-am întâlnit cu un număr destul de mare de membri ai Asociației Italia-România, cărora le-am făcut o expunere cu privire la mișcarea culturală din țara noastră. După expunere și după răspunsurile date la întrebările puse, au avut loc discuții în cerc restrâns asupra muncii duse la noi în toate domeniile de activitate. Interesul manifestat de prietenii italieni mi s-a părut deosebit de mare. La Roma am vizitat sediul Asociației Italia-România și am asistat la o ședință a Academiei dei Lincei, secția de științe morale, politice și filologice, la care am fost salutați de președintele secției, fostul președinte al statului italian, Einaudi. În ziua de 16 aprilie, Legația română a dat o recepție la care au participat un număr de savanți, scriitori și ziariști. Și cu acest prilej am putut constata viul interes al italienilor pentru cunoașterea activității științifice, literare și artistice din Republica Populară Română. La Napoli am avut o întrevedere cu membrii Asociației Italia-România, în cadrul căreia i-am informat asupra unor aspecte ale vieții noastre publice. Cele mai multe dintre întrebările puse de participanți s-au referit la organizarea învățământului mediu și universitar. Aceasta, datorită faptului că problema reorganizării școlii medii este foarte actuală în Italia.

Înainte de a încheia această scurtă și necompletă dare de seamă asupra Congresului, țin să arăt că, în comparație cu atâtea alte țări, printre ele unele de limbă neromanică, studiile de lingvistică romanică în sens strict lasă mult de dorit la noi. Faptul se explică, în primul rând, prin atenția mare pe care specialiștii noștri au acordat-o și continuă să o acorde, cum este, de altfel firesc, limbii lor materne. (În această privință, ei nu se deosebesc prea mult de colegii italieni, francezi etc.) Intervine însă și imposibilitate, inexistentă în celelalte țări romănice, de a pregăti cadre de romaniști propriu-zisi (specializați, adică, în diverse alte ramuri ale romanisticii) la universitate. Cu un an de studiu consacrat lingvisticii romanice (două ore de curs și o oră de seminar pe săptămână) nu putem contribui, în nici un fel, la progresul acestei discipline. Se impune, deci, extinderea ei de-a lungul mai multor ani, la toate universitățile, pe baza unui plan care ar urma să fie întocmit de lingviștii noștri și aprobat de forurile superioare. Propuneră mea sper să și-o însușească alți tovarăși, pe care îi invit, sub această formă, să-și spună cuvântul.

STILISTICA LITERARĂ ȘI LINGVISTICA

DE

ACAD. TUDOR VIANU

Studiile despre stilul operelor literare au dobândit o anumită dezvoltare în mișcarea științifică mai nouă a țării noastre. Tot mai numeroși sînt cercetătorii care se simt atrași de investigarea, cu metode științifice, a mijloacelor de limbă prin care scriitorii de opere frumoase, adică artiștii cuvîntului, exprimă concepțiile lor despre lume, sentimentele și viziunile lor. Motivele acestei orientări a studiilor de limbă care, prin contribuțiile amintite aici, completează pe acele consacrate cercetărilor de lingvistică generală, de lexicografie, de gramatică, de istoria limbii, trebuie căutate în acea aspirație către măiestria artistică, la rîndul ei caracteristică pentru îndrumările mai noi ale culturii noastre. O dată cu revoluția culturală, produsă de trecerea către orînduirea populară și construirea socialismului, arta a dobândit un nou conținut. Au apărut în operele artei și, prin urmare, și în acele ale literaturii, noi idei, noi tendințe, o nouă atitudine față de lume și societate, prin care toate acele opere să poată lucra ca factori ideologici de seamă în dezvoltarea noii orînduiri. A fost însă un timp în care atenția pentru crearea noului conținut al artei nu s-a însoțit, în suficientă măsură, cu preocuparea de a-l ridica pe planul expresiei lui artistice. Au rezultat de aici două neajunsuri. Mai întîi, noul conținut s-a menținut uneori în formele lui generale, șablonizate. În locul unui artist literar care gîndește și simte în mod personal și adînc noul conținut, a putut fi semnalat publicistul capabil să exprime idei și tendințe generale, dar nu să le dea și întruparea lor artistică. Acolo însă unde, în locul unei creații individuale de artă, întîmpinăm numai expresia generalizată a anumitor idei și tendințe, lucrarea literară este lipsită de acea căldură comunicativă, care alcătuiește rațiunea puterii și influenței ei asupra spiritului public. S-a cerut atunci mai multă măiestrie în operele literaturii mai noi. Le revine artiștilor literari

rolul de a înălța operele lor pe un plan mai înalt al măiestriei. Știința nu poate face altceva decît să secundeze lucrarea artiștilor, studiind procedeele măiestriei în operele scriitorilor romîni și străini, mai vechi și mai noi, nu pentru a le recomanda scriitorilor actuali, căci aceste procedee fiind individuale, ele nu se pot transforma în maxime cu aplicare universală, dar pentru a crea acea atmosferă de cultură prielnică urmării problemelor de expresie artistică, din care și artiștii cuvîntului pot trage un folos. Atunci cînd știința stilistică va arăta, prin numeroase cercetări particulare, în ce chip marii scriitori au folosit instrumentul obștesc al limbii naționale pentru a da plăsmuiri artistice pline de originalitate, de forță și căldură, este probabil că mulți dintre scriitorii zilelor noastre vor înțelege mai bine felul problemelor pe care trebuie să le rezolve operele lor. Pe această convingere se întemeiază noul curent de cercetări lingvistice, consacrat stilului individual al scriitorilor, pe care, observîndu-l în mișcarea noastră științifică, cred că trebuie să-l și încurajăm.

Noile cercetări de stilistică literară, mai prețioase desigur prin direcția pe care o indică decît prin rezultatele lor de pînă acum, au trezit însă anumite obiecții, unele formulate, altele neformulate dar existente cel puțin în mod virtual. Este datoria științei să le aducă pe toate în lumina deplină a conștiinței, să le examineze pe rînd și să netezească astfel drumul cercetărilor, interesante și atrăgătoare pentru atîția, dar supuse obstacolelor pe care toate noile îndemnuri le pot ridica în calea lor. Paginile de față își propun să aducă o contribuție în această privință, oferind o încercare de întemeiere metodică studiilor de stilistică literară.

Există lingviști care sînt de părere că studiile de stilistică literară sînt utile, dar că aceste studii nu pun probleme de lingvistică, ci de istorie și critică literară. Lingviștii ar avea alte probleme de urmărit și ar fi deci păgubitor ca forțele științifice care trebuie să se consacre întrebărilor atît de grele și complicate puse de limba vorbită și scrisă să fie derivate către chestiuni de care se pot ocupa și alți cercetători. Obiecția n-a fost formulată în acești termeni, dar ea a apărut în chip destul de transparent în două referate citite la Academie și în care, printre criticile aduse publicațiilor lingvistice ale acestei instituții, se făcea observația că unele din studiile de stilistică literară, apărute în acele publicații, nu se găseau acolo la locul lor. Această părere, exprimată deocamdată în teză generală, a luat diferite forme și poate fi sprijinită în felurite moduri, pe care le amintim aici pe rînd.

Sînt unii cercetători care afirmă că unele mijloace ale stilului literar sînt de natură lingvistică, dar că altele depășesc cadrul limbii și că deci cel puțin acestora din urmă ar trebui să li se consacre alți specialiști decît lingviștii. Alți cercetători sînt de părere că studiul operelor literare este interesant, pentru lingvist, numai în măsura în care aceste opere au pus în circulație forme noi ale limbii literare, adică ale limbii normate a unei epoci. Operele literare ar pune deci la dispoziția istoricului limbii, mai cu seamă istoricului limbii literare, un anumit material.

Specialistul limbii n-are să considere creațiile literaturii artistice decît din acest ultim punct de vedere. În fine, alți învățați fac să atîrne justificarea lingvistică a studiilor de stilistică literară de faptul că stilul literaturii frumoase ar fi unul din stilurile funcționale ale limbii, alături de stilul administrativ, al justiției, al științei etc. Dacă stilul creațiilor literare artistice depășește acest cadru, adică dacă el nu se poate rezolva într-un sistem mai mult sau mai puțin general de mijloace lingvistice, dacă el apare ca fiind cu totul individual, atunci el n-ar mai pune probleme propriu-zis lingvistice. Știința limbii nu s-ar putea ocupa decît de fenomene generale, nu și de fenomene particulare. Vom examina pe rînd toate aceste poziții, prin care lingvistica se încheie studierii stilului individual al literaturii frumoase, folosindu-ne și de unele din rezultatele teoretice apărute în cursul dezbaterilor asupra problemei stilului, purtate în revista sovietică *Voprosi Iazikoznaniia*, de unde au fost traduse în publicația Institutului de studii romîno-sovietice, *Probleme de lingvistică* (1954, 1-5; 1955, 1).

Mai înainte de a discuta problema raporturilor dintre lingvistică și stilistică literară, trebuie să observ că prevențiunile uneia față de cealaltă nu sînt de loc noi. Într-o epocă destul de lungă a științei lingvistice și anume într-aceea în care curentul pozitivist a dominat-o, stilistica, în general, și stilistica literară, cu deosebire, au cunoscut o fază de stagnare, ale cărei motive se pot explica cu destulă ușurință. Pozitivismul lingvistic a adus în problemele științei limbii punctele de vedere și metodele filozofiei pozitivistice, așa cum acest curent s-a organizat și a dobîndit monumentul lui cel mai de seamă în *Cursul de filozofie pozitivă* (1830—1842) al lui Auguste Comte. Potrivit concepțiilor acestui filozof, inteligența omească nu este aptă să cunoască decît ceea ce este dat în mod nemijlocit în experiența externă, așa încît încercările de a pătrunde pînă la realitatea mai adîncă pe care o manifestă faptele observabile trebuie respinse ca întreprinderi infructuoase ale metafizicii. Filozofia și știința nu-și pot propune deci un alt scop decît de a stabili cu cea mai mare rigoare faptele experienței externe și de a le lega după raporturile de succesiune și simultaneitate în care ele apar. A încerca să pătrunzi înapoia acestor fapte, a căuta să unifici datele experienței stabilind legătura dintre ele la un nivel mai adînc al realității, alcătuiește o năzuință pe care agnosticismul pozitivist o condamnă. S-a spus deci, cu drept cuvînt, că pentru pozitivist lumea este o suprafață plană, nu o structură adîncă. În momentul cînd s-a organizat ca sistem, este incontestabil că pozitivismul a reprezentat o reacție salutară față de speculațiile conjecturale și atît de hazardate ale metafizicii clasice și ale idealismului post-kantian. De asemenea, în diferitele științe particulare care, către mijlocul secolului trecut, și-au însușit punctul de vedere pozitivist, efectele acestuia au fost în multe privințe binevenite. Pentru a ne opri numai la aceste efecte în domeniul lingvisticii, este drept a spune că, grație disciplinei pozitvistice, s-au perfecționat metodele de stabilire a faptelor de limbă și că din încercarea de a fixa raporturile dintre acestea, multe din ramurile speciale ale lingvisticii istorice și statice au ieșit îmbogățite și cu mult mai exacte decît în lungul lor trecut conjec-

tural. Trebuie să adăugăm însă că atmosfera pozitivistă n-a fost de loc prielnică studiilor de stilistică, deoarece faptele cu care aceste științe se ocupă sînt, prin excelență, fapte cu o structură adîncă, fapte care nu pot fi numai stabilite prin observația externă, dar care trebuie în același timp înțelese și simțite în semnificația lor mai profundă. Se poate stabili, fără nici o intervenție a sentimentului apreciator, evoluția sunetelor de la latina vulgără la romînă sau la provensală, dar nu putem înțelege sensul celei mai ușoare deplasări în ordinea obișnuită a cuvintelor, ca de pildă în *apa dîn fîntînă într-o clipă a secat*, decît înviind în noi sentimentul care l-a făcut pe Creangă să procedeze la această inversiune și efectul de intensificare obținut pe această cale. Faptele de stil sînt deci fapte complexe, dispuse pe mai multe planuri și pozitivismul lingvistic nu era de loc favorabil dezvoltării studiilor consacrate lor. Pozitivismul lingvistic observă faptele, dar se oprește să le aprecieze și să le simtă. Intervenția operației de apreciere este, pentru pozitivist, un factor turburător al purității observației obiective și, din această pricină, o astfel de intervenție trebuie ocolită de învățat. În practica pozitivismului lingvistic s-a format astfel tipul unui savant harnic și exact, minuțios în observațiile sale, neostenit în strîngerea și clasificarea faptelor, adică o figură de cercetător, ale cărui metode și virtuți intelectuale nu pot fi îndeajuns recomandate acelor care se consacră lingvisticii și filologiei. Un astfel de cercetător privește însă cu o anumită neîncredere către lucrările stilisticii și, mai cu seamă, către acele ale stilisticii literare. Unul dintre acești cercetători, un reprezentant de frunte al pozitivismului lingvistic, romanistul W. Meyer-Lübke, a făcut o dată o declarație importantă în această privință. În prefața volumului III al operei lui monumentale, *Grammatik der romanischen Sprachen*, 1890—1899, după ce enumeră diferitele capitole mai mari ale cercetării întreprinse, Meyer-Lübke își amintește că mai există încă unul: stilistica. « Cît despre stilistică, scrie el, o las în seama altora. . . Stilistica este studiul limbii ca artă și, pentru a-l întreprinde, trebuie să posezi simțul artistic, într-un grad pe care nu mi-este dat să-l ating. Aș fi deci cu atît mai fericit dacă această lucrare ar fi făcută de cineva care ar avea aptitudinile cerute de acest gen de studii ». Apare destul de limpede în această recuzare dorința de a izola domeniul faptelor de intervenția sentimentului apreciator, fără de care studiile de stilistică nu sînt de fapt posibile. Închiderea lingviștilor poziviști față de problemele stilisticii și, se înțelege, mai cu seamă față de acele ale stilisticii literare, este evidentă și pare autorizată de reprezentanții cei mai renumiți ai curentului. Și, cu toate acestea, în realitatea cercetării nu este cu putință nici unui lingvist să facă abstracție de faptele stilistice ale limbii. Nu este oare lexicograful obligat, atunci cînd clasifică sensurile cuvintelor, să noteze pe cele figurate, poetice, familiare, vulgare, pe acele peiorative, ironice, hipocoristice, eufemistice, solemne etc., adică de fapt tot atîtea nuanțe stilistice? Dar gramaticul, cînd descrie funcțiunile timpurilor și modurilor verbale sau cînd stabilește valoarea anumitor sufixe în derivarea unor substantive nu se ocupă de fapte de stil? Rolul deținut de stilistică în cons-

tatările sintaxei este de asemenea foarte întins. Felurile propozițiilor după înțeles (optative, imperative, exclamative etc.), construcțiile folosite în vorbirea directă sau indirectă, elipsa, repetiția, ordinea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în frază sînt numai cîteva din faptele stilistice de care se ocupă sintaxa. Unii cercetători au făcut din stilistica limbii comune o parte a sintaxei, așa-zisa *syntaxis irregularis*, în timp ce alții au anexat întreaga sintaxă domeniului stilisticii. Ba chiar unii învățați au afirmat tendința de a resorbi întreaga gramatică în stilistică și de a explica întreaga istorie a limbii prin fapte de natură stilistică. Nu este locul de a discuta aici teoriile care au opus, la începutul secolului nostru, curentul estetic al lui K. Vossler pozitivismului lingvistic și neogramaticilor. Este destul să constatăm că, indiferent de curentul căruia îi aparține, nici un lingvist actual nu poate fi un simplu instrument exact de înregistrare, clasificare și punere în relație a faptelor de limbă. Intervenția sentimentului apreciator este indispensabilă în lucrările lingvisticii.

S-ar putea spune totuși că, dacă nici un lingvist nu poate neglija faptele stilistice ale limbii comune, studiul lor în operele literare ar aparține istoriei și criticii literare, iar nu lingvisticii propriu-zise. Părerea aceasta a fost formulată, dar ea conține în sine ceva scolastic. Este ca și cum acei care o emit și-ar închipui diferitele discipline științifice ca pe niște unități închise, fără comunicare între ele, separate prin bariere de netrecut. Între diferitele științe există mai de grabă nenumărate legături dialectice, ca și între aspectele realității pe care aceste științe le studiază. Limitîndu-ne la raporturile dintre lingvistică și istorie și critică literară, este cu puțință oare despărțirea lor radicală? Istoria și critica literară nu sînt discipline cu obiect unic și cu metode care le aparțin în chip propriu. Aceste discipline denumesc un ansamblu foarte variat de preocupări. În istoria literară intră, mai întîi, problema filologică, adică aceea a criticii textelor, a stabilirii formei lor autentice. Istoria literară, prin studiul biografiei autorilor, se leagă apoi cu istoria generală. Preocupări istorice manifestă criticul literar și atunci cînd stabilește reflectările epocii într-o operă. Cînd apoi se studiază concepția despre lume a scriitorilor, poziția lor în luptele ideologice ale unei perioade de timp, preocupările istoricului și criticului literar sînt foarte apropiate de ale filozofiei. Istoricul literar mai poate studia circulația temelor în interiorul uneia sau mai multor literaturi sau influențele primite de un scriitor, în acord cu tendințele pe care el le reprezintă, adică alianțele ideologice contractate cu unii dintre contemporanii sau înaintașii lui, din aceeași literatură sau dintr-o literatură străină. În fine, cînd studiază chipul în care apar, în limba scriitorului, concepțiile, sentimentele și viziunile acestuia, prin urmare atunci cînd întreprinde studiul stilistic al operelor, istoricul și criticul literar fac lingvistică. Studiul unor fapte de limbă, chiar atunci cînd acestea sînt considerate sub raportul valorii lor expresive, nu poate fi înțeles altfel decît ca un studiu lingvistic. Nici Meyer-Lübke, atunci cînd anunța că din cercetarea sa va omite stilistica, nu tăgăduia caracterul lingvistic al acesteia din urmă. Este adevărat că Meyer-Lübke se gîndea la stilistica

limbii comune, nu la stilistica literară. Dar se poate admite oare o diferență de natură între una și alta? Faptele de stil nu-și schimbă firea lor după cum apar în vorbirea tuturor sau a unui mare număr din membrii unei comunități lingvistice sau în aceea a scriitorilor. Într-un caz, ca și în celălalt, sînt fapte de stil acele fapte de limbă care adăugă *comunicării* unei știri *expresia* reacțiunii individuale, colorate afectiv, a autorului comunicării față de știrea comunicată. Vom încerca să arătăm, mai jos, ce loc ocupă limba operelor beletristice în sistemul general al unei limbi. Deocamdată ne interesează numai a reține concluzia că faptele de stil sînt fapte de limbă, chiar atunci cînd ele apar într-o operă beletristică și că cercetarea acestora este o cercetare lingvistică. Așadar, atunci cînd cineva face observația că studiul stilului unei opere literare aparține istoriei și criticii literare, putem să ne declarăm de acord cu această observație, dacă adăugăm îndată că acel studiu aparține părții lingvistice a acelor discipline.

Problema raportului dintre stilistica literară și lingvistică s-a pus și în cercetarea sovietică. Au existat și în cadrul acesteia cercetători care au fost de părere că studiul limbii și stilului în operele beletristice aparține mai degrabă criticii și istoriei literare decît lingvisticii. Astfel, profesorul L. I. Timofeev, autorul cunoscutei opere *Teoria literaturii*, 1945, socotește că toate particularitățile lingvistice ale unei opere literare «sînt motivate artistic de caracterele înfățișate în operă». «Caracterul» este însă o formă exterioară limbii, o «categorie social-psihologică» și, ca atare, întrucît cercetătorul trebuie să pornească de la această categorie pentru a înțelege limba operei, devine limpede că cel puțin punctul de plecare în studierea stilului operei nu este lingvistic. V. V. Vinogradov a avut prilejul să se ocupe de această părere, pentru a o infirma. Căci ceea ce Timofeev a numit «caracterul» nu se realizează pentru cititorul unei opere și pentru cercetătorul ei decît tocmai prin mijloacele de limbă utilizate de scriitor. Comparînd metoda lingvistului cu aceea a criticului literar, Vinogradov face următoarea distincție: «Lingvistul pornește de la analiza limbii literare a operei, în timp ce criticul literar de la înțelegerea social-psihologică a caracterului». Cea dintîi dintre aceste metode i se pare însă mai potrivită lui Vinogradov, căci, scrie el (*P. l.* 1954, 5, p. 29), «repartizarea luminii și a umbrei cu ajutorul mijloacelor expresive ale limbii, trecerile de la un stil de expunere la altul, întrepătrunderile și îmbinările nuanțelor de limbă, caracterul aprecierilor exprimate cu ajutorul alegerii și succedării cuvintelor și frazelor, mișcarea sintactică a narațiunii, toate acestea creează o imagine armonioasă despre fondul de idei, despre gusturile și unitatea lăuntrică a personalității creatoare a artistului, aceea care determină stilul operei literare și își găsește întruchiparea în ea». Putem adăuga, în completarea observațiilor lui Vinogradov, că dacă unii critici literari pornesc de la «caractere» pentru a ajunge la limbă, împrejurarea se datorește faptului că, în prealabil, deși nu în mod sistematic, criticul literar a pornit tot de la limbă. Căci, cum se poate organiza în noi reprezentarea «caracterelor» dintr-o operă, apoi a tuturor imaginilor cuprinse în ea, ba chiar a concepției ei despre

lume și viață, decît lăsînd să lucreze asupra noastră toate mijloacele lingvistice ale operei? Nu există nici o altă cale pentru a pătrunde în ceea ce s-a numit « conținutul » unei opere decît limba ei. Studiul lingvistic al operei literare este deci temelia înțelegerii ei științifice. Acei care cred că se pot dispensa de această temelie o folosesc totuși, deși într-un mod mai puțin conștient.

Mai categoric decît Timofeev în negarea caracterului lingvistic al stilisticii beletristice este cercetătoarea I. S. Ilinskaia. Aceasta scrie în articolul « Despre mijloacele stilistice, lingvistice și nelingvistice » (*P.l.* 1954, 5, p. 57): « Consider că însuși felul de a aborda problema raportului dintre stilul unei opere și, în general, al oricărei expuneri, față de sfera lingvistică și nelingvistică, merită o atenție deosebită. Numeroasele încercări de analiză stilistică, din ultimul timp, nu fac o deosebire netă între aceste două sfere: orice fenomen, care caracterizează stilul unei opere, ar aparține fenomenelor lingvistice. Din această cauză, N.A. Budagov cere pe bună dreptate « . . . să se delimiteze stilurile propriu-zis lingvistice, determinate de însăși natura limbii, de fenomenele lingvistice care nu sînt determinate în mod nemijlocit de ea, depinzînd, mai degrabă, de specificul altor fenomene sociale ». Într-adevăr, putem considera oare stilul unui gen oarecare sau al unei opere literare numai ca un fenomen lingvistic? Este el determinat oare în întregime numai de factori lingvistici? Cred că la această întrebare nu se poate da decît un răspuns negativ ». Mijloacele stilistice nelingvistice sînt, după Ilinskaia, mai întîi acele care derivă din tema operei, apoi așa-zisele figuri de stil, printre care Ilinskaia amintește comparația, personificarea, epitetul și metafora. Vinogradov a ținut să ia atitudine, într-o altă legătură de idei, față de distincția Ilinskaiei, pe care o citează, vorbind despre « opoziția neclară și nefundată din punct de vedere lingvistic (adică pe planul teoriei generale a limbii) între elementul « lingvistic » și cel « nelingvistic ». Am dori să ne oprim mai mult asupra așa-ziselor elemente nelingvistice ale operelor literaturii frumoase.

Mai întîi există oare elemente ale stilului unei opere literare care să atîrne numai de tema ei? Ilinskaia crede că există astfel de elemente și, pentru a dovedi această afirmație, citează cazul fabulei. « Subiectul « zoologic », scrie Ilinskaia, duce în mod firesc la întrebuițarea unor cuvinte corespunzătoare în fabulă: numele animalului. Această trăsătură de stil nu poate fi considerată însă propriu-zis lingvistică. Autorul nu face o alegere a mijloacelor de limbă: el este nevoit să întrebuițeze, în concordanță cu tema, tocmai această denumire a animalului și nu alta. Așadar, în cazul de față, stilul este creat, nu prin limbă, ci prin însăși tema caracteristică genului respectiv ». În legătură cu această idee se poate observa că singura întrebuițare a unui nume de animal, într-o fabulă, nu alcătuiește un fapt de stil. Valoare stilistică dobîndesc numele de animale, în fabule, numai prin complinirile care li se aduc, prin metaforele care le înlocuiesc sau prin folosirea unui nume propriu în locul numelui general al speței întregi. Așa procedează, de pildă, La Fontaine atunci cînd vorbește de *maître corbeau*, *compère le renard*, *capitaine renard*, *dameiselle belette*, sau atunci cînd numește pè vultur: *l'oiseau*

de *Jupiter*, pe leu: *le roi des animaux*, pe iepure: *Jean Lapin*, pe cotoi: *Raminagrobis* și *Rodilardus* sau *l'Alexandre des chats* și *l'Attila des rats*. Tocmai pentru că simplul nume al animalului este lipsit de valoare stilistică, fabulistul se decide la una din aceste compliniri sau substituții de cuvinte. Aceste compliniri și substituții nu derivă însă numai din tema tratată, ci sînt fapte de invenție verbală, alese printre altele posibile, și care exprimă felul viziunii și al sentimentelor poetului, adică sînt fapte de stil. Ca o dovadă mai mult că tema singură nu poate determina unele valori de stil, stă faptul că în traduceri, făcute cu mare măiestrie artistică, deși tema originalului se păstrează, valorile stilistice pot fi deosebite de acele ale originalului. În versiunea românească a fabulei lui La Fontaine, *Le corbeau et le renard* (Corbul și vulpea), T. Arghezi traduce pe *maître corbeau* și *maître renard* prin *cumătrul corb* și *cumătra vulpe*. Era aceasta singura traducere posibilă? Un alt traducător ar fi putut găsi *jupînul corb* și *jupîneasa vulpe*. Când vulpea i se adresează corbului, La Fontaine o face să vorbească astfel: *Hé bonjour, Monsieur du Corbeau. Que vous êtes joli! que vous me semblez beau!* T. Arghezi traduce astfel aceste versuri: *Măria ta, îi zise, să trăiești! Că tare mîndru și frumos mai ești*. Prin lexic și construcții, traducerea lui Arghezi introduce astfel accente stilistice specifice, pe care originalul nu le conține, deși tema a rămas aceeași. Între temă, adică partea cea mai generală a subiectului, și realizarea ei verbală, se interpune viziunea personală a scriitorului. Faptele de stil o exprimă pe aceasta din urmă, iar nu tema, care rămîne o schemă generală și oarecum abstractă.

Dar figurile de stil? Comparația, personificarea, epitetul, metafora sînt oare elemente nelingvistice ale stilului? Despre personificare, Ilinskaia scrie, după ce citează cîteva versuri din Pușkin: « Caracterul sugestiv al acestor versuri nu depinde de materialul limbii, de nuanța stilistică sau de schimbarea sensului vreunui cuvînt, ci de comparația respectivă în ansamblul ei ». Trebuie să constatăm totuși că dacă același cuvînt intră în mai multe comparații, el poate dobîndi de fiecare dată cîte o altă nuanță de înțeles. Dacă alăturăm versurile lui Eminescu: *Și cînd răsai nainte-mi ca marmura de clară* și (S-o admiri) *Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Corregio*, constatăm că *marmură* înseamnă două lucruri destul de deosebite: o dată ceva clar, strălucitor, altă dată ceva artistic, perfect. De fiecare dată avem deci de-a face cu cîte o altă nuanță semantică, ceea ce alcătuiește, fără îndoială, o realitate lingvistică. Nu putem înțelege deci o comparație poetică, dacă nu precizăm înțelesul cuvintelor în seria lor semantică. Ca și cititorul literaturii, criticul ei trebuie să aibă, în fața textelor, mai înainte de toate o atitudine lingvistică. Și ceea ce observăm cu privire la comparație se poate repeta și în legătură cu celelalte figuri de stil. Personificarea și metafora atîrnă de genul substantivelor. *Pacea* de pildă este în limba germană un substantiv masculin, ceea ce face posibil versul lui Schiller (în *Die Braut von Messina*): *Schön ist der Friede, ein lieblicher Knabe*. Genul *păcii* în românește determină însă alegoria lui P. Cerna în imnul *Către Pace*: *O zee! Nu-î prîntre noi un suflet, să nu poarte Dorința pămîntescului tău rai*. Cerna scrie: *Pămîntul, vechiul tată*, ceea ce n-ar

fi fost posibil în germană sau franceză, unde pământul este de genul feminin (*die Erde, la terre*). Epitetul, la rîndul lui, se leagă de cuvîntul pe care-l determină printr-una sau alta din nuanțele lui semantice. *Adînc* este, la Eminescu, o dimensiune spațială în *genunea cea adîncă* și o calitate morală în *zîmbirea lui deșteaptă, adîncă și tăcută*. Există apoi metafore și epitete care acordă cuvintelor nuanțe de înțeles inexistente în limba comună și care trebuie înțelese ca adevărate creații lingvistice, ca de pildă atunci cînd T. Arghezi, descriind o ceață deasă străbătută de lumina felinarelor electrice, vorbește despre *electricitatea covășită*. Dicționarele ne asigură că termenul *covășit* nu apare decît în expresia *lapte covășit* = lapte închegat și acrit. Același cuvînt folosit pentru a desemna, prin metaforă, un anumit efect de lumină alcătuiește, fără îndoială, o creație lingvistică. Toate figurile de stil se întemeiază deci pe realitatea limbii naționale, ale cărei posibilități le utilizează, le dezvoltă sau le îmbogățeste. Nu este deci posibil de a vorbi despre o stilistică lingvistică și de una nelingvistică. Toate efectele de stil rezultă dintr-o anumită întrebuintare a limbii, a lexicului cu toate varietățile lui semantice, apoi a formelor și construcțiilor ei, încît noțiunea unei stilistici, nelingvistice este o alăturare de cuvinte tot atît de nejustificată ca, de pildă, *fier de lemn* sau *cerc pătrat*. De aceea ni se pare că V. V. Vinogradov are perfectă dreptate atunci cînd consideră distincția amintită drept « o opoziție neclară și nefundată din punct de vedere lingvistic ».

De altfel, nu numai V. V. Vinogradov, dar și alți cercetători sovietici au examinat, cu concluzii asemănătoare, opoziția semnalată mai sus. Astfel, A. V. Fiodorov, în articolul « În apărarea cîtorva noțiuni de stilistică » (*P.l.* 1954, 5, p. 33 urm.), scrie: « Deși stilistica literară este definită de obicei ca o parte a științei literaturii, ca un capitol al poeziei, ea nu poate să nu fie lingvistică. Succesele principale ale filologilor sovietici, realizate în studiile lor asupra limbii și stilului diferiților scriitori, au o bază lingvistică. Lipsa unei baze lingvistice ar amenința stilistica literară cu un pericol foarte real, acela de a se transforma într-o totalitate de afirmații neîntemeiate despre « procedee » sau « imagini » în afara expresiei lor lingvistice, sau — ceea ce nu este mai bine — într-o descriere a imaginilor « cu cuvinte proprii » sau, în cazul cel mai bun, pe baza citatelor, ori, în sfîrșit, într-o serie de caracterizări și aprecieri impresioniste. Pe de altă parte, așa-numita stilistică lingvistică folosește pe scară largă materialul literaturii beletristice, examinîndu-l, într-adevăr, pe plan lingvistic general. Așadar, nu există, pare-se, nici un temei pentru a opune stilistica literară stilisticii lingvistice ». Este adevărat că deși respinge noțiunea unei stilistici nelingvistice, Fiodorov socotește, pe bună dreptate, că în cadrul general al stilisticii există totuși o diferențiere, după cum această știință studiază, pe de o parte, faptele de stil ale limbii întregului popor și așa-zisele « stiluri ale limbii », pe de altă parte, stilul creațiilor literare individuale. « Deși n-avem nici un temei, scrie Fiodorov în concluziile studiului său, să opunem stilistica lingvistică stilisticii literare și deși aceste discipline tratează, parțial, un material comun, o delimitare este totuși posibilă și necesară. Deoarece literatura

beletristică operează cu materialul limbii întregului popor, care, e adevărat, are aici funcțiuni specifice, stilistica literară, în măsura în care baza ei este lingvistică, formează oarecum un domeniu deosebit în cadrul stilisticii lingvistice, în interiorul ei, mărginindu-se însă cu domeniul științei literaturii. Mai corect ar fi să vorbim despre o stilistică a limbii întregului popor, pe de o parte, și despre o stilistică a limbii literare sau despre o stilistică a limbii literaturii beletristice pe de altă parte. Prin această nomenclatură, caracterul raportului lor reciproc devine mai clar ».

Mai există și o altă poziție în determinarea raportului dintre lingvistică și stilistică literară. Lingvistica, se spune, trebuie să studieze operele literaturii frumoase, dar numai în măsura în care aceste opere oglindesc un anumit moment din dezvoltarea limbii literare sau în măsura în care au contribuit s-o îmbogățească. Cercetarea mijloacelor lingvistice individuale ale scriitorilor, adică a mijloacelor lor lingvistice și a măiestriei lor, trebuie să rămână în afară de domeniul de preocupări al specialistului limbii. Este incontestabil că studiul operelor literaturii frumoase, sub raportul felului în care au luat parte la dezvoltarea limbii literare, este o cercetare necesară și care prezintă cel mai mare interes. Când se va scrie istoria limbii literare române în secolul al XIX-lea va trebui să se arate ce datorește ea scriitorilor artiști, nu numai în folosința pe care i-au dat-o artiștii literari ulterior, dar și toți oamenii culți ai epocii. Felul de a vorbi și de a scrie al unui român cult de pe la 1860 era desigur îndatorat scriitorilor artiști din epoca imediat anterioară, poezilor și prozatorilor, istoricilor și oratorilor aceluiași răstimp. N-avem de atunci înregistrări ale limbii literare, obținute prin procedee tehnice, dar textele ziaristilor, ale actelor oficiale, ale oamenilor de știință, vădesc cum particularitățile lexicale, frazeologice și morfologice, felurile construcțiilor, dar și unele amănunte propriu-zis stilistice reproduc pe acele apărute în scrierile beletristice sau în acele manifestări oratorice care, prin preocuparea de artă care le inspira și prin răspîndirea lor scrisă, pot fi considerate că aparțin tot literaturii beletristice. Reproduc aici un fragment dintr-o scrisoare pe care C. A. Rosetti o adresa cititorilor ziarului *Romînul* din 20 martie 1860: *Domnilor, Dacă puținul ce am putut face spre a-mi îndeplini o parte din datoria cea mai sacră a Omului ar fi meritat o rezultată, aș fi fost îndestul răsplătit cu adresa d-v., și care încă a fost făcută chiar în ziua în care am anunțat că ziarul acesta încetează d-a mai apărea în toate zilele, precum și cu aceea ce mi-au trimis patrioții cetățeni ai orașului Ploești, îndată ce au aflat că Romînul va eși numai de trei ori pe săptămînă. Nu tăgăduesc, nici n-ascund că inima mea a bătut de fericire cînd am primit aceste adrese; însă vă rog să nu bănuși un minut măcar c-am simțit această fericire neînțelegînd scopul d-v., și atribuindu-mi mie personale onoarea acestei manifestări. Nu, domnilor, puținul ce am făcut nu numai că nu merită răsplată, pentru că n'am făcut, precum am zis, de cît a mă sili a-mi plăti o parte din tributul ce suntem datori toți a da pe fiecare zi mamei noastre celei mari, dar ceea ce mi s-a dat pîn'acum de către cetățenii și de către alegătorii din București este o răsplată din cele mai mari. Această manifestare dar a făcut*

să palpitate de fericire inima mea pentru că înțeleg că nu se adresează mie ci principiilor stindardului ce servesc; și când o națiune începe a se manifesta în favoarea și pentru susținerea principiilor, este dovada cea mai viuă, și pot zice singura și cea mai mare, că acea națiune a început a avea conștiința de drepturile și datoriele sale, și prin urmare c-a intrat în adevărata și singura cale a mântuirii sale. Autorul folosește deci elemente ale lexicului lui Eliade și Bolintineanu, ca *sacru* și *stindard*, forme eliadiste, ca adverbul *personale*, sau pluralele *principie* și *datorie*, construcții simetrice de felul celor care apar între 1830 și 1860 în proza lui Bolintineanu, Boliac, Negruzzi, Russo¹, precum: *nu tăgăduiesc, nici n-ascund; puținul ce-am făcut nu numai că nu merită răsplată . . . dar ceea ce mi s-a dat acum . . . este o răsplată din cele mai mari; aș fi fost îndestul răsplătit cu adresa dv. . . precum și cu aceea ce mi-au trămis patrioții cetățeni*; expresii ale afectului intens: *a făcut să palpitate de fericire inima mea*, superlativele: *datoria cea mai sacră, o răsplată din cele mai mari, dovada cea mai vie și cea mai mare*, adresare retorică: *Nu, domnilor* etc. Prin lexic, forme, construcții, elemente de stil, scrisoarea lui C. A. Rosetti apare ca un text de limbă literară îndatorat în mare măsură prozei și oratoriei din jurul anului 1848, formate prin contribuția unui Eliade Rădulescu, Bolintineanu, Bălcescu, Boliac etc. Indic aici o simplă cale a cercetării, care prin stabilirea unor locuri paralele ar trebui să arate ce a trecut, în diferitele etape ale dezvoltării limbii literare în secolul al XIX-lea, din limba scriitorilor beletrști în aceea a tuturor celor care, în aceeași vreme, se exprimau în limba literară.

Dar dacă nu se poate sublinia îndeajuns importanța studierii operelor literaturii frumoase din punctul de vedere al contribuției acestora la dezvoltarea limbii literare, rezultă de aici că o astfel de cercetare n-are nimic comun cu studiile de stilistică literară? Oare istoricul limbii va nota în operele scriitorilor numai elemente de lexic, forme ale flexiunii și ale construcției, pentru a urmări apoi difuzarea lor în limba literară a epocii, interzicându-și însă notarea și urmărirea faptelor de stil cuprinse în acele opere? Socotesc că, într-o operă literară, mai importante decât genul substantivelor sau formarea pluralului, sînt expresiile atitudinii scriitorului față de comunicarea lui, de pildă atitudinile lui afective. Acestea din urmă împrumută particularitatea lor cea mai izbitoare textelor literare și ele sînt acele care, răspîndindu-se, colorează limba literară a unei epoci întregi. Intelectualii din epoca următoare revoluției de la 1848 se exprimau, cum arată și scrisoarea lui C. A. Rosetti, printr-o dilatare a expresiei afectului intens, care provenea din literatura vremii, literatură luptătoare, orientată spre mobilizarea energiilor sufletești, necesare realizării aspirațiilor naționale și sociale ale poporului. Deși n-avem încă o cercetare asupra stilisticii operelor literare din jurul anului 1848, putem spune totuși, pe baza unei străbateri a textelor, că hiperbola, realizată prin termeni drastici sau prin superlative, face parte dintre

¹ Asupra construcțiilor simetrice în fraza acestei epoci, pe care le atribuie influenței franceze, v. P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ed. II, 1927, pag. 198, urm.

mijloacele stilistice mai mult folosite de pașoptiști. Acest mijloc împrumută scrisorii lui C. A. Rosetti, împreună cu particularitățile ei morfologice și sintactice, caracterul ei de epocă. Studiile de stilistică literară sînt menite deci a da istoricilor limbii unele din elementele cele mai prețioase pentru aprecierea rolului jucat de literatura beletristică în dezvoltarea limbii literare. Cred că și din acest punct de vedere este de dorit ca stilistica literară să nu fie despărțită de celelalte ramuri ale lingvisticii.

Ajungem astfel la cea din urmă dintre obiecțiile care se pot ridica împotriva înglobării stilisticii literare în domeniul stilisticii așa zise « lingvistice », adică al stilisticii limbii întregului popor și al « stilurilor limbii ». Numai aceasta din urmă ar studia fapte generale și spontane, cum sînt în realitate toate faptele de limbă, în timp ce cea dintîi s-ar ocupa cu fapte individuale și voite, calități prin care aceste fapte ar ieși din domeniul faptelor lingvistice propriu-zise. Poziția aceasta a fost, cu întemeieri variate, aceea a lui Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, 2 vol., 1909, ediția a II-a 1919-1921 și, în literatura noastră științifică, a acad. I. Iordan, într-o lucrare mai veche a sa, care este de altfel cea mai completă pe care o posedăm în domeniul specialității noastre, *Stilistica limbii romîne*, 1944. Definindu-și obiectul cercetării, acad. I. Iordan scrie la începutul tratatului său: « Stilistica, așa cum o concep criticii și esteții literari, se ocupă, în general, numai de mijloacele de expresie care diferă de la un scriitor la altul de ceea ce este sau pare a fi individual, adică nou, la fiecare . . . Stilistica lingvistică diferă fundamental de cea estetică. Fiind o ramură a lingvisticii, obiectul ei de cercetare îl constituie *limba*, nu stilul, așadar mijloacele de expresie ale întregii colectivități vorbitoare, nu ale unui singur individ sau ale unei singure opere. Afară de asta, ea studiază *tot* materialul lingvistic existent la un moment dat, nu numai particularitățile care *urmăresc* efecte artistice ». Pe baza acestor considerații, acad. I. Iordan crede că poate să-și însușească definiția lui Ch. Bally, pe care o rezumă: « Stilistica se ocupă cu studiul mijloacelor de expresie ale vorbirii unei comunități lingvistice din punctul de vedere al conținutului lor afectiv ».

Astăzi, în lumina noilor cercetări, aceste delimitări trebuie revizuite. Mai întîi, după cum am văzut, separarea radicală dintre stilistica limbii generale și stilistica literară a devenit greu de făcut. Această greutate se accentuează dacă luăm în considerație împrejurarea că, în realitate, stilul operelor literaturii frumoase utilizează fapte stilistice ale limbii întregului popor, inclusiv așa-zisele « stiluri ale limbii », asupra cărora vom reveni în curînd. Este oare posibil a-l studia pe Creangă și pe Caragiale, pe Rabelais și pe Cervantes, pe Balzac și pe Gogol, fără a ține seama de tot ce a împrumutat creația lor din limba poporului în întregimea ei, din toate variantele ei fonetice cu valoare expresivă, din toate nuanțele semantice ale fondului ei principal și mobil de cuvinte, din toate nuanțele de stil legate de formele și construcțiile ei, din locuțiunile și proverbele ei? De altfel, una din metodele pe care le utilizează stilistica zisă lingvistică este tocmai urmărirea anumitor expresii și forme în întrebuițarea pe care le-au

dat-o scriitorii realiști, reputați pentru fidelitatea cu care transcriu limba vorbită. Căci se poate întâmpla ca tocmai urmărirea felului de a se exprima al unui anumit subiect vorbitor, ales la întâmplare, să scoată în evidență feluri cu totul individuale ale exprimării sau unele ecouri din limba scrisă și artistică, în timp ce expresiile și formele atestate de scriitorii realiști, ca în dialogurile personajelor lor, au un caracter de neîndoieală autenticitate. Nu este sigur că graiul oricărui moldovean manifestă particularitățile limbii vorbite în Moldova, dar aceste particularități sînt absolut sigure în atestarea lui Creangă. Stilul limbii întregului popor se reflectă deci mai bine în anumite opere ale scriitorilor: un alt motiv pentru care este cu totul nejustificată disocierea stilisticii zise lingvistice de stilistica literară.

Este adevărat totuși că deși limba scriitorilor utilizează elemente ale limbii întregului popor, ea poate da acestor elemente o coloratură stilistică deosebită, după natura sistemului lingvistic al operei literare întregi sau a unei părți a ei. În această privință, este interesant exemplul dat de romanistul R. G. Piotrovski în articolul « Despre unele categorii stilistice » (*P.l.*, 1954, 1, p. 80). Piotrovski observă că formele pers. I și II a perf. simplu pl. (*nous marchâmes, vous marchâtes, nous fîmes, vous fîtes*) au astăzi pentru francezi un colorit stilistic arhaic-livresc. Cînd însă Voltaire întrebuițează aceste forme în povestirea *Candide* și anume acolo unde Çunégonde îi spune iubitului ei, de care fusese multă vreme despărțită: *Il faut . . . que vous m'appreniez tout ce qui vous est arrivé depuis le baiser innocent que vous me donnâtes et les coups de pieds que vous reçûtes*, formele perf. simplu dobîndesc o coloratură ironic-sarcastică. Aceeași formă are o coloratură sentimental-patetică în vorbirea lui Pierre Nozière către o femeie iubită în tinerețe, în scrierea autobiografică a lui Anatole France, *Le livre de mon ami: Que vous fûtes belle, lui dis-je un jour, madame, et combien admirée*. Valorile stilistice ale limbii generale se modifică, se colorează cu un reflex deosebit, prin vecinătățile lor cu nuanțele stilistice ale altor cuvinte și expresii și, în general, prin introducerea lor în sistemul lingvistic individual și relativ autonom al operei. Îmbogățind astfel valorile stilistice ale limbii generale, scriitorul pune la dispoziția tuturor membrilor unei comunități lingvistice, mijloace noi de expresie stilistică. Expresia ironiei sarcastice și a sentimentalității patetice au cîștigat noi mijloace, prin folosința pe care Voltaire și Anatole France au dat-o perf. simplu arhaic. Are deci dreptate Piotrovski atunci cînd, comentînd exemplele de mai sus, conchide prin relevarea legăturii dintre stilul individual și limba întregului popor, și, prin urmare, între cele două discipline lingvistice care le studiază: « Stilul individual, scrie Piotrovski, este una din formele de existență a limbii întregului popor, iar procedeele stilului individual se bazează pe normele limbii întregului popor. Totodată însă, între folosirea individual-artistică a limbii și normele limbii întregului popor, mai există un aspect al acțiunii lor reciproce. Scriitorul, exprimînd realitatea cu ajutorul unor imagini, alege acele mijloace ale limbii care reproduc în modul cel mai precis, mai complet și mai expresiv, imaginea respectivă. Scriitorul obține

această precizie, plinătate și expresivitate, scoțînd la suprafață nuanțele cele mai fine stilistico-semantice ale unor cuvinte și forme gramaticale, nuanțe uneori imperceptibile în limba de toate zilele. Mai mult, reliefînd complet aceste nuanțe, scriitorul le precizează și le șlefuiește în creația sa individual literară, le fixează în norma literară națională și, prin aceasta, contribuie la perfecționarea continuă a limbii întregului popor ».

Trebuie să adăugăm că și elementele de stil ale limbii generale apar totdeauna într-un anumit sistem, vădesc anumite legături între ele. Un subiect vorbitor nu folosește de obicei oricare elemente ale limbii, din tezaurul ei de cuvinte, forme și construcții, ci pe acelea care se compun între ele într-o anumită unitate, prin care se manifestă o anumită atitudine a celui ce vorbește față de obiectul comunicării sale. Tot astfel și acei ce scriu se mențin în unitatea unei anumite structuri lingvistice cu coloratură stilistică. Pornind de la astfel de observații, s-a construit noțiunea « stilurilor limbii » sau a « stilurilor funcționale », cu un rol însemnat în lingvistica sovietică. Printre diferitele probleme ale dezbaterii purtate în *Voprosî Iazîkoznanîia*, aceea a întemeierii noțiunii de « stil al limbii » a fost una din cele mai discutate. Ea a fost chiar prilejul începerii acestei dezbateri atât de fructuoase. Lingvistul I. S. Sorokin într-un referat (*P.L.* 1954, 2, p. 51 urm.) tăgăduise existența stilurilor limbii, pentru motivul că orice comunicare are un stil individual și pentru acela că între felurile manifestări ale limbii scrise, există neîncetate împrumuturi stilistice. Astfel, analizînd o pagină spicuită în scrierile marelui fiziolog Secenov, Sorokin relevase în acest text științific diferite elemente ale stilului literar, precum expresiile emoționale, expunerea narativă, adresarea retorică etc. I s-a obiectat lui Sorokin că, dacă se poate observa într-un text amestecul anumitor stiluri, este evident că aceste stiluri există. După cum subiectele vorbitoare sau persoanele care scriu aleg anumite cuvinte și expresii, o anumită frazeologie, forme determinate ale construcției sau contextului, în raport cu domeniul de activitate în sfera căruia se face comunicarea, cu situația socială sau cu felurile relațiilor dintre cei ce se găsesc în raport de comunicare, aceasta dobîndește un caracter stilistic determinat. Uneori existența acestui stil al limbii devine evidentă în particularitățile aparent cele mai neînsemnate ale comunicării. În această privință este foarte interesantă observația făcută de Piotrovki (*art. cit.*, *P.L.*, 1951, 1, p. 70) cu ocazia alcătuirii atlasului său dialectologic. Anchetînd pe țărani moldoveni, Piotrovski a observat că forma dialectală a articolului posesiv *a* pentru toate genurile și numerele este înlocuită cu forma literară *al*, atunci cînd acest articol posesiv însoțește un cuvînt « savant ». Țăranii moldoveni spun deci *un cal a meu*, dar *un creion al meu*. Folosirea unui cuvînt mai nou și de proveniență cultă obligă deci pe vorbitori să se deplaseze în sfera altui stil al limbii, din stilul familiar în cel cult, cu repercusiuni asupra sunetelor și formelor folosite. Constatarea lui Piotrovski are un caracter experimental. Aproape toți participanții la discuția amintită au confirmat existența stilurilor limbii, adică stilul administrativ sau comercial, jurnalistice, judecătoresc sau știin-

țific, familiar sau al politeței înalte etc. În general s-a acceptat, cu unele rectificări, definiția lui V.V. Vinogradov: « Stilul limbii este un sistem de mijloace de expresie, închis din punct de vedere semantic, limitat din punct de vedere expresiv și organizat în mod adecvat, care corespunde unuia sau altuia dintre genurile literaturii sau ale scrisului, uneia sau alteia dintre sferile de activitate socială (de exemplu stilul actelor oficiale și comerciale, acel întrebuițat în instituțiile publice, acel telegrafic etc.), uneia sau alteia dintre situațiile sociale (de exemplu stilul solemn, al politeței pronunțate etc.), unuia sau altuia dintre caractererele relațiilor de limbă între diferiți membri sau diferite pături ale societății ». Mai târziu, în bilanțul întregii discuții (P.L. 1955, 1), Vinogradov a adus unele retușări definiției sale mai vechi. A recunoscut că stilurile limbii se găsesc în interacțiune, că ele se pot înlocui reciproc atunci când scopul comunicării cere acest lucru, că într-o comunicare aparținând unuia dintre stilurile limbii pot apărea elemente stilistice individuale și că raportul dintre stilul standardizat și cel individual variază după natura comunicării: elementul standardizat este precumpănitor în actele oficiale, în instructajul tehnic sau administrativ, în informația sau chiar în articolul de ziar; elementul individual precumpănește însă în operele literaturii frumoase, deși acestea, pentru scopurile caracterizărilor lor, pot întrebuița toate stilurile limbii.

Ceea ce ne interesează, în special, în legătură cu discuția despre stilurile limbii este constatarea că un element *intențional* există în toate formele comunicării, nu numai în acele care în operele literaturii iau un caracter artistic. După cum am văzut mai sus, una dintre rațiunile invocate de Bally și Iordan pentru necesitatea despărțirii dintre stilistica zisă lingvistică și stilistica literară, era faptul că pe când cea dintâi se ocupă numai de fapte de limbă cu un caracter spontan, cea de a doua se ocupă de fapte de limbă, care urmăresc ceva, își propun un scop, vădesc adică un caracter intențional. Iată însă că, în lumina analizei stilurilor limbii, se dovedește că orice subiect vorbitor sau orice scriitor manifestă, pînă în amănuntele comunicării lor, o anumită intenție stilistică, intenția de a exprima sfera de activitate sau situația socială etc. Când ascultăm pe cineva, primim nu numai o știre, dar și cunoașterea atitudinii vorbitorului față de știrea comunicată, aflăm adică ceva despre apartenența lui socială sau despre profesia sa, despre gradul lui relativ de cultură etc., adică o impresie stilistică. În legătură cu aceasta s-a pus problema dacă se poate vorbi de vreo neutralitate stilistică a unei construcții lingvistice. Trec, de obicei, drept neutre, cuvintele și formele limbii literare, ale limbii normate. Totuși limba literară însăși își dă la iveală nuanța ei stilistică, atunci când se detașează pe fondul unui alt stil al limbii. În sensul acestei observații, sînt foarte edificatoare exemplele aduse de Piotrovski: « În piesa lui M. Gorki, « Azilul de noapte », pe fondul popular al limbii majorității personajelor, cea mai colorată din punct de vedere stilistic este limba literar « neutră » a baronului și a actorului. Un procedeu artistic analog, găsim în romanul lui H. Barbusse « Focul ». Limba tuturor soldaților din pluton este dialectală sau

familiară; pe acest fond vorbirea literară a subofițerului Bertrand are o nuanță stilistică clară, servind ca mijloc de caracterizare stilistică a eroului, care își dă seama în modul cel mai conștient și mai just de esența imperialistă a luptei soldatului ». Dar dacă *intenția* stilistică este atât de generală în toate formele comunicării, nu trebuie oare renunțat la despărțirea radicală dintre faptele de stil ale limbii generale și acele ale operelor literare și, prin urmare, între stilistica zisă lingvistică și stilistica literară? După toate cele arătate mai sus, stilistica literară apare ca o ramură a stilisticii generale și a lingvisticii.

Caracteristica stilului operelor frumoase, printre celelalte fapte de stil ale limbii, stă în faptul că, utilizând toate posibilitățile stilistice ale unei limbi naționale și toate stilurile limbii, cărora le adaugă valori stilistice noi, le grupează pe toate deopotrivă într-un mod propriu, capabil să exprime concepțiile, sentimentele și viziunea, întreaga personalitate a artistului creator. În operele frumoase ale unei literaturi, posibilitățile stilistice ale unei limbi sînt duse pînă la gradul cel mai înalt al realizării lor. Dar pentru acest motiv nu trebuie să le despărțim de restul mijloacelor stilistice ale limbii, nici să renunțăm a le studia cu mijloace lingvistice.

S-a mai pus problema dacă stilul beletristic este sau nu unul din stilurile limbii. S-ar putea susține că, în caz afirmativ, studiile despre stilul operelor ar aparține stilisticii zise lingvistice, deoarece ele ar stabili atunci fapte oarecum generale. Problema existenței sau neexistenței unui stil beletristic a apărut și în dezbaterile sovietică. Pentru cercetătorii V. G. Admoni și T. I. Silman, în articolul « Alegerea mijloacelor lingvistice și problemele stilului » (*P.L.*, 1954, 4, p. 55 urm.), singura caracteristică a stilului literaturii beletristice este faptul că el concentrează întreaga varietate a stilurilor unei limbi naționale. Spre deosebire de acești cercetători, V. D. Levin (« Despre unele probleme ale stilisticii », *P.L.*, 1954, 5, p. 45 urm.) neagă existența unui stil funcțional al literaturii beletristice, deoarece acestea nu fac altceva decît să folosească posibilitățile stilistice ale limbii comune. Chiar procedeele inversiunii, ale elipsei sau ale repetiției, care trec uneori drept mijloace stilistice specific poetice, sînt prezente în vorbirea comună, unde artiștii literari le-au putut găsi, înainte de a le folosi în operele lor. Cu toate acestea, dacă urmărim procedeele stilului artistic după ordinea în care ele se succed în istoria limbii și a literaturii, nu putem să nu observăm că totdeauna după un mare poet sau prozator, unele din elementele limbii și stilului lor intră în folosința mai mult sau mai puțin generală. Există serii stilistice - istorice. Alecsandri, Eminescu, Caragiale, Coșbuc, Sadoveanu, Arghezi au răspîndit, în epoca lor, un mod de a folosi limba în sens artistic, o preferință pentru anumite elemente ale lexicului și pentru anumite construcții, pentru anumite epitete și metafore, care și-au găsit imitatori. În acest sens limba operelor beletristice alcătuiește, în jurul sau în succesiunea marilor scriitori, unul dintre stilurile limbii. Dar este tocmai rolul marilor creatori de a descompune aceste stiluri beletristice ale limbii, adică de a elimina convenția stilistică autorizată de un model anterior plin de prestigiu și de a sili

elementele limbii să intre într-o sinteză stilistică nouă și originală. Stilistica literară trebuie să se ocupe de ambele aceste fenomene, adică și de stilurile beletristice ca stiluri ale limbii, și de noile sinteze stilistice create de artiștii originali, fără a putea spune că numai în primul caz stilistica literară ar avea un caracter lingvistic.

Interesul oarecum practic de a stabili caracterul lingvistic al cercetărilor de stilistică literară pornește de la constatarea că istoria și critica literară acordă un spațiu restrâns, și nu totdeauna bine ocupat, acestor cercetări. În locul unor observații exacte asupra chipului în care artiștii literari utilizează instrumentul obștesc al limbii, pentru a exprima concepția și viziunea lor despre lume, adeseori criticii și istoricii literari se mulțumesc cu simple considerații, impresioniste, în care se strecoară subiectivismul și arbitrariul, sau cu afirmații atât de generale, încât ele se pot aplica oricărui scriitor și oricărei opere. Citesc într-o culegere de studii critice aceste considerații asupra lui Creangă: « Realismul operei lui Creangă se manifestă și în ceea ce privește zugrăvirea veridică, plină de plasticitate a personajelor ». Un alt critic se ocupă de *Nunta Zamfirei* a lui Coșbuc: « Toate etapele ceremoniei sînt consemnate cu exactitate și cu o vie putere de reliefare a amănuntului semnificativ. Una dintre cele mai frumoase strofe ale poeziei e aceea care zugrăvește cu o artă desăvîrșită imaginea horei pornite în fața bisericii în vremea cununiei. . . Însuflețirea ospățului e transmisă cu tot patosul care-l caracterizează pe un țăran sfântos în momentele de voie bună » etc. Ce înseamnă oare *zugrăvire veridică, plină de plasticitate, vie putere de reliefare, artă desăvîrșită* etc. ? Desigur, toate aceste constatări nu spun mare lucru în raport cu trăsăturile de stil, pe care doresc să le caracterizeze, deoarece ele ar putea fi aplicate, cu aceeași îndreptățire, altor scriitori și altor opere. *Vie putere de reliefare și artă desăvîrșită, zugrăvire veridică* se pot găsi nu numai la Coșbuc și Creangă, dar la nenumărați alți scriitori. Felul propriu al oricărui scriitor în exprimarea imaginilor fanteziei, ale sentimentului și concepției lui nu poate fi pus în lumină decît stabilind, cu mijloace lingvistice, din ce domeniu al lexicului își culege poetul cuvintele, care dintre acestea revin cu o insistență semnificativă, ce părți de cuvînt sînt mai deseori întrebuințate, ce expresii și locuțiuni i se prezintă, care este felul construcțiilor folosite mai des, dacă expunerea lui se apropie de tipul limbii vorbite sau scrise, din ce domeniu își extrage de preferință termenii metaforelor și comparațiilor sale, care sînt stilurile limbii pe care le utilizează, în ce chip conținutul este exprimat prin sonoritatea cuvintelor și prin cadența frazelor, prin ordonarea contextului, dacă scriitorul preferă unul sau altul dintre modurile expunerii: descrierea, narațiunea sau dialogul, dacă folosește stilul direct sau indirect sau dacă, în expunerea sa, introduce expresiile personajelor zugrăvite, prin efectul stilului indirect liber, și alte multe particularități de limbă prin care caracterizarea impresionistă, vagă sau prea generală, poate deveni științifică, precisă și adecvată. Pentru a ajunge la astfel de caracterizări, criticul și istoricul literar trebuie să-și însușească disciplina lingvistică și să-i aplice metodele. Dar această exigență nu se va realiza dacă ei vor afla că stilistica literară nu are nimic de-a face cu lingvistica. Nici scriitorii

care n-au răspuns pînă acum sarcinii pe care revoluția culturală le-a încredințat-o nu vor face progresele dorite, dacă nu li se va atrage atenția că arta lor trebuie să rezolve, desigur nu în mod exclusiv, dar într-o măsură destul de însemnată, probleme de expresie și limbă.

Astăzi inițiativa studiilor de stilistică literară aparține lingviștilor și criticilor literari care au înțeles importanța științei limbii pentru cercetările lor. Dificultățile metodice pe care toți aceștia le mai întâmpină provin însă din faptul că unii lingviști, ca oameni de știință, se călăuzesc de maxima, provenită din antichitate, de la Aristoteles, potrivit căreia *nu există decît o știință a generalului*. Evident orice știință, prin urmare și lingvistica, trebuie să construiască noțiuni, să le definească precis și să le clasifice, să stabilească tipuri și legi. Dar maxima eficiență a omului de știință apare acolo unde, folosind deasă plasă a generalităților sale, se dovedește a fi în stare să prindă, adică să înțeleagă și să explice fenomenele concrete și individuale. Și după cum medicul cel mai bun este acela care, înarmat cu toate noțiunile și legile anatomiei și histologiei, ale chimiei biologice, ale fiziologiei și ale patologiei ș.a.m.d., devine în stare să înțeleagă starea unui bolnav anumit, într-o condiție asemănătoare se găsește și lingvistul. Întinsele cunoștințe despre limbă ale acestuia își găsesc una din aplicările lor cele mai fericite în înțelegerea multiplelor fapte de limbă din care se constituie o operă literară. Cercetarea stilului beletristic constituie una din formele cele mai mature ale științei lingvistice. Criticii și istoricii literari răspund unei sarcini importante a cercetării lor, însușindu-și această știință.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

FONEMELE LIMBII ROMÎNE

DE

ACAD. E. PETROVICI

Sistemul fonematic schițat în prezentul articol a stat la baza primei redactări a capitolului despre fonemele limbii române al *Gramaticii limbii române* a Academiei R.P.R. (vol. I, p. 55—101). Majoritatea membrilor colectivului de redactare a *Gramaticii* a fost de părere că această prezentare a sistemului fonemelor românești conține prea multe lucruri noi, discutabile, de aceea ea trebuie refăcută în sensul foneticii românești tradiționale.

În cursul discuțiilor din sînul colectivului de gramatică al Institutului de lingvistică din București s-a afirmat că sistemul fonematic propus de mine este valabil numai pentru o seamă de graiuri regionale, dar nu pentru limba română literară, care posedă un sistem fonematic bogat în diftongi și triftongi¹, prezentînd consoane palatalizate (moi, muiate) numai la sfîrșit de cuvînt².

Este adevărat că sistemul fonemelor românești mi-a fost sugerat în primul rînd de graiurile noastre regionale pe care le-am cunoscut în cursul anchetelor dialectale întreprinse pentru *Atlasul lingvistic român*. Cele două expuneri asupra corelațiilor de timbru pe care le-am publicat în « Studii și cercetări lingvistice » se bazează în mare parte pe materialul *Atlasului*³. Ca o urmare a acestor discuții, mi-am pus întrebarea, dacă nu cumva felul meu de a concepe sistemul fonematic al limbii române literare nu e decît o încercare de

¹ Vezi Gramatica limbii române, București, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 60 urm.

² Ibid., p. 70 urm.

³ E. Petrovici, Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română, SCL, I, p. 172 urm.; id. Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română, SCL, III, p. 127 urm.

a forța realitățile fonetice ale limbii române literare ca să intre în schema structurii fonemate a graiurilor regionale. M-am întrebat de asemenea dacă, stabilind un sistem fonematic identic (sau aproape identic) pentru graiurile regionale și limba noastră literară, între care se constată deosebiri apreciabile de pronunțare, nu trătez cumva problemele de fonetică în mod structuralist. Mi s-au părut structuraliste și schemele care arată simetria sistemului fonematic al unei limbi.¹ De atunci am continuat însă adâncirea studiului din punct de vedere funcțional al fonemelor românești, atât ale limbii literare cât și ale graiurilor regionale, descoperind noi fapte ², care m-au întărit în convingerea că toate graiurile noastre regionale, inclusiv graiul muntenesc și limba literară, au un sistem fonematic bazat pe principii identice. Discuțiile avute cu colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din București ³ și cu acad. Al. Rosetti ⁴ m-au convins că obiecțiile care se aduc sistemului fonematic stabilit de mine nu-i zdruncină valabilitatea ⁵. Mi-am întărit convingerea că schemele care arată simetria sistemelor fonemate nu sînt structuraliste ⁶. Pentru continuarea studiilor mele asupra fonematicii limbii române discuțiile purtate în anii 1952 și 1953 în Uniunea Sovietică ⁷ asupra problemei fonemului mi-au fost de un mare ajutor, convingîndu-mă că sistemul fonematic al limbii române pe care l-am stabilit pe baza studiului funcțional consecvent al sunetelor graiurilor regionale românești este valabil și pentru limba română literară. Cred că e bine ca acest sistem fonematic să fie cunoscut și discutat în cercuri cât mai largi.

★

Înainte de a trece la prezentarea sistemului fonematic al limbii române, să explicăm în câteva cuvinte ce se înțelege prin termenii de fonem și de variante poziționale ale fonemelor. Se numește fonem sunetul limbii considerat ca cea mai mică unitate fonică avînd funcțiunea de a deosebi învelișul sonor al cuvintelor și

¹ Vezi E. Petrovici, Unele probleme de fonetică în lumina învățaturii staliniste despre limbă, « Limba română », II (1953), fasc. 3, p. 17 urm. (vezi în deosebi p. 24 și 25). Același lucru l-am susținut și într-o conferință ținută la Institutul de studii Romîno-Sovietic.

² Vezi E. Petrovici, Rimele românești din punct de vedere fonologic, « Limbă și literatură », 1955, p. 273 urm.

³ Vezi Cercetări experimentale asupra diftongilor românești, SCL, VI, p. 7 urm.; Noi cercetări experimentale asupra diftongului românesc *ea*, SCL, VI, p. 183 urm.

⁴ Vezi Al. Rosetti, Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului *ea*, SCL, VI, p. 25 urm.; id., « Fonetica » în « Gramatica limbii române », vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1954, SCL, VI, p. 161 urm.; id., Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate, SCL, VI, p. 199 urm.

⁵ Vezi E. Petrovici, Contribuții la Studiul fonemelor limbii române, SCL, VI, p. 29 urm.; id., « Fonetica » în « Gramatica limbii române », vol. I, SCL, VI, p. 163 urm.; id., Rimele românești din punct de vedere fonologic, « Limbă și literatură », 1955, p. 273 urm.

⁶ Vezi Al. Graur, Studii de lingvistică generală, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 19, nota 1.

⁷ Vezi periodicul Secțiunii pentru literatură și limbă a Academiei de Științe a U.R.S.S., Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R. Otdelenie literaturî i iazîka, XI, XII.

morfemelor. S-a simțit nevoia creării termenului de fonem, deoarece termenul de sunet se aplică în general în fonetică pentru a denumi nuanțele fonemelor lipsite de vreo însemnătate funcțională. Prin termenul de fonem se relevă rolul funcțional și social al sunetului în sistemul limbii.

Deosebindu-se între ele, fonemele disting și învelișul sonor al cuvintelor și al formelor gramaticale.

În cursul vorbirii fonemele se succed unul după altul într-o înlanțuire strânsă. Prin persistența unor poziții ale organelor vorbirii caracteristice fonemului precedent și prin anticiparea unor mișcări ale acestor organe necesare articulării fonemului următor, adică prin așa-numita coarticulație, toate fonemele unui cuvânt se leagă strâns între ele, se întrepătrund, modificându-se fiecare sub acțiunea fonemelor vecine, prezentând nuanțe determinate de poziție. Astfel vocalele urmate de un *n* sînt de obicei nazalizate în a doua jumătate a duratei lor. Uneori nazalizarea este completă (de ex. vocala *u* sau *î* în cuvinte ca *uns*, *însă* etc.). Consoana *n* urmată de *k* (*c*), *g* își modifică articulația lingvală, care din dentală (în urma atingerii vârfului limbii de alveolele incisivilor superiori) devine velară (prin atingerea rădăcinii limbii de vâlul palatului, ca pentru *k*, *g* următori, în cuvinte ca *bancă*, *lîngă* etc.). Nuanțele acestea determinate de poziție, de mediul fonetic în care se găsește fonemul, se numesc variante poziționale ale fonemelor.

Foneticienii dau adeseori numele de sunete și variantelor poziționale. Se vorbește de pildă despre sunetul *n* velar (în *luncă*, *lungă* etc.), deosebit de *n* dental (în *bun*, *punte*, *unde* etc.). În limba română, însă, cele două varietăți de *n* n-au funcțiuni deosebite, căci nu există două cuvinte românești care să se deosebească numai prin aceea că unul are un *n* dental, iar al doilea un *n* velar, deoarece acesta din urmă e condiționat de *k* sau *g* următori. În această poziție un român nu poate rosti decît un *n* velar, care apare numai în această poziție. Nazala dentală și cea velară nu ajung așadar niciodată să stea în poziții identice, ca să poată deosebi cuvintele. Cazul nazalelor *n* și *m* este însă diferit. Acestea pot sta în poziții identice și deci pot deosebi cuvintele (de ex. *rană* ~ *ramă*, *brună* ~ *brumă*, *nor* ~ *mor*, *han* ~ *ham* etc.). Sunetele *n* și *m* sînt prin urmare unități fonice care deosebesc cuvintele; ele sînt foneme independente. Iar sunetele *n* dental și *n* velar, prin aceea că se deosebesc unul de altul, nu pot deosebi cuvintele; ele sînt variantele poziționale ale unui singur fonem.

Adeseori e foarte greu de stabilit dacă o varietate de sunet este un fonem independent sau numai o variantă a vreunui fonem, înrudit din punct de vedere articulativ și acustic cu această varietate de sunet. Pentru a decide dacă deosebirea dintre două sunete apropiate articulativ și acustic este fonematică, adică necondiționată de poziție, sau nefonematică, adică condiționată de poziție, analiza unităților fonice care compun cuvintele trebuie făcută ținîndu-se seamă de întregul sistem fonematic al limbii respective. Făcută mecanic, izolată de întregul sistem fonematic al limbii, ea duce la concluzii eronate.

Astfel se spune obișnuit că un cuvînt ca *lunea* este compus din cinci foneme *l, u, n* și diftongul *ea*. Se susține că deosebirea dintre cuvintele *luna* și *lunea* e constituită de deosebirea dintre *a* și diftongul *ea*. Într-adevăr în a doua silabă a cuvîntului *lunea* se rostește un *a* precedat de un așa-numit *e* semivocalic. Dar *luna* și *lunea* prezintă și altă deosebire. Anume, *n* din *lunea* are o articulație suplimentară a dosului limbii la palat, adică în cursul duratei lui *n* limba este în poziția lui *e* sau *i*. Un astfel de *n* se notează fonetic $\overset{i}{n}$. *Luna* se deosebește de *lunea* pe de o parte prin deosebirea dintre *n* și $\overset{i}{n}$, pe de alta prin deosebirea dintre *a* și *ea*. Care dintre aceste deosebiri este fonematică? Toți fonologii sînt de acord că în sistemul fonematic al limbii romîne $\overset{i}{n}$, adică *n* palatalizat (muiat), este un fonem diferit de *n* și se întîlnește la sfîrșit de cuvînt. Prin opoziția $n \sim \overset{i}{n}$ (notat de obicei \acute{n}) se deosebesc singularele *an, ban, bun, sprinten* etc. de pluralele *ań, bań, buń, sprinteń* etc. (scrise ortografic *ani, bani, buni, sprinteni*). Prin aceeași opoziție se deosebește persoana I a verbelor *adun, închin, sun* etc. de persoana a II-a *adun, închin, suń* etc. (ortografic *aduni, închini, suni* etc.)¹. Însuși substantivul *lunea* are forma nearticulată *luń*. Deosebirea $n \sim \acute{n}$ este așadar fonematică; *n* și \acute{n} sînt două foneme autonome. În schimb deosebirea *a ~ ea* nu este fonematică. În cuvîntul *lunea*, diftongul *ea* se datorește faptului următor: Prin adăugarea la forma nearticulată *luń*, care e un substantiv feminin, a articolului hotărît fem. sg. *-a* se obține forma *luńa*, în care \acute{n} (*n* palatalizat) e urmat de un *a*. Deoarece pentru \acute{n} dosul limbii este în poziția aproximativă a lui *i* sau *e*, trecerea din poziția *i* (sau *e*) în poziția *a* nu se poate face instantaneu; deplasarea aceasta a limbii se face în cîteva sutimi de secundă. În acest scurt interval de timp între \acute{n} și *a* următor apare un sunet de trecere avînd timbrul lui *e*. Este așa-numitul *e* semivocalic. Așadar *ea* a luat naștere prin modificarea lui *a* sub acțiunea consoanei precedente palatalizate. Din cele spuse rezultă că în *luna* și *lunea* deosebirea $n \sim \acute{n}$ este necondiționată, fonematică (deoarece se întîlnește și la sfîrșit de cuvînt, unde nu poate fi condiționată de o vocală următoare), iar deosebirea *a—ea* este condiționată (deoarece « diftongul » *ea* este condiționat de existența unei consoane palatalizate precedente), deci este nefonematică. « Diftongul » *ea* este o variantă pozițională a fonemului « a », determinată de existența unei consoane palatalizate precedente. Acest « diftong » nu apare niciodată în altă poziție decît după consoană palatalizată, căci în pronumele *ea, aceea*, în substantive articulate ca *aleea, epepeea* etc. și în formele verbale ca *atenuează, creează* etc. se rostește consoana iod (numită și *i* consoană sau semivocala *i*) urmată de *a*: *ia*.

Ținînd seamă de întregul sistem fonematic al limbii romîne trebuie așadar să considerăm consoanele dinaintea « diftongului » *ea* ca foneme consonantice palatalizate iar « diftongul » *ea* ca o variantă pozițională a fonemului vocalic « a ».

¹ Vezi Gramatica limbii romîne, Ed. Academiei R.P.R., I, p. 71 -- 72.

Aplicînd metoda analizei deosebirilor fonematice și nefonematice dintre sunete ținînd seamă de întreg sistemul fonematic romînesc, ajungem la concluzia că nu numai « diftongul » *ea* după consoană este o variantă pozițională a fonemului vocalic « a », ci și diftongul *oa* după consoană, precum și triftongul *eo* (*ioa*) după consoană. Fonemul « a » prezintă așadar după consoană variantele poziționale *a*, *ea* (*ia*), *oa* și *eo* (*ioa*) (în cuvinte ca *tacă*, *gară*, *teacă*, *gheară*, *maghiar*, *toacă*, *doar*, *leoarcă*, *aripioară*, în transcriere fonematică, adică notînd numai fonemele fără a ține seamă de variantele poziționale: *takă*, *gară*, *t'akă*, *ġară*, *maġar*¹, *t°akă*, *d°ar*², *l°arkă*, *arip°ară*). În cuvintele *tacă*, *gară*, înaintea fonemului « a » avem consoane nepalatalizate, neutre (*t*, *g*) ; în *teacă*, *gheară*, *maghiar* avem consoane palatalizate, moi sau muiate (*t'*, *ġ*) ; în *toacă*, *doar* consoane labializate, mai precis labio-velarizate, rotunjite (*t°*, *d°*), iar în *leoarcă*, *aripioară*, înaintea fonemului « a » avem consoane labio-palatalizate, muiate-rotunjite (*l°*, *p°*). Asupra acestor patru serii de foneme consonantice vom reveni în capitolul următor.

Prin același procedeu se poate stabili că și « diftongul » *eo* (*io*) după consoană, în cuvinte ca *badeo*, *Corbeo*, *șchiop* (în transcriere fonematică *bad'o*, *Korb'o*, *șk'op*), este o variantă pozițională a fonemului vocalic « o », iar « diftongul » *iu* după consoană, în cuvinte ca *Galațiul*, *cîștiul*, *Botoșaniul* (în transcriere fonematică *Galaț'ul*, *kîșt'ul*, *Botoșan'ul*), este o variantă pozițională a fonemului vocalic « u ».

Aplicînd aceeași metodă constatăm că vocalele *ă-e* și *î-i* constituie cîte un singur fonem vocalic, fonemele vocalice « ă/e » și « î/i ».

Limba romînă are așadar cinci foneme vocalice, « a », « o », « u », « ă/e », « î/i », care, așezate după gradul de deschidere și după participarea sau neparticiparea buzelor la rostirea lor, se grupează sub forma unui triunghi.

î/i	u
ă/e	o
a	

La același rezultat ajungem și prin alte metode. Astfel, de pildă, dacă examinăm rimele romînești, constatăm că *a* rimează cu *ea* (*rază—luminează*, la Eminescu), *a* cu *oa* (*ape-aproape*, la Eminescu), *a* cu *eo* (*crape-pleoape*, la Arghezi³), *ea* cu *oa* (*întreabă-podoabă*, la Eminescu), *o* cu *io* (*popii-șchiopii*, la Arghezi), *u* cu *iu* (*văgăuni-plecăciuni*, la Topîrceanu), *ă* cu *e* (*cerul-adevărul*, la Eminescu) și *î* cu *i* (*romîne-senine*, la Eminescu). Luînd în considerare că rima

¹ Semnul' (în terminologia tipografică: primă) așezat deasupra consoanelor sau după ele s-a dezvoltat dintr-un *i* mic care indica articulația suplimentară palatală a dosului limbii în timpul duratei consoanei respective. Cf. Gramatica limbii romîne, Ed. Academiei R.P.R., I, p. 70.

² Printr-un cerculeț (în terminologia tipografică: grad) aplicat unei litere se arată labializarea, adică rotunjirea, țuguiera buzelor în timpul rostirii unui sunet.

³ Cuvîntul *pleoape* are două silabe în versul lui Arghezi.

(de altfel și asonanța) cere identitatea ultimei vocale accentuate (în termeni fonologici: identitatea ultimului fonem vocalic accentuat) de la sfârșitul a cel puțin două versuri, trebuie să tragem concluzia că, pentru simțul lingvistic al poezilor noștri, de ex. al lui Eminescu, *a-ea-oa-EOA* constituie un fonem vocalic, de asemenea *o-EO (io)*, *u-iu*, *ă-e* și *î-i*. În felul acesta am ajuns tot la cinci foneme vocalice¹.

SISTEMUL CONSONANTIC ROMÂNESC

CORELAȚIILE DE TIMBRU ALE CONSOANELOR

Particularitatea cea mai caracteristică a sistemului consonantic românesc — și a întregului nostru sistem fonematic — este existența în limba română, pe lângă corelația « consoane surde ~ consoane sonore », a două corelații de timbru a consoanelor, corelația « consoane nepalatalizate ~ consoane palatalizate » și corelația « consoane nelabializate ~ consoane labializate ». Timbrul palatal al consoanelor (numite consoane palatalizate, moi sau muiate) se produce prin adăugarea, la articulația specifică a consoanei, a unei articulații suplimentare palatale (ridicarea dosului limbii spre palat, aproximativ în poziția lui *i* sau *e*), iar timbrul labial al consoanelor (numite labializate, rotunjite) se datorește articulației suplimentare labiale (rotunjirea, țuguiera buzelor, ca pentru un *u*). Există și consoane care prezintă atât o articulație suplimentară palatală, cât și una labială. Acestea sînt consoanele labio-palatalizate (muiate-rotunjite).

Consoane palatalizate

Consoanele prevăzute cu articulații suplimentare constituie serii care se opun seriei consoanelor lipsite de articulații suplimentare, precum se opun și între ele. Astfel, de pildă, consoanele cu articulație suplimentară palatală, consoanele palatalizate (*p', b', m, f', v', t', d', n, ș, z, ț, ș', j', l, r, k', g, h'*), se opun consoanelor lipsite de această articulație suplimentară, consoanelor nepalatalizate (*p, b, m, f, v, t*, etc.). Consoanele palatalizate sînt foneme autonome, independente de cele nepalatalizate. Opoziția dintre o consoană palatalizată și una nepalatalizată deosebește un cuvînt de altul sau o formă gramaticală de alta, de exemplu *skap ~ skap'* (ortografic *scap ~ scapi*), *korb ~ korb'* (ortografic *corb ~ corbi*), *ba ~ b'a* (ortografic *ba ~ bea*), *skol ~ skol'* (ortografic *scol ~ scoli*), *lak ~ l'ak* (ortografic *lac ~ leac*), *Petro ~ Petr'o* (ortografic *Petro ~ Petreo*)², *ung ~ unĝ* (ortografic *ung ~ unghi*), *monah ~ monah'* (ortografic *monah ~ monahi*) etc. Cele două serii, cea nepalatalizată și cea palatalizată, formează o core-

¹ Referitor la ajutorul pe care ni-l dau rimele românești în studiul sistemului nostru fonematic, vezi E. Petrovici, Rimele românești din punct de vedere fonologic, «Limbă și literatură», 1955, p. 273 urm.

² Vocabulele numelor de persoană *Petra ~ Petrea* (fonematic *Petr'a*).

lație. Raportul dintre p și p' este egal cu raportul dintre b și b' , f și f' , t și t' ș.a.m.d. Corelația poate fi exprimată printr-o formulă mai scurtă, de exemplu $p: p' = b: b' = m: m' = f: f'$ etc. Și corelația «consoane surde — consoane sonore» poate fi prezentată sub aspectul unei formule asemănătoare, de exemplu $p: b = f: v = t: d = s: z = \varsigma: j$ etc., adică p este în același raport cu b ca f cu v , ca t cu d etc.

Gramatica Academiei R.P.R. admite existența în limba română a consoanelor prevăzute cu o articulație suplimentară palatală¹, dar le atribuie o valoare distinctivă numai la sfârșit de cuvânt. În realitate, după cum am văzut mai sus, consoane palatalizate avem și în interiorul cuvintelor, înaintea fonemelor vocalice «a» (*lu'na, b'a*; ortografic *lunea, bea*), «o» (*Korb'o, Petro*; ortografic *Corbeo, Petreo*), «u» (*pușt'ul, Galaș'ul*; ortografic *puștiul, Galașiul*), «ă/e» — *veg'em*; ortografic *veghem*)² și «î/i» (*veg'ind, săr'ind*; ortografic *veghind*)³.

Pe lângă aceste 18 consoane palatalizate care se opun corespondentelor lor nepalatalizate, limba română posedă trei consoane cu timbru palatal, care n-au corespondente nepalatalizate, anume \check{c} , \check{g} , \check{i} . Cea mai sigură dovadă că aceste trei consoane n-au corespondente nepalatalizate o constituie faptul că după ele nu pot urma variantele \check{a} , \check{i} , ci numai variantele e , i ale fonemelor vocalice «ă/e», «î/i». Astfel, adjective ca *stîngač* (*stîngaci*), *viuoi* (*vioi*) nu pot deosebi singularul de plural nici la masculin și nici la feminin (*stîngače* sg. și pl., *viuaie* (ortografic *vioaie* sg. și pl.)).

Consoane labializate

Multe graiuri regionale românești posedă, la sfârșit de cuvânt, consoane labializate (rotunjite) în unele forme gramaticale (nominativ-acuzativ sing. masc. și neutru nearticulat al substantivelor și adjectivelor; pers. I sing. și pl. a verbelor la prezent, imperfect, perfectul simplu și mai mult ca perfectul etc.). Labializarea finală se constată și la consoane palatalizate în formele gramaticale amintite. Consoanele labio-palatalizate în aceste graiuri servesc la deosebirea formelor gramaticale: singularul de plural la substantive și adjective (*ok'°* sing. — *ok'* pl., *dibač°* sing. — *dibač* pl., *puḷi°* sing. — *puḷ* pl., *învățător°* sing. — *învățător'* pl., *taḷi°* pers. I — *taḷ* pers. a II-a, *kîntaḷi°* pers. I sing. perf. simplu — *kîntai* pers. a II-a sing. a imperfectului etc.).

Consoanele finale labializate (mai precis labio-velarizate) au timbrul lui u , care se aude ca un apendice labio-velar al consoanelor. E așa-numitul « u

¹ Vezi Gramatica limbii române, Ed. Academiei R.P.R., I, p. 70 urm., unde consoanele cu o articulație suplimentară palatală sînt numite «muiate», termen întrebuințat aproape exclusiv de fonologi pentru a desemna consoanele cu timbru palatal.

² După consoană nepalatalizată, în această formă gramaticală (ind. prez. pers. I. pl. conjugarea I) apare varianta \check{a} a acestui fonem vocalic *băgăm, alungăm* etc.

³ După consoană nepalatalizată în această formă gramaticală (gerunziu, conjugarea I și a IV-a) apare varianta i a acestui fonem vocalic: *băgînd, urînd, hotărînd*, regional *păzînd* etc.

scurt final », care corespunde lui « *i* scurt final », apendicele palatal al consoanelor palatalizate. Consoanele labio-palatalizate (muate-rotunjite) au timbrul lui *ü*, avînd un apendice labio-palatal, un « *ü* (*iu*) scurt final ». Apendicele labio-velar și cel labio-palatal îl regăsim și la consoane din interiorul cuvîntului, la acelea care în ortografia obișnuită sînt urmate de variantele *oa* și *eo* (*io*) a fonemului vocalic « *a* ». În cuvinte ca *doar*, *vino-ncoa*, *aproape* avem consoanele labio-velarizate *d°*, *k°* și *r°*. Între consoana labio-velarizată și *a* următor se aude un scurt *u*, apendicele labio-velar al consoanei: *d^uar*, *înk^ua*, *apr^uape*. În cuvinte ca *aripioară*, *pleoapă*, *chioară*, consoanele dinaintea « triftongului » *eo* (*io*) sînt labio-palatalizate (*p°*, *l°*, *k°*), cu un apendice labio-palatal, care se aude ca un *ü* (sau un *ö*) scurt: *arip^üară*, *pl^üapă*, *k^üară*. Apendicele acestea labiale (labio-velar și labio-palatal) sînt așa de scurte, încît nu împiedică variantele *°a*, *'°a* (ortografic *oa*, *eo*, *io*) să rimeze cu varianta fundamentală *a*. În rimele lui Eminescu *mare-doare*, *bogată-toată*, *întreabă-podoabă*, *iară-nevestioară* etc. vocala rimei este fonemul vocalic « *a* » precedat fie de consoană neutre (adică nepalatalizate și nelabializate), fie de consoane palatalizate, fie de consoane labio-velarizate, fie în sfîrșit de consoane labio-palatalizate. În transcriere fonematică rimele de mai sus se scriu:

mare — *d°are*
bogată — *t°ată*
înr'abă — *pod°abă*
iară — *nevest°ară*

Fonemul consonantic iod

Ceea ce se numește în fonetica tradițională romînească « semi-vocala *i* » sau « *i* semivocalic », din punct de vedere funcțional, fonologic, este o consoană. De aceea termenul de « *i* consoană » este mai potrivit decît acela de « *i* semivocalic ». Totuși sunetul acesta nu este un *i*. Gradul de apropiere a dosului limbii de palat este mai mare pentru *i* consoană decît pentru vocala *i*. *I* consoană este o constrictivă palatală sonoră, avînd un ușor zgomot fricativ palatal, mai ales la începutul cuvîntului. De aceea e bine ca această consoană să fie numită cu un termen care să-i sublinieze natura consonantică. Fonologii o numesc consoana iod și o transcriu de obicei cu litera *y*¹.

Caracterul de consoană al lui iod rezultă din faptul că în poziție intervocalică, ca orice consoană în această poziție, el formează silabă cu vocala ce-i urmează. Forma articulată a lui *roi* se silabisește *ro-ïul*, întocmai ca forma articulată a lui *rol*, *rod*, *rob*, *rom* etc.: *ro-lul*, *ro-dul*, *ro-bul*, *ro-mul* etc.

Prin urmare grupurile *ïa*, *aï*, *ïo*, *oï*, *ïu*, *uï*, *ïe*, *eï*, *ïï*, *ăï*, *îï* sînt grupuri formate dintr-o consoană (iod) + vocală sau vocală + consoană (ca de ex. *la*, *al*, *lo*, *ol*, *lu*, *ul*, *le*, *el* etc.).

¹ În Gramatica Academiei R.P.R. se întrebuințează termenul, mai puțin corect, de iot.

m — m' — m° — m'° în silabele *ma — m'a — m°a — m'°a* ale cuvintelor *amară, m'a (mea), m°ară (moară), inim'°ară (inimioară)*;
f — f' : filozof — filozof' (filozofi);
f — f — f° — f'° în silabele *fa — f'a — f°a — f'°a* ale cuvintelor *afară, kaf'a (cafea), f°arte (foarte), găraf'°ară (gărăfioară)*;
v — v' : bolnav — bolnav' (bolnavi), priva — priv'a (privea);
va — v'a — v°a — v'°a : mucava, av'a (avea), kov°are (covoare), dumbră-v°are (dumbrăvioare) bolnăv'°are (olnăvioare);
t' — t' : artist — artișt' (artiști), karta — kart'a (carta — cartea);
t — t' — t° : takă — t'akă — t°akă (tacă — teacă — toacă);
ta — t'a — t°a — t'°a : luptară, puț'a (putea), kuț°are (cupioare), nevest'°ară (nevestioară);
d — d' : Rado — bad'o (badeo);
d — d' — d° : dar — d'ar (de-ar fi) — d°ar (doar);
n — n' : an — a'n (ani), adun — adun' (aduni), Ano — Mih'no (Mihneo);
na — n'a — n°a — n'°a : na — n'a (nea), n°astră (noastră) — f'nt'n'°ară (f'nt'nioară);
s — s' — s° : sară — s'ară (seară), sare — s°are (soare);
z — z' — z° : kutez — kutez' (cutez — cutezi), kuteza — neteža (netezea), zale — z°ale (zoale);
ț — ț — ț° : soț — soț' (soți), sugița — înghiț'a (sughița — înghițea), țară — ț°ală (șoală);
ș — ș' — ș° : șingăș — șingăș' (gingăș — gingași), înfățișa — păș'a (pășea), șadă — ș°adă (șoadă);
j — j' — j° : vrej — vrej' (vreji), aranja — îngrij'a (îngrijea), jale — pîrj°ale (pîrjoale);
l — l' — l° — l'° : skol — skol' (scol — scoli), lak — l'ak (leac), lokui — l'orpăi (leorpăi), uluk — ul'ut (uliut), klapă — pl'°apă (pleoapă), largă — l'°arkă (learcă);
r — r' — r° — r'° : zbor — zbor' (zbori), rade — r°ade (roade), tiner'°ară (tinerioară);
h — k' — k° — k'° : ridik — ridik' (ridic — ridichi), kar — k'ar (car — chiar), kadă — k°adă (cadă — coadă), kară — Nik°ară — k'°ară (cară — Nicoară — chioară), fric°aso — ok°aso (fricoaso — ochioaso);
g — g' — g° — g'° : ung — ung' (unghi), gata — g'ata (gheata), garafă — gar°afă (garoafă), g°ană — g'°agă (goană — ghioagă);
h — h' — h° : monah — monah' (monahi), înhață — h°ață (hoăță);
č — č° : čară — č°ară (ceară — cioară);
ğ — ğ° : ğam (geam), hanğ°aikă (hangeoaică);
ț — ț° : să țasă — tăț°asă (tăioasă).

★

Deoarece limba literară conține foarte mulți termeni internaționali de origine latină, greacă sau franceză, așa-numitele neologisme, termeni care încep cu voca-

lele *e* sau *i* neprecedate de iod (de ex. *emanație, epocă, eră, evoluție, examen, exploatare, explozie, institut, ipoteză, iradia, izotop* etc.), variantele *e, i* ale fonemelor vocalice « *ă/e* », « *î/i* » devin tot mai independente. Totuși, chiar și foarte mulți intelectuali, îndeosebi moldoveni, pronunță și în aceste cuvinte un iod înaintea lui *e*, resp. *i*: *îemanație, îepocă, îexamen, îexplozie, îinstitut, îipoteză* etc.

E, i tind să devină foneme autonome. La aceasta contribuie și faptul că, în limba literară, între consoanele palatalizate și vocalele *e* sau *i* următoare nu se rostește, ca în majoritatea graiurilor regionale, un scurt element vocalic palatal mai închis decât *e* sau *i* următori, indiciu al caracterului palatalizat al consoanei precedente. Pe cînd în graiurile regionale cuvintele *des* sau *lin*, bunăoară, se pronunță *d'es, d'es, d'ës, d'ăs, d''ăs, l'in, l'in* etc., cu o foarte perceptibilă palatalizare în unele graiuri chiar cu o puternică muiere a consoanei urmate de *e, i*, în limba literară, ca în graiul muntean (Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului și Dobrogea), palatalizarea consoanelor înaintea lui *e* sau *i* nu este sesizată de ureche ¹. În limba literară *bată—bate* se deosebesc, pentru ureche, prin opoziția *ă—e*, pe cînd în foarte multe graiuri regionale deosebirea dintre aceste două forme o constituie opoziția *t—t'*, deoarece *bate* este pronunțat *bat'e, bat'ë, bat'ă, bat'ă, bat''ă* etc. ². Sistemul vocalic al limbii romîne literare tinde tot mai mult să ia aspectul următor

i	î	u
	ă	o
	e	
	a	

Faptul că limba literară e pe cale de a separa variantele fonemelor vocalice « *ă/e* » și « *î/i* » în cîte două foneme vocalice autonome explică de ce poeții actuali, spre deosebire de Eminescu și de poeții din generația lui, se feresc de a face să rimeze pe *ă* cu *e* și pe *î* cu *i*.

În ce privește consonantismul limbii literare, el este cel arătat mai sus.

*

Sistemul fonematic al limbii romîne cu cele două corelații de timbru ale consoanelor, care au dat naștere celor patru serii de foneme consonantice se deosebesc atît de sistemul fonematic al celorlalte limbi romanice, cît și de acela al limbilor vecine, slave. Prin originalitatea sa, el conferă limbii romîne un loc aparte nu numai în grupul limbilor romanice, ci și în sînul familiei limbilor indo-europene. Într-adevăr, nu cunosc altă limbă indo-europeană care să posede cele două corelații de timbru ale consoanelor. Doar unele limbi slave (bulgara de est, ucraineana, rusa, bielorusa, polona) și o limbă celtică, irlandeza, prezintă corelația palatală a consoanelor.

Existența celor patru serii de foneme consonantice, fiecare serie prezentînd alt timbru vocalic, îi dă limbii romîne o sonoritate bogată în nuanțe vocalice, compensînd astfel relativa monotonie a vocalismului ei.

¹ Totuși, și în Muntenia, Oltenia, Dobrogea și sudul Ardealului se aud pronunțări ca cele semnalate mai sus. Vezi SCL, I, p. 179, harta nr. 1 (cuvîntul *des*).

² Hărțile Atlasului lingvistic romîn conțin nenumărate exemple de asemenea pronunțări.

CU PRIVIRE LA REPARTIȚIA GRAIURILOR DACOROMÎNE*

DE

R. TODORAN

Hărțile lingvistice ne ajută să cunoaștem mai bine dialectele unei limbi, a căror studiere este de un real folos pentru istoria limbii. Astăzi este recunoscut faptul că istoria unei limbi nu se poate face în mod satisfăcător decât dacă, alături de scrierile vechi, se iau în considerare și particularitățile lingvistice ale dialectelor, deoarece acestea păstrează fenomene arhaice care ne permit a înnoda fazele vechi din evoluția limbii cu cele actuale.

Cartografierea materialului lingvistic ne mai ajută și la altceva. Avînd înfățișate pe hărți cuvintele care denumesc în diverse regiuni o noțiune, rostirea diferită sau formele morfologice ale aceluiași cuvînt, eventual și construcțiile în care apare cuvîntul respectiv, ne putem da seama de ariile diferitelor fenomene de ordin lexical, fonetic, morfologic și, eventual, sintactic.

Gruparea acestor arii ne arată cum se repartizează pe un teritoriu diferitele dialecte, subdialecte și graiuri, care sînt rezultatul procesului de diferențiere ce apare în limbă în anumite epoci, datorită unor condiții specifice de dezvoltare a societății.

Se știe că un dialect, subdialect sau grai se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Dintre acestea cele mai numeroase sînt cele lexicale. Dar cele mai numeroase nu sînt în același timp și cele mai importante. Dintre toate, cele mai importante sînt cele de ordin fonetic. Particularitățile fonetice caracteristice pentru un dialect pot să fie, după natura și importanța lor, de două feluri: particularități care apar în dialectul respectiv cu

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică a universităților « V. Babeș » și « Bolyai » din Cluj, în 14 mai 1955.

caracter de « lege » fonetică, în anumite condiții, în mai multe cuvinte (ca de ex. *n* (în *cuñ*, *călcîñ* etc.) în subdialectul bănățean, rostirea semioclusivelor *ê* și *g* ca *ș* și *z* în subdialectul moldovean etc.) și, în al doilea rând, particularități care apar într-un dialect numai în cite un cuvînt, datorită de cele mai multe ori accidentelor generale (ca de ex. *pîncele* < *pîntece*, prin metateză, în subdialectul crișean), analogiei sau altor fenomene. Evident, din acestea mai importante sînt cele din prima categorie, pentru că acestea apar mai des, întîlnindu-se la nenumărate cuvinte în vorbire¹. Citind texte dialectale sau ascultînd indivizi vorbind în dialect, mai întîi ne izbesc tocmai aceste particularități fonetice, care apar în fiecare propoziție. (Un moldovean cum își deschide gura poate fi identificat ca vorbind « moldovinești », pentru că aproape la fiecare cuvînt apare una sau alta din particularitățile fonetice caracteristice subdialectului moldovean: *-e* neaccentuat > *i*, *-ă* neaccentuat > *â*, *ê* > *ș*, *g* > *z*.) Celelalte particularități fonetice, din a doua categorie, apar rar, legate fiind de întrebuintarea cuvîntului respectiv. Ele reprezintă fenomene unice, întocmai ca și elementele lexicale, fapt care le apropie, ca importanță, de acestea².

Alături de particularitățile fonetice, importante sînt și cele de ordin morfologic. Și aici mai cu greutate sînt cele care se aplică la o serie întregă de cuvinte, în special caracteristicile unor anumite categorii morfologice (ca de ex. formarea conjunctivului cu *și* (*și să mărite* « să se mărite ») în subdialectul crișean). Particularitățile sintactice sînt și ele importante, mai ales cele de ordin general (ca de exemplu acordul articolului posesiv în subdialectul muntean). În acest caz ele le întregesc pe cele fonetice și morfologice, ajutînd la o mai completă caracterizare a dialectului respectiv. Particularitățile sintactice nu pot fi urmărite pe hărți decît în mică măsură, deoarece atlasele lingvistice publicate pînă acum, inclusiv Atlasul lingvistic român, sînt în primul rînd lexicale și fonetice, într-o bună măsură și morfologice, aproape de loc sintactice.

Particularitățile lexicale sînt de mai mică importanță, — dar totuși importante —, deoarece cuvintele caracteristice pentru un dialect apar relativ rar. Adesea citim pagini întregi de texte dialectale fără să întîlnim vreun cuvînt din cele care

¹ Cf. E. Petrovici, Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic român, în « Limba romînă », III (1954), nr. 5, p. 13.

² Ca și elementele lexicale, aceste fenomene fonetice din a doua categorie pot fi luate în considerare în delimitarea și caracterizarea unităților dialectale, ele nu au însă importanța trăsăturilor fonetice din prima categorie. De aceea socotim că afirmațiile acad. E. Petrovici, din studiul citat, că « izoglosa » *pas—paș* nu poate fi considerată ca avînd vreo importanță la fixarea granițelor dialectale și că fenomenele fonetice izolate sînt « fără însemnătate pentru stabilirea ariilor dialectale » trebuiesc îndreptate în sensul arătat aici.

Repartiția graiurilor unei limbi, caracterizarea dialectelor limbii respective s-a făcut de către unii cercetători numai pe baza unei singure particularități fonetice (evident din prima categorie). O asemenea operație este, în majoritatea cazurilor, arbitrară. Am putea oare face o repartiție a graiurilor dacoromîne pe baza palatalizării labialelor? Ar fi justă o caracterizare a subdialectelor romînești numai pe baza pronunțării deosebite a atricateri *g*?

au fost relevate drept caracteristice pentru un dialect. Unele cuvinte devin caracteristice prin sensul lor (de exemplu *moș* « unchi », în subdialectul moldovean).

★

Am spus mai înainte că un dialect, subdialect sau grai, se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Aceste particularități înfățișate pe hartă delimitează teritoriul pe care se vorbește dialectul, subdialectul sau graiul respectiv. În demarcarea acestui teritoriu trebuie să ținem seama de un fapt bine cunoscut în geografia lingvistică și documentat de atâtea ori, și anume că dialectele nu au granițe precise, deoarece liniile care fixează întinderea acestor fenomene nu se suprapun ¹.

Cînd este caracteristică pentru un dialect, un subdialect sau un grai, o particularitate lingvistică? În primul rînd e caracteristică atunci cînd nu se găsește decît în dialectul respectiv. Cele mai multe particularități fac parte din această categorie. De exemplu trecerea lui *ă, î* în *o* (*cîmp* > *comp*, *mînă* > *monă*) este caracteristică pentru dialectul meglenoromîn, ca și rostirea semioclusivelor *ê, ê* ca *ś, ž*, pentru subdialectul moldovean, deoarece particularitățile amintite nu se găsesc decît în aceste unități lingvistice.

Dar o particularitate lingvistică poate fi caracteristică pentru un dialect, subdialect și grai și atunci cînd apare sporadic sau chiar pe o arie mai întinsă și în alt dialect, cu condiția însă ca acest dialect să nu fie învecinat. Rotacismul este un fenomen caracteristic pentru dialectul istroromîn, ca și trecerea lui *á* > *â* (*cap* > *câp*, *bărbát* > *bărbât*), deși aceste fenomene se găsesc regional și în dacoromînă. Tot așa *ń* (< *n + ĭ* în cuvinte ca *cuń(u)*, *călcîń(u)* etc.) este caracteristic pentru fiecare din dialectele transdanubiene, cu toate că acest fenomen se găsește regional (în Banat) și în dacoromînă. Dacă ne plasăm pe alt plan, același lucru îl putem spune raportîndu-ne la dacoromînă: semioclusiva *ê* (în *faêe*, *cruêe*) este caracteristică pentru subdialectul muntean, cu toate că ea se găsește și în partea de vest a teritoriului lingvistic dacoromîn, aproximativ pe aria subdialectului crișean. Tot așa fonetismul *dz* (< *d* latin) (în cuvinte ca *tîrdzîu*, *dzîc* etc.) este caracteristic pentru subdialectul bănățean, cu toate că el apare și aiurea (nordul Transilvaniei, Maramureș, nordul Moldovei) ². Aceste particularități comune cu alte dialecte neînvecinate singure nu pot caracteriza un dialect, ci numai împreună cu altele care se găsesc numai în dialectul respectiv.

★

Repartiția graiurilor dacoromîne s-a putut face mai ales după publicarea celor două atlase lingvistice ale limbii romîne: Atlasul lingvistic al lui G. Weigand,

¹ Cf. id., *ibid.*, p. 7–9; id., *Graiul romînesc de pe Crișuri și Someș. Extras din « Transilvania », an. 72, nr. 8, p. 3.*

² Cf. E. Petrovici, *Repartiția . . .*, p. 15.

publicat în 1909, și Atlasul lingvistic român, publicat de Institutul de lingvistică din Cluj, începînd din anul 1938.

Pe baza materialului fonetic — Atlasul lui Weigand este numai fonetic — pentru prima oară dialectologul de la Leipzig fixează existența a trei arii bine distincte în cadrul dacoromînei, care corespund celor trei « dialecte », cum le numește el: bănățean, muntean și moldovean¹. Fiecare din aceste « dialecte » cuprind, după Weigand, un teritoriu limitrof mai mult sau mai puțin întins din Transilvania. Așadar Transilvania nu are un dialect propriu.

Constatările lui G. Weigand au fost însușite de majoritatea lingviștilor romîni și străini care s-au ocupat cu studiul dialectelor romînești². Materialul din hărțile Atlasului lingvistic român confirmă concluziile lui Weigand și, pe baza lui, s-au putut completa aceste concluzii.

Încă G. Weigand³ și, mai tîrziu, cunoscutul romanist K. Jaberg⁴, unul din autorii Atlasului lingvistic al Elveției meridionale și al Italiei, au constatat că partea de nord-vest a teritoriului lingvistic dacoromîn, în multe privințe, nu se integrează în cele trei arii dialectale stabilite. Este meritul acad. E. Petrovici de a fi arătat, clar și convingător, pe baza hărților Atlasului lingvistic, cu mai bine de zece ani în urmă, existența pe acest teritoriu a celui de al patrulea subdialect dacoromîn, pe care îl numește, potrivit, subdialectul crișean⁵. Pentru prima oară ni se înfățișează, în toate trăsăturile ei principale, fizionomia uneia dintre unitățile subordonate dacoromînei, fixîndu-i totodată și întinderea. Tot acad. E. Petrovici îi revine meritul de a fi pus în lumină, într-un studiu recent⁶, și fizionomia celorlalte subdialecte dacoromîne ale căror linii mari le întrezărise și Weigand.

Pornind de la considerentul că contururile acestor unități din cadrul dacoromînei e bine și necesar să fie puse în lumină cît mai clar și mai amănunțit prin reliefarea tuturor particularităților care le caracterizează, mai importante și mai puțin importante, după o cercetare mai minuțioasă a hărților lingvistice publicate

¹ În Despre dialectele romînești, în « Convorbiri literare », XLII (1908), nr. 4, p. 441 — 448; cf. și Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes, Leipzig, 1909, Introducere, col. 8—12.

² Dintre lingviștii romîni, după cîte știm, numai Al. Philippide (cf. Originea romînilor, II, Iași, 1927, p. 404) și, după acesta, acad. I. Iordan (în Graiul putnean, în « Ethnos », I (1941), p. 91 și, acum în urmă, în Limba romînă contemporană, [București], 1954, p. 15) au susținut existența a două « dialecte » (sau « graiuri ») principale în dacoromînă: cel muntean și cel moldovean.

³ În Despre dialectele romînești, în « Convorbiri literare », XLII (1908), nr. 4, p. 447; cf. Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes, Leipzig, 1909, Introducere, col. 11.

⁴ În Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes, în « Vox romanica », V (1940), p. 55.

⁵ În Graiul românesc de pe Crișuri și Someș. Extras din « Transilvania », an. 72, nr. 8.

⁶ Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic român, în « Limba romînă », III (1954), nr. 5, p. 5—17.

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN

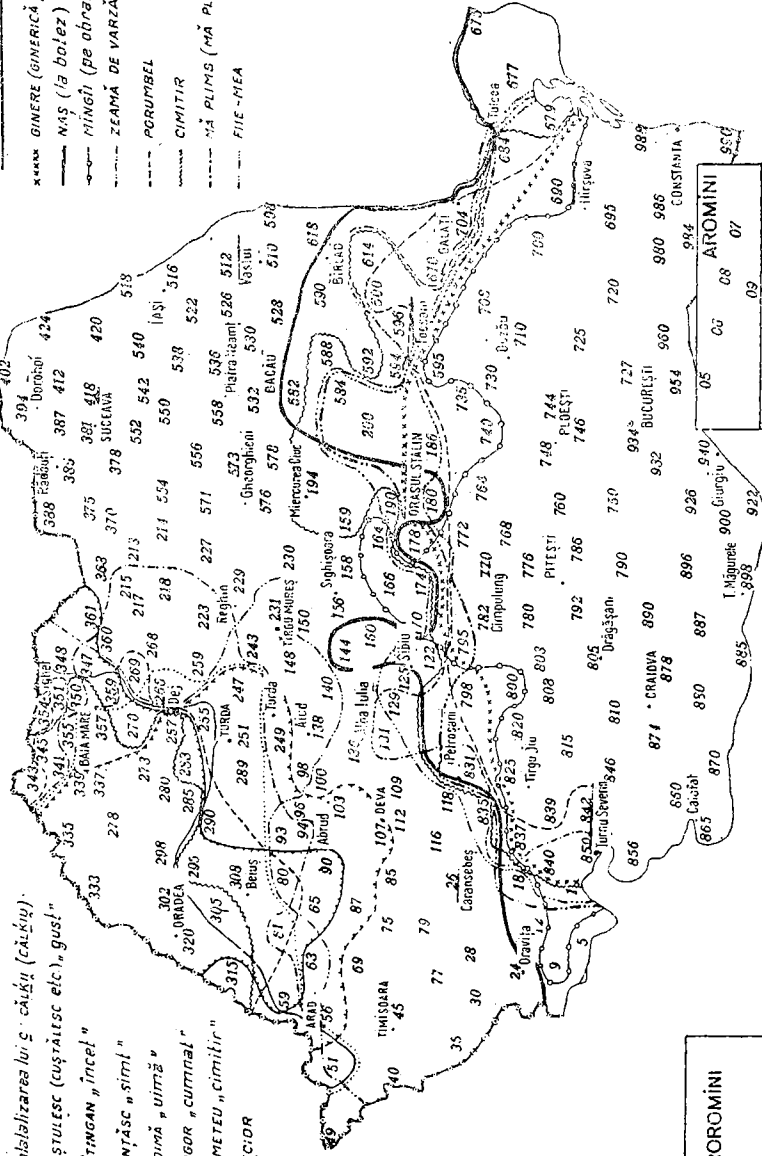
SUBDIALECTUL CRĂȘEAN

- palatalizarea lui *c*: *cașcu* (cașcu)
- CUSTULESC (cuștulec etc.) „gust”
- CÎTINGAN „triceț”
- SÎNĂȘC „simț”
- MOIMĂ „vimeș”
- ȘOGOR „cutrinal”
- TEMETEU „cimitir”
- FĂCĂTOR

HARTA NR. 2

SUBDIALECTUL MUNTEAN

- XXXX GINERE (GINERICĂ) „mire”
- NAȘ (la bolez)
- MINGÎI (pe obraz)
- ZEAMĂ DE VARZĂ
- PORUMBEL
- CIMITIR
- MĂ PLIMS (MĂ PLIMBU)
- FIE-MEA

ISTROMINI

01

02

AROMINI

05

06

07

08

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

09

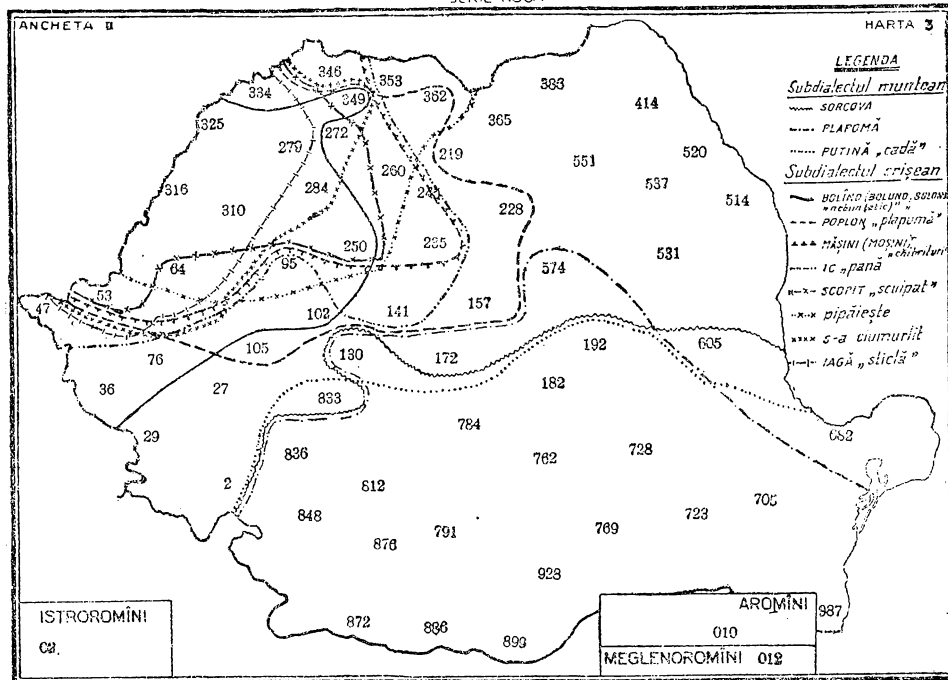
09

09

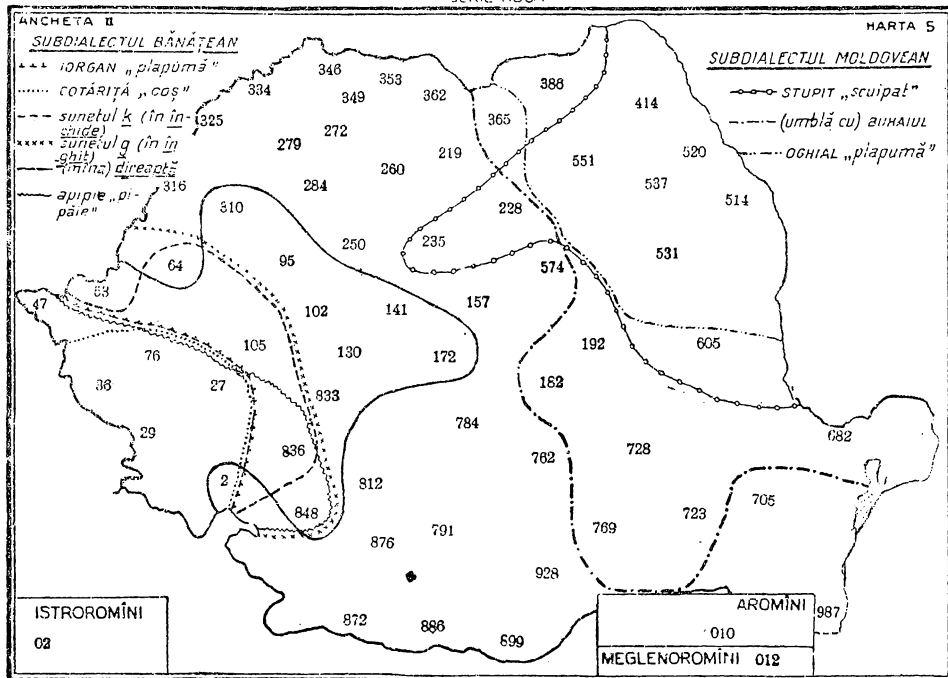
09

MEGLEROMINI 012 013

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
SERIE NOUĂ

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
SERIE NOUĂ

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN

..... Plural: -i, -vini

..... CHICĂ „păr împletit” [coadă]

..... Palatalizarea lui *d* în *dm* [dm] (din *d*)

..... ȘLOC (SLAG, SLEAH), *apoplexie*

..... MORMIȚ „cimitir”

..... EI OPIOR

..... VOM „vomtez”

..... JUNE

HARTA NR. 4

SUBDIALECTUL MOLDOVEAN

..... ALINT (copilul)

..... PAI (izmenen cu care se cheamă) a femeie

..... ȘARU

..... VĂDANĂ „văduvă”

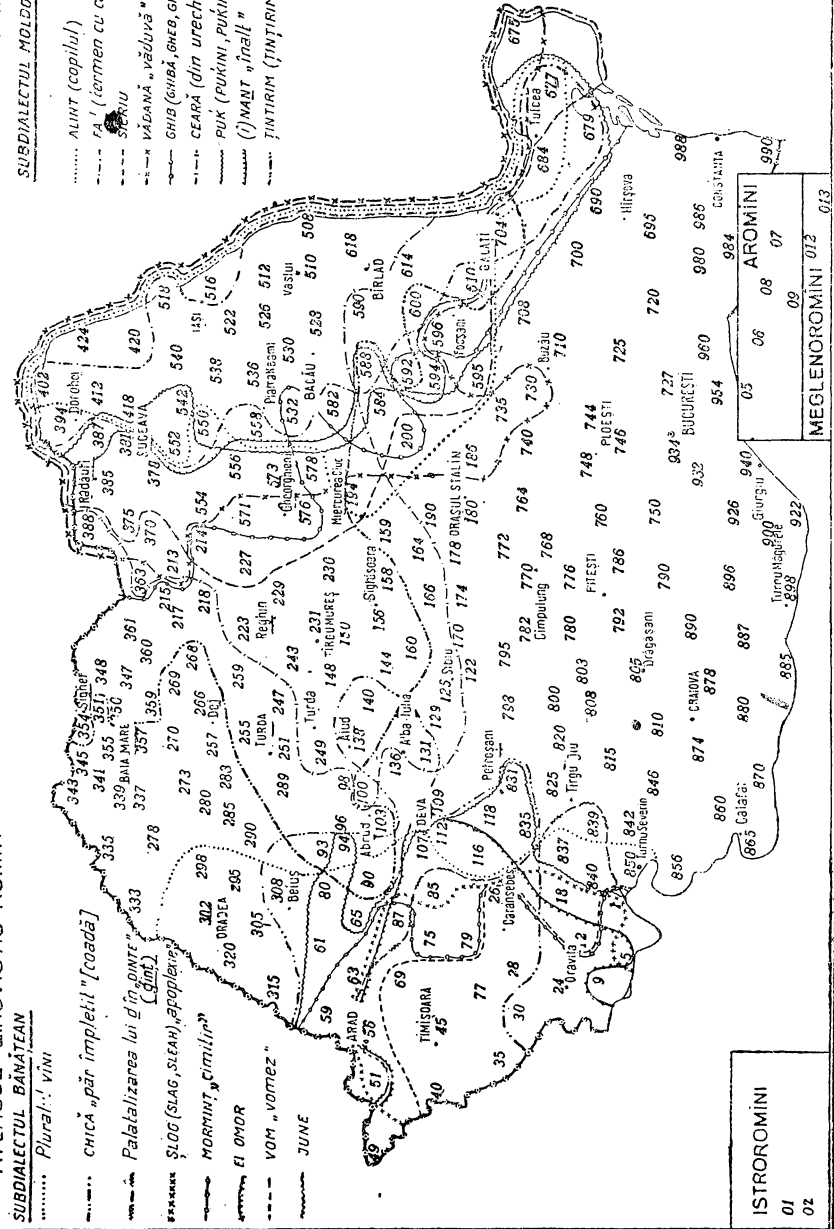
..... GHIS (GHES, GHEB, GHEBĂ), „cocoș”

..... CEARA (din ureche)

..... PUK (PUKINI, PUKINI), „urduț”

..... (!)MART „înalt”

..... ȚINTIRIM (ȚINTIRIM), „cimitir”

ISTOROMINI	
01	06 08 07
02	09 07

MELENOROMINI 072 013	
05	06 08 07
09	07

pînă acum, am constatat că se pot adăuga și alte caracteristici ale acestor subdialecte, în afara celor relevate de G. Weigand și de acad. E. Petrovici. Din acestea, unele, puține, sînt de ordin general fonetic și morfologic, — cu atît mai prețioase — cele mai multe însă de ordin lexical.

Aceste particularități sînt următoarele:

Pentru subdialectul muntean: epenteza lui *i* în pl. *mîini* (cf. *cîine, pîine, mîine*), *ăl* « cel » (în *băiatul ăl mare*), *a* « cea » (în *femeia a mică*), *vîrful* (limbii), *mînînc*, pl. *lăcrămi, mă plimb (mă plimbu)*, auxiliarul *a* (în *mi-a fost*), *gîner* (*gînerică*) « mire », *naș* (la botez), *mîngîi* (pe obraz), *șeamă de varză*, *porumbel, cîmîtir, fîie-mea, năduf* « astmă », *sorcovă, plapomă, puțină* « cadă ».

La aceste particularități trebuie să mai adăugăm articolul posesiv *al, a, ai, ale* (în celelalte subdialecte *a* pentru ambele numere și genuri), care se găsește numai în acest subdialect în toate formele lui. (Vezi hărțile nr. 1, 2, 3.)

Pentru subdialectul moldovean: *fa* (termen cu care se cheamă o femeie), *alint* (copilul), *vădană* « văduvă », *sicriu, ghib (ghibă, gheb, gheabă)*, (*i*)*nant, puk' (puk'ini, puk'ină)* « urdori », *ceară* (din ureche), *țintirim (țințirim* etc.), *stupit* « scuipat », *buhai* (în *a umbla cu buhaiul*), *oghial* « plapumă ». (Vezi hărțile nr. 4, 5.)

Pentru subdialectul bănățean: velara *g* în *sugit*, velara *k* în *înkid*, palatalizarea lui *d* în *dînte (g'inți)*, pluralul *vîni, chică* « păr împletit » (= coadă), *șlog* « apoplexie », *vom* « vărs », « torn », *june, mormînt* « cîmîtir » *ei omor, iorgan* « plapumă », *cotăriță* « coș », (mîna) *direaptă, apîpie* « pipăie ». (Vezi hărțile nr. 4, 5.)

La acestea trebuie să mai adăugăm încă două particularități morfologice importante, pe care nu am avut posibilitatea să le înfățișăm pe hartă, a căror existență pe aria subdialectului bănățean poate fi verificată, și anume: persoana 1 sg., 1 și 2 pl., ind. prez., de la *a fi*: (eu) *mi-s*, (noi) *ni-s*, (voi) *vi-s* și formarea condiționalului cu *reș* (astăzi învechit): *reș face*.

Pentru subdialectul crișean: palatalizarea velarei *c* în *călk'î, (călk'îu)* (cf. *k'emeșă* « cămașă » etc.). Credem că și velara sonoră *g* se palatalizează în *g'*. Nu am avut posibilitatea să urmărim fenomenul pe hartă în nici un cuvînt cu *g'*. Știm însă că în Bihor se rostește *g'ină* și *g'ină* « găină ». Apoi *cuștul(u)esc (cuștălesc* etc.) « gust », *cîtingan* « încet », *sînțăsc* « simt », *moimă* « uimă », *fecior* (întîlnit și în subdialectul muntean), *șogor* « cumnat », *temeteu* « cîmîtir », *bolînd (bolund, bolond)*, *poplon* « plapumă », *mășini (mașini)* « chibrituri », *ic* « pană de despîcat lemne », *scopit* « scuipat », *s-a ciurmurit, iagă* « sticlă ». (Vezi hărțile nr. 2, 3.)

Fără să le putem fixa pe hartă, mai avem încă două fenomene, unul fonetic și altul morfologic, — cu atît mai importante — a căror arie aproximativă am fixat-o cu ajutorul studenților și se găsește pe teritoriul subdialectului crișean. Aceste particularități sînt: trecerea lui *-ea* în poziție finală neaccentuat la *-e* (*lume* < *lumea*, *vulpe* < *vulpea*, *muiere* < *muierea*) și formarea condiționalului perfect cu *a vrea*

(*io m-ăvu duce la școlă mai iut'e, dacă m-o vu lăsa mama. Da nu șt'iu d'i êe nu m-o lăsa, că doră ă - vū - văța bine*). Com. R. Filip, student, com. Căuș, raionul Carei, regiunea Baia-Mare; *dacă nu s-o h'i făcut școlă-n sat, copt' iiii nu o vu învăța carte*. Com. L. Farcău, studentă, com. Aghireș, raionul Zalău (la 3 km. de Zalău), regiunea Cluj; *o fost doamni či-o fost; d'i n-a vu fi nu s-ar vu povesti*, « Bulletin linguistique », IV, p. 166, text din Cărpinet, raionul Beiuș, regiunea Oradea). În aceleași puncte ne este atestat și - ea final neaccentuat pronunțat -e. În conformitate cu un principiu cunoscut în geografia lingvistică, existența unui cuvânt sau a unui fenomen pe un teritoriu în diverse puncte ne dă dreptul a-l considera general pe acel teritoriu. Așadar cele două fenomene, adăugate de noi, se întind pe aria subdialectului crișean și constituie, după toate indiciile, particularități caracteristice pentru acest subdialect¹.

Dintre particularitățile lexicale relevate pentru cele patru subdialecte merită o atenție specială *cimitir* — *țintirim* — *mormiņ* — *temeteu* și *plapumă* — *oghial* — *iorgan* — *poplon*, care, ca și *burtă* — *foale* — *pîntece* — *pîncete* și *a ciupi* — *a pișca* — *a pișcura* — *a pițiga*, împart teritoriul dacoromîn în patru arii, corespunzătoare celor patru subdialecte.

Materialul prezentat aci vine să întregască pe cel cunoscut acum și să ne întărească convingerea în existența celor patru unități din cadrul dacoromînei, pe care ni le înfățișează hărțile Atlasului lingvistic român și a căror fizionomie ne-a arătat-o, documentat, acad. E. Petrovici.

★

Urmărind repartizarea fenomenelor fonetice ale dacoromînei și observînd că teritoriul de nord-vest nu formează o arie dialectală bine definită, G. Weigand afirmase că « cel mult Maramureșul se poate considera ca un mic teritoriu dialectal deosebit, deoarece numai aici se găsesc *s* pentru *f*, *z* pentru *v*: *sier* = fier, *zin* = vin, numai aici se rostește *ce* ca dentală *tș*: *cer* > *tșăr*, *cinci* > *tșîntș*; de asemenea este de remarcat pronunțarea *dž* = *j*, *džoi* = joi, care se găsește asemănător, dar palatală, și în Bucovina și Moldova »².

Acad. E. Petrovici, cu mai bine de zece ani în urmă, a constatat, pe baza rostirii semiocclusivei *ğ* în *gingie*, că teritoriul lingvistic dacoromîn se împarte în patru sau cinci arii cărora le corespund patru sau cinci « vetre » lingvistice³. În afară de cele patru arii cunoscute, apare așadar, cu îndoială, ca și la Weigand, cea

¹ Particularități ale subdialectului crișean pot fi considerate și unele dintre influențele maghiare în limba română, relevate de I. Pătruț, în « Studii și cercetări lingvistice », IV (1953) p. 211—217, ca de exemplu rostirea diftongului *oa* ca *o* (*coșă*) și elementele lexicale citate a p. 215. Dintre acestea menționăm și reproducem pe hartă: *cuștul(u)esc* (*cuștălesc*), *șogor*, *temeteu*, ale căror arii le-am putut stabili pe baza hărților Atlasului lingvistic român publicate.

² Linguistischer Atlas . . . , Introducere, col. 11, cf. și Despre dialectele românești, în « Convorbiri literare », XLII (1908), p. 447.

³ Siebenbürgen als Kernland der nördlich der Donau gesprochen rumänischen Mundarten. Extras, București, 1943, p. 1—2.

de a cincea, care corespunde aproximativ Maramureşului. Aceeaşi constatare o face şi în studiul recent, pomenit mai înainte cu privire la repartitia graiurilor dacoromîne, raportîndu-se de data aceasta şi la semioclusiva *č* şi adăugînd şi alte particularităţi fonetice care individualizează Maramureşul în cadrul graiurilor dacoromîne, relevate încă de Weigand, ca palatalizarea lui *f* în *s* (*sin* « fin », *sir* « fir ») şi a lui *v* în *z* (*zin* « vin », *ziu* « viu ») ¹.

În concluziile studiului citat, remarcabil din atîtea puncte de vedere, d-se afirmă că « putem împărţi dialectul dacoromîn în patru (sau cinci) subdialecte: cel muntean, cel moldovean, cel bănăţean şi cel crişean (şi poate şi cel maramureşean) » ².

În această situaţie apare legitimă întrebarea pe care ne-o punem: există sau nu un subdialect maramureşean? Răspunsul la această întrebare vom încerca să-l dăm după ce vom examina faptele.

Cercetînd hărţile lingvistice am constatat următoarele particularităţi, care formează o arie dialectală maramureşeană: semioclusiva *ğ* (în *sînge*), semioclusiva *č* (în *lînbrici*), palatalizarea lui *f* în *fiere* (*siere*), palatalizarea lui *v* în *vier* (*zier*) scurtarea cuvintelor prin înlăturarea silabelor de după accent (*să treze* « se trezeşte »), accentuarea *súspîn*, accentuarea *să se mărîte*, *ğeğet* « deget », *pt'ipăie* « pipăie », *încu* « încui », *stopit* « scuipt », *mîinos* « miros », *cruci* « crucea şalelor », *cuşăiesc* « gust », (merg) *cătilin(aş)* « încet », *străfin* (*streşin*) « strănut », *clei* « creieri », *coc* « cocoaşă », *unchi* « tată vitreg », *cocon* « copil », (calul) *froieşte* « sforăie », *cîrşcă* « scrîşneşte din dinţi », (inima) *joacă* « bate », *cort* « colibă » (= adăpost la cîmp), *blo(a)dăr* (*bro(a)dăr*) « rulă », *o stăcium(ez)* « iau mucul de la luminare ».

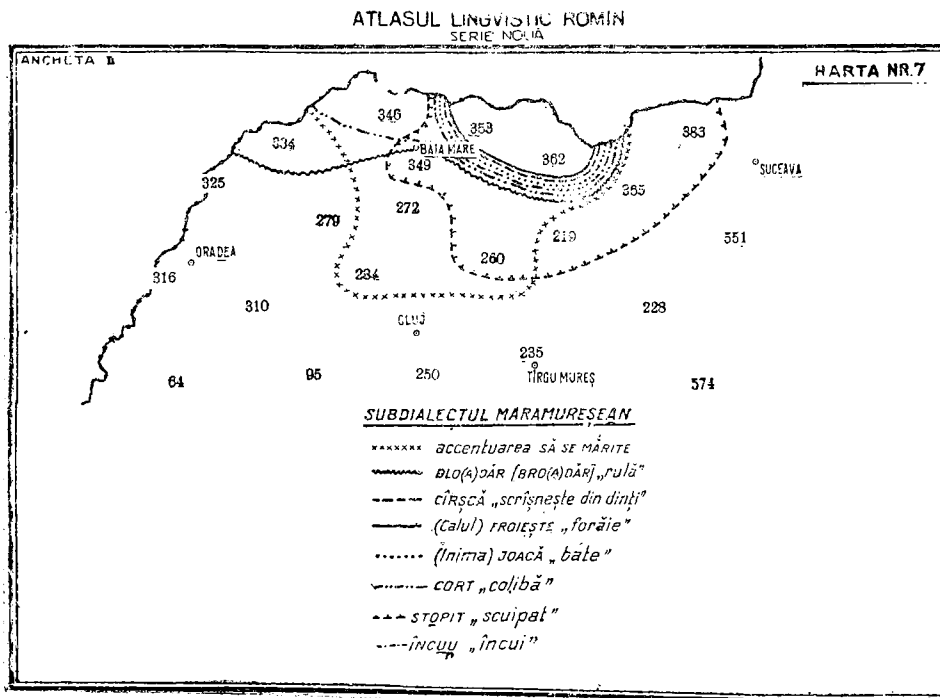
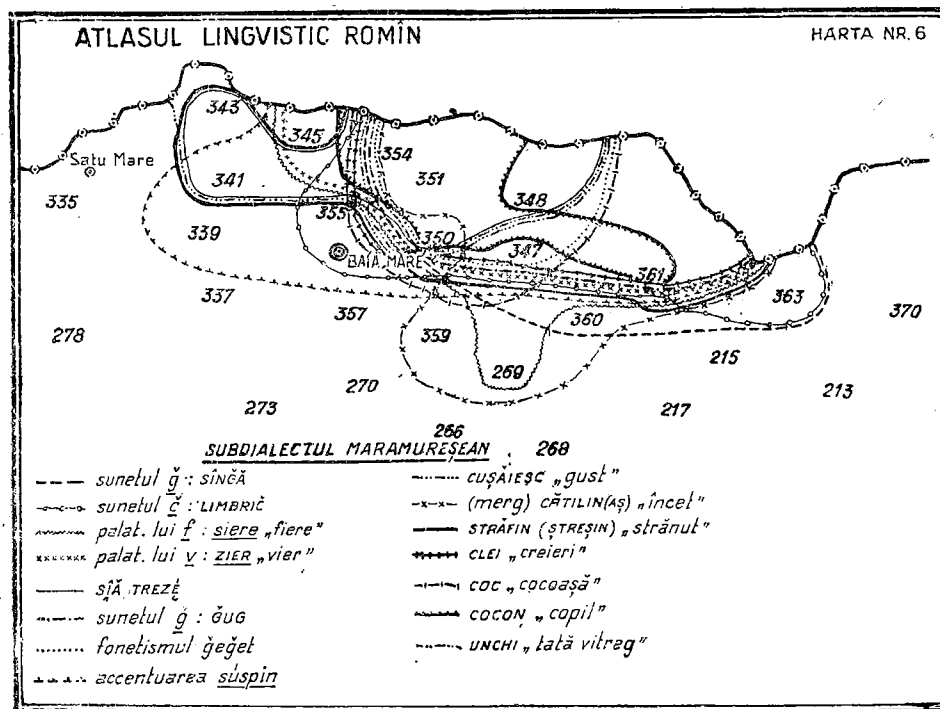
La aceste particularităţi e necesar să mai adăugăm rostirea lui *e* după *č* şi *ğ* ca *ă*, iar a lui *i* ca *î* (*čăr* « cer », *dulcă*, *činc* « cinci ») şi păstrarea africacei *ğ*, şi aici cu un caracter mai dur, în *ğoi* « joi », *ğoc* « joc », remarcate de Weigand. Trebuie să facem observaţia că fonetismul *ğoi* se mai găseşte, după atlasul lui Weigand (vezi harta 59), în mici arii din Moldova şi în două puncte izolate din Munţii Apuseni, dar cu o pronunţare mai palatală. (Vezi hărţile nr. 6, 7) ³.

Din materialul înfăţişat aici vedem că Maramureşul prezintă particularităţi proprii atît fonetice cît şi lexicale. Dacă ţinem seama de faptul că particularităţile fonetice de ordin general sînt cele mai importante, — fapt discutat şi recunoscut —, trebuie să admitem că acest teritoriu prezintă o arie dialectală distinctă, independentă. Particularităţile fonetice, cum am văzut, sînt sprijinite de nume-

¹ Repartitia . . . , p. 16, nota 1.

² Ibid., p. 17.

³ Maramureşul prezintă şi alte particularităţi lingvistice care-l izolează în cadrul dacoromînei: (noi) *săm* « sîntem », *ğile* « zice », (el) *avă* « aibă », *să aqvă* (*să aqvă*) « să aibă », prez. ind. al verbului *tuna* « a trîni »: *tui*, *tui*, *tuie*, *tunăm*, *tunaţi*, *tuie* etc. (T. Papahagi, Graiul şi folclorul Maramureşului, Bucureşti, 1925, p. LXIX). Necunoscînd ariile acestor fenomene nu le putem considera ca particularităţi caracteristice, fără riscul de a greşi.

roase particularități lexicale, care ne pun într-o mai clară lumină contururile acestei unități lingvistice din cadrul dacoromînei.

Maramureșul se găsește între subdialectul crișean și cel moldovean. Este oare graiul ce se vorbește în Maramureș un grai de tranziție? Fără îndoială că nu. Dacă urmărim cele mai importante particularități lingvistice — adică cele fonetice — caracteristice pentru subdialectul crișean (fonetismele: *sînje*, *cruțe*, *sclab*, *uărb*, *călk'îj*, *lumę*) și cele caracteristice pentru subdialectul moldovean (fonetismele: *casă*, *fetili*, *sînși*, *cruși*) constatăm că nici una din ele nu se găsește în Maramureș. (Ar fi totuși una, dacă o considerăm ca o particularitate a subdialectului crișean: palatalizarea dentalelor (*frat'e*.) Dintre celelalte particularități relevate pînă acum ale acestor două subdialecte cuprind Maramureșul: *omăt* și *șintirim* din subdialectul moldovean și *ciont* «os», *chefe* «perie», *șogor* «cumnat», *goz* «gunoiul din ochi», *pipăiește* (care interesează pentru sufixul verbal) și *pîncete* din subdialectul crișean. Observăm că patru din aceste particularități sînt elemente maghiare, după toate probabilitățile de dată recentă în limba noastră. Din cele douăzeci și patru de particularități date drept caracteristice pentru subdialectul moldovean, numai două includ și Maramureșul, iar din patruzeci și una de particularități relevate ca specifice pentru subdialectul crișean numai șase (eventual șapte) cuprind și acest ținut și acestea nu sînt dintre cele mai importante.

Din constatările făcute mai sus credem că putem trage concluzia că Maramureșul prezintă o arie dialectală independentă și, ca atare, putem vorbi cu certitudine de un subdialect maramureșean, cel de al cincilea subdialect dacoromîn.

Subdialectul maramureșean este astăzi cel mai mic ca întindere teritorială. Odinioară a fost mai extins, fiind vorbit și de păstorii romîni din Carpații nordici, deznăționalizați cu vremea de popoarele slave, pe care-i presupunem din aceeași «vatră» cu maramureșenii.

Fără îndoială că prin relevarea fenomenelor lingvistice de mai sus nu s-au epuizat toate particularitățile subdialectelor romînești, importante și mai puțin importante. Ele se vor întregi, și trebuie să se întregească, pe măsură ce se va publica prețiosul material adunat pentru Atlasul lingvistic romîn.

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

GUSTAV WEIGAND

DE

D. MACREA

În istoria lingvisticii noastre, alături de lingviștii români, trebuie cuprinși numeroși lingviști străini care prin lucrările și activitatea lor au adus importante contribuții la lămurirea istoriei și structurii limbii române, au format cadre de lingviști români și au făcut cunoscute peste hotare problemele limbii noastre. Dintre aceștia amintim în primul rând pe lingviștii germani: Friedrich Diez, «părintele filologiei romanice», cel dintâi care a acordat limbii române locul cuvenit între celelalte limbi romanice, pe Hugo Schuchardt, Wilhelm Meyer-Lübke, Theodor Gartner, Gustav Weigand, Arthur Byhan, Adolf Zauner, Eugen Herzog, Matthias Friedwagner, Léo Spitzer, pe lingviștii francezi: Gaston Paris, Frédéric Damé, Mario Roques, pe lingviștii italieni: Graziado Isaiia Ascoli, Matteo Bartoli, Carlo Tagliavini, pe lingviștii ruși și sovietici: A. I. Iațimirski, M. V. Serghievski, V. F. Șișmarev, R. A. Budagov, D. E. Mihalci, C. A. Martișevskaia¹, pe lingvistul sloven Franz Miklosich, pe lingviștii scandinavi: Kristian Sandfeld, Hedvig Olsen, Alf Lombard, pe lingvistul elvețian Karl Jaberg, pe lingvistul olandez Marius Valkoff. Meritele acestor savanți pentru studiul științific al limbii române trebuie cunoscute, iar lucrările lor valorificate critic în lumina progreselor de astăzi ale lingvisticii noastre.

În rândurile de față ne vom ocupa de activitatea științifică a romanistului german Gustav Weigand (1860—1930) consacrată în cea mai mare parte limbii române, formării de lingviști români și de specialiști străini în problemele limbii noastre.

¹ Vezi D. Macrea, *Lingvistica rusă și sovietică despre limba română*, în «Limba română», anul III, 1954, nr. 6, p. 5—15.

Activitatea lui Gustav Weigand este strîns legată de începuturile lingvisticii noastre științifice ale cărei baze le pusese Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, A. de Cihac, Al. Lambrior, M. Gaster, H. Tiktin pentru istoria limbii, lexicografie, fonetică și gramatică.

Un domeniu important de cercetări, dialectologia, rămăsese aproape neatins de aceștia. Începutul cercetărilor științifice asupra dialectelor și graiurilor limbii noastre este legat de numele lui Gustav Weigand.

Profesor timp de patru decenii la Universitatea din Leipzig, Gustav Weigand a fost un adept al curentului neogramatic care domina cercetările lingvistice cînd și-a început el activitatea. Din acest curent, Weigand și-a însușit partea cea mai pozitivă și mai fecundă: interesul pentru studiul limbilor vii, al dialectelor și graiurilor.

Gustav Weigand este cel dintîi lingvist care a cercetat la fața locului dialectele și graiurile limbii noastre, călătorind între 1887—1910 în toate ținuturile locuite de romîni, în nordul ca și în sudul Dunării, și alcătuiind monografii științifice asupra fiecăruia dintre acestea. El își expune astfel îndemnul care l-a călăuzit în cercetarea dialectelor și a graiurilor de pretutindeni ale limbii noastre: «Pentru o limbă care are o literatură atît de tînără, ale cărei prime mîonumente literare datează abia de 300 de ani și care posedă dintre acestea numai monumente bisericești scrise sub influența slavonă, cunoașterea amănunțită a dialectelor este indispensabilă, căci altfel cercetările asupra istoriei limbii ar însemna să stagneze »¹. Weigand arată că numai după strîngerea și valorificarea întregului material dialectal va fi posibilă întocmirea gramaticii istorice a limbii romîne care, în acea vreme, nu se putea scrie încă « cu toate frumoasele începuturi făcute de Miklosich, Hasdeu și Tiktin »². El considera că cercetările de pînă atunci asupra structurii limbii romîne nu au ajuns la rezultate sigure. « Elementele moștenite din latină formează — scrie Weigand — numai o parte din structura limbii romîne, iar rolul acestei părți nu este suficient cunoscut. După studiul acestui element va urma studiul elementului slav, ca al doilea element de seamă, cu care se vor ocupa slaviștii, fără ca prin aceasta să se fi spus ultimul cuvînt, căci acesta va fi rezervat lingvistului comparatist și indoeuropenistului. Noi nu facem gramatică pentru gramatică, ci urmărim un scop mai înalt. Prin cunoașterea istoriei limbii vom cunoaște și istoria poporului. Cu toate lucrările numeroase scrise în această materie nu știm mai mult ca înainte, căci se formulează mereu alte și alte teorii fanteziste, dar deoarece nici etnografii, nici istoricii nu aduc elemente noi care să se poată valorifica, se revine mereu cînd la Roesler, cînd la Jung »³.

¹ Vezi Gustav Weigand, « Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig », I, 1894 p. V.

² Ibidem.

³ Ibidem, p. VI.

Ca rezultat al călătoriilor sale la români din sudul Dunării, Gustav Weigand a scris o serie de monografii amănunțite despre dialectele românești vorbite în acele părți. În 1838, el publică « Die Sprache der Olympto-Walachen » (Limba românilor din Olimp), dedicată lui B. P. Hasdeu, care a sprijinit de la început cercetările lingvistice ale lui Weigand, în 1892, « Die Wlacho-Meglen » (Meglenoromâni), în același an, « Nouvelles recherches sur les roumains d'Istrie » (Cercetări noi asupra românilor din Istria), în 1893—1894, « Istrisches » (Studii istroromâne), iar în 1894—1895, « Diç Arumunen » (Aromâni), în două volume.

Apărute într-o epocă în care popoarele din Peninsula Balcanică, care se găseau încă sub apăsarea turcească, duceau o aprigă luptă de eliberare, monografiile lui Weigand asupra dialectelor din sudul Dunării ale limbii noastre, pe lângă interesul lor lingvistic și etnografic, au trezit și un mare interes național și social. Arătând condițiile grele în care trăiau aromânii, Gustav Weigand a dat luptei lor și, în general, luptei de eliberare de sub jugul turcesc a tuturor popoarelor balcanice, un mare sprijin moral, prin popularizarea cauzei acestora în cercurile largi ale opiniei publice europene din acea vreme. « Lupta atât cu mijloace spirituale cât și cu arme propriu-zise pentru preponderență politică, culturală și confesională, pentru viață și proprietate, se duce în acele regiuni, scrie Weigand, mai îndrjit și mai fără menajamente decât în orice țară din Europa, și numai prin lipsa comunicațiilor, a ziarelor și prin severa supraveghere a autorităților turcești se explică faptul că doar din când în când se ridică cortina înapoia căreia Europa poate privi, câte o clipă, cu groază, acel cîmp de luptă. Acum când mă găsesc din nou într-o țară civilizată, mă gândesc, îngrozit, la acea regiune nenorocită și îmi lipsesc cuvintele să exprim tristețea ce mi-o inspiră acele stări detestabile care, spre rușinea Europei, mai dăinuie în Albania și în Macedonia inferioară, unde arbitrarul și fanatismul triumfă asupra dreptului natural, unde subjugarea și brutalitatea înăbușe orice libertate, unde închisoarea, surghiunul celor nevinovați și moartea cea mai crudă sînt la ordinea zilei, unde viața nimănui nu este sigură »¹.

Aceeași indignare i-au provocat-o lui Weigand stările create, după primul război mondial, de naționalismul burghez din Macedonia. « Naționalismul rău înțeles, imperialismul, scrie el în 1924, este boala timpului nostru și vor cădea încă multe jertfe omenești și va mai trece încă o bună bucată de vreme pînă cînd va fi auzit glasul rațiunii »².

Gustav Weigand este primul lingvist care impune în lumea științifică folosirea numelui de « aromîn », înlocuind numirea limitativă de « macedoromîn », deoarece aromânii locuiesc și în alte părți ale Peninsulei Balcanice decât în Macedonia, precum și poreclele de « cuțoviah » și « țințar ».

¹ Vezi Gustav Weigand, *Die Arumunen*, vol. 1, Leipzig, 1895, pag. 9—10.

² Vezi Gustav Weigand, *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924, p. 102.

Întîiul dintre cele două volume din *Die Arumunen* este consacrat în întregime descrierii ținuturilor locuite de aromîni, oamenilor, firii și felului lor de viață, luptei și strădaniilor lor naționale. Volumul al doilea, care interesează cu deosebire pe lingviști, cuprinde un bogat material de literatură populară cules din toate regiunile aromînești: basme și cîntece din Macedonia, Epir și Tesalia și texte de limbă de la fîrșeroții din Albania. Față de cele două culegeri mai vechi de texte aromînești, a lui Vangheliu Petrescu, *Mostre de dialect macedo-romîn* (1880—1881), și a doctorului Obedenaru, *Texte macedoromîne, basme și poezii populare de la Crușova*, publicate de Ioan Bianu (1891), care sînt lucrările unor amatori, cea a lui Weigand este culegerea unui lingvist preocupat nu atît de aspectul folcloristic, ci de grija de a reda cît mai fidel, cu o riguroasă transcriere fonetică, graiul viu al aromînilor. Gustav Weigand a avut intenția ca, pe baza acestor două volume publicate, să mai alcătuiască încă două ce urmau să cuprindă analiza lingvistică și dicționarul etimologic al dialectului. Aceste din urmă volume nu au fost elaborate, dar în Anexele volumului al II-lea Weigand face numeroase observații prețioase cu caracter lingvistic. Anexa I cuprinde un glosar amănunțit în care se indică regiunea de întrebuițare a fiecărui cuvînt și sensurile lui. În Anexa a II-a, Weigand stabilește deosebirile regionale de grai ale dialectului aromîn, care nu este un dialect unitar, deoarece populația aromînească nu ocupă nici ea un teritoriu unitar. El constată existența a trei mari regiuni subdialectale aromîne, după influențele care predomină în acest dialect: cea slavă în Macedonia, cea grecească în Epir și Tesalia și cea albaneză în Albania. Pe lîngă aceste deosebiri de grai pe teritorii mai întinse, Weigand caută să stabilească și particularități lingvistice locale după comune. Singurul grai aromînesc pe care Weigand l-a analizat mai amănunțit din punct de vedere lingvistic este cel din ținutul Olimpului, în lucrarea *Die Sprache der Olympo-Walachen* (1888), care trebuie socotită ca parte integrantă a monografiei *Die Arumunen*.

Pînă la apariția, în 1932, a monografiei lui Theodor Capidan, *Aromîni*, aceste două lucrări ale lui Weigand au fost considerate în lumea științifică, cu unele rezerve de amănunt, ca singurele lucrări temeinice lingvistice și etnografice asupra aromînilor.

Weigand a mai scris asupra aromînilor o serie de studii mai mici: *Rumänen und Arumunen in Bulgarien*¹, în care stabilește deosebirile de grai dintre aromîni veniți în Bulgaria din Moloviște, Gopeș și Munții Gramos; *Rumänen und Arumunen in Bosnien*², în care, analizînd urmele aromînești din graiul aromînilor sîrbizați din Bosnia, face interesante observații asupra felului în care își pierde o populație limba; *Die Arumunen in Nordalbanien*³, în care analizează graiul aro-

¹ Gustav Weigand, «Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig» vol. XIII, 1907, p. 1—104.

² Ibidem, vol. XIV, 1908, p. 171—197.

³ Ibidem, vol. XVI, 1910, p. 193—212.

mînilor din Durazzo, Tirana, Cavaia și Elbasan; *Die arumunische Ortsnamen in Pindusgebiet*¹, în care susține pe baza toponimiei că cele mai compacte și mai vechi așezări ale aromînilor în sudul Peninsulei Balcanice au fost în Munții Pindului. Weigand are de asemenea meritul de a fi descoperit la familia aromînească Dimonie din Tirana un text religios aromîn din secolul al XVIII-lea pe care l-a publicat sub numele de *Codex Dimonie*² și ale cărui particularități de limbă le-au studiat mai tîrziu doi dintre elevii săi, Paul Dacselt³ și Theodor Capidan⁴. În ceea ce privește pe meglenoromîni, Gustav Weigand este cel dintîi lingvist care, în monografia sa, *Die Wlacho-Meglen* (1892), le-a descris în mod științific dialectul, dovedind că acesta e un dialect aparte de celelalte dialecte ale limbii romîne. Cu excepția lui Alexandru Philippide, care l-a considerat un subdialect aromîn, a lui Ovid Densusianu, după care meglenoromînii ar fi dacoromîni din sud-vestul Transilvaniei, iar graiul lor puternic influențat de dialectul aromîn, și, acum în urmă, a acad. Al. Graur, după care meglenoromînii, aromînii și istroromînii ar vorbi « limbi » romanice aparte de limba romînă, toți lingviștii romîni împărtășesc astăzi teza lui Weigand. Asupra dialectului istroromîn, Gustav Weigand a scris trei mici studii: *Nouvelles recherches sur les roumains d'Istrie*⁵, *Istrisches I*⁶ și *II*⁷ și articolul *Istrieni* din Enciclopedia romînă (1894). Relevînd asemănările acestui dialect cu graiul din Banat, Weigand susține că, între ele, a trebuit să existe în trecut o legătură mai strînsă, dar nu-i socotește pe istroromîni ca provenind din Banat, cum au susținut Ovid Densusianu și Iosif Popovici, ci de origine sud-dunăreană. După Weigand, ei au ajuns în Istria abia în secolul al XVI-lea împinși de invazia turcească. Deoarece dialectul istroromîn conține cele mai multe elemente străine care au pătruns și în structura lui gramaticală, el este de părere că acesta ar fi pe cale de a deveni o limbă aparte dacă n-ar fi în curs de dispariție. « Cît timp dialectele de aceeași origine arată deosebiri numai în partea fonetică și lexicală, scrie Weigand, nu se poate vorbi de ele ca de niște limbi aparte, dar cum au început să pătrundă și în flexiune, dialectul în chestiune ia caracterul unei limbi. În orice caz criteriul acesta este cu mult mai potrivit decît acela al diferențierii fonetice sau lexicale⁸ ».

Activitatea lui Gustav Weigand în domeniul lingvisticii romîne a primit un relief deosebit și o coordonare sistematică mai ales prin înființarea, în 1893, a « Institutului de limba romînă » de pe lîngă Universitatea din Leipzig și prin

¹ Gustav Weigand, Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, vol. XXI–XXV, 1919, p. 60–64, 174–180.

² Ibidem, vol. IV, p. 136–227; vol. V, p. 192–297; vol. VI, p. 84–173.

³ Ibidem, vol. I–II, 1894, p. 1–57.

⁴ Ibidem, vol. XII, 1906, p. 179–232.

⁵ Gustav Weigand, în « Romania », XXI, 1892.

⁶ Idem, în « Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig », vol. I, 1894, p. 122–155.

⁷ Ibidem, vol. II, 1895, p. 215–224.

⁸ Idem, Dialectele romînești, în « Convorbiri literare », anul XLI, 1908, p. 442.

publicarea « Anuarului »¹ acestui Institut, ambele înființate cu sprijinul material al statului român și cu sprijinul moral al lui B. P. Hasdeu.

Institutul de la Leipzig condus de Weigand a fost pînă la izbucnirea primului război mondial cel mai important centru științific din străinătate pentru studiul limbii române. În 1905 s-a mai înființat cîte un Institut similar la Viena și Berlin, iar în 1912 la Frankfurt pe Main, dar nici unul dintre acestea n-a avut activitatea și n-a obținut rezultatele celui de la Leipzig.

« Anuarul » Institutului din Leipzig apărut între 1894-1921 este mărturia muncii intense și rodnice depuse de Weigand și de elevii săi în Institut și în cadrul catedrei de limba română de la Universitatea din Leipzig. Studenții pregătiți de Weigand au fost în fiecare an între 10—25, dintre care majoritatea au fost germani, apoi romîni, bulgari și de alte naționalități. « Scopul Institutului, scrie Weigand în primul număr al *Anuarului*, este să orienteze pe studenți, fără deosebire de naționalitate, în studiul limbii romîne și să le dea posibilitatea să ajungă la rezultate științifice proprii în acest domeniu »². Weigand n-a considerat această preocupare numai ca o îndeletnicire profesională, ci a legat de ea căldura și forța mobilizatoare a unui mare animator.

Activitatea Institutului condus de Weigand a fost foarte variată. Temele tratate în cele 29 de volume ale Anuarului se referă la toate ramurile lingvisticii romîne: dialectologie, gramatică istorică, gramatică descriptivă, fonetică, lexicologie, toponimie, studii de texte vechi, de folclor, de literatură modernă și altele. Fiecare volum are între 200—350 de pagini, cuprinzînd studii ale lui Weigand și ale elevilor săi.

¹ *Anuarul* lui Weigand a constituit, înainte de primul război mondial, principala publicație de lingvistică romînă din străinătate. Dar Gustav Weigand a întreținut interesul pentru problemele limbii noastre în cercurile științifice străine și prin colaborarea sa permanentă, alături de M. Gaster, la *Kritischer Jahresbericht für die Fortschritte der romanischen Philologie* » al lui Karl Volmüller, unde era referent pentru problemele de lingvistică romînă.

Weigand a reușit să înființeze în cadrul Institutului de la Leipzig o bibliotecă romînească, care cuprindea cărți vechi rare, cărți de lingvistică și de literatură. În cîteva ani, această bibliotecă a devenit cea mai mare bibliotecă romînească din Germania. Din nenorocire, în cursul celui de-al doilea război mondial, ea a fost distrusă de bombardamentele aeriene.

Reușind să însuflețească pe elevii săi pentru studiul limbii romîne și să le dea o pregătire științifică temeinică, Weigand a ridicat un mare număr de elevi romîni, dintre care majoritatea au ajuns cunoscuți lingviști, profesori și oameni de cultură: Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Iosif Popovici, Constantin Lacea, Pericle Papahagi, Sterie Stînghie, Ioan Scurtu, Cristea Geagea, Horia Petra-Petrescu, Ioan Stoian, Ioan Borcea, Alexandru Bogdan și alții. Dintre

¹ Gustav Weigand, « Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig », vol. I, 1894, XXIX, 1921.

² Ibidem, vol. I, 1894 p. IV.

elevii lui de alte naționalități, amintim pe lingvistul danez Kristian Sandfeld, pe lingviștii bulgari Stoian Romanski, A. Dorici și G. Michov, pe lingviștii germani A. Byhan, A. Storch, Fritz Streller, H. Moser, Kurt Löwe, H. Dumke, H. Bürske, I. Backmeister, H. Domaschke, Max Auerbach, toți specialiști de seamă în problemele studiului limbii române.

Între 1898—1909, preocuparea cea mai stăruitoare a lui Weigand a fost cercetarea graiurilor dialectului dacoromîn. El este întiiul lingvist care a călătorit în întreg cuprinsul teritoriului acestui dialect și care a stat de vorbă cu țăranii din toate regiunile românești, înregistrînd varietățile graiului vorbit de ei. Rezultatul acestei munci obositoare și plină de răbdare a fost întocmirea de monografii pentru fiecare grai regional dacoromîn pe care le-a publicat treptat în *Anuar*. Întreaga imagine a varietăților regionale de grai a prezentat-o apoi în impunătoarea lucrare *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes* (Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromîn), tipărită la Leipzig în 1909.

Atlasul lui Gustav Weigand este prima operă de mare importanță pentru dialectologia noastră. Scopul urmărit de el a fost înregistrarea limbii populare vorbite, neinfluențată de pronunțarea literară. De aceea Weigand a făcut anchetele lui exclusiv la țară și pe la târguri unde veneau țăranii din comunele învecinate. Față de metoda de anchetă prin corespondență folosită înainte în Germania de dialectologul Georg Wenker, pentru Atlasul lingvistic german, iar la noi de Bogdan Petriceicu Hasdeu pentru *Etymologicum Magnum Romaniae*, Gustav Weigand a făcut anchete directe pe teren folosindu-se de un chestionar special în care erau cuprinse 114 cuvinte a căror pronunțare a urmărit-o în întreg teritoriul dacoromîn.

În anchetele făcute în vederea elaborării « Atlasului », Weigand s-a interesat însă, în concordanță cu școala lingvistică din care făcea parte, exclusiv de deosebirile fonetice în rostirea cuvintelor, fără preocupări lexicologice, morfologice și de sintaxă, fapt care a făcut ca valoarea *Atlasului* său să fie mult diminuată față de *Atlasul* similar elaborat pentru limba franceză de Jules Gilliéron, apărut în 1910, în același timp cu cel al lui Weigand, dar care cuprinde răspunsurile la aproape două mii de întrebări referitoare la toate aspectele limbii: fonetică, lexic și gramatică. Ceea ce a învechit repede lucrarea lui Weigand sînt progresele mari pe care le-a făcut geografia lingvistică pe baza *Atlasului* lui Gilliéron. Toate atlasele lingvistice apărute după cel al lui Gilliéron, al Cataloniei de A. Griera, al Italiei și Elveției meridionale de K. Jaberg și J. Jud, *Atlasul lingvistic român* elaborat de Muzeul limbii române, a cărui publicare o continuă în prezent Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R. P. R., *Atlasul graiurilor rusești de la răsărit de Moscova* și *Atlasul graiurilor rusești de la nord-vest de Moscova* s-au alcătuit pe bazele largi puse de Gilliéron, urmărind să cuprindă limba vorbită sub toate aspectele ei.

Atlasul lingvistic al lui Weigand, prin minuțiozitatea redării particularităților fonetice ale graiurilor noastre regionale, este totuși o operă utilă și astăzi și de

mare importanță în istoria lingvisticii noastre, el fiind cel dintîi atlas lingvistic al limbii romîne și unul dintre cele dintîi atlase lingvistice din lume. Pentru cine nu caută în această lucrare altceva decît a voit autorul ca ea să cuprindă — varietatea în spațiu a sunetelor limbii romîne —, *Atlasul* lui Weigand rămîne o operă de bază pentru începuturile dialectologiei științifice în țara noastră.

După studiile dialectale ale lui Weigand și după *Atlasul* său lingvistic, dialectul dacoromîn are trei graiuri principale: bănățean, muntean și moldovean. Weigand este cel dintîi lingvist care a arătat că Transilvania nu are un grai propriu. În nord-estul Transilvaniei se vorbește graiul moldovean, iar în partea de sud-est, graiul muntean. Banatul și sud-vestul Transilvaniei au particularități comune cu graiul din vestul și nord-vestul Olteniei. În restul Olteniei se vorbește graiul muntean. Bihorul ține, după Weigand, de Banat, avînd însă unele particularități proprii. Maramureșul are și el unele particularități specifice. « Dacă ar fi ca cineva să ție seamă, scrie Weigand, de toate diferențierile și să le considere ca niște caracteristice dialectale, atunci, desigur, ar mai putea deosebi încă multe despărțăminte dialectale. Și în cazul acesta s-ar putea vorbi și de niște dialecte ca acelea din Pădureni, Mărgineni, Olteni (în Țara Făgărașului), Oșeni, Lăpușneni, Crișeni etc. »¹. Confirmînd constatările lui Weigand în ceea ce privește cele trei mari unități regionale care cuprind fiecare cîte o parte din Transilvania, E. Petrovici a arătat, pe baza *Atlasului* elaborat de Muzeul limbii romîne, că există și o a patra unitate regională de grai, în Crișana, care nu are însă contururile precise ale celorlalte trei unități². În acest număr al revistei (vezi p. 35—47), R. Todoran relevă cîteva particularități specifice Maramureșului.

Începutul făcut de Gustav Weigand prin studiile sale dialectale și prin *Atlasul* său lingvistic, atunci cînd dialectologia și mai ales geografia lingvistică nu devenise încă discipline științifice constituite, a însemnat un impuls și o școală pentru cercetătorii romîni de mai tîrziu care au reușit să întocmească lucrări dialectologice la înălțimea cerințelor științifice. Volumele apărute pînă acum din *Atlasul lingvistic romîn*³ sînt o dovadă concludentă a progresului făcut de la Weigand înapoi de dialectologia noastră.

Un alt merit al lui Weigand pentru cunoașterea în străinătate a limbii romîne îl constituie publicarea, în 1903, pentru cititorii de limbă germană, a *Gramaticii limbii romîne (Rumänische Grammatik)*, lucrare care a avut și o a doua ediție în 1918 și care s-a bucurat, cu mici rezerve, de aprecierea favorabilă a lui Ovid

¹ Vezi G. Weigand, Despre dialectele romînești în « Convorbiri literare », anul XLII, (1908), partea I, p. 447

² Vezi E. Petrovici, Graiul de pe Crișuri și Someș, în « Transilvania », anul 72, (1941), p. 551—558

³ *Atlasul lingvistic romîn*, vol. I, partea I, Cluj, 1938, vol. II, Cluj-Sibiu, 1942; *Atlasul lingvistic romîn*, partea a II-a, vol. I, Cluj-Sibiu, 1940; *Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă, București, Editura Academiei R.P.R., 1956.

Densusianu ¹. Împreună cu profesorul ardelean Ghiță Pop, Weigand e și autorul unui excelent manual de învățare a limbii române prin corespondență, apărut în marea colecție Toussaint-Langenscheidt: *Brieflicher Sprach- und Sprech- Unterricht für das Selbststudium der rumänischen Sprache*.

★

Problema formării și structurii limbii române l-a preocupat intens pe Gustav Weigand.

În prefața lucrării *Rumänen und Arumunen in Bulgarien* (1907), Weigand arată că explicarea științifică a formării și evoluției limbii române nu poate fi făcută fără lămurirea legăturilor ei cu limbile balcanice. El cerea istoricilor și lingviștilor români să se elibereze de prejudecățile naționaliste și latinomane și să înceapă în mod curajos studiul raporturilor noastre istorice și lingvistice cu popoarele balcanice, îndeosebi cu albanezii și bulgarii. Pentru lămurirea acestor raporturi, Weigand a ținut, la Universitatea din Leipzig, ani în șir, cursuri de gramatică comparată a limbilor română, bulgară și albaneză, a publicat în *Anuar* o serie de studii în acest domeniu și s-a străduit vreme îndelungată să înființeze la Leipzig un Institut pentru studiul limbilor balcanice. Acesta n-a putut lua însă ființă decât în 1917, dar nu cum îl dorise Weigand, ci cu scopuri politice și economice, sub numele de « Institut pentru sud-estul Europei ». Începând din 1906, a funcționat însă, la Leipzig, sub conducerea lui Weigand, alături de Institutul românesc, și un Institut pentru studiul limbii bulgare.

Pentru cunoașterea limbilor balcanice, Weigand a elaborat, în 1907, o gramatică a limbii bulgare și, în colaborare cu elevul său A. Dorici, un dicționar bulgar-german, iar în 1912, o gramatică a limbii albaneze și un dicționar albanez-german și german-albanez.

În ultimii ani ai vieții, concentrându-și preocupările asupra corespondențelor dintre limbile balcanice, Weigand susține, în *Ethnographie von Makedonien* (1924) și într-o serie de studii publicate în noul său anuar *Balkan-Archiv*, că limba română se « înrudește » cu albaneza și bulgara prin substratul tracic comun acestor trei limbi, români fiind, după el, traci romanizați, bulgarii traci slavizați, iar albanezii urmași direcți ai tracilor.

În ce privește locul de formare al limbii și poporului român, Weigand împărtășește în ultima perioadă a activității sale teoria lui Roesler cu precizările aduse acesteia de Tomaschek și Jirecek, acceptate și de Al. Philippide, că poporul român s-ar fi format exclusiv în sudul Dunării și anume în triunghiul Sofia-Niș-Scoplie, în apropierea albanezilor din limba cărora ar fi pătruns în această epocă unele cuvinte albaneze în română. Albanezii ar fi emigrat, după Weigand, înspre locurile lor actuale prin secolul al XI-lea, iar românii ar fi ajuns în nordul Dunării abia în secolul al XIII-lea, așezându-se peste o populație slavă pe care au asimilat-o și de la care au rămas numeroasele numiri topice slave de aici. Inconsistența acestei

¹ Vezi revista « Romania », 1904, p. 118—119.

teorii am arătat-o în două studii recente publicate în această revistă¹. Români rămași pe loc în triunghiul Sofia-Niș-Scoplie ar fi fost slavizați, lăsând la rîndul lor și ei urme în toponimia regiunii respective și în fizionomia limbii bulgare.

Substratul tracic comun pentru romînă, albaneză și bulgară și formarea limbii romîne în sudul Dunării ar explica, după Weigand, toate particularitățile pe care limba noastră le are comune cu celelalte limbi balcanice: frecvența mare în romînă, albaneză și bulgară a vocalei *ă*, postpunerea articolului, identitatea genitivului cu dativul, formarea, în toate limbile balcanice, a viitorului cu verbul ajutător *a voi*, înlocuirea, de asemenea în toate limbile balcanice, a infinitivului cu conjunctivul, unele procedee frazeologice și cuvintele comune tuturor limbilor balcanice.

Teoria « înrudirii » structurale a limbilor balcanice a fost contuată mai sistematic decît de Weigand de către elevul acestuia, Kristian Sandfeld, în cunoscuta sa lucrare « Linguistique balkanique » (ediția I, 1924 în limba daneză, ediția a II-a 1929, în limba franceză), după care, limbile balcanice, între care și romîna, deși de origini diferite, ar forma o « unitate » comparabilă cu cea a limbilor romanice, germanice, slave etc. Această teorie formulată mai întîi de învățații austriaci Kopitar² și Miklosich³ n-a fost acceptată de nici un lingvist romîn. Ea își are de fapt originea în tendința politică și economică din trecut a Austriei și Germaniei de a acredita ideea unui « spațiu balcanic » unitar pe care aceste puteri urmăreau să-l domine politic, economic și cultural. În vederea mai ales a acestui scop, Academia de științe din Viena a publicat pînă de curînd o mare colecție intitulată *Schriften der Balkankommission*. În aceeași tendință se încadrează și teoria formulată, cu mare lux de erudiție, de învățatul austriac Roesler, despre formarea poporului romîn exclusiv în sudul Dunării, pe care a acceptat-o, în ultima perioadă a activității sale, și Gustav Weigand, întemeindu-se îndeosebi pe corespondențele romînei cu albaneza, care s-ar putea explica, după el, numai prin substratul tracic comun și prin vecinătatea cu albanezii. Dar substratul tracic nu trebuie căutat în mod necesar numai în sudul Dunării. Tracii au locuit pe ambele maluri ale Dunării, dacii fiind o seminție tracică. Ca elemente de substrat, corespondențele dintre cele două limbi se pot deci explica și fără conviețuirea romînilor cu albanezii.

Susținătorii « lingvisticii balcanice » sînt ei înșiși împărțiți în păreri în ceea ce privește factorii care au provocat presupusa « unitate » a limbilor balcanice. Gustav Weigand considera ca unul din factorii principali substratul tracic, Jirecek și Hahn, cel iliric, Schuchardt și Jokl, amîndouă aceste substraturi. Kristian Sand-

¹ Vezi D. Macrea, Despre originea și structura limbii romîne în « Limba Romînă », anul III (1954), nr. 4, pag. 11–31 și idem, Despre dialectele limbii romîne în « Limba romînă », anul V (1956) nr. 1, pag. 5–25.

² Vezi « Wiener Jahrbücher der Litteratur », vol. 46, 1929.

³ Franz Miklosich, Die slavischen Elemente im rumunischen, Viena, 1862.

feld explică « unitatea » limbilor balcanice prin influențele comune exercitate asupra lor și îndeosebi prin influența limbii medio și neogrecești.

Pe de altă parte, un fenomen ca postpunerea articolului nu aparține exclusiv limbilor balcanice; deoarece el există și în limbile scandinave, în armeană, în bască și chiar în somalică¹. Formarea viitorului cu *a voi* există în limbile scandinave și în engleză, iar dintre limbile balcanice, albaneza o are numai în dialectul tosc. Identitatea genitivului cu dativul nu este nici ea o particularitate exclusiv balcanică, ci corespunde unei tendințe de simplificare ce se constată în evoluția a numeroase alte limbi². Cuvintele și expresiile comune limbilor balcanice pot fi explicate ca împrumuturi obișnuite între limbi învecinate. Limbile din Europa apuseană au de asemenea numeroase cuvinte comune, expresii calchiate și forme gramaticale identice, dar nu se vorbește din acest punct de vedere de o « lingvistică apuseană »³.

Dar dacă bazele teoriei « lingvisticii balcanice » nu se pot susține, efortul făcut în această direcție nu a fost zadarnic. Weigand și mai ales Kristian Sandfeld au adunat un material bogat de fapte privitor la structura gramaticală și la lexiconul limbilor balcanice pe baza căruia se pot face studii temeinice asupra influențelor reciproce dintre ele.

De un mare interes științific sînt cercetările începute de Gustav Weigand în domeniul toponimiei românești și balcanice. El a urmărit ca pe baza toponimiei să ajungă la concluzii istorice pentru epocile din care lipsesc documentele scrise, toponimia fiind, pe drept cuvînt, socotită ca o arhivă nescrisă a istoriei. Dintre studiile sale în domeniul toponimiei și antroponimiei amintim *Originea numelor de fluvii subcarpatice*⁴, *Toponimia din ținutul Ampoiului și Arieșului*⁵, *Numele județelor din România veche*⁶, *Numele de botez bulgare, originea lor, prescurtări și formații noi*⁷.

★

Activitatea lui Gustav Weigand pentru studiul științific al limbii romîne, pentru ridicarea de cadre de lingviști romîni și pentru cunoașterea problemelor

¹ Vezi Carlo Tagliavini, Sulla questione della postposizioni dell' articolo, în « Dacoromania » III, p. 15 și urm.

² Vezi Al. Graur, Coup d'oeil sur la linguistique balkanique în « Bulletin linguistique », III, p. 31—45.

³ Vezi Sextil Pușcariu, în « Dacoromania » IV (1924—1926), p. 1333—1362, 1396—1409.

⁴ G. Weigand, Ursprung der südkarpatischen Flussnamen in Rumänien, în « Jahresbericht des Instituts für rumänischen Sprache zu Leipzig », XXVI—XXIX, 1921, p. 70—102.

⁵ Idem, în « Balkan-Archiv », I, 1925, p. 1—42.

⁶ Idem, Die Namen der rum. Județe im Altreich, în « Balkan-Archiv », IV, 1928, p. 168—177.

⁷ Idem, Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen în « Jahresbericht des Instituts für rumänischen Sprache zu Leipzig », XXVI—XXIX, 1921, p. 104—192.

limbii române în străinătate a fost deosebit de rodnică. Școala lingvistică de la Cluj dintre cele două războaie mondiale îi datorează lui Weigand, direct sau indirect, pregătirea științifică și natura preocupărilor ei. Fostul Muzeu al limbii române care a format centrul acestei școli a continuat prin Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, acad. E. Petrovici, preocupările dialectologice ale lui Weigand, îmbogățindu-le prin cercetări noi și mai ample, al căror rezultat este *Atlasul lingvistic român*. De asemenea au fost întocmite noi monografii asupra dialectelor sud-dunărene ale limbii noastre: *Studii istroromâne* (3 volume) de Sextil Pușcariu, *Meglenoromânii* (3 volume) și *Aromânii* de Theodor Capidan, lucrări care pot fi considerate clasice în materie. Studiile de toponimie și antroponimie al căror impuls l-a dat de asemenea Weigand au fost continuate la Cluj de Sextil Pușcariu, V. Bogrea, N. Drăgăniș, Gustav Kisch, G. Giuglea, Ștefan Pașca, acad. E. Petrovici, iar dintre ceilalți lingviști români de acad. Iorgu Iordan. Un domeniu de cercetări intense al școlii de la Cluj care și-a avut izvorul în tradiția lingvistică românească și nu în exemplul lui Weigand a fost lexicologia, domeniu de active și pasionate preocupări ale cărturarilor noștri încă de la începutul secolului al XIX-lea.

Pentru lucrările sale de lingvistică română și pentru acțiunea de cunoaștere a problemelor limbii noastre în străinătate, Gustav Weigand s-a bucurat de prețuirea și sprijinul larg al statului român. În 1892, el a fost ales membru corespondent al Academiei Române, mai târziu membru de onoare al «Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român din Transilvania» și membru al «Societății macedo-române» din București.

Opera științifică a lui Weigand n-a fost însă prețuită de toți lingviștii români. Dintre aceștia, cel mai aspru critic al ei a fost Al. Philippide, care, într-o lucrare polemică de aproape 200 de pagini, intitulată *Un specialist român la Lipsca*, apărută mai întâi în *Viața Românească* și apoi în volum (1910), a analizat cu o rigurozitate excesivă tot ce a scris Weigand și școala sa de la Leipzig în domeniul lingvisticii române. Tonul de persiflare domină întreaga această lucrare. Vorbind de *Anuar*, Al. Philippide scrie: «nimeni nu contestă că aceste notițe au profitat științei, dar au profitat fiindcă nu erau altele mai bune» (p. 67), sau: «nimeni nu contestă că domnul Weigand s-a ostenit cu adunarea materialului limbistic (sic!) dialectal, dar osteneala călătorului este una și știința este alta» (p. 68). Criticile aspre ale lui Philippide la adresa lui Weigand se sprijină însă îndeosebi pe chestiuni de amănunt unde acesta a făcut în adevăr unele greșeli, semnalate și de alții. Astfel, ca orice străin care n-a trăit neîntrerupt în mediul românesc, Weigand a confundat uneori uzul dialectal, cu care era mai familiarizat prin cercetările sale, cu cel literar. De asemenea, el a notat uneori greșit cuvinte și forme, mai ales din dialectele sud-dunărene, și a dat unele etimologii greșite. Unui savant român ca Philippide nu i-a fost greu să descopere asemenea greșeli, firești în opera unui străin, dar el a pus o pasiune deosebită în scoaterea lor în evidență. Precierile asupra lui Weigand au atins uneori un nivel atât de scăzut încât un alt lingvist ieșean, G. Pascu »

elev al lui Philippide, afirmă că Weigand ar fi făcut călătoriile sale în Peninsula Balcanică în calitate de « agent secret german »¹.

Tonul polemic pasional al lui Al. Philippide și G. Pascu la adresa lui Weigand se explică, pe lângă greșelile de amănunt reale pe care acesta le-a făcut, mai ales prin împrejurarea că lui Weigand statul român i-a acordat un sprijin material de care lingviștii și alți cercetători români din acea vreme nu s-au putut bucura.

Către sfârșitul vieții, Weigand a ajuns la mari divergențe de păreri și la polemici violente chiar cu foștii săi elevi români în problema locului de formare a limbii române și a integrării ei între limbile balcanice². Cu toate aceste deosebiri de păreri, foștii săi elevi i-au recunoscut totdeauna lui Weigand merite deosebite ca îndrumător al activității lor științifice.

Prin varietatea preocupărilor și rodnicia rezultatelor, activitatea lingvistică a lui Gustav Weigand merită un loc de cinste în istoria lingvisticii noastre. Lingvistul italian Carlo Tagliavini a arătat în mod just, la moartea lui Weigand, în 1930, că: « bogata lui activitate științifică prin care a deschis drumuri noi elevilor săi — astăzi savanți renumiți — îi asigură pentru totdeauna recunoștința cercetătorilor »³.

¹ Vezi G. Pascu, *La philologie roumaine dans les pays germaniques et la France*, 1924.

² Vezi « *Dacoromania* », vol. IV, partea a II-a, (1924—1926), p. 1332—1356, 1396—1412.

³ Vezi « *Ungarische Jahrbücher* », vol. X, 1930, p. 434.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

PROBLEME SPECIFICE ALE PREDĂRII LIMBII ROMÎNE LA MAGHIARI

DE

GÉZA BLÉDY

Astăzi patria noastră este un stat al oamenilor muncii, care asigură minorităților naționale folosirea liberă a limbii materne. În lumina învățaturii marxiste despre limbă este clar că, pe lângă cunoașterea cât mai profundă a limbii materne, minoritățile naționale au datoria patriotică de a-și însuși limba statului, limba poporului român alături de care luptă pentru construirea socialismului. Limba română este un mijloc de comunicare între cetățenii de toate naționalitățile din republica noastră. « Cunoașterea limbii române . . . de către minoritățile naționale contribuie în mare măsură la consolidarea unității politico-morale a poporului muncitor din țara noastră, la buna desfășurare a vieții de stat, la dezvoltarea politică, economică și culturală a maselor muncitoare »¹.

Operele de bază ale studiului limbii române publicate în ultimul timp de către Academia R.P.R. înseamnă un ajutor real pentru școli. În cadrul Institutului de lingvistică din Cluj s-a întocmit un dicționar român-maghiar care în curînd va fi dat la tipar:

În urma măsurilor luate, studiul limbii române s-a îmbunătățit în ultimul timp și în școlile maghiare din țara noastră. Elevii și studenții noștri știu azi mai bine românește decît în trecutul apropiat, acum cinci-șase ani. Pronunțarea lor este mai îngrijită, vocabularul mai bogat, cunoștințele lor gramaticale — mai vaste și mai sigure. Elevii și studenții maghiari — cu toate că au făcut progrese considerabile — nu și-au însușit în mod temeinic limba română, nu cunosc destul de bine vocabularul și structura gramaticală a limbii române, ceea ce dă naștere la o mulțime de greșeli de exprimare.

¹ L. Bányai, Despre predarea limbii române în școlile minorităților naționale, « Gazeta Învățămîntului », nr. 167, din 14 iunie 1952.

Înainte de a aborda problema greșelilor de morfologie, să ne oprim la o problemă de pronunțare. Este vorba de accentuarea corectă, mai precis: locul silabei accentuate.

Elevul maghiar, când începe să învețe o altă limbă, accentuează cuvintele pe prima silabă ca în limba sa maternă. Cu toate că în cursul studiului limbii române și limbii ruse elevul maghiar se obișnuiește și cu accentuarea altor silabe, totuși se mai aud la studenții noștri cuvinte accentuate greșit, pe prima silabă, ca: *ármata, ávem, cólhoz, grábea, védem* etc. Se știe că cele mai multe cuvinte românești terminate în consoană sînt oxitone. Generalizînd această observație, maghiarii comit greșeli de accentuare ca: *articól, astfél, dascál, prietén, spírít, sprijín, unéd, vífór, solubil, științífic, academic* și altele. În schimb, cuvintele românești terminate în vocală, fiind în bună parte paroxitone, se observă un fel de uniformizare și în această privință: *considéră, lacrimă, politică, critică, piedică, prieténă, cumpánă, origine, sau compunére, descriére, obținére, propunére, aptitudíne* etc. Mai rar se întîlnesc greșeli ca: *numére, oaménii*.

O categorie aparte o formează cuvintele internaționale ca *academie, antologie* etc. care în multe cazuri sînt pronunțate sub forma greșită *académie, antológie, aristocráție, catégórie, democráție*. Aceste cuvinte există și în limba maghiară: *akadémia, antológia, arisztokrácia, demokrácia, kategória*. Este ușor de constatat că și în aceste cazuri avem de-a face cu influența limbii materne. În cuvintele amintite greșeala provine din faptul că accentul apare pe silaba care este lungă în limba maghiară. Frecvența unor astfel de greșeli arată că în cursul studiului limbii române nu s-a dat, probabil, atenția cuvenită acestei probleme.

Cu toate că în limba română nu există reguli generale de accentuare, există totuși reguli particulare în legătură cu locul silabei accentuate în cuvinte. Anumite reguli sînt cunoscute, fiindcă au fost formulate în unele gramatici. Ele n-au pătruns însă în măsură suficientă în manualele de limba română utilizate în școlile cu limba de predare maghiară. Iată unele dintre acestea:

Substantivele, adjectivele etc., nu-și schimbă accentul în cursul declinării; adjectivele terminate în *-ic* și *-bil* sînt paroxitone; la fel și substantivele terminate în *-tudine*. Astfel de reguli, însoțite de exerciții, vor contribui desigur la însușirea vorbirii și citirii corecte în limba română.

În ceea ce privește morfologia, cele mai numeroase greșeli¹ se fac în legătură cu genul substantivelor, deoarece limba maghiară nu cunoaște această categorie gramaticală. Cunoașterea genului substantivelor prezintă deci o greutate foarte serioasă pentru elevii maghiari. Cunoașterea superficială, nesigură a genului substantivelor atrage după sine o sumedenie de greșeli de acord. Iată cîteva exemple

¹ Observațiile noastre se bazează pe un material adunat de către membrii catedrei de limba română de la studenții Universității Bolșai. Am avut în vedere mai ales constatările făcute cu ocazia examenelor de admitere. Observațiile făcute oglindesc astfel și deficiențele predării limbii române la diferite școli secundare cu limba de predare maghiară, precum și deficiențele în studiul limbii române la universitatea noastră.

de acest fel: *tata mea* ; *sosirea unei tate* ; *locuiesc cu părinții mele* ; *anile ilegali-tății* ; *uzina nu are picioari* ; *sîngea* ; *în locul unei nume* ; *un hotărîre* etc.

În manualul de clasa a V-a pentru școlile cu limba de predare maghiară, relativ la genul substantivelor, găsim următoarele: « Genul substantivelor se recunoaște după faptul că substantivele masculine primesc înaintea lor *un* la singular și *doi* la plural, iar substantivele feminine primesc *o* la singular și *două* la plural. Substantivele neutre primesc *un* la singular și *două* la plural ¹.

Astfel de indicații nu dau o îndrumare suficientă pentru un elev cu limba maternă maghiară. Elevului maghiar trebuie să-i venim în ajutor prin indicarea genului substantivelor după terminație: « Substantivele masculine și neutre se termină la nominativ singular, forma nearticulată, în consoane nemuiate sau muiate, *-u, u* semivocalic, *i* semivocalic și *-e* » ². « Substantivele feminine au la nominativ singular, forma nearticulată, terminațiile *-ă, -e, -ea, -a . . .* » ³. Călăuzindu-se după aceste indicații, elevul maghiar rămîne totuși oarecum dezorientat, deoarece nu va afla care dintre substantive sînt masculine sau neutre, iar în ceea ce privește substantivele terminate în *-e*, el va avea dificultăți și mai mari. De aceea, este folositoare gruparea substantivelor în categorii la fiecare gen aparte, precum procedează Gramatica Academiei R.P.R. ⁴. Dar nici o astfel de grupare nu este de ajuns pentru ca elevul maghiar să știe, de exemplu, că « unele nume de plante și flori sînt de genul masculin », și « cele mai multe nume de flori sînt de genul feminin » sau « unele substantive abstracte sînt de genul neutru » ⁵.

Într-un manual de gramatică destinat elevilor și studenților maghiari va trebui să dăm îndrumări mai precise în această privință. Vom îmbina indicațiile de mai sus și vom preciza, bunăoară, că numele de plante și flori terminate în consoană sînt masculine sau că substantivele abstracte terminate în consoană sînt neutre. Substantivele care eventual nu se încadrează în aceste reguli vor figura separat ca excepții. Această problemă complexă necesită o muncă serioasă din partea elevilor maghiari. În afară de o bună orientare în materie, lor li se cer multe și felurite exerciții: analize de texte, completări și transformări de texte, traduceri etc. Într-un cuvînt, la acest capitol este necesară o muncă mult mai susținută decît la celelalte probleme de gramatică. De aceea, se impune ca, încă din primii ani în care se predă limba romînă, elevii maghiari să învețe la fiecare cuvînt și genul.

În legătură cu flexiunea substantivelor, apar greșeli ca: *lupta clasa muncitoare* ; *în timpul regimul burghezo-moșieresc* ; *spre sfîrșitul viața sale* ; *nedreptățile*

¹ Limba romînă, clasa a V-a. Manual pentru școlile cu limba de predare maghiară. Edi-tura de Stat didactică și pedagogică, 1954, p. 116.

² În afară de cîteva substantive masculine care se termină în *ă*, ca femininele, ex. *bădișă, tată, papă* etc.

³ Gramatica limbii romîne, vol. I, 1954, p. 127.

⁴ Op. cit. p. 128—129.

⁵ Ibidem.

societatea burghezo-moșierească; caracterul de clasă al instituțiilor. Aceste cazuri oglindesc o îmbinare de cuvinte din limba maghiară unde numele posesorului stă, în aparență, la nominativ: *munkásosztály — clasa muncitoare; a munkásosztály harca — lupta clasei muncitoare.* Traducerea textuală a expresiei din limba maghiară ar fi: *clasa muncitoare lupta sa.*

Tot în urma unui calc din limba maghiară apare întrebuițarea formei articulate a substantivului după adjectivele demonstrative: *acest progresul* (în maghez *a haladás*); *această sarcina; această transformarea; acestei stării; acești poeți; acele verbe; aceeași situația.*

Cu toate că în fiecare manual de gramatică se dau îndrumări precise cu privire la declinarea substantivului însoțit de un adjectiv demonstrativ, credem că elevilor maghiari nu li se atrage îndeajuns atenția asupra deosebirii care există în acest caz între cele două limbi. Într-o gramatică română pentru uzul școlilor maghiare trebuie să se adopte diferite procedee de preîntâmpinare și eliminare a greșelilor de felul acesta.

Articularea substantivelor nedeterminate după prepoziții este și ea un calc din maghiară. De aici provin greșeli destul de frecvente ca: *muncitorii au urât pe exploatatorii* (a munkások meggyűlölték a kizsákmányolókat); *patronii au bătut pe muncitorii*, sau expresii ca: *sub pământul; pentru poporul; izolat de societatea; vedem din nuvela; pentru banii; de către capitaliștii; după accidentul; de la uzina* etc. Gramaticile dau lămuriri destul de precise în legătură cu această problemă. Totuși, și în acest caz, trebuie să subliniem deosebirea dintre limba română și limba maghiară a cărei cunoaștere ar duce la eliminarea acestor greșeli. Bine înțeles că sînt necesare și multe exerciții pentru atingerea acestui scop.

În limba maghiară nu există forme speciale pentru articolul posesiv. Acestui articol îi corespunde articolul hotărît. Înșușirea superficială a întrebuițării articolului posesiv de către studenții maghiari se manifestă sub două aspecte: pe de o parte lipsa articolului, pe de altă parte folosirea lui în mod inutil. În exemplele următoare se poate observa lipsa articolului posesiv (genitival) în unele cazuri unde obiectul posedat este exprimat printr-un substantiv determinat: *elev școlii medii; viața de mizerie țăranilor; viața grea muncitorilor din trecut; darea de seamă tinerilor.* Regula cu privire la întrebuițarea articolului posesiv în aceste cazuri nu lipsește din manuale și gramatici, dar greșelile comise ne arată, și în cazul acesta, că uneori ne mulțumim cu repetarea regulilor gramaticale fără să ajungem la aplicarea lor practică. Acest fapt constituie o deficiență în munca profesorului.

Elevii și studenții maghiari întîmpină greutăți și comit greșeli numeroase și în legătură cu folosirea verbelor. Una dintre cele mai frecvente greșeli din această categorie este întrebuițarea indicativului prezent în locul conjunctivului la persoana a treia: *studentul trebuie să învață; am scris părinților să-mi trimită bani; a avut ocazie să cunoaște viața muncitorilor.* Greșelile de felul acesta provin din necunoașterea exactă a întrebuițării modurilor și dintr-o generalizare a

formelor pers. I și a II-a, unde numai conjuncția *să* deosebește cele două moduri. Eliminarea lor nu se obține decît prin îmbinarea cu practica a regulilor bine însușite. Este necesar să se cunoască bine conjugarea și întrebuițarea indicativului și a conjunctivului. Și în folosirea diatezelor există numeroase confuzii: *ei |se| plimbă*; *muncitorii |s-| au răscolat*; *clasa muncitoare |s-|a dezvoltat*; *muncitorii |s-|au adunat*; *fratele meu se umblă la școala elementară*; *s-a urmat o perioadă grea*; *boierii s-au dispărut*. Și această problemă merită să fie studiată mai temeinic, indicîndu-se procedeele metodice pentru înlăturarea greutăților.

În legătură cu folosirea verbelor la pasiv, găsim bine cunoscutele greșeli de acord despre care am vorbit: *țărînimea a fost exploatat*; *țara noastră a fost eliberat*; *am fost exmatriculat* (scrie o studentă). Asemenea greșeli de acord apar și în folosirea pronumelor și adjectivelor de diferite feluri, precum și în întrebuițarea numeralelor. Greșelile de acord nu se vor putea înlătura decît prin lămurirea genului substantivelor în limba romînă. În folosirea pronumelui personal, elevii și studenții maghiari întîmpină greutăți datorită repetării acestor părți de vorbire, procedeu caracteristic limbii romîne. Ei se orientează, de altfel, destul de greu și în ceea ce privește formele accentuate și neaccentuate ale acestui pronume. În special, întrebuițarea formelor neaccentuate de acuzativ prezintă o dificultate pentru maghiari. Ea provoacă greșeli de felul: *am multe greutăți, dar |le| voi învinge*; *tatăl său |l-|a dat la Liceul militar din Craiova*; *Vezi textul? -- |Îl| văd*.

Lipsa pronumelui în astfel de cazuri poate fi explicată tot printr-un calc. Limba maghiară nu folosește pronumele, ci un alt procedeu gramatical, anume o formă specială de conjugare — așa numita conjugare obiectivă (*tárgyas ragozás*) — în care pronumelui personal neaccentuat la acuzativ, din limba romînă, îi corespunde o desinență specială a verbului: *Știi romînește? — Știu*; *Tudsz románul? — Tudok*; *Știi lecția? — O știu*; *Tudod a leckét? — Tudom*.

Și în cazul acesta trebuie deci să subliniem deosebirea esențială dintre structurile gramaticale ale celor două limbi, deosebire asupra căreia nu se insistă de loc în gramaticile destinate școlilor maghiare.

În folosirea numeralelor, în afară de unele greșeli de acord, apare uneori întrebuițarea singularului după numeralele cardinale și nehotărîte: *trei clasă*; *mult om*. Aici avem de asemenea un calc. După numeralul cardinal și după numeralele nehotărîte, limba maghiară folosește singularul.

Gramaticile limbii romîne nu vorbesc, bine înțeles, despre întrebuițarea pluralului după anumite numerale, dar într-un manual destinat școlilor maghiare acest lucru trebuie amintit, insistîndu-se asupra deosebirii dintre cele două limbi.

Pe baza celor relevate pînă aici, care sînt departe de a fi epuizat problema, putem trage unele concluzii. Greșelile tipice în folosirea limbii romîne de către elevii și studenții maghiari sînt în parte calcuri, în parte generalizări greșite. Profesorii și învățătorii trebuie să ducă o luptă susținută pentru eliminarea acestor

greșeli și pentru prevenirea lor. Manualele și gramaticile destinate școlilor maghiare trebuie să aibă în vedere toate greutățile care rezultă din deosebirea dintre structurile gramaticale ale celor două limbi. Atenția elevilor și a studenților trebuie îndreptată asupra problemelor esențiale de gramatică. Metoda comparativă, aplicată în mod just, va contribui la îmbunătățirea situației.

Nota redacției. Deși articolul nu epuizează problemele esențiale legate de predarea limbii române în școlile cu limba de predare maghiară, el ridică unele probleme utile cadrelor didactice din aceste școli. Considerăm că s-ar putea dezvolta, în alte articole, probleme ca: predarea prepozițiilor, a conjuncțiilor, problemele de topică și sintaxă, utilitatea colaborării între profesorii de limba română de la școlile românești și cei care predau limba română în școlile cu limba de predare maghiară sau în școlile celorlalte minorități naționale.

CRONICA

ȘEDINȚA SUBSECȚIEI DE ȘTIINȚA LIMBII ȘI LITERATURĂ A ACADEMIEI R.P.R. PENTRU DISCUTAREA «DICȚIONARULUI LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE» (VOL. I A—C)

În ziua de 28 martie 1956 a avut loc la Academia R.P.R. o ședință lărgită a subsecției de știința limbii și literatură consacrată discutării primului volum al « Dicționarului limbii române literare contemporane ». Au participat la dezbateri acad. Traian Săvulescu, președintele Academiei R.P.R., membrii subsecției, cercetători ai institutelor de lingvistică din București și Cluj și ai altor institute ale Academiei, scriitori, publiciști, oameni de știință, profesori din învățământul mediu și universitar etc. Ședința a fost prezidată de acad. Iorgu Iordan, președintele subsecției.

Raportul subsecției, prezentat de acad. T. Vianu, subliniază de la început că « Dicționarul limbii române literare contemporane » « realizează o veche și statornică aspirație a Academiei », aceea de a pune la îndemina maselor largi de cititori o operă lexicografică completă. Datorită încrederii și sprijinului acordat Academiei R.P.R. și institutelor ei de către Partidul Muncitoresc Român și Guvernul țării, acest dicționar a fost redactat în întregime în decurs de numai patru ani.

Relevând calitățile lucrării, între care faptul că dicționarul reflectă dezvoltarea vocabularului limbii române pînă în etapa actuală, înregistrînd sensurile și nuanțele semantice mai noi ale cuvintelor, raportul semnalează și unele lipsuri existente în vol. I al dicționarului, în scopul îmbunătățirii volumelor următoare și a unei noi ediții a întregii lucrări. Discutînd problema bibliografiei, raportul arată unele omisiuni, cum ar fi operele lui I. Eliade Rădulescu, Nicolae Iorga, Tudor Arghezi și consideră, în schimb, nepotrivită și chiar dăunătoare introducerea în bibliografie a unor ediții mult criticate, apărute în timpul din urmă, precum și a unor manuale pentru învățământul mediu, ca Algebra, Anatomia, Botanica, Geologia etc.

În continuare, raportul consideră că sfera lexicală pe care trebuia să o cuprindă dicționarul, potrivit titlului său, a fost cu mult depășită în timp, atestă-

rile coborînd pînă la începutul secolului al XIX-lea. Dicționarul cuprinde, deci, *limba romînă modernă* și nu numai pe cea *contemporană*. Se arată de asemenea că s-au înregistrat un număr însemnat de regionalisme și arhaisme, însă aceasta nu s-a făcut după un criteriu consecvent. Dicționarul ar fi trebuit să oglindească întreaga varietate de stiluri ale limbii și, în acest caz, pentru a pune de acord titlul cu conținutul, avînd în vedere și întinderea sferei lexicale în timp, el ar fi trebuit să fie intitulat *Dicționarul limbii romîne moderne*.

În ceea ce privește formularea definițiilor, observațiile din raport se bazează mai ales pe constatările cuprinse în articolele din presă care au relevat unele greșeli, neclarități și contradicții. Se subliniază însă, în același timp, tendința exagerată a specialiștilor din diferitele domenii ale științei de a încărcă definițiile cu precizări de amănunte care le fac inaccesibile cititorilor lipsiți de cunoștințe speciale. Se citează apoi unii termeni în definirea cărora s-au strecurat erori sau formulări neclare ori incomplete, cum sînt *aortă*, *coleopter*, *artă*, *conci* și altele.

În legătură cu citatele din operele clasicilor marxism-leninismului pe care redactorii dicționarului le-au folosit, evident, în traducere, raportul arată că nu s-a procedat bine, întrucît, cu toată valoarea deosebită a acestor opere, citatele din ele, ca și din oricare alte traduceri, nu sînt potrivite pentru a ilustra sensurile cuvintelor din limba noastră pentru care ne stau la îndemînă, arată raportul, « o bogată literatură originală în toate genurile, chiar și o bogată literatură politică și ideologică ». De asemenea raportul nu este de acord cu folosirea, într-o măsură întinsă, a exemplelor din presa cotidiană sau săptămînală.

Trecînd la analiza criteriului de înregistrare a sensurilor cuvintelor adoptat de dicționar, raportul socotește că singurul criteriu valabil cu privire la clasificarea sensurilor este cel istoric. Nesocotirea principiului clasificării istorice a sensurilor, spune raportul, duce la înlocuirea « criteriului sigur și obiectiv al datării atestărilor cu impresia subiectivă și adeseori arbitrară despre frecvența superioară a unui anumit sens în folosirea actuală a limbii ».

Ultima obiecție privește lipsa etimologiilor.

În încheiere raportul remarcă îmbunătățirea sub multe aspecte a materialului din volumul al II-lea al dicționarului, recent apărut. Se propune ca după publicarea în întregime a « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » să se treacă la elaborarea *Dicționarului general al limbii romîne*, « acela care să înfățișeze, în dezvoltarea ei istorică, întreaga limbă romînească în timp și spațiu, adică începînd cu primele ei atestări pînă în prezent și în întreaga ei varietate regională ».

La discuții, prof. M. Carp relevă omisiunea unor cuvinte din dicționar și face cîteva observații de ordin gramatical, stăruind asupra necesității corectitudinii gramaticale.

Prof. Șt. Pașca, membru corespondent al Academiei R.P.R., salută propunerea din raportul subsecției în legătură cu reluarea lucrărilor de elaborare a dicționarului general al limbii romîne și face cîteva observații cu privire la cola-

borarea lingviștilor cu specialiștii din diverse domenii ale științei pentru redactarea definițiilor.

Acad. Al. Rosetti, în intervenția sa, subliniază necesitatea reluării lucrărilor la dicționarul general al limbii române, arătând că experiența câștigată la elaborarea « Dicționarului limbii române literare contemporane » va fi utilă pentru munca de elaborare a dicționarului general.

Prof. J. Byck răspunde la obiecțiile ridicate de raport cu privire la tipul dicționarului și la clasificarea sensurilor. În legătură cu tautologiile strecurate în dicționar, adică cu acele definiții care cuprind tocmai termenii de definit sau derivați ai acestora, arată, cu exemple, că astfel de greșeli se găsesc și în cele mai renumite dicționare, fără ca acest fapt să diminueze valoarea lor.

După ce semnalează câteva erori ale dicționarului, cum e în cazul expresiei *motive binecuvîntate* legată, greșit, de termenul bisericesc *a binecuvînta*, sau confuzia dintre *căpitanie* și *căpitănie*, prof. J. Byck se oprește asupra aspectelor pozitive ale lucrării. În încheiere, d-sa este de acord cu propunerea privind elaborarea dicționarului general, aceasta însă numai după o cercetare aprofundată a vocabularului limbii române din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi și pe întreg teritoriul țării.

Acad. M. Beniuc spune că este important să se arate, atunci cînd se discută o lucrare, atît lipsurile cît și părțile pozitive. Omisiunile din bibliografie, arată d-sa, se leagă de problema valorificării moștenirii noastre culturale care încă n-a fost pe deplin rezolvată. Un rol însemnat în rezolvarea acestei probleme îi revine Academiei R.P.R. și Uniunii Scriitorilor. În problema citatelor din traduceri, susține că autorii dicționarului s-au orientat bine atunci cînd au folosit texte din clasicii marxism-leninismului pentru a ilustra definițiile unor termeni cu conținut politico-ideologic.

L. Onu este de părere că cea mai importantă problemă care ar fi trebuit să preocupe pe cei care au luat parte la discuții este problema definirii *limbii literare*, deoarece asupra acestei noțiuni n-a existat, în procesul de elaborare a dicționarului, o concepție sigură și consecvent respectată. Relevă apoi necesitatea întocmirii dicționarului tezaur, precum și a unui dicționar de sinonime.

Luînd cuvîntul, acad. Iorgu Iordan arată că raportul conține principalele observații asupra primului volum al Dicționarului limbii române literare contemporane. Întrucît din discuții s-ar putea înțelege că acest dicționar este al limbii literare artistice și nu al limbii literare în întregime ea, d-sa precizează ce trebuie înțeles prin noțiunea de « limbă literară ».

În continuare, acad. I. Iordan relevă ca o lipsă organizatorică faptul că dicționarul nu are un comitet de redacție cu sarcina de a coordona și îndruma întreaga activitate de elaborare a lucrării. O dezbateră în cadru mai larg, spune d-sa, înainte de a fi dat dicționarul la tipar, ar fi contribuit cu siguranță la înlăturarea unui număr de greșeli dintre cele care au fost relevate în ședință sau în articolele din presă.

Referindu-se la discuțiile purtate în legătură cu proporțiile date terminologiei tehnice, regionalismelor și arhaismelor în vol. I, acad. I. Iordan își exprimă convingerea că lucrarea este intitulată greșit *Dicționarul limbii române literare contemporane* și că titlul cel mai potrivit ar fi *Dicționarul limbii române contemporane*, fără determinantul «literare». Această schimbare de titlu n-ar fi modificat conținutul, ci ar fi lărgit numai posibilitatea de înregistrare a termenilor tehnici, a regionalismelor și a arhaismelor.

În încheiere, acad. I. Iordan vorbește despre necesitatea reluării muncii la dicționarul general al limbii române.

Prof. D. Macrea, directorul Institutului de lingvistică din București, în răspunsul său remarcă, de la început, că raportul prezentat «cuprinde observații juste și îndrumări constructive». Primul volum al dicționarului, ca orice lucrare de mari proporții, are, în mod firesc, cele mai multe lipsuri și, desigur, volumele următoare vor însemna un progres față de primul volum.

La observația din raport că titlul dicționarului nu corespunde exact conținutului lucrării, d-se arată că în «Cuvîntul înainte» al dicționarului s-a precizat că prin limbă contemporană se înțelege «limba folosită de scriitorii noștri, începînd cu prima jumătate a secolului trecut, cînd începe, de fapt, literatura noastră modernă».

În ceea ce privește ordinea sensurilor cuvintelor, procedeul redării în primul rînd a sensului celui mai frecvent este întîlnit și în cele mai noi dicționare sovietice ca și ale altor limbi și nu poate fi considerat ca antiistoric și, deci, antiștiințific.

Indicarea etimologiei cuvintelor se poate rezolva, în mod științific, numai într-un dicționar etimologic și istoric. Pentru a satisface însă și această cerință, în dicționarul într-un volum va fi dată și etimologia cuvintelor.

Prof. D. Macrea recunoaște că acest dicționar are lipsuri în lista de cuvinte. E cunoscut însă faptul că nici un dicționar nu este scutit de asemenea lipsuri. Arată apoi, cu cîteva date statistice, că citatele din presă, din manuale și traduceri sînt puține, după cum e restrîns și numărul izvoarelor de acest fel.

Elaborarea dicționarului general al limbii române, deziderat cu care se încheie raportul subsecției, «nu poate întîmpina, desigur, — spune prof. D. Macrea — obiecții principiale». E de părere însă că, înainte de a se reîncepe lucrările pentru asemenea operă, este necesar să se alcătuiască dicționarul istoric și etimologic, dicționarul de regionalisme și cel de sinonime. Numai pe baza acestora se va putea alcătui, în bune condiții și în timp util, dicționarul general al limbii române.

În încheierea dezbaterilor ia cuvîntul acad. Tr. Săvulescu, președintele Academiei R.P.R., care relevă aspectele pozitive ale discuției purtate în jurul «Dicționarului limbii române literare contemporane», obiectivitatea intervențiilor, principialitatea și seriozitatea cu care a fost analizat conținutul primului volum.

În anul 1952, spune acad. Tr. Săvulescu, în urma discuțiilor care au avut loc în ședința organizată de fosta Secție a VI-a, s-a hotărît să se elaboreze un

dicționar al limbii contemporane, fără să se înțeleagă prin aceasta că trebuie să se renunțe la dicționarul mare, început cu aproape o sută de ani în urmă, operă care stă la baza Dicționarului limbii române literare contemporane. Față de această mare operă, dicționarul limbii contemporane are întâietate în ce privește utilitatea lui practică. Astăzi sînt sute de mii de elevi de liceu care n-au un dicționar al limbii române. Nivelul oamenilor muncii s-a ridicat foarte mult în timpul din urmă. O serie de termeni folosiți azi în fabrici, în întreprinderi, în gospodăriile agricole de stat și în cele colective trebuie explicați undeva, astfel că masele largi au nevoie astăzi de un dicționar care să fie un dicționar explicativ al limbii contemporane. Discuțiile care au avut loc arată că drumul pe care am pornit nu este greșit și că a fost îndreptățită hotărîrea din 1952 ca să se întocmească, în primul rînd, « Dicționarul limbii române literare contemporane, » dicționar care trebuie să fie neapărat terminat. Acesta ar trebui să fie primul punct din hotărîrea care se ia în această ședință, după cum nu trebuie să lipsească, ca ultim punct, că secția și instituturile noastre de știința limbii sînt datorate să pornească neîntîrziat la elaborarea marelui dicționar al limbii române.

Rezultatul acestei discuții, precum și hotărîrea care se ia, spune în continuare acad. Tr. Săvulescu, vor fi comunicate Guvernului, întrucît problema dicționarului, ca și aceea a manualului de istorie și problema formării poporului și limbii române sînt probleme de interes național.

★

La sfîrșitul ședinței s-a votat o hotărîre în care s-au propus măsuri pentru volumele următoare și pentru edițiile viitoare ale dicționarului: revizuirea bibliografiei și îmbogățirea ei cu lucrări noi din domeniul științelor, revizuirea citatelor și a definițiilor și pregătirea unei noi ediții. În această nouă ediție, sensurile cuvintelor să fie date în ordinea istorică, să se dea etimologia cuvintelor, iar titlul să fie: « Dicționarul limbii române contemporane ». Se propune constituirea unui comitet de redacție care să aibă răspunderea viitoarei ediții. Hotărîrea prevede, de asemenea, reluarea în anul viitor a elaborării marelui dicționar al limbii române.

V. Brețan și N. Dănilă

ADUNAREA GENERALĂ ȘI PRIMA SESIUNE A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE

La sfârșitul lunii ianuarie 1956, au avut loc în București adunarea generală a Societății de științe istorice și filologice și prima ei sesiune științifică la care s-au prezentat numeroase comunicări cu subiecte variate privind problemele limbii și ale literaturii.

Atît adunarea generală cît și comunicările prezentate au constituit un prilej binevenit pentru a face bilanțul muncii desfășurate de membrii consiliului de conducere și de cele 27 de filiale existente în diversele orașe ale țării.

Adunarea generală a fost deschisă de către acad. P. Constantinescu-Iași, președintele Societății, care a subliniat rolul important al Societății în dezvoltarea activității didactice și științifice a membrilor filialelor. O atenție deosebită trebuie acordată sporirii volumului de cercetări științifice individuale și stimulării muncii didactice în domeniul istoriei și al filologiei. Academia R.P.R. va trebui în viitor să sprijine în mod mai susținut activitatea Societății pentru ca numărul cercetătorilor din filiale și volumul lucrărilor științifice individuale să sporească tot mai mult. În ultimul an (1955), Societatea a dovedit că în sînul ei se desfășoară o bogată și variată muncă științifică. Au fost publicate o serie de broșuri științifice și culegeri de studii istorice și filologice. Apariția acestor lucrări a stîrnit un interes deosebit printre membrii filialelor, așa încît numărul lucrărilor științifice a crescut simțitor în ultimele luni. Se simte însă nevoia unei reviste proprii a Societății în care să se oglindească atît rezultatele muncii de investigație a membrilor Societății, cît și colaborarea cercetătorilor din diversele instituții culturale ale țării. Pentru a mări numărul activiștilor Societății, s-ar putea înființa în unele orașe, unde condițiile o permit, subfiliale pentru ca toți cei ce doresc să participe la munca culturală a Societății să aibă posibilitate să-și manifeste priceperea și pregătirea lor de specialitate.

Raportul de activitate al Biroului Societății a fost prezentat de conf. univ. D. Maciu, secretar prim. În raport s-au analizat succesele și lipsurile din munca

Societății, de la ultima adunare generală (decembrie 1953), pînă la sfîrșitul lunii ianuarie 1956. În acest interval de timp se remarcă o creștere a interesului cadrelor didactice și cercetătorilor din domeniul istoriei și al filologiei pentru munca dusă de Societatea de științe istorice și filologice. Prin colaborarea mai strînsă dintre specialiștii care lucrează în facultăți și institute superioare pe de o parte și membrii filialelor din țară s-a obținut o creștere sensibilă a nivelului științific al lucrărilor primite la sediul Societății. S-au putut alcătui culęeri de articole și studii de istorie, de limbă și de literatură. Primele volume tipărite de Societate au atras pe mulți cercetători mai vechi și pe cei care își publică pentru prima dată lucrările lor științifice, încît există azi un material bogat și variat care așteaptă să fie publicat în noi culegeri de studii istorice, de limbă și de literatură.

Societatea a fost ajutată cu fonduri materiale de către Ministerul Învățămîntului, încît a fost posibilă înzestrarea filialelor cu cărți, reviste, broșuri de specialitate. S-au acordat, în strînsă legătură mai ales cu Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., consultații și îndrumări în munca științifică a membrilor filialelor din țară. În cadrul unor filiale au ținut comunicări oameni de știință cunoscuți ca: acad. Tudor Vianu (Iași), acad. Al. Graur (Orașul Stalin), acad. A. Oțetea, (la Sibiu) etc. În numeroase colective de profesori de limba romînă s-au discutat lucrările recent publicate de Institutul de lingvistică din București: Micul dicționar ortografic, Gramatica limbii romîne, Dicționarul limbii romîne literare contemporane. Prețioase observații critice și sugestii pentru îmbunătățirea lucrărilor în edițiile viitoare au fost primite din partea unor filiale fruntașe: Craiova, Orașul Stalin, Sibiu, București etc.

Din inițiativa membrilor unor filiale a început cercetarea documentelor locale, pentru a fi scoase la iveală rezultatele cercetărilor științifice ale oamenilor de cultură din trecut. Se știe că în multe orașe cercetătorii vechi au adus contribuții interesante la îmbogățirea patrimoniului culturii naționale, munca acestor oameni de cultură fiind adesea ignorată în trecut. În diverse orașe ale țării există documente vechi în legătură cu activitatea literară a multor scriitori ai noștri. Unii cercetători ai Societății lucrează cu rîvnă pentru a scoate la lumină noi date în legătură cu trecutul nostru cultural.

Cu toate că există în multe filiale condiții favorabile de lucru, unele comitete locale n-au întreprins nimic pentru a da viață îndrumărilor pe care conducerea Societății le dă ca să stimuleze activitatea științifică în cadrul Societății. Ca nesatisfăcătoare a fost calificată activitatea filialelor din Constanța, Giurgiu, Suceava, Brăila, Piatra-Neamț, Alba-Iulia, Bacău, Ploești. Lipsa de interes a unor comitete locale pentru problemele limbii și ale literaturii dăunează atît pregătirii profesionale a cadrelor didactice, cît și inițiativei creatoare individuale a celor dornici să cerceteze diverse probleme de specialitate.

În discuțiile la care au participat majoritatea delegaților filialelor din țară, s-au arătat o seamă de realizări, inițiative și metode de lucru în cadrul cercetărilor științifice, cît și greutățile pe care le întîmpină în munca lor. Cei mai mulți

delegați, inclusiv cei din București, au arătat că secțiile de învățămînt nu acordă suficientă atenție activității depuse în sînul Societății. Prof. V. Ilieșiu (Baia Mare) a dat exemple concrete de atitudine indiferentă a secțiilor de învățămînt. S-a subliniat că mulți activiști ai Societății sînt încărcăți cu diverse munci, în timp ce cercetările științifice ale acestor membri nu se bucură de nici o apreciere din partea conducerii acelor secții. Ei au cerut Ministerului Învățămîntului să intervină pentru a se crea cercetătorilor condiții mai bune de lucru.

Importante precizări și sugestii pentru îmbunătățirea muncii Societății au adus în cadrul discuțiilor acad. Panaitescu-Perpessicius, A. Oțetea, P. Constantinescu-Iași. Toți au fost de acord că e necesar ca Societatea să aibă o revistă proprie, care să poată publica, fără întîrziere, studiile primite din partea filialelor, să facă un schimb de experiență între aceste filiale și să rezolve prompt problemele de ordin organizatoric de interes general.

S-a accentuat îndeosebi importanța valorificării documentelor locale, muncă prin care membrii filialelor pot aduce contribuții originale la îmbogățirea multor capitole ale istoriei și filologiei românești. Prof. Titus Roșu (Oradea) a arătat că, cercetînd arhivele a circa 200 de sate bihorene, a putut aduna un bogat material documentar privind viața economică, socială și culturală din trecutul regiunii Bihor. Prof. Luca Preda (Craiova) a subliniat munca membrilor filialei Craiova, care adună material documentar în vederea sărbătoririi sémicentenarului revoluției din 1907. În multe cazuri cercetătorii ar avea nevoie de un timp de lucru în bibliotecile mari din București și Societatea ar trebui să găsească modalitatea de a asigura definitivarea lucrărilor prin punerea la punct a chestiunilor de amănunt în aceste biblioteci. Prof. Țintă (Timișoara) a criticat conducerea Societății pentru că membrii filialei nu găsesc totdeauna sprijinul necesar în munca lor științifică, deoarece adesea se răspunde tîrziu și superficial celor ce trimit materiale la București și consultațiile pe care le solicită nu sînt totdeauna la un nivel satisfăcător. Tov. D. Berindei (București), Georgescu (Tîrgoviște), Simachi (Ploești), Ciopraga (Iași), au cerut o mai strînsă legătură între Societate și instituturile științifice ale Academiei R.P.R., pentru ca lucrările începute în cadrul filialelor să poată fi duse la bun sfîrșit cît mai repede și în condiții satisfăcătoare.

Din partea Ministerului Învățămîntului tov. N. Șipoș a promis un mai larg sprijin muncii Societății. Încurajarea activiștilor pe toate căile și justa apreciere a strădaniilor lor de către conducerea secțiilor de învățămînt vor trebui să stimuleze inițiativele pozitive ale cadrelor didactice și vor contribui la creșterea nivelului profesional al cadrelor de specialitate. Rezultatele obținute pînă acum dovedesc că se poate atinge un nivel mai ridicat, atît în domeniul cercetărilor științifice, cît și în pregătirea profesională a membrilor Societății. O bună dovadă a faptului că filialele pot să contribuie cu interesante studii de specialitate la îmbogățirea tezaurului nostru științific e faptul că s-a putut organiza prima sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice la care participă numeroși profesori și cercetători din domeniul istoriei și al filologiei. Propunerile și sugestiile făcute

pe marginea raportului, completate cu discuțiile ce au avut loc în cadrul secțiilor de istorie și de filologie, cu prilejul comunicărilor ținute, vor îngădui să se întocmească un bogat plan de activitate a Societății pe 1956, plan în care e inclusă și tipărirea mai multor studii de istorie, de limbă și de literatură.

★

La secția de filologie s-au prezentat 11 comunicări în care au fost analizate diverse probleme de limbă și de literatură. Ne oprim pe scurt la comunicările care au tratat despre probleme lingvistice.

În comunicarea: *Sintaxa logică, sintaxa afectivă, sintaxa estetică*, prof. Gh. Nedioglu s-a ocupat de construcțiile sintactice cerute de diversitatea conținutului de idei pe care un autor vrea să le comunice. Între construcțiile logice și cele afective există evidente deosebiri mai ales în structura frazei, în topică, în acumularea elementelor sugestive. Scriitorii folosesc posibilitățile expresive ale limbii pentru a organiza estetic fraza. În legătură cu munca de organizare a materialului limbii, autorul comunicării a scos în evidență, folosind bogate citate din diverși autori, aspectul logic, afectiv și estetic al construcțiilor gramaticale.

Acad. Emil Petrovici a prezentat comunicarea: *Despre raportul dintre fonologie și morfologie*. O expunere a principiilor care stau la baza sistemului fonematic al limbii române e publicată în numărul de față. Tezele dezvoltate în studiul acad. Emil Petrovici au suscit un interes viu prin noutatea lor. La discuții acad. Al. Graur a adus completări și exemple pentru o mai bună înțelegere a fonemului și a teoriei expuse de acad. E. Petrovici. Nu s-au făcut observații privitoare la echivalența morfologică a unor vocale și diftongi românești. Unii participanți la discuții și-au exprimat numai o seamă de nedumeriri care privesc sistemul fonematic al limbii române prezentat de acad. E. Petrovici. Obiecțiile aduse acestui sistem fonematic se reduc în ultima analiză la una singură, formulată de acad. Iorgu Iordan: fonetica istorică a limbii române a constatat o puternică influență în trecut a vocalelor palatale asupra consoanelor precedente, pe când, după părerea academicianului Emil Petrovici, sistemul fonematic românesc este caracterizat prin influența consoanelor asupra vocalelor următoare.

În răspunsul său acad. E. Petrovici a explicat această contradicție aparentă arătând că e vorba de două faze de dezvoltare a limbii române. Într-o fază mai veche, sub acțiunea vocalelor următoare, consoanele au primit diferite articulații suplimentare. Astfel, de pildă cele urmate de vocale palatale s-au palatalizat. Vocalele care au exercitat această acțiune asupra consoanelor precedente, fie au dispărut (cele finale), fie s-au modificat (de ex. *e* și *o* au devenit *a*), dar consoanele au păstrat articulația suplimentară dobândită de la vocale, înaintea dispariției sau modificării acestora. În felul acesta au luat naștere corelațiile de timbru ale consoanelor în limba română.

Prof. T. Măruță (Craiova) a prezentat, pe baza analizei unor texte literare limitate, *Teoria «circulațiunii cuvintelor» a lui Hasdeu în lumina actualității*. Folosind teza actuală a fondului principal de cuvinte, autorul comunicării a arătat

că ideile lui Hasdeu sînt valabile pentru a demonstra caracterul romanic al limbii romîne, însă studiul savantului român trebuie azi completat cu o justă apreciere a elementului slav atît de bogat cum a arătat, la timpul său, Cihac.

Prof. Gh. Beldescu (Buzău) a citit un capitol din lucrarea *Contribuții la studiul numelui predicativ*, în care a analizat în mod amănunțit și cu bogate observații originale numeroasele particularități ale funcției numelui predicativ în limba romînă. Cît de aprofundată este această lucrare și cît de interesantă poate fi contribuția unor cercetători care lucrează la catedră ne-o demonstrează faptul că valorile și formele pe care le ia numele predicativ în construcțiile sintactice sînt prezentate într-un cadru cu totul neobișnuit: peste 150 de pagini de analiză minuțioasă, folosind citate din scriitorii noștri vechi și contemporani. Această lucrare va apare în publicațiile Societății.

Deși titlul comunicării n-a fost găsit just, prof. Despina Teodorescu (Craiova) a contribuit prin lucrarea sa: *Metode și procedee noi în opera lui Eminescu* la o mai bună cunoaștere a artei marelui poet, despre care știm că a adus atîtea inovații originale în folosirea lexicului și a sintaxei limbii noastre. Capitolul citit la sesiune: « Sintaxa frazei » pune în lumină — e drept uneori într-un stil cam retoric — construcții îndrăznețe și forme neașteptate ale mlădierii limbii în opera poetică a lui Eminescu.

Al. Andriescu (Iași) în *Specificul artei argheziene în proza satirică* a arătat unele note particulare, inovatoare, în lexicul scriitorului nostru, cum sînt: valorificarea poetică a termenilor considerați banali, neliterari, asocierile neașteptate dintre neologisme și termenii familiari, lărgirea sferei semantice a cuvintelor obișnuite și îmbogățirea cu noi nuanțe expresive a sensurilor lor fundamentale. Cercetarea s-a extins și la unele probleme de organizare a frazei, de topică și de invenții stilistice în proza lui Arghezi.

Capitolul studierii istoriei noastre literare a fost bine reprezentat la sesiunea Societății de științe istorice și filologice. Tov. Ion Bradu (Oradea) a prezentat în lucrarea sa: *Un prieten al lui Eminescu, junimistul bihorean Miron Pompiliu*, informații interesante în legătură cu activitatea culturală a unui publicist bihorean din veacul trecut. Elena Turușanu (Botoșani) a vorbit documentat despre: *Reviste botoșenene*; Lucian Drimba (Oradea) a arătat în comunicarea sa, *Iosif Vulcan și teatrul transilvan*, rolul pe care directorul cunoscutei reviste culturale « Familia » l-a avut în opera de popularizare a clasicii romîni în Transilvania și în munca de întemeiere a unui teatru în această provincie. V. Adăscăliței (Iași) a prezentat o comunicare despre *Teatrul haiducesc*, iar Emilia Milicescu (București) a vorbit despre *B. Delavrancea și folclorul*.

După prezentarea comunicărilor au luat cuvîntul numeroși delegați ai filialelor și participanți din București la sesiunea științifică de care ne ocupăm. Acad. Panaitescu-Perpessicius a lăudat munca cercetătorilor din cadrul filialelor și a apreciat în mod pozitiv rezultatele muncii lor. S-a dovedit că toate contribuțiile științifice prezentate în cadrul sesiunii sînt utile pentru îmbogățirea unor capitole

ale gramaticii și ale istoriei noastre literare. E drept că unele lucrări se pare că suferă de un oarecare patriotism local, în sensul că se acordă o importanță exagerată unor fapte de amănunt. În cercetările științifice e nevoie de un sever control științific, de o ierarhizare a faptelor după valoarea lor bine determinată și de cumpăt stilistic pentru a nu cădea în retorism.

În ceea ce privește problemele construcțiilor afective și logice, în legătură cu analiza valorilor și a funcțiilor numelui predicativ, e necesară studierea contextului pe de o parte și a influenței pe care o exercită creația marilor scriitori asupra contemporanilor noștri. În acest sens, au făcut observații critice tov. R. Cosmovici, Gh. Bulgăr, Gh. Dragomirescu. Nici lexicul sau creațiile stilistice ale scriitorilor nu se pot studia fără a lua în considerație contextul și influențele artistice ale marilor creatori clasici.

Cercetările privind domeniul teatrului, al presei, vor contribui la îmbogățirea istoriei culturii noastre, dacă vor fi integrate în mod just în curentele culturale ale epocii respective, pentru a se putea stabili în mod adecvat valoarea datelor de amănunt. Precizări și sugestii pentru îmbunătățirea acestor lucrări au adus în cadrul discuțiilor tov. Bistrițeanu, E. Manu, N. Crucianu, Ungureanu, Nichita (București), Milică (Ploești) etc.

Privită în ansamblu, adunarea generală și prima sesiune științifică a Societății au constituit un moment important în dezvoltarea activității științifice a filialelor ei. Ar fi fost necesar ca la lucrările adunării generale să participe și reprezentanți ai celorlalte societăți științifice din țară, cu care s-ar putea face un schimb de experiență util muncii pe care aceste societăți o dezvoltă în domeniul culturii noastre. La sesiune s-a simțit lipsa unor lucrări legate de problemele concrete ale învățământului, în special de predarea limbii și a literaturii române în școli. S-a putut observa de asemenea preferința cercetătorilor pentru subiecte luate din trecutul nostru cultural și o prea mică legătură cu aspectele de astăzi ale muncii de cultivare a limbii și de cunoaștere a literaturii noi.

În cadrul acestei adunări generale și al primei sesiuni științifice s-a putut stabili un contact personal între cercetătorii din țară și specialiștii din domeniul științei limbii și a literaturii: academicieni, profesori universitari, cercetători din institutele științifice ale Academiei R.P.R., fapt care va influența în bine viața filialelor Societății, cum au remarcat prof. J. Deșliu (Galați), Paulescu (Buzău), Bradu (Giurgiu) etc. Atât lucrările prezentate la sesiune cât și discuțiile pe marginea acestor lucrări, au însemnat o puternică încurajare a participanților la lucrările filialelor. Prima sesiune a însemnat un pas înainte pentru asigurarea creșterii numărului de cercetători în domeniul istoriei și al filologiei în cadrul filialelor din țară, pentru îmbunătățirea nivelului studiilor întreprinse de cercetători în viitor cât și pentru pregătirea profesională a membrilor Societății.

Gh. Bulgăr

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE PEDAGOGICE

Între 19 și 22 ianuarie a.c., s-a ținut la București prima sesiune științifică a Institutului de științe pedagogice. La această sesiune au participat nu numai cercetătorii și colaboratorii institutului, ci și numeroase cadre didactice din învățământul superior, mediu și elementar din toată țara. Sesiunea a fost deschisă în sala de conferințe a Bibliotecii centrale universitare chiar de acad. Ilie Murgulescu, ministrul Învățământului, care a subliniat rolul pe care îl au cadrele didactice în ridicarea nivelului învățământului. Acestea au misiunea de a forma cadrele tehnice capabile să ducă la îndeplinire sarcinile trasate de Congresul al II-lea al P.M.R. Institutul de științe pedagogice trebuie să îndrumeze și să stimuleze munca științifică și profesională în școli. Sesiunea institutului marchează un pas înainte spre adâncirea cercetărilor în domeniul pedagogiei, prin aplicarea creatoare a pedagogiei sovietice. Pentru a obține rezultatele dorite în acest domeniu, nu trebuie cruțat nici un efort.

În continuare, prof. univ. Stanciu Stoian, directorul Institutului de științe pedagogice, a făcut un bilanț al activității și realizărilor institutului, oprindu-se mai ales asupra muncii desfășurate în anul 1955, an bogat în inițiative și realizări concrete. Scoțind în evidență părțile pozitive, vorbitorul n-a neglijat nici lipsurile. Între altele, a subliniat că nu s-a făcut decât foarte puțin în domeniul reconsiderării vechilor pedagogi români și nu s-a acordat suficientă atenție bazelor teoretice generale ale pedagogiei. Apoi a expus obiectivele planului de muncă al institutului, menționând și elaborarea unei enciclopedii pedagogice și a unui dicționar pedagogic.

Lucrările sesiunii au continuat în ședințe plenare. Din cele 69 de comunicări prezentate la această sesiune, 10 au fost ținute în ședințele plenare din zilele de 19 și 20 ianuarie, în sala Bibliotecii centrale universitare. Menționăm titlurile

cîtorva¹: prof. univ. Stanciu Stoian, *Cunoașterea și însușirea experienței și gîndirii pedagogice sovietice în R.P.R.*; conf. univ. A. Dancsuly (Cluj), *Educarea colectivului de elevi în procesul muncii instructive*; conf. univ. Tr. Moraru (București), *Sistematizarea cunoștințelor în procesul repetării materiei*; conf. univ. C. Bender și cercet. științific A. Coman (Inst. de șt. pedagog.), *Unele probleme ale tipologiei lecției* etc. Comunicările au fost urmate de discuții care au contribuit la adîncirea problemelor tratate.

În zilele de 21 și 22 ianuarie, lucrările s-au desfășurat pe secții și subsecții în localul institutului. În secții și subsecții au fost prezentate 59 de comunicări care au prilejuit discuții interesante. Prețioase au fost contribuțiile cadrelor didactice din învățămînt care au adus date concrete din mediul școlar. Menționăm titlurile unora dintre comunicările susținute. În secția de pedagogie, s-au prezentat 16 comunicări, din care amintim: conf. univ. Al. Debreczi (Cluj), *Lupta pentru lichidarea formalismului în organizarea lecțiilor*; prof. N. Apostolescu (Timișoara), *Despre cerințele metodice de bază ale lecției* (contribuție la înlăturarea formalismului din procesul de învățămînt); prof. D. Blumen și cercetător științific M. Ghivirigă (Inst. de șt. pedagog.), *Unele probleme ridicate de experimentarea învățămîntului politehnic*; asist. M. Ștefan (București), *Dezvoltarea intereselor profesionale la elevii claselor a VII-a și a X-a* etc. În secția de istoria pedagogiei, au fost prezentate 8 comunicări: conf. univ. O. Schechter (București), *Logica dialectică — bază metodologică a sistemului pedagogic al lui A. S. Makarenko*; prof. C. Dinu și cercet. șt. L. Gartenberg (Inst. de șt. pedagog.), *Învățămîntul în presa de partid între anii 1921—1944*; asist. B. Bratu (București), *Din moștenirea pedagogică a lui I. Creangă* etc. În cadrul secției de psihologie-defectologie au fost susținute 9 comunicări: cercet. șt. M. Bejat (București), *Dezvoltarea reprezentărilor și imaginației spațiale la elevi prin studiul geometriei*; asist. I. Radu și D. Salade (Cluj), *Din experiența studierii elevilor în practica pedagogică* etc.

Secția metode de predare și-a ținut lucrările pe subsecții: științe sociale, matematică-științele naturii și învățămîntul elementar și educația preșcolară. În subsecția matematică-științele naturii s-au susținut 10 comunicări: conf. univ. O. Hollinger (București), *Unele observații în legătură cu ridicarea calității predării matematicii în școlile medii*; conf. univ. Eug. Rusu (București), *Despre metoda introducerii definițiilor și a expunerii matematice*; prof. Segal (Bacău), *Metode folosite pentru formarea noțiunilor de fizică* etc., iar în subsecția învățămîntul elementar s-au prezentat 9 comunicări: conf. univ. I. Berca (București), *Formarea cîmpului de citire al elevilor în perioada abecedarului*; inv. Elena Popescu (Bîrlad), *Formarea deprinderilor de scriere corectă și frumoasă la elevii claselor I—IV* etc.

¹ Textul complet al comunicărilor mai interesante va fi publicat de Institutul de științe pedagogice.

Ne oprim mai mult asupra lucrărilor subsecției de științe sociale în care s-au susținut comunicările: prof. univ. Eug. Rozsa (Cluj), *Eroul literar pozitiv ca element al metodei exemplului în educația comunistă*; prof. Eug. Todoran (Cluj), *Îmbogățirea și precizarea vocabularului elevilor la lecțiile de limba română*; prof. Șt. Munteanu (Alba-Iulia), *Observații metodice în legătură cu analiza limbii și a stilului operelor literare în școala medie*; prof. I. Comănescu (Oradea), *Unele probleme privind îmbogățirea vocabularului elevilor în procesul de învățământ*; prof. Alex. Trifu, Șt. Nemoianu Pană, N. Mircea (București), *Unele probleme ale educației artistice la elevi*; prof. I. Cremer (Inst. de șt. pedagog.), *Slavici și problemele predării limbii române în școală*; prof. Cl. Georgeta Chiosa, Eliza Ionescu-Miciora (Inst. de șt. pedagog.), *Rolul exercițiilor în însușirea faptelor de limbă și în formarea deprinderilor de exprimare corectă orală și scrisă*; prof. Gh. Pop (Baia Mare), *Observații în legătură cu predarea limbii române în școlile cu limba de predare maghiară*; prof. I. Antohi, A. Bădescu, Gh. I. Maxim. Al. Tzurea (Inst. Politehnic-București), *Îndrumări metodice pentru predarea limbilor străine în învățământul superior tehnic*.

Au stîrnit interes mai cu seamă comunicările despre eroul pozitiv și despre îmbogățirea vocabularului elevilor. Intrucît comunicarea prof. I. Comănescu a fost axată pe rezultatele unor constatări făcute pe teren, vom stăruii puțin asupra ei. După ce a arătat că limba are o funcție socială și că o condiție esențială a realizării schimbului de idei între oameni este cunoașterea sensului cuvintelor, autorul a precizat că, în perioada școlară, îmbogățirea vocabularului elevilor se face în mare măsură cu sprijinul și sub îndrumarea cadrelor didactice. Deși s-au depus eforturi în această direcție și s-au realizat unele progrese, vocabularul folosit de elevi prezintă încă numeroase lipsuri. Pentru a ilustra aceste lipsuri, I. Comănescu s-a folosit de sondajul făcut de Secția de învățământ a regiunii Oradea, la sfîrșitul anului școlar 1954—1955, printre elevii clasei a X-a de la 3 școli medii de 10 ani și 2 școli pedagogice. S-au folosit 38 de neologisme luate din diferite domenii de activitate: ¹*pretext, cotidian, fidel, bilunar, a convoca, a revoca, a subaprecia, antiteză, deznodămint, pesimist, parvenit, cosmopolit, partinic, frescă, metamorfoză, antidot, antirabic* etc. Cei mai mulți elevi n-au reușit să explice exact nici chiar neologismele mai simple, des întrebuițate în vorbirea curentă sau întîlnite la orele de curs, iar cele mai puțin întîlnite au ridicat adevărate probleme. Astfel, cuvîntul *frescă* a fost explicat bine abia de 10 % din elevii chestionați. Ceilalți au dat răspunsuri de felul acesta: « pictură oarecare », « articol împotriva racilelor societății, o denunțare », « tablou care înfățișează societatea completă printr-o mulțime de personaje, întrebuițat în pictură și în literatură », « batjocură », « batjocură satirică și defăimătoare », « frecuș din societatea burgheză », « frecuș », « învrăjpire », « ceea ce nu se șterge niciodată », « imprimat de neșters ».

¹ Pentru amănunțele date aci, am folosit textul dactilografiat al comunicării, pus la îndemînă de Institutul de științe pedagogice.

La alte cuvinte, răspunsurile greșite au fost mai puțin numeroase, dar destul de curioase — ex. *apologie* = « vorbire fără rost », « explicare », « descriere », « simpatie pentru crime »; *arbitrar* = « just », « locul unde stă arbitrul »; *arogant* = « delicat », « politicos », « modest »; *bilunar* = « la două luni »; *cotidian* = « redacția unui ziar burghez »; *fidel* = « clar », « ceva fin », « gingaș », « sincer »; *pesimist* = « care iubește trecutul », « care cade în superstiții », « nu iubește femeia »; *titan* = « om care omoară pe altcineva ». Aceste exemple, ca și altele date în comunicare,¹ au dus pe autor la concluzia că adesea vocabularul elevilor este sărac și însușit în mod greșit. De aci, se desprinde pentru cadrele didactice datoria de a lua măsuri urgente și eficiente pentru îmbogățirea vocabularului elevilor și pentru precizarea sensurilor tuturor cuvintelor.² Pentru a remedia această lipsă, a propus introducerea caietelor de cuvinte. Cadrele didactice singure nu sînt în măsură să rezolve problema pe de-a-ntregul. La aceasta au datoria să contribuie și alți factori. Ministerul Învățămîntului trebuie să revină asupra duratei școlarizării — de la 10 la 11 sau 12 ani — și să reintroducă limba franceză ca obiect de studiu la școlile pedagogice și limba latină la școlile medii de 10 ani. Limba latină ar ajuta pe elevi să nu mai confunde pe *antebellic* cu *antibellic* și să nu mai explice pe *bilunar* prin « la două luni ». A cerut apoi grăbirea apariției « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » într-un volum, care ar fi foarte util elevilor și cadrelor didactice. În continuare, a atras atenția asupra datoriei profesorilor de a da toate sensurile cuvintelor, nu numai pe cele strîns legate de specialitatea pe care o predau. Profesorii de limba romînă au nu numai datoria de a introduce caietele de cuvinte, ci și pe aceea de a le controla, fiindcă altfel se pot strecura greșeli și se pot face confuzii dăunătoare, afirmație pe care a ilustrat-o cu exemple elocvente.

Pe marginea comunicărilor prezentate, s-au angajat discuții bogate și fructuoase. Astfel, prof. Bădică (Constanța) a propus să nu se mai scindeze opera scriitorilor, cînd se predă elevilor, în scrieri dinainte sau după 23 August 1944, fiindcă dăunează privirii de ansamblu. În ceea ce privește transpunerea în viața elevilor a eroului pozitiv, aceasta depinde de felul cum profesorul a reușit să trezească interes pentru acest erou. La aceasta contribuie și mediul în care trăiesc elevii, orientarea lor ideologică și nivelul lor cultural. Apoi s-a ocupat de datoria cadrelor didactice de a îmbogăți vocabularul elevilor. Referatul prof. Todoran a fost mai mult teoretic, n-a dat indicații metodice. S-a ocupat apoi de funcția stilistică a adjectivelor, susținînd că nu numai adjectivele calificative au funcție stilistică, așa cum a arătat prof. Todoran, ci și cele determinative. A

¹ Am reprodus numai o mică parte din exemplele date de prof. I. Comănescu.

² Această sarcină este cu atît mai imperioasă cu cît sondajul s-a făcut la clasa a X-a, deci la tineri care acum sînt în anul I la institutele de învățămînt superior. De altfel această lipsă a sesizat-o și tov. E. Stere, în comunicarea cu subiectul « Contribuții la problema seminarului », ținută în secția de pedagogie. Referentul a arătat că studenții spun « metode de investiție » în loc de « metode de investigație » etc.

arătat apoi inutilitatea împărțirii substantivelor în concrete și abstracte. Ele sînt în mare parte inaccesibile elevilor. Adesea nici profesorul nu poate să convingă pe elevi că un substantiv este concret sau abstract. Substantivele înseși sînt niște abstracțiuni. A apreciat ca interesantă comunicarea prof. I. Comănescu, dar a menționat că numai îmbogățirea vocabularului nu este suficientă, ci este necesară și activizarea vocabularului învățat de elevi.

În continuare, prof. Florian Popescu (Fierbinți) s-a ocupat de problema eroului pozitiv; apoi a arătat că se dau elevilor prea multe cuvinte noi, din care cauză nu reușesc să le rețină toate sensurile. A propus să se țină seama de vîrsta elevilor și de mediul în care trăiesc. Adesea profesorii nu explică toate sensurile cuvintelor, din care cauză se ajunge la situații ca cele sezise de prof. I. Comănescu. Ocupîndu-se de referatul prof. Todoran, a remarcat că acesta a tratat vocabularul mai mult din punct de vedere expresiv.

Analiza stilului diferitor scriitori în școlile medii întîmpină mari greutăți, deoarece elevii nu cunosc problemele de stil necesare.

Prof. Viorica Dumitrescu, de la Institutul de științe pedagogice, referindu-se la comunicarea prof. I. Cremer, a adus contribuții foarte interesante la cunoașterea unor gramatici germano-romîne și maghiaro-romîne din secolul al XIX-lea.

Prof. Bledy (Cluj) s-a ocupat de metoda comparativă care poate să dea rezultate bune cînd se predă limba romînă în școlile cu limba de predare maghiară. A stăruit ca în viitor să se introducă în manualele de gramatică destinate școlilor cu limba de predare maghiară o seamă de reguli de care elevii maghiari ar avea absolută nevoie și de care românii se dispensează ușor, deoarece vorbesc limba și n-au nevoie de precizări suplimentare. Se impune redactarea unor gramatici speciale pentru aceste școli. A arătat apoi, pe baza unei statistici, că dicționarul lui A. Candrea are numeroase lipsuri pe care le înlătură Dicționarul limbii romîne literare contemporane editat de Institutul de lingvistică.

A vorbit apoi Gh. Bulgăr, de la Institutul de lingvistică din București, care a apreciat ca foarte utile și bogate în sugestii lucrările privitoare la problemele limbii și ale literaturii. Se poate constata un interes din ce în ce mai mare în rîndurile cadrelor didactice pentru studierea aprofundată a limbii, pentru îmbunătățirea metodelor de predare în școli. Domeniul lingvisticii atrage tot mai mulți cercetători din mediul școlar. În comunicările prof. Todoran și Munteanu problemele sînt abordate prea general. Se insistă prea mult asupra aspectului teoretic al vocabularului și al analizei limbii și stilului, deși ar trebui să preocupe în primul rînd aspectul practic, metodic. În cercetarea vocabularului, nu putem considera ca sinonime cuvintele apropiate ca sens, ci cuvintele cu sens identic. Sinonime perfecte sînt puține în limba romînă. Analiza limbii și stilului trebuie să deosebească originalitatea unui scriitor față de alt scriitor și să scotească în evidență particularitățile lexicale, gramaticale și stilistice prin care autorul s-a impus ca un inovator în mînuirea limbii. Limba și stilul nu se pot studia izolat de mediul și creația artistică a vremii în care a trăit acel autor. Prin analo-

gii just stabilite, el trebuie integrat în curentul epocii sale. Formule generale ca « limbă bogată », « stil atrăgător », « varietate lexicală » etc. nu spun nimic. Astfel de generalități se potrivesc și lui I. Creangă și lui C. Negruzzi și lui M. Sadoveanu. Un material documentar excepțional a adus comunicarea prof. I. Comănescu. Constatarea făcută pe teren că elevii întâmpină mari dificultăți în asimilarea temeinică și corectă a vocabularului și ilustrarea lipsurilor grave impune măsuri urgente și eficiente. Fără îndoială că studierea limbii latine poate ajuta înțelegerea mai justă și însușirea mai corectă a neologismelor din limba noastră. A recomandat apoi profesorilor de limba română să păstreze legătura cu filialele Societății de științe istorice și filologice din localitățile respective.

Prof. Hasganu Aristide (Iași) face deosebirea între eroul istoric și cel literar. În ceea ce privește vocabularul, i se pare că problema aceasta s-a rupt de restul activității didactice. Nu este bine să se vorbească de îmbogățirea vocabularului, fără să se pună pe același plan și activizarea vocabularului și explicarea tuturor sensurilor. Caietele de cuvinte nu pot fi considerate o metodă de îmbogățire a vocabularului, dacă, în forma în care se aplică, nu dau rezultate. Trebuie să se insiste asupra sensurilor figurate ale cuvintelor și asupra expresiilor. Necunoașterea multor cuvinte și a tuturor sensurilor acestora împiedică pe elevi să guste frumusețea marilor creații literare. Personal a constatat că elevii au rămas indiferenți la lectura expresivă a unor poezii din G. Topîrceanu sau din M. Eminescu datorită faptului că nu puteau să pătrundă poeziile din cauza sărăciei vocabularului pe care îl posedau.

Prof. V. Scripnic (București) a arătat că profesorii de limbi străine nu cunosc bine limba română și nici nu se străduiesc să o cunoască. De asemenea, nu citesc revista *Limba română*.

Prof. Chiosa (Institutul de științe pedagogice), luând cuvântul în legătură cu problemele discutate, a subliniat că literatura contribuie în cea mai mare măsură la educarea morală a elevilor. Profesorii au datoria să nu caute în lucrările scrise numai cantitatea de cunoștințe însușite de elevi, ci să urmărească și felul cum și-au însușit trăsăturile eroului pozitiv. Pentru îmbogățirea vocabularului elevilor nu este suficient caietul de cuvinte. Aceasta se face în permanență în timpul orelor de curs. Și la orele de gramatică se poate face precizarea sensurilor cuvintelor.

Concluziile lucrărilor subsecției de științe sociale au fost trase de prof. Chiosa, care a arătat că referatele și discuțiile au mers pe linia adâncirii predării și însușirii limbii și literaturii și s-au bazat pe cercetări științifice pe teren. Vocabularul elevilor trebuie îmbogățit, precizat și activizat. Analiza stilistică să se facă pe baze lingvistice. De aceea este necesară colaborarea cadrelor didactice cu Institutul de lingvistică și a Institutului cu profesorii de limba română. Deși tematica sesiunii a fost prea încărcată, s-au desprins învățăminte utile și pentru Institutul de științe pedagogice și pentru cadrele didactice. A mulțumit tuturor celor care

au făcut comunicări sau au participat la discuții și în special Institutului de lingvistică din București pentru contribuția dată.

La încheierea sesiunii a vorbit prof. Stanciu Stoian care a arătat că sesiunea a dat rezultate pozitive, discuțiile au fost vii și documentate, mai ales în secții și subsecții. La această sesiune s-au întâlnit două generații de cercetători — cei vîrstnici și cei tineri. Legătura stabilită, speră să fie de bun augur. Cercetătorii au dovedit maturitate și mînuirea unor metode de lucru științifice. În lucrările sesiunii s-au oglindit documentele Congresului al II-lea al P.M.R. Sesiunea a avut și lipsuri: în unele lucrări s-a văzut mai mult erudiția de bibliotecă decît contactul pe teren cu problemele școlii, nu s-a acordat suficientă atenție educației preșcolare, în unele lucrări s-a simțit tendința de vulgarizare — ex. învățătura lui Pavlov, al cărei fond n-a fost suficient adîncit de unii cercetători —, uneori s-a remarcat tendința de a acoperi conținutul cu lozinci. Ocupîndu-se de conținutul sesiunii, vorbitorul a subliniat latura ideologică a muncii, folosirea experienței și pedagogiei sovietice, legătura cu psihologia, nivelul înalt al lucrărilor, concursul dat de instituturile Academiei etc.

I. Popescu

RECENZII

Dicționarul limbii române literare contemporane

vol. I (București), ed. Acad. R.P.R., 1955, XXVI, 628 p.

Recenzie de N. G. CORLĂTEANU, revista « Probleme de lingvistică », Academia U.R.S.S., Moscova, 1956, Nr. 1, p. 147—152.

A apărut primul volum (A-C) din *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Volumul al II-lea (D-L) este sub tipar. Ultimele două volume, al III-lea (M-P) și al IV-lea (R-Z), se găsesc în stadiul controlului definitiv și al redactării.

Dicționarul recenzat este rodul unei îndelungate munci anterioare de elaborare a Dicționarului academic al limbii române literare și reprezintă în același timp una din etapele cele mai importante ale procesului de realizare a revoluției culturale în R.P.R.

Lungă și grea a fost calea străbătută, spre a se ajunge la întocmirea acestui dicționar al limbii române. Încercări s-au făcut încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, înainte de înființarea Academiei Române. Întemeietorii așa-zisei « Școale latiniste », ca: Samuil Micu Klein, Petru Maior și urmașii acestora: V. Coloși, I. Teodorovici, A. Teodori și alții, au muncit mai mult de 30 de ani la alcătuirea *Dicționarului româno-latino-ungaro-german*. Dicționarul acesta este întocmit după modelul dicționarelor poliglotte din vremurile acelea. El apare la Buda în 1825¹. În ciuda faptului că pentru această muncă s-a adunat un material lexical imens,

Dicționarul n-a fost de folos practic nici chiar pentru contemporani, deoarece la baza lui stătea o concepție greșită, concepția « latiniștilor ». De-a lungul primei jumătăți a secolului al XIX-lea s-au mai publicat câteva dicționare. Acestea însă nu erau decât o imitație a diferitelor dicționare străine.

Întemeiată în secolul trecut, pe la 1860, Academia Română trebuia să rezolve și problemele de bază ale lingvisticii române. Chiar în primul paragraf al Statutului, aprobat la 1 aprilie 1866, se prevede că Academia trebuie să stabilească regulile ortografiei, să elaboreze o gramatică, să compună un dicționar al limbii române². Este însă de notat că nici una din aceste sarcini n-a fost îndeplinită de fosta Academie Română. De-a lungul a 60 de ani s-a oglindit, în ortografia română, influența nefastă a concepțiilor etimologizante ale academicienilor români. Abia în zilele noastre, după instaurarea regimului de democrație populară în România, s-a îndeplinit reforma regulilor ortografice, avînd la bază principiul fonetic. Noua ortografie a intrat în vigoare la 1 aprilie 1954. S-a întocmit un dicționar ortografic (și, în parte, ortoepic) de 9.000 de cuvinte, care să dea cît mai

¹ *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu* quare de mai mulți autori în cursul a trideci și ...ai multor ani s-au lucratu, Buda, 1825.

² *Analile Societatei Academice Romane*, t. I, București, 1869, p. 3.

repede și cât mai temeinic o deprindere ortografică¹.

Gramatica lui Timotei Cipariu, publicată de fosta Academie între anii 1869—1877², reprezintă al doilea eșec al Academiei în sarcinile pe care trebuia să le îndeplinească. De atunci ea a renunțat de fapt să se mai ocupe de această problemă. Abia în 1954, Academia R.P.R. a editat *Gramatica limbii române*³.

Cît despre întocmirea dicționarului, această muncă a fost lăsată de fosta Academie în sarcina lui A. T. Laurian și I. C. Massimu. Aceștia au tipărit, între 1871—1876, *Dicționarul limbii române*⁴, care reprezintă pun ctul culminant al exercițiilor « latiniste » antiștiințifice și antipopulare. Această lucrare nu este nici un dicționar al limbii române și nici unul al limbii latine, deși cuprinde cuvinte împrumutate din dicționarele latine. S-au introdus multe cuvinte latinizante (*silvaticire, ustulatura* și altele). Afară de aceasta, autorii au introdus un număr mare de cuvinte artificiale create, dovedind astfel lipsa de răspundere în materie de creație a cuvintelor (de exemplu *tardilimbu* « tăcut », *tepefacere* « a încălzi »). Afară de aceasta, din dicționar au fost scoase toate cuvintele care nu erau de origine latină, pentru că, după părerea « latinistilor », ele nu puteau și nu trebuiau să figureze într-un dicționar român⁵. Laurian și Massimu trec cuvinte de felul acesta într-o anexă specială⁶. Tocmai acest fel arbitrar de a privi limba a și hotărît, cum era și natural, soarta primului dicționar academic. El n-a fost altceva decît un copil născut-mort, al Academiei de odini-

oară, renegat de poporul român, de cei mai buni scriitori și de alți oameni ai culturii.

Concomitent cu aceasta, dar în afara incintei Academiei, și-a elaborat dicționarul său etimologic A. de Cihac, cunoscutul lingvist din secolul al XIX-lea, care a studiat 5765 de cuvinte românești⁷. Cihac arată, pe bună dreptate, că, deși lexicul român este « latin în fond », totuși un imens număr de cuvinte sînt de origine nelatină. Circa 80 % din cuvintele românești sînt reprezentate prin unități lexicale de origine slavă, ungară, turcească, neogrecescă și albaneză. Însă așa cum ne-a prezentat lucrurile cu multă putere de convingere unul dintre străluciții lingviști romîni din secolul al XIX-lea, Bogdan Petriceicu Hasdeu, elev al Universității din Harkov, statistica întocmită de A. Cihac nu vorbește despre faptul că limba romînă ar fi o limbă neromanică. Cu teoria sa « despre circulația cuvintelor » Hasdeu dovedește caracterul latin al lexicului român și al limbii romîne, privită în totalitatea ei⁸.

Apariția *Dicționarului* lui A. Cihac determină Academia Romînă a reinnoi lucrările sale lexicografice; dar de data aceasta pe baze noi. Academia a încredințat, în 1884, redactarea dicționarului lui Bogdan Hasdeu. Acest învățat, deși a depus o muncă de mai bine de treisprezece ani pentru întocmirea dicționarului, n-a reușit să tipărească decît 3 volume, sub titlul de *Etymologicum Magnum Romaniae* (literele A-B pînă la cuvîntul *bărbat*). Lucrarea aceasta a fost concepută de autor ca un thesaurus, adică ea trebuia să cuprindă atît lexicul contemporan, cît și materialul lexical al perioadelor trecute de dezvoltare a limbii. Dicționarul trebuia să constituie o adevărată enciclopedie a poporului român și, ca atare, să-i oglindească toată viața, așa cum s-a reflectat ea în fenomenele de limbă. Fiecare cuvînt este tratat în legăturile sale cu istoria, folclorul și

¹ Mic dicționar ortografic, (București), ed. Acad. R.P.R., 1953.

² T. Cipariu, *Gramatica limbii romîne*, București: partea I 1869; partea a II-a 1877.

³ *Gramatica limbii romîne*, ed. Acad. R.P.R., 1954: vol. I — Vocabularul, fonetica și morfologia; vol. al II-lea: Sintaxa.

⁴ A. T. Laurianu și I. C. Massimu, *Dictionariulu limb'ei romane*, București: t. I (A-H) — 1871; t. II (I-Z), Collaboratori I. Hodosiu și G. Baritiu — 1876.

⁵ A. T. Laurianu și I. C. Massimu, op. cit., t. I, p. VI.

⁶ Glossariu care cuprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a lor, cumu și celle de origine indouiosa, București, 1876.

⁷ A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromane*, Francfort s. M.: (t. I) — *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, 1870; (t. II) — *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, 1879.

⁸ Vezi B. P. Hasdeu, *Cuvenete den bătrîni*, vol. III, partea I, București, 1881, p. 91—105.

etnografia romînilor. Autorul își propunea să cerceteze etimologia cuvîntului, variantele sale dialectale ș.a.m.d. Proporțiile foarte mari în care a fost conceput dicționarul s-au vădit a fi peste puterile unui singur învățat, chiar atunci cînd acesta era de talia lui Bogdan Hasdeu.

În 1897, Academia încredințează profesorului universitar din Iași, Alexandru Philippide, munca de redactare a dicționarului. Acesta adoptă în fond același plan al *Dicționarului* ca și Hasdeu. Cu toate acestea, Philippide nu poate să-și ducă sarcina la bun sfîrșit, deși el adunase un material lexical enorm de-a lungul a nouă ani de muncă. Philippide nu-și poate tipări materialul său lexicografic, în schimb, acest material a fost folosit de toți autorii ulteriori ai Dicționarului Academiei Romîne.

Nici S. Pușcariu, profesor la Universitatea din Cluj, nu și-a dus munca la bun sfîrșit. S. Pușcariu a tipărit de-a lungul a 38 de ani numai o parte din el (literele A-C, F-L, pînă la cuvîntul *lojniță*). Profesorul din Cluj, la rîndul său, a avut în vedere alcătuirea unui dicționar care să cuprindă toate cuvintele limbii romîne, atît cele literare cît și cele dialectale, cu indicarea istoricului și etimologiei fiecărui cuvînt.

Astfel, tradiția lexicografică a alcătuirii unui dicționar academic are, în România, o istorie destul de lungă și de bogată. Chiar dacă nu tot ceea ce s-a făcut odinioară, pentru alcătuirea dicționarului, este bun, totuși nu-i mai puțin adevărat că Academia R.P.R. dispune de un imens material de fapte care poate și trebuie să fie folosit. Într-adevăr, întocmirea unei gramatici și a unui dicționar este o muncă grea, dar ea constituie, totodată, o chestiune de onoare a colectivului de lingviști din orice țară. Și lingviștii romîni, în condițiile regimului de democrație populară, se achită cu succes de sarcinile ce le-au fost puse în față. Redactarea dicționarului academic a fost încredințată, în 1948, academicianului I. Iordan. Munca, cu adevărat intensă, de redactare a dicționarului, a început însă în 1952, cînd, după o largă discuție a lucrărilor lexicografice, Prezidiul Academiei R.P.R. a hotărît să scoată o serie

de dicționare: cel al limbii literare contemporane, cel istorico-etimologic, dicționarul dialectal și cel de sinonime.

Sub raport practic, cel mai important dintre ele este dicționarul recenzat de noi. *Dicționarul* a reușit să apară, într-un timp relativ scurt, așa cum ni se arată în « Prefață », (p. VII), datorită sprijinului mare și ajutorului ce i se dă de către Partidul Muncitoresc Romîn și de Guvernul Republicii Populare Romîne, precum și datorită faptului că redactorii și-au însușit principiile de bază cele mai înaintate ale lingvisticii sovietice. Afară de aceasta, trebuie să mai ținem seama de faptul că dicționarele romîne dinainte de 23 August 1944 au fost, aproape exclusiv, opere ale unui singur învățat, în timp ce « dicționarul nu poate fi produsul unei munci individuale, ci trebuie să fie realizat prin eforturi colective ». ¹

În colectivul de colaboratori la prezentul dicționar figurează 82 de nume de învățați, printre care lingviști de seamă ca acad. I. Iordan, acad. E. Petrovici, acad. Al. Rosetti, acad. Al. Graur, prof. univ. D. Macrea și alții, precum și o serie de lingviști, lexicografi tineri, care s-au format, în genere, la o bună școală lingvistică și mai ales la o școală lexicografică.

Prezidiul Academiei R.P.R. și institutele sale de lingvistică au depus o muncă intensă de pregătire. La sfîrșitul lui iulie 1952 a avut loc o largă dezbateră asupra stadiului și perspectivelor dicționarului, la care au fost antrenati specialiști din întreaga țară (București, Cluj, Iași și alte orașe), apoi s-a adus la cunoștința opiniei publice o machetă a dicționarului, care a apărut în revista « Studii și cercetări lingvistice » din anii 1953—1954.

După apariția primului volum, revista « Contemporanul » și alte periodice au deschis discuții asupra dicționarului, care vor contribui la îmbunătățirea volumelor ulterioare și, mai ales, la pregătirea unei noi ediții. Un număr mare de specialiști, cu o înaltă calificare, au luat parte la această discuție.

¹ L. V. Șcerba, Introducere la cartea Dicționarului rus-francez, compus de L. V. Șcerba și M. I. Matusevici, de sub redacția generală a lui L. V. Șcerba, Moscova, 1939, p. 7.

Aceasta ne dovedește că opinia publică din R.P.R. consideră ca o datorie de onoare să-și spună cuvântul în legătură cu această importantă lucrare a lingviștilor români.

Prezentul dicționar conține lexicul limbii române literare contemporane. Autorii dicționarului consideră ca limbă literară română limba scrisă, întrebuințată nu numai în operele artistice, dar și limba cercetărilor științifice, tratatelor politice, limba gazetelor și a revistelor. În ce privește noțiunea de « limbă contemporană », savanții români pleacă de la punctul de vedere că literatura română contemporană își are începuturile în prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin lucrările scriitorilor grupați în jurul revistei *Dacia literară*, în fruntea căreia se aflau Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Costache Negruzzi, Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și alții. Limba acestor scriitori stă la baza limbii române literare contemporane. *Dicționarul* conține lexicul operelor artistice, al cercetărilor științifice, al edițiilor periodice, începînd cu prima jumătate a secolului al XIX-lea și pînă în momentul actual inclusiv. Au mai fost folosite și publicațiile de folclor. Printre izvoarele utilizate de dicționar, traducerea din clasicii marxism-leninismului ocupă un loc de frunte. Acestea sînt citate pentru precizarea și adîncirea diferiților termeni atît social-politici, cît și științifici.

Epoca actuală din viața poporului român, popor care își construiește cu ajutorul dezinteresat și frățesc al tuturor popoarelor Uniunii Sovietice și al țărilor de democrație populară o societate socialistă, este marcată prin cuceriri nemaipomenite în domeniul culturii, științei, tehnicii, artei ș.a.m.d. *Dicționarul limbii române literare contemporane* tinde să oglîndească progresele făcute în viața socială a poporului român. De aceea dicționarul cuprinde mai mult de 8 %, din totalitatea cuvintelor, unități lexicale legate de științele social-politice. Acest procent este alcătuit fie din cuvinte cu desăvîrșire noi, fie din cuvinte care au suferit alunecări de înțeles, legate de transformările survenite după 23 August 1944. În această categorie intră cuvinte ca: *activ, activist, agitație, anarho-sindicalism, antifascism, antagonism,*

apolitism, aspirant, autocritică, autoliniștire, avangardism, bază (economică), brigadier, burghezie, candidat (în științe), capital, capitalism, cauzalitate, centrism, colectiv, comunist, cultură ș.a. E îmbucurător faptul că s-au introdus în dicționar formele feminine ale substantivelor, indicînd diferite ocupații, profesii îndeplinite de femei, ca de exemplu: *autoare, aviatoare, brigadieră, combineră, compozitoare* ș.a.m.d., ca o consecință a rolului mereu crescînd pe care îl joacă femeia romîncă în viața socială a țării sale. Dicționarul mai cuprinde multe cuvinte care nu figurează în dicționarele anterioare, dicționare elaborate pe vremea Romîniei burghezo-moșierești ca *alfabetizare, anxionism, antimonarhic, antiimperialist, comunard, colonialism* ș.a.

Ca urmare a rolului din ce în ce mai mare pe care îl joacă știința și tehnica, popularizarea cunoștințelor de știință și tehnică în masele largi ale celor ce muncesc, au fost introduși termenii din științele naturii, matematici, din științe tehnice care constituie mai mult de 17 % din cuvintele acestui dicționar. Astfel de termeni sînt: *abacă, abataj, abatiza, abraziune, abraziu, amerizare, antetrușiță, atomist, autocisternă, baba, bachelită, baciloză, bactericid* ș.a.

Prezentul dicționar cuprinde nu numai un mare număr de cuvinte noi, ci și o definiție nouă a multor cuvinte care existau și mai înainte în limba romînă, legate de transformările social-politice, de realizările din Republica Populară Romînă. Se definesc într-un fel cu totul nou cuvinte ca *agitor, agitație, calitate, cantitate, chiabur* ș. a.

Spre deosebire de dicționarele anterioare, dicționarul recenzat nu cuprinde lexicul dialectal, cuvintele care au o restrînsă răspîndire regională ca, de exemplu, *abes* (folosit în Banat), *ablas* (Oltenia), *a acera* (Banat), *acov* (Oltenia, Banat), *băcuiată* (Transilvania), *bădan* (Banat, Oltenia), *boltaș* (Transilvania), *a borfăi* (Moldova) ș.a.

Totuși, aceste cuvinte dialectale sînt introduse în dicționar, dacă s-au cristalizat într-o frazeologie literară, fiind des folosite de scriitori — clasici și contemporani. De exemplu, *colb* (se întîlnește în operele lui Sadoveanu, Gîrleanu, Eminescu, Creangă și alții),

cușmă (Galan, Sadoveanu, Camilar, Negruzzi și alții), *ciubotă* (Topîrceanu, Creangă), *a acera* (Stancu) și altele.

Afară de aceasta, dicționarul admite ca variantă și forma moldovenească alături de forma literară generală care poartă un colorit muntean. Așa sînt, de exemplu, mold. *bolohan* alături de forma literară *bolovan*, *bacal* alături de *băcan* și altele.

Cuvintele vădit învechite nu figurează în dicționar (*abăioară*, *abiruire*, *acciza*, *acestaș*, *baccevan* ș.a.) cu excepția cazurilor cînd acestea sînt folosite frecvent de scriitori (ca, de exemplu, *comis* întîlnit în operele lui Delavrancea, Odobescu, Alecsandri și alții).

Din terminologia științifică și tehnică, dicționarul cuprinde numai acei termeni care intră în frazeologia literară și se întîlnesc în cărți de largă răspîndire, în manuale ș.a. m.d. Terminologia de strictă specialitate (cum sînt cuvintele *abligeană*, *cană*, *carnolit*, *carotieră*, *compresiv* ș. a.) nu apare în dicționar.

Lexicografii romîni au pornit de la nevoile actuale izvorite din practica imediată a vieții și au urmărit să mulțumească nu pe savanții de strictă specialitate, ci masele largi de muncitori, care vor găsi, în lucrarea recenzată de noi, date precise în ceea ce privește întrebuintarea corectă a bogățiilor lexicale ale limbii romîne. Prezentul dicționar nu este numai explicativ, ci și normativ. El prezintă o listă de cuvinte pe care Academia R.P.R. le recomandă și care răspund normelor limbii romîne literare contemporane. Caracterul normativ al dicționarului se mai manifestă și în alegerea cuvintelor, în formularea notelor gramaticale și stilistice, în felul de a se pune accentul pe toate cuvintele polisilabice din titluri, în indicațiile de pronunțare a cuvintelor izolate ș.a.m.d. Sînt considerate ca literare, de exemplu, formele *acantă* (și nu *acant*), *acetilenă* (și nu *acetilen*), *bagatelă* (și nu *bagatel*) ș.a.m.d.

Faza cea mai grea din munca de elaborare a unui dicționar explicativ este definiția sensului unui cuvînt. Fiecare unitate lexicală trebuie să aibă o definiție precisă, concisă, clară și atotcuprinzătoare, prezentînd însușirile cele mai importante ale noțiunii res-

pective. Pentru definirea sensului fiecărui cuvînt sînt folosite în acest dicționar diferite lucrări de specialitate, precum și un material ilustrativ împrumutat, în majoritatea cazurilor, din operele celor mai autorizați scriitori. Chiar termenii de specialitate sînt atestați prin citate din clasicii literaturii. De exemplu: *algebră* (Negruzzi), *aneroïd* (Caragiale), *aritmetică* (Sadoveanu, Creangă ș.a.). O atare metodă servește nu numai pentru definirea cuvîntului, ci mai ales pentru indicarea răspîndirii generalizate a unei anumite unități lexicale¹. Dicționarul folosește un imens material ilustrativ adunat de-a lungul a 58 de ani. Bibliografia dicționarului cuprinde zece pagini și aproape 450 de titluri de izvoare variate. Autorii dicționarului au calculat că primul volum cuprinde 20.092 de exemple din diferite lucrări ale scriitorilor. Au fost extrase din literatura artistică 18.777 de citate; 14.753 din clasici și alți scriitori ai trecutului, 1361 de citate din folclor și 2.663 de citate din operele scriitorilor contemporani. Cele mai multe citate sînt extrase din operele acad. M. Sadoveanu, scriitor clasic al literaturii romîne contemporane. Urmează apoi scriitorii clasici ai veacului trecut: I. Creangă, C. Negruzzi, M. Eminescu, Al. Odobescu, I. L. Caragiale și alții².

Dicționarul pe care îl recenzăm nu este un dicționar enciclopedic, ci un dicționar explicativ. În el figurează grupe de cuvinte stabile (ca, de exemplu, *trai*, *neneaco*, *cu banii babachii*; *bun ca pîinea caldă*; *din cale-afară* ș.a.), construcții uzuale (*carte de căpătîi*, *a arunca peste bord* ș.a.), expresii consacrate, de circulație internațională (*călciul lui Achile*, *sare atică*, *frumusețe atică* etc.), grupe de cuvinte folosite ca termeni științifici sau tehnici (*arc electric*, *arc voltaic*, *bac de celulă electrolitică*, *bac de răcire* ș.a.). Definițiile sensurilor sînt date în conformitate cu noile cuceriri ale tehnicii și științei. Pentru aceasta s-a recurs la specialiști din diferite ramuri ale științei. Au mai fost consultați

¹ Acest procedeu este folosit și de Dicționarul Academiei ruse.

² I. Stanciu, Din problemele elaborării Dicționarului limbii romîne literare contemporane, în «Contemporanul», 1955, nr. 25

și specialiști din cele 25 de institute ale Academiei, precum și specialiști de la alte 9 instituții din afara Academiei R.P.R. Firește că elaborarea unui dicționar nu poate fi făcută fără prezența unui lexicograf, pentru că specialistul dintr-o ramură oarecare a științei poate să dea câte o dată o definiție care nu va fi pe înțelesul tuturor cititorilor¹. Experiența întocmirii dicționarelor explicative «din Uniunea Sovietică ne arată că definițiile termenilor științifici și tehnici dintr-un dicționar explicativ «nu trebuie să contrazică știința și realitatea, dar, în același timp, ele pot să nu coincidă cu definițiile științifice, pentru că ele pot să nu redea toate accepțiile științifice ale însușirilor noțiunii date»².

Autorii dicționarului au căutat să redea toate sensurile și nuanțele cuvintelor, precum și pe acelea ale expresiilor întrebuințate în limba literară. Acest dicționar nu este un dicționar terminologic și nu poate sub nici un motiv să înlocuiască dicționarele terminologice de specialitate. Este natural deci ca anumite cuvinte de întrebuințare universală să fie tratate numai ca atare și să nu fie prevăzute cu o definiție terminologică de specialitate. De exemplu, cuvântul *ardere* este întrebuințat nu numai în sensul general răspîndit, ci mai este folosit și cu un sens terminologic de specialitate în biologie, patologie ș.a.m.d. Aceste din urmă sensuri nu figurează în dicționar și, după părerea noastră, acest lucru este pe deplin întemeiat.

Foarte scrupulos este tratat în dicționar sistemul de omonime. De exemplu: cuvântul *bun* figurează ca: *bun*¹ — adverb, cu sensul rusesc «хорошо, ладно»; *bun*² substantiv de genul masculin, în rusește «дедушка»; *bun*³ substantiv de gen neutru, în rusește «добро, благо»; și *bun*⁴ adjectiv, în rusește «хороший». Urmează apoi o foarte bogată ilustrare prin expresii a sensurilor respective. În genere, putem să afirmăm că articolul *bun* face parte din articolele dicționarului bine elaborate din punct de vedere lexicografic.

¹ Ilie Stanciu, unul dintre conducătorii muncii de redactare a Dicționarului, ne vorbește în articolul său de aceste lucruri. Vezi I. Stanciu, art. cit.

² Dicționarul explicativ al limbii ruse, sub redacția lui D. N. Ușakov, vol. I, p. XXIV, cap. 7.

În concluzie, să ne fie permis să facem și câteva observații critice și să exprimăm câteva doleanțe. Unul din reproșurile care trebuie făcute acestui dicționar este lipsa de consecvență în felul de a prezenta abstractele verbale ale infinitivului lung. Astfel, în dicționar figurează substantive ca: *abandonare*, *abonare*, *abolire*, *abordare* ș.a., dar nu figurează *abnegare*, deși acest substantiv se întâlnește în poeziile lui V. Alecsandri și în operele altor scriitori.

Este necesar să se introducă în dicționar denumirile de profesii de tipul *băieșit* sau *băieșag*, pe lângă substantivul *băiaș*, care figurează în dicționar ș.a. Ar fi de dorit să se introducă în dicționar diferitele forme ale verbelor ajutătoare (*aș*, *ai*, *ar* ș.a.m.d.), formele articolelor posesive (*a*, *ai*, *ale*) ca articole de sine stătătoare (chiar dacă acest lucru s-ar face numai sub forma unei trimiteri la forma inițială).

Deși acest dicționar nu este etimologic, totuși cititorul este îndreptățit să ceară de la un dicționar academic anumite date despre istoricul cuvîntului, aceasta cu atât mai mult, cu cât nu există un dicționar etimologic complet al limbii române pînă acum. În subsolul cuvîntului unde există diferite date asupra pronunțării, a accentului ș.a.m.d. ar putea să figureze anumite amănunte asupra etimologiei cuvîntului, așa cum se procedează, de exemplu, în Dicționarul rus al Academiei. Astfel de date sînt necesare nu numai lingviștilor romîni, dar și tuturor specialiștilor de romanistică.

S-ar putea, după părerea noastră, să se scoată termenii de strictă specialitate, cum sînt, de exemplu: *acromegalie*, *acroter*, *acromatopsie*, *actinometrie*, *anemostat* ș.a. Introducerea unor asemenea termeni într-un dicționar al limbii literare contravine principiilor sale de redactare. Dimpotrivă, lipsesc din dicționar anumiți termeni de o largă răspîndire și anumite grupe de cuvinte: *abiturient*, *accidentar*, *achindiei*, *aducător*, *apă grea*, *băbană*, *băbăcuță*, *bună dimineața* (Bot.), *capistră*, *ciclotron*, *comsomolist*, *comsol* ș.a. Introducerea unor asemenea termeni este cu atât mai necesară, cu cât majoritatea lor este întrebuințată de scriitori. Figurează

la litera *ă* pronumele demonstrative exclusiv populare și dialectale *ăl, ăla, ălălalt, ăst* ș.a., care, chiar dacă se întrebuițează în literatură, prezintă un specific, anume pe acela de a caracteriza un anumit personaj. Această categorie de cuvinte nu este numai decît obligatorie într-un dicționar al limbii literare, cu atît mai mult cu cît dicționarul dat nu consideră necesară prezența unităților lexicale întrebuițate într-o operă literară pentru dezvoltarea unui anumit tip.

Pentru o perfectă tratare lexicografică se cuvine să menționăm că ar fi nimerit ca diferitele forme morfologice ale unui cuvînt, legate de un anumit specific de întrebuițare terminologică, să fie clar puse în evidență din punct de vedere tehnic. Astfel, *arc-arce* se întrebuițează cu precădere ca termen de geometrie și arhitectură, în timp ce *arc-arcuri* este întrebuițat ca termen de mecanică. Un alt exemplu îl alcătuiește *cot-coate*, însemnînd «ЛОКОТЬ, ЛОКТИ»; *cot-coți*, măsură de lungime veche, avînd ca echivalent în rusește «ЛОКОТЬ»; *cot-coturi* «ПОВОРОТ, ИЗГИБ»; (tehn.) «КОЛЕНА». Dicționarul recenzat ne prezintă astfel de forme de plural, la înce-

putul articolului lexicografic, cu o cifră arabă, în paranteză. Această prezentare ni se pare incomodă pentru că nu se vede clar care este forma corespunzătoare cutărui sau cutărui sens, cu atît mai mult cu cît în exemplele de tipul *cristale-cristaluri* aceste cifre dispar.

Din greșelile tipografice remarcate de noi nu vom menționa decît una singură care mi se pare supărătoare. În dicționar se spune că *acru* este egal cu 1047 m.p., în timp ce în realitate el are 4047 m.p.

Apariția *Dicționarului limbii romîne literare contemporane* și a *Gramaticii limbii romîne* ne arată în chip concret cum lingvistica romînească, în condițiile orînduirii democrat-populare a încetat să se ocupe de rezolvarea unor probleme mici neprincipiale și se ocupă de cercetarea problemelor de normalizare a limbii literare contemporane. Subliniem totodată că ediția prezentului dicționar nu scoate de pe ordinea de zi editarea unui dicționar academic mare care să îmbrățișeze în plinătatea ei bogăția lexicală a limbii romîne literare, folosind în același timp cele mai mari realizări ale tradiției academice din lexicografia romînească.

Studii și cercetări de bibliologie I, București, 1955, 420 p.

Primul număr al revistei Bibliotecii Academiei R.P.R. a apărut în excelente condiții grafice și cu un bogat și variat conținut. Scopul noii publicații e lămurit în «Cuvîntul introductiv» al acad. Barbu Lăzăreanu, care precizează că e vorba de «prima revistă pe care un institut de bibliologie din țara noastră o consacră publicării unor contribuții privind un capitol important din istoria culturii romînești și unor probleme de vie actualitate pentru organizarea muncii științifice și a documentării în general. În acest scop, revista va căuta să oglindească în paginile sale și problemele științei cărții și cele ale organizării bibliotecilor în general».

Revista cuprinde studii privind mișcarea culturală din trecut, probleme actuale ale cercetărilor de specialitate în domeniul bibliologiei și bogate informații bibliografice. În studiul: *Sprîjinul acordat de Rusia tipa-*

rului romînesc în secolul al XVII-lea, Gabriel Strempele analizează împrejurările în care s-a dezvoltat tiparul în Țările Romînești cu sprîjinul Rusiei. Se știe cît de important a fost ajutorul rusesc la întemeierea primelor tipografii romîne. Nici o istorie a literaturii noastre n-a putut trece cu vederea influența decisivă pe care relațiile de prietenie și de colaborare culturală, în special cu Kievul, au avut-o în secolul al XVII-lea asupra dezvoltării culturii, a literaturii noastre religioase. Petru Movilă, mitropolitul Kievului, și Ioachim, patriarhul Moscovei, au sprîjinit în chip generos tipografia din Iași și din Cîmpulung, unde au apărut numeroase cărți destinate poporului nostru. Autorul studiului subliniază și influența tehnică artistică a experienței rusești asupra primelor opere tipărite la noi. Această influență se vede mai bine în *Molitvelnicul* de la Cîm-

pulung (1635) și în *Cazania* lui Varlaam (1643). Nu ne lămurește însă autorul de ce această artă grafică a încetat să se manifeste în opera lui Dosoftei, ale cărui cărți «sînt lipsite de gravuri, exceptînd foile de titlu, ca și cîteva frontispicii sărăcicioase din cuprinsul Parimiarului, care are și cîteva inițiale frumos ornate, neîntîlnite în tipăriturile anterioare din Moldova» (p. 39). În studiu ne este semnalată și o operă necunoscută a lui Varlaam: *Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu*, carte descrisă de prof. Dan Simonescu în articolul său din această revistă (p. 247).

În legătură cu «dezvoltarea bibliotecilor publice romînești în epoca Regulamentului Organic», Paul Oprescu observă just în studiul său că «aceste instituții, în care s-au păstrat atîtea lucrări prețioase ale științei și literaturii naționale sau universale, au devenit, spre mijlocul veacului trecut, cel mai de seamă ajutor al învățămîntului în opera de difuzare a culturii și științei în societata romînească. De aceea studiul formării și dezvoltării lor vine să completeze tabloul vieții culturale a epocii, ajutîndu-ne totodată să înțelegem preocupările intelectuale ale oamenilor vremii» (p. 43). Se știe că mîna în mîna cu dezvoltarea presei, a învățămîntului și a literaturii naționale, bibliotecile au luat un avînt tot mai mare mai ales după 1 iulie 1831, cînd a intrat în vigoare Regulamentul Organic. Alături de grija conducătorilor de școli și de instituții culturale de a îmbogăți și dezvolta bibliotecile acelor instituții, inițiativa particulară a jucat un rol important în popularizarea cărților la noi. Acest sector al activității culturale din trecut a continuat să se dezvolte și mai mult după 1840, cînd literatura națională a făcut progrese simțitoare. Autorul studiului se referă în cercetarea sa la mai multe decenii, pentru că e vorba de perioada «de la introducerea Regulamentului Organic și pînă la 1864, cînd N. Crețulescu dă regulamentul pentru bibliotecile publice, cea dintîi lege a bibliotecilor în țara noastră. E vorba, așadar, de primele decenii în care s-au dezvoltat bibliotecile publice la noi.»

Legate de capitolul istoriei bibliotecilor romînești sînt și studiile : *O bibliotecă socialistă în România la sfîrșitul veacului trecut*,

de Nicolaie Liu, și *Catalogul din 1836 al bibliotecii Mitropoliei din București*, de Marta Anineanu.

Un interes deosebit stîrnește studiul prof. Al. Elian *Eminescu și vechiul scris romînesc*, în care pornind de la datele sumare oferite de Gaster în legătură cu documentele manuscrise care au aparținut lui Eminescu, autorul urmărește soarta documentelor pomenite de-a lungul anilor. Rezultatele investigației sale sînt neașteptate. Luînd ca punct de plecare manuscrisul *Varlaam și Ioasaf* folosit și de Gaster, azi în colecția Bibliotecii Academiei R.P.R. (ms. nr. 2769), oferit în 1904 Academiei de Titu Maiorescu împreună cu alte 24 manuscrise, ca făcînd parte din «biblioteca părintelui dumisale, Ioan Maiorescu», prof. Al. Elian confruntă lista donației lui Maiorescu cu datele furnizate de Gaster și stabilește că «șapte din cele zece manuscrise Eminescu, utilizate de Gaster, figurează în lista cu donația Maiorescu, din 1904» (p. 150). Prin analize minuțioase, autorul studiului ajunge la concluzia că și din restul de 18 manuscrise «cele mai multe» într-un fel sau altul, au aparținut sau au trecut prin mîinile poetului căci sublinieri ale acestuia pot fi întîlnite în cuprinsul manuscriselor amintite.

Am văzut într-adevăr notate (cu creion roșu și albastru) idei, expresii și cuvinte neobișnuite, care au reținut atenția poetului. Eminescu a fost un pasionat cercetător al manuscriselor vechi, pe care le considera, alături de bogăția folclorului, a limbii vorbite și a literaturii artistice, un însemnat izvor de inspirație; despre aceste manuscrise vechi a vorbit de multe ori cu însuflețire, năzuind mereu «a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă».

Un alt scriitor, Gh. Asachi, se bucură în paginile revistei de atenția cercetătorilor. Această interesantă și multilaterală personalitate a trecutului nostru cultural e prezentată în una din laturile activității lui de Remus Niculescu, în studiul său *Gh. Asachi și începuturile litografiei în Moldova*, și în alta de Augustin Z.N. Pop într-o notă despre *Un memoriu despre fabrica de hîrtie a lui Gh. Asachi*.

¹ Aspecte noi ale activității bibliologice actuale se oglindesc în: *Catalogul sistematic al periodicelor în bibliotecile mari științifice* de Constantin Comorovschi; *Premisele unui vocabular tehnic de bibliologie* de N. Georgescu-Tistu; *Reforma ortografiei și cataloagele de bibliotecă* de Cosma Holban; *Cîteva adaptări în catalogul sistematic al Bibliotecii Academiei R.P.R. la noile ediții ale Clasificării zecimale* de Juieta Moldovanu etc.

Într-un pasaj din studiul despre vocabularul tehnic de bibliologie, prof. N. Georgescu-Tistu cere ca în domeniul tehnic să se folosească fondul vechi al termenilor românești, cînd aceștia se dovedesc potriviți și înțeleși în limba actuală și să nu se abuzeze de o terminologie străină, care se deprinde anevoios și se cere mereu explicată. « Din cele trei părți ale bibliologiei: tehnica și istoria cărții, biblioteconomia și bibliografia, mai ales în prima, care cuprinde meșteșugul, apoi industria tiparului și legatul cărților, au rămas urme străine, pentru care există de multe ori termeni corespunzători românești și care circulă încă, de exemplu pentru *ancolaj* sau *ancolare* avem « înclaire ». În nomenclatura tiparului, ca și în a multor industrii au rămas amintiri de la vechii patroni sau de la meșterii străini aduși la noi ca să instaleze mașinile introduse pentru întâia oară. Întrucît limba se îmbogățește continuu, rămîn din împrumuturi unii termeni, dar numai aceia care se dovedesc necesari și au fost adoptați de muncitori și tehnicieni, de ex.: linotip, rotativă. Din terminologia vechilor meșteșugari romîni, între care xilografii, litografi și tipografi, trebuie culeși și reținuți toți termenii limbii noastre pentru a fi repuși în circulație. La fel denumirile legate de scris și de instrumentele lui care se statorniciseră în cancelariile domnești ale țărilor noastre. »

Propunerile autorului acestui studiu ar putea fi extinse și la alte domenii ale științei și tehnicii noastre, pentru a valorifica ceea ce poate fi util din fondul vechi al limbii noastre, în scopul creării unei terminologii științifice accesibile maselor largi.

În partea a doua a revistei se aduc valoroase contribuții la îmbogățirea cunoștințelor noastre în domeniul bibliografiei generale.

Un material inedit se află în « Notele » seminate de Al. Grecu, Dan Simonescu, Virgil Cîndea etc. Capitolul tipăriturilor din trecut, cunoscute azi datorită muncii cercetătorilor mai vechi, se îmbogățește prin articolele: *Contribuții la începuturile tipografiei slave în Țara Romînească* și *Contribuții la bibliografia romînească veche*. Se știe că « după datele documentare procurate pînă azi de cele patru volume din *Bibliografia romînească veche*, producția editorială realizată între 1508—1830 pe tărîmul Romîniei și de romîni în alte țări este de 2022 titluri de cărți scrise și tipărite în diferite limbi, marea majoritate fiind în limba romînă. Dar acest număr este departe de a reda realitatea. Bibliografii și cercetătorii romîni descoperă noi cărți, necunoscute celor patru volume din *Bibliografia romînească veche*, astfel că numărul tipăriturilor romîne pînă la 1830 depășește cifra de mai sus. » (p. 246). În numărul de față al revistei, prof. Dan Simonescu adaugă o serie de 19 titluri de lucrări, neamențate pînă acum, publicate în Țările Romînești în secolele XVII-XIX-lea. Era bine dacă descrierea succintă a acestor prețioase documente istorice ar fi fost însoțită de reproduceri grafice ca în *Bibliografia romînească veche*, atît de prețuită de specialiști. Precizări și completări la aceeași operă aduc și M. Tomescu și V. Cîndea.

Și alte domenii ale științei și artei sînt reprezentate în revista de bibliologie. Articolele: « *O lucrare medicală ardeleană puțin cunoscută din secolul al XVIII-lea* de Valeriu Bologa; *Manuscrisele de matematică, fizică și astronomie din Biblioteca Academiei R.P.R., filiala Cluj*, de Victor Marian; *Manuscrisul tezei de doctorat a lui Spiru Haret* de Mircea Malița; *Un portret necunoscut al lui Nicolae Bălcescu* de Elena Ciornea; *Un vechi tezaur de monede moldovenești, rămas necunoscut*, de Octavian Iliescu, dovedesc activitatea multilaterală a cercetătorilor Bibliotecii Academiei R.P.R., activitate bogat oglindită în acest prim număr al revistei.

Numeroase pagini sînt destinate și recenziilor care ne prezintă lucrări de specialitate, apărute în ultimii ani la noi și în diverse țări. La « note bibliografice » sînt înregistrate,

în câteva cuvinte, cărți, studii și articole care se ocupă de problemele bibliologice. «Cronica» revistei ne informează despre manifestări și inițiative legate de aceeași sferă de preocupări. Aflăm că nu de mult s-a înființat un serviciu de informare științifică pentru documentarea cercetătorilor din cadrul diverselor institute ale Academiei R.P.R., sau din alte instituții de cultură; de asemenea, ni se dau informații despre cele mai importante achiziții (cărți, documente, manuscrise etc.) înregistrate în anul 1954, despre organizarea colecției de corespondență de la serviciul Manuscrise și documente etc.

În această parte a revistei puteau fi menționate însă și alte activități în domeniul bibliologiei, de la noi în special. Iată numai câteva fapte demne de reținut: documentele adunate de colectivul științific al Institutului de istorie literară și folclor, care a și publicat, în cele câteva numere ale revistei pe care o editează, un interesant material documentar relativ la scriitorii noștri din trecut (cu numeroase reproduceri și fotografii); probleme și aspecte ale muncii din bibliotecile regionale sau orășenești trebuiau de asemenea să se oglindească în această revistă. Informațiile despre noile achiziții ale Bibliotecii Academiei R.P.R. ni se par insuficiente, pentru că nu sînt pomenite decît parțial documentele achiziționate în cursul anului 1954. Revista a apărut la sfîrșitul anului 1955; măcar primul semestru al anului trecut putea fi inclus în perioada despre care ne informează nota succintă inserată în revistă. Credem că în viitor va trebui lărgită darea de seamă despre munca în domeniul bibliografiei în diversele centre regionale, fără a se neglija oglindirea cît mai cuprinzătoare a activității și publicațiilor străine din același domeniu.

★

Redactarea studiilor și a diverselor contribuții în revistă e în general la un nivel îngrijit. Am notat totuși unele formulări, care la o cercetare atentă a sînt... , puteau fi corectate înainte de a apărea. Iată câteva formulări neizbutite: «Tipăriturile epocii lui Matei Basarab... sînt făcute în limba slavă» (mai bine: Tipăriturile din epoca... apar în limba slavă) p. 21; «deosebirile de formă...

între textul traducerii din 1891 și actualul text românesc» (mai precis: deosebirile *dintre*...) p. 178; «au ținut seama și au folosit realizările...» (cele două predicate nu pot avea aceeași construcție a complementului, căci nu amîndouă verbele sînt tranzitive; deci corect: «au ținut seama de realizările... și le-au folosit în mod adecvat») p. 32; «prețios îndreptar asupra literaturii sovietice» (în loc de: «prețios îndreptar în domeniul...») p. 379 etc.

Uneori, stilul este cam bombastic: «urnirea marelui vehicul al progresului» p. 346; alteori, exprimarea e pleonastică: «era tot mai agresivă și mai amenințătoare» p. 345.

Nu fac o bună impresie nici seria de gerunzii cu care încep numeroase propoziții (deficiență stilistică des întîlnită în articolele publicate în revistele noastre, mai ales în domeniul criticii literare). Citim în această revistă numai la p. 354 astfel de construcții: «încercînd cu succes (!) să aleagă»; «distingînd două tipuri de bibliografie»; «contrapunînd bibliografului specializat»; «dovedind o concepție conservatoare». Asemenea repetiții de formule-șablon dovedesc sărăcie expresivă în limba cronicarului, deși acesta nu e lipsit de inventivitate în formarea cuvintelor: «profunzimea și informația, chiar exhaustivă dar unidirecțională a savantului»; «bibliografia este cunoașterea tuturor textelor imprimate sau multigrafiate» (p. 354).

În transcrierea unor citate ne-am fi așteptat la mai multă exigență, ca să nu se strecoare nici o îndoială în ceea ce privește conformitatea lor cu originalul. Ne întrebăm care din cele două forme ale aceluiași citat, folosit la p. 49 (nota 3) și p. 120, e exactă. Prima oară îl întîlnim astfel: «Acum vă este deschisă și biblioteca Colegiului, unde, într-un număr de vreo zece mii volumuri puteți găsi îndestule cărți...», pentru ca mai la vale să citim: «*acum* vă este deschisă și Biblioteca Colegiului, unde într-un număr de vreo zece mii volumuri...» (p. 120). E evidentă deosebirea în ortografierea acestor două citate; care e textul autentic însă?

★

Primul număr al revistei *Studii și cercetări de bibliologie*, care a întrunit într-un volum atât de masiv și de elegant studii de înaltă ținută științifică și contribuții în care se îmbină bogăția de date cu ineditul informațiilor din diverse domenii, reprezintă un succes necontestat al muncii Bibliotecii Academiei R.P.R. Se cuvine să facem și o mențiune specială în legătură cu reproducerile din cărți, documente și din arta grafică a trecutului, care atrag în mod deosebit pe cititor. Regretăm însă că unele studii din acest volum nu conțin reproduceri la nivelul celorlalte studii, încât unele pagini par mai sărace și mai puțin atrăgătoare față de restul materialului cuprins în revistă. În studiul

Eminescu și vechiul scris românesc se puteau da facsimile după documente vechi, care au aparținut odinioară poetului și pe care poetul le-a cercetat cu binecunoscuta lui pasiune de filolog. Se putea, de asemenea, reproduce în facsimil cererea poetului, adresată Ministerului Instrucțiunii, prin care solicita procurarea de cărți vechi pe seama Bibliotecii Universității din Iași.

Așteptăm ca revista *Studii și cercetări de bibliologie*, care a început atât de frumos cu acest prim număr, să apară în mod regulat, cu un conținut mereu mai bun și la același nivel tehnic atrăgător.

Gh. Bulgăr

Problemele stilistice în discuția lingviștilor sovietici

În anul 1954, revista *Voprosi iazikoznaniia* a organizat o amplă discuție în jurul problemelor de stilistică. Discuția a fost sfîrșită de comunicarea lui I. S. Sorokin, ținută în ședința Consiliului științific al Institutului de lingvistică din Moscova și publicată apoi în nr. 2/1954 al revistei *Voprosi iazikoznaniia*, sub titlul « Cu privire la problema noțiunilor fundamentale ale stilisticii ».

Dintre toate materialele privitoare la această discuție, primite la redacție timp de un an, revista *Voprosi iazikoznaniia* a publicat, ținînd seama de noutatea punctelor de vedere susținute sau a problemelor aduse în discuție, nouă articole, iar în nr. 1/1955 acad. V. V. Vinogradov publică « Bilanțul discuției în jurul problemelor de stilistică ». În rîndurile care urmează voi face o prezentare a problemelor discutate și a punctelor de vedere susținute de către fiecare dintre participanții la discuție.

Încercînd o analiză istorică a evoluției stilurilor limbii literare, I. S. Sorokin ajunge la concluzia că existența obiectivă a stilurilor limbii, concepute ca sisteme bine definite ale mijloacelor de exprimare și avînd un caracter închis din punct de vedere semantic și expresiv, în condițiile unei limbi naționale dezvoltate, este imposibilă. În ce privește

limba literară rusă, I. S. Sorokin este de părere că se poate vorbi despre existența unor stiluri ca sisteme bine definite și limitate ale mijloacelor de exprimare, numai pînă la epoca lui Pușkin, epocă în care — datorită unor noi condiții — autoritatea stilurilor izolate, închise și sistematic organizate, a fost definitiv distrusă, iar diversele stiluri existente anterior s-au contopit și s-au dizolvat unele în altele în așa fel, încît de acum încolo nu se mai poate vorbi despre stiluri specifice anumitor genuri literare.

I. S. Sorokin își fundamentează teza negării existenței obiective a stilurilor pe faptul că în limbile naționale dezvoltate nu există mijloace lingvistice specifice, fixate riguros pentru cutare sau cutare stil și a căror folosire în alte stiluri să fie imposibilă sau să apară ca ceva străin. Lipsa de omogenitate a stilului beletristic sau a celui publicistic este recunoscută, după cum vom vedea, și de alți lingviști. Folosindu-se de câteva exemple din cartea lui Secenov, *Reflexele creierului*, I. S. Sorokin arată că nu se poate vorbi nici despre un stil științific propriu-zis. Elementele considerate de unii ca aparținînd limbajului familiar, stilului beletristic sau publicistic etc., pot fi întîlnite la tot pasul în așa-zisul stil științific.

Sprrijinindu-se pe această constatare, I. S. Sorokin susține că «... ar fi mai just să se vorbească nu despre stilul publicistic, literar artistic, științific etc., ci despre diferite principii de alegere, selecționare și îmbinare a cuvintelor în operele beletristice, publicistice, științifice etc. ale unei epoci date».

În limbă — spune Sorokin — nu există decât anumite posibilități stilistice: cuvinte, expresii, forme, construcții etc., care pot fi folosite foarte diferit, în diverse împrejurări, varietăți ale exprimării sau contexte. Elementele lingvistice se grupează în două categorii: unele nu posedă un colorit stilistic propriu, ci îl capătă potrivit cu condițiile în care sînt folosite. Asemenea elemente sînt considerate neutre din punct de vedere stilistic. Din această categorie fac parte cuvintele din fondul principal și termenii tehnici luați în înțelesul lor propriu. Alte elemente, pe lângă înțelesul lexical sau gramatical, posedă și o anumită tonalitate stilistică proprie, în care se exprimă atitudinea vorbitorului față de realitate. Limitarea stilistică a elementelor lingvistice este strîns legată de problema sinonimelor și polisemantismului. De aceea, caracteristicile stilistice ale cuvîntului trebuie studiate în strînsă legătură cu diversele lui sensuri și cu posibilitățile de a se combina cu alte cuvinte. Același cuvînt, în cazul polisemantismului, se poate prezenta diferit sub raport stilistic, în funcție de sensul său și de context (*apă tare* — *apă de ploaie*). Avînd în vedere aceste lucruri, I.S. Sorokin susține că obiectul stilisticii trebuie să-l constituie fiecare context în parte, pentru că orice enunțare răzleață are un caracter specific și nerepetabil.

O altă problemă discutată de Sorokin în articolul său este împărțirea stilisticii în literară și lingvistică, făcută de către Bulahovski și definită mai precis de Gvozdev în *Studii cu privire la stilistica limbii ruse*. După părerea lui Sorokin, această diviziune este lipsită de teme. Stilistica lingvistică, care după Gvozdev «... exprimă și apreciază mijloacele limbii naționale din punctul de vedere al sensului și expresivității lor», se confundă cu semasiologia.

Sorokin găsește că e mai justă împărțirea stilisticii în analitică și funcțională. Stilistica analitică are sarcina să studieze acele tonalități lingvistice generale ale diferitelor elemente ale limbii, care introduc în context, spre deosebire de cele neutre, o anumită atmosferă stilistică și a căror întrebuintare este posibilă numai în anumite condiții stilistice. Stilistica funcțională studiază principiile concrete de selecție, alegere și îmbinare a cuvintelor în contextul vorbirii, în legătură cu conținutul și scopul comunicării.

Dintre ideile lui Sorokin, cea mai discutată a fost negarea existenței obiective a stilurilor în limbile contemporane dezvoltate.

R. S. Piotrovski¹, pornind tot de la un punct de vedere istoric, arată că este greșită poziția lingviștilor (E. Gh. Rizel², A. I. Efimov³, A. N. Gvozdev⁴ etc.) care văd în stilurile limbii variante ale limbii întregului popor legate de anumite genuri ale literaturii. Acest criteriu, folosit de stilistica antică a lui Aristoteles, de Boileau în *L'Art Poétique* și astăzi de lingvistica europeană occidentală, își păstrează valabilitatea numai pînă la o anumită fază a dezvoltării limbilor și literaturilor. Fixarea stilurilor limbii pentru fiecare gen literar în parte este caracteristică numai pentru anumite curente literare. Astfel, estetica clasicismului limita cu strictete folosirea unor anumite stiluri în unele genuri ale literaturii: limba curentă în comedie, limba livrescă în proză și stilul sublim în poezie; pe cîtă vreme normele estetice ale romantismului și ale realismului critic permit — și chiar cer — folosirea variată și combinarea liberă, în aceeași operă, a unor stiluri diferite. O expunere într-un singur stil apare acum ca o parodie sau constituie o expresie de sărăcie a stilului unui scriitor. De aceea, Piotrovski crede că Sorokin are dreptate cînd susține

¹ R. S. Piotrovski, Despre unele categorii stilistice, «Voprosi iazikoznaniia», nr. 1/1954.

² E. Gh. Rizel, Problema stilului în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, «Inostrannie iaziki v škole», nr. 2/1952.

³ A. I. Efimov, Cîteva probleme ale dezvoltării limbii ruse literare din secolul al XIX-lea pînă la începutul secolului al XX-lea, «Voprosi iazikoznaniia», nr. 4/1953.

⁴ A. N. Gvozdev, Studii cu privire la stilistica limbii ruse, Editura pentru științe pedagogice, R.S.F.S.R. 1952.

permanenta contopire, în limba literaturii artistice contemporane, a elementelor diferite din punct de vedere stilistic și lipsa unor « sisteme semantico-stilistice închise, corespunzătoare diverselor genuri literare ».

Într-adevăr, nu se poate vorbi despre un stil artistic unitar, deoarece în limba artistică se folosesc mijloace lingvistice împrumutate celor mai variate stiluri. Dar Piotrovski nu este de acord cu Sorokin când extinde această constatare asupra întregii limbi naționale în ansamblul ei și ajunge la concluzia că, în esență, noțiunea de stil coincide cu cea de context.

Piotrovski este de părere că stilurile limbii există obiectiv, nu numai în mintea cercetătorilor, cum susține Sorokin. Existența obiectivă a stilurilor este condiționată de unele particularități specifice limbii și anume de faptul că există diferite sfere, condiții și sarcini ale comunicării, care dau naștere la forme variate de funcționare a limbii, forme care, deși se influențează și se împletesc în permanență, își păstrează totuși specificul lor propriu. Principiul fundamental de distingere și delimitare a stilurilor trebuie să fie deci cel funcțional.

Nici R. A. Budagov¹ nu este de acord cu Sorokin când neagă existența stilurilor pe motiv că nimeni n-a izbutit pînă acum să le delimiteze precis. Existența stilurilor, spune R. A. Budagov, este un fapt care decurge din natura și istoria limbii, din particularitățile funcțiilor ei în societate. Stilurile variate sînt indiscutabil înrudite și se împletesc între ele, (caracteristicile unui stil revin parțial în alte stiluri), pentru că apar ca ramificații ale limbii întregului popor, dar totodată ele se și deosebesc, deoarece limba, fiind organic legată de activitatea oamenilor, depinde de această activitate, apărînd în forme variate.

R. A. Budagov arată că este nejustă poziția lingviștilor care exclud categoria de stil beletristic pe motivul că în el se întîlnesc toate stilurile limbii, sau a stilului științific pe motivul că folosește uneori elemente caracteristice stilului beletristic. Într-o operă științifică, arată R. A. Budagov, pot fi întîl-

¹ R. A. Budagov, Contribuții la problema stilurilor limbii, « Voprosi iazikoznaniia », nr. 3/1954.

nite la tot pasul « digresiuni artistice », comparații, metafore etc., dar funcția vorbirii figurate va fi aici alta decît în literatura beletristică. Deosebirea nu este cantitativă, ci calitativă. Noțiunile de precizie, concizie, expresivitate, vorbire figurată și alte categorii stilistice nu rătăcesc la întîmplare dintr-un stil în altul, ci capătă un sens specific în fiecare stil. În opera beletristică, caracterul figurat al stilului este esențial. O carte scrisă fără imagini artistice nu mai e o carte de literatură, iar o carte de fizică scrisă în imagini este de neconceput. Caracteristicile unui stil se pot repeta în altul, dar nu cu aceeași funcțiune. Este foarte adevărat, spune R. A. Budagov, că în zilele noastre stilurile limbii se influențează reciproc într-o măsură mult mai mare ca înainte, dar asta nu însemnează că își pierd independența, se autodesființează.

I. R. Galperin² aduce în discuție un punct de vedere nou. Pornind de la o definiție dată stilului limbii de către Vinogradov, și anume « . . . sistemul rațional organizat al mijloacelor de exprimare »³, Galperin arată că trăsătura caracteristică a stilului este folosirea *conștientă* (sublinierea noastră) a anumitor procedee. De aceea, nu toate formele de întrebuințare a limbii (de exemplu, în radiodifuziune, în telegrafie, în comunicarea orală etc.) formează stiluri. Trebuie distinse particularitățile vorbirii care sînt determinate de anumite condiții în care se face comunicarea, de cele alese conștient pentru un anumit scop. Numai formele de comunicare prin limbă care reprezintă un sistem rațional organizat al mijloacelor de exprimare pot fi numite stiluri.

Galperin propune ca formele limbii, determinate de anumite condiții concrete în care se face comunicarea, cum ar fi bunăoară forma vorbită și cea scrisă a limbii, să fie numite convențional tipuri, pentru că particularitățile acestor două forme ale limbii sînt determinate de condițiile în care se face comunicarea, nu de o alegere conștientă.

² I. R. Galperin, Stilurile limbii și mijloacele ei stilistice, « Voprosi iazikoznaniia », nr. 4/1954.

³ V. V. Vinogradov, Cu privire la sarcinile studierii istoriei limbii literare ruse, mai cu seamă între secolele XVII-XIX, « Izvestia . . . » 1946, nr. 3, p. 225.

În felul acesta, Galperin ajunge la concluzia că nu există un stil telegrafic, unul al radiodifuziunii, unul al comunicării orale etc., pentru că în afară de caracterul eliptic, inherent condițiilor în care se face comunicarea, acestea nu au un sistem de mijloace lingvistice caracteristice.

Galperin nu este de acord nici cu Piotrovski, nici cu Efimov, când aceștia susțin că diferențele mijloace lexicale, particularitățile structurale ale propozițiilor, sensuri figurate ale cuvintelor etc. poartă amprenta anumitor stiluri. A privi în felul acesta lucrurile înseamnă să ajungem la concluzia, (greșită după părerea lui Galperin), la care a ajuns E. Gh. Rizel¹, că nu există limbi în afara stilurilor.

Combătînd teza lui Sorokin, care neagă existența obiectivă a stilurilor în limbile naționale dezvoltate, G.V. Stepanov² aduce noi argumente pentru a demonstra existența stilului științific și a celui artistic. Întrucît știința și arta sînt forme diferite ale cunoașterii, ele au și procedee diferite de prezentare a realității. În știință, particularul apare sub forma generalului; iar în artă, generalul apare sub forma individualului, a concretului. De aceea, rezultatul cunoașterii științifice se comunică sub forma abstractă a noțiunii, iar rezultatul percepției artistice a fenomenelor realității apare sub forma concretă, senzorială a imaginii. Aceste două forme de comunicare se deosebesc în primul rînd prin caracterul afectiv al comunicării artistice. Dar asta nu înseamnă că forma de comunicare științifică este lipsită de afectivitate, așa cum nici exprimarea prin imagini nu înseamnă renunțarea la noțiuni și la legătura logică dintre ele. În mod conștient, pentru a nu îngreua comunicarea, oamenii de știință au abandonat elementele emotive din stilul comunicării științifice, elemente care la antici erau foarte frecvente. Dar și stilul științific împrumută cuvinte și expresii celui artistic, pentru că între gîndirea logică și cea artistică nu există hotare abso-

¹ E. Gh. Rizel, Problema stilului în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin cu privire la lingvistică, « Inostrannie iaziki v škole », nr. 2/1952.

² G. V. Stepanov, Despre stilul artistic și stilul științific al limbii, « Voprosi iazikoznaniia », 4/1954.

lute. Din această cauză, arată Stepanov, stilurile limbii nu apar ca niște sisteme izolate și închise, ci, dimpotrivă, ele se află într-o continuă interacțiune. Dar această permanentă împletire, a elementelor stilului artistic cu ale celui științific, nu distruge specificul fiecăruia dintre ele.

Și lingviștii V.G. Admoni și T.I. Silman³ cred ca și Stepanov că « stilurile limbii nu trebuie să reprezinte neapărat sisteme închise și izolate ale mijloacelor de comunicare. Folosirea limbii în societate nu îngăduie crearea unor asemenea sisteme.

Ei arată, ca și alți lingviști, că principala caracteristică a oricărui stil este alegerea mijloacelor de exprimare; și aceasta este determinată de existența diferitelor forme de comunicare. Dar alegerea mijloacelor de exprimare nu duce niciodată la transformarea acestor forme de comunicare în sisteme de limbă închisă. Este foarte adevărat, arată Admoni și Silman, că pentru unele forme de comunicare se creează categorii specifice (lexicale, sintactice etc.), dar majoritatea elementelor limbii nu sînt fixate într-un stil sau altul, ele putînd fi folosite după nevoie. În special în cazul lexicului se poate vorbi despre o anumită fixare a cuvintelor în diverse forme ale comunicării. Dar important în ce privește alegerea mijloacelor de exprimare este nu acest fapt, ci atitudinea celui care comunică (vorbește sau scrie) față de conținutul comunicării. În unele stiluri (de exemplu, cel științific) atitudinea vorbitorului față de conținutul comunicării nu are aceeași urmare asupra alegerii și sistematizării mijloacelor de exprimare, ca în stilul beletristic.

Factorii aceștia care duc la alegerea mijloacelor de exprimare, arată Admoni și Silman, fiind impuși de natura limbii și de funcțiile ei sociale, duc în orice condiții la crearea unor sisteme de mijloace lingvistice (nerigide, ce-i drept), adică la stiluri, iar faptul că stilurile nu au limite precise și se află într-o permanentă întrepătrundere nu înseamnă că ele nu există, cum susține Sorokin.

³ V. G. Admoni și T. I. Silman, Alegerea mijloacelor stilistice și problemele stilului, « Voprosi iazikoznaniia », nr. 4/1954.

A.V. Fiodorov¹, în articolul său, se ocupă pe larg de deosebirea dintre stilul funcțional lingvistic și stilul individual al autorului. El arată că nu se poate vorbi despre un stil unic al literaturii contemporane ca despre un sistem închis și strict delimitat. În opera literară se îmbină în mod divers variatele stiluri funcțional lingvistice ale limbii întregului popor. De asemenea este o exagerare să se vorbească despre varietăți ca: stil oficial, stil al informațiilor din ziare sau chiar stil științific, pentru că aici individualitatea celui care scrie se manifestă foarte slab, uneori chiar de loc.

Fiodorov arată că, în cazul literaturii beletristice, stilurile individuale se deosebesc de stilurile funcțional lingvistice prin:

- largă condiționare ideologică;
- mare bogăție a mijloacelor lingvistice care exprimă atitudinea autorului sau a eroilor lui față de conținutul celor exprimate;
- utilizarea și îmbinarea diferitelor stiluri funcțional lingvistice pe baza unui principiu ideologic și artistic care le unifică și — marea varietate a lexicului.

Individualitatea scriitorului se manifestă și în folosirea cu precădere a anumitor categorii gramaticale, dar cel mai mult în lexic și în frazeologie.

În ce privește delimitarea stilurilor, Fiodorov subliniază rolul hotărâtor al conținutului. El arată că elementele lingvistice nu pot rătăci la întâmplare în diverse stiluri, fără să producă o discordanță netă.

Fiodorov este de acord cu Sorokin în combaterea divizării stilisticii în stilistică lingvistică și stilistică literară, dar în același timp arată că nici împărțirea (pe care o face Sorokin) în stilistică analitică și funcțională nu este justificată, deoarece are ca premisă teoretică ruperea funcțiunii de elementul lingvistic concret. El afirmă necesitatea unei stilistici unice ca disciplină lingvistică, în cadrul căreia să fie analizată, din punct de vedere stilistic, limba întregului popor.

Foarte multe dintre contradicțiile tezelor și argumentelor aduse de către Sorokin, pentru susținerea tezelor sale, au fost relevate

¹ A. V. Fiodorov, În apărarea câtorva noțiuni de stilistică, « Voprosi iazikoznaniia », nr. 5/1954.

și criticate de către V.D. Levin, într-un interesant articol², în care se arată că demonstrarea tezei inexistenței stilurilor limbii în epoca contemporană cere date și argumente numeroase și convingătoare. Limitarea stilurilor la context, deci studierea exclusivă a faptelor izolate, fără o generalizare a lor, așa cum propune Sorokin, nu poate duce la o disciplină științifică.

O altă contradicție a argumentării lui Sorokin este aceea că nu poate fi admisă existența unui colorit stilistic al cuvintelor, expresiilor și construcțiilor gramaticale fără să admitem existența unor stiluri. Determinarea coloritului stilistic al elementelor limbii înseamnă raportarea lor la un anumit stil. Coloritul stilistic al elementelor limbii, recunoscut de toți lingviștii, îngustează în mod inevitabil, într-o anumită direcție, sfera și posibilitățile lor de întrebuițare. De aceea nu trebuie să ne ferim de a vorbi de caracterul oarecum limitat al elementelor stilistice ale limbii. Caracterul închis, limitat, al unui stil nu înseamnă decât că îi sînt proprii unele mijloace lingvistice, iar altele nu și nicidecum folosirea exclusivă a anumitor mijloace de exprimare.

Levin nu este de acord nici cu ideea că o caracterizare stilistică completă și concretă a cuvîntului nu se poate face decât în context, cum susține Sorokin. El arată că aceasta ar duce la negarea caracterului obiectiv al coloritului stilistic. Exagerarea rolului contextului în determinarea coloritului stilistic al elementelor limbii este identică, arată Levin, cu încercarea de a nega sensul cuvîntului pe motiv că el se realizează deplin numai în context.

Levin distinge două nuanțe ale coloritului stilistic al mijloacelor de exprimare: un colorit stilistic care pune în lumină conținutul expresiv afectiv al limbii, (și acesta aparține stilurilor expresive ale limbii), și un colorit stilistic care arată domeniul de folosire socială a mijloacelor lingvistice, (acesta aparținînd stilurilor funcțional lingvistice). În această privință, nu este de acord cu Sorokin cînd acesta include termenii tehnici în sfera elementelor neutre din punct de vedere sti-

² V. D. Levin, Despre unele probleme ale stilisticii, « Voprosi iazikoznaniia », nr. 5/1954.

listic, pentru că aceștia, chiar dacă nu au un caracter expresiv, au totuși un colorit stilistic funcțional.

O altă problemă discutată de Levin este aceea a limbii literaturii beletristice. El arată că deși limba literaturii beletristice nu se încadrează într-un stil unitar, pentru că ea nu se folosește într-un anumit domeniu al vieții sociale, ea are totuși un specific determinat de funcția sa estetică. Numai în literatura beletristică limba este atrasă în sfera artei. Aici ea nu rămâne numai o formă de exprimare a gândirii, ci devine materialul principal de zugrăvire plastică prin cuvânt.

O problemă importantă a adus în discuție și Ilinskaia¹. Ea a arătat că stilul unui gen literar oarecare sau al unei opere beletristice nu poate fi considerat numai ca un fenomen lingvistic, pentru că nu este determinat în întregime numai de factori lingvistici. Foarte multe elemente stilistice, cum ar fi de pildă comparația, personificarea, epitetul etc., nu aparțin în întregime sferei lingvistice. Expresivitatea unui vers bazat pe o comparație nu depinde de materialul limbii, de schimbarea sensului vreunui cuvânt, ci de comparație în ansamblul ei. Comparația nu poate fi citată printre mijloacele stilistice lingvistice decât dacă scriitorul arată o anumită preferință, pentru unele conjuncții, în ce privește construirea ei. Nici epitetele care indică o anumită trăsătură a unui obiect sau a unei ființe (ex. om *frumos*) nu cuprind elemente specific lingvistice. Abundența epitetelor și alegerea lor, determinată de factorii ideologici și estetici, nu caracterizează stilul unui scriitor din punct de vedere lingvistic. Numai epitetele care au la bază o metaforă (ex. *natură nepăsătoare*, *flacără triumfătoare* etc.) pot fi considerate ca elemente lingvistice, pentru că ele se bazează pe un sens nou, figurativ, atribuit cuvântului respectiv.

Referindu-se la negarea stilurilor limbii de către Sorokin, Ilinskaia arată că dacă admitem existența unor stiluri ale fiecărei expuneri în parte, determinate de conținutul și destinația acestor expuneri, cu atât mai mult

¹ I. S. Ilinskaia, Despre mijloacele stilistice, lingvistice și nelingvistice, «Voprosi iazikoznaniia», nr. 5/1954.

trebuie să recunoaștem existența stilurilor limbii, ca sisteme de mijloace lingvistice mai mult sau mai puțin stabile, condiționate de conținutul și de scopul acestora. Exemplele folosite de Sorokin, dintr-o lucrare a lui Secenov, pentru a demonstra inexistența unui stil științific unitar, nu au fost bine alese, arată Ilinskaia, deoarece lucrarea lui Secenov, prin scopul pe care-l urmărește, nu aparține literaturii științifice propriu-zise, ci este o lucrare de popularizare a unor probleme științifice. De aceea, aici pătrund expresii caracteristice limbajului familiar. În pasajele în care Secenov exprimă esența științifică a teoriei sale, stilul limbii se schimbă. Deci exemplele folosite de Sorokin contrazic propria sa teză.

În articolul său² de încheiere a discuției în jurul problemelor de stilistică, subliniind importanța determinării obiectului, a conținutului și a sarcinilor stilisticii, precum și a locului pe care ea îl ocupă printre celelalte discipline lingvistice, acad. V. V. Vinogradov nu face numai o confruntare și o apreciere a ipotezelor și părerilor apărute în cadrul discuției, ci aduce și o mulțime de argumente noi, pentru lămurirea unor probleme discutate și nediscutate.

Acad. V. V. Vinogradov arată care este obiectul stilisticii și ce legătură există între aceasta și celelalte ramuri ale lingvisticii: gramatica, semasiologia, lexicologia etc. Stilistica limbii naționale, a limbii întregului popor, cuprinde, după cum arată V. V. Vinogradov, toate aspectele limbii: structura ei fonetică, gramatica, vocabularul și frazeologia. Ea cercetează însă fenomenele lingvistice numai din punct de vedere al diferențierii funcționale, al interacțiunii unor mijloace asemănătoare sau sinonimice, din punctul de vedere al coloritului expresiv, precum și din punctul de vedere al legăturii lor cu diferite forme ale comunicării prin limbă sau cu diferitele tipuri și variante ale vorbirii.

În privința variantelor stilistice proprii limbii, nu s-au ivit nici un fel de divergențe între participanții la discuție. Chiar și Sorokin

² V. V. Vinogradov, Bilanțul discuției în jurul problemelor de stilistică, «Voprosi iazikoznaniia», nr. 1/1955.

le admite, numai că el cere să fie discutate separat într-un domeniu special al stilisticii analitice. Vinogradov arată că, împărțind stilistica în funcțională și analitică, Sorokin nu aduce nimic nou, ci reînvie numai, sub o terminologie diferită, o veche tradiție care împărțea stilistica în obiectivă și subiectivă.

În ce privește delimitarea stilistică a elementelor limbii, Vinogradov arată că mai coexistă și astăzi și se influențează reciproc diferite sisteme stilistice stabile, mai mult sau mai puțin ermetice, care cuprind totalitatea formelor, a cuvintelor și construcțiilor cu același colorit stilistic. Criteriul fundamental de delimitare a stilurilor rămîne cel funcțional. Faptul că aproape toți lingviștii admit existența a două categorii de nuanțe stilistice (expresivă și funcțională) nu trebuie să ne conducă la concluzia generalizatoare că există un sistem stilistic expresiv. Modificarea stilurilor pe baza calităților expresive ale elementelor lingvistice, arată V. V. Vinogradov, este lipsită de unitate, de logică, pentru că, trecînd de la faptele stilistice lexicale la cele sintactice, această clasificare își pierde contururile. Pe de altă parte, aceleași nuanțe expresive pot fi folosite în enunțări cu desăvîrșire diferite prin caracterul lor funcțional stilistic. În această privință, Vinogradov nu este de acord cu Levin, care consideră că existența stilurilor expresive, ca sisteme unitare în însăși structura limbii, este un fapt evident și incontestabil. În ce privește coloritul funcțional stilistic, determinat de întrebuițarea cu precădere a unor mijloace lingvistice în anumite forme ale vorbirii, Vinogradov arată că legătura lor cu anumite stiluri este stabilă și unanim acceptată.

O problemă de mare importanță pentru dezvoltarea stilisticii, pe care o aduce în discuție Vinogradov, este aceea a lămuririi noțiunilor de « stil al limbii » și « stil al vorbirii », problemă care are ca bază teoretică distincția ce se face între limbă și vorbire. După ce critică interpretarea idealistă a raportului dintre limbă și vorbire (langue et parole), dată de Saussure, acad. V. V. Vinogradov arată că participanții la discuție au folosit expresiile de « stil al limbii » și « stil al vorbirii » fără discernămint și în mod con-

fuz. Făcînd însă abstracție de confundarea și de identificarea noțiunilor de « limbă » și « vorbire », aproape toți participanții la discuție au o concepție identică despre natura stilului în limbile naționale evaluate. Adică, stilul este considerat ca un ansamblu bine încheiat, acceptat de societate și condiționat sub raport funcțional, format din procedeele de întrebuițare, selecționare și îmbinare a mijloacelor de comunicare prin limbă într-o anumită sferă a existenței sociale. Diferențele stiluri sînt într-o continuă interacțiune și se pot întrepătrunde. În folosirea individuală, granițele stilurilor se pot deplasa și mai mult, iar un stil poate fi întrebuițat în locul altuia pentru a atinge un anumit scop. De asemenea, V. V. Vinogradov consideră justă observația că specificul individual se manifestă diferit în unele stiluri ale vorbirii. În actele oficiale și administrative, ca și în informația de ziar etc., elementul stilistic individual cedează în fața șablonului, a normei tipice.

În afară de confundarea « stilului limbii » cu « stilul vorbirii », Vinogradov arată că la unii lingviști se observă o identificare naivă a « stilului vorbirii » cu « forma limbii », cu « varianta limbii ». Diferențierea dintre vorbirea curentă și limba scrisă, de care se leagă de cele mai multe ori denumirea de « stil al vorbirii », nu este justă, deoarece această diferențiere nu se bazează pe selecționarea intenționată a elementelor lingvistice, ci pe deosebirea care există între condițiile comunicării. Ahnanova a arătat în mod just că nu este rațional să identificăm noțiunile de « stil al vorbirii » și « formă a vorbirii ». Cutare sau cutare « stil al vorbirii » nu se dovedește specific numai pentru o anumită formă a vorbirii. (Romanul, nuvela, fără să mai vorbim de piesă, ne dau adeseori în formă scrisă ceea ce unii numesc « stil al vorbirii curente », iar forma orală a vorbirii omului de știință sau a diplomatului poartă amprenta așa-numitului stil livresc.)

Diferențele stiluri ale vorbirii, existente astăzi în limba rusă, au luat naștere — după părerea acad. V. V. Vinogradov — o dată cu formarea normelor exprimării literare, care a dus la lichidarea vechiului sistem al

celor trei stiluri (oficial, literar-artistic și bisericesc-cărturăresc), ce se deosebeau între ele nu numai prin lexic și frazeologie, ci și prin particularități gramaticale și chiar fonetice. Acum, stilul aceleiași opere poate cuprinde, în același timp, cele mai variate forme ale vorbirii, care, în trecut, fuseseră despărțite și răzlețite pe trei stiluri.

Vinogradov arată că Admoni și Silman au observat în mod just că întreaga gamă de nuanțe ale stilului publicistic depinde de sfera de viață în care se aplică. Dar, cu toată această bogăție a variantelor stilului publicistic, nu se poate tăgădui existența, în cadrul lor, a unor tendințe generale de folosire a variatelor mijloace de exprimare. Structura stilistică a limbilor literare variază de la epocă la epocă, iar în sistemul limbii nu toate stilurile au aceeași valoare. Ele se deosebesc prin calitățile lor expresive, prin rolul pe care îl joacă în istoria culturii poporului respectiv. Cu toate că dezvoltarea stilistică a limbilor este legată de istoria fiecărei limbi în parte, există totuși, în diferitele limbi, un element comun în ce privește diferențierea stilistică. Această teză rămîne însă nerezolvată.

În ultima parte a articolului său, Vinogradov revine la problema limbii literaturii beletristice, care a fost discutată pe larg de toți participanții la discuție și în care s-au emis puncte de vedere foarte variate. Unii au pus « stilul literaturii beletristice » pe aceeași treaptă cu alte variante stilistice ale exprimării literare (stilul științific, publicistic, oficial etc.). Alții îl consideră un fenomen de ordin diferit, mai complex etc. Vinogradov a arătat că limba literaturii beletristice se dezvoltă în « contextul » istoric al limbii literare a întregului popor și este în același timp expresia ei concentrată. De aceea, noțiunea de stil, aplicată limbii literaturii beletristice, capătă alt conținut decît, de

pildă, stilul oficial sau chiar cel științific și publicistic. Limba literaturii beletristice nu este direct legată de celelalte stiluri. Ea le folosește; dar în combinații specifice și într-o formă schimbată din punct de vedere funcțional. Din această cauză, arată Vinogradov, « limba literaturii beletristice ocupă printre celelalte stiluri ale limbii literare un loc cu totul aparte. În literatura beletristică limba națională, a întregului popor, cu tot specificul ei gramatical, cu toată bogăția vocabularului ei, cu întreaga diversitate de nuanțe expresive proprii, este folosită ca mijloc și ca formă a creației artistice ». În domeniul stilisticii limbii literaturii beletristice apar însă și categorii proprii, specifice, de compoziție și de stil, precum și unele criterii de delimitare a stilurilor literar-artistice pe genuri; criterii care se schimbă în decursul istoriei. Cu toate acestea, o conturare stilistică netă a diferitelor genuri literare și fixarea unor forme stilistice strict delimitate pentru fiecare gen în parte nu este ceva caracteristic pentru toate perioadele dezvoltării literaturii unui popor. Esențialul însă, în studierea limbii literaturii beletristice, după cum arată V. V. Vinogradov, îl constituie noțiunea de stil individual. « În stilul scriitorului, potrivit concepțiilor sale artistice, sînt unite, legate intern și justificate din punct de vedere estetic mijloacele limbii întregului popor, pe care le folosește artistul ». Dar problema stilului individual al scriitorului formează nu numai obiectul de studiu al lingvisticii, ci și al științei literare.

În concluzie, Vinogradov a arătat că discuția cu privire la problemele stilisticii a dat mai puține argumentări și rezultate sigure, decît ipoteze și probleme. Aceasta înseamnă că discuția a dezvăluit aspecte noi ale noțiunilor obișnuite, și oarecum fixate, și îndeamnă la căutarea unor noi căi de soluționare a problemelor fundamentale ale stilisticii.

C. Otîbicu

NOTE BIBLIOGRAFICE

A. V. DESNIŢKAIA, *Problemele studierii familiei de limbi indo-europene* (Вопросы изучения родства индоевропейских языков) Ed. Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova-Leningrad, 1955 (332 p.)

După un cuvînt introductiv, în care se arată importanţa studierii înrudirii limbilor şi a folosirii metodei comparative-istorice în lingvistică, autoarea face o scurtă expunere asupra limbilor indo-europene. Sînt considerate ca făcînd parte din această familie *liciana* şi *lidiana*, precum şi limba notată de *scrisul cretan liniar* (un dialect al limbii eline, după cum afirmă lingvistul bulgar Vl. Gheorghiev).

Lingvista sovietică face istoricul studierii comparative a limbilor indo-europene: *prima perioadă* (Fr. Bopp, Vostokov, Grimm, Rask, Dietz, Miklosich, Schleicher — pînă în ultimul sfert al secolului al XIX-lea), *a doua perioadă*, cuprinzînd al şaptelea şi al optulea deceniu al secolului al XIX-lea (Brugmann, Curtius, Fortunatov, Baudoin de Courtenay) şi *a treia perioadă* (sfîrşitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al

XX-lea). Pentru fiecare perioadă sînt expuse concepţiile şi rezultatele la care s-a ajuns, iar valoarea lor este apreciată din punctul de vedere al lingvisticii marxiste. Se arată că lipsurile lucrărilor de indo-europenistică din aceste perioade nu se datoresc metodei comparative-istorice în sine, ci felului cum a fost ea folosită.

Capitolul al III-lea al cărţii e consacrat analizei studiilor de indo-europenistică ale lingviştilor contemporani din Apus. Sînt discutate în special două probleme: elementele primitive ale structurii morfologice indo-europene şi raporturile dintre diferitele grupe de limbi indo-europene.

Ultimul capitol al lucrării lui A. V. Desniţkaia cuprinde sarcinile actuale ale lingviştilor marxişti în studiile de indo-europenistică: o nouă cercetare şi valorificare a rezultatelor obţinute pînă astăzi de lingvistica comparativă-istorică şi continuarea studiilor, pe baza teoriei marxiste, în vederea înţelegerii mai temeinice a legilor de dezvoltare ale fiecărei limbi în parte.

S. St.

NOTE ȘI CONSULTAȚII

MANUSCRISUL GRAMATICII ROMÎNEȘTI A LUI PIER EMILIO BOSI

Scriitorul acestor rînduri se află în posesia manuscrisului gramaticii romînești a lui Pier Emilio Bosi. Fiind vorba de un nume puțin cunoscut, voi înfățișa pe scurt autorul și activitatea sa.

Născut în 1864 la Faenza, după o tinerețe agitată, Bosi a intrat în armată, unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții. A murit la Salerno în vîrstă de 70 de ani.

S-a făcut cunoscut de literații italieni, printre care Carducci și Pascoli, cu două volume de poezii cu caracter patriotic ostășesc, piese de teatru etc., și a tradus mult din literaturile romanice.

În corespondența sa, păstrată parte în biblioteca din Salerno, parte de către familie, am găsit numeroase scrisori interesante din punct de vedere literar de la Carducci, Pascoli, Portal, Fogazzare, De Amicis, Mistral, Loti, Déroulède, Jókai, iar, printre romîni, de la Tzinc, Urechia, Mille ș.a.

Importante sînt traducerile lui din romînește publicate în revista florentină *Nuova Rassegna di Letterature Moderne*, între 1905—1908, însoțite de informații asupra culturii noastre. Au fost prezentate aici traduceri din Eminescu, Alecsandri, Bolintineanu și alții, precum și din literatura populară.

Pe măsură ce Bosi aprofunda studiul limbii și al literaturii noastre, se întărea în convingerea că ele meritau să fie cunoscute mai larg în Italia. Așa se explică proiectul său de a scoate, pe baza traducerilor apărute în *Nuova Rassegna* . . . , o antologie a literaturii romîne. Deși lucrarea era aproape gata, n-a putut vedea tiparul, din cauza primului război mondial. Și acest manuscris se găsește în posesia noastră.

Intenția lui Bosi de a oferi italienilor o gramatică a limbii romîne n-a fost nici ea realizată, rămînînd doar manuscrisul.

Plecînd de la constatarea că gramatica romînească a lui Romeo Lovera, singura existentă în Italia pe atunci, prezenta numeroase lipsuri, Bosi avu ideea alcătuirii unei lucrări complementare, care împreună cu micul manual al lui Lovera, să constituie o gramatică mai amănunțită și mai științifică a limbii romîne. El o intitulă de aceea *Aggiunte alla Grammatica Rumena*, adică *Adăugiri la Grammatica Romînă*.

Manuscrisul cuprinde 50 de pagini, 25/40, hîrtie de desen. Pe copertă poartă indicația: « N-a fost posibil să se tipărească, în acești ani excepționali acest *saggio* (care de altfel va fi amplificat) întrucît ar fi trebuit să se toarne anume nu numai 43 de litere chirilice, dar și literele romînești, d, ș, ț, ă, ẽ, î, ỏ, ỹ etc. »

O mare dificultate pentru Lovera și Bosi o constituiau oscilațiile de grafie. Printre altele Bosi dădea ca exemplu cuvântul «vînător» scris în șase feluri. Arătînd că gramatica sa urmărește să mijlocească utilizarea de cărți românești tipărite cu asemenea grafie dar și cu alfabet chirilic, el se străduiește să orienteze cît mai bine pe cititori în acest «labirint» ortografic.

Menite să completeze gramatica lui Lovera, *Aggiunte-le* lui Bosi conțin, în general, numai materiale de acest fel. Astfel, la capitolul despre apostrof se arată cu exemple că eliziunea și sincoparea se întîlnesc frecvent în vorbirea populară. Constatînd că declinarea romînească prezintă dificultăți pentru italieni, i se par foarte necesare tabelele sinoptice ale formelor de articol și ale declinărilor, pe care le dă amănunțit și cu specificări asupra întrebunțurilor regionale. Introduce, completîndu-l și aici pe Lovera, tabele cu declinarea articolului adjectival și genitival.

Insistînd mai puțin asupra numeralului, autorul se oprește cu atenție la adjectivele și pronumele demonstrative și la cele personale. Și aici se dau paradigmele necesare, se insistă asupra formelor populare *ăl, ăst, cest, ist, aist*, asupra formelor pronumelui identității, a cărui declinare a prezentat pentru autor unele dificultăți (dovadă nom. pl. fem. pers. II: *voi însăvă*). Preocupat de lipsa unor forme proprii de genitiv la pronumele personal, pers. I și II, Bosi le suplonește cu forme asemănătoare celor italienești: *de mine, de tine* (it. *di me, di te*).

La verb, autorul se oprește numai la mai mult ca perfectul verbelor regulate, dă în întregime conjugarea verbelor neregulate *a la* și *a da*.

Una din caracteristicile «Completărilor» lui Bosi este preocuparea permanentă de a fi sistematic și practic. El își dă seama din proprie experiență că limba romînă, deși neolatină, ca și italiana, are totuși o structură gramaticală și mai ales un lexic dificil pentru un italian. De aceea folosește la morfologie tabelele sinoptice, iar în privința vocabularului, introduce liste lexicale, menite să scurteze timpul de învățare a limbii romîne de către un italian. Ele nu sînt complete, dar autorul își propune (v. nota de la p. 33) să le extindă. Prima cuprinde un număr de 500 de cuvinte romînești omografe (sau aproape) cu vocabule italiene care au sens deosebit, precum: rom. *rana* = it. *ferita* și nu *rana* = *broască*, *fiori* = it. *brividi* și un *fiori* = *flori*, *alt* = it. *altro* și nu *alt* = *înalt*, *sabie* = it. *scia-bola* și nu *sabbia* = *nisip*.

A doua listă conține un număr de 46 de cuvinte diferite «aparent străine, după felul în care sînt scrise însă perfect romînești». Ea a fost alcătuită cu scopul de a nu deruta pe italienii poligloți. Astfel se arată de pildă că *semăna* (a) nu este *semana* din spaniolă, ci *seminare* din limba italiană; *pețit* (it. domanda di matrimonio) nu trebuie să ducă la fr. *petit* și așa mai departe.

În partea finală a manuscrisului se reproduc, în chip caligrafic, alfabetul chirilic, însoțit de explicațiile necesare, numerația cu slove, precum și cîteva texte în chirilică, transcrise în alfabet latin și traduse în italiană, cu adnotări.

Dintr-o notă finală aflăm că animatorul lui Bosi în activitatea sa de filoromîn a fost Vasile A. Urechia, care i-a pus la dispoziție o bibliotecă romînească. Aceasta se găsea încă, în 1938, în biblioteca orașului Salerno. Considerînd faptul că limba romînă devine în Italia obiectul unor preocupări filologice speciale, abia în timpuri mai noi, că în vremea în care Bosi a lucrat la «*Aggiunte*» chiar gramaticile romînești lucrate de specialiștii noștri aveau serioase lipsuri, ne dăm seama că lucrarea sa, cu toate scăderile pe care le prezintă, trebuie apreciată ca fiind rodul unei munci serioase.

Pier Emilio Bosi n-a avut bucuria să-și vadă opera tipărită. De aceea rîndurile de față, pînă la publicarea studiului integral asupra vieții și operei sale, au și rostul unui omagiu postum.

Șt. Cuciureanu

În secolul al XVIII-lea relațiile culturale, economice și politice dintre Țările Române și Rusia se intensifică în mod deosebit. Această intensificare se datorește, printre altele, faptului că Rusia duce în acest timp o serie de războaie cu Turcia pentru eliberarea Mării Negre și a strâmtoarelor. În aceste condiții s-a făcut simțită necesitatea studierii limbii ruse.

În 1789 apare la Iași gramatica ruso-română a lui Toader Școleru intitulată *Lección, adecă cuvîntare scoase de la întîle parte a gramaticii*. În prefață Toader Școleru, adresîndu-se atît « rossienilor », cît și moldovenilor, subliniază importanța învățării mai ales a substantivului și a verbului:

« Și mai vîrtos pentru nume și vorbă: în nume a învăța bine căderile și a ști cîte plecări de nume sînt, și a cunoaște sfîrșitul numelui în cădere, și cîte căderi are, și de ce niam și număr este; în vorbe a lua sama timpurilor și a feților, și a ține minte și a vide ce felu de vorbă este, cu față au fără față, făcătoare au pătimitoare ». Pentru ruși Toader Școleru dă și regulile de pronunțare a sunetelor limbii romîne mai greu de pronunțat (*ğ, ă* etc.).

La sfîrșitul gramaticii, Toader Școleru dă și un mic vocabular ruso-romîn.

În același an (1789), Mihail Strelbițki tipărește în tipografia sa proprie din Iași cele două dicționare ruso-romîne ale sale: *De-ale casii voarbe rusăști și moldovenești. Cu priincioasă complementuri și în scurt adunare numelor după capetile ce s-au așezat cu două limbi. Întru folosul celor ce vor vre a învăța limba rusască și moldovenească*.

În anii următori Mihail Strelbițki publică o serie de cărți scrise în două limbi (rusă și romînă), de ex. *Învățătura creștinească*, Iași 1790, *Trepetic de semnele omenești*, Iași 1791, *Datoria și stăpînirea blagocinilor și a protopopilor*, Iași 1791. Scopul cu care s-au tipărit în rusește și romînește aceste cărți este evident ușurarea studiului celor două limbi.

*Adunare a numelor*¹ este un mic dicționar ruso-romîn de 40 de pagini, care conține aproximativ 1500 de cuvinte, din cele mai uzuale în diferite domenii de viață și activitate. Cuvintele sînt clasificate după fenomenele și obiectele pe care le desemnează, de ex.: « Pentru om și părțile lui, de a mîncării, de băuturi, pentru jivine cu patru picioare, pentru păsări, pentru oșteni, pentru școală, pentru meșterii etc. etc.

Principalul neajuns al acestui dicționar constă în aceea că amestecă cuvinte rusești cu cuvinte slavone; uneori dă numai forme slavone, alteori dă paralele formele rusești și slavone.

Întîlnim pe alocuri traduceri greșite sau traduceri ad litteram ale unor grupuri de cuvinte rusești (словосочетания) de ex.: снег идёт (ninge) — omăt, merge. Astfel de cazuri sînt însă destul de rare.

De-ale casii voarbe este un fel de dicționar de conversație. În secolul al XVIII-lea astfel de dicționare apar în număr mare în Rusia. *De-ale casii voarbe* are ca model « Домашние разговоры — *Gespräche von Haussachen* » — dicționar de conversație ruso-german, care a fost editat la Riga în 1789 de către Iohann Friedrich Hartknoch. E uimitor faptul că Mihail Strelbițki publică dicționarul său în același an (20 octombrie 1789). Graba cu care a fost scris acest dicționar se explică prin necesitatea arzătoare a momentului: în acest timp rușii sînt în război cu turcii, armatele rusești, care sînt în acest timp în Moldova, au nevoie de asemenea dicționare pentru a se înțelege cu populația romînă. Faptul că a fost scris în pripă explică și unele lipsuri pe care le are acest dicționar.

De-ale casii voarbe are 104 pagini și cuprinde un număr de 96 de conversații clasificate pe diferite teme, de ex.: Complemente către vizitul, A întrea pe cineva de unde vine, Pentru primblare, Oaspeții se rășchiră, Bărbatul vrea să be cafe etc. etc. Se indică accentul cuvintelor.

¹ Atît « Adunare a numelor », cît și « De-ale casii voarbe » se găsesc în Biblioteca Saltîkov Șcedrin din Leningrad, în secția « Редкая книга » — cartea rară.

Dicționarul conține și traduceri greșite, de ex.: Пожалуй, не издевайтесь над нами! (nu vă bateți joc de noi!) — Poftescu să nu te dezbraci asupra noastră! (evident, autorul confundă издеваться « a-și bate joc », cu раздеваться « a se dezbrăca »), . . . которое зависит от вашего учтивства (care depinde de politețea Dumneavoastră) « care se spînzură de la cîntea Dumitale », . . . чтобы она корзинку взяла (ca să ia coșul) « ca să ia coșciugul » etc.

Textul românesc abundă în cuvinte și forme gramaticale dialectale moldovenești, ceea ce justifică titlul dicționarului — De-ale casii voarbe rusăști și moldovenești. Textul rusesc, de asemenea, cuprinde forme dialectale (усумневаюсь, подь сюда, оны, пристряпано, отгудова, у мене).

Dicționarele lui M. Strelbițki dovedesc existența unei tradiții de a împrumuta cuvinte din limba rusă, tradiție care pornește de la cronicarii moldoveni. Cînd autorul nu găsește în limba română corespondentele cuvintelor rusești, el împrumută cuvintele din limba rusă: *sovetnic* (советник = funcționar țarist), *poslušanie* (послушание = ascultare, supunere), *parikmaheriu* (парикмахер = frizer), *loscut* (лоскут = petec) etc. etc.

Deși nu sînt lipsite de lacune și greșeli, dicționarele lui M. Strelbițki își au importanța lor. Ele au ajutat la învățarea limbii ruse, au ușurat comunicarea directă dintre romîni și ruși, sînt o mărturie a relațiilor culturale și politice romîno-ruse din trecut.

Ion Moise

RĂSPUNS CITITORILOR

Тов. MANOLESCU APOZAN — Sibiu

1. *Întrebare:* În ce raport se găsesc, una față de cealaltă, propozițiile: « *De-o fi una, de-o fi alta . . . și . . . de e pace, de-i război* » din fraza:

De-o fi una, de-o fi alta . . . Ce e scris și pentru noi, Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război. (Eminescu, O. I p. 146)

și care e raportul lor față de regentă?

1. *Răspuns:* « *De-o fi una, de-o fi alta* » și « *de e pace, de-i război* » sînt subordonate concesive. Față de regentă (« *Bucuroși le-om duce toate* ») ele se găsesc în raport de dependență în sensul că arată diferite împrejurări care ar fi de așteptat să împiedice acțiunea din regentă, dar care nu vor reuși s-o împiedice (*chiar dacă o fi una, chiar dacă o fi alta, bucuroși le-om duce toate, chiar dacă e pace, chiar dacă e război*).

Raportul de dependență a acțiunilor din subordonate față de acțiunea din regentă este exprimat aici cu ajutorul conjuncției *de*.

În « Gramatica Academiei R.P.R. », vol. al II-lea, p. 152, se arată că « orice tip de propoziție subordonată poate fi legată prin coordonare cu o subordonată de același fel ».

În cazul nostru, subordonatele concesive (*de-o fi una, de-o fi alta* și *de e pace, de-i război*) se găsesc, una față de cealaltă, în raport de coordonare și sînt legate între ele prin juxtapunere.

2. *Întrebare:* În versul: « *Cad arabii ca și pîlcuri risipite pe cîmpie* » (Eminescu, Scrisoarea a III-a) apare în unele ediții forma *asabii*. Cum e corect: *arabii* sau *asabii*?

2. *Răspuns:* În volumul « Poezii » (Biblioteca pentru toți, 1955) și în « Antologia poeziei romînești de la începuturi pînă azi » editorii au optat pentru cuvîntul *arabii*, iar în « Poezii », ESPLA, 1953 și în « Manual de limba romînă » pentru clasa a VII-a, editat în 1955, apare *asabii* (glosat: *asabi*: (lat. medievală) armată turcească neregulată).

În « Opere » I, ediție critică îngrijită de Perpessicius (Fundăția pentru literatură și artă, București, 1939), care este cea mai bună ediție a poeziilor lui Eminescu deoarece se bazează pe confruntarea, cu manuscrisele poetului, a tuturor edițiilor apărute, figurează cuvîntul « *arabii* » (vezi p. 148). De aceea considerăm că e corectă forma *arabii*.

E. C.

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE

Studii de gramatică, vol. I, Editura Academiei R. P. R.

N O T Ă

În legătură cu articolul publicat de tov. Jiři Felix în nr. 1/1956 al revistei noastre, ținem să facem următoarea rectificare:

1. La pagina 103 rîndul 7 de sus, în loc de . . . «cînd e precedată de *d, f, p, v*», trebuie citit: «cînd e precedată de *b, f, p, v*».

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREȘTI

C. 370

Lei 2.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

3

ANUL V
MAI — IUNIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA
ROMÎNĂ

3

ANUL V
MAI — IUNIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. D. MACREA (*redactor responsabil*);
Acad. M. SADOVEANU; Acad. IORGU IORDAN;
Acad. AL. ROSETTI; EUSEBIU CAMILAR; Prof. G.
ISTRATE; V. BREBAN; GH. BULGĂR; MARIA
ILIESCU; SORIN STATI; VALERIU ȘUTEU;
FLORA ȘUTEU (*secretară*).

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÂNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R. Telefon 3.85.05

S U M A R

	<u>Pag.</u>
<i>VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE</i>	
D. MACREA, Samuil Micu	5
<i>LIMBĂ ȘI LITERATURĂ</i>	
Acad. T. VIANU, Contexte legate și nelegate din punctul de vedere stilistic	16
N. DĂNILĂ, Contribuție la studiul concepției lui G. Ibrăileanu despre limba literară și problemele stilului	25
<i>GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR</i>	
GH. NEDIOGLU, Predicatul verbal	34
CONSTANT MANECA, Cu privire la activitatea de unificare a terminologiei științifice și tehnice	46
GH. BULGĂR, Note și completări la un glosar de V. Alecsandri	54
<i>METODICA PREDĂRII LIMBILOR</i>	
G. FISCHMAN, Unele probleme ale lexicului și gramaticii în studiul textelor ruse de specialitate	64
<i>CRONICĂ</i>	
V. DRIMBA, Discuția asupra problemei alfabetului limbii tătare din Dobrogea	70
M. ILIESCU și CONST. CĂPLESCU, Dicționarele bilingve în discuția Consiliului științific al Institutului de lingvistică	78
<i>RECENZII</i>	
Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. I. întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., sub direcția Acad. Emil Petrovici, redactor principal, conf. Ioan Pătruț, Editura Academiei R.P.R., 1956 (<i>D. Macrea</i>)	80
Limbă și literatură (Societatea de științe istorice și filologice) 1955, 316 (— 319) p. (<i>Liliana Macarie</i>)	83
Metodica predării limbii române la clasele V—VII. Editura de stat didactică și pedagogică, [București], 1955, 464 p. (<i>I. Popescu</i>)	85
Note bibliografice	90
<i>NOTE ȘI CONSULTAȚII</i>	
V. NICULESCU, Despre paronime în limba rusă	94
ăspuns cititorilor	96

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

SAMUIL MICU

DE

D. MACREA

La 13 mai, s-au împlinit 150 de ani de la moartea lui Samuil Micu, întemeietor, alături de Gheorghe Șincai și Petru Maior, al «Școlii ardelenе». În istoria formării culturii noastre moderne și a eliberării sociale și naționale a românilor din Transilvania, supuși veacuri întregi opresiunii și exploataării grofilor, Samuil Micu este primul dintre acești trei mari cărturari care s-a luptat cu toate greutățile începutului.

Munca de cărturar patriot a lui Samuil Micu s-a desfășurat în ultima jumătate a secolului al XVIII-lea, când românii din Transilvania trăiau dezamăgirea neîndeplinirii promisiunilor legate de actul unirii unei părți dintre ei cu biserica Romei.

Unirea n-a adus nici o îmbunătățire de seamă în situația socială a românilor din Transilvania. Ei au rămas, ca și înainte, o națiune fără egalitate de drepturi cu celelalte «trei națiuni unite» în privilegiile ale acestei provincii. Cu excepția unor înlesniri neînsemnate acordate preoților uniți, iobăgia a fost menținută neștirbită. Dar în domeniul cultural românii uniți au obținut unele drepturi a căror însemnătate n-au bănuțit-o cei ce li le-au acordat: primirea tinerilor români uniți în școlile superioare catolice de la Viena și Roma, deschiderea, în 1754, a școlilor românești de la Blaj și înființarea, la Blaj, a unei tipografii românești. Această din urmă instituție a fost creată pentru a putea fi oprită pătrunderea în Transilvania a cărților bisericești tipărite în Țările Românești.

Samuil Micu a fost întâiul cărturar român din Transilvania care a folosit cu deplină conștiință a rolului său noua situație creată.

Născut în 1745, în comuna Sadu de lângă Sibiu, dintr-o familie de preoți, Maniu Micu, devenit în 1762, prin călugărire, Samuil, a trăit din copilărie atmosfera de luptă și jertfă patriotică creată de unchiul său după tată, Inochentie

Micu, episcopul martir al luptei pentru drepturile românilor din Transilvania, mort în exil la Roma. A învățat mai întâi la Blaj, în școlile de curînd deschise, unde a avut ca profesor pe Grigore Maior, viitorul episcop, întors de la Viena cu idei înaintate, și pe învățatul călugăr Isaiia, care studiasă la Kiev. Închegarea personalității și a culturii sale s-a făcut între 1766 și 1772, la Viena, unde a studiat teologia și filozofia, oraș dominat în acea vreme de ideile iluminismului. După ce funcționează scurtă vreme ca profesor de filozofie și matematică la Blaj, se întoarce din nou la Viena, unde, între 1779 și 1782, este prefect de studii la Colegiul Sfinta Barbara, în care fuseseră admiși un mic număr de tineri români uniți. Revenind la Blaj, în 1783, Samuil Micu duce o viață modestă de cărturar erudit, dar, chinuit de neînțelegerile cu episcopul Ioan Bob și de persecuțiile acestuia, este silit, spre sfîrșitul vieții, să se refugieze la Buda ca cenzor și corector al publicațiilor românești ce se imprimau în tipografia universității de acolo.

Bilanțul activității de cărturar a lui Samuil Micu constă din 62 de lucrări, dintre care 46 religioase, 5 istorice, 4 lingvistice, 3 filozofice, 2 didactice și 2 traduceri literare.

Din aceste lucrări, în mare parte traduceri și prelucrări, fapt explicabil pentru începuturile oricărei noi culturi, 13 s-au pierdut, printre care un dicționar latin-român și o gramatică a limbii latine, iar dintre cele 49 păstrate, nu s-au tipărit decît 11, celelalte rămînînd în manuscris. Cu toată prețuirea de care s-a bucurat Samuil Micu din partea contemporanilor pentru vasta lui cultură, el n-a reușit să obțină mijloace pentru a-și tipări lucrările. Episcopul Ignatie Darabant de la Oradea, care avea legături prietenești cu Micu și care a fost unul dintre protectorii acestuia, a lăsat, la moartea sa, 100.000 de florini economii pentru biserică, dar nici un ban pentru tipărirea lucrărilor lui Micu. «Nimic nu-i place mai puțin episcopului — îi scrie lui Micu prietenul său canonicul Corneli — decît să-i ceri bani»¹. Episcopul Ioan Bob, care i-a creat lui Micu nenumărate amărăciuni, a lăsat bisericii, la moartea sa, imensa sumă de 500.000 de florini, dar lui Micu îi plătise pentru traducerea Bibliei și a altor lucrări religioase pe care le făcuse pentru tipografia din Blaj sume derizorii.

Samuil Micu a murit în brațele marelui său prieten Gheorghe Șincai, la Buda, în mare sărăcie, la 13 mai 1806. A fost îngropat, ce-i dreptul, cu mare cinste, slujba de înmormîntare fiindu-i făcută de un episcop catolic, dar a doua zi puținele lui lucruri au fost vîndute la licitație pentru acoperirea parțială a datoriilor rămase pentru tipărirea cîtorva fragmente din lucrările sale. Aceasta a fost soarta multor cărturari români din trecut, care ne-au lăsat valori spirituale neprețuite. Pentru cunoașterea dezvoltării culturii noastre moderne, socotim o datorie ca cel puțin unele din lucrările rămase în manuscris ale lui Micu să

¹ Vezi Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori: Șincai și Maior*. București, 1924, p. 45.

vadă astăzi lumina tiparului. Ne gândim, în primul rînd, la lucrările sale istorice.

Caracterul religios al celor mai multe din lucrările lui Micu se explică prin faptul că forma dominantă a culturii timpului său era cea religioasă. Religia avea atunci o importanță primordială atît din punct de vedere social, cît și de stat, motiv pentru care clasele conducătoare căuțau să aibă supuși de aceeași confesiune. Acceptînd, o parte dintre ei, confesiunea catolică a claselor austriece dominante, românii din Transilvania au urmărit eliberarea lor socială și națională și accesul la cultură, la care, în acea vreme, se putea ajunge numai pe cale religioasă. Cei dintii cărturari romîni din Transilvania au fost preoți, deoarece cultura religioasă era singura cale prin care puteau să se ridice, școlile confessionale fiind atunci singurele existente.

Scriind, în primul rînd, cărți religioase, Samuil Micu a făcut-o pentru ridicarea culturală a preoților, care erau singurii conducători ai poporului romîn din Transilvania. O preoțime cultivată din punct de vedere teologic era, desigur, preferabilă uneia care se limita la inerția ritualului tradițional.

Trebuie considerat ca un merit cultural deosebit al lui Samuil Micu traducerea și tipărirea, în 1795, a Bibliei, cunoscută sub numele de « Biblia de la Blaj », apărută la 100 de ani după « Biblia de la București » (1688) care devenise o raritate. Datorită mării lui erudiții, Samuil Micu a reușit să dea o bună traducere a Bibliei, care nu se ridică însă la frumusețea literară a celei de la București. Această traducere a lui Micu a fost retipărită în 1817 la Petersburg (Leningrad).

În 1779, Micu a aduce și tipărește la Viena, cu litere latine, o « Carte de rogacioni », în 1784 tipărește la Blaj « Propovedanie sau învățături la îngropăciunea oamenilor morți », în 1795 « Biblia », în 1796, tot la Blaj, « Teologia morali-cească » (2 volume), între 1801 și 1802, în aceeași tipografie, « Tainele » bisericii, în 1801, la Sibiu, un « Acatist ». Cele mai multe dintre lucrările religioase ale lui Micu au rămas însă în manuscris, printre acestea o « Istorie bisericească » după Fleury (2 volume), « Cuvîntările lui Ioan Gură de Aur » (3 volume), « Cuvîntările lui Efreem Sirul » ș. a.

Samuil Micu a căutat ca tipăriturile și scrierile sale religioase să fie cît mai pe înțelesul poporului, care era lipsit atunci de alte izvoare de învățatură. În prefața « Propovedaniei », Micu spune că ea nu este scrisă cu « măiestrie ritoricească, nici cu grai de vorbă înaltă și adîncă, ci mai de jos și mai prost (= simplu), ca și cei proști să înțeleagă și să se folosească ».

În toate prefețele cărților religioase traduse sau scrise de Micu, el introduce învățături și îndemnuri patriotice pentru cititori. Prestigiul de care s-au bucurat cărțile sale și nevoia pe care au simțit-o preoții să le citească se văd, între altele, din scrisoarea din 5 septembrie 1805 a protopopului Gheorghe Anghel din Zlatna, care-l asigură că nu trebuie să se îngrijoreze de vînzarea « Cazaniilor », deoarece « toți preoții din Ardeal, învățați și

neînvățați, uniți și neuniți, în scurtă vreme, toate le vor cumpăra, cât vor ști că sînt Cazaniile lui Micu »¹.

Oricît de mari au fost meritele de scriitor religios ale lui Samuil Micu, originalitatea lui în cultura noastră s-a afirmat prin depășirea preocupărilor religioase și confesionale caracteristice mediului în care a trăit și prin însușirea ideilor înaintate ale timpului său. Printre aceste idei, impuse de evoluția stărilor sociale din Transilvania, ideea cea mai importantă era cea de naționalitate. Poporul român din Transilvania nu era recunoscut de constituția feudală a grofilor ca egal îndreptățit cu celelalte naționalități. El era un popor de iobagi, fără altă conducere decît a preoților fără cultură. Burghezia românească, în curs de formare, avea nevoie de o legitimare juridică și socială, de o egalizare în drepturi cu celelalte naționalități. Interesele ei coincideau cu ale țărănimii iobage. De aceea lupta de eliberare a românilor din Transilvania a avut totdeauna un pronunțat caracter național.

Samuil Micu și marii lui contemporani, Gheorghe Șincai și Petru Maior, au consacrat luptei naționale de eliberare a poporului român din Transilvania întreaga lor activitate de cărturari. Călugări toți trei, ei cer, în 1783, ieșirea din ordinul călugăresc, pentru a se putea dedica nestînjiți cauzei mult mai importante a obținerii de drepturi pentru poporul român. Gheorghe Șincai și Petru Maior reușesc să obțină ieșirea din călugărie. Lui Micu i se refuză însă cererea, ceea ce nu l-a împiedicat totuși să-și înteească lupta pentru aceeași cauză măreață, rămînînd legat de călugărie doar prin modestie și onestitate. Dovada că nici Micu nu avea o vocație deosebită pentru călugărie o constituie independența manifestată de el față de ierarhia bisericească și amestecul activ în problemele timpului său. După întoarcerea de la Viena, el călătorește deseori la Sibiu, Alba-Iulia și Oradea pentru a-și răspîndi învățăturile și pentru a-și tipări lucrările. Numeroase acțiuni ale lui Micu arată că el s-a considerat mai presus de toate luptător pentru cauza națională a poporului și nu călugăr unit. Episcopul Ioan Bob l-a învinuit de simpatie pentru neuniți și chiar de intenția de a deveni episcop al acestora la Sibiu. Procesul înscenat lui Micu, în 1798, de către Bob în fața Consistoriului din Blaj a cuprins și această acuzație. În realitate, poziția lui Micu în problema religioasă din Transilvania a avut cu totul alt caracter decît cel de vanitate personală atribuit de Bob. După moartea episcopului sîrb, Gherasim Adamovici, care-și avea reședința la Rășinari, Micu a plecat la Sibiu și a susținut printre românii neuniți ideea de a nu mai alege un episcop străin, ci un episcop român, ceea ce dovedește că, pentru Micu, ideea de naționalitate era mult mai importantă decît cea confesională. El a întreținut relații cu episcopul sîrb de la Carloviț, căruia, spre indignarea lui Bob, i-a dedicat cu elogii « Istoria bisericească », pentru sprijinul pe care acest episcop străin l-a acordat românilor neuniți, lipsiți în acea vreme de orice mijloace de

¹ Vezi Iacob Radu, Doi luceferi rătăcitori: Șincai și Maior. București, 1924, p. 57.

ridicare culturală. Spre deosebire de Bob și de anturajul său, care considera unirea cu Roma ca un scop în sine și ducea o politică de catolicizare a cultului religios, Micu a considerat tot timpul unirea numai ca un mijloc pentru câștigarea de drepturi politice pentru români. El a fost mereu preocupat de ideea ca toți românii din Transilvania să aibă o singură confesiune, fie ea chiar cea unită, numai să poată obține cu toții o stare mai bună. Micu deplîngea despărțirea românilor transilvăneni în două confesiuni, dintre care ortodocșii se găseau într-o stare de inferioritate față de uniți care obținuseră totuși prin unire unele avantaje culturale. Importanța primordială dată de Micu în scrierile și acțiunile sale ideii de naționalitate și creării mijloacelor spirituale pentru eliberarea românilor din Transilvania consacră pînă astăzi numele lui printre precursorii care au dat culturii noastre moderne un mare avînt și o tematică nouă.

Istoria și limba au fost principalele arme cu care Micu, ca și Șincai și Maior, a căutat să argumenteze drepturile poporului român la o viață liberă și egală cu celelalte naționalități ale Transilvaniei. Împotriva argumentului invocat de grofi și de vîrfurile celor trei națiuni privilegiate că ungurii, secuii și sașii ar fi stăpîni exclusivi ai Transilvaniei în virtutea principiului juridic « ius primi ocupantis », Micu, Șincai și Maior arată că tocmai în virtutea acestui principiu, dreptatea revine românilor, deoarece ei sînt urmașii romanilor care au colonizat aceste locuri cu șaptesprezece veacuri în urmă. Romanitatea « pură » a poporului și a limbii romîne și continuitatea noastră neînteruptă în Dacia sînt temele de bază pe care le dezvoltă Micu, Șincai și Maior în toate scrierile lor istorice și lingvistice pentru a legitima drepturile poporului român în Transilvania. Aceste idei au avut, de la început, o mare forță mobilizatoare în ridicarea conștiinței noastre naționale și au format mai bine de o sută de ani temelul juridic și moral al luptei românilor din Transilvania pentru obținerea de drepturi sociale și politice.

Opera istorică cea mai importantă a lui Micu este « Istoria, lucrurile și întîmplările românilor ». Ea cuprinde patru părți: I. Colonizarea Daciei și viața românilor în evul mediu; II. Istoria Munteniei pînă la 1724; III. Istoria Moldovei pînă la 1759; IV. Istoria episcopiei romînești din Transilvania.

Lucrarea nu a putut fi tipărită în timpul vieții lui Micu. Ea a apărut numai fragmentar și tîrziu, sub îngrijirea lui A. T. Laurian¹. Un rezumat al acestei lucrări a fost scris de Micu în latinește, pentru uzul istoricilor străini, sub titlul « Brevis, notitia historiae valachorum ab origine gentis usque seculum XVIII ». Ea a fost tradusă de el în romînește sub titlul « Scurtă cunoștință a istoriei românilor », din care n-a putut publica decît un fragment în « Calendarul de la Buda », editat de el în 1805. Samuil Micu a folosit pentru întîia oară la noi metoda răspîndirii cunoștințelor istorice prin calendare, care, în Transilvania, au fost totdeauna foarte citite și prețuite de marile mase. Metoda a fo-

¹ Vezi « Instrucțiunea publică », 1861.

loisit-o, după moartea lui Micu, și Gheorghe Șincai, publicându-și un fragment din « Cronică » în « Calendarul de la Buda » din 1807.

« Istoria, lucrurile și întâmplările românilor » este, alături de « Hronicul » lui Cantemir, prima încercare de a prezenta istoria tuturor românilor, cronicile noastre anterioare fiind toate pe provincii. Un alt merit al lui Micu și al Școlii ardeleni în general este de a fi înțeles rolul mare educativ și de trezire a conștiinței naționale al istoriei. În prefața fragmentului din « Scurtă cunoștință a istoriei românilor », publicat în « Calendarul de la Buda » din 1805, el scrie: « Urît iaste romînului să nu știe începutul său, să nu știe neamul său, pre mai marii săi și istoria neamului său »¹. El arată că scrie « Întîmplările » românilor cu scopul ca « la tot neamul cunoscute să le facă, ca cei buni să se laude și să le urmeze, iară cei răi și nevrednici să se rușineze »². Micu scrie istoria pentru a-și ajuta poporul să se ridice la gloria străbună « prin învățatură și prin meșteșuguri și prin alte mărețe și de laudă fapte », căci « mult iaste a fi născut romîn »³.

« Istoria » lui Micu este însuflețită de patriotism, dar și de revoltă pentru suferințele poporului român de pretutindeni din acea vreme. Despre românii din Țările Românești, care se aflau atunci sub domnia fanariotă, el arată că au ajuns « cel mai de jos neam, o! durere! slugă și rob; prost și neînvățat, sărac și lipsit », fiind condus de oameni care, « de aud pe cineva că iaste puținios și învățat și face ceale ce sînt pentru binele de obște, îl pustiesc și umblă să-l strice, temîndu-se ca să nu deschidă ochii norodului și să scoată pe trîntori din coșniță »⁴.

Micu s-a bucurat ca istoric de multă prețuire din partea contemporanilor. El era în corespondență cu istoricii austrieci Engel și Eder, care se informau de la el, de la Șincai și de la Maior ca de la singurele izvoare competente asupra istoriei noastre. Micu a tradus, pentru Engel, Cronică lui Nicolae Costin în limba latină și i-a dat acestuia documente istorice privitoare la familia Cantacuzinilor.

Argumentarea drepturilor poporului român este făcută de Micu nu numai prin dovezi istorice, ci, în aceeași măsură, prin dovezi lingvistice. El a căutat să dovedească nu numai originea « pur » romană a poporului român, ci și a limbii noastre. Pentru aceasta, Micu scrie la Viena, împreună cu Gheorghe Șincai, « Elementa linguae daco-romanae sive valachicae », apărută în 1780, care este cea dintîi gramatică tipărită a limbii romîne. Prefața gramaticii, scrisă de Șincai, este o prezentare a crezului cunoscut al Școlii ardeleni despre originea « pur » romană a poporului român și despre « coruperea » limbii noastre prin pătrunderea elementelor străine. Scopul scrierii gramaticii este « mărirea nației » și cunoașterea originii limbii romîne de către lingviștii și istoricii străini.

¹ Vezi I. Bianu, Bibliografia romînească veche, tom. II, p. 480.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Vezi N. Iorga, Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea. București, 1901, vol. II, p. 192.

Pentru a sublinia originea latină a limbii române, Micu elaborează un sistem ortografic etimologist latinizant. El este cel dintîi român care publică o carte cu litere latine: « Carte de rogacioni » (Viena 1779). La sfîrșitul acestei cărți își expune Micu, mai întîi, sistemul său ortografic etimologist, pe care-l prezintă apoi și în « Elementa » de la 1780, precum și în introducerea la « Acatist », tipărit la Sibiu în 1801, care este o reeditare a « Cărții de rogacioni ».

Între aceste trei prezentări ale sistemului ortografic al lui Micu există unele mici deosebiri, el urmărind în continuu să-l îmbunătățească.

Prin folosirea literelor latine în scrierea limbii române, Micu a căutat să schimbe părerea înrădăcinată de învățații austrieci Sulzer și Kopitar, după care limba noastră, pe care ei o considerau « slavo-romînă », nu putea fi scrisă decît cu litere chirilice. Scrierea cu litere latine a fost pentru Micu un mijloc important de a dovedi originea romană a limbii noastre. Cea mai mare parte dintre lucrările pe care a putut el să și le tipărească, le-a tipărit totuși, ca și Maior și Șincai, cu litere chirilice. Ei au folosit aceste litere deoarece, scrie Micu, « la cei mai mulți romîni de-ai noștri sînt cunoscute »¹.

Deși curentul latinist a fost foarte puternic în Transilvania și se răspîndise și în Principate, înlocuirea definitivă a literelor chirilice prin cele latine a fost făcută abia în 1860. Folosirea literelor chirilice a fost susținută mai ales de biserica ortodoxă, care vedea în literele latine o armă a catolicismului.

Gramatica lui Micu și Șincai are patru părți: I. Ortografia; II. Etimologia; III. Sintaxa; IV. Formarea cuvintelor. Ea mai cuprinde un mic vocabular romîn-latin și cîteva dialoguri.

Samuil Micu avea această lucrare terminată în primă redactare cînd a ajuns Șincai la Viena. El a pornit, în elaborarea ei, de la convingerea, însușită și de Șincai, că limba romînă este urmașa directă a latinei clasice, dar că ea a fost « coruptă » în cursul vremii prin introducerea de cuvinte străine. Elaborînd sistemul său ortografic etimologist, Micu a căutat să arate proveniența directă din latina clasică a cuvintelor limbii romîne. Cu acest prilej, el a descoperit principalele legi de evoluție fonetică a limbii noastre : transformarea, în elementele latine, a lui *a* accentuat urmat de poziție nazală în *î* (*manus* > *mînă*, *campus* > *cîmp*), diftongarea lui *e* și *o* accentuați urmați în silaba următoare de un *a* sau *e* în *oa* (*porta* > *poartă*, *mortem* > *moarte*), transformarea lui *o* neaccentuat în *u* (*formica* > *furnică*, *dominica* > *duminică*), transformarea lui *e* accentuat urmat de poziție nazală în *i* (*bene* > *bine*, *dentem* > *dinte*), transformarea dentalelor *t*, *d* și *s* urmate de iod în *ț*, *z* și *ș* (*dies* > *zi*, *tibi* > *ție*, *resina* > *rășină*), transformarea lui *l* intervocalic în *r* (*mola* > *moară*), transformarea grupelor *ct*, *cs* și *gn* în *pt*, *ps* și *mn* (*pectus* > *piept*, *coxa* > *coapsă*, *lignum* > *lemn*), a grupelor *cl* și *gl* în *k'* și *g'* (*clavem* > *cheie*, *glacies* > *gheață*). Aceste reguli au fost stabilite de Micu pentru a-și justifica sistemul ortografic etimologist și pentru a ajuta

¹ Vezi prefața Acatistului, 1801.

pronunțarea, deoarece el, ca și Maior, Șincai și Cipariu, scriind etimologic, n-a înțeles să schimbe și pronunțarea limbii române. Scrierea etimologistă a latinizărilor n-a urmărit schimbarea pronunțării, ci dovedirea, prin forma scrisă, a originii latine a cuvintelor și a structurii gramaticale a limbii noastre.

În capitolele consacrate morfologiei și sintaxei, care cuprind numeroase observații juste, Micu și Șincai au încercat să dovedească menținerea în limba română a tuturor categoriilor gramaticale ale latinei clasice.

Gramatica lui Micu și Șincai a avut meritul de-a face cunoscut în lumea științifică străină a vremii caracterul latin al limbii noastre. Friedrich Diez, părintele filologiei romanice, a acordat locul cuvenit limbii române între celelalte limbi romanice pornind de la « Elementa » lui Micu și Șincai. Ea a avut la noi, timp de aproape un secol, o influență covârșitoare în felul de a se studia gramatica limbii române. Cu excepția gramaticii lui Eliade Rădulescu din 1828, a gramaticii lui Lambrior (și Ghibănescu) și a gramaticii lui H. Tiktin, toate manualele noastre de gramatică de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din secolul al XIX-lea au fost scrise sub influența « Gramaticii » lui Micu și Șincai.

Samuil Micu are meritul de a fi fost și cel dintâi lexicograf al nostru. Cunoscutul « Lexicon de la Buda », apărut în 1825, a fost început și este în bună parte opera lui Micu. El a început lucrarea în 1795, lăsînd-o, la moartea sa, aproape terminată. « Să scriu această carte — scrie Micu în 9 aprilie 1805 canonicului Corneli — m-a îndemnat dragostea pentru cultura și știința neamului meu. Am scris-o pentru a face cinste întregului neam, ca să aibă și el un dicționar, de care nici o nație nu e lipsită decît a noastră și cea țigănească. Ce-am putut am făcut, mai mult nu pot face »¹. Atît de mult era pătruns Micu de menirea sa de a face dicționarul limbii române, încît el adaugă, în aceeași scrisoare, « căci dacă eu nu voi scoate un dicționar ca acesta, nu știu cînd va mai lua asupra-și o osteneală ca aceasta cineva »².

Pentru a-și asigura abonamente cu anticipație, Micu tipărește, la începutul anului 1806, un prospect al dicționarului pe care-l trimite în diferite părți ale Transilvaniei. El moare însă la o lună după apariția prospectului. La cererea tipografiei Universității din Buda, lucrarea lui e însă continuată, completată și definitivată de V. Coloși, I. Corneli, Petru Maior, I. Teodorovici și A. Teodori și publicată în 1825, reprezentînd astfel munca și concepția unei întregi generații de lexicografi, care au străbătut, precum scriu ei în prefață, « o cale grea pe care mai înainte nimini nu îmblase » la noi. În forma în care a redactat Micu dicționarul, el a fost publicat abia în 1944 de lingvistul maghiar Gáldi László³

¹ Vezi Iacob Radu, Doi luceferi rătăcitori: Șincai și Micu. București, 1924, anexa X, p. 46.

² Ibidem.

³ Klein Samuelis, Dictionarium valachico-latinum. Bevezető tanulmányal közléteszi Gáldi László. Budapest, 1944.

Munca de luminare a poporului a fost dusă de Micu și prin opere didactice. Între acestea menționăm o « Bucoavnă » scrisă cu litere chirilice în 1781 pentru « pruncii românești » și o « Aritmetică » rămasă netipărită. Pentru scopuri educative, el a tradus în românește « Viața și fabulele lui Esop » și romanul « Belizarie » al lui Marmontel, aceasta fiind una din primele traduceri românești din autori francezi. Lucrarea n-a fost tipărită, iar manuscrisul ei s-a pierdut.

Dar cea mai importantă parte a activității educative și didactice a lui Micu o formează traducerile și prelucrările lui de manuale de filozofie. În 1799, el publică la Buda o « Logică », iar în 1800 publică la Sibiu « Etica și politica sau filozofia cea lucrătoare », ambele fiind prelucrări după manualele profesorului austriac Baumeister. După acest autor e făcută și prelucrarea lui Micu « Învățătura metafizică », rămasă în manuscris.

Lucrările lui Baumeister erau manuale oficiale în școlile din Austria. Ele expuneau filozofia raționalistă a lui Wolf, adept al lui Leibniz, însușită de burghezia germană și austriacă atunci în plină ascensiune. Esența acestei filozofii constă în proclamarea puterii rațiunii, în însușirea științei și în răspîndirea ei în cercuri cât mai largi. Din această cauză ea a fost numită « filozofia lumizilor » sau « iluminism ». Ea combătea feudalismul, opresiunea și superstițiile, proclamînd dreptul natural al omului la libertate. Ca mijloc de exprimare a ideilor, ea a început să folosească limba națională a popoarelor în locul celei latine, considerată pînă atunci în țările apusene ca unica limbă proprie științelor și filozofiei. Era deci firesc ca o asemenea concepție filozofică să fie adoptată de Micu în lupta lui împotriva grofilor care-și arogaseră privilegiile sociale imprescriptibile.

Prelucrarea pentru școlile românești a filozofiei luminilor urmărea răspîndirea unei concepții asupra lumii și societății de care să se poată folosi românii în lupta pentru drepturile lor. Pe lângă caracterul progresist din punctul de vedere al orientării lui filozofice, această activitate a lui Micu a însemnat, în același timp, alături de « Divanul » lui Cantemir, prima încercare de a crea o terminologie filozofică românească.

Limba prelucrărilor filozofice ale lui Micu este folosită cu grija de a se face înțeles de cititori. De aceea el este foarte precaut în folosirea neologismelor. « Fiindcă pentru aceea vorbim — scrie el — ca alții să înțeleagă. Nu se cade să mestecăm cuvinte străine în limba românească, adică nemțești sau ungurești cu turcești sau slavonești, sau dintr-alte limbi, mai ales cînd vorbim cu cei proști (= simpli) »¹. « Iară unde lipsește limba noastră cea românească — adaugă Micu — și nu avem cuvinte cu care să putem spune unele lucruri, mai ales pentru învățături și în științe, atunci cu socoteală și numai cît iaste lipsa putem să ne întindem să luăm ori din cea grecească, ca din cea mai învățată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică, pentru că limba noastră cea românească iaste născută din limba cea latinească »².

¹ Vezi: Samuil Micu, *Logica*. Buda, 1800, p. 57.

² *Ibidem*, p. 58.

Micu fixează câteva norme pentru folosirea terminologiei filozofice, a căror valoare este de necontestat pînă astăzi:

1. « Nimica să nu se zică cu cuvinte întunecate, ci mai înainte de toate filozoful să aibă grijă, cu cît poate, mai luminat și mai chiar (= clar), așa să vorbească și să scrie, că nu se cade ca filozoful să zică vreun cuvînt de nu-l va tălmăci și hotărî mai înainte »;

2. Oricărui cuvînt și grai, înțelegere statornică a-i da, adecă care totdeauna să rămîie;

3. Toată pohvala care întunecă vorba filozoficească trebuie a o scoate¹.

Cerința de claritate și precizie, de folosire constantă a termenilor și de respingere a construcțiilor artificiale a fost împlinită însă numai în parte de Micu, deoarece el n-a dispus de o terminologie filozofică dinainte formată, ci a întîmpinat greutățile firești ale începutului și în acest domeniu. Termenii folosiți de el nu exprimă cu preciziunea cerută noțiunile respective. Micu folosește termenul de « aruncare » pentru « obiecție », « față » pentru « persoană », « următorit » pentru « succesiv », « simțitură » pentru « senzație », « primire » pentru « percepție », « putere de a închipui » pentru « reprezentare »². Terminologia filozofică romînească actuală s-a format în cea mai mare parte, îndeosebi după cea franceză, pe care Micu nu a folosit-o, el orientîndu-se după modelul terminologiei latine, germane și maghiare pe care a căutat să le transpună în romînește.

Limba scrierilor lui Micu, ca și a scrierilor lui Șincai, Maior și Cipariu, este în general arhaică, îngreuiată de adăosuri latinizante în vocabular și ortografie. Erudiți cu o impunătoare știință istorică și filologică, toți patru sînt însă buni povestitori, adeseori patetici, iar Șincai, și mai ales Maior, remarcabili polemisti. În scrierile lor religioase, adresate poporului, ei păstrează tradiția populară a limbii cărților noastre bisericesti.

Influența pe care Școala ardeleană a avut-o în cultura noastră modernă constă în măreția ideilor pe care le-a reprezentat și în credința fanatică cu care aceste idei au fost susținute.

Tezele lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior conțin, desigur, erori științifice de mult cunoscute și combătute. Dar punctul lor de plecare în cercetarea problemelor istoriei și ale limbii noastre a avut o bază justă și fecundă pînă astăzi. Reprezentanți ai iluminismului, atunci cînd acest curent însemna un progres în gîndirea socială, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior au arătat poporului român că eliberarea lui este legată de cunoașterea trecutului său istoric și a originii limbii sale, de însușirea științei vremii și de răspîndirea prin școli a cunoștințelor în masele populare.

Samuil Micu a fost un cărturar luptător, dar mijloacele luptei lui s-au mărginit la formularea de idei și la răspîndirea lor în cercul în care a trăit. Tributar

¹ Vezi Samuil Micu, *Logica*. Buda, 1800, p. 55.

² Vezi I. Lungu, *Meritele lui Samuil Micu în problema creării terminologiei filozofice romînești*, în « *Cercetări filozofice* », vol. III (1955), nr. 4.

al raționalismului idealist, înțelegînd realitatea mai mult sub forma abstractă a ideilor, Micu nu s-a apropiat îndeajuns de frământările adînci ale veacului său, manifestate la noi prin revoluția lui Horia și în Europa prin revoluția franceză. El concepea progresul numai prin reforme venite de sus, din « înțelepciunea » împăratului iluminist Iosif al II-lea. Micu n-a sprijinit revoluția lui Horia, pe care l-a considerat un răzvrătit care vrea « să strice nemeșugul »¹. Lupta pentru drepturi politice pe calea memoriilor către împăratul de la Viena a fost un drum greșit pe care românii din Transilvania au mers, din păcate, mai mult de un secol.

Locul lui Samuil Micu în cultura noastră este acela al unei figuri de trecere de la cultura veche la cea modernă. Prin scrierile lui bisericești și, în parte, prin cele istorice, el aparține mai mult literaturii noastre vechi, dar prin poziția lui filozofică și prin ideile lui asupra istoriei și limbii romîne, Micu a deschis perspective noi în cultura noastră, care au fecundat cercetările în aceste domenii decenii întregi. Alături de Șincai și Maior, el a trezit interesul pentru studiul istoriei și al limbii noastre, care a crescut mereu de atunci încoace, fie în direcția latinizantă începută de el, fie pe baze științifice moderne. Ideile înaintate iluministe însușite de Micu despre dreptul natural și despre libertatea popoarelor și ridicarea lor prin știință și cultură au fost împărtășite și continuate în Transilvania de Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gheorghe Lazăr, Simion Bărnuț, Eftimie Murgu, Andrei Mureșeanu, Gheorghe Bariț ș. a.

Aceste idei au format baza cuceririlor culturale și democratice ale poporului român.

La 150 de ani de la moartea sa, Samuil Micu ne apare, așa cum l-au venerat generațiile trecute, ca un precursor glorios al culturii noastre moderne, ca un reprezentant al demnității naționale și al progresului prin cultură și libertate. Ideea de naționalitate reprezentată de Micu în sensul egalității națiunilor între ele și de solidaritate națională peste deosebirile confesionale își păstrează pînă astăzi întreaga valoare pentru poporul nostru, a cărui unitate socială și politică continuă să se înfăptuiască în jurul ideilor de pace, cultură și independență națională.

¹ Vezi N. Iorga, Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea. București, 1901, vol. II, p. 186.

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

CONTEXTE LEGATE ȘI NELEGATE DIN PUNCTUL DE VELERE STILISTIC

DE

ACAD. T. VIANU

Analiza stilistică aplicată asupra unor texte literare are de-a face nu numai cu unități sintactice relativ simple, cu propoziții și fraze, singurele pe care le studiază gramatica, dar și cu legături mai mult sau mai puțin întinse de propoziții și fraze, cu contexte, pe care gramatica le lasă de obicei în afară de preocupările ei. Studiul lingvistic al contextelor este deci în măsură să pună în lumină fapte sintactice mai puțin observate. În cele ce urmează, vom analiza câteva din aceste fapte, considerându-le ca pe niște procedee ale artei literare, adică drept mijloace de a exprima atitudinile scriitorilor față de obiectul comunicării lor.

Un prim tip de contexte este acel în care vorbitorul sau scriitorul exprimă legăturile logice dintre frazele sale. Dau un exemplu de context astfel legat, spicuit în M. Kogălniceanu:

Proiectul de lege al Comisiunii Centrale este votat de opt membri, căci ceilalți opt membri ori au votat contra luării în considerațiune a lucrării comitetului, ori au fost absenți. Așadar, o legiuire, de o asemenea mare importanță, nu a fost votată decât de jumătate din corpul legislativ de la Focșani. Această majoritate deși a votat, însă n-a văzut, însă n-a revăzut nici una din legile actuale. Ba ce este mai curios, moldovenii n-au cunoscut nimic din legea Țării Românești, și muntenii n-au cunoscut nimic din legile Moldovei ; și cu toate acestea, și unii și alții au făcut o lege rurală, unică pentru ambele principate, lege rurală, care astăzi, domnilor, vi se înfățișează ca rezultatul acelei reviziuni cerute de convențiune și țintitoare de a îmbunătăți soarta a trei milioane de români.

Contextul este împrumutat discursului pronunțat de Kogălniceanu, în Camera deputaților, la 25 mai 1862, despre *Îmbunătățirea soartei țăranilor*. Autorul lui este un orator, cineva care susține o cauză, vrea să dovedească ceva:

netemeinicia și injustiția proiectului de lege votat cu doisprezece ani mai înainte de Comisiunea centrală de la Focșani. În acest scop, el grupează argumentele capabile să dovedească teza sa, făcându-le să se urmeze într-o ordine menită să ducă la o concluzie constrângătoare prin evidența ei logică. Frazele acestui context se leagă deci prin conjuncții sau locuțiuni adverbiale și conjuncționale: *așadar*, *ba ce este mai curios*, *cu toate acestea*. Ideile exprimate în diferitele unități sintactice care alcătuiesc contextul stau în legături concludive sau adversative. Oratorul arată, după enunțarea unei stări de fapt în prima frază, concluzia care se impune în fraza următoare, introdusă prin *așadar*. Această concluzie indică de fapt și un raport de opoziție, oratorul vrînd să spună că, deși proiectul de lege votat de Comisiunea centrală are o mare însemnătate, el n-a fost votat decît de jumătate din membrii Comisiunii. Expresia acestei opoziții se intensifică în frazele următoare, introduse prin locuțiunile adversative *ba ce este mai curios* și *cu toate acestea*. Proiectul de lege al Comisiunii centrale apare astfel, pînă la urmă, ca rezultatul unei hotărîri nesustinite de o majoritate importantă, fără temeinică pregătire, necorespunzătoare în toate felurile nădejdilor ce se puseseră într-însul. Contextul reproduce deci dezvoltarea gîndirii logice pînă la punctul în care se impune concluzia urmărită: necesitatea de a reveni asupra hotărîrii Comisiunii centrale. Astfel de contexte legate apar nu numai în operele oratorilor politici sau judiciari, dar și în expunerile științifice. Ele manifestă o atitudine logică în vorbitorii sau scriitorii care le folosesc.

Nu totdeauna scriitorii adoptă aceeași atitudine față de obiectul comunicării lor și, mai ales, nu o manifestă totdeauna cu aceleași mijloace. Apar atunci alte tipuri de contexte legate. Unul dintre acestea este obținut prin procedee desemnat, în vechile tratate de retorică, cu termenul de *anafora*: coordonarea obținută prin repetarea aceluiași cuvînt sau a aceleiași legături de cuvinte la începutul unor fraze succesive. Dăm, în această privință, un exemplu din T. Arghezi, *Cuibul rîndunicii* (în vol. *Poarta neagră*, f.a., p. 229 urm.):

Cînd omul va îngrămădi atîta știință încît să nu-i mai rămîie inteligenții lui nici un mister, cum va mai primi el să trăiască, să se supue și să aștepte desfășurarea și finalul unei vieți de mai înainte cunoscute?

Omul are norocul că găsește la fiecare veac drumul și după ce a dat în direcția unei singure erori toată cultura pe care inteligența lui putea să o producă, adoptă cu ușurință alta, croiește un drum nou, după o descoperire, sau se întoarce la altul, părăsit de mult, cu alte speranțe. Omul are norocul că poate greși cît mai des fără părere de rău, cu neadormitul vis de o perfecțiune actuală și viitoare. Omul are norocul că se distrează... că muncește mai mult decît cercetează și că moare în definitiv la timp, aducînd cîte foarte puține firimituri, într-o mie de ani, din marele necunoscut.

Deși contextul acesta este alcătuit în împrejurări și cu un rost atît de felurit de acel care a dat naștere textului spicuit mai sus din Kogălniceanu, el păstrează

totuși un anumit caracter retoric. Contextul cules din scrierile în proză ale lui T. Arghezi este articulat dintr-o *întrebare* și un *răspuns*, dintr-o întrebare pe care autorul și-o pune și din răspunsul pe care și-l dă. Este deci reproducerea unui moment dintr-o dezbateră intimă, fragmentul unui soliloc. Autorul își pune întrebarea: *Cum va mai primi el [omul] să trăiască?* Răspunsul arată care sînt, după părerea autorului, motivele omului de a trăi. Partea finală a contextului are deci caracterul unei enumerări acumulative, în care fiecare element al enumerării este introdus prin legătura anaforică: *Omul are norocul*. Dar și enumerarea acumulativă și anafora sînt procedee retorice. Autorul nu urmărește să producă în cititorul său o convingere, prin gruparea unor argumente logice, ci s-o impună printr-o metodă retorică de intensificare, adică pe calea acumulării și a repetiției. Legătura dintre feluritele momente ale gândirii sale nu se mai face prin exprimarea raporturilor logice (conclusive, adversative etc.), ci prin repetarea anaforică a aceleiași asociații de cuvinte. Avem deci de-a face cu un alt procedeu de legare a unui context, corespunzător unei alte atitudini scriitoricești.

Este o caracteristică incontestabilă a anumitor opere, indicarea cît mai discretă a legăturilor unui context, simțite desigur ca prea greoaie în formele lor conjuncționale. La unii scriitori, legăturile se fac prin adverbe, cum este posibil mai ales în proza narativă, ca în următorul context din M. Sadoveanu: *Răzbumarea lui Nour* (*Opere*, 1, 1954, p. 9):

Stăpînea în Moldova Bogdan Încrușișatul, care moștenise de la tatăl său — după cum spun bătrînii — vitejia la război și credința în biserică. Țara, înălțată și întinsă sub Ștefan cel Mare, stătea încă tare. Războinicii albiți în furtunile bătăliilor își odihneau ciolanele trudite și priveau cum poșoare nouă de viteji trec pe pămîntul strămoșesc, ducînd foc și sabie la dușman.

Pe atunci dușmanul neîmblînzit era Leahul. Bogdan-vodă, plecînd în peșit în Polonia, ceruse o prințesă de la curte, să-i fie doamnă. La început purtat cu făgăduinți, apoi respins, pregătirile de nuntă se preschimbară în pregătiri de război: paloșul și focul intrară în țara vrăjmașă.

Atunci, între cele două țări, nu mai fu hotar. Sîngele curse șiroaie și în pămînt străin, și pe pămîntul Moldovei...

Pasajul apare la începutul unei povestiri, cînd scriitorul stabilește cadrul lui temporal. După prima frază care fixează, în chip cu totul general, momentul, povestitorul înmulțește notele datării, legîndu-le de prima frază prin adverbe sau locuțiuni adverbiale temporale: *încă* (în sens temporal), *pe atunci*, *atunci*. Formele adverbiale *la început*, *apoi* leagă fraza în care apar cu aceea care o precede. Legăturile acestui context se fac deci numai prin astfel de mijloace. Este un exemplu de context legat prin expresia relațiilor de timp, normal într-o povestire, adică într-o compunere în care faptele urmează a fi înfățișate în succesiunea și simultaneitatea lor. Povestitorul nu-și propune să argumenteze și să con-

vingă, de aceea se poate restrînge la indicarea singurelor relații temporale pentru a încheia contextul său.

Elementele de legătură sînt încă mai puține într-un text din Odobescu, dar de data aceasta este vorba de o descriere. Iată acest text (*Pseudo-Kinegheticos, Opere, ESPLA, vol. II, p. 152*):

A fost fără îndoială un vînător inspirat și a știut să mînuiască bine arcul și săgețile artistul subț a cărui daltă s-a mlădiat statua Dianei de la Luvru, acea mîndră și sprintenă fecioară de marmură, care s-avîntă, ageră și ușoară, sub creșturile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale și larg despîcată la umeri. O mișcare vie și grațioasă a grumazului a înălțat capu-i, cu perii sumeși la ceafă în corimb, și pe fruntea-i coronată cu o îngustă diademă, se strecoară ca un prepus de mînie. Peplul îi înfășoară, ca un brîu, talia zveltă și cutele veșmîntului ascund sînu-i fecioresc; dar brațele-i goale, unul se încovoie în sus ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri; cellalt se reazimă pe creștetul cornut al ciutei. Ce neastîmpăr va fi făcînd pe zeiță să calce așa iute pămîntul sub crepidile-i împletite pe picior ca opîncele plăieșilor noștri? Pe cine amenință ea cu darda împenată ce ea atinge cu degetele-i delicate? Trămite ea oare în cîmpii etolici ai Calidonului pe mistrețul uriaș care va muri înjunghiat de mîna regesului vînător Meleagru? . . . Cugetul ei e o divină taină.

Descrierea de mai sus este întregită din fraze care se referă la același obiect: Diana de la Luvru. Scriitorul pare a avea tot timpul sub ochi obiectul descrierii, în legătură cu care înmulțește observațiile și reflecțiile lui. Deși numele monumentului descris nu mai apare începînd cu a doua frază, scriitorul exprimă referirea la el prin forma neaccentuată a pronumelui în dativ *-i* (*în capu-i, fruntea-i, sînu-i, brațele-i*). Tactul scriitoricesc îi arată lui Odobescu că, la un moment dat, trebuie să împrăspăteze amintirea obiectului descrierii sale. Procedează atunci la o nouă indicare a obiectului: *zeița* (= Diana de la Luvru), la care vor continua să se refere pronumele folosite, în forme accentuate (*ea, ei*) sau neaccentuate (*-i*). Odobescu făcea parte din rîndul scriitorilor cărora disciplina clasică a stilului le impune exprimarea unei idei complete în fiecare unitate sintactică a contextului lor. În adevăr, dacă analizăm pasajul de mai sus, întîlnim în fiecare din frazele care îl compun cîte un tablou relativ complet: al statuii în general, al mișcării ei, al veșmintelor, al atitudinii ei. Bogatele perioade arborescente, care alcătuiesc una din caracteristicile cele mai izbitoare ale stilului lui Odobescu, au apărut din nevoia de a exprima în fiecare unitate sintactică cîte o idee întregă: o nevoie pe care el o împărtășea cu mulți dintre scriitorii clasici. Totuși, Odobescu nu procedează prin notarea unor trăsături succesive, fără preocuparea de a stabili legătura acestora. Scriitorul este conștient că, prin descrierea sa, el trebuie să obțină imaginea unui întreg simultan. Între diferitele trăsături notate, el înmulțește deci expresia legăturilor. Și de unde un scriitor mai nou ar fi renunțat poate la ele, ușurînd textul său de o sarcină nu întru

totul necesară, Odobescu nu pregetă să exprime relațiile dintre feluritele lui unități sintactice, dînd descrierii sale însușirea unui context legat.

Am amintit mai sus substituția unui nume prin altul: *Diana de la Luvru* prin *zeița*. Substituția numelui este un alt procedeu de legătură a contextului. Îl semnalez, din multele locuri în care poate fi întîmpinat, la M. Sadoveanu (*ibid.*, p. 10), unde *boierul Pavel Nour* este substituit de două ori, o dată prin *bătrînul*, altă dată prin *omul acesta*: *În vremea aceea, boierul Pavel Nour, fost hatman al lui Ștefan-vodă, retras în cuibul lui, aproape de hotar, se trezi împresurat de cetele leșilor. Bătrînul, în calea focului, rămăsese neclintit ; numai își ceruse de la vodă feciorul: cu el, se simțea în stare să fie piept oricui. . . . Omul acesta fusese în tinereță uragan nedomolit. Acuma, deși bătrîn și nins, în trupu-i drept și falmic ardea un suflet de flacără etc.* Deși Sadoveanu leagă și el, deseori, prin referire pronominală (*trupu-i drept*), nu abuzează totuși de acest mijloc, a cărui insistență folosire dă o anumită monotonie stilului lui Odobescu. Scriitorul găsește în substituția numelui un procedeu de legare a contextului, fără sacrificiul varietății lui.

Interesant este de observat tendința unor scriitori de a elimina legăturile contextului, unitatea acestuia stabilindu-se în mintea cititorului fără ajutorul vreunei sintagme. În *Țara de dincolo de negură* (*Opere*, II, B.p.t., p. 67), G. Topîrceanu scrie: *Au venit gîștele ! Vestea cea mare ne-a umplut de neastîmpăr, pe tovarășul meu și pe mine, fiindcă amîndoi avem pasiunea vînatului de baltă. În fiecare an la începutul primăverii o viață nouă și zgomotoasă se abate prin stuhurile bălților mari dinspre Ungheni. Un norod nenumărat de gîște și gîlițe, sosite în lungi stoluri migratoare din ținuturi necunoscute . . . pun stăpînire o dată cu dezghețul pe toată revărsarea apelor și împărăția trestîilor dintre zăvoaiete Prutului și matca cea înșelătoare a Fijiei. Sus, pe culmea dealului din față, castelul prințului Sturza, alb și ireal ca palatul lui Papură-vodă, pare un miraj proiectat în văzduh de lumina apelor . . . Pe culmea dealului din față cui ? Scriitorul nu dă complinirea așteptată, dar cititorul înțelege că este vorba de *culmea dealului din față* peisajului descris mai înainte: *împărăția trestîilor dintre zăvoaiete Prutului și matca cea înșelătoare a Fijiei*. Aceeași situație găsim în contextul (*ibid.*, p. 71): *Nici tovarășul meu așadar nu-i om ca ceilalți oameni. Pe lîngă însușirile vînatorești care-l deosebesc de muritorul comun, natura a pus în firea și-n făptura lui multe ciudățenii și contraste. Mare la trup, te-ai aștepta să fie din această pricină greoi și stîngaci în mișcări. Dar nimeni nu îndură mai ușor truda unei zile de vînatore. Iar cînd un iepure sau o prepeliță îi sare la distanță potrivită, pușca parcă face parte din trupul lui ; nici nu-ți vine să crezi cu ce vioiciune năprasnică o duce la umăr și, ca un Jupiter în miniatură, trăsnește lighioana măruntă din fugă. Simțurile lui sînt tot atît de agere. Tot atît de agere ca cine ? Se înțelege că tot atît de agere ca mișcările descrise mai înainte. Complînirea regăsită nu corespunde vreunui cuvînt anumit sau vreunei legături anumite de cuvinte a contextului, ci unei reprezentări globale sugerate de text. Complînirea regăsită poate cores-**

punde însă uneori, dacă nu unui cuvânt anumit, unei fraze întregi. Așa se întâmplă când Topîrceanu scrie (*ibid.*, p. 69): *Rostul vînatului de baltă cere ca în fiecare luntre să nu ia loc decît un singur vînător, cu luntrașul lui. Dacă stau doi pușcași într-o luntre, se încurcă unul pe altul și nu fac nici o ispravă. Barnea, care cunoștea bine această rînduială, se leagă că ne va găsi el încă un luntraș priceput...* În contextul de față, *această rînduială* nu substituie vreo expresie particulară, ci situația descrisă mai înainte, într-o frază întreagă: *Rostul vînatului de baltă cere ca în fiecare luntre să nu ia loc decît un singur vînător, cu luntrașul lui*. Analiza contextelor lui Topîrceanu pune deci în lumină procedeul nou al eliminării complinirilor, prin care legătura contextelor tinde să se desfacă. Acest nou procedeu, într-o bucată de proză descriptivă, manifestă atitudinea unui scriitor care transcrie impresiile sale fără preocuparea mereu trează de a introduce expresia lor într-o structură logic-gramaticală riguroasă. Avem în fața noastră un scriitor care nu urmărește decît să nareze și să zugrăvească. Această situație creează particularități sintactice ale contextului cu repercusiuni stilistice evidente.

Pînă a ajunge la formele nelegate ale contextului, o etapă intermediară o constituie acele contexte în care legătura se face numai prin repetarea aceluiași fel al frazelor după înțeles, de pildă al frazelor interrogative sau exclamative. Citim în Odobescu, *Pseudo-Kinegheticos* (*ibid.*, p. 148): *Pentru ce să nu combatem erorile răspîndite în public de reaua-credință sau de fanfaronada umora? De ce, chiar în materie de vînație, să nu hotărîm marginile posibilului? Pentru ce să nu arătăm celor ce voiesc a se scrie printre vrednicii cetași ai sfîntului Hubert la ce punct al orizontului vînațoresc sfîntește soarele puținței și începe să licurească fofengherul îndoielnic al fantasticelor plăsmuiri? La ce mîntea și gura să nu fie drepte, tocmai la aceia cari cu ochiul și cu mîna nu pot să dea greș?* Nici un element sintactic nu leagă aceste felurite fraze între ele în afară de categoria lor unitară, în afară de faptul că toate sînt deopotrivă fraze interrogative. Contextul, cu coloratură umoristică, vrea să întemeieze nevoia de a limita renumita pornire spre lăudăroșenie a vînațitorilor și o face printr-o serie de întrebări retorice, adică de întrebări care impun răspunsul, de data aceasta afirmativ. Feiul frazelor după înțeles este aici singurul element sintactic de legătură al contextului.

Contextul poate fi cu totul dezlegat în descripții, unde unitatea tabloului se poate închege din singura juxtapunere a frazelor, fără nici un element sintactic de legătură, așa cum putem întîlni de pildă la Em. Gîrleanu, *Din lumea celor care nu cuvîntă* (*Opere alese*, B.p.t., p. 226): *În odaie e tăcere. Prin fereastra deschisă soarele scoate scîpîri din sticlăria de pe poliți. În fața iconostasului clipește candela. Pe masa din mijloc, stă deschis, uitat acolo de către copiii sfîntiei-sale, un ceaslov vechi, scorojit și unsuros. O musculiță, cît o gămălie, strălucitoare ca un licurici, intră bîzîind să caute ceva dulce de gustat. Zboară încolo și-ncoace etc.* Nu totdeauna descrierile manifestă caracterul unei astfel de juxtapuneri. Odobescu zugrăvește peisajele sale, utilizînd numeroase elemente de legătură, ca

în *Pseudo-Kinegheticos*, din care citez încă o dată (*ibid.*, p. 129): *De cu zorile, atunci când roua stă încă animată pe firele de iarbă, ea [căruța] s-a pornit de la conacul de noapte, de la coliba unchiașului mărunț, căruia-i duce acum dorul Bărăganul întreg, și tocmai când soarele e d-asupra amiazului, ea sosește la locul de întâlnire al vânătorilor. Mai adesea acest loc e o cruce de piatră strîmbată din piua ei, sau un puț cu furcă, adică o groapă adîncă de unde se scoate apă cu burduful. Trebuie să fii la Paicu, în gura Bărăganului, sau la Cornățele, în miezul lui, ca să găsești cîte o mică dumbravă de vechi tufani, sub care se adăpostesc turmele de oi la poale, iar mii și mii de cuiburi de ciori printre crăcile copacilor. În orice alt loc al Bărăganului, vînătorul nu află alt adăpost, spre a îmbuca sau a dormi ziua, decît umbra căruței sale. Dar ce vesele sînt acele întruniri de una sau două ore, în care toți își povestesc cîte izbînzi au făcut sau mai ales erau să facă, cum i-a amăgit pasărea vicleană, cum i-a purtat din loc în loc și cum în sfîrșit s-a făcut nevăzută în zboru-i prelungit.* Mulțimea termenilor sintagmatici; mai adesea, iar, în orice alt loc, dar, mai ales, în sfîrșit, arată că absența lor în descrierea lui Gîrleanu corespunde unui alt stil, unui anumit impresionism, care, în epoca în care scriitorul își compunea schițele sale, se afirma în pictură. După cum, în tehnica acestui curent, rigoarea compoziției, elementul logic, schema geometrică a grupării figurilor devin mai puțin evidente, tot astfel într-un context ca acel al lui Gîrleanu, expresia logică a legăturilor dispăre, scriitorul mulțumindu-se să noteze impresiile sale, în ordinea în care i-au putut apărea.

Contextele dezlegate sînt mai ales folosite în expunerea lirică. Unitățile sintactice se pot urma aici, integrînd ceea ce se numește o *atmosferă*, dar fără preocuparea de a stabili relațiile dintre ele. Totuși, nu trebuie să ne grăbim a recunoaște un context nelegat pretutindeni unde constatăm absența expresiilor sintagmatiche. Se poate întîmpla ca aceste legături să existe de fapt, lipsind numai expresia lor sau fiind înlocuită prin intonație. Așa e cazul, de pildă, în *Noaptea de mai* de Șt. O. Iosif:

<i>Plăsmuiri de basme</i>	<i>Aur peste ele?</i>
<i>M-au impresurat?</i>	<i>Cine dete oare</i>
<i>Aripi de fantasme</i>	<i>Strai de sărbătoare</i>
<i>Poate-au scuturat</i>	<i>Gîndurilor mele?</i>

*Stau încremenit —
 Parcă niciodată
 N-am mai pomenit
 Noapte-așa-nstelată . . .*

Strofele acestea reprezintă un fals context nelegat, pentru că între diferitele lui unități sintactice există de fapt legături, pe care ne este ușor să le așezăm la locul lor, transformînd parataxa într-o hipotaxă. A doua frază a contextului citat poate deveni subordonata cauzală a celei dintîi, dacă, dirijîndu-ne după înțelesul succesiunii lor, întroducem un *deoarece* între ele. Între a doua și a

treia frază, ca și între a patra și a cincea, se poate introduce de asemenea un *deoarece* sau un *căci*. Șt. O. Iosif aparține unui moment din dezvoltarea artei literare în care era încă vie preocuparea de a compune, adică de a da o ordine logică expunerii, astfel încât între frazele sale pot fi regăsite elementele de legătură sintactică, chiar dacă acestea nu sînt exprimate. Interesant este de constatat faptul că, pentru a afla un context liric cu totul nelegat, trebuie să urcăm în timp pînă la Eminescu, în care putem afla în această privință un exemplu celebru: *Stelele-n cer*:

<i>Stelele-n cer</i>	<i>Niște cetăți</i>
<i>Deasupra mărilor,</i>	<i>Plutind pe marile</i>
<i>Ard depărtărilor,</i>	<i>Și mișcătoarele</i>
<i>Pînă ce pier.</i>	<i>Pustietăți.</i>
<i>După un semn,</i>	<i>Stoli de cocori</i>
<i>Clătind catargele,</i>	<i>Apucă-ntinsele</i>
<i>Tremură largele</i>	<i>Și necuprinsele</i>
<i>Vase de lemn:</i>	<i>Drumuri de nori.</i>

Frazele cuprinse în aceste strofe și în altele următoare nu sînt legate prin nici un element sintactic și nici nu putem introduce un astfel de element de legătură între ele. Din punct de vedere stilistic, ele posedă totuși o convergență și strofa care ne spune, în continuarea poeziei:

Floare de crîng,
Astfel viețile
Și tinerețile
Trec și se stîng

ne face să înțelegem că toate imaginile exprimate în frazele anterioare ale contextului nu erau decît « exemple », menite să sprijine această concluzie lirică.

Problema lipsei elementelor sintactice de legătură în anumite contexte a fost de mult pusă. În vechile tratate de retorică și poetică un astfel de context nelegat lua numele de *asyndeton*. Stilistica modernă a văzut în asyndetism o caracteristică a stilului liric. Se poate reconstitui, grupînd mărturii mai vechi sau mai noi, un interesant capitol din istoria stilisticii în legătură cu această problemă. Încă de pe la mijlocul veacului trecut, esteticianul Fr. Th. Vischer, un elev al lui Hegel, scria în « Estetica » sa (« Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen », 1846, VI, ed. II, 1923, p. 211): « Stilul liric, spre deosebire de cel epic, urmărește a-l face pe cititor mai mult să ghicească decît să-i exprime ceva cu claritate... și de aceea el nu se dezvoltă cu o liniște egală, ci progresează cu rapiditate și într-un chip întrerupt. Compoziția nu leagă reprezentările după ordinea lor obiectivă, ci preferă salturile, obținînd legătura acelor reprezentări prin unitatea subiectivă a sentimentului ». Aceeași observație, făcută însă în termeni lingvistici și cu sporul de precizare adus totdeauna de tratarea lingvistică

a problemelor literare, apare la unii cercetători moderni, de pildă la E. Elster, « Prinzipien der Literaturwissenschaft », II Bd., Stilistik, 1911, p. 263: « Preferința unui scriitor sau a unui poet pentru unul sau altul dintre felurile parataxei conjunctive are mare importanță stilistică: conjuncțiile spațiale și temporale sînt mai puțin abstracte decît cele logice și, printre acestea, trebuie făcută deosebirea între conjuncțiile adversative (*dar, totuși, numai*) și conjuncțiile care exprimă cauza, finalitatea sau concesiunea; acestea din urmă sînt cele mai abstracte și de aceea ele nu sînt la locul lor în poezie ». E. Ermatinger, « Das dichterische Kunstwerk », 1923, p. 317, afirmă la rîndu-i că forma sintactică proprie poeziei lirice este « coordonarea, nu subordonarea », dar admite și unele forme ale subordonării, ca acele obținute prin adverbe de timp și loc. E. Staiger, « Grundbegriffe der Poetik », 1946, p. 38-39, observă de asemenea: « Limba în genul liric pare să renunțe la ceea ce a cîștigat în direcția clarității logice prin trecerea de la parataxă la hipotaxă, de la adverbe la conjuncții, de la conjuncțiile temporale la cele cauzale ». Nu este totuși sigur că expresia legăturilor logice ale contextului este o particularitate a stilului liric, deoarece procedee asemănătoare am întîmpinat și în proza descriptivă. De asemenea nu este totdeauna adevărat că lirica renunță la expresia legăturilor logice. Eminescu scrie: « *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora, Deci cînturilor mele zic Adio, tuturorora și Cu ochii sării cei de-ntîi Eu n-o voi mai privi-o . . . De-aceea-n urma mea rămîi — Adio!* »

Cercetările relative la structura contextelor a fost în genere neglijată. Ele se impun totuși. De curînd doi cercetători sovietici, Finkel și Bajenov, în lucrarea « Limba rusă literară contemporană », au făcut să culmineze capitolul consacrat sintaxei, prin considerații asupra sintaxei contextelor. « Necesitatea lărgirii limitelor sintaxei, scrie Finkel și Bajenov, în sensul studierii legăturilor formale și semantice dintre propoziții complete sau dintre grupele lor, este cu totul evidentă și imposibil a fi negată ». Cei doi autori au arătat apoi că procedeele de organizare a contextelor au și valoare stilistică. În contribuția de față am încercat să stabilesc o serie de procedee a contextelor legate (legăturile conjuncționale, anaforice, prin adverbe și pronume, prin substituția substantivului, prin repetarea frazelor interogative) și a contextelor în desfacere sau nelegate (prin eliminarea complinirilor, prin juxtapunere, prin raporturi neexprimate, pînă la asindetismul total), caracterizîndu-le pe toate din punctul de vedere stilistic. Cîmpul de cercetări care se deschide astfel în fața noastră merită să fie parcurs și adîncit în toate direcțiile.

**CONTRIBUȚIE LA STUDIUL CONCEPȚIEI LUI
G. IBRĂILEANU DESPRE LIMBA LITERARĂ
ȘI PROBLEMELE STILULUI ***

DE

N. DĂNILĂ

În trecut, lingviștii, filologii; criticii și istoricii literari n-au avut o concepție unitară asupra problemelor pe care le ridică studiul limbii literare ca aspect desăvârșit al limbii naționale unice a întregului popor și ca instrument de expresie cu funcție estetică în domeniul artei literare. Aceasta, datorită teoriilor idealiste care stăteau la baza studiului limbii și literaturii. De aceea activitatea lingviștilor și a criticilor literari se desfășura separat, deși pentru cercetarea fenomenelor lingvistice un izvor important rămîne literatura și, în mod normal, chiar numai această situație ar fi trebuit să-i ducă la colaborare și la puncte de vedere comune, precum și la apropieri de metodă.

Creația literară a format numai întâmplător și sporadic obiect de studiu pentru unii lingviști străini care au dat lucrări utile plecînd de la ideea că istoria limbii trebuie studiată în strînsă legătură cu istoria literaturii.

În țara noastră, în vremea cînd și-a desfășurat activitatea sa de critic și istoric literar Garabet Ibrăileanu, situația nu era satisfăcătoare: problemele limbii literare, formarea și evoluția ei, limba literaturii artistice și analiza stilului operelor literare nu constituiau pe atunci teme « serioase », vrednice de a alcătui materia unui curs universitar sau a unei cercetări științifice.

În general situația se prezenta astfel: lingviștii făceau istoria limbii, cu predicție pentru fazele ei mai vechi (ceea ce e foarte important, dar nu e suficient), rupînd din lanțul istoriei veriga prezentului, pe care-l considerau prea cunoscut

* Comunicare ținută la Institutul de lingvistică al Acad. R.P.R. din București, în ziua de 30 decembrie 1955.

ca să fie studiat sau nedemn de cercetare științifică, iar istoricii literari erau prea preocupați de date, fapte și teme, acordînd din această cauză limbii și stilului o atenție redusă, sub forma unor vagi și neconcludente considerații, plasate de obicei la sfîrșitul unui capitol care îmbrățișa activitatea unui scriitor sau se ocupa de analiza operei acestuia.

Nici critica literară a publicațiilor periodice nu manifesta un interes deosebit și nu aplica o metodă riguroasă în astfel de probleme. Istoricii și criticii literari laolaltă păreau a fi tributarii opiniei paradoxale pe care o formulase mai demult Rémy de Gourmont în cartea sa « La culture des idées ». « Îndeletnicirea scriitorului — spunea Gourmont — este un simplu meșteșug, care își are locul între cizmărie și țimplărie... stilul nu este o știință ». Evident că stilul nu este o știință, dar știința se poate ocupa de stil. Și, după cum observă acad. V. V. Vinogradov, « procedeele și principiile măiestriei artistice, generalizările cu ajutorul imaginilor se transmit prin moștenire; unele din ele se includ chiar în limba întregului popor ».

E adevărat că în trecut preocupările sale atît de variate de lingvist, filolog și istoric literar l-au dus pe Densusianu, care e din aceeași generație cu Ibrăileanu, la ideea unui curs despre Evoluția estetică a limbii romîne (4 volume, 1929-1937), care n-a fost publicat. Nu știm dacă autorul acestui curs nu e mai curînd, sau în orice caz în mare măsură, poetul și eseistul Ervin de la « Viața nouă » decît lingvistul Densusianu. Tot Densusianu mai are meritul de a fi dat impuls studiului limbii literare, prin instituirea unui concurs în 1902, la Universitatea din București, cu această temă. A fost premiată atunci lucrarea lui Petre V. Haneș, publicată în volum în 1904, sub titlul « Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea ». Dar, așa cum arată tov. prof. D. Macrea, « studiul lui P. V. Haneș a rămas o lucrare izolată. Autorul însuși nu i-a mai adus nici o modificare în ediția a doua din 1926 »¹.

Aceasta era, schițată foarte sumar, situația în ceea ce privește problema limbii literare și a stilului scriitorilor ca preocupare a lingviștilor și istoricilor literari în vremea cînd Ibrăileanu, care debutase ca publicist la vîrsta de 18 ani în revista « Școala nouă », își începe activitatea de secretar de redacție al revistei « Viața romînească » și, după cîtiva ani, pe cea de profesor la catedra de Istoria literaturii romîne la Facultatea de litere și filozofie de la Universitatea din Iași.

Ibrăileanu n-a fost lingvist, ci critic și istoric literar. De altfel, așa cum arată acad. Iorgu Iordan în studiul său « Preocupări lingvistice în opera lui G. Ibrăileanu »², el nici n-a avut cum să-și însușească o pregătire de strictă specialitate în domeniul lingvisticii, întrucît în anul 1892-1893, cînd Philippide ocupa catedra de filologie romînă, Ibrăileanu terminase probabil facultatea și, cel mult, va fi studiat din curiozitate cursurile lui Philippide. A avut însă de pe atunci un interes deosebit pentru problemele lingvistice și, desigur, a dobîndit o orientare

¹ « Limba romînă », 1955, nr. 3, p. 18.

² « Viața romînească », 1936, nr. 4-5, p. 47.

mai precisă în această direcție datorită relațiilor sale cu Philippide și faptului că a colaborat, după 1897, la Dicționarul vechii Academii, ale cărui lucrări erau, precum se știe, conduse pe atunci de Philippide (1897-1906).

Opera lui Ibrăileanu cuprinde, în afară de volumele publicate în timpul vieții sale, un mare număr de studii, articole și note risipite în paginile revistelor « Viața românească » și « Însemnări literare », fără a mai socoti — deși și acestea merită o deosebită atenție — articolele anterioare anului 1906, apărute în publicațiile socialiste ale vremii: « Munca », « Lumea nouă », « Evenimentul literar » și altele.

Inventarierea completă e întregii opere a marelui critic pare a fi un lucru extrem de greu. Bibliografia alcătuită de colectivul catedrei de literatură română de la Facultatea de filologie din Iași, în 1954, întocmită sistematic și cu multă minuțiozitate de cercetători competenți, cuprinde totuși o rubrică conținând articole atribuite criticului, aceasta întrucât el tipărea la « Viața românească » numeroase note și cronici pe care nu le semna sau le îngloba în rubrica « Miscelanea » ori « P. Nicanor et comp. », pe lângă cele pe care le publica sub pseudonim și care sînt identificabile.

În afară de aceasta trebuie menționate aici și cursurile sale, care cuprind o mare bogăție de idei, fapte și interpretări originale. Acestea au rămas pînă azi inedite. Circulă doar unele exemplare multiplicat, devenite și ele din ce în ce mai rare. E deosebit de interesant, pentru problema care ne preocupă, cursul de istoria literaturii române moderne (epoca Conachi, cum o denumea Ibrăileanu), cuprinzînd un capitol introductiv asupra limbii literare. Prima redactare datează din 1910, un an după apariția cărții « Spiritul critic în cultura românească ».

În introducerea acestui curs și în opera pomenită, Ibrăileanu și-a expus ideile sale cu privire la formarea și dezvoltarea limbii române literare. În două studii scrise în anii 1919-1920 și publicate în « Biblioteca pentru toți » sub titlul de « Cultură și literatură », el a reluat problema limbii literare și a ortografiei, iar în 1926 a revenit cu un articol intitulat « În jurul limbii literare »¹.

Voi încerca să desprind esențialul din studiile tipărite, urmînd ca o prezentare completă a problemei, pe baza cercetării adîncite a întregului material tipărit și mai cu seamă a cursurilor sale universitare netipărite, să fie făcută în viitor, cînd și aceste cursuri vor fi accesibile.

Ibrăileanu a exprimat pretutindeni adevărul, atît de răspîndit astăzi, că limba este un factor determinant al unității unui popor, arătînd că, față de alte popoare, poporul român « a avut norocul — spune el — să aibă o limbă mai unitară »². El admitea deci existența unei limbi naționale unice a întregului popor român, cu toate vicisitudinile politice care au separat ramurile acestui popor, obligîndu-le să trăiască multă vreme în organizații statale diferite sau sub stăpînire străină. Împrejurările de ordin politic și social-economic nu au putut influența dezvoltarea limbii în cele trei provincii românești, după cum nici existența

¹ « Viața românească », 1926, nr. 1, p. 177 și urm.

² G. Ibrăileanu, Cultură și literatură. Biblioteca pentru toți, p. 67.

claselor n-a putut duce la diferențieri care să altereze caracterul unitar al limbii poporului român în totalitatea lui. Împrejurarea care a întărit unitatea limbii naționale a fost, după Ibrăileanu, și inexistența dialectelor. « Pe pământul Daciei — spune el — nu există deosebiri în limbă care să meargă pînă la dialect. Numai limba românilor macedoneni are deosebiri de gradul unui dialect »¹.

Această situație excepțională a limbii române este datorită în mare măsură păstoritului. Transhumanța, așa cum a arătat Densusianu și cum se admite și astăzi de către lingviștii noștri, a contribuit, în mare măsură, la păstrarea unității limbii noastre de-a lungul veacurilor. Cum însă deosebirile care există totuși în sînul limbii naționale unice și care se reflectă în graiurile teritoriale sînt o piedică în realizarea unei unități desăvîrșite a poporului nostru, Ibrăileanu crede că numai « stabilirea unei limbi literare fixe » poate asigura o perfectă coeziune sufletească a românilor de pretutindeni².

Ideea aceasta a unei limbi literare fixe, cum spunea el, a păstrat-o Ibrăileanu din 1910, cînd a afirmat-o în scris pentru prima oară, pînă în 1926, data ultimului articol în care reia problema limbii noastre literare, încă nedesăvîrșite, situație considerată de el ca « una din mizeriile culturii noastre »³.

Constatarea istoricului literar Ibrăileanu că nu avem încă o limbă literară îndeajuns de evoluată, la nivelul dezvoltării limbilor din țările de veche cultură, este de fapt regretul criticului, care, în calitate de conducător al revistei « Viața romînească », a îndrumat — am putea spune că « a crescut » — cîteva generații de scriitori și, citindu-le manuscrisele, și-a dat seama că o piedică în realizarea unor opere literare valoroase este lipsa unui instrument de expresie adecvat, adică a unei limbi literare evolute. Pentru el, imperfecția limbii împiedica progresul artei literare.

Și acest lucru l-a repetat el de nenumărate ori, vorbind chiar de Eminescu, care a trebuit să-și creeze pe de-a-ntregul o limbă poetică, cheltuindu-și astfel forțele de creație, pentru a găsi « cuvîntul ce exprimă adevărul », în timp ce poeți ca Victor Hugo sau Goethe, față de care Eminescu nu poate fi socotit mai prejos, au fost avantajați de existența unor limbi literare formate în decursul cîtorva secole de dezvoltare a artei literare și a culturii din țările lor.

Dar la această limbă literară evoluată nu se va ajunge — crede Ibrăileanu — decît prin colaborarea tuturor graiurilor, așa după cum limba noastră literară în stadiul actual s-a format prin contribuția tuturor graiurilor romînești, pe baza vechii limbi bisericești.

În sprijinul acestei idei, Ibrăileanu amintește și părerea lui Eminescu, care, împrumutînd un cuvînt din terminologia politică, a numit « unioniști » pe cei care au fost eclecticici în problemele formării limbii literare⁴.

¹ G. Ibrăileanu, *Cultură și literatură*. Biblioteca pentru toți, p. 68.

² *Ibidem*, p. 67.

³ *Ibidem*, p. 68.

⁴ *Ibidem*, p. 70.

« Atît scriitorii munteni, cît și cei moldoveni — spune Ibrăileanu — au încetățenit în limba literară comună forme din graiul provinciei respective. Mai în urmă, și unii scriitori ardeleni, ca Coșbuc și Goga, au dat limbii literare unele expresii din poeziile lor. Iar un Eminescu, care a colindat mai toate ținuturile românești, a întrebuințat în scrisul său, mai ales în proza sa, cuvinte și forme din toate provinciile, mai cu seamă din Moldova și din Ardeal »¹.

Deși susține această idee a colaborării tuturor graiurilor românești la formarea limbii literare, Ibrăileanu nu uită că graiul muntenesc e avantajat de unele fapte și împrejurări. El recunoaște că vorbirea din Muntenia este mai aproape, din punct de vedere fonetic, de limba cărților vechi bisericești, că are un caracter mai staționar, în timp ce graiul din Moldova prezintă deosebiri fonetice mai pronunțate în raport cu forma ideală a limbii literare.

Acest fapt și împrejurarea că Bucureștiul, capitala Munteniei, a devenit, după unire, capitala României conferă graiului muntenesc un prestigiu deosebit, și, desigur, în lupta dintre diversele graiuri care colaborează la formarea și desăvîrșirea limbii literare, este normal să aibă prioritate graiul capitalei, al centrului politic și cultural al țării, și nu vorbirea unei regiuni, cu toate că, în ce privește vocabularul, de la Eminescu la Sadoveanu — și prin valoarea deosebită a creației lor literare — anumite elemente lexicale au trecut în vocabularul limbii literare, îmbogățind-o și oferindu-i noi mijloace de expresie.

De altfel, atîta timp cît vocabularul unei limbi este în continuă schimbare, e clar că și lexicul limbii literare, care e un aspect al limbii naționale, se poate îmbogăți și el, mai ales că literatura are nevoie de aceste schimbări, la care pot contribui graiurile ca ramificații ale limbii naționale unice.

În fond, țelul final al dezvoltării unei limbi fiind unificarea și perfecționarea prin contopirea dialectelor teritoriale în limba națională unică, e cert că, dacă mergem pînă la capăt pe acest drum, trebuie să ajungem la treapta culminantă a desăvîrșirii, adică la o limbă literară unică și comună pentru întreaga colectivitate și care să fi absorbit toate elementele necesare dezvoltării ei din dialectele teritoriale.

Dar, în ceea ce privește progresul limbii literare, drumul este anevoios și Ibrăileanu nu se poate opri să nu constate că clasele parazitare împiedică prin cosmopolitismul lor (Ibrăileanu se referă numai la franțuzism, care a bîntuit mai multă vreme și cu mai multă putere) perfecționarea limbii romîne literare. « Clasele noastre de sus sînt în afară de literatură din toate punctele de vedere: nu contribuie la formarea limbii, nu dau scriitori, nu citesc literatură romînească »². În adevăr, progresul în limbă este împiedicat de existența claselor exploatoare în cazul oricărei limbi. Este știut că diferențierea societății pe clase, chiar neantagoniste, se opune unității lingvistice a unui popor. Această situație persistă chiar și în socialism, unde nu mai sînt clase antagoniste, dar unde se

¹ G. Ibrăileanu, lucr. cit., p. 70.

² Ibidem, p. 78-79.

păstrează deosebirile neesențiale dintre sat și oraș sau dintre munca fizică și cea intelectuală ¹.

În ceea ce privește îmbogățirea limbii literare, Ibrăileanu se oprește — între altele — asupra problemei neologismelor, a căror întrebuintare excesivă și deplasată o condamnă, arătând că « mahalagismul lingvistic clasic este limba tipurilor lui Caragiale » ².

« Problema limbii literare este strâns legată de aceea a asimilării culturii străine » — continuă el. Or, Caragiale ridiculizează tocmai aceste aspecte ale fazei de asimilare a culturii străine în România, situație socială care se reflectă din plin în limba stropșită a personajelor din nemuritoarele sale comedii. Așa încît, cine studiază limba eroilor marelui satiric se ocupă în fond de o fază din dezvoltarea culturii noastre și deci de o etapă din viața societății românești.

Nu mai puțin primejdios decît neologismul este cuvîntul neoaș popular. « Același cuvînt — observă Ibrăileanu — poate fi un juvaer în Creangă și o expresie vulgară într-un articol de idei ». (Aici îl citează pe Gherea, cu faimoasa lui personificare: « Madama Estetica și-a luat tălpășița ».) « Ar fi interesantă și mai ales profitabilă — continuă el — o clasificare a cuvintelor neoașe din punctul de vedere al posibilității accesului lor în diferite regiuni ale scrisului cult. S-ar vedea că unele nu trebuie să se ridice mai sus de literatura cu caracter popular, că altele pot pătrunde cu efect estetic în poezie și în proza de creație, iar altele, chiar în proza de idei » ³.

Considerațiile asupra folosirii vulgare a neologismelor sau a utilizării nepotrivite a expresiilor populare îl duc pe Ibrăileanu la încheierea că totuși « stilul de idei », cum îl numește el, e prea lipsit de sevă populară, și de această situație îl face răspunzător pe Maiorescu, pe care-l consideră creatorul principal al stilului de idei, stil prea solemn, prea rece și artificial. Ibrăileanu vede în aceasta o manifestare a aristocratismului lui Maiorescu. Trebuie să recunoaștem că, în adevăr, în această privință criticul de la Junimea a făcut școală, fără ca totuși el să fi mers atît de departe pe acest drum. Se pare că discipolii și-au depășit maestrul.

Tudor Arghezi însă — observă Ibrăileanu — a știut, în proza sa, să rupă cercul trasat de Maiorescu și să se miște cu o mare ușurință « pe registrul cel mai întins al graiului românesc ». Spre deosebire de stilul de idei, stilul propriu-zis al artei literare a fost, din fericire, creația unor scriitori legați de popor: Alecsandri, Eminescu, Sadoveanu etc. Din această cauză, acest stil s-a dezvoltat pe o linie justă, nefiind o creație artificială tocmai pentru că avea să exprime fapte concrete, pe cînd stilul de idei este forma concisă, lapidară, în care sînt înveșmîntate noțiunile abstracte.

Evident că scriitorii care cultivă stilul de idei, adică o formă a limbii literare folosită în lucrările de cercetare științifică, în filozofie, critică literară, eseistică,

¹ Cf. Al. Graur, Studii de lingvistică generală, p. 128 și urm.

² G. Ibrăileanu, În jurul limbii literare, în « Viața românească », 1926, nr. 1, p. 118.

³ Ibidem, p. 118-119.

întîmpină dificultăți rezultînd din lipsa unei terminologii adecvate și deci posibilitățile de comunicare sînt mult îngreuiate din această cauză, iar soluțiile pentru adoptarea unor termeni nu sînt totdeauna cele mai fericite.

Totuși, putem observa aici că scriitorul-artist are de învins dificultăți mai mari, datorită specificului artei literare. Spre deosebire de celelalte arte (muzica, pictura), care dispun de mijloace specifice pentru a crea imaginea artistică și deci pentru a comunica emoția estetică, literatura folosește limba, și numai limba, ca unic mijloc de a crea imaginile artistice și de a provoca emoția. Din simplu mijloc de comunicare a ideilor pe plan social, limba devine în arta literară *procedeu tehnic* de exprimare a emoțiilor și a imaginilor artistice, instrument al scriitorului-artist, pe care acesta îl subordonează scopurilor sale, adăugîndu-i însușiri noi, note deosebite și modulări personale, pe care limba, ca simplu mijloc de comunicare a ideilor, nu le posedă.

Într-o oarecare măsură, artistul-scriitor are o sarcină mai grea decît artistul plastic sau muzicianul, pentru că el este obligat să comunice conținutul emoțional nu cu ajutorul unei tehnici care nu stă la îndemîină tuturor, ci servindu-se de cuvinte și expresii, în fond banale și de uz comun, trebuind deci să ridice la treapta de *formă artistică*, de procedeu particular, un fenomen de ordin general și de răspîndire comună: limba ca bun al tuturor membrilor unei colectivități.

Pentru Ibrăileanu, conținutul operei de artă este organic legat de formă: imaginea nu poate să existe independent de expresie. El definește arta « cugetare în imagini » și enunță un adevăr care continuă să fie valabil și azi: « O imagine nu e formă, e fond și formă »¹.

Această idee își păstrează toată justetea și în prezent, ba chiar și-o afirmă și mai puternic. Estetica marxistă nu concepe altfel legătura dintre fond și formă, și de altminteri aceasta este o idee derivată din teza asupra legăturii indisolubile dintre limbă și gîndire.

Cu privire la tehnica artei literare și la măiestria scriitorilor, Ibrăileanu ne-a lăsat pagini în care acuitatea observației și finețea analizei ating culmi neîntrecute în acest gen de preocupări, în critica și eseistica noastră din trecut. E drept că Paul Zarifopol — acesta însă specialist în filologie romanică și familiarizat cu problemele stilisticii prin studiile sale anterioare activității sale de critic literar — a fost preocupat de problemele stilului și a publicat unele studii în această direcție, fără însă a aborda problemele din punctul de vedere al lui Ibrăileanu. Studiul acestuia, intitulat modest « Note asupra versului », cuprinde o analiză amănunțită a mijloacelor pe care le-a utilizat Eminescu în diferitele faze ale creației sale, pentru a reda un conținut din ce în ce mai bogat și mai adînc.

Profund cunoscător al marelui poet, Ibrăileanu ne prezintă în acest studiu procesul complex al creației eminesciene și motivarea strictă a utilizării nu numai a stilului individual, ci și a ritmului, a rimei și a valorii expresive a sunetelor,

¹ G. Ibrăileanu, Scriitori și curente, ed. a II-a, Iași, « Viața romînească », 1930, p. 11.

urmărind concordanța perfectă între conținutul emoțional și elementele versului eminescian. El analizează, totodată, și valoarea deosebită a rimelor moldovenești, care par asonanțe la prima vedere, pentru cei care nu înțeleg că « poezia este o artă a auzului, nu a văzului »¹.

În ceea ce privește justetea interpretării lui Ibrăileanu referitoare la simbolismul fonetic, este interesant de relevat « surpriza emoționantă » pe care a încercat-o autorul la lectura cărții lui Maurice Grammont « Le vers français », unde găsește aceeași interpretare cu privire la valoarea expresivă a sunetelor *n* și *m* pe care el o dăduse unor elegii ale lui Eminescu (« O, mamă », « Mai am un singur dor »), de astă dată aplicată de Grammont poeziei franceze de la Ronsard pînă la poeții contemporani, în sensul că aceste sunete *n* și *m* exprimă tristețea, melancolia, iar frecvența lor într-o poezie contribuie la intensificarea tonului elegiac.

Cu o cunoaștere adîncă a lui Eminescu, cu metoda sa strict științifică de abordare a problemelor interpretării textelor literare, cu vasta sa experiență de critic al literaturii române și universale, el era cel mai indicat să alcătuiască o ediție a poeziilor lui Eminescu, pe care ne-a dat-o în 1930 și în care, printre altele, are meritul deosebit de a fi prezentat un text unificat în ceea ce privește limba poetului, mergînd, în această privință, pe linia progresului în limbă și a evoluției normale a limbii literare.

El a dat o formă unitară tuturor variantelor unor cuvinte în privința cărora există ezitări nu numai în textul din « Convorbiri » și în edițiile anterioare, începînd cu ediția I Maiorescu din 1883, ci chiar și în manuscrisele poetului.

Ibrăileanu, spirit ascuțit critic și în ipostaza de filolog, a considerat că are datoria să facă această unificare lingvistică a textului poeziilor, cu convingerea că Eminescu tindea el însuși către această unitate formală, pe care ar fi realizat-o, probabil, dacă și-ar fi publicat singur poeziile în volum. Recunoaște însă și neajunsul care rezultă în urma acestei unificări a limbii poetului, și anume prezența unor asonanțe acolo unde rima este perfectă numai prin rostire dialectală. Deși, în studiul asupra versului, afirmase că « poezia este o artă a auzului, nu a văzului », el a renunțat mai tîrziu, ca editor al lui Eminescu, la prezentarea unui text cu forme dialectale, din dorința de a contribui, și pe această cale, la o idee scumpă lui: *desăvîrșirea unității limbii literare*.

★

Am încercat în această expunere sumară să prezint cîteva din ideile lui Ibrăileanu cu privire la problemele de limbă și stil. Un studiu complet al acestui aspect din opera marelui critic presupune o analiză amănunțită nu numai a operei publicate, ci și a cursurilor universitare netipărite. Concepția lui în această direcție merită cu prisosință o cercetare metodică și completă, mai cu seamă acum, cînd valorificarea moștenirii lui Ibrăileanu este întreprinsă de revista « Viața

¹ G. Ibrăileanu, Studii literare, ed. a II-a, București, 1931 p. 166.

românească », al cărei conducător a fost de la crearea acestei reviste pînă în anul 1933.

Cunoașterea părerilor lui Ibrăileanu cu privire la formarea și dezvoltarea limbii romîne literare va oferi cercetătorilor noștri care studiază etapele evoluției limbii noastre literare în secolul al XIX-lea puncte de orientare precise pentru înțelegerea unei epoci în care limba noastră ca formă a culturii naționale a suferit schimbări determinate de adîncile prefaceri sociale prin care a trecut poporul nostru. Studiind ca istoric literar dezvoltarea literaturii romîne în veacul trecut și în primele decenii ale secolului nostru, el a fost preocupat în permanență de evoluția limbii literare și de aportul scriitorilor la formarea ei.

Aspectul dialectic este prezent la Ibrăileanu în discutarea și interpretarea fenomenului literar, care pentru el nu apare izolat, ci într-o interdependență neîntreruptă cu celelalte fenomene sociale privite în dezvoltarea lor istorică. De aceea limba scriitorilor și valorile stilistice ale creației literare i-au solicitat totdeauna un interes neistovit. Opiniile sale cu privire la limba literară și analizele sale subtile asupra tehnicii și măiestriei artistice a marilor noștri scriitori își păstrează valabilitatea și astăzi, constituind un îndreptar prețios pentru cercetarea limbii și stilului operelor beletristice și o contribuție fundamentală la elaborarea unei istorii complete a limbii romîne literare.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

PREDICATUL VERBAL

DE

GH. NEDIOGLU

I

Predicatul verbal are rolul de a enunța acțiunea făcută sau suferită de subiect.

Termen esențial și indispensabil pentru o enunțare explicită, predicatul verbal constituie, prin dinamismul pe care i-l dă acțiunea exprimată, centrul împrejurul căruia gravitează, legându-se cu el direct sau indirect, toate celelalte părți ale propoziției. De aceea, de la el trebuie să pornim într-o analiză, ca să ne dăm seama de rolul celorlalți termeni ai propoziției. Sub dependența lui se află astfel însuși subiectul, care, reprezentând punctul de plecare al gândirii, nu-și poate îndeplini funcțiunea sintactică fără intervenția predicatului, menit să arate punctul de sosire al judecății exprimate. Numai într-o singură privință, subiectul are ascendență asupra predicatului: în privința acordului. Supraordonat subiectului din punctul de vedere logic, predicatul i se subordonează din punctul de vedere gramatical, primind acordul pe care i-l impune subiectul.

Dând viață enunțului, predicatul primește și *accentul sintactic*, ceea ce-l și face deseori să treacă înaintea subiectului, schimbând ordinea normală a termenilor. Cazul se întâmplă mai ales în propozițiile simple: *Trec* soldații. *Vine* iarna. *S-adună* norii. *Pleacă* rîndunelele. Dintr-o manifestare firească și spontană, exprimarea gândirii devine forțată, căpătînd un aer didactic, de îndată ce așezăm subiectul unor astfel de propoziții înaintea predicatului (Soldații trec. Iarna vine), iar dacă lăsăm să cadă asupra subiectului accentul sintactic, schimbăm și înțelesul construcției: « Soldații (și nu alții) trec ».

Atît de inerent predicatului este accentul sintactic, încît, cînd se întâmplă să treacă asupra unui verb următor, cum vom vedea mai departe, a c e s t a

devine termenul principal al grupei predicative, în care fostul predicat cu accentul pierdut intră numai ca un element accesoriu.

Și în complexul frazei — în afară de anumite cazuri speciale — accentul sintactic cade tot pe predicatul propozițiilor, pe care le însuflețește, făcând bine simțită individualitatea fiecăreia: « *Stăteam* într-o odăiță îngustă, rece, umedă, întunecoasă din strada Justinian. În fiecare dimineață *vedeam* pe stăpîna casei, o cucoană mititică, uscată, bătrînă cu puțină mustață, cu țigara în gură. O *vedeam*, o *auzeam* tușind uscat și parcă-mi era groază de dînsa. De cîte ori *trecea* pe lingă ușa odăiței mele, de atîtea ori îmi *opream* răsufierea și *așteptam să bată* de trei ori, apoi *să intre* și *să-mi ceară* chiria » (M. Sadoveanu, Însemn. lui Nec. Manea, I).

În gramatică, acțiunea exprimată de predicatul verbal este concepută în cel mai larg înțeles al cuvîntului. Ea se află nu numai în verbele care arată o lucrare propriu-zisă (*ar, cos, umblu*), nu numai în cele ce numesc diferite manifestări ale vieții noastre psihice (*văd, aud, simt, vreau*), dar și în verbele care conțin numai un potențial de viață ca: *cresc, dorm, zac, lîncezesc, tînjesc, vegetez, mă sfîrșesc, mor* etc.

În această categorie intră și verbele cu înțeles receptiv: *primesc, moștenesc* etc. Gramatica descoperă în ele o acțiune latentă, pe care o simțim și noi instinctiv, deoarece face ca sufletul nostru să intre mai mult sau mai puțin în activitate. Și dacă această acțiune e mai puțin evidentă în « *Primesc o scrisoare* », ea se evidențiază în schimb într-un proverb ca « De la un rău platnic *primește* [=consimte să primești] și un sac cu paie » (I. Zanne, V, 502) și încă mai puternic în construcțiile negative: « Cine calcă jurămîntul, *nu-l primește* [=nu vrea să-l primească] nici pămîntul » (Jarnik-Birceanu, apud Tiktin DGR, 1256).

O astfel de acțiune latentă este și în alte verbe. Predicatul *costă* are afinități cu acțiunea de « a cumpăra cu un preț oarecare » (Via *costă* o groază de parale), cu aceea de « a cîștiga cu sacrificii » (Lupta pentru libertate *a costat* multe vieți) și chiar cu acțiunea de « a jigni »: « [Acest] răspuns... *l-a costat* așa de mult [pe d. T], încît i-a făgăduit că o să-i înmoaie oasele » (I. Bassarabescu, în DAC I₂, 828).

De altă parte, prin înțelesul de « a stăpîni », acțiunea latentă din *a avea* devine manifestă într-o sumă de perifraze verbale și în anumite construcții: *are bănuială* « bănuiește », *are credință* « crede », *are grijă* « se îngrijește » (se îngrijorează), *are dorință* « dorește », *are obicei* « obișnuiește », *are de gînd* « se gîndește », *are milă* « se milostivește », *are pizmă* « pizmuiește », *are greșeală* « greșește », *are nădejde* « nădăduiește »; « sărăcie, ce-ai cu mine? » [=de ce te ții de mine?] (I. Zanne, V, 375); « Dar ce *ai* [=de ce suferi] Iorgule? » (B. Delavrancea, Irinel); « E dus de-a'unci... [de cînd a omorît pe un flăcău] Dar ce-*au avut* [=de ce s-au dușmănit?] » (G. Coșbuc, Flăcări potolite).

În sfera noțiunii de acțiune gramaticală intră și verbele care nu au decît ceea ce s-a numit « o virtualitate dinamică », fie ea cît de redusă. Verbe ca *stă, șade, tace*, deși par lipsite de orișice idee de acțiune, cînd înseamnă « nu lucrează,

nu face nimic, nu vorbește», arată totuși felul de a se manifesta al subiectului: «*Stă cu brațele-ncrucișate sau cu mâinile-n sîn*» (I. Zanne, II, 21, 255); «*Toți cîinii bat, dar el șede-n pat*» (Ibidem, III, 279); «*Cine tace merge-n pace*» (P. Ispirescu, apud Tiktin DGR, 1545).

Dinamismul virtual al acestor verbe devine, în anumite condiții, real, efectiv, exprimînd acțiuni în cel mai deplin înțeles al cuvîntului. Astfel, *a sta* înseamnă: «a se ține într-o anumită poziție» (Stă în picioare), «a se opri» (Stătu locului), «a rămînea» («Cum îl întoarce așa stă — I. Zanne, II, 593), «a se așeza» (Stai jos) și «a continua să stea» (Stă la foc), «a locui» (Stau cu chirie), «a pluti» (Stă ca untdelemnul deasupra apei), «a-l prinde» (Nu-i frumos cine se ține,/ci-i frumos cui îi stă bine — I. Zanne, II, 563), «a-l supăra pe cineva» (a sta cuiva ca un gunoi în ochi — Ibidem, II, 330); «a se ține de cineva, a nu-l slăbi, a sili pe cineva să-l întrețină» (a sta în spatele cuiva — Ibidem, II, 430). Ca verb de acțiune propriu-zisă, *a șede* are și el înțelesul de «a se așeza» (Șezi!) și de «a continua cineva să șadă» (Șade pe scaun), «a locui» (Șade la etaj), «a i se potrivi» (Îi șade bine pălăria), înțelesuri la care se adaugă și altele ca: «a se astîmpăra (Șezi liniștit), «a stăru» (Șade pe capul lui — I. Zanne, II, 60) etc. Și acțiunea potențială a verbului *tac* devine o acțiune reală într-o construcție ca *tac un gînd (un cîntec* etc.): «Eu cînt tot un cîntec de-aseară... și-l *tac* [il opresc, îl înăbuș], dar nevrînd îl cînd iară» (G. Coșbuc, Fata morarului).

Această virtualitate dinamică se simte și în predicatul verbal exprimate prin *a fi*: «Am fost [= m-am dus] cu biletul la o spițarie» (I. Caragiale, D-ale carnavalului, I, 5); «Ci nu-ntreba pe unde *a fost* [= a umblat] și ce-a găsit» (St. O. Iosif, Invins); «Oi vorbi eu cu dînșii și las' dacă *va fi* [= dacă se va întîmpla] ceva» (I. Creangă, Soacra cu trei nurori); «Puțin mai *este* [= a mai rămas] și ai să ajungi împărat» (Idem, Harap Alb); «și dacă ți-am făgăduit atunci, *a fost* [= am făcut-o] numai ca să te împac» (P. Ispirescu, Tinerete fără bătrînețe); «Astăzi *îi* [= se împlinește] o săptămînă de cînd...» (Jarnik-Bîrseanu DAcR. II₁, 109); «*Ce-i* asta [ce înseamnă] mîndro, de noi?/Semănat-am grîu de vară/și-a ieșit numai secară» (Jarnik-Bîrseanu, apud Murnu, Cele mai frumoase doine, 34) — De la ideea de existență a ființelor, cînd simțim în el acțiunea de «a trăi» (N-am sărit peste garduri de cînd *sînt*) — I. Creangă, Capra cu trei iezi) — predicatul verbal *a fi* s-a extins și la existența lucrurilor: «După ușă *este-un* cui» (Jarnik-Bîrseanu, DAcR. II₁, 109), cînd implică ideea de «a fi în ființă», ca în «*Bolta este în ființă* și pe zidurile ei se văd nenumărate sculpturi» (Al. Odobescu, ibidem, 121).

★

Potrivit principiului pe care se întemeiază structura ei, propoziția poate avea mai multe subiecte, dar numai un singur predicat, ceea ce afirmă încă o dată preponderența logică a acestuia. El este de obicei un verb la mod personal, singur sau făcînd parte dintr-un grup sintactic, care formează aceea ce se numește *s i n t a g m a* predicatului.

Uneori însă pot intra în această sintagmă două verbe, care, deși la mod personal amîndouă, formează totuși un singur predicat, pentru că constituie laolaltă o singură idee verbală, avînd o singură modalitate, o singură valoare temporală și un singur aspect verbal.

Cazul se întîmplă cînd unul din aceste două verbe este un *semiauxiliar*, adică un verb care, dezbrăcîndu-se de înțelesul său material și concret, își pierde autonomia prin abstractizare și se asociază solidar cu un verb plin, punîndu-se în serviciul lui, ca să exprime o idee verbală unică. Și auxiliarele întocmesc cu verbul lor principal o singură idee verbală, dar, în calitatea lor de *morfeme* și deci de verbe goale de orice conținut semantic, ele nu pot să modifice cîtuși de puțin înțelesul verbului cu care se asociază, servindu-i numai ca instrumente gramaticale pentru formarea timpurilor compuse și constituind cu el un singur termen morfologic. Astfel, auxiliarul *ai* din *ai plecat* și-a uitat cu totul înțelesul verbului plin din care s-a născut (*a avea* « a poseda, a stăpîni »), ca să arate numai ideea de persoană (pers. II), de număr (singularul) și de timp (perf. compus), pe care verbul principal la participiu nu le poate exprima singur. Dimpotrivă, semiauxiliarele rămîn în oarecare măsură *semanteme*, așa încît perifrazele formate cu ele nu s-au morfologizat ca cele construite cu ajutorul auxiliarelor, ci-și păstrează caracterul de construcții *sintactice*. Avînd înțelesul abstractizat, semiauxiliarele nu mai pot exprima, ce e drept, ideea de acțiune a verbului plin din care au provenit, dar, prin noțiunea abstractă pe care o mai păstrează, ele exercită o influență bine simțită asupra verbului căruia îi sînt aservite în sintagma predicatului, dîndu-i valori din cele mai variate. Importante din punct de vedere morfologic, pentru modalitatea și temporalitatea acțiunii, cum și pentru aspectul ei verbal, ele au și o mare importanță sintactică, întrucît dau sintagmelor predicative puterea de a exprima multiple nuanțe de gîndire. Iată o primă serie de exemple.

1.

În fraza « acum văd eu ce *poate* femeia » (I. Creangă, Stan Pățitul), *poate* formează singur predicatul subordonatei, pentru că-și păstrează valoarea de verb plin, cu înțelesul de « (ce) putere are ». Dar cînd întreb: « Vine? » și în loc de un răspuns categoric (Vine! sau Nu vine!) mi se spune: « *Poate* [= se poate] să vină »? Pierzîndu-și înțelesul concret, *poate* nu mai este în stare să exprime singur predicatul, pentru că n-a rămas în conținutul lui decît numai ideea de nesiguranță, de îndoială, pe care, ca semiauxiliar al *eventualității*, adaugă nesiguranței conjunctivului următor, formînd laolaltă cu el o singură idee predicativă: « E posibil să vină ».

Examinînd raportul în care stau cei doi termeni ai sintagmei predicative, constatăm că verbul al doilea este subordonat celui dintîi: « se poate să vină ». Dacă însă, din punctul de vedere strict gramatical, semiauxiliarul cîrmuiește

verbul plin, în schimb, prin conținutul său, care este o acțiune, acesta își afirmă preponderența asupra celui dintii, care exprimă numai ideea abstractă de îndoială, cu nuanța modală corespunzătoare. Ca înțeles deci valorile se inversează: verbul subordonat capătă prioritate, devenind termenul principal al sintagmei, în timp ce semiauxiliarul supraordonat rămâne numai un element accesoriu, merit doar să insufle acțiunii verbului principal modalitatea nesiguranței.

Deosebirea dintre construcția *Poate să vină* « are posibilitatea să vină », în care verbul *a putea* își mai păstrează ceva din autoncmia sa, și între sintagma predicativă *Poate să vină* « e posibil să vină » se vede și din intonare. În primul caz, verbul cere să fie accentuat cu toată tăria: « *Poate să vină* ». De îndată ce însă intră numai ca semiauxiliar în sintagma predicatului, accentul sintactic trece asupra verbului principal: « *Poate să vină* ». Această intonare se simte și când semiauxiliarul este despărțit de conjunctivul său printr-un alt termen el propoziției: « — Eu cunosc bine pe aici și *poate* mai încolo *să ai nevoie* de unul ca mine. — *Poate să am, poate să n-am, zise* fiul craiului » (I. Creangă, Harap Alb).

★

Constituind din punctul de vedere al accentului ceea ce se numește în lingvistică un *singur cu vînt fonetic*, cele două verbe se contopesc, cum s-a spus mai sus, într-o singură idee verbală și deci și într-o singură idee predicativă, cu o singură modalitate, o singură temporalitate și un singur aspect verbal. Cui se datorește această unitate în fiecare din cele patru cazuri?

1. — *Ideea verbală unică* o dă verbul principal. În adevăr, într-o sintagmă ca *poate să vină*, singura idee verbală este aceea a *venirii*, semiauxiliarul *poate* neavînd decît rolul de a ne înfățișa această acțiune sub semnul posibilității.

2. — *Modalitatea unică* a aceleiași sintagme se datorește faptului că, deși la indicativ, semiauxiliarul *poate* nu mai păstrează nimic din siguranța acestui mod. Slăbită cu totul, ea face loc îndoielii, care întărește și mai mult nesiguranța caracteristică conjunctivului următor, pentru ca sintagma predicativă să capete o singură modalitate, aceea a *eventualității*, în virtutea căreia acțiunea verbului principal poate să se realizeze, dar se poate și să nu se realizeze.

Se pune întrebarea: Cum se face că un verb plin ca *a putea*, care prin el însuși se înfățișează cu modalitatea siguranței (« are putere ») a ajuns un semiauxiliar al îndoielii? Răspunsul este: Valoarea lui de semiauxiliar derivă în acest caz, nu din verbul plin *a putea* « a avea putere », ci din forma lui pronominală *a se putea*, întrebuintată și ea ca verb plin, dar cu înțelesul de « a fi cu puțință » și deci cu o modalitate inerentă numai de posibilitate ¹. Semiauxiliarul păstrează

¹ Se știe că verbele își au și modalitatea lor proprie, inerentă conținutului lor semantic. *A incredința*, de pildă, exprimă siguranța, *a pregeta* îndoiala, *a jîndui* dorința, *a povățui* sfatul etc. Pe lângă aceste modalități, care pot fi exprimate și de modurile personale, verbele înfățișează prin ele înseși o sumă de alte modalități, nu numai pentru că fiecare își are nota modală proprie, dar și pentru că unul și același verb poate avea cîte o nuanță modală deosebită, după fiecare dintre înțelesurile lui, așa cum vom vedea îndată că din trei sensuri deosebite ale verbului *a putea*, s-au născut trei semiauxiliare, fiecare cu propria sa nuanță modală.

astfel nu numai ideea abstractă a verbului plin din care a provenit, ci și modalitatea acestuia.

Ce se întâmplă când semiauxiliarul *a putea* cu inerenta lui modalitate de nesiguranță, este pus la indicativ, modul siguranței depline? Se produce așa-numitul fenomen lingvistic de interferență (A. Meillet), în virtutea căruia, din ciocnirea celor două modalități contrare, iese biruitoare modalitatea semiauxiliarului, care anihilează siguranța indicativului.

Modalitatea semiauxiliarului se armonizează astfel cu modalitatea asemănătoare a conjunctivului, când verbul principal este la acest mod, formînd o sintagmă predicativă cu o modalitate unică, aceea a eventualității: *Poate să vină* « e posibil să vină ». Dar când verbul următor este la indicativ? *Poate (că) vine*. Intervine iarăși interferența, care se produce de astă dată între valoarea modală de nesiguranță a semiauxiliarului și aceea de siguranță a indicativului următor, cu același rezultat ca și în cazul precedent: cea din urmă este anihilată de cea dintîi, ceea ce dă sintagmei predicative tot modalitatea unică a eventualității: *Poate (că) vine*¹ « este posibil să vină ».

Iată acum și cazul contrar. Pentru că, oricît de ciudat s-ar părea la prima vedere, verbul *a se putea* « a fi posibil » devine uneori și un semiauxiliar al siguranței. Cazul se întâmplă când este pus la perfect: *s-a putut* « a fost posibil ». Acum indicativul vine nu numai cu siguranța inerentă modului său, ci și cu aspectul verbal al acțiunii care a și fost îndeplinită, ceea ce întărește și mai mult siguranța indicativului. Arătată astfel în afară de orice îndoială, siguranța indicativului este aceea care anihilează de astă dată nesiguranța inerentă semiauxiliarului *a se putea*, făcînd din *s-a putut* un semiauxiliar al siguranței celei mai depline. Se-nțelege de la sine că acum alta va fi valoarea modală unică a sintagmei pe care o formează semiauxiliarul *s-a putut* cu un subjonctiv următor, ca de exemplu în « Cum *a putut să se-ntîmple* așa ceva? » Devenit un semiauxiliar al siguranței, *a putut* (care aici reprezintă pe *s-a putut*: Cum s-a putut întîmpla așa ceva?) anihilează nesiguranța conjunctivului la care este verbul principal, făcîndu-l să exprime acțiunea ca sigură și reală în toată puterea cuvîntului, pentru că o arată și îndeplinită. « Cum *a putut să se-ntîmple* așa ceva? » înseamnă de fapt « Cum *s-a întîmplat* așa ceva? » în care nu mai găsim aici o urmă din modalitatea de îndoială sau de nesiguranță a conjunctivului următor. Iată cum cele două moduri deosebite la care se află cele două verbe ale sintagmei se unifică într-o singură modalitate, de astă dată aceea a siguranței indicativului; și iată cît de deplină este sinteza modală pe care o formează semiauxiliarul cu verbul

¹ Prezența conjuncției *că*, intercalată între semiauxiliar și verbul principal, nu tulbură unitatea sintagmei, pentru că aici ea n-are decît rolul de a lega cei doi termeni. Când verbul următor este la conjunctiv, el se leagă cu semiauxiliarul său prin conjuncția *să*, care a ajuns să facă parte integrantă din forma acestui mod. Când însă verbul principal este la indicativ, limba recurge la diferite conjuncții cum sînt: *că, de, ca, dacă* sau *și*, care, în aceste cazuri, și-au pierdut menirea de a introduce o propoziție completivă, consecutivă, finală, condițională sau copulativă, transformîndu-se în simple mecanisme gramaticale de legătură.

său principal. A despărți prin analiză cei doi termeni ai sintagmei ar însemna să dai verbului *să se întâmple* valoare de conjunctiv, pe care el n-o mai are decât numai ca formă, valoarea lui modală intrinsecă fiind aceea a indicativului. « Cum a putut să se întâmple așa ceva? » = « Cum s-a întâmplat așa ceva? ».

Și astfel, dacă ideea verbală unică este impusă sintagmei de verbul principal, unitatea ei modală se datorește semiauxiliarului.

3. — Cine hotărăște temporalitatea unică a sintagmelor?

Uneori numai semiauxiliarul. În exemplul precedent, de pildă, perfectul compus la care este semiauxiliarul a anihilat valoarea temporală de prezent a conjunctivului următor, dând întregii sintagme o singură temporalitate, aceea de perfect compus.

Cînd însă semiauxiliarul este la prezent, temporalitatea unică a sintagmei provine din contribuția în egală măsură a timpului la care se află de o parte semiauxiliarul, iar pe de alta verbul principal.

În *Poate să vină* sau *Poate (că) vine*, se asociază ideea prezentă de posibilitate (poate) cu ideea de viitor a acțiunii posibile, exprimată în primul caz printr-un conjunctiv (să vină), care implică o idee de viitor, iar în al doilea printr-un prezent al indicativului (vine), care are deseori valoare de viitor, *poate (că) vine* însemnînd « poate (că) va veni ». Se naște astfel nuanța temporală de prezent în perspectiva viitorului.

În *Poate să fie acasă* sau *Poate (că) este acasă*, ideea prezentă de posibilitate, aplicată fiind unui fapt actual, sintagma capătă nuanța temporală de prezent în perspectiva actualității.

În *Poate să fi venit* sau *Poată (că) a venit* se îmbină ideea prezentă de posibilitate cu ideea de trecut a acțiunii închipuite că s-ar fi produs mai înainte. Este a treia nuanță temporală, de prezent în perspectiva trecutului, ca și în: « Poate de mult ¹ s-a stins [steaua] în drum, / în depărtări albastre » (M. Eminescu, La steaua).

În toate aceste sintagme, punctul de plecare rămîne prezentul exprimat de semiauxiliarul *poate*, iar din acest prezent real, verbul principal ne îndreaptă rînd pe rînd gîndul înspre viitor, înspre prezent și înspre trecut. Ce temporalitate unică are sintagma predicativă, cînd semiauxiliarul ei este la un timp trecut? Într-o frază ca: « Încolțit din toate părțile ce *pot să fac* decât să cedez? » sintagma subliniată are valoarea temporală de prezent în perspectiva viitorului, pe care am semnalat-o mai sus. În prezent, vorbitorul n-are altă posibilitate decât să cedeze într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat. Dar în « Încolțit din toate părțile, ce *puteam să fac* decât să cedez? » În momentul din trecut în care

¹ Ca și în cazul construcțiilor semnalate în nota precedentă, unitatea sintagmei nu este tulburată de circumstanțialul *de mult*, intercalat în corpul ei. Astfel de intercalări se constată uneori chiar și între auxiliar și participiul său, la perfectul compus: a *mai* venit, s-a *cam* supărat, nu l-am *prea* văzut etc.

se transpune de astă dată vorbitorul, ca într-un prezent figurat, acțiunea cedării era încă de domeniul viitorului. Ea s-a produs însă după aceea, așa încât ceea ce era atunci un fapt de viitor este acum în momentul vorbirii un fapt trecut, de unde și numele de viitor în trecut, dat acestei nuanțe temporale.

Și astfel, o dată cu contopirea celor două moduri deosebite într-o singură modalitate, pe care nu ți-o poate da decât numai valoarea de ansamblu a sintagmei, se produce și fuziunea celor două timpuri deosebite într-o nouă temporalitate unică, pe care n-o putem percepe decât numai dacă privim sintagma în întregul ei și nu în părțile-i componente.

4. — În sfârșit, cui se datorește unitatea de aspect verbal a sintagmei? Când cele două verbe au același aspect, ele se întăresc reciproc; când sînt de aspecte diferite, semiauxiliarul anihilează, prin interferență, aspectul inerent verbului principal, impunîndu-și aspectul său întregii sintagme. De felul său, semiauxiliarul *a putea*, ca și verbul plin corespunzător, este imperfectiv, ca unul ce exprimă o acțiune latentă în desfășurare. *A veni* este însă perfectiv, deoarece arată acțiunea ajunsă la capăt. Rezultatul: sintagma *Poate (că) vine* apare imperfectivă în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, pentru că, datorită semiauxiliarului, acțiunea venirii nu se mai apropie de sfârșit, ci rămîne cu o durată nelimitată și nedeterminată. De altă parte, se știe că conjunctivul este un mod imperfectiv, care înfățișează sub acest aspect chiar și verbele perfective. Sintagma *Poate să vină* capătă astfel un aspect verbal imperfectiv, rezultat din aspectul de același fel al celor două forme verbale. Care este aspectul sintagmei *A putut să vină*? De astă dată aspectul perfectiv pe care-l capătă semiauxiliarul la perfectul compus desființează aspectul imperfectiv al conjunctivului următor, dînd sintagmei un aspect verbal perfectiv: *A putut să vină* = « a venit ».

Contopite astfel într-o singură idee verbală și deci și într-o singură idee predicativă, cu o singură modalitate, cu o singură temporalitate și cu un singur aspect verbal, cele două verbe constituie și o singură unitate sintactică solid încheată. Iată pentru ce verbele componente ale sintagmei predicative, deși amîndouă la mod personal, nu trebuie și nici nu pot să fie disociate. Prin descompunerea perifrizei, modalitatea, temporalitatea, aspectul verbal și înțelesul de ansamblu al sintagmei dispar, așa cum dispare viața din organismul viu al unei ființe pe care o disecăm.

★

S-a spus mai sus că un semiauxiliar poate face ca acțiunea verbului principal din sintagma predicatului să fie văzută prin prisma mai multor modalități. Astfel, dacă în exemplele precedente semiauxiliarul *a putea* ne arată acțiunea predicatului ca posibilă, dar nesigură, — în altele ne-o înfățișează ca o *concesie* făcută

cuiva: « Atuncea, dacă globul n-o merita viață, / poți să-l prăjești în voie-ți, eu nu mă-mpotrivesc » (Gr. Alexandrescu, Cometei). Cum se explică această nouă notă modală a semiauxiliarului *a putea*? Prin modalitatea de îngăduință pe care o are verbul plin *a putea*, când înseamnă « a da (a avea) voie »: « — Pot să iau un măr? — Poți! » Această notă de îngăduință implică uneori și pe cea de nepăsare, pe care o ilustrează următorul citat de delicios umor românesc: « Zice unul: « Cutare te ocărește! » dar acela îi răspunde: « Când nu sînt de față, poate să mă [și] bată! » (Iord. Golescu, apud Zanne, II, 138).

★

Cît de departe poate merge pe această cale nuanțarea modală a sintagmei predicative ne-o arată faptul că semiauxiliarul *a putea*, născut de astă dată din chiar verbul plin *a putea* « a avea putere », asociază concesia cu *i p o t e z a*. În proverbul: « Poți să-i iei, dar nu poți să-i dai cuiva cu de-a sila », *a putea* este încă autonom (ai puterea să... , n-ai puterea să...) și deci predicat al regentei în fiecare din cei doi termeni ai opoziției. Dar în « Poți să mă omori, dar nu intru » (L. Rebreanu, Amîndoi, 26)? Aici *poți* formează ideea predicativă laolaltă cu verbul său principal, dîndu-i înțelesul de « chiar dacă m-ai omori », în care nu mai găsim nimic din sensul concret de « putere » al verbului plin, ci numai valoarea lui abstractă, care l-a transformat într-un semiauxiliar de *c o n c e s i e i p o t e t i c ă*.

Din verbul plin *a putea* « a avea voie » s-a mai născut un semiauxiliar cu altă valoare modală decît cea concesivă. Verb autonom, constituind singur predicatul regentei în *Poți să ieși!* « ai voie să ieși », *poți* devine un semiauxiliar, o dată cu crearea sintagmei predicative în care accentul sintactic trece asupra verbului principal: *Poți să ieși!* Deși ca formă acesta rămîne și mai departe un conjunctiv, modalitatea lui devine imperativă. Se știe însă că, și singur, conjunctivul are deseori valoare de imperativ. Care este nota modală distinctivă pe care i-o dă semiauxiliarul? *Poți să ieși!* atenuază considerabil severitatea lui *Să ieși!* În loc de asprul « Să nu mă mai întrebi! » sau « Să nu mai vii! » avem sintagmele predicative cu asperitatea netezită din: « Și de aceea, de-azi-nainte, *poți să nu mă mai întrebi* / de ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi » (M. Eminescu, Scrisoarea II); « Dacă mine nu vii la serviciu, *poți să nu mai vii*, căci [șeful] face raport de destituire » (I. Caragiale, Două loturi). Cu această valoare, semiauxiliarul *a putea* împlînzește pînă și pe severul *Pleacă!* sau *Du-te!* « Nu mai poți trăi cu mine, / tu ai mamă, *poți să pleci!* » (G. Coșbuc, Voichița lui Ștefan); « — Așa? Vra să zică... nu... vrei să-mi dai [să beau]? — N-am. *Poți să te duci* acasă! » (M. Sadoveanu, Comoara Dorobanțului, V) — O astfel de sintagmă predicativă formulează cu politețe și o imputare: « Nino dragă, *ai putea să-mi vorbești* mai cuviincios » (Al. Vlahuță, Dan, 258). Din înțelesul de « ai voie » al verbului plin, n-a mai rămas în semiauxiliarul *poți* decît o tendință de subtilă insinuare în modalitatea imperativului, căruia-i atenuază duritatea.

În sfârșit semiauxiliarul *a putea* modifică, în sintagma predicatului, și modalitatea indicativului. Precisă în « Lada *cîntărește* 100 de kgr », evaluarea devine *a p r o x i m a t i v ă* în « Lada *poate cîntărește* 100 de kgr ».

2.

Într-o și mai mare măsură decît *a putea*, intră în sintagma predicatului *a trebui*. Dacă cel dintîi poate să aibă, în anumite cazuri, valoarea de verb plin și cînd este urmat de un conjunctiv, cel din urmă nu-și păstrează autonomia decît numai cînd este construit cu un complement substantiv¹. « La unul fără suflot, *trebuie* unul fără de lege » (I. Creangă, apud Zanne, II, 439). De cum complementul următor este un verb, *a trebui* cade în sfera de influență a acestuia, absorbit fiind de el și pus să exprime ideea modală de *n e c e s i t a t e* a acțiunii.

Această idee modală apare cu multiple și foarte variate nuanțe. De la necesitatea satisfacerii nevoilor de toate zilele: « *Trebuie să-mi dreg* gardul », pînă la necesitatea fatală a imperioaselor legi ale naturii: « În cîte milioane de tipare... /*a trebui* viața *să se-mbrace*/ în drumu-i de prefaceri milenare ! » (G. Topîrceanu, Balade vesele și triste, 92); de la necesitatea logică: « Ai intrat în horă, *trebuie să joci* », pînă la necesitatea determinată de un simplu capriciu: « *Trebuie să-i joc* un renghi ! »; de la necesitatea provocată prin constrîngere: « era țara mănoasă, dar era turcu dușman... *trebuia să-i dai* din zece o oaie » (Graiul nostru, I, 135), pînă la necesitatea obligației morale: « *Nu trebuie să știe* mîna stîngă ce dă dreapta » (I. Zanne, II, 238); de la necesitatea inexorabilă a hotărîrilor destinului: « *Trebuie să pașă* omul ce i-o fi scris în frunte » (Ibidem, II, 160), pînă la necesitatea înfățișată numai ca un deziderat: « Cine are barbă, *trebuie să aibă* și pieptene »; de la necesitatea impusă de rațiune: « *Trebuie să renunțăm* o dată la viața asta de risipă !... » (Al. Vlahuță, O viață), pînă la necesitatea dictată de puterea unui sentiment: « *Ea trebui* de el în somn *aminte să-și aducă* / și dor de-al valurilor domn / de inim-o apucă » (M. Eminescu, Luceafărul); de la necesitatea aspirației: « Știam că și eu *trebuie să mă fac* odată ca Huțu și pentru aceea îi prindeam apucăturile » (I. Slavici, Budulea Taichii), pînă la necesitatea izvorîită dintr-o adîncă credință: « Plecam la școală, zgribulit într-o haină de căpătat... zicîndu-mi mereu în gînd că *trebuie să vie* și pentru mine o zi, în care să răsufli » (Al. Vlahuță, Clipe de liniște, 7); de la necesitatea acțiunii sigure: « Para, după ce se coace, *trebuie să cază* » (Iord. Goleescu, apud Zanne, I, 245), pînă la necesitatea numai probabilă a acțiunii: « *Trebuie să fi luat* el vr-un semn, cu care să dea la iveală vitejia lui » (P. Ispirescu, Poveste țărănească). În sintagmele de ultimul tip, semiauxiliarul *a trebui* face parte dintr-o înlănțuire logică, înfățișînd probabilitatea ca rezultată dintr-un raționament.

¹ Deși impersonal, *a trebui* este și un verb tranzitiv, care cere un complement în acuzativ. Așa-l simt cei mai autorizați reprezentanți ai spiritului limbii noastre. P. Ispirescu zice prin gura unuia din eroii basmelor sale: « *Îmi trebuie pe cineva* care să mă povățuiască » (Ileana Simziana).

Ca semiauxiliar, *a trebui* impune sintagmei nu numai modalitatea sa proprie de necesitate, dar uneori și modalitatea siguranței indicativului, când se află la acest mod. În proverbul « Unde sînt broaște *trebuie să fie lac* », el anihilează prin interferență modalitatea de nesiguranță a conjunctivului următor, făcîndu-l să exprime existența lacului cu siguranța indicativului, ceea ce dă proverbului înțelesul de « Unde sînt broaște *este cu siguranță lac* ». Un alt exemplu. Plîngîndu-se că vremea trece încet, Caragiale (II, 206) adaugă: « Cît de încet, ceasurile tot *trebuie să treacă* ». Conjunctivul *să treacă* ajunge astfel să exprime acțiunea ca sigură de tot pîna și la viitor, timp care implică deseori numai ideea de posibilitate: « Ceasurile vor trece cu cea mai mare siguranță ». Și dacă în aceste cazuri puterea semiauxiliarului *trebuie* se datorește și ideii de necesitate impusă de o lege a naturii, în exemplul următor, el anihilează nesiguranța conjunctivului ca exponent al necesității impuse prin constrîngere: « — Auzi, soră nicovală, cum ne rîde acușorul? — Aud... și văd, dar *trebuie să răbd* », unde *să răbd* capătă înțelesul de « răbd și voi răbda pentru că n-am încotro » (I. Creangă, Acul și barosul).

De altă parte, transformînd indicativul într-un conjunctiv, semiauxiliarul *trebuie* îi slăbește siguranța sau îi atenuază asprimea. Acțiunea sigură din *Vine* se preface pe această cale într-o acțiune numai probabilă: *Trebuie să vină*. Al doilea caz: Prin *Ai greșit adunarea* facem cuiva o imputare, dar îi menajăm susceptibilitatea spunîndu-i: *Trebuie să fi greșit adunarea* « Probabil că ai greșit adunarea ».

Tot pe atît de bine simțită este și nuanțarea pe care *a trebui* o dă imperativului. Să luăm exemplele: « *Să nu știe* stînga ce dă dreapta » (I. Zanne) și « *Nu trebuie să știe* stînga ce dă dreapta » (Ibid.). E unul și același precept moral. Pe cînd însă în primul simțim numai un sfat, care merge de la suflet la suflet, o notă de intimitate între sfătuitor și sfătuit, — în al doilea apare glasul moralistului care formulează în chip general un comandament moral. Iată un citat care ilustrează și o altă nuanță pe care semiauxiliarul *trebuie* o insuflă prin interferență modalității imperativului: « — Să nu mă lași! *Trebuie să-mi faci* un mare serviciu amical. Să vedem cît ne ești de prieten! — Cu cea mai mare plăcere, madam Georgescu, dacă pot... — Poți, să nu zici că nu poți... știu că poți... *Trebuie să poți!* » (I. Caragiale). Față de imperativele redete numai prin conjunctiv, cele precedate de *trebuie* exprimă rugămîntea fierbinte, insistentă, plină de ardoare, ridicată pînă la cel mai înalt grad de intensitate; pentru formularea căreia vorbitoarea recurge pînă și la poruncitorul *trebuie*, fără să depășească totuși tonul rugător.

A trebui se pune în serviciul verbului principal nu numai ca semiauxiliar de mod, ci și ca semiauxiliar de timp. În această calitate el poate exprima cele trei nuanțe de prezent, pe care le exprimă și *a putea*, dîndu-le însă nuanța sa modală proprie. Dacă *Poate să vină* e un prezent în perspectiva unui viitor posibil, *trebuie să vină* e un prezent în perspectiva unui viitor probabil. Dacă *Poate să fi venit* e un prezent în perspectiva unui trecut posibil, *Trebuie să fi venit* e un

prezent în perspectiva unui trecut probabil. Și iarăși, dacă *Poate să fie acasă* e un prezent în perspectiva actualității posibile, *Trebuie să fie acasă* e un prezent în perspectiva actualității probabile. Exemple: « — Unde e Nae? — Nu știu; a plecat de azi dimineață. . . *trebuie să vină* » (I. Caragiale, D-ale carnavalului); « Când tata a zis să nu intrăm acolo, *trebuie să fi știut el* ce-a zis » (P. Ispirescu, Porcul fermecat); « Mare stare *trebuie să ai tu*, tinere, de o risipești așa » (Idem, Cei trei frați împărați). Iată și nuanța temporală de viitor în trecut: « *Tu trebuia să te cuprinzi* / de acel farmec sfânt [al iubirii]. . . (M. Eminescu, Pe lângă plopii. . .). Îndatorirea pe care o avea iubita de a răspunde la iubirea poetului este privită dintr-un moment din trecut — când iubirea lui era încă înflăcărată — și se referă la un viitor devenit însă și el trecut în momentul când Eminescu își scrie poezia.

În sfârșit, *a trebui* îndeplinește și funcțiunea de semiauxiliar de aspect verbal. Verbul *plec*, care este un perfectiv momentan, devine imperfectiv în sintagma *Trebuie să plec*, unde semiauxiliarul face ca verbul principal să nu mai exprime o acțiune care începe și se sfârșește în același moment, ci o acțiune de durată nelimitată și deci imperfectivă.

Sintagmele predicative formate cu semiauxiliarele *a avea*, *a fi* și *a voi* vor apărea în numărul următor.

CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA DE UNIFICARE A TERMINOLOGIEI ȘTIINȚIFICE ȘI TEHNICE

DE

CONSTANT MANECA

Vorbind despre revoluția culturală înfăptuită de Partidul Muncitoresc Român în țara noastră, nu putem trece cu vederea marea acțiune de precizare și de unificare a terminologiei științifice și tehnice.

Și în acest domeniu, situația moștenită din trecut era dezastruoasă, fapt sesizat și de fosta Academie Română, care, într-o broșură publicată în 1940, o caracteriza drept « creatoare de confuziuni în predarea științelor exacte, prin întrebuințarea de termeni cu semnificație diferită și chiar în discordanță cu spiritul limbii românești »¹. Bineînțeles că vechea academie s-a mărginit doar la această constatare și la publicarea unei broșuri de șapte pagini, care însumează tot ceea ce s-a făcut atunci în acest domeniu.

Tot despre situația aceasta, prof. R. Răduleț, într-un articol publicat în « Contemporanul », scrie: « În multe centre s-au creat adevărate începuturi de dialecte terminologice, bazate pe împrumuturi nesistematice și adeseori nejustificate, făcute din limbajul foștilor proprietari ai capitalului întreprinderilor sau din limbajul celor ce au montat utilajul »².

Cu prilejul altui articol, făcut în colaborare cu Ana Canarache, am arătat pe larg istoricul problemei terminologiei științifice și tehnice la noi. Cu această ocazie, mă voi mărgini doar la câteva cuvinte.

Partea vocabularului care cuprinde cuvintele științifice și tehnice era lăsată la voia întâmplării. Fiecare școală, ba mai mult, fiecare profesor aproape, își avea terminologia proprie.

¹ Academia Română, Terminologia științifică românească. București, 1940, vol. I, p. 3.

² Prof. R. Răduleț, Terminologia Lexiconului Tehnic Român, în « Contemporanul », 1953, nr. 375, p. 5, col. 1-3.

Confuzia domnea atît în determinarea conţinutului noţiunilor respective, cît şi în întrebuiţarea termenilor care le denumeau. Ca să dăm doar un singur exemplu, vom cita aceeaşi broşură a fostei academii, unde găsim: « Astfel, de exemplu, în interiorul aceluiaşi instituţii de învăţămînt şi chiar de învăţămînt superior, se întrebuiţează azi, cu semnificaţie ştiinţifică cu totul diferită, termenii de *forţă*, *putere*, *putinţă* »¹. Noţiunile ştiinţifice şi tehnice, fără un conţinut bine definit, erau denumite prin mai multe sinonime provenite din diferite limbi: de multe ori la baza acestor termeni fiind interese comerciale, politice sau de altă natură. De altfel, singura problemă care preocupa pe specialişti era aceea a introducerii de neologisme, unde se pare că exista o singură atitudine: aceea de a introduce, fără alegere, cît mai multe cuvinte străine.

Situaţia arătată oglindea de minune relaţiile de producţie ale sistemului capitalist, concurenţa tot mai ascuţită care domnea pretutindeni şi atitudinea păturilor conducătoare din trecut, care căutau să dea un caracter exclusiv agricol economiei noastre naţionale, industriile Romîniei fiind înfeudate capitalului străin.

După naţionalizarea principalelor mijloace de producţie şi trecerea la economia planificată care urma să pună bazele socialismului în ţara noastră, situaţia terminologiei tehnice îngreuna planificarea economiei, stînjinea procesul de producţie şi împiedica ridicarea de cadre tehnice calificate².

Munca de unificare a terminologiei ştiinţifice şi tehnice a fost începută în anul 1947 de Asociaţia ştiinţifică a inginerilor şi tehnicienilor (ASIT), care a pornit la elaborarea « *Lexiconului tehnic romîn* » (L.T.R.), operă fundamentală în acest domeniu. Comitetul de Stat al Planificării a redactat un « *nomenclator minimal* » al terminologiei planificării, Institutul de documentare tehnică şi Editura tehnică au întocmit nomenclatoarele şi cataloagele departamentelor, « *Dicţionarul tehnic ruso-romîn* » şi « *Lexiconul C.F.R.* », iar Oficiul de stat pentru standarde şi invenţii a început din 1949 publicarea standardelor de terminologie, notaţii şi simboluri. În sfîrşit, în 1953, Secţia a III-a a Academiei R.P.R. a instituit o comisie care se ocupă cu fixarea terminologiei din domeniul energiei şi electrotehnicii. Această susţinută acţiune a dat în scurt timp rezultate foarte bune. Două dintre ele merită să ne reţină puţin atenţia: « *Lexiconul tehnic romîn* » — acum la apariţia ultimului volum — şi standardele de terminologie.

Obiectivele « *Lexiconului tehnic romîn* » (constînd în alcătuirea unui sistem de noţiuni, în ierarhizarea şi clasificarea lor din punct de vedere ştiinţific şi tehnic) au fost în general atinse, cu toate lipsurile semnalate, inerente unei lucrări de început şi atît de vaste.

Standardele de terminologie constituie şi ele un important aport la fixarea şi unificarea terminologiei ştiinţifice. Începută în 1949, acţiunea de standardizare, călăuzită de principiile standardizării sovietice, are la bază anchete largi

¹ Academia Romîna, *Terminologia ştiinţifică romînească*. Bucureşti, 1940, vol. I, p. 3—4.

² Vezi şi ing. Şt. Bălan, în « *Cum vorbim* », 1951, nr. 7—8, p. 44 sqs.

făcute în toate sectoarele activității de producție și munca unor numeroase colective de specialiști. La elaborarea acestor standarde a fost consultat și Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., pentru a-și spune părerea în problemele de limbă.

Să vedem acum care sînt cele mai importante probleme de limbă ridicate de terminologia specială și mai ales modul cum au fost rezolvate pînă acum.

În acest domeniu, articolul academicianului A. M. Terpigorev, «Reglementarea terminologiei tehnice», publicat în «Voprosi iazikoznaniia», 1953, nr. 1, ne dă principiile de bază ale terminologiei tehnice, care trebuie să constituie un sistem unitar, corespunzător sistemului de noțiuni pe care îl denumește, un singur cuvînt urmînd să corespundă în general unei singure noțiuni, căreia trebuie să-i exprime — în măsura posibilului — esența; acești termeni nu trebuie să fie prea lungi sau greoi.

După cum se vede, în primul rînd terminologia tehnică și științifică este în legătură cu vocabularul limbii. Termenii aceștia fac parte din sectorul cel mai mobil al lexicului, supus unei neconținute și rapide schimbări.

I. Primul lucru care s-a impus în vederea precizării și unificării terminologiei speciale la noi a fost înlăturarea cuvintelor străine de prisos, acolo unde se găseau sau se puteau găsi termeni romînești corespunzători. Au fost înlocuiți astfel o serie de termeni inutili ca *țiclinc* (= răzuitor), *țincvais* (= alb de zinc), *șpan* (= așchie), *evolventă* (= desfășurată) etc. Uneori însă s-a mers prea departe. Astfel «Lexiconul tehnic romîn», care dă *bobină*, pentru *a bobina*, *bobinaj*, consemnează termenii *a înfășura*, *înfășurare* cînd ar fi putut lăsa foarte bine derivatele lui *bobină*, așa cum a făcut la *fреза* (derivat de la *freză*), la *rabota* (derivat de la *raboteză*) și la multe altele. Nu este prea potrivită de asemenea nici combinația *tub electronic amestecător* (STAS 4261—1954) pentru care s-ar fi putut spune mult mai bine «tub electronic oscilator-modulator», nici înlocuirea lui *reostat* cu *rezistență variabilă* și nici înlocuirea lui *fretat* cu *cercuit* (STAS 855—1955), cînd avem *fretă* de la care poate deriva *a freta*, *fretat* etc., cu atît mai mult cu cît sensul lui *fretat* nu se aseamănă aproape de loc cu sensul lui *cercuit*.

Cred de asemenea că s-a greșit și atunci cînd, pentru a înlătura cu orice chip neologismele, s au înlocuit termenii foarte cunoscuți și ușor de manipulat *trimăr* și *padăr* cu combinațiile, destul de greoaie, *condensator ajustabil în derivație* și *condensator ajustabil în serie*, termeni care seamănă mai mult cu o definiție.

Alteori, tendința de a traduce anumiți termeni a dus la combinații pur și simplu ridicole ca redarea în standarde a lui *șplint* prin *cui spintecat*, cînd de fapt nu avem de-a face cu nici un cui, cu atît mai puțin spintecat.

Terminologia științifică și tehnică trebuie să constituie un sistem de termeni bine încheiat, corespunzător complicatului sistem de noțiuni al domeniului respectiv. Cuvintele acestea se deosebesc de neologismele din limba

curentă, deoarece ele sînt chemate adesea să denumească noțiuni noi, apărute în legătură cu procesul de cunoaștere tot mai adîncă a naturii și cu progresele uriașe pe care știința și tehnica modernă le face zi de zi¹. Acolo unde trebuie să se împrumute un neologism este bine — și așa s-a procedat în general — să se adopte un cuvînt care se găsește într-una din celelalte limbi romanice, acesta fiind mai ușor de adoptat la structura lexicală și gramaticală a limbii noastre.

Pe de altă parte, cu toată strădania de a înlătura termenii inutili, au mai rămas totuși o mulțime dintre aceștia în lucrările care stau la baza terminologiei noastre speciale: *chemiluminescentă*, *chemoterapie* « luminescență chimică, terapie chimică » sau, cel mult, « chimioluminescență, chimioterapie » (L.T.R.), *dantura roților* (= *dințarea roților*) (STAS 915—50), *ponderitate* « greutate specifică », (pus, e drept numai în paranteză în STAS 739—52), *tirant* (= *trăgător*) (STAS 3451—52), *anrocament* « grămadă de piatră » (STAS 3636—53) etc.²

Tot așa, de multe ori se mai întrebuițează încă doi termeni pentru aceeași noțiune, ca *aerare* și *aerisire* (L.T.R.) și altele. De asemenea, pe motiv că termenii nu mai corespund conținutului noțiunilor pe care le denumesc, standardele au înlocuit pe *lampă* cu *corp de iluminat* (STAS 3687—53), *bec electric* cu *lampă electrică* (STAS 3687—53), *instrumente de măsură* cu *instrumente de măsurat* etc., deși nimeni nu s-a gîndit ca într-un caz asemănător ca la cuvîntul *atom*, după dezagregarea lui, să se schimbe denumirea pentru că ea nu mai corespunde conținutului noțiunii.

II. Problema traducerii și adaptării termenilor tehnici potrivit principiilor amintite mai sus este dificilă, de aceea ea trebuie dezbătută de la caz la caz, pentru a evita unele erori ca acelea întîlnite, de exemplu, în standardul 3378—52, unde se vorbește de un *distrugător de energie*, cînd știm foarte bine că energia nu poate fi distrusă. Adaptarea aceasta trebuie să fie cît mai conformă cu structura lexicală și gramaticală a limbii. În acest sens, combinații ca *separator de condensat* (STAS 4369—54), *moment încovoietor* (STAS 2966—54), *filet dreapta*, *filet stînga* (STAS 139—49), ar fi fost mai bune în forma *separator de condensare*, *moment de încovoiere* sau *filet spre dreapta* (ori *de* sau *către dreapta*), *filet spre stînga* (ori *de* sau *către stînga*). Faptul că scopul se redă uneori prin supin nu justifică înlocuirea termenului *aparat de măsură*, încetățenit de mult în forma asta, cu *aparat de măsurat* (STAS 2810—51), cînd știm că limba face excepție de multe ori în asemenea cazuri³.

În terminologia specială, întrebuițarea a două sau chiar trei forme de abstracte verbale este foarte frecventă, simțindu-se nevoia de a se deosebi acțiunea de starea creată ca rezultat al ei, de exemplu: *solicitare* « acțiunea de a soli-

¹ V. acad. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 78—79.

² V. și I. Miletineanu, « *Limba romînă* », nr. 3, 1954, p. 78 sqs.

³ Cele mai multe din afirmațiile mele de acest gen se sprijină pe cele discutate în ședințele comisiei Secției a III-a a Academiei R.P.R.

cita », *solicitație* « starea unui corp asupra căruia se exercită o anumită forță », *blocare* « acțiunea de a bloca », *blocaj* « starea unei mașini care a suferit această acțiune » etc. Exemple de asemenea abstracte verbale găsim nenumărate: *dilatare*, *dilatație*, *cuplare*, *cuplaj*, *aglomerare*, *aglomerație*, *bifurcare*, *bifurcație* etc. Nici aici însă nu trebuie să se abuzeze de posibilitatea de a forma mai multe abstracte verbale, fiind cazuri unde nu se simte nevoie de acest lucru (ex.: *activare*, *adaptare* etc.), deși unii s-ar simți tentați să-l facă.

O problemă importantă este aceea a alegerii variantelor. În vocabularul științific și tehnic, trebuie să figureze formele cele mai răspândite, care sînt acelea ale limbii literare. Astfel, formele *bulumac*, *lănteț*, *lobdă*, *lăturoaie* etc. trebuie preferate variantelor *bulamac* (STAS 435—49), *lanteti* (STAS 435—49), *lobdă* etc.

De mare ajutor este în această privință « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » al Academiei R.P.R., care arată forma cea mai răspîndită a unui cuvînt. Aici trebuie menționat că oarecare încurcături și erori au fost provocate și de « Micul dicționar ortografic » al Academiei R.P.R., a cărui revizuire, mai ales în ceea ce privește termenii tehnici, este absolut necesară.

Nenumăratele neologisme care sînt « adoptate » mereu în vocabularul tehnic pun probleme și în ceea ce privește ortografierea lor. În general, operele de care am amintit, cît și publicațiile noastre științifice și tehnice de astăzi, au urmat principiul ortografiei fonetice a acestora, principiu recomandat de altfel și de « Micul dicționar ortografic » al Academiei R.P.R. Cu toate acestea, la numeroase cuvinte din « Lexiconul tehnic român » și din standarde, deși intrate demult în vocabularul tehnic, se menține o ortografie străină: *bloom*, *brookit*, *by-pass*, *tychit*, *abatjour*, *klinker* etc., cînd ar fi putut să fie scrise foarte bine așa cum se pronunță: *baipas*, *tichit*, *abajur*, *blum*, *bruchit*, *clincăr* etc.

Un studiu mai amplu este necesar în ceea ce privește ortografierea cuvintelor compuse, care sînt în acest domeniu foarte numeroase. Pentru un asemenea studiu trebuie pornit de la principiile de scriere a cuvintelor compuse din limba comună. Cu prilejul articolului de care am mai vorbit, am arătat și alte criterii de care trebuie să ținem seama la ortografierea termenilor tehnici.

Strîns legată de introducerea de noi cuvinte în limbă este adaptarea acestora la structura fonetică și morfologică a limbii noastre. În această privință, dificultăți prezintă în special cuvintele care conțin sunete neîntîlnite în romîna literară, cum sînt vocalele labiopalatale *ö* și *ü*, consoana muiată *ń* și altele.

În cele ce urmează, mă voi ocupa de cîteva dintre acestea.

De la început remarcăm că în redarea sunetelor străine, cuvintele tehnice urmează aceeași cale ca neologismele intrate în limbă recent.

În ceea ce privește pronunțarea lui *ö* (*o* palatal) din cuvintele străine (mai ales franceze și germane), în romînește întîlnim trei forme, care ne redau fie numai cîte unul din elementele fonetice care compun sunetul *ö*, fie pe amîndouă reunite într-un diftong: *io*. Dacă urmărim modul cum a fost adaptat *ö* sistemului

fonologic al limbii române, observăm că sunetul acesta este redat foarte frecvent prin *o*, mai ales în împrumuturile din franceză, acolo unde s-a putut face o asemănare între terminația cuvintelor franțuzești și sufixul *-tor*, care în românește formează nume de agent: *actor*, *amator*, *ambasador*, *ensor*, *coafor*, *comandor*, *controlor*, *creditor*, *convertizor*, *compostor*, *comutator*, *contor*, *ecleror*, *ecuator*, *factor*, *stator* etc. Vorbitorii au simțit desigur în această terminație un sufix (fr. *-eur*), pe care l-au redat prin *-or* pus în legătură cu sufixul românesc *-tor*¹. Poate că la cuvinte ca acestea a intervenit și faptul că forma lor în latină sau în italiană era oarecum asemănătoare cu forma pe care au căpătat-o în română. Redarea lui *ö* prin *o* a fost înlesnită și atunci când, paralel cu un cuvânt tehnic franțuzesc cu *ö*, exista și un corespondent în germană, tot de origine latino-romană, care avea un *o* în locul lui *ö*, cum este cazul lui *compresor* (cf. fr. *compresseur*, germ. *Kompressor*) sau *colimator* (cf. fr. *collimateur*, germ. *Kollimator*). În cuvinte ca *sulfuros*, *azotos* etc., *ö* a fost redat tot prin *o*, probabil prin asemănare cu cuvintele românești derivate cu sufixul *-os*.

Alt mod de a pronunța în românește pe *ö* este *e*. *E* apare mai ales acolo unde sufixul franțuzesc *-eur* sau terminația germană *-eur* era pusă în legătură cu sufixul rom. *-er*, variantă a lui *-ar* (< lat. *-arius*), care formează nume de agent și de meșteșugari în limba română. Așa au apărut forme ca *șofer*, *frizer*, (aceasta poate și sub influența analogică a lui *bărbier*?), *jongler*, *miner*, *sufler*, *șomer* etc., mult mai puține, e drept decât cele în care *ö* a fost redat prin *o*. Cred că în cuvinte ca *ancoșeză*, *raboteză*, *haveză*, a intervenit pe de o parte influența lui *e* mut următor, care a întărit timbrul palatal al lui *ö*, iar pe de altă parte influența analogică a lui *freză*, *morteză* etc. provenite din fr. *fraise*, *mortaise* etc. Și aici am găsit o excepție: *batoză* (< fr. *batteuse*), în care *ö* > *o*.

Ca *io* (diftong) îl întâlnim pe *ö* în *lichior*, care mai are și varianta *licher*. Redarea lui *ö* numai prin *io* este foarte rară.

În limba literară întâlnim un cuvânt care păstrează totuși pe *ö*: cuvântul *bleu* (pronunțat *blö*), consemnat astfel de « Dicționarul limbii române literare contemporane » al Academiei R.P.R.

Acad. Al. Graur, într-un articol mai vechi² arată că în românește, în cuvinte ca *șoför*, *șomör*, *bürou*, *nüansă* etc., există tendința de a adopta sunetele *ö* și *ü*. Astăzi însă, pronunțările consemnate atunci au dispărut, cred, aproape cu desăvârșire, așa că nu poate fi vorba de intrarea acestor sunete în sistemul fonetic al limbii noastre, fapt arătat de acad. Al. Graur și într-o lucrare mai recentă³.

¹ V. acad. I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 86.

² Al. Graur, « Bulletin de la Société de Linguistique de Paris », vol. al XXXVIII-lea, p. 168 sqs.

³ Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Ed. Academiei R.P.R., București, 1955, p. 17.

O situație asemănătoare, însă ceva mai complicată, o prezintă *ü*, pentru care găsim de asemenea o pronunțare (pe care am putea-o numi ortografică) *u*, o pronunțare *i* și o pronunțare cu diftongul *iu*.

Ca și în cazul lui *ö*, nu trebuie să deosebim împrumuturile vocabularului tehnic de neologismele intrate mai recent în limbă.

U inițial este redat întotdeauna prin *u*: *umiditate, umoare, unitate, uniform, ustensilă* etc. În cuvinte ca *anvergură, apretură, agricultură, canelură, claviatură, clorură, fluorură, factură, figură* etc., *ü* este redat tot prin *u*, datorită desigur asemănării cu unele cuvinte românești formate cu sufixul *-tură*. Foarte frecvent este redat *ü* prin *u* și în alte cazuri: *absurd, abuza, acuza, aflux, balustradă, bufet, bucușă, buletin* etc. Desigur că în foarte multe din acestea intervine și influența analogică a formelor acestor cuvinte din latină și din italiană. Ca vocală finală în rădăcina unor verbe cum ar fi fr. *evoluer, evaluer, accentuer, constituer, evacuer* etc., *ü* a fost redat de asemenea prin *u*: (rom. *evolua, evalua, accentua, constitui, evacua* etc.) și aceasta datorită, probabil, analogiei cu unele verbe terminate în *ua* și *ui* în hiat (*lua, făptui* etc.).

Faptul că *ü* este redat cel mai adesea prin *u* cred că se datorește în special influenței pe care aspectul scris al cuvintelor o are asupra pronunțării lor. Aproape toate cuvintele pe care le-am întâlnit cu *ü* redat prin *u* au intrat în limbă pe calea scrisului.

Mai rar, sunetul *ü* este redat prin diftongul *iu*. De multe ori pronunțarea este nesigură, auzindu-se când *iu*, când *i*. Într-un cuvânt ca *biuretă* (<fr. *burette* prin rus. *biuretkă*), redarea prin *iu* este susținută de fonetismul rusesc. În *chiu-vetă* și *chiulasă* pronunțarea cu *iu* este doar mai răspândită decât cea cu *i*, căci întâlnim destul de des și formele *chilasă* (și *culasă*), *chivetă*. Un caz interesant îl constituie desigur *pioneză* (<fr. *punaise*), în care *ü* originar, devenit *iu*, a suferit diereza, după care *u* neaccentuat a trecut la *o*¹.

Forma *iu* o întâlnim și în poziția lui *-ü* (final), redat astfel în cuvinte ca *pardesiu, meniu* etc. datorită analogiei cu sufixul *-iu*.

A treia formă în care este redat *ü* în limba română este *i*, potrivit unei tendințe mai vechi a limbii noastre, care a procedat în general la fel și cu sunetele asemănătoare din turcește și din ungurește. Potrivit acestui fel de adaptare în care precumpănește elementul palatal, avem forme ca *birou, birocrație, chirasă* etc.

Adaptările acestea — deși sînt conforme unei vechi tendințe a limbii române — apar rar la cuvintele recente, fapt pe care trebuie să-l atribuim tot influenței aspectului scris al cuvintelor.

Pînă nu demult erau consemnate mai multe pronunțări cu *iu*, acolo unde astăzi întâlnim aproape exclusiv *i*, ex.: *biuro, biurocrație* (Candrea—Adamescu, « Dicționar enciclopedic »), *chiurasă* etc. Tendința în limbă este de a transforma

¹ Pentru aceasta vezi acad. I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 86.

pe *ü* în *i*, elementul palatal fiind preponderent, aspectul grafic al cuvintelor însă a împiedicat aceasta.

În concluzie putem spune că atât *ö* cât și *ü* în cuvintele mai noi sînt redade cel mai des prin *o*, respectiv *u*, contrar tendinței mai vechi a limbii romîne.

Dacă admitem ca valabilă această constatare, putem recomanda redarea sunetelor *ö* și *ü* prin *o* și *u* în cuvintele tehnice care intră în cazurile amintite mai sus și care astăzi cer drept de cetate în limbă.

O altă problemă de adaptare este aceea a lui *ń* (*n* muiat). Sunetul neexistînd în romînește, trebuie redat prin *ni* în cuvinte ca *armaniac*, *soanior* etc., așa cum a fost redat și în împrumuturi mai vechi: *castanietă*, *companie*, *coniac* etc.

În sfîrșit, redarea grupurilor fonetice *qu*, *gu* este o problemă pentru care se cere o soluție, cel puțin în ceea ce privește vocabularul tehnic, unde acestea sînt întîlnite destul de des. Obișnuit, aceste sunete au fost redade după cum urmează: *qu* > *cv*, *cu* și *k* (sau *k'* dacă era urmat de *i*), iar *gu* > *gv* și *gu*.

În cuvintele tehnice intrate recent în limbă și provenind din limbi neolatine, *qu* a fost redat cel mai frecvent prin *cu*: *acuarelă*, *acuatintă*, *cuadrant*, *cuadratură*, *cuadric*, *cuadrigă*, *cuadripol*, *cuadrivector*, *cuantă* etc., paralel cu formele în *cu* existînd și forme cu *cv*.

În cuvinte ca *frecvență*, *secvență*, grupul *qu* a fost redat prin *cv* fără variante cu *cu*, iar în cuvinte ca *chinihidron*, *chinidină*, *chinină*, *chinizarină*, *chinionă* etc. prin *k'* (palatal). Tratatamentul acesta se explică prin faptul că grupul *qu* a fost pronunțat cînd după maniera germană (*cv*), cînd după cea franceză sau italiană (*cu*) — conformă cu felul cum pronunțau romanii.

Grupul *gv*, rar în terminologia tehnică, apare cu pronunțarea *gv*, care tinde să se generalizeze de altfel peste tot în limbă.

Pentru *qu* se pare că pronunțarea cea mai frecventă este *cu*. Aceasta ar trebui recomandată pentru cuvintele care se ortografiază acum și în care grupul *qu* este urmat de *a* sau de o vocală labială. Atunci cînd grupul *qu* este urmat de *i* cred că ar trebui pronunțat *k'* (consoană oclusivă palatală surdă) și ortografiat *chi*.

Acestea sînt cele mai importante probleme de adaptare a sunetelor străine la sistemul fonologic al limbii romîne în cuvintele aparținînd vocabularului tehnic.

În scurta mea expunere nu am putut epuiza nici măcar enunțarea problemelor de limbă legate de vocabularul științific și tehnic. Munca de fixare și de unificare a terminologiei speciale este abia la început și, pe măsură ce înaintăm, se ivesc noi dificultăți, care prin muncă perseverentă sînt sigur că vor fi învinse.

NOTE ȘI COMPLETĂRI LA UN GLOSAR ÎNTOCMIT DE VASILE ALECSANDRI

DE
GH. BULGĂR

În 1875, cînd apare o nouă ediție a operelor lui Alecsandri (Opere complete, partea I, teatru), poetul strînge laolaltă diversele piese publicate într-un lung răstimp și le rînduiește în 4 volume, paginate în continuare (pînă la p. 1741).

De la publicarea primelor piese a trecut multă vreme. Dezvoltarea literaturii și a limbii a făcut pași mari înainte, datorită în bună parte creației artistice a primilor scriitori clasici: Eliade, Negruzzi, Alexandrescu, Bolintineanu, Russo Alecsandri etc. Eforturile acestora de a îmbogăți și moderniza limba și literatura națională s-au concretizat în opere de mare importanță pentru perfecționarea limbii noastre literare. Și contribuția teoretică a scriitorilor pomeniți a fost, pe drept cuvînt, adesea subliniată ca deosebit de prețioasă pentru elucidarea multor probleme controversate într-o epocă de influențe și curente lingvistice variate, adesea primejdioase pentru evoluția firească a limbii noastre literare.

Combaterea elementelor artificiale, introduse în mod nejustificat în limbă, s-a desfășurat, cum se știe, pe toate planurile: în reviste, în teatru și mai ales în literatură. În special proza și critica au reflectat opoziția scriitorilor față de încercările de a abate limba și literatura noastră de la dezvoltarea și îmbogățirea ei firească pe o cale străină de limba vie a poporului.

În teatru s-a depus un susținut efort de valorificare a tezaurului popular și a literaturii vechi, un efort conștient și patriotic de combatere a jargonului și a formelor de limbă necorespunzătoare cu specificul limbii noastre. Cînd Alecsandri, Negruzzi și Kogălniceanu ajung la 1840 în fruntea teatrului din Iași, ei critică tendințele cosmopolite ale boierimii și burgheziei în ascensiune și disprețul acestora față de limba romînă. Apar piese în care se ia în rîs jargonul, mania

purificării, latinismul, galomania. Negruzzi, și mai ales Alecsandri, într-o bogată serie de piese, la început adaptate, apoi în creații originale, demască ridicolul limbajului pestriț folosit de cosmopoliți.

După cum se știe, activitatea teatrală a lui Alecsandri a început în 1840, când a localizat comedia « Farmazonul de la Hîrlău », și a încetat în 1886, când a dat o formă definitivă dramei sale « Ovidiu ». Deci activitatea lui dramatică a durat 47 de ani, în care timp au apărut piese de tot felul, cu personaje luate din medii diferite. Eroii pieselor lui Alecsandri folosesc o limbă în care se reflectă straturile lexicale de proveniențe variate. Vocabularul acestor eroi oglindește deci o întinsă etapă istorică de frământare a limbii naționale.

Cercetarea lexicului operelor dramatice scrise de Alecsandri ne poate da o imagine complexă a contradicțiilor și a succeselor dezvoltării limbii noastre în veacul trecut.

Poetul și-a dat seama în 1875 că o seamă de cuvinte, cu circulație rară, vor fi cu greu înțelese de cititori sau de spectatori. De aceea, la apariția ediției noi, autorul întocmește un glosar în care explică cuvintele neobișnuite în limba literară. Acest glosar poartă următorul titlu: « Explicarea cuvintelor vechi ce aparțin jargonului moldav și a celor străine care se află în acest uvrăgiu ». Lista explicațiilor date de autor se află la sfîrșitul volumului al IV-lea. Glosarul întocmit de scriitor este destul de bogat: el cuprinde aproape 40 de pagini.

★

Într-o notă, editorul din 1875 precizează în legătură cu glosarul scriitorului: « Repertoriul dramatic al lui Alecsandri fiind scris într-un șir de mai mult de 30 de ani, el reprezintă, pe lîngă tipurile variate, pe lîngă diversele faze prin care a trecut societatea romînă, și jargonurile limbistice ce s-au strecurat prin graiul public de la 1840 și pînă astăzi. Mulți din termenii roștiți de personajele pieselor acestui repertoriu sînt acum dispăruți și neînțeleși; prin urmare s-a găsit de cuviință a se adăugi la finele acestor 4 volume un soi de glosar explicător a cuvintelor care sînt necunoscute generației de astăzi și a celor străine ».

Glosarul întocmit de Alecsandri este însă incomplet. El nu cuprinde decît cuvintele din primele trei volume. Pentru volumul al IV-lea scriitorul n-a mai continuat lucrarea.

Nu cunoaștem motivele pentru care glosarul, așezat la sfîrșitul volumului al IV-lea, nu cuprinde decît termenii neobișnuiți din primele 3 volume. Totuși, așa cum se prezintă, acest glosar este important pentru că: *a*) oglindește atitudinea unui scriitor reprezentativ față de particularitățile lexicului limbii noastre. În glosar vedem ce categorii de vocabular erau considerate de scriitor în afara limbii literare, vedem în ce direcție merg preferințele lexicale ale scriitorului cînd folosește anumiți termeni pentru a explica vocabularul neliterar (regionalismele, neologismele, jargonul); *b*) putem vorbi și despre un aport — modest desigur — la îmbogățirea dicționarului general al limbii noastre cu cuvinte și cu

nuanțe de sens, uneori inexistente în dicționarele noastre tipărite pînă astăzi. Sub eticheta: « cuvintele vechi ce aparțin jargonului moldav și a celor străine », autorul califică impropriu, dacă judecăm în sens strict științific, diversele straturi lexicale care trebuiau explicate în glosar. Căci apar în glosar, fără deosebire, atît arhaisme, regionalisme, neologisme și termeni de jargon, mai ales grec, francez, latinizant și turc, cît și cuvinte populare.

Glosarul întocmit de Alecsandri se prezintă în cea mai simplă formă posibilă: e așezat pe două coloane, în stînga termenul considerat rar, necunoscut cititorilor obișnuiți ai operelor sale, în dreapta termenul corespunzător din limba literară; între cele două coloane cuvîntul « înseamnă »; de ex.: *bănat înseamnă supărare*. Scriitorul nu dorea decît să ajute pe cititor să înțeleagă cuvîntul exact cum îl înțelesese autorul pieselor. De aceea nu găsim în glosarul lui Alecsandri nici precizarea categoriei gramaticale, nici chiar forma de bază a cuvintelor flexionare, ci forma întîlnită în textul operei dramatice. La substantive nu se indică genul, nici conjugarea la verbe. Cuvintele apar așa cum sînt întrebuițate de personajele piesei: *chicote, răzlețită, sămeșiei, lucrute ajur* sau verbe ca: *durez, hălăduiesc, oțărăști* etc.

★

Ce a considerat Alecsandri că trebuie explicat în acest glosar? E vorba de diversele straturi lexicale folosite de scriitor pentru a caracteriza vorbirea personajelor sale. Unii eroi, se știe, vorbesc ca în satul lor, deci folosesc multe regionalisme, alții păstrează reminiscențele apăsării feudale greco-turcești, altora le plac cuvintele « radicale ». Limba boierilor și a ciocoilor e franțuzită; mulți reprezentanți ai burgheziei apar în piese ca adepți ai curentelor latinizante, puriste, italianizante etc. Cînd a întocmit acest glosar, Alecsandri a încercat să se situeze la nivelul literar al limbii și a explicat unele particularități lexicale ale eroilor săi folosind formele literare corespunzătoare. E curios însă că autorul glosarului, fiind moldovean, consideră totuși regionalisme unele cuvinte, de fapt populare, întrebuițate în limba vie. Astfel, ca să menționez numai cîteva cuvinte considerate de scriitor ca regionalisme, citez: *mîntui, hojma, alivenci, perje*, care sînt moldovenisme. Însă cuvinte ca: *cerdac, alean, hapca, izvod, tertip, anapoda, plisc, blajîn, răzlețită* — toate explicate de scriitor prin corespondentele lor: « pridvor, durere, de-a sila, listă, mijloc viclean, pe dos, cioc, blind, împrăștiată » — nu sînt de fapt regionalisme, ci cuvinte obișnuite în limba poporului.

O bună parte a glosarului e consacrată explicării termenilor de jargon. În această categorie intră: *metaherisesc* « obișnuiesc »; *nazar* « favor »; *ești contan* « mulțumit »; *andenken* « amintire »; *fantacsit* « mi-am făcut plăcerea »; *etufa* « înădușea »; *proeres* « bunăvoință »; *matuf* « mizantrop » etc.

Sînt cuprinse în glosar și unele expresii, fraze și chiar strofe rostite de personajele piesei într-o limbă străină, traduse în romînește de scriitor.

Întîlnim mai puține arhaisme decît cuvinte de jargon: *cin* « rang »; *mezat* « licitație »; *orîndă* « cîrciuma satului »; *spășesc* « smeresc »; *vadea* « termen »;

zaiafet « petrecere ». Abia câteva neologisme sînt considerate de scriitor ca necunoscute cititorului obișnuit: *ritos* « categoric »; *propice* « favorabil »; *agilităua* (sic!) « ușurință » etc. Numărul redus de neologisme explicate, deși astfel de cuvinte există din belșug în piesele lui Alecsandri, denotă un fapt semnificativ: autorul privea într-un mod realist procesul pătrunderii neologismelor în limbă, într-o epocă de adînci prefaceri economice, politice și culturale. El explică uneori chiar termeni populari folosind neologisme. Se știe că, întocmai ca Alecsandri, nici un scriitor de seamă nu a refuzat neologismele atunci cînd erau necesare pentru precizia exprimării. Scriitorii însă s-au ridicat în mod solidar contra exagerărilor, contra cuvintelor inutile, atunci cînd în fondul vechi al limbii existau suficiente mijloace pentru o exprimare exactă și colorată.

Deoarece volumul neologismelor în limba noastră crescuse foarte mult de la 1830, au apărut o serie de dicționare, modeste desigur ca valoare științifică, care s-au dovedit necesare pentru a explica cuvintele « radicale ». Așa au fost dicționarele lui I. D. Negulici, T. Stamate, E. Protopopescu și V. Popescu etc. Chiar în anul în care Alecsandri publica glosarul de care ne ocupăm, a fost tipărit la Craiova un mic « Dicționar român portativ — culegere de cele mai necesare cuvinte radicale — de I. Bauman (edițiunea III) ». În acest mic dicționar putem citi astfel de explicații ale neologismelor: « *abnormitate*, stare peste fire; *rigid*, aspru; *rivale*, cel care pretinde același lucru cu altul și-l dispută; *romanist*, autor de romane; *romantic*, locurile ce cheamă în mintea privitorului idei poetice și romanuri; *intrigă*, neunire, ațîțare, inferire spre ceartă; *extra*, deosebit; *decore*, podoabă; *capriciu*, încăpăținare » etc.

Existența acestor dicționare și larga circulație a neologismelor în presa epocii l-au determinat, probabil, pe scriitor să reducă mult numărul neologismelor explicate în glosarul său.

★

Revenind la Alecsandri și cercetînd glosarul întocmit de el, observăm cuvinte și nuanțe de sens care uneori surprind, pentru că diferă de materialul dat în dicționarele mai vechi, cum sînt: « Magnum Etymologicum » al lui Hasdeu (HEM), Dicționarul neterminat al vechii Academii (DA), « Dicționarul român-german » al lui Tiktin (TDRG), « Dicționarul enciclopedic ilustrat », întocmit de I.-A. Candrea (CADE). Astfel întîlnim: *chibuțele* « ghetete femeiești »; *cabaz* « glumă », în DA: « bufon, ghiduș »; *căldărămgiu* « pavelitor », în DA: « meșter care pardosește cu caldarîm »; *holdul* « cuprinsul », în DA și la TDRG nu există; *insovolnicie* « arbitrar, personal », în DA și la TDRG lipsește; *forul* « domiciliul »; *oșărești* « înfiorezi »; *cislă* « socoteală țărănească »; *cfartal* « mahala »; *floreline* « înflorită », în alte dicționare nu sînt menționate în forma aceasta; *batojit* « zvîntat », în DA: « istovit » etc.

Din explicațiile scriitorului se poate scoate un material nou care să îmbogățească dicționarul general al limbii noastre, căci un dicționar complet al limbii trebuie să țină seamă și de nuanțele atestate în operele scriitorilor noștri. Cuvinte

din lista lui Alecsandri ca: *codalghit* « pățit »; *cuță* « dezmiardare »; *țuțuiian* « țăran de munte »; *lepșit* « smintit »; *bageacă* « gura de jos a coșului »; *oboroacă* 1. « căciulă mare », 2. « baniță »; *bujăniță* « mușchi de căprioară afumată »; *lehăit* « vorbit prost », și alte exemple de acest fel ar putea intra într-un viitor dicționar complet al limbii noastre.

Trebuie însă menționat și aspectul celălalt al glosarului. Cercetătorii atenți ai operei dramatice a poetului au găsit în piesele poetului un material mai bogat decât ceea ce ne oferă glosarul.

Iată un singur exemplu: la *hîciu* DA dă astfel: (în expr.) *cît hîciu* (1) « nimic, de loc », și trimite la teatrul lui Alecsandri, p. 409, 284, 697, 457 (unde scriitorul folosește această expresie). Glosarul nu ne spune însă nimic nici despre cuvînt, nici despre expresia în care el intră, mulțumindu-se doar să menționeze că « hîciu înseamnă crîng de spini ».

Despre *hîciu* DA însă ne spune că e o variantă a lui *huciu*. TDRG atestă cuvîntul sub forma *hăciu*.

Unele amănunte explicative din glosarul lui Alecsandri aduc precizări de amănunt pentru o mai bună înțelegere a cuvintelor rare: la *mierță* scriitorul ne spune: « măsură egală cu 10 banițe », la *hasna* se adaugă nuanța de sens: « fisc ».

★

Pentru motivele amintite pînă aici, completarea glosarului lui Alecsandri prin explicarea termenilor neobișnuiți, folosiți de scriitor în volumul al IV-lea, o socotim necesară.

Chendi, cînd a reluat tipărirea operei poetului, în 1905, a rînduit în 5 volume teatrul lui Alecsandri. La sfîrșitul volumului al IV-lea (în martie 1907), editorul dă și glosarul lui Alecsandri, despre care spune: « la sfîrșitul acestui volum am adăugat și un indice de cuvintele străine sau dialectale, folosite în operele dramatice de pînă aici. Indicele fiind făcut de însuși Alecsandri, nouă nu ne aparține decât rînduirea alfabetică a cuvintelor ».

Trebuie făcute aici două precizări: întîi, că ediția nouă a lui Chendi apare cu glosarul incomplet, așa cum l-a întocmit poetul numai pentru primele 3 volume. Lipsa glosarului pentru volumul al IV-lea nu e discutată de editor. Al doilea, că aranjarea cuvintelor în ordine alfabetică e, desigur, o inovație utilă a editorului din 1907, dar acesta a tratat arbitrar glosarul lui Alecsandri; nu găsim aici întregul material al autorului pieselor. Așa de exemplu, nu figurează în indicele alfabetic al ediției Chendi cuvinte ca: *forul*, *clevețească*, *gospodăriei*, explicate de Alecsandri prin: « domiciliul », « calomnieze », « menajului ». Probabil editorul credea că aceste cuvinte sînt înțelese de toți cititorii și deci nu trebuie explicate. Dar lipsesc: *bujăniță*, *haită* « cîine prost »; *proașcă* « praștie »; *huzur* « în pace » (la Chendi: « în liniște »); *nătîngă* « încăpățînată »; *catergar* « ștregar » etc.

Edițiile care au urmat, chiar cele mai noi, au lăsat glosarul în situația în care ne-a rămas de la poet.

Pentru a evita întinderea inutilă a explicațiilor, considerăm că acei termeni care au fost lămuriiți în volumele precedente nu mai e necesar să fie explicați, deși apar în al IV-lea volum. Astfel, deși în volumul al IV-lea întâlnim cuvinte ca: *dimerlie* (p. 1541); *a lua cu vurta* (ib.); *vadea* (1544); *sîngeapă* (1555); *teslăriu* (1564) etc., fiind întrebuițate în celelalte volume, figurează deci în glosarul scriitorului. Mă opresc acum la câteva cuvinte mai neobișnuite din volumul al IV-lea care n-au fost explicate de autor¹.

Bisunie s. f. La TDRG și în DA figurează ca trimitere la «vizuină». În citatul lui Alecsandri p. 1559, sensul de «vizuină» nu e tocmai potrivit, pentru că e vorba de o închisoare, o temniță făcută după poruncă de la stăpînire, despre care țăraniii vorbesc ca despre o «dihanie» care «parc-ar vrea să ne înghită», o «batgiocură»; *cică-n toate satele o să se ridice bisunii ca asta*, spune Vintură țară. E vorba aici de o nuanță (stilistică) de sens nouă.

Buțuf s. Cuvînt folosit de scriitor în citatul: *taci din gură țărănoi nebun și obraznic, buțuf* (p. 1556). Nu e pomenit în nici unul dintre dicționarele noastre. Nu l-am găsit nici în glosarul lui Alecsandri pentru celelalte volume.

Cenușâr s. m. (regional și *cenușer*) — «funcționar mic, conțopist prost». DA trimite la glosarul lui Alecsandri, ca fiind folosit cuvîntul la p. 400. Aici însă cuvîntul nu există. Tikin folosește un alt citat din Alecsandri, luat din «Conv. lit.», II, 6. În volumul al IV-lea întâlnim cuvîntul în această frază: *am avut a face cu toți cenușerii, și în cenușă s-o prifăcut drepturile mele* (p. 1537).

Depînge vb. III — «a descrie, a zugrăvi», e menționat numai la CADE cu un citat din Ghica. În volumul al IV-lea îl întâlnim în următoarea frază: *mîine îți durez un articol în «Gogoșa patriotică» și-l depîng ca cetățeanul cel mai generos* (p. 1635). Acest latinism, care făcea parte din vocabularul pretențios — cuvîntul e pus în gura lui Clevetici —, n-a rămas în limba noastră literară.

Desheritat adj. — «desmoștenit», un franțuzism pretențios pus de scriitor, la p. 1654, în gura aceluiși Clevetici: *Polidor fiind desheritat, l-am dat deo parte ca pe un netrebnic*.

Fasoli vb. IV refl. — «a face fasoane, a se tocmi, a se alinta». Textul lui Alecsandri din acest volum nu figurează în dicționare; iată-l: *Ian nu te mai fasoli pentru-o sîngeapă de rachiu de cel prifăcut* (p. 1555). Scriitorul a mai folosit acest cuvînt în opera dramatică (p. 10), fără a-l menționa în glosar: *eu m-aș fasoli ca o madonă*. Probabil că autorului îi era familiar cuvîntul. În glosar el explică pe *alint* (p. 251) prin «fasoli».

Fifirig s. m. — «veche monedă mărunță de metal». Dicționarele trimit la *firfirig* și nu pomenesc de textul în care Alecsandri folosește această variantă

¹ Pentru a nu da extindere articolului, am lăsat de o parte cuvintele populare, regionale, familiare (ca: *a se alcătui* = a se înțelege; *bunt* = răzvrătire, răzmeriță; expr. *doi lei și un orb* = tot una-i etc.), fiind lămurite într-un fel sau altul în dicționarele mai vechi sau în alte lucrări speciale; de asemenea nu m-am ocupat de unele creații personale (ca: *amărie* = amărăciune), care n-au rămas în limbă.

(p. 1641): *Strici numai bunătate de chibrituri degeaba și țin câte un fifirig cutia, în care întâlnim și o întrebuițare interesantă a lui ține.*

Împlini vb. IV. tranz. (fam.) — « a executa, a urmări pe cineva pentru o datorie, pentru o sarcină ». Îl găsim atestat în două locuri în acest volum. La p. 1541: *de n-oi avea cu ce să cumpăr lemne ca să mîntui temnița, subprefectu-i în stare să mă-mplinească, și la p. 1549: A venit să te-mplinească pentru 1500 lei.*

Modîrlă s. f. — « om necioplit, moșic, bătăran, mocofan ». Fasajul de la p. 1626: Martin — *Mare oarbă-i dragostea părintească!... cuconașule...* — Polidor: *Ce vrei, modîrlă?* aduce un citat nou pentru dicționarul general al limbii noastre.

Piruétă s. f. (în expr.) *a face o piruétă* — « învîrtitură repede în același loc cu tot corpul, pe vârful picioarelor ». În DA (netipărit) cuvîntul e ilustrat prin puține citate, dintre care cel mai vechi este din Rebreanu. Este interesant însă de văzut că acest termen a fost folosit mult mai devreme de către Alecsandri într-o explicație la text: *bine zice, bravo! Hupsana!* (face o piruétă) (p. 1654).

Podán s. m. (depreciativ) — « clăcaș, birnic ». Textul din acest volum: *Ei, ții-oi arăta eu, podanule...* — *Podan? Eu podan...?* (p. 1674) e folosit numai la TDRG nu ca citat, ci pentru a arăta vocativul în: *-ule*.

Posésor s. m. (Mold.) — « arendaș » în citatul: *o copilă... care slujește în casă la posesoru* (p. 1535). E interesant însă de constatat că Alecsandri a folosit acest cuvînt cu sensul de « persoană care posedă o avere », pentru a explica în glosarul său un cuvînt obișnuit: *proprietar*.

Redijá vb. I (regional: *redigea*) — « a redacta ». Cuvîntul care apare explicat numai la CADE n-a rămas; e pus de scriitor în gura unor franțuziți: *Cestiune foarte serioasă ce s-a ivit în jurnalul ce redigeați, în « Gogoșa patriotică »* (p. 1708).

Șarlatanism s.n. — « procedeu, purtare de șarlatan ». DA ne dă o explicație sumară, fără nici un citat din scriitorii noștri. Cuvîntul nu e nou în limbă. Fraza în care citim la Alecsandri acest cuvînt ne obligă la o extindere a definiției, pe lângă faptul că aduce un citat potrivit pentru caracterizarea anumitor aspecte din viața socială burgheză din trecut: *Astăzi, vere, trăim în timpul șarlatanismului* (p. 1661). Din acest text deducem o nuanță de sens în plus: « practicare (pe scară întinsă) a șarlataniei ».

Tróscot s.m. (în expr.) *a fi uscat troscot* — « a fi foarte uscat, gata să se fărîme ». În volumul al IV-lea al operei lui Alecsandri, expresia apare în citatul: *covrigi uscați troscot* (p. 1538).

Tufă s.f. (în expr., fam.) *tufă în buzunar* — « gol la pungă, fără o lețcaie în buzunar, lefter ». Citatul de la p. 1661 conține o întrebuițare particulară a acestei expresii: *tu să dai mîna cu niște tufă-n buzunar?* care e menționată în DA (ms.) la *tufă* II (cuvînt aparte față de *tufă* I). La *tufă* II se explică în paranteză: « în construcție adverbială » și se dă citatul de mai sus. Cred însă că e același cuvînt *tufă* I, fiind vorba de o dezvoltare a expresiei *tufă de Veneția* « nimic »

(pentru că Veneția se află pe apă), cum a explicat Șăineanu. DA nu explică expresia și o încadrează greșit la construcțiile adverbiale, făcînd un cuvînt aparte din această întrebuițare specială a cuvîntului *tufă*.

Ziarism s.n. — «presă; ocupația de ziarist». Cuvîntul a rămas o creație a momentului, într-o epocă în care se abuza de neologisme în presă. Printre numeroasele latinisme, franțuzisme și alte cuvinte de jargon, Clevetici întrebuițează și acest termen artificial: *Vivat ziarismul!* (p. 1627).

Zuliár adj. — «gelos». Tikin folosește, pentru a ilustra acest cuvînt, un citat tot din Alecsandri, însă din «Conv. lit.» VII, 411. În această parte a operei la care ne referim acum, scriitorul întrebuițează cuvîntul în următorul context: *Știi mata, nu-s bărbat tiran, nu-s zuliár* (p. 1679).

★

S-ar putea alcătui o listă bogată de termeni de jargon: grecisme, franțuzisme, latinisme etc., pe care scriitorul, punîndu-le în vorbirea personajelor sale, urmîrea combaterea influențelor atunci la modă. Întîlnim apoi în volumul al IV-lea numeroase neologisme care la acea epocă trebuiau explicate pentru cititorii obișnuiți ai operelor literare. În această categorie sînt: *mizantrop*, *pamfletar*, *discret*, *amenaja*, *generos*, *articol*, *elocințe* etc.

Unii termeni speciali sînt explicați pe loc, chiar în text. Așa se întîmplă cu cuvîntul *comunist*, pe care îl întîlnim în piesa «Zgîrcitul risipitor», la p. 1660:

«— Sandu: Și tu cei (=ceri) împărțirea proprietății?

— Antohi: O cer, ca și d-lor, că nu-s proprietar.

— Sandu: Ca d-lor? Vra să zică ești comunist, Enicer.

— Antohi (rîzînd): Comunistul comuniștilor, vere».

Deși e vorba de o interpretare limitată a cuvîntului — un boier voind să combată ideile reformatoare antif feudale (e vorba de cunoscutul personaj Sandu Napoilă, unul dintre bătrînii «înțăleniți în obiceiurile trecutului», cum spune Alecsandri) —, se poate înțelege că termenul nou intrase atunci în vocabularul nostru. Aici sensul e: «adept al teoriei împărțirii proprietăților între toți membrii comunității», sens interpretat de Sandu ca ceva deosebit de primejdios pentru ordinea internă, tradițională, a statului de atunci.

Întîlnim apoi în volumul al IV-lea și cîteva expresii vrednice de reținut: *sînt puși în răsipă* = sînt risipiți (p. 1489): *plouați cu petre!* = aruncați noian de pietre peste...! (p. 1507); *s-a făcut dămilă* = a devenit darnic (p. 1728) etc.

Azi, la reeditarea operei e necesară și explicarea numeroaselor elemente de jargon folosite din abundență în cele trei piese ale volumului al IV-lea. În această categorie intră grecisme ca: *skasmos*, *telos pantos*, *fos mu! enakis! oriste* etc., franțuzisme și expresii franțuzești: *polisonerie*, *beant*, *mon ange*, *faites-moi l'honneur* etc. Mai ales în «Zgîrcitul risipitor» întîlnim multe cuvinte, expresii, construcții și fraze franțuzești pe care personajele le întrebuițează corect, nu stîlcite ca în piesele lui Caragiale. Sînt în număr considerabil și latinismele, mai ales în vorbirea lui Clevetici, care, citînd din jurnalul «Gogoșa patriotică»,

amintește de eroul lui Caragiale citind din « Vocea patriotului național ». Iată un fragment comic prin limbaj, în care intenția satirică la adresa latinizanților și a puriștilor e evidentă:

— Clevetici (cetind): « Am zis-o și o vom mai repeta-o pînă ce va amorti vocea noastră de cetățean liber și liberal: la epohă nouă, oameni noi ! Ministeriul de astăzi, compus din oameni moderați și diplomați, nu este la înălțimea situațiunii actuale. Acest cabinet, însetat de setea nestingibilă a puterii și lipsit de orice pudoare politică, lasă a să comite toate abuzurile trecutului, permite încălcările de convențiune » (p. 1661). Combătînd astfel de curente nesănătoase în limbă, Alecsandri demonstra o consecvență remarcabilă pe linia cultivării limbii noastre.

★

Unor critici li s-a părut însă că lexicul prin care vorbirea personajelor e ironizată într-un mod ascuțit e prea pestriț și că face dificilă înțelegerea textului dramatic. În periodicele vremii citim articole care iau o poziție critică față de mulțimea cuvintelor din diverse jargoane, introduse de scriitor din motive artistice în piesele sale. În « Conv. lit. », IX, p. 394, G. Vîrnav-Liteanu a publicat un studiu despre: « Scrierile teatrale ale lui Alecsandri », în care citim aceste considerații: « Alecsandri a căutat prea mult a se apropia de natură, a conforma imitarea cu realitatea, a scrie ca și cînd ar raporta cuvintele altora. El a ținut pre mult a se servi de idiomul zilei, de acel al Regulamentului Organic sau de acel al regulamentului constituțional, după cum se petrec faptele sub unul sau sub altul. Desigur că orice poet comic are datoria, cînd reprezintă persoane din epoca sa, de a vorbi limbajul care este în circulare, dar în acel limbaj sînt multe lucruri trecătoare, și artiștii cei mari știu a despărți elementele peritoare, pentru a scrie totodată în limba timpului lor și în limba tuturor timpurilor. Trebuie însă să recunoaștem: că arta de a alege din idiomul curent nu a fost niciodată mai anevoie de practicat decît în acele zile de reformare, unde limba se schimbă, se reînnoiește fără conținere.

În aceste împrejurări era poate mai nimerit de a lăsa dialogului accentul și chiar capriciile momentului, pentru a conserva toate varietățile în moda și forma limbajului, pentru a pune în lumină fazele diverse prin care a trecut în aceste de pe urmă timpuri vocabularul nostru ».

În cealaltă margine a patriei de astăzi, la Oradea, Iosif Vulcan publica în același an (1875), în « Familia », nr. 40, p. 467, un scurt articol despre literatura noastră dramatică, în care lua atitudine față de teatrul lui Alecsandri. După ce laudă creația poetului, autorul articolului adaugă: « Frumusețea consistă în punerea în scenă a unor caractere și tipuri originale și în limba lor frumoasă romînească, populară; iar greșeala e reprezentarea comicului mai ales prin limba stricată și schimonosită. . . în loc de a ni le înfățișa [personajele] prin caracterul lor și în limba curat romînească. De aceea unele piese în Ardeal n-au fost înțelese de loc, căci publicul nostru nu știe tot atîtea limbi cîte concurg spre a face umorul în ele ».

Amîndouă observațiile erau îndreptățite: cum spunea Vîrnav-Liteanu, teatrul lui Alecsandri ne-a păstrat într-o pitorească imagine « fazele diverse prin care a trecut vocabularul nostru ». Și tocmai caracterului istoric documentar al unei părți a lexicului i se datorește faptul că scriitorul a explicat o parte a lexicului într-un glosar, ca să fie pe deplin înțeles conținutul pieselor, cum dorea Iosif Vulcan.

Acum, cînd se pregătește o ediție mare a operei poetului, trebuie să se întocmească un glosar științific la teatrul lui Alecsandri. O asemenea lucrare ar completa cunoștințele noastre despre istoria limbii literare a veacului trecut¹, ar aduce un material prețios pentru viitorul dicționar general al limbii, pe care l-ar îmbogăți cu atestări de sensuri și citate noi, și ar ajuta pe cititorii operelor dramatice ale lui Alecsandri să înțeleagă bine textul original. La baza acestui glosar complet vor trebui să stea lămuririle scriitorului date la sfîrșitul volumului al IV-lea; ori de cîte ori se va amplifica prin noi precizări interpretarea termenilor rari, lămuririle vechi, originale, vor trebui menționate ca aparținînd lui Alecsandri.

¹ S-ar putea scoate în evidență și alte particularități de limbă și de stil caracteristice procesului de dezvoltare a limbii noastre literare în acea epocă. Astfel, în volumul pomenit, întîlnim: fonetisme caracteristice locului și vremii: *is perduc hinule* (p. 1618); *o pustiet locurile* (p. 1482); *m-am giudecat șese ani de zile* (p. 1537); construcții gramaticale și stilistice originale: *Cetatea Neamțului . . . s-au cucerit voinții mele* (p. 1518); *să gustăm viața veselitoare* (p. 1647); *să-i menagiăm o surpriză* (p. 1732); un superlativ format cu ajutorul lui « mare » despre care nu pomenesc nici dicționarele, nici Gramatica Academiei R.P.R.: *mare bine s-o purtat pînă a nu cădea* (p. 1494); *mare galbăn și slab ești la față* (p. 1615) etc. Într-un singur loc am întîlnit o lipsă de acord (într-o explicație la text a autorului): *soldații îi dă un pahar cu vin* (p. 1521).

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

UNELE PROBLEME ALE LEXICULUI ȘI GRAMATICII ÎN STUDIUL TEXTELOR RUSE DE SPECIALITATE

DE

G. FISCHMAN

În nota explicativă a programei de limba rusă din anul 1954—1955, pentru studenții institutelor de învățământ superior din R.P.R., se arată marea rol educativ și cultural pe care îl are predarea limbii ruse în institutele de învățământ superior; totodată se subliniază că scopul principal al predării limbii ruse în învățământul superior constă în însușirea de către studenți a deprinderilor muncii independente în studiul textelor cu caracter social-politic, științific și tehnic, în posibilitatea de a traduce aceste texte în limba maternă și în învățarea unei corecte exprimări în scris și oral.

Programa de studii elaborată pentru trei ani prevede trecerea la textele de specialitate începând cu semestrul al IV-lea și recomandă lărgirea treptată a vocabularului social-politic, științific și tehnic adaptat la specificul facultăților corespunzătoare chiar din primul an de studii.

Alcătuitorii programei n-au omis să sublinieze greutatea trecerii de la manualele în care predomină textele beletristice la literatura științifică. În programă se remarcă faptul că studenților le lipsește adeseori experiența de a aplica în practică cunoștințele teoretice de gramatică.

Cauza acestor greutăți nu trebuie căutată în insuficienta pregătire a studenților sau în lipsa lor de experiență în ce privește aplicarea cunoștințelor teoretice, ci în primul rând în însuși caracterul specific al literaturii științifice și tehnice, cu care majoritatea studenților ia contact nemijlocit pentru prima oară abia pe băncile institutelor de învățământ superior; în al doilea rând în faptul că elevii nu stăpinesc bine regulile de formare a cuvintelor în limba rusă contemporană.

Cunoașterea specificului literaturii științifice poate să ne servească drept îndrumar în pregătirea studenților și a aspiranților pentru studiul textelor de

specialitate și de asemenea poate să contribuie la înlăturarea unor dificultăți ce se ivesc în procesul de studiere a acestor texte.

Specificul literaturii științifice constă în următoarele:

1. Prezența unui însemnat număr de termeni speciali care variază în raport cu ramura corespunzătoare a științei, tehnicii sau producției, alături de vocabularul științific de cultură generală.

De pildă, cuvinte ca: материя, дедукция, операция, аргумент (materie; deducție, operație, argument) aparțin vocabularului științific general, însă cuvintele: синус, косинус, флебит, нефрит, уток, ровница (sinus, cosinus, flebită, nefrită, bătătură, semitort) aparțin lexicului din domeniul matematicii, medicinei și industriei textile.

2. Literatura științifică și tehnică folosește pe scară largă substantivele care reprezintă noțiuni abstracte.

De pildă: напряжение (tensiune)

разрыхление (destrămare)

мощность (capacitate, volum).

3. Literatura științifică și tehnică abundă în cuvinte formate cu ajutorul sufixelor internaționale introduse în limba rusă fie direct din limbile greacă și latină, fie prin intermediul altor limbi. Este îndeobște cunoscut rolul limbii latine și grecești în formarea terminologiei filozofice din secolul al XVIII-lea.

4. Ea conține un însemnat număr de cuvinte formate prin compunere (cuvinte compuse și cuvinte compuse prescurtate sau abreviate). De pildă: сероводород, влагопоглощаемость, электропроводность, гост (hidrogen sulfurat, higroscopicitate, conductibilitate electrică, standardul unional de stat).

5. Literatura științifică folosește într-un grad mult mai mare decât cea beletristică construcțiile cu participiul și gerunziul. Construcțiile cu participiul, în limba rusă, contribuie în mare măsură la conciziunea exprimării, înlocuind pozițiile secundare atributive. Deși rar întrebuințate în limba vorbită (afară de participiul pasiv trecut) sau de loc (cum este cazul participiului prezent pasiv), ele sînt aproape nelipsite în textele științifice și tehnice.

6. Întrebuințarea frecventă a predicatului compus nominal, necesar în formularea definițiilor, și de care se leagă și funcțiunile cazului instrumental în limba rusă, constituie de asemenea o trăsătură caracteristică a limbii operelor științifice.

Pentru ca trecerea de la textele beletristice la cele de specialitate să se facă cu mai multă ușurință și pentru ca însușirea deprinderilor muncii independente să fie cît mai temeinică, este bine ca la predarea acestor texte să se țină seama de specificul literaturii științifice, în special de componența ei lexicală strîns legată și de unele probleme de gramatică și anume de formarea cuvintelor în limba rusă contemporană.

În articolul de față vom lua în discuție numai unul din aspectele caracteristice literaturii științifice, și anume, prezența substantivelor abstracte în aceste

texte. Formarea lor avînd la bază un sistem restrîns de tipuri de sufixe productive permite folosirea unor procedee metodice pentru însușirea rapidă și conștientă a acestei vaste categorii de substantive din literatura științifică.

Formarea cuvintelor noi în limba rusă nu se face în mod arbitrar, ci « după acele modele și tipuri de derivare a cuvintelor care s-au stabilit deja în limbă sau care apar din nou în legătură cu dezvoltarea și perfecționarea sistemului de formare a cuvintelor »¹.

Din numeroasele mijloace de formare a cuvintelor în limba rusă contemporană cum sînt cel morfologic, sintactic și semantic, cel mai mare număr de cuvinte noi se formează după tipul morfologic. Acesta include: 1) tipul sufixal (derivarea cu ajutorul sufixelor) caracteristic pentru formarea substantivelor și a adjectivelor, de pildă: упруг-ость « elasticitate », сер-н-ый « sulfuric », сер-нист-ый, « sulfuros »; 2) tipul prefixal (cu ajutorul prefixelor), care predomină în sistemul verbului rusesc, de pildă пере-работать « a prelucra », вы-работать « a produce » și tipul mixt (cu ajutorul prefixelor și al sufixelor), de pildă : свѣрх-план-ов-ый « peste plan » și под-шип-ник « rulment ».

În sistemul limbii ruse contemporane, îndeosebi, derivarea substantivelor cu ajutorul sufixelor este foarte bogată și variată. Sistemul de sufixe derivative pentru substantive cuprinde mai multe categorii, ca de pildă: derivatele care desemnează persoana care produce acțiunea, locul acțiunii, nume de instrumente, mecanisme, persoana pusă în legătură cu profesia, starea socială etc.

Categoria cea mai mare care ocupă un loc însemnat în vocabularul textelor științifice, publicistice și tehnice o formează substantivele care reprezintă noțiuni abstracte, abstractele acțiunii și abstractele calității.

Tipurile de derivare ale diferitelor categorii de substantive fiind foarte numeroase și variate, ne vom opri asupra acelor care servesc la formarea cuvintelor ce reprezintă noțiuni abstracte, ele fiind cele mai caracteristice pentru literatura științifică și tehnică atît în privința productivității cît și a puterii lor de circulație. Trebuie să relevăm aici și tendința limbii ruse contemporane de a concentra mijloacele de formare a cuvintelor abstracte într-un sistem restrîns de tipuri de sufixe productive. Pentru formarea substantivelor care reprezintă abstractele acțiunii se folosesc trei sufixe fundamentale:

1. Sufixul -ние -ње (-ение, -ание), излучение (radiație) чесание (cardare).
2. Sufixul к-а, de pildă: намо-т-к-а (bobinare) очистк-а (curățire).
3. Sufixul internațional -ация (-фикация, -ция) de pildă: механизация « mecanizare », электрофикация « electrificare ».
4. Celelalte sufixe pentru formarea abstractelor acțiunii -тие (-тье), -б de pildă: сжатие « comprimare », ходьба « mers » sînt foarte puțin productive.

Ca și abstractele acțiunii, abstractele calității și ale însușirii tind a se concentra într-un sistem restrîns de 3-4 tipuri de sufixe productive.

¹ Akad. V. V. Vinogradov, Voprosi sovremennogo russkogo slovoobrazovaniia, în « Russkii iazik v škole », 1951, nr. 2, p. 2.

1. Sufixul *-ость* este cel mai productiv și frecvent dintre ele. Derivarea cu acest sufix se face de la temele adjectivelor și ale participiilor, de pildă: *влажность* «umiditate», *вместимость* «capacitate, volum», *видимость* «vizibilitate». Înțelesul substantivelor cu sufixul *ость* este atît de legat de adjectiv, încît caracterizarea semantică în dicționarele explicative este trecută sub formula: «Substantive abstracte cu sensul adjectivelor corespunzătoare». Importanța sufixului *-ость* a fost subliniată și în lucrarea «Reglementarea terminologiei tehnice» de acad. A. M. Terpigorev. Făcînd analiza terminologiei tehnice folosite în diferitele domenii, A. M. Terpigorev dezbatе necesitatea reglementării terminologiei tehnice pe baza anumitor principii științifice, arătînd că: «la reglementarea terminologiei proprietăților mecanice și probei materialelor s-a dat pentru toate proprietățile fundamentale termenul cu sufixul *-ость* (*-есть*) de pildă: *хрупкость* «fragilitate», *прочность* «rezistență», *текучесть* «fluiditate»¹.

2. Sufixul *-ство* este de asemenea productiv în domeniul categoriilor abstracte, care desemnează situația socială, activitatea socială, curente ideologice etc. Substantivele din acest tip arată corelația cu denumirea persoanelor, de pildă: *председатель* «președinte», *председательство* «președinție», *автор* «autor», *авторство* «dreptul de autor».

3. Sufixul internațional *-изм* a devenit în limba rusă actuală foarte productiv și se îmbină nu numai cu temele lexicului internațional, dar și cu temele pur rusești, cum este, de pildă: *ленинизм* «leninism», *большевизм* «bolșevism». Temele multora din aceste substantive abstracte coincid cu substantivele cu sufixul *-ист* care desemnează persoana, de pildă: *социализм* «socialism» *социалист* «socialist».

Sufixele *ин-а*, *изн-а*, *от-а* de pildă: *тонина* «finețe», *белизна* «albeață», *частота* «frecvență», nu mai sînt productive în limba rusă contemporană, deși numărul cuvintelor abstracte derivate cu ele este destul de mare în literatura științifică.

Transmiterea cunoștințelor din domeniul formării cuvintelor abstracte, prin diferite exerciții legate nemijlocit de studiul textelor științifice, ne oferă cel mai bun prilej pentru a-i orienta pe studenți în vocabularul literaturii științifice și pentru a le fixa unele reguli importante de gramatică.

După citirea și traducerea unui text din literatura științifică, studenții notează în caietele lor și pe tablă toate substantivele din textul parcurs care reprezintă abstractele acțiunii.

De pildă, din următoarea propoziție [din textul «Чесание»² (Cardare)]
Целью чесания являются: 1) дальнейшее разрыхление волокнистой массы

¹ A. M. Terpigorev, Ob. uporeadocенii tehničeskoj terminologhii, în «Voprosi jazykoznanii», 1953, nr. 1, p. 75.

² Culegere de texte în limba rusă de V. Harea, G. Fischman, S. Fridental, I. Hacıadurov, 1954, p. 18. Institutul de industrie ușoară.

вплоть до разделения её в отдельные волокна ; 2) дальнейшая очистка волокон от различных засоряющих примесей 3) распрямление волокон и частичная параллелизация их. În traducere românească: Scopul cardării este: 1) destrămarea ulterioară a masei fibroase pînă la divizarea ei în fibre individuale; 2) curățirea ulterioară a fibrelor de diferitele impurități; 3) îndreptarea fibrelor și paralelizarea lor parțială.

Substantivele чесание « cardare », разрыхление « destrămare », разделение « divizare », распрямление « îndreptare », очистка « curățire », параллелизация « paralelizare », reprezintă abstractele acțiunii. Analizînd părțile componente ale acestor substantive stabilim că ele s-au format cu ajutorul sufixelor ни-е (ани, ени), к-а și ация care reprezintă trei sufixe fundamentale ale abstractelor verbale. Dintre ele, substantivele derivate cu sufixul ние (ени) au cea mai largă răspîndire în textele de specialitate. Înțelesul lor principal este numele acțiunii. Derivarea lor se face de la verbele imperfective, perfective și reflexive, în special de la verbele cu vocala tematică *и* (i) la infinitiv, de pildă: разделить — разделить, разрыхление — разрыхлить.

Substantivul очистка « curățire » de la verbul « очистить » « a curăți » este format cu sufixul -к.

Sufixul -к-а are același rol ca și sufixul «-ние» (ение). Derivatele cu acest sufix pierd uneori sensul abstract și denumesc instrumentele acțiunii sau mecanisme, de pildă: молотил-к-а « batoză », сеял-ка « semănătoare ».

Substantivul параллелизация format cu ajutorul sufixului -ация este legat ca și sufixul -фикация de lexicul internațional. Derivatele cu acest sufix internațional se formează în cele mai multe cazuri de la tema verbelor de origine străină cu sufixul -ировать de pildă: параллелизировать « a paraleliza », механизировать « a mecaniza ». Sufixul -ировать devine în ultimul timp productiv adăugîndu-se și la tema verbelor rusești, de pildă: большевизировать « a bolșeviza », яровизировать « a iaroviza ».

Clasificăm abstractele acțiunii după gen și introducem toate substantivele derivate cu sufixul -ние, (-ение) în coloana genului neutru, iar derivatele cu sufixul к-а, -ция (фикация) în coloana genului feminin (declinarea I).

În vederea unei corecte pronunțări arătăm că derivatele cu sufixul -ние (ение) formate de la verbele de conjugarea a II-a au accent fix, care cade în cele mai multe cazuri pe sufix, de pildă: разделить — разделить, разрыхлить — разрыхление.

La fel procedăm pentru a fixa cunoștințele cu privire la substantivele care reprezintă abstractele calității sau însușirii. Dintre ele ne oprim în special asupra derivatelor cu sufixul -ость, care este folosit pe scară largă și pentru formarea unor termeni speciali din domeniul mecanicii și al probei materialelor. În propoziția: Наиболее важными свойствами хлопкового волокна являются: тонина, прочность, упругость и влагопоглощаемость (în romînește: cele mai importante însușiri ale fibrei de bumbac sînt: finețea, rezistența, elasti-

citatea și higroscopicitatea) substantivele прочность « rezistență », упругость « elasticitate », влагопоглощаемость « higroscopicitate » reprezintă abstractele însușirii. Ele sînt derivate cu ajutorul sufixului -ость care se adaugă la tema adjectivelor sau a participiilor, de pildă: проч-ный — проч-ность.

Subliniem că cu ajutorul sufixului -ость se formează în limba rusă contemporană și noul tip de substantive abstracte care desemnează starea calității ca rezultat al unei acțiuni comune, de pildă: работанность « concordanța în munca colectivă ».

Substantivul тонина este derivat cu ajutorul sufixului ин-а care, adăugîndu-se la tema adjectivului, formează ca și sufixele изн-а, от-а abstractele calității.

Clasificăm substantivele ce reprezintă abstractele calității după gen arătînd că toate substantivele derivate cu sufixul -ость sînt aproape fără excepție de gen feminin și aparțin declinării a III-a.

Cu acest prilej atragem atenția asupra ortografiei acestor substantive (terminate în consoană moale) și corectei lor accentuări. Accentul substantivelor derivate cu sufixul -ость este fix și cade pe aceeași silabă ca și în cuvîntul de la care derivă, de pildă: упругий — упругость хрупкий — хрупкость.

Analizînd un text din literatura politică, putem arăta rolul și modul de întrebuițare a sufixelor: -ство, -изм ca și formarea substantivelor abstracte cu aceste sufixe.

Gruparea derivatelor substantivele după diferitele categorii (abstractele acțiunii, calității, nume de agent etc.), gruparea tipurilor de sufixe după gen și categoriile gramaticale ce se formează cu ajutorul lor, scrierea și accentuarea corectă, constituie un mijloc prețios pentru fixarea temeinică a cunoștințelor de gramatică cu privire la genul substantivelor, declinări, părți de vorbire, reguli de ortografie și ortoepie.

Procedeele metodice pentru însușirea vocabularului textelor din literatura științifică și politică și pentru formarea deprinderilor muncii independente cu aceste texte pot fi felurite. Astfel la seminariile rezervate de programă pentru a-i învăța pe studenți să lucreze cu dicționarul, să noteze corect cuvintele scoase din text, pot fi cu succes utilizate și pentru diverse exerciții cum ar fi derivarea abstractelor acțiunii și calității de la tema verbelor și adjectivelor scoase din text.

Articolul de față este o încercare de a prezenta pe baza experienței didactice unele probleme ale lexicului și gramaticii care se ivesc în legătură cu studiul textelor ruse de specialitate în institutele de învățămînt superior.

CRONICĂ

DISCUȚIA ASUPRA PROBLEMEI ALFABETULUI LIMBII TĂTARE DIN DOBROGEA

Tătarii din Dobrogea sînt originari din Crimeea și Stepa Nogaică, de unde au venit, prin emigrări succesive, începînd din secolul al XVI-lea, dar mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după războiul Crimeei¹. Deși populația tătară din Dobrogea constituie o minoritate națională destul de numeroasă (de peste 20.000 de oameni) și bine distinctă, în trecut ea n-a fost considerată ca atare, fiind confundată cu minoritatea națională turcă. Așa rezultă, de exemplu, din tabelele recensămîntului din 1930, unde turcii și tătarii sînt recensați de-a valma.

Regimul trecut nu le-a dat tătariilor posibilitatea de a-și dezvolta cultura proprie; lipsiți de scriere, de literatură scrisă și de școli, ei învățau la școlile primare turcești, la seminarul teologic musulman din Medgidia (unde baza învățămîntului o formau limba arabă și studierea coranului) sau la școlile romînești. Situația aceasta s-a schimbat abia după instaurarea în țara noastră a regimului democrat-popular; în anul 1949, din inițiativa Partidului Muncitoresc Român, care de la început a aplicat și aplică în mod consecvent politica națională leninistă și în ce privește minoritatea națională tătară, s-au înființat 55 de școli elementare și o școală pedagogică cu limba de predare tătară. Dar dintr-o insuficientă cunoaștere a realității, Ministerul Învățămîntului a introdus în școlile tătare nou înființate manuale scrise în limba tătară vorbită în Republica Sovietică Socialistă Autonomă Tătară. Practica didactică a dovedit că aceste manuale nu pot fi utilizate în școlile tătare din Dobrogea: limba tătară din RSSA Tătară se deosebește foarte mult de limba tătară din Crimeea (deci și de cea din Dobrogea); de fapt avem de-a face cu două limbi diferite, deși înrudite — lucru bine stabilit de gramatica comparată a limbilor turcice.

¹ Vezi Al. Arbore, Contribuțiuni la studiul așezărilor tătariilor și turcilor în Dobrogea, în « Arhiva Dobrogei », II (1919), p. 212 și urm.

Ținând seamă de situația creată, în anul 1954 s-a constituit o comisie formată din reprezentanți ai Ministerului Învățământului și ai Academiei Republicii Populare Române ¹, care a făcut cercetări pe teren asupra situației învățământului în limba tătară. În urma celor constatate, s-a luat hotărârea de a se înlocui manualele aduse din Cazan cu manuale scrise în limba tătară locală.

Această hotărâre ridică o serie de probleme importante: alcătuirea unui alfabet și stabilirea normelor ortografice și ortoepice, crearea unei limbi scrise și literare, crearea terminologiei științifico-tehnice, întocmirea manualelor și înființarea unor publicații (în primul rând a unui ziar), publicarea de broșuri cu conținut politico-ideologic și cultural, de colecții de folclor și scrieri originale etc. În rezolvarea tuturor acestor probleme va trebui să se țină seamă de bogata experiență a lingvisticii sovietice, care a contribuit într-o măsură extrem de importantă la alcătuirea alfabetelor și la stabilirea normelor literare a numeroase limbi care pînă la Revoluția din Octombrie n-au avut scriere ².

Problema care se cere rezolvată în primul rând este aceea a alcătuirii unui alfabet. În acest scop, o comisie formată dintr-un delegat al Institutului de lingvistică (Vladimir Drimba) și o delegație tătară (ing. Ziyaeddin Ismail, scriitor, Ali Ahmet Naği și Ekrem Mehmet Ali) a făcut cercetări asupra foneticii limbii tătare și, într-o ședință de lucru care s-a ținut la Ministerul Învățământului în ziua de 8 decembrie 1955, a făcut diferite propuneri; în urma discuțiilor s-a ajuns la un punct de vedere comun, iar propunerile definitive ale comisiei au fost prezentate, sub forma unui proiect redactat de Vladimir Drimba, Ministerului Învățământului și Consiliului științific al Institutului de lingvistică. Proiectul prevede următoarele :

Ca bază a alfabetului limbii tătare se propune alfabetul latin în varianta turcă modernă comp'etată cu cea românească și cu cîteva semne diacritice speciale pentru sunetele care n-au corespondente în limba turcă literară și în limba română. Această propunere e motivată prin aceea că, trăind în Republica Populară Română, în mijlocul poporului român și contribuind împreună cu acesta la construirea societății socialiste și a unei culturi comune socialiste în conținut; — minoritatea națională tătară va primi, prin adoptarea alfabetului latin, un ajutor însemnat în însușirea limbii și culturii române și va asigura, prin aceasta, o bază comună și unitară în însușirea culturii în două limbi: în limba maternă și în limba română. Din aceleași considerente, alfabetele diferitelor limbi vorbite în Uniunea Sovietică au fost elaborate pe 'baza alfabetului rus ³.

¹ Din comisie au făcut parte tovarășii: Constantin Drapaca, metodist la Ministerul Învățământului, Viorica Dumitrescu, șef de secție la Institutul de cercetări pedagogice, Ali Ahmet Naği, redactor la Editura Didactică și Pedagogică, Mihail Guboglu și Ekrem Mehmet Ali, cercetător la Institutul de istorie, și Vladimir Drimba, șef de sector la Institutul de lingvistică.

² Vezi, de exemplu, N. A. Baskakov, Razvitie iazîkov i pismennosti narodov SSSR (Na materiale tiurkskih iazîkov), în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 3, p. 19 și urm.

³ Vezi articolul citat al lui N. A. Baskakov, p. 41.

Pe de altă parte, luarea ca model a variantei turcești a alfabetului latin este pe deplin justificată prin faptul că cele două limbi, tătară și turcă, au aceeași structură, făcând parte din aceeași familie de limbi; iar dintre toate limbile din această familie numai limba turcă a adoptat alfabetul latin (aproape toate celelalte limbi turcice fiind vorbite în diferitele republici și regiuni autonome din Uniunea Sovietică). Trebuie să se aibă în vedere și faptul că tătarii din Dobrogea conviețuiesc nu numai cu românii, ci și cu turcii, care de asemenea au școli în limba maternă.

Propunerile cuprind următoarele categorii de semne:

I. Litere comune alfabetului românesc și celui turc

1. Literele *a, e, i, o, u*, apoi *b, d, f, j, m, n, p, r, s, ș, t, v* și *z* nu necesită nici o explicație specială: sunetele pe care le desemnează sînt aceleași în toate cele trei limbi.

2. Literele *g, h, k* și *l* au o situație specială, fiecare dintre ele reprezentînd cîte două, sau chiar trei sunete:

g redă oclusiva velară *g*, oclusiva palatală *g'* (cu diferite grade de palatalizare) și constrictiva velară *γ*;

h redă constrictiva laringală *h* (adesea palatalizată) și constrictiva velară *χ*;

k redă oclusiva velară *k*, oclusiva postvelară *q* (notată și *k̂*) și oclusiva palatală *k'* (cu diferite grade de palatalizare);

l redă laterala alveolară *l* (adesea palatalizată) și laterala velară *l*, care este mai puțin velară decît *л* rusesc sau *l* polonez, fiind identic cu *l* din engl. *well, bull*.

Redarea prin același semn a două sunete diferite, unul palatal și altul velar, este justificată, din punct de vedere fonologic, pentru limbile turcice: în aceste limbi, datorită legii sinarmonismului¹, varietățile palatale și velare ale consoanelor nu sînt decît variante combinatorii, fără valoare distinctivă, ale aceluiași fonem. Cu alte cuvinte, într-un cuvînt cu vocale anterioare nu pot apărea decît consoanele *g', h', k'* și *l'*, iar într-un cuvînt cu vocale posterioare nu pot apărea decît consoanele velare *γ, χ, q* și *l*; dar și într-un caz și în celălalt vom reda perechile respective de sunete printr-o singură literă: *g, h, k* și *l*. Deci *eđer* «dacă» și *noęut* «năut» se vor scrie *eđer* și *nogut*, *Beh'iĉ* (nume propriu) și *ęalę* «popor» se vor scrie *Behię* și *halk*, *tenek'e* «tinichea» și *ęapaę* «capac» se vor scrie *teneke* și *ęapak, seęetl'er*. «coșuri» și *odalar* «odăi» se vor scrie *seęetler* și *odalar*.

Observații: a) Velarele obișnuite *k* și *g* se întîlnesc rar, mai ales în cuvinte de origine străină (ca de exemplu *karton, gara*). Pentru aceste cazuri se va atrage atenția că *k* și *g* nu se pronunță, ca de obicei, *q* și *γ*, ci ca în romînește. (Delegația tătară a propus ca să se pună deasupra consoanei un accent circumflex.)

¹ Sinarmonismul constă în aceea că un cuvînt nu poate conține decît sau vocale anterioare și consoane palatale, sau vocale posterioare și consoane velare.

b) Când *k'*, *g'* și *l'* se află înaintea unui *a*, palatalizarea va fi marcată, ca și în ortografia turcă, prin accentul circumflex pus deasupra vocalei. Deci *k'âat* « hîrtie », *ruĝâr* « vînt », *l'âle* « leala » se vor scrie *hâat*, *rûĝâr*, *lâlê*.

II. Litere luate din alfabetul turc

c redă semioclusiva prepalatală *ĝ*; deci *ĝam* « geam », *ĝez* « zestre », *ĝuma* « vineri » se vor scrie *cam*, *cez*, *cuma*.

ç redă semioclusiva prepalatală *č* (întrebuințată foarte rar) și constrictiva prepalatală muiată *š'*: aceasta din urmă este un fonetism regional foarte răspîndit, dar considerat ca « necorect » chiar de cei care-l folosesc; deci *čiment*, *čatal* sau *š'atal* « furculiță », *š'es'ek* « floare » se vor scrie *çiment*, *çatal*, *çeçek*;

ı (= *i* fără punct) redă vocala *î*, care este o medială semi-închisă, mai deschisă decît *î* romînesc, avînd o nuanță de *ă*; deci *ıspanaq* « spanac », *qız* « fată », *misir* « porumb » se vor scrie *ıspanak*, *kız*, *misir*;

y redă constrictiva palatală *î* (iod); deci *ıaqa* « guler », *pijala* « oglindă », *ıldız* « stea », *ıarımaı* « semilună » se vor scrie *yaka*, *piyala*, *yıldız*, *yarımay*.

III. Litere luate din alfabetul romînesc

În afară de litera *ș*, care a fost împrumutată de alfabetul turc din cel romînesc, se propune pentru semioclusiva *ts*, care se întîlnește numai în cuvinte împrumutate recent din limba romînă, litera romînească *ț*. Deci cuvinte ca *militșian*, *penița*, *rețeta* se vor scrie *milițian*, *penița*, *rețeta*.

IV. Semne speciale pentru sunete specifice limbii tătare

1. În limba tătară există trei vocale specifice, cu valoare fonologică:

ı: vocală medio-anterioară închisă, între *i* (sau *e*) și *î* (despre valoarea căruia vezi mai sus);

o (sau *ö*): vocală anterioară labială cu deschidere mijlocie, între *ö* și *o*; corespunde lui *ö* din limba turcă;

u (sau *ü*): vocală anterioară labială închisă, între *ü* și *u*; corespunde lui *ü* din limba turcă.

Pentru redarea acestor vocale, se propun semnele *ı*, *ö* și *ü*.

Deci cuvinte ca *tıl* « limbă », *kışı* « om », *birinğı* « primul », *köz* « ochi », *dört* « patru », *olım* « moarte », *tütün* « tutun; fum », *bulbul* « privighetoare » se vor scrie *tıl*, *kışı*, *bırıncı*, *köz*, *dört*, *ölım*, *tütün*, *bülbül*.

2. Nazala velară *ŋ* are valoare fonologică, servind la diferențierea cuvintelor: *meŋ* « neg » | *men* « eu », *eŋse* « ceafă », *ense* « dacă ar coborî », (*seniŋ*) *qolŋ* « mîna ta » | (*onŋ*) *qolŋ* « mîna lui » etc. Acest sunet trebuie, deci, neapărat

notat cu un semn special; se propune semnul \bar{n} care, deși în unele alfabetice (de exemplu în acela al limbii spaniole) redă pe \acute{n} (nazală palatală), în unele studii de lingvistică turcă (de exemplu în gramatica turcă a lui J. Deny) este întrebuințat tocmai pentru redarea lui η . Deci cuvintele citate mai sus se vor scrie *meñ, eñse, seniñ koluñ*.

3. Constrictiva bilabială u va fi redată prin w ; deci cuvinte ca *tau* « munte », *alua* « halva », *qayę* « cafea », *mauı* « albastru », *qısuı* sau *qısuu* « ițe », *ğuyuna* « se spală » se vor scrie *taw, akwa, kawę, mawi, kısıw* sau *kısıuw, cuwuna*.

În rezumat, alfabetul propus are în total 32 de litere, și anume 9 care reprezintă vocale și 23 care reprezintă consoane, a căror ordine este următoarea (în paranteză se dă denumirea literelor):

a,A (<i>a</i>)	ı,I (<i>ı</i>)	s,S (<i>se</i>)
b,B (<i>be</i>)	j,J (<i>je</i>)	ş,Ş (<i>şe</i>)
c,C (<i>ce</i>)	k,K (<i>ke</i>)	t,T (<i>te</i>)
ç,Ç (<i>çe</i>)	l,L (<i>le</i>)	ţ,Ţ (<i>țe</i>)
d,D (<i>de</i>)	m,M (<i>me</i>)	u,U (<i>u</i>)
e,E (<i>e</i>)	n,N (<i>ne</i>)	ü,Ū (<i>ü</i>)
f,F (<i>fe</i>)	ñ,Ñ (<i>eñ</i>)	v,V (<i>ve</i>)
g,G (<i>ge</i>)	o,O (<i>o</i>)	w,W (<i>we</i>)
h,H (<i>he</i>)	ö,Ö (<i>ö</i>)	y,Y (<i>ye</i>)
i,İ (<i>i</i>)	p,P (<i>pe</i>)	z,Z (<i>ze</i>)
ı,İ (<i>i</i>)	r,R (<i>re</i>)	

★

Proiectul prezentat mai sus a fost dezbătut de Consiliul științific al Institutului de lingvistică din București în ședința din 3 ianuarie 1956.

Deschizînd discuția, acad. E. Petrovici a propus semnele \ddot{o} și \ddot{u} în loc de \ddot{o} și \ddot{u} , deoarece, deși reprezintă sunete diferite, ele constituie respectiv aceleași foneme. Acad. Al. Rosetti s-a raliat propunerii făcute de acad. E. Petrovici. Atît acad. E. Petrovici cît și acad. Al. Rosetti s-au declarat de acord cu restul propunerilor.

Acad. A. Graur, apoi prof. J. Byck, prof. D. Macrea, acad. E. Petrovici, tov. Ilie Stanciu și G. Bolocan au accentuat asupra necesității de a se alcătui un alfabet cît mai apropiat de alfabetul românesc, avînd în vedere că tătarii, trăind în mijlocul poporului român, își vor însuși în viitor cultura poporului român și vor sta tot mai puțin sub influența culturii turcești. Aproape toate discuțiile care au urmat s-au dus de pe această poziție.

Au fost discutate următoarele semne propuse în proiect:

ı — Prof. J. Byck și acad. E. Petrovici au propus ca semnul ι să se înlocuiască prin semnul \acute{i} ; propunerea a fost sprijinită de acad. A. Graur.

ĩ, õ, ũ. — În loc de *õ* și *ũ*, acad. E. Petrovici a propus semnele *ö* și *ü*, propunere cu care acad. Al. Rosetti s-a declarat de acord. În loc de *ĩ*, acad. E. Petrovici a propus semnul *ĩ*; acestei propuneri i s-a alăturat acad. A. Graur, dar tov. Ziyaeddin atrage atenția asupra faptului că sunetul redat prin *ĩ* este foarte frecvent, apărînd adesea de mai multe ori în același cuvînt; semnul *ĩ* ar fi, mai ales în aceste cazuri, foarte incomod. Prof. D. Macrea și acad. Al. Rosetti au cerut să se mențină semnele *ĩ, õ* și *ũ* propuse în proiect.

c și *ç* — Acad. A. Graur, prof. D. Macrea și acad. E. Petrovici au propus semnele *ğ* și *ç*; prof. J. Byck s-a alăturat și d-sa acestei propuneri, sugerînd însă, pentru sunetul *ç*, semnul *c* fără nici un semn diacritic. După aceea, acad. A. Graur a propus ca cele două sunete să se redea, după modelul ortografiei romînești, prin *ci* și *gi* (deci *ciorap, giam*).

gâ, kâ, lâ. — Acad. E. Petrovici, apoi acad. A. Graur au obiectat împotriva redării lui *g', k'* și *l'* urmați de *a*, după modelul ortografiei turcești, prin *gâ, kâ* și *lâ*. Vl. Drimba a arătat că cele trei consoane palatale ar putea fi redade prin *gy, ky* și *ly* (deci *rüzgyar, kyaat, lyale* față de *rüzgâr, kâat, lâle* cum s-a propus în proiect). Acad. E. Petrovici a prezentat în locul acestor soluții alte două: sau *gĩ, kĩ, lĩ* (la care s-a alăturat acad. A. Graur), sau *g', k', l'* (la care s-a alăturat prof. D. Macrea).

ñ. — În locul lui *ñ*, acad. E. Petrovici a propus semnul η sau scrierea *ng*, iar prof. J. Byck a propus semnul *ñ* (pe care l-a acceptat apoi și acad. E. Petrovici).

y și *w*. — În loc de *w*, prof. J. Byck a propus să se scrie, ca în romînește, simplu *u*. Acad. E. Petrovici face observația că nemarcarea semivocalelor *i* și *u* constituie o lipsă a sistemului ortografic romînesc, care nu trebuie impusă și alfabetului tătar; d-sa propune semnele *ĩ* și *ũ*, cu care acad. A. Graur și apoi prof. J. Byck se declară de acord. Acad. Al. Rosetti, prof. D. Macrea, Ziyaeddin Ismail, Ali Ahmet Nađi și Vl. Drimba au cerut ca literele *y* și *w* să fie menținute.

În sfîrșit, în ceea ce privește *v o c a l e l e l u n g i*, acad. E. Petrovici și acad. A. Graur au propus ca ele să nu fie notate prin nici un semn special.

În încheiere, s-a hotărît ca discuțiile să continue în ziua următoare, într-o ședință restrînsă de lucru sub conducerea acad. E. Petrovici, pentru a se alcătui un alfabet tătar cît mai apropiat de alfabetul romînesc.

★

În ziua de 4 ianuarie 1956, într-o ședință de lucru ținută, sub conducerea acad. E. Petrovici, de autorii proiectului de bază, s-au continuat dezbaterile care au avut loc în ziua precedentă în ședința Consiliului științific al Institutului de lingvistică. Au fost adoptate următoarele propuneri făcute în ședința din 3 ianuarie: *ĩ* (în loc de *ı*), *ç* și *ğ* (în loc de *ç* și *c*), *ĩ* și *ũ* (în loc de *y* și *w*).

Pentru vocalele *ĩ, õ* și *ũ* acad. E. Petrovici a făcut acum o nouă propunere: să se scrie *í, ó* și *ú*, — iar în loc de *gâ, kâ* și *lâ*, propuse în proiect, să se scrie *gá ká* și *lá* (deci *rüzgâr, kâat, lâle* în loc de *rüzgâr, kâat, lâle*); acest *á* reprezintă un *a*

anterior care se întâlnește, rar, și în cuvinte în care nu e precedat de o consoană palatală, ca de exemplu *ărúșe* « frumos, drăguț », *náne* « mamă », *dádăi* (care se vor scrie *ărúșe, náne, dádá*).

Alfabetul propus de Consiliul științific este, deci următorul:

a, A (<i>a</i>)	í, Í (<i>i</i>)	p, P (<i>pe</i>)
á, Á (<i>á</i>)	î, Î (<i>î</i>)	r, R (<i>re</i>)
b, B (<i>be</i>)	ï, Ì (<i>ie</i>)	s, S (<i>se</i>)
č, Č (<i>če</i>)	j, J (<i>je</i>)	ș, Ș (<i>șe</i>)
d, D (<i>de</i>)	k, K (<i>ke</i>)	t, T (<i>te</i>)
e, E (<i>e</i>)	l, L (<i>le</i>)	ț, Ț (<i>țe</i>)
f, F (<i>fe</i>)	m, M (<i>me</i>)	u, U (<i>u</i>)
g, G (<i>ge</i>)	n, N (<i>ne</i>)	ú, Ú (<i>ú</i>)
ğ, Ğ (<i>ğe</i>)	ñ, Ñ (<i>en</i>)	ü, Ü (<i>üe</i>)
h, H (<i>he</i>)	o, O (<i>o</i>)	v, V (<i>ve</i>)
i, I (<i>i</i>)	ó, Ó (<i>ó</i>)	z, Z (<i>ze</i>)

★

Alfabetul propus de Institutul de lingvistică a fost luat în discuție în ședința de consfătuire din 11 aprilie 1956 a cadrelor didactice de la școlile cu limba de predare tătară din regiunea Constanța.

Majoritatea participanților (tovarășii Abdula Şevket, Abdulamit Memet, Agali Fevziye, Agali Sukuran, Ali S. Memet, Anefi Ülviye, Behiç Bektaş, Bosnyak Hayrula, Ğevat Zekeriya, Izzet Ğafer, Menlibay Ekrem, Neğmeddin Halil, Rasim Selim, Renziye Bolat, Resit Ilhan) s-au declarat împotriva literelor *ı* și *ü*, care prezintă, printre alte inconveniente, mari dificultăți de ordin didactic, și au propus în locul lor respectiv semnele *y* și *v*.

Alți participanți au propus înlocuirea semnelor *ı* și *ğ* cu literile *i* și *c* din alfabetul turc (tovarășii Abdula Şevket, Agali Sukurran, Behiç Bektaş, Izzet Ğafer), eliminarea literilor *j*, *ñ* și *ț* (tovarășii Behiç Bortemir, Seit Abdulamit, Resit Ilhan) sau introducerea literei *x* (tov. Behiç Bortemir).

★

Problema alfabetului limbii tătare a fost din nou discutată de Consiliul științific al Institutului de lingvistică în ședința din 1 iunie 1956.

Propunerea de a se înlocui litera *ı* cu *y* a fost acceptată fără rezerve.

În ceea ce privește scrierea sunetului *u*, la propunerea acad. E. Petrovici, a fost adoptată litera *w*, care fusese propusă în proiectul inițial.

Au fost aduse în discuție și literele *á*, *í*, *ó* și *ú*; Vl. Drimba a propus să se scrie *ı*, *ö* și *ü*; în loc de *á*, prof. D. Macrea (apoi și prof. J. Byck) au propus litera *ä*, iar acad. E. Petrovici a arătat că și *ı* ar putea fi înlocuit, pentru paralelism, cu *ı*. În urma discuțiilor s-a hotărât să se mențină propunerea anterioară a Consiliului științific, deoarece scrierea cu accent a acestor vocale este mai comodă decât scrierea cu tremă.

Forma definitivă a alfabetului limbii tătare din Dobrogea este următoarea :

a, A (<i>a</i>)	í, Í (<i>í</i>)	r, R (<i>re</i>)
á, Á (<i>á</i>)	î, Î (<i>î</i>)	s, S (<i>se</i>)
b, B (<i>be</i>)	j, J (<i>je</i>)	ș, Ș (<i>șe</i>)
č, Č (<i>če</i>)	k, K (<i>ke</i>)	t, T (<i>te</i>)
d, D (<i>de</i>)	l, L (<i>le</i>)	ț, Ț (<i>țe</i>)
e, E (<i>e</i>)	m, M (<i>me</i>)	u, U (<i>u</i>)
f, F (<i>fe</i>)	n, N (<i>ne</i>)	ú, Ú (<i>ú</i>)
g, G (<i>ge</i>)	ñ, Ñ (<i>eñ</i>)	v, V (<i>ve</i>)
ǵ, Ğ (<i>ǵe</i>)	o, O (<i>o</i>)	y, Y (<i>ye</i>)
h, H (<i>he</i>)	ó, Ó (<i>ó</i>)	w, W (<i>we</i>)
i, I (<i>i</i>)	p, P (<i>pe</i>)	z, Z (<i>ze</i>)

Alfabetul are, prin urmare, 33 de litere, dintre care 10 reprezintă vocale iar 23, consoane.

VLADIMIR DRIMBA

DICTIONARELE BILINGVE ÎN DISCUȚIA CONSILIULUI ȘTIINȚIFIC AL INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ

În zilele de 17 și 22 februarie 1956, Consiliul științific al Institutului de lingvistică din București a luat în discuție machetele celor patru dicționare bilingve: francez-român, englez-român, german-român, polon-român, care vor fi date la tipar la sfârșitul anului curent.

Discuția s-a purtat pe baza unor referate întocmite de specialiști competenți, academicieni, profesori, membri ai Uniunii scriitorilor.

Pentru dicționarul francez-român, referatul a fost prezentat de acad. I. Iordan, pentru dicționarul german-român de acad. T. Vianu, pentru dicționarul polon-român, de acad. E. Petrovici, pentru dicționarul englez-român, de prof. A. Cartianu și Mihnea Gheorghiu. Au luat parte și alți membri ai Consiliului științific, academicieni, profesori universitari și specialiști lexicografi din cadrul institutului. Din partea ambasadei polone a participat atașatul cultural Modrzejewski.

Consiliul a aprobat machetele prezentate. În concluziile la discuții, prof. D. Macrea, directorul institutului, a arătat că dicționarele urmează să fie definitivare pe baza hotărârilor consiliului și ale direcției și să fie date la tipar încă în cursul acestui an, spre a putea apărea la începutul anului viitor.

Apariția dicționarilor bilingve va pune la dispoziția traducătorilor, studenților, specialiștilor și intelectualilor în general un instrument de lucru necesar și îndelung așteptat. Ultimele ediții ale dicționarilor bilingve franceze, germane, engleze apărute la noi sînt de mult epuizate și învechite, iar un dicționar polon-român nici n-a existat pînă în prezent. Noile dicționare vor juca un rol deosebit de important în cadrul relațiilor internaționale. Subliniem faptul că dicționarul german-român și cel polon-român figurează în acordurile noastre culturale cu țările respective.

Colectivul de redactare se va strădui ca cele patru dicționare să aibă un nivel științific corespunzător celui mai înalt for științific din țara noastră, sub auspiciile căruia sînt elaborate.

Pentru satisfacerea tuturor cerințelor se folosesc, ca material bibliografic și documentar, cele mai recente și autorizate publicații de specialitate de peste hotare precum și cele mai bune lucrări românești anterioare. Amintim dintre acestea lucrări valoroase sovietice ca dicționarul englez-rus de Müller, lucrările Institutului bibliografic din Leipzig, două din dicționarele cele mai noi ale Academiei maghiare de științe și dicționarul alfabetic și analogic al limbii franceze de P. Robert, lucrare premiată de Academia franceză. În afară de aceasta, cuprinsul dicționarilor va fi îmbogățit prin cuvinte noi, atestate de textele cele mai recente, precum și

prin termenii oferii de « Lexiconul tehnic ». Se va ajunge astfel pentru dicționarul francez-român la circa 100.000 de cuvinte, pentru cel german-român la circa 120.000 de cuvinte, pentru cel englez-român la circa 80.000 de cuvinte. Proporțiile acestor dicționare fac necesară apariția lor în câte două volume a aproximativ 800 — 1.000 de pagini fiecare. Dicționarul polon-român, fiind prima lucrare de acest gen în lexicografia noastră, va cuprinde cam 65.000 — 70.000 cuvinte și va apărea într-un singur volum.

Fiecare dicționar va fi înzestrat cu o scurtă schiță de gramatică întocmită din punct de vedere lexicografic, cu o listă de nume proprii și prescurtări uzuale. Articolele dicționarelor vor fi alcătuite sistematic în așa fel încât consultarea lor să fie cât mai ușoară și rapidă. Așa, de pildă, spre a putea fi găsite în ordinea alfabetică, compusele se tratează în articole separate — lucru care ușurează în special consultarea dicționarului german-român. Sensurile vor fi ordonate după criteriul răspîndirii, începîndu-se cu cel mai folosit în limba actuală. Această ordine este îmbinată însă desigur cu criteriul clasificării gramaticale, după diatezele verbelor. Dicționarul va cuprinde și indicații gramaticale (de pildă pluralul neregulat al substantivelor franceze, formele de bază ale verbelor tari germane, formele perfective și imperfective ale verbelor din limba polonă etc.) necesare folosirii corecte a cuvîntului. Indicații de domeniu (medicină, botanică, construcții etc.) se vor găsi la cuvintele folosite într-o sferă restrînsă, de specialitate. Pentru identificarea riguroasă a speciilor de plante și animale va servi denumirea științifică latină. Indicațiile stilistice, care lămuresc sfera de circulație a cuvîntului în timp și în spațiu (învechit, regional, argou etc.), vor fi de mare ajutor traducătorilor. Articolele vor ilustra prin exemple, locuțiuni, expresii și proverbe sfera frazeologică a cuvîntului și echivalentele ei în limba romînă.

Aceste principii au primit aprobarea unanimă a participanților la consiliu. Discuții ample și uneori în contradictoriu s-au purtat în jurul unor probleme acute privind traducerea romînească. Există cazuri cînd limba romînă nu oferă, pentru cuvîntul străin, un echivalent general cunoscut (e vorba mai ales de neologisme și de termeni de specialitate) sau un echivalent format prin derivație a cărui circulație să fie garantată. S-a pus problema traducerii explicative sau perifrastice a acestor categorii de cuvinte, lucru care ar duce însă numai la creșterea nemăsurată a volumului lucrărilor nu și la rezolvarea, în fapt, a traducerii. Hotărîrea care s-a luat a fost ca termenii tehnici să fie traduși prin echivalentul lor, dacă acesta apare în « Dicționarul limbii romîne literare contemporane », prin echivalent și o scurtă explicație dacă echivalentul apare în materialele de specialitate romînești și, numai în ultimă instanță, dacă nu există echivalent, prin explicație. Neologismele atestate de dicționarele Academiei și derivatele care sînt conforme normelor limbii romîne ca de pildă *avariabil*, *afectuositate* (chiar neatestate) vor fi date fără explicații.

O a doua problemă care a provocat discuții animate a fost aceea a sistemului de transcriere fonetică în indicațiile de pronunțare. S-a propus să se renunțe la transcrierea după sistemul fonetic internațional și să se adopte o transcriere cu mijloace proprii chiar și la dicționarul englez. Propunerea a fost adoptată parțial, adică pentru dicționarul francez-romîn și german-romîn. La dicționarul englez-romîn transcrierea fonetică va rămîne cea internațională, folosită de majoritatea manualelor și dicționarelor de limbă engleză moderne.

Colectivele de elaborare a dicționarelor bilingve au primit un sprijin prețios din partea Consiliului științific și a referenților, sprijin care se va oglindi în lucrările viitoare ale colectivelor de redactare.

M. ILIESCU și CONST. CĂPLESCU

RECENZII

Atlasul lingvistic român — Serie nouă. Vol. I

Întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare R. mîne. Sub direcția acad. Emil Petrovici. Redactor principal: conf. Ioan Pătruț. Editura Academiei R.P.R., 1956.

După publicarea «Gramaticii limbii române» și a primelor două volume din «Dicționarul limbii române literare contemporane», lingvistica noastră înregistrează o nouă realizare prin reluarea publicării «Atlasului lingvistic român» de către Institutul de lingvistică din Cluj sub direcția acad. Emil Petrovici. Volumul recent apărut cuprinde 274 de hărți, fiecare din ele reprezentînd răspîndirea geografică a unui termen sau expresii legate de activitatea omului de la țară: agricultură, mărîrit, grădinărit, porărit, viticultură, albînărit. Fiecare termen sau expresie este urmărită nu numai pe teritoriul dacoromîn, ci și în dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn.

Rostul și importanța Atlasului lingvistic fiind expuse în mod prea laconic în prefața volumului apărut, vom înfățișa în rîndurile de mai jos, pentru cunoștința marelui public, locul pe care îl ocupă această lucrare în studiul științific al limbii noastre, precum și felul cum a fost elaborată.

Limba fiind o realitate complexă, istorică și socială, nu a putut fi cuprinsă, pînă acum, în toată complexitatea ei, de o singură metodă de cercetare. Metoda cea mai des folosită de un secol încoace este cea istorică. Scopul urmărit prin această metodă este cunoașterea originii unei limbi, a în-

rudirii ei cu alte limbi, a diferitelor ei faze de dezvoltare, a influențelor pe care le-a suferit sau le-a exercitat, a factorilor istorici care au favorizat sau împiedicat dezvoltarea ei. O altă metodă larg folosită este cea descriptivă, care consistă în înfățișarea structurii fonetice, gramaticale și lexicale a limbilor.

Dar studiul istoric al unei limbi, ca și cel descriptiv, nu pot reda decît schematic realitatea vie a limbii. De aceea, la începutul secolului al XX-lea, s-a creat o nouă metodă, geografia lingvistică, care studiază viața în spațiu a limbii, metodă care nu înlocuiește, ci completează cercetările istorice și descriptive asupra limbii.

Dacă gramaticile și dicționarele înfățișează de obicei limba literară a unei epoci, adică forma limbii cea mai desăvîrșită din punct de vedere gramatical și estetic, geografia lingvistică urmărește cunoașterea limbii de toate zilele a poporului. Materialul de limbă este adunat prin anchete la fața locului și prezentat pe hărți în pronunțarea specifică a fiecărei localități anchetate.

Hărțile lingvistice oglindesc astfel viața cuvintelor, a sunetelor și a formelor gramaticale la un moment dat, întinderea lor spațială, lupta între cuvîntul vechi și nou, între vechea și noua formă gramaticală, între pronunțarea veche și pronunțarea nouă,

între neologisme și arhaisme. Înfățișând într-o imagine sinoptică sinonimia cuvintelor, a formelor gramaticale, nuanțele de rostire ale cuvintelor, hărțile lingvistice oglindesc mai complet decât orice text literar bogăția unei limbi, varietatea ei de nuanțe și dinamismul ei creator. Ele conțin în același timp indicații asupra vechimii fenomenelor de limbă, a locului de naștere al inovațiilor lingvistice, al direcțiilor lor de răspândire, a influenței limbii literare asupra graiurilor populare și invers, a felului cum s-au influențat graiurile populare între ele.

Pornind de la studiul concret al faptelor, geografia lingvistică a însemnat o cotitură hotărâtoare în studiile lingvistice. Înainte de apariția acestei noi metode, domina în lingvistică concepția neogramaticilor, care, studiind îndeosebi învelișul sonor al cuvintelor, sunetele, susțineau regularitatea absolută a transformărilor lingvistice. Căutându-se încadrarea fenomenelor de limbă în legi rigide, s-a observat că «excepțiile» se înmulțesc, fapt care a obligat pe cercetători să-și schimbe părerea asupra caracterului mecanic al proceselor lingvistice. Interpretarea științifică a fenomenelor de limbă reclama cunoașterea varietăților concrete în întreaga întindere geografică a limbii.

Baza teoretică și practică a studiilor de geografie lingvistică a creat-o lingvistul francez Jules Gilliéron prin publicarea, în 1902—1910, a «Atlasului lingvistic al Franței», operă clasică în materie, care a servit și servește pînă astăzi de model pentru toate atlasele lingvistice din lume. Gilliéron a arătat, pe baza hărților lingvistice, că nu există granițe dialectale precise, că fiecare cuvînt, fiecare formă gramaticală își au istoria lor proprie, aria lor proprie de răspîndire și pronunțarea lor specifică după regiuni și localități. După modelul Atlasului lui Gilliéron, completat cu elemente noi din civilizația fiecărui popor, s-au alcătuit toate celelalte atlase lingvistice romanice: al Italiei și Elveției meridionale de Karl Jaberg și Iacob Jud, al Cataloniei de A. Griera, al Corsicei de G. Botiglioni.

Alcătuirea atlaselor lingvistice este o acțiune de importanță științifică atît de mare

încît Congresul internațional de lingvistică ținut la Haga în 1926 a adresat tuturor guvernelor din lume un apel pentru întocmirea atlaselor limbilor naționale.

Printre marile atlase lingvistice care se alcătuiesc în prezent menționăm pe cel sovietic, din care au fost elaborate pînă în prezent două volume, primul cuprinzînd graiurile de la răsărit de Moscova, iar al doilea cele de la nord-vest de Moscova.

Pentru limba romînă, înția încercare de a aduna material lingvistic de pe teren a fost făcută de B. P. Hasdeu printr-un chestionar de 204 întrebări pe care l-a trimis, în 1884, în toate ținuturile romînești. Hasdeu a fost printre primii lingviști din lume care au folosit această metodă. Răspunsurile primite au fost utilizate de el în «*Etymologicum Magnum Romaniae*».

Întîiul atlas lingvistic al limbii romîne a fost alcătuit pe bază de anchete la fața locului de către lingvistul german Gustav Weigand, în 1909, cu sprijinul Academiei Romîne. Weigand a cutreierat întreg teritoriul limbii noastre, urmărind în peste 700 de localități felul de pronunțare a 114 cuvinte pe care le-a transpus pe hărți. Cuprinzînd însă un număr prea redus de cuvinte și mărghinîndu-se numai la aspectul lor fonetic, atlasul lui Weigand a fost repede depășit de progresele geografiei lingvistice realizate prin atlasul și lucrările lui Gilliéron. De aceea, fostul Muzeu al limbii romîne de pe lângă Universitatea din Cluj a început, chiar de la înființarea lui, în 1920, lucrările pentru alcătuirea unui nou atlas al limbii romîne. Sextil Pușcariu, inițiatorul și organizatorul acestei opere, a folosit experiența lui Weigand, al cărui elev și colaborator a fost, și experiența tuturor atlaselor romanice amintite.

«Atlasul lingvistic romîn» constă din două părți. Partea întîi cuprinde răspunsurile la 2100 de întrebări referitoare la noțiunile principale din viața omului (corpul omenesc, familia, principalele acțiuni, elementele naturii etc.) culese la fața locului din 301 localități, iar partea a doua cuprinde răspunsurile la 4800 de întrebări referitoare la terminologia specială a diferitelor ocupații rurale, culese din 85 de localități.

Prin numărul mare de întrebări (6900) și de localități anchetate (386), precum și prin sfera largă de noțiuni la care se referă întrebările, atlasul românesc este conceput pe o bază mai cuprinzătoare decât toate celelalte atlase romanice, el redând nu numai o imagine concretă a limbii române vorbite, ci și a vieții noastre rurale. Nu au fost neglijate nici limbile minorităților naționale. Pentru a se putea stabili influența limbii române asupra limbilor acestora și invers s-au făcut anchete în cîte două localități bilingve ucrainiene, bulgare, sîrbești și germane, în trei localități maghiare și în una țigănească.

Din partea întâi a atlasului au apărut, între 1938 și 1942, două volume cu răspunsurile transcrise pe hărți în dreptul fiecărei localități anchetate și două volume în care arile lingvistice sînd redată în culori, iar din partea a doua a apărut un volum cu răspunsurile transcrise, un volum colorat și un volum de texte dialectale.

Întreruptă în timpul războiului, publicarea lucrării a fost reluată de Institutul de lingvistică din Cluj prin volumul recent apărut.

Lucrarea a fost plănuită inițial să apară în zece volume: șase din partea întâi și patru din partea a doua. Noul volum apărut este din partea a doua. Din aceeași parte se mai află sub tipar un volum cu răspunsurile transcrise pe hărți și două volume colorate.

Materialul pentru cele două părți ale atlasului a fost adunat de pe teren de doi colaboratori ai fostului Muzeu al limbii române, Sever Pop pentru partea întâi și acad. Emil Petrovici pentru partea a doua, între 1929 și 1937, deci într-o perioadă cînd graiurile noastre regionale nu erau încă puternic influențate de limba literară, care, astăzi, prin școală, presă, radio și administrație, pătrunde tot mai mult în graiurile populare. Materialul strîns atunci este deci un prețios document pentru o anumită epocă din dezvoltarea limbii noastre. Cele două părți ale atlasului nu trebuie însă considerate ca lucrări diferite, ci ca o singură operă, urmărind să oglindească realitatea noastră lingvistică sub multiplele ei aspecte. Nu trebuie, de asemenea, să se creadă că atlasul reprezintă imaginea

completă a graiurilor noastre regionale. Practic, această pretenție nu poate fi realizată în mod absolut de nici o lucrare. Atlasul prezintă o imagine generală a felului de a vorbi în fiecare regiune, după cazurile individuale anchetate. El servește ca punct de orientare asupra graiului unei regiuni sau localități. Completarea și aprofundarea acestui material se face prin monografiile dialectale. Monografiile de acest fel se alcătuiesc în prezent asupra graiului din Valea Jiului, a Sebeșului, a Bicazului și a Crișului Negru de către colectivele de dialectologi ale institutelor de lingvistică din Cluj și București și al Secției de lingvistică din Iași.

Salutînd cu bucurie reluarea publicării «Atlasului lingvistic român» de către colectivul de dialectologie din Cluj, condus de acad. Emil Petrovici și de Ioan Pătruț, trebuie să facem unele observații critice în legătură cu această importantă lucrare a lingvisticii noastre.

Ar fi fost necesar ca noul volum să aibă o introducere în care să se explice importanța lucrării și felul cum a fost întocmită. Dacă acest lucru le este cunoscut lingviștilor din prefețele primelor volume apărute cu optsprezece ani în urmă, el trebuia făcut și pentru marea public cititor care populează sălile numeroaselor noastre biblioteci de astăzi.

Socotim, de asemenea, că reluarea publicării atlasului trebuia să înceapă cu partea întâi, care cuprinde noțiunile principale ale vieții, ale căror denumiri formează, în general, fondul principal de cuvinte al limbii noastre. Volumul recent apărut, care aparține părții a doua, nu conține din terminologia agricolă, căreia îi este consacrat, termeni de bază ca: *grîu, secară, orz, ovăz, plug, sapă, coasă, furcă*, fiindcă aceste noțiuni se găsesc în materialul încă nepublicat al părții întâi. Găsim în schimb termeni pentru noțiuni de mai mică importanță ca: *puntea dintre coarnele plugului, gura coasei, măseaua coasei, brățara coasei, furcoi, hădărag (la îmblaciu), grîu secăreț, grîu fără țepi, găocea bobului de grîu, moară hodorogită, moară părăsită, moară neferecată, buric în piatra stătătoare* etc. De aceea credem că publicarea atlasului trebuia să reînceapă în ordinea firească, cu partea întâi. Această

parte se impunea să fie publicată și pentru faptul că ea cuprinde anchete făcute în 301 localități, pe cînd partea a doua, deși mai bogată în întrebări, cuprinde numai 80 de localități.

Este, desigur, explicabil din partea acad. E. Petrovici de a fi reluat publicarea Atlasului începînd cu partea a II-a, al cărui material este cules de d-sa. Socomim însă o greșală amînarea publicării părții întii fiindcă Sever Pop, care a adunat materialul pentru această parte, lipsește de multă vreme din țară. Adu-

narea materialului pentru ambele părți a fost făcută din inițiativa și sub direcția lui Sextil Pușcariu, cu cheltuiala statului român, căruia acest material, care se află la Instiutul de lingvistică din Cluj, îi aparține deci de drept. Publicarea întregului atlas nu trebuie întîrziată, fiindcă aceasta îngreuează celelalte lucrări de lingvistică legate de interpretarea materialului documentar cuprins în el.

D. Macrea

Limbă și literatură. București, 1955, 316 [—319] pag. (Societatea de științe istorice și filologice)

La începutul anului în curs a apărut un volum de cercetări și studii editat de secția de filologie a Societății de științe istorice și filologice, intitulat «Limbă și literatură». Volumul cuprinde un bogat material cu variate cercetări din domeniul lingvisticii și al literaturii. Studiile din această lucrare privesc pe de o parte gramatica, iar pe de altă parte aduc prețioase contribuții la rezolvarea unor probleme de limbă literară. Să aruncăm o scurtă privire mai întii asupra articolelor de lingvistică și apoi asupra celor cu privire la literatură, încercînd să stabilim o anume legătură pe specialități.

Acad. Emil Petrovici, în articolul «Rimele romînești din punct de vedere fonologic», dezvoltă o parte din teoria sa cu privire la sistemul fonologic al limbii romîne. D-sa arată că în afară de cele cinci foneme vocalice (a, o, u, ă, î) limba romînă mai are o serie întreagă de variante ale acestor cinci vocale. Existența lor se datorește influenței pe care o au consoanele, în special cele precedente, asupra vocalelor următoare. Vocalele prezintă ușoare nuanțe, numite de autor variante, uneori greu de sesizat cu urechea, care diferă în funcție de timbrul consoanei precedente, adică după cum consoana precedentă este labială, nazală etc. Un *a* este diferit pronunțat în silabele *ba*, *na*, *la*, *ra*. După *b* începutul lui *a* este ușor labializat, după *n* ușor nazalizat etc.

Autorul aduce în sprijinul argumentării sale exemple din versurile eminesciene. Muzicalitatea acestora, cu neputință de contestat, rezultă nu numai din rimele bogate care prezintă identitatea sunetelor de la sfîrșitul versurilor începînd cu consoana dinaintea vocalei rimei, ci și dintr-un mare număr de rime cuprinzînd variante cu deosebiri mai mari sau mai mici de timbru. Aceleași considerații se pot face și despre rimele populare. Versurile în care rimează între ele variantele combinatorii cu deosebiri mari de timbru și alternarea lor cu rime cuprinzînd variante mai apropiate sau identice dau o anumită variație în vers. După un șir de rime cu acord perfect în timbrul vocalelor, succede o rimă constituită din variante cu timbre mai îndepărtate. Autorul încheie precizînd că armonia versului romînesc are mult de cîștigat din această alternare.

În articolul «Observații asupra întrebuirii timpurilor în romînește», acad. Al. Graur face cîteva considerații asupra felului cum se folosesc unele timpuri ale verbelor, ca de exemplu asupra preteritului «de slugărnice», a imperfectului «la jocuri», a perfectului simplu etc. Articolul aduce în discuție și greșeli de traducere, mai frecvente, care se datoresc insuficienței cunoașterii a limbii romîne de către unii traducători. Este o contribuție la lupta pentru îmbunătățirea

calității traducerilor și pentru cultivarea limbii noastre literare.

Prof. univ. D. Macrea face o interesantă prezentare a « Dictionarului limbii române literare contemporane », îndată după apariția primului volum. Dictionarul reflectă starea actuală a limbii literare românești, cuprinzând cuvintele din fondul principal, precum și termenii tehnici, politici, economici, științifici, de largă răspândire. Sensurile sînt lămurite atît prin definiții, cît și prin citate alese din operele cele mai reprezentative ale literaturii beletristice, politice și științifice. Apariția Dictionarului se datorește muncii perseverente a unor colective din institutele de lingvistică de la București și Cluj, îndrumate de Prezidiul Academiei R.P.R.

I. Coteanu aduce o prețioasă contribuție la studierea problemei substantivelor neutre în limba romînă. În pluralul substantivelor se ciocnesc două tendințe opuse. Lupta se dă între uniformizarea pluralului prin micșorarea numărului desinențelor și tendința fiecărui substantiv în parte de a diferenția forma de singular față de cea de plural. Autorul combate ideea că în limba romînă nu ar exista o regulă precisă de repartizare la plural a desinențelor neutre *-e*, *-uri*. Substantivele neutre romînești formează pluralul după anumite reguli. Acestea nu trebuie considerate drept un raport mecanic între terminațiile singularului și ale pluralului. Unele neutre au schimbat desinența *-e* cu *-uri*. Autorul are dreptate cînd, bizuindu-se pe o statistică anume întocmită, afirmă că nu trebuie să se tragă concluzia că *-uri* ar fi o desinență neproductivă. Dovada o constituie substantivele neutre nou intrate în limbă care adoptă pentru plural desinența *-uri*, precum și faptul că neutre monosilabice cu această desinență se găsesc atît în fondul principal de cuvinte cît și în restul vocabularului. În afară de acestea, cauze de ordin fonetic intervin pentru a stabili care din cele două desinențe să fie luată de un substantiv. Desinența *-e*, nefiind legată de accent, poate apărea la orice neutru, pe cînd *-uri* nu se poate folosi decît la neutrele cu singularul oxiton și în nici un caz la paroxitone și proparoxitone. Acest dezavantaj e

compensat de faptul că *-uri* nu atrage după sine nici un fel de modificări fonetice, pe cînd *-e* poate produce la plural alternanțe vocalice sau consonantice. Autorul încheie subliniind că *-uri* își întărește întrucîtva valoarea de desinență a pluralului, din pricină că la unele substantive se observă clar tendința de evitare a alternanțelor, în special a celor vocalice, pe care ar putea să le provoace eventuala adoptare a desinenței *-e*.

Pornind de la capitolul din « Gramatica limbii romîne » privitor la superlativ, Toma Măruță, în articolul « Ideea de superlativ în limba romînă », aduce cîteva obiecții cu privire la unele interpretări și exemple din această lucrare. E interesantă deosebirea pe care autorul o stabilește între superlativ și comparativul de egalitate. Astfel, el socotește că e vorba de un superlativ, nu de un comparativ de egalitate în citatul din Creangă pe care Gramatica îl dă pentru a ilustra comparativul de egalitate *Era crescut niște mușchi pletos de o podină de gros, moale ca mătasa și verde ca buratecul*.

În adevăr, cînd Creangă spune că mușchiul e *moale ca mătasa și verde ca buratecul*, se desprinde ideea că nimic nu e mai « moale ca mătasa » și « mai verde ca buratecul », « mătasa » și « buratecul » fiind luate ca un fel de prototipuri care cuprind în gradul cel mai înalt însușirile din comparație. Pentru a arăta deosebirea față de comparativul de egalitate, autorul recurge la comparația din versul eminescian *Și de-a soarelui căldură Vci fi roșie ca mărul*. Aici nu e vorba de nici un fel de calitate la gradul cel mai înalt, pentru că « mărul » nu trezește în mintea noastră neapărat ideea de « roșu » cum s-ar fi întîmplat dacă termenul de comparație ar fi fost « sîngele », de pildă. Nu e vorba de un roșu viu, ci de un anumit roșu, ca al mărului; de aceea, sîntem înclinați mai degrabă să ne gîndim că obrazul fetei era rumen și frumos, ca un măr sănătos, dar nu foarte roșu.

Nu la fel de justă este însă observația că ar exista propoziții consecutive care stau înaintea regentei. Credem că e întemeiată afirmația din Gramatică (vol. II, p. 287) potrivit căreia regenta se află totdeauna

înaintea consecutivei. Exemplele pe care autorul le aduce împotriva celor de mai sus nu sînt totdeauna fericite. În citatul «Turcii așa că-mi auzea, *Fermecați că rămînea* De frumoasă ce era» (s-a subliniat presupusa consecutivă) s-ar părea, poate, că e vorba mai curînd de o construcție inversă a consecutivei.

Tot privitor la gramatică este și articolul lui N. I. Barbu, intitulat «O observație stilistică la Suctoniu». Comentariul, pe alocuri poate cam încărcat, îl duce pe autor la concluzia justă că în gramatică orice construcție sintactică are o valoare stilistică proprie; de asemenea, se pune în relief tendința fiecărui raport sintactic de a fi exprimat printr-o formă aparte, specializată cu vremea anume pentru construcția respectivă.

Nu mai puțin interesante sînt articolele care privesc mai îndeaproape limba literară. Este foarte pozitiv faptul că publicația de față cuprinde cercetări menite să contribuie la luminarea felului în care trebuie să se studieze limba literară în general și limba scriitorilor în special.

Acad. D. Panaitescu-Perpessicius evocă figura deosebit de interesantă a lui Anton Pann, cu prilejul aniversării a o sută de ani de la moartea acestuia. Analiza operei lui Pann este făcută cu măiestrie, astfel încît sintetizează în cîteva pagini elementele esențiale din creația artistică a clasicului nostru.

Acad. Tudor Vianu publică o cercetare asupra lui Eminescu ca mare figură a liricii universale. Chipul marelui nostru poet apare luminos și clar, conturat pe fondul întunecat al existenței pe care a fost silit s-o ducă. Autorul are prilejul, o dată în plus, să pătrundă cu dragoste și sensibilitate în adîncul plin de poezie al liricii eminesciene.

Studiul pe care-l publică Al. Bistrițeanu pune în lumină portretul învățatului român din secolul trecut, Gh. Asachi. Comparația pe care o stabilește autorul între scrierile lui Asachi și folclorul este plină de interes și dovedește o profundă cunoaștere a izvoarelor de inspirație și a măiestriei din literatura populară.

Un alt portret sugestiv de scriitor moldovean se desprinde din studiul publicat de Gh. Bulgăr «Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare». Încadrîndu-se personalitatea autorului în epoca de luptă politică și aspirații spre libertate și ridicare culturală din ajunul revoluției de la 1848, se evocă unele aspecte din prețioasa contribuție a lui C. Negruzzi la formarea și perfecționarea limbii noastre literare.

Publicația de care ne ocupăm mai cuprinde articole cu probleme din literatura populară, ca «Lumea bălîncilor» de Valeriu Ciobanu, și «D. Stăncescu, literat și folclorist» al lui I. C. Chițimia, studii de măiestrie literară ca al lui I. Brăescu intitulat «Arta portretului la Montesquieu» sau «Despre arta dialogului la Diderot» de V. Lipatti.

În concluzie, lucrarea de care ne ocupăm are dreptul să fie primită de cititori cu căldură și cu atenție. Ea îmbină într-un chip fericit cercetări care fac obiectul a două discipline strîns înrudite, cu multe probleme comune și a căror întrepătrundere reciprocă nu poate avea decît rezultate bune. De aceea, sperăm că ne aflăm în fața unui volum care va fi urmat de numeroase culegeri cuprinzînd lucrări de acest fel.

Regretăm însă erorile de tipar care apar cam des și care dau un aspect cu totul nepotrivit unei lucrări cu caracter științific.

Liliana Macarie

Metodica predării limbii romîne la clasele V—VII

Editura de stat didactică și pedagogică, [București], 1955, 464 pag.

Predarea gramaticii limbii romîne în școlile elementare și medii a fost uneori stînjinită de lipsa unor manuale școlare corespunzătoare și de stîngăcia unor cadre didactice cu mai puțină experiență.

Apariția «Gramaticii limbii romîne», întocmită de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., va înlesni redactarea unor manuale științifice. Numai manualele și documentarea teoretică nu sînt însă suficiente

pentru a obține rezultate bune în predarea gramaticii, ci este nevoie și de o anumită destoinicie pedagogică. Pentru a ajuta pe profesorii de limba română să-și însușească această destoinicie, Ministerul Învățămîntului a dat la iveală «Metodica predării limbii române la clasele V—VII»¹. Această lucrare atît de utilă a fost întocmită, în cadrul Institutului de științe pedagogice, de profesoara Chiosa Clara Georgeta. O metodică a predării gramaticii la clasele V—VII era cu atît mai utilă, cu cît, mai ales la aceste clase, se predau sistematic toate problemele fundamentale de gramatică, deoarece la clasele I—IV se dau numai noțiuni elementare, iar la clasele VIII—X se completează și se aprofundează ceea ce s-a predat în clasele anterioare.

Privită în ansamblu, metodică cuprinde patru capitole mari, fiecare dintre ele avînd mai multe subcapitole. Examinată însă mai îndeaproape, se poate constata că are două părți distincte: una de metodică generală, în mare măsură teoretică, cu exemplificări și aplicații la gramatica limbii române și alta specială, pur practică, în care sînt discutate procedeele pedagogice cele mai indicate pentru predarea cu succes a tuturor problemelor de gramatică prevăzute de programa analitică a claselor menționate.

Prima parte a metodicii este un scurt tratat de pedagogie aplicată. După o scurtă introducere, în care se arată obiectul, scopul, bazele ideologice și științifice și problemele esențiale ale metodicii limbii române, se examinează metodele principale folosite în predarea limbii române — expunerea și conversația. În legătură cu metoda conversației sînt discutate cele trei feluri de întrebări pe care le folosește profesorul potrivit scopului urmărit și felului activității de gîndire pe care o cere elevului. Sînt expuse apoi cerințele pedagogice pe care trebuie să le îndeplinească întrebările, precum și arta de a întreba. După ce se arată cum trebuie să procedeze profesorul pentru a face pe elevi să-și însușească regulile și definițiile și cum să fie îndrumată munca independentă a elevilor, se acordă o mare atenție analizei gramaticale —

¹ Înainte de aceasta, Ministerul Învățămîntului a întocmit și o metodică a predării limbii române la clasele I—IV.

locul ei în procesul studierii gramaticii, alegerea textelor, indicații cu privire la metodică analizei, procedee și materiale intuitive, formele analizei. Problemele cele mai importante din acest capitol sînt însă: tipurile de lecții, planificarea muncii, pregătirea profesorului de limba română și repetarea materiei. Problemele acestea sînt discutate pe larg, sub toate aspectele, examinîndu-se numeroase posibilități de care dispune profesorul în munca sa cu elevii. Cum baza comunicării și a însușirii materiei o constituie felul cum se predă și cum se repetă ceea ce s-a predat, metodică insistă asupra tipurilor de lecție și mai ales asupra repetării materiei. În cursul expunerii diferitelor feluri în care se poate face repetarea, se dau mai multe modele de tabele recapitulative, judicios întocmite și utile mai ales profesorilor cu mai puțină practică în învățămînt, precum și un bogat chestionar recapitulativ, care poate fi de folos acelor care nu au încă îndemînarea formulării corecte a întrebărilor.

Partea cea mai importantă a metodicii o formează capitolele II, III și IV, care cuprind de fapt metodică predării foneticii, morfologiei și sintaxei. Această parte este un adevărat comentariu practic al întregii gramatică a limbii române, îmbinat cu toate artificiile de care trebuie să se folosească profesorul pentru a face accesibile elevilor chiar cele mai aride și mai puțin atrăgătoare capitole din această disciplină atît de utilă. Folosindu-se de propria sa experiență pedagogică, precum și de experiența multor cadre didactice cu practică în învățămînt și cu rezultate bune la catedră, autoarea a reușit să întocmească o adevărată călăuză pentru profesorii de limba română.

Parcurgînd «Metodica predării limbii române la clasele V—VII», ai impresia că stai de vorbă pe îndelete cu un sfătuitor binevoitor și moderat, bogat în experiență și cu multe aduceri aminte, dar oțelit în ciocnirea de fiecare clipă cu greutățile de care se lovește de obicei cel care predă gramatica.

În general, în această parte sînt discutate pe larg toate problemele ridicate de predarea foneticii, morfologiei și sintaxei. Capitolul al doilea cuprinde metodică predării foneticii. Expunînd procedeele care se pot folosi în

tratarea diferitelor probleme de fonetică prevăzute de programa analitică, metodică nu se limitează la însușirea formală a anumitor reguli, ci acordă o mare importanță utilității practice, insistând asupra necesității cunoașterii foneticii pentru deprinderea ortografiei și a ortoepiei. În acest scop, se semnalează toate aplicațiile de ortografie care se desprind din studierea foneticii. Atenția acordată metodelor de formare a deprinderilor se remarcă și în capitolele următoare. În capitolul III, în care sînt indicate metodele cele mai bune pentru predarea părților vorbirii, nu se pierde niciodată din vedere utilitatea practică a însușirii noțiunilor respective. Pe lângă recomandările metodologice cele mai indicate pentru predarea unui capitol sau paragraf de morfologie, se insistă, ori de cîte ori este nevoie, asupra aplicațiilor privitoare la ortografie sau la punctuație și asupra procedeelelor care pot fi folosite în vederea formării deprinderilor.

Întrucît cele mai multe probleme de ortografie sînt legate de fonetică și de morfologie, după examinarea metodelor care pot fi folosite la predarea fiecărui capitol sau paragraf de fonetică și morfologie, s-a rezervat un subcapitol destul de dezvoltat metodicii predării ortografiei (p. 287—322). De asemenea, la sfîrșitul capitolului IV, în care s-a arătat cum trebuie predată sintaxa, au fost expuse procedeele cele mai indicate pentru a deprinde pe elevi cu punctuația, care este mai strîns legată de această parte a gramaticii (p. 423—448).

Privind în ansamblu această parte a metodicii (capitolele II, III și IV), se poate constata că însăși metodică are metoda ei, fiind un model de felul cum trebuie să se lucreze, organizat, în vederea unui scop. De obicei, după ce se amintește în ce măsură partea de vorbire sau de propoziție a fost cunoscută de elevi în clasele I—IV, cu ce capitole trebuie să se facă legătura și ce prevede programa analitică, se dă o repartizare a materiei pe ore, în funcție de importanța care trebuie acordată fiecărei reguli sau de deprinderile care urmează a fi formate la capitolul respectiv. Apoi se dau indicații amănunțite asupra felului cum trebuie să procedeze profesorul, ce să aibă în vedere în primul rînd, ce greutăți

poate să întîmpine, cum le poate înlătura etc. Pleacă totdeauna de la concret la abstract — de la exemple la generalizări și la reguli, apoi la aplicații și la formarea deprinderilor. Ori de cîte ori este nevoie, se dau scheme sau tablouri rezumative. Exemplele folosite sînt alese cu multă grijă din operele scriitorilor noștri mari. Se recomandă cu insistență să se aleagă mai cu seamă exemple din operele studiate la orele de lectură literară. Numai astfel se poate evita predarea formală a gramaticii iar prin legarea predării gramaticii de limba literaturii beletristice și de cea vorbită se poate ajunge la formarea deprinderilor de exprimare corectă și frumoasă. În ceea ce privește alegerea exemplelor, nu se pierde din vedere rolul educativ al acestora.

Analizînd amănunțit fiecare capitol din gramatică, metodică ajută pe profesor să transmită elevilor tot ceea ce este necesar la vîrsta aceea. Adesea aduce completări prețioase manualelor de gramatică. Aceste completări ar putea să fie de folos chiar celor care vor redacta manualele de gramatică pentru clasele V—VII. Metodică pune la îndemîna profesorilor modele de planificare calendaristică, de planuri de lecție, de chestionare, de scheme și tabele recapitulative.

O lucrare ca cea discutată, în care autorul nu este îngrădit de norme rigide, poate să comporte multe discuții. Profesorii de limba romînă au datoria să contribuie, prin discuții, la îmbogățirea metodicii cu rezultatele experienței lor. În așteptarea acestor sugestii, ne vom limita la cîteva observații de amănunt. La p. 32 se recomandă profesorilor să nu silească pe elevi să memoreze definițiile din manuale, dacă sînt greoaie sau au « un caracter descriptiv ». În cazul acesta « se poate enunța o formulare liberă, corectă etc. » Nu încapă nici un fel de discuție că profesorul trebuie să consulte regulat manualul și să ajute pe elevi să învețe numai definițiile științifice. Lăsînd profesorului libertatea deplină de a formula definiții cu ajutorul elevilor, să nu ajungem cumva la o adevărată babilonie — fiecare crezînd că definiția dată de el este cea mai bună. Ar fi fost mai bine dacă profesorii ar fi fost sfătuiți să apeleze în asemenea cazuri la « Gramatica limbii romîne » elaborată de Academia R.P.R.

Tot în legătură cu definițiile, la p. 31 citim: « De asemenea, trebuie să învățăm pe elevi să formuleze o definiție . . . Să luăm, de pildă, definiția substantivului: se numește substantiv partea de vorbire flexibilă care denumește obiecte (adică ființe, lucruri, fenomene, calități, acțiuni). Substantivele au gen și se schimbă după număr și caz. În propoziție ele pot avea orice funcție (în afară de funcția de predicat verbal); îndeosebi, ele pot fi subiect, atribut, complement. Tot așa trebuie formulată definiția celorlalte părți de vorbire, ea trebuie să cuprindă conținutul noțional, caracteristicile formale și funcțiile categoriei gramaticale definite ». Pus în fața tuturor indicațiilor acestora, am fost puțin nedumerit. Mă întreb cum va putea un elev să memoreze o definiție atât de complicată? N-ar fi oare mai nimerit să se folosească definiții mai simple? Gramatica Academiei R.P.R. dă o definiție simplă și ușor de reținut: « Substantivul este partea de vorbire cu care numim ființe, lucruri, acțiuni, stări, însușiri, relații, cuprinse în gramatică sub numele de obiecte »¹. De îndată ce o gramatică normativă ca cea a Academiei R.P.R. dă o astfel de definiție, în care nu se amintește nimic despre gen, număr, caz, funcție sintactică, nu are nici un rost ca profesorul să complice o definiție formulată pentru copii de 10--11 ani.

Deși metodică analizează arănată număr de probleme de gramatică, unele chiar repetându-se datorită nevoii de a exemplifica în prima parte (capitolul I) cu elemente discutate mai pe larg în partea a doua (cap. II, III, IV), totuși anumite reguli sau părți de vorbire nu sînt suficient adîncite. Astfel, discutînd despărțirea cuvintelor în silabe, după ce dă îndrumări asupra primelor două reguli, menționează: « O deosebită atenție trebuie să acorde profesorul învățării regulii a treia: *din grupul de trei sau patru consoane dintre două vocale (diftongi sau trifongi) prima trece la silaba dinainte și celelalte la silaba următoare*. Se vor da de asemenea și excepțiile ei, deoarece la aplicarea acestei reguli elevii au cele mai multe lipsuri. Predarea acestei reguli se face la fel ca a celor-

¹ Gramatica limbii române. Ed. Acad. R.P.R. [București], 1954, vol. I, p. 123.

alte » (p. 135). Dacă această regulă pricepieste mai multe greutăți elevilor, de ce nu s-a discutat și ea cel puțin cît celelalte? De ce nu s-au arătat care sînt excepțiile, mai ales că nici manualele nu sînt destul de clare și complete? De asemenea, s-a pierdut din vedere să se atragă atenția profesorilor că trebuie să lămurească elevilor formele scurte ale pronumelui personal și reflexiv: *îmi, mi, îți, ți, îi, i, îl, l, își, și*. Majoritatea elevilor spun cu toată convingerea că *mi, ți, i, l, și* sînt prescurtări ale formelor *îmi, îți, îi, îl, își*. Metodica n-a insistat asupra situațiilor în care apare o formă sau alta și nici n-a motivat de ce. De altfel, în legătură cu formele scurte ale pronumelui personal ar fi trebuit să se discute mai mult, recomandîndu-se cît mai multe și mai variate procedee care ar putea fi folosite pentru a risipi toate nedumeririle elevilor, deoarece aceste forme pricepieste cele mai mari greutăți, mai ales cînd este vorba de scrierea lor.

S-ar mai putea aminti și alte amănunte. Astfel, cînd se ocupă de conjuncțiile adversative: *iar, dar, însă, ci* nu face nici o remarcă în legătură cu nota de intensitate pe care o capătă opoziția exprimată prin unele conjuncții comparativ cu altele. De asemenea, ar fi fost bine ca unele tabele recapitulative să nu se repete (exemplu p. 108 și 338--339); altele ar putea fi completate — la cel de la p. 108 și 338 ar trebui adăugat că subiectul se poate exprima și printr-un pronume relativ-interrogativ.

Trecînd peste celelalte amănunte, ne vom opri la o problemă care ar comporta o discuție mai largă. De obicei, articolul se predă în mai multe etape, așa cum precizează și metodică (p. 180). Se predă, în limita nevoilor, înainte de declinarea substantivelor; apoi se explică aparte, într-un capitol special, după declinarea substantivelor, se reia la declinarea adjectivului și a pronumelui și se reamintește la numeral. Ca să facă pe elevi să înțeleagă declinarea substantivelor, profesorul este nevoit să explice mai întîi articolul hotărît și nehotărît. O dată cu declinarea substantivelor, elevii învață și pe aceea a articolului. Cînd ajunge la capitolul intitulat articolul, profesorul este pus în situația de a se ocupa din nou de articolul hotărît și

nehotărît, de data aceasta mai mult repetîndu-l. Oare n-ar fi mai nimerit, din punct de vedere metodic, dacă predarea articolului în întregime s-ar face între substantiv și declinarea lui? Este o propunere care poate ar merita să fie discutată¹.

¹ După trimiterea materialului la tipografie, a apărut în Gazeta învățămîntului — nr. 366 din 13 aprilie 1956, p. 2-3 — proiectul programei analitice pentru limba romînă. Programa propusă de minister vizează în favoarea propunerilor noastre.

Sugestiile făcute aici nu sînt menite să diminueze cu nimic valoarea practică a metodei, ci sînt izvorîte din dorința sinceră de a contribui la desăvîrșirea ei. Chiar cu micile lipsuri pe care le putem găsi noi, « Metoda predării limbii romîne la clasele V—VII » rămîne o lucrare utilă și valoroasă, bine întocmită și unitar încheată, redactată într-o formă clară și îngrijită.

I. Popescu

NOTE BIBLIOGRAFICE

GYULA HERCZEG, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine*. Acta linguistica, Budapest, 1952, fasc. 1—2.

În introducerea lucrării sale, Herczeg se ocupă pe scurt de studiul lui Arnold Pancratz, « Das Partizipium Perfecti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen »¹, arătând problemele importante discutate aici. Cum însă studiul lui Pancratz are un caracter aproape exclusiv morfologic, iar unele construcții participiale au rămas în afara cadrelor lui, Herczeg consideră că este necesară reluarea problemei participiului trecut român sub raport sintactic.

În ce privește originea construcțiilor sintactice create cu ajutorul participiului trecut au existat numeroase discuții. Unii cercetători susțineau că ele sînt de origine latină, alții că trebuie considerate ca inovații neolatine. Pentru limba italiană este citată lucrarea lui Škerlj², care a reușit să stabilească o filiație ce urcă pînă la latina clasică. Pentru limba franceză, Herczeg citează lucrarea lui Lyer³, care este de părere că nu poate fi nici o legătură între construcțiile latinești și cele franțuzești de acest fel. El găsește originea acestor construcții participiale în con-

strucțiile adverbiale fără prepoziție, de tipul: *il entra, les mains vides*, în care adverbul a putut fi ușor înlocuit cu un participiu trecut: *il entra, les mains levées*. Pentru a explica acest proces nu este nevoie să presupunem influența ablativului absolut latin. Herczeg arată că teoria lui Lyer este confirmată de procese analoge din alte limbi de o structură cu totul diferită cum ar fi de exemplu limbile fino-ugrice, dar valabilitatea ei pentru celelalte limbi romanice este discutabilă. În virtutea teoriei lui Lyer este absolut necesar ca aceste construcții adverbiale, care stau la originea celor participiale, să se exprime printr-un acuzativ fără prepoziție.

Cum în limba română nu există construcții adverbiale fără prepoziție (în afară de cazurile socotite necorecte)⁴, Herczeg este de părere că apariția construcțiilor participiale nu poate fi pusă în legătură cu construcțiile adverbiale. De asemenea, astfel de construcții românești nu pot fi considerate nici o continuare a construcțiilor latinești de ablativ sau acuzativ absolut. Herczeg consideră apariția construcțiilor participiale românești ca un rezultat al influenței limbii franceze asupra limbii române. Faptul că aceste construcții caracterizează în special limba scrisă

¹ « Balkan-archiv », I, 1925, p. 71—149.

² Construcții participiale del tipo « venduta la bellezza », « Italia Dialettale », VIII, 1932, p. 117—178.

³ Les constructions absolues romanes, « Archivum Romanicum », XV—1931, p. 411—427.

⁴ « Lăsat pe spate cît își putea păstra echilibrul, genunchii strîmbi, ochii în tavan, coatele în vînt, degetele întinse și răsirate, masacră, transportat de evlavie, cele mai frumoase creații muzicale ». Cf. A. Philippide « Semnalul », 5 iulie, 1947.

dovedește că ele au apărut prin intermediul unor scriitori, care, traducînd sau imitînd opere străine, au căutat să refacă în limba romînă, după modelul limbii franceze, frumoasele perioade de inspirație latină. Astfel trebuie considerată folosirea participiului trecut de către Miron Costin și nu în sensul influenței directe din latina clasică, cum o consideră B. Cazacu¹.

Herczeg arată că o abundență de construcții participiale în limba romînă literară poate fi înregistrată în a doua jumătate a secolului trecut, cînd scriitorii romîni, începînd cu N. Filimon, folosesc tot mai mult mijloacele stilistice ale naturalismului francez. Naturalismul prefera participiul trecut celui prezent și pe amîndouă propozițiilor subordonate.

Deoarece detaliile semnificative ale descrierii naturaliste se înmulțeau, pentru a nu complica structura frazei, printr-o aglomerare de subiecte și predicate, s-a recurs în mod necesar la construcțiile participiale.

Cercetînd construcțiile participiale din operele mai multor scriitori romîni, Herczeg le grupează în trei categorii:

1. Construcțiile în care participiul este legat prin funcția sa predicativă de subiectul propoziției principale. Construcțiile de acest fel sînt echivalente cu subordonatele care au același subiect ca și propoziția principală și înlocuiesc subordonate modale, temporale, cauzale, concesive și ipotetice. Construcțiile participiale aparținînd acestei categorii au un caracter independent.

2. Construcții în care participiul devine un fel de calificativ al subiectului (« Pe urmă veneau carele încărcate cu prada și în sfîrșit... bărbați, femei, copii și bătrîni, împinși înainte cu izbiri tari de bice... »). Astfel de construcții își pierd caracterul de independență.

3. Participiul trecut absolut. Asemenea construcții sînt foarte rare, datorită frecvenței construcției prepoziționale: cu + subst. + participiu.

¹ B. Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, « Cercetări literare », V, 1943.

În concluzie, Herczeg arată că sintaxa participiului trecut în limba romînă este mai puțin complicată decît în limbile române occidentale.

C. O.

JÓZSEF HERMAN: *Les changements analogiques*, Acta lingvistica, Budapest, 1951, fasc. 1.

Articolul cuprinde șapte capitole. În capitolul introductiv se arată care este deosebirea între schimbările fonetice și schimbările analogice. Cele dintîi se produc în cuvintele care au unele trăsături fonetice comune, iar celelalte în cuvintele care aparțin aceleiași categorii gramaticale. Schimbările fonetice nu urmează în dezvoltarea lor un model, adică un sunet sau un grup de sunete, existent deja în limbă în timpul în care schimbarea începe. Herman nu este de acord cu teza lui Schuchardt care susține că schimbările fonetice se pot răspîndi și pe cale analogică.

Schimbările analogice se produc numai la categoriile gramaticale care se exprimă prin mai multe semne cu valoare identică. În acest caz un cuvînt se transformă după modelul altuia, aparținînd aceleiași categorii.

Se face de asemenea distincție între analogie și contaminație.

La sfîrșitul capitolului introductiv, autorul fixează problemele fundamentale ale studiului său:

a. rolul analogiei în evoluția structurii gramaticale a limbii;

b. care factori provoacă o schimbare analogică și care o împiedică, acolo unde ar fi posibilă;

c. în ce fel se poate stabili o legătură între fenomenele de analogie și gîndirea omenească.

Pentru a da răspuns acestor probleme, autorul se folosește de evoluția sistemului verbal francez. Nu face însă o schiță morfologică ci urmărește doar trei probleme:

1. schimbările analogice în formarea timpurilor și modurilor verbale;

2. schimbările analogice ale desinențelor personale;

3. schimbările analogice care au avut loc în interiorul unor paradigme verbale.

În capitolul al doilea, J. Herman se ocupă de evoluția perfectului și a imperfectului indicativ.

Pe baza istoriei acestor două timpuri, autorul ajunge la concluzia că uniformizarea analogică se produce la categoriile gramaticale la care există — datorită semnificației și modului de folosire al categoriei respective — condițiile necesare ca unitatea categoriei respective să fie percepută în mod conștient de către vorbitorii unei limbi, independent de semnificația lexicală a unui verb sau a altuia luate izolat. Extinderea analogică a unui morfem arată că unitatea, identitatea diverselor cazuri, devine conștientă, și aceasta este în același timp mijlocul cu ajutorul căruia se efectuează procesul mental.

La categoriile gramaticale a căror semnificație concretă este determinată prin circumstanțe întâmplătoare de context sau de semnificația unui verb sau a altuia nu se produc schimbări analogice. Analogia generalizează semnul care a fost simțit ca cel mai reprezentativ pentru categoria gramaticală respectivă.

În capitolul al III-lea sînt analizate schimbările produse în categoria prezentului indicativ și subjonctiv. Unificarea parțială a prezentului subjonctiv este explicată că și uniformizarea imperfectului.

Capitolul al IV-lea tratează problema desinențelor la pers. 1 și 2 pl.

În capitolul al V-lea autorul se ocupă de unificarea analogică în cadrul paradigmei unui singur verb și anume de modificările analogice survenite la prezentul indicativ al unor anumite verbe. Cazurile în care analogia n-a unificat paradigma sînt explicate fiecare în parte. Se ajunge la concluzia că verbele care au conservat forme diferite sînt cele cu nuanțe de sens multiple. József Herman nu este de acord cu cei care susțin că verbele cele mai des folosite nu se supun analogiei deoarece sînt foarte vii în mintea oamenilor.

Capitolul al VI-lea tratează problema raportului dintre schimbările fonetice și cele analogice. Se arată că cele două tipuri de schimbări sînt într-o interdependență strînsă. Analogia unifică formele devenite eterogene în urma schimbărilor fonetice. Dar schimbările analogice nu-și au însă rădăcinile în cele fonetice și nu sînt în legătură cu ele decît în

măsura în care acestea strică unitatea sistemului. Analogia acționează eliminînd diferențele morfologice primitive chiar dacă sistemul nu a fost zdruncinat de modificări fonetice.

Analogia acționează și asupra formelor care sînt rezultatul unui proces analogic anterior. O tendință analogică poate fi în contradicție cu alta, iar o schimbare analogică, creînd noi unități, poate să strice pe cele vechi.

În capitolul al VII-lea, autorul face o sinteză a rezultatelor la care a ajuns în capitolele precedente, dînd răspuns celor trei probleme fundamentale care au fost formulate în capitolul introductiv.

Se arată că dezvoltarea analogică reprezintă calea tipică, sau cel puțin una din căile importante ale evoluției structurii gramaticale a limbii. Analogia tinde să extindă domeniul de aplicare al unei reguli la toate cazurile concrete cu funcție gramaticală identică, iar aceasta reprezintă un indice al perfecționării structurii gramaticale. Schimbările analogice nu constituie singura cale de perfecționare a structurii limbii, dar aceasta nu diminuează cu nimic importanța lor.

Acțiunea proceselor analogice în domeniul sintaxei este considerată o problemă aparte și autorul n-o cuprinde în cadrul studiului de față.

În ce privește a doua problemă fundamentală pusă în capitolul introductiv se arată că o schimbare analogică este posibilă cînd conținutul noțional al categoriei gramaticale, în interiorul căreia se produce schimbarea, este susceptibil de a deveni perceptibil vorbitorilor independent de conținutul lexical al cuvintelor sau de schimbările de nuanță care se produc atunci cînd un cuvînt intră în legătură cu altele în cadrul propoziției. Unificarea analogică este semnul înțelegerii unității categoriei gramaticale. În cazurile în care unificarea analogică nu s-a produs înseamnă că lipsesc condițiile necesare muncii de abstractizare sau că această abstractizare nu este necesară. Este în special cazul categoriilor gramaticale care nu impun o modificare esențială în conținutul lexical al cuvintelor.

În ce privește legătura dintre procesele analogice și gîndirea omenească se arată, că o schimbare analogică reprezintă, pe planul

gîndirii, constatarea de elemente identice în ce privește funcțiunea gramaticală a unor cuvinte, elemente care înainte ca schimbarea analogică să se fi produs erau exprimate prin procedee morfologice diferite. Analogia, în măsura în care contribuie la perfecționarea structurii gramaticale a limbii, e legată de munca de abstractizare a gîndirii umane.

Prin problemele pe care și le pune și prin felul cum le rezolvă, József Herman aduce o contribuție importantă la lămurirea procesului de dezvoltare a limbii.

C. O.

Semnalăm apariția a două importante lucrări lexicografice editate de Institutul bibliografic din Leipzig și anume: «*Lexicon A-Z in einem Band*» din anul 1954 și «*Fremdwörterbuch*» («*Dicționarul de neologisme*») din anul 1955.

Lexiconul A-Z este o mică enciclopedie

germană universală într-un volum, cu ilustrații și 60 de hărți destinată marilor mase dornice de a se cultiva. La cuvintele străine care se deosebesc de pronunțarea obișnuită se dau indicații de pronunțare în sistemul fonetic internațional. Se dau de asemenea sumare indicații etimologice. *Lexiconul* cuprinde atît cuvinte din limba de fiecare zi, cît și foarte multe «cuvinte de specialitate mai ales din noile realități social-economice din R.D.G. Sînt incluse de asemenea numele proprii istorice și geografice și numele unor personalități marcante din toate țările lumii, dintre care și țara noastră.

«*Fremdwörterbuch*» cuprinde 40.000 de neologisme, cu indicații gramaticale, indicații de pronunțare și etimologie. Fiecare neologism e redat prin sinonime germane sau printr-o scurtă explicație.

Ambele lucrări sînt realizări valoroase și utile ale lexicografiei germane.

M. I.

NOTE ȘI CONSULTAȚII

DESPRE PARONIME ÎN LIMBA RUSĂ

DE

L. NICULESCU

Termenul « paronim » este de proveniență greacă: παρά « alături » și ὄνομα « nume ».

Paronimele sînt cuvinte cu sens deosebit, dar care prin forma lor, uneori și prin etimologie, se aseamănă, avînd o pronunțare apropiată, dar nu identică, de ex. prevenire, provenire¹. Această asemănare fonetică provoacă adesea confuzii și duce la greșeli curente în vorbirea celor care nu cunosc bine vocabularul limbii materne.

Problema prezintă însă un interes deosebit în însușirea temeinică a limbii străine.

Din experiența noastră, rezultă că, pentru elevii romîni care învață rusește, existența paronimelor constituie o serioasă dificultate, mai ales cînd e vorba de cuvinte dintre cele mai uzuale, ca de ex.: день — теня; мел — мель; семья — семья; слушать — слышать etc.

Aceeași greutate în asimilarea paronimelor o simt și cei ce studiază limba romînă (a povesti — a prevesti, a proveni — a preveni, a promite — a permite, propoziție —

prepoziție, anterior — interior, copac — capac, soare — soră, bostan — baston etc.

În studierea lexicului oricărei limbi, în afară de atenția ce se dă sinonimelor, antonimelor și omonimelor, se cuvine deci să se dea o deosebită atenție și paronimelor.

De aceea, în procesul predării limbii ruse este necesar să atragem atenția elevilor asupra asemănării fonetice dintre unele substantive:

цвет « culoare » — цветок « floare »

цвета (pl. de la цвет)

цветы (pl. de la цветок)

деревня « sat » — деревья « soraci »

девочка « fetiță », девушка « fată » — дедушка « bunic ».

Aceeași greutate o provoacă și unele verbe ca:

пою « cînt » — пью « beau »

слышу « aud » — слушаю « ascult ».

În scopul folosirii corecte a paronimelor este necesară o muncă îndelungată și serioasă atît din partea profesorului cît și din partea elevilor.

Procesul asimilării paronimelor cuprinde două faze: a) deprinderea elevului să recunoască paronimele după auz; b) asimilarea pronunțării corecte a fiecăruia.

Se recomandă memorizarea paronimelor însoțite de anumite atribute, care să ajute la distingerea sensurilor. De ex.: //

¹ Prof. A. N. Gvozdev, în lucrarea sa « Очерки по стилистике русского языка » Изд. Ак. Пед. Наук РСФСР, Москва 1952, p. 42, include paronimele în categoria cuvintelor legate între ele, într-o oarecare măsură, din punct de vedere semantic: sinonime, antonime, omonime, paronime.

Autorul dă ca exemple următoarele cuvinte: Австрия — Австралия, Швеция — Швейцария; вакансия — ваканция; процесс — процессия; обидный — обидчивый; факт — фактор; индеец — индиец; адресант — адресат; неисмеримое — несоизмерное.

зелёные деревья «soraci verzi» — колхозная
деревня «sat colhoznic»
девочка «fetiță» — мальчик «băiat»
девушка «fată» — юноша «adolescent»
дедушка «bunic» — бабушка «bunică»
слушать «a asculta» — слышать «a auzi».

Se recomandă de asemenea alcătuirea unei liste de paronime și verificarea asimilării lor prin includerea acestor cuvinte în propoziții.

Studiind paronimele limbii ruse, constatăm că ele se deosebesc¹ prin:

1. Opoziția consoană dură — consoană moale din rădăcină sau temă.

2. Opoziția consoană dură — consoană moale din rădăcină sau temă și prin terminație.

3. Opoziția dintre o consoană sau o vocală din temă.

4. Un sufix.

5. Un prefix.

Pe baza acestei clasificări, dăm mai jos câteva grupe de paronime din limba rusă.

1. Paronime care se deosebesc prin opoziția consoană dură — consoană moale din rădăcină sau temă:

банка «vas cilindric» — банька diminutiv de la баня «baie»

брат «frate» — брать «a lua»

вес «greutate» — весь «întreg»

воз «car» — вёв «ducea» v.

галка «cioară» — галька «pietriș»

дал «a dat» v. — даль «depărtare»

кров «acoperiș», «casă veche» — кровъ «sînge»

круг «cerc» — крюк «cîrlig»

лук «seară» — люк «deschizătură în puntea corăbiei»

¹ V. N. Andreeva în lucrarea sa «Лексикология современного французского языка» УЧПЕДГИЗ 1955 г., vorbind despre paronime, dă următoarea grupare a lor:

1. cu prepoziții diferite:
amener — a aduce și emmener — a duce;
prévenir — a preveni, provenir — a proveni;
préposition — prepoziție, proposition — propoziție;
antérieur — anterior, intérieur — interior;

2. cu sufixe diferite:
argenté — argintat, argentin — argintiu;
populaire — popular, populaireux — populat;

3. cu rădăcini diferite:
complément — complement (noțiunea gramaticală);
compliment — compliment (reverență);
décider — a hotărî, décéder — a deceda;
lever — a ridica, laver — a spăla.

мел «cretă» — мель «vad»

мол «dig» — моль «molie»

ответ «răspuns» — ответь «răspunde»
(modul imperativ)

пола «poală» — поля «cîmpii»

полка «raft» — полька «dans»

пыл «căldură puternică», «avînt» — пыль «praf»

рад «bucuros» — ряд «rînd»

стал «a devenit» — сталь «oțel»

стан «lagăr» — стань «stai» (modul imperativ)

удар «lovitură» — ударь «lovește» (modul imperativ)

угол «colț» — уголь «cărbune»

2. Paronime care se deosebesc prin opoziția consoană dură — consoană moale din rădăcină sau temă și prin terminație sau particulă:

зубы «dinți în gură» — зубья «dinții metalici la mașină»

листы «foi» — листья «frunze»

редко «rar» — редька «ridiche»

сижу «stau jos» — сажусь «mă așez».

3. Paronime care se deosebesc prin opoziția dintre o consoană sau o vocală din temă:

вакансия «post vacant» — ваканция «vacanță»

девушка «fată» — дедушка «bunic»

день «zi» — тень «umbra»

деревня «sat» — деревья «soraci»

задание «temă» — здание «clădire»

невежа «bădăran» — невежда «ignorant»

пою «cînt» — пью «beau»

петь «a cînta» — пить «a bea»

родник «izvor» — рудник «mină»

сесть «a se așeza» — съесть «a mânca»

слышать «a auzi» — слушать «a asculta»

цвет «culoare» — цветок «floare»

шторм «furtună pe mare» — штурм «asalt»

плюш «pluș» — плющ «plantă».

4. Paronime care se deosebesc prin prefixe:

приводить «a conduce» — приводить «a aduce»

проходить «a trece» — приходиться «a veni».

5. Paronime care se deosebesc prin sufixe:

бабочка «fluture» — бабушка «bunică»

девочка «fetiță» — девушка «fată».

RĂSPUNS CITITORILOR

Prof. I. SIMION, Poiana.

1. *Întrebare.* În ce caz se întrebuințează pronumele reflexiv și nelegat de unul din cuvintele lângă care stă?

Răspuns: Pronumele reflexiv neaccentuat și apare nelegat grafic de cuvântul alăturat când acesta e un pronume aton la cazul acuzativ.

Sînt posibile două situații: a) pronumele alăturat începe cu o consoană și e silabic: *hainele și le coase singur*; b) pronumele nu e silabic și se atașează la cuvântul următor: *nasturele și l-a cusut singur*.

2. *Întrebare:* Este posibil ca pronumele *voi* să nu aibă nici o funcțiune sintactică și deci să stea la cazul vocativ?

Răspuns: Pronumele *voi* poate sta în cazul vocativ, dar este inexact că vocativul nu are nici o funcțiune sintactică. De fapt, vocativul poate avea două funcțiuni: a) precizează subiectul sau complementul propoziției de care e alăturat (*Voi, cei de colo, ia veniți încoace*); b) joacă el însuși rol de propoziție al cărei predicat e subînțeles. De pildă, porunca exprimată în exemplul de mai sus poate fi redată numai prin vocativul *voi*, predicatul *veniți* fiind subînțeles. Deci pronumele *voi* are o funcțiune sintactică și atunci când stă în cazul vocativ.

3. *Întrebare:* Dacă pronumele personal care stă pe lângă un substantiv se acordă în gen, număr și caz cu el, se poate spune că are valoare de adjectiv?

Răspuns: Când determină un substantiv, pronumele personal cu valoare posesivă se acordă în gen și număr cu numele posesorului (substantivul pe care îl înlocuiește), nu cu numele obiectului posedat (substantivul pe care îl determină).

În exemplul: *Prietenia soroilor lui îl incuraja*, pronumele *lui* ține locul unui substantiv masculin-singular care desemnează pe cel despre ale cărui surori este vorba în propoziție. După cum se vede, pronumele *lui* se acordă în gen și număr (masculin-singular) cu numele acestui posesor, nu cu substantivul pe care-l determină (*soroilor*).

Altfel, ar fi trebuit să aibă forma de feminin-plural (*lor*).

În concluzie, formele personale cu valoare posesivă, pentru că nu se acordă cu substantivul pe care-l determină, nu au valoare de adjectiv, deși joacă rol de atribut în propoziție.

4. *Întrebare:* N-ar fi bine ca, spre a se preciza diferența dintre predicatul nominal format cu un participiu și predicatul verbal exprimat printr-un verb la forma pasivă, să se adauge la definiția predicatului nominal care ne interesează: *subiectul gramatical al propoziției trebuie să fie și subiect logic?*

Răspuns: Precizarea propusă de dv. este necesară și corectă și se va ține seamă de ea la o viitoare ediție a « Gramaticii limbii române ».

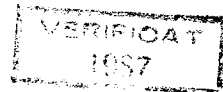
5. *Întrebare:* Cuvintele *de dindărăt, de primprejur, alene* nu sînt mai degrabă adverbe decît locuțiuni adverbiale?

Răspuns: Cuvintele *de dindărăt* și *de primprejur* sînt adverbe compuse, pentru că sînt formate din adverbe și prepoziții: *de + dindărăt, de + primprejur* (cf. Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, p. 330). Cuvîntul *alene* este la origine o locuțiune adverbială (prepoziția *a* + substantivul *lene*), acum însă cei doi termeni ai locuțiunii s-au sudat și avem a face cu un adverb propriu-zis.

6. *Întrebare:* Deoarece cuvintele: *seara, ziua* (substantive), *una* (pronume nehotărît), *închis* și *deschis* (verbe la participiul trecut) au numai în anumite contexte valoare de adverbe, n-ar fi mai bine să fie considerate locuțiuni adverbiale?

Răspuns: Cuvintele la care vă referiți au în anumite cazuri funcțiuni sintactice pe care le îndeplinesc uneori adverbele (complemente circumstanțiale). De aceea, în aceste situații sînt considerate adverbe. Denumirea de locuțiuni adverbiale nu e potrivită, pentru că locuțiunile adverbiale sînt formate din mai multe cuvinte, dintre care unul este în mod obligator o prepoziție.

L. F.

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN, serie nouă, vol. I și II, Editura Academiei R.P.R.

LIMBA ROMÂNĂ, VOCABULAR -- FONETICĂ -- GRAMATICĂ, Editura Academiei R.P.R., 1956.

ÎNDREPTAR DE PUNCTUAȚIE, Editura Academiei R.P.R., 1956.

DICȚIONAR ORTOEPIC, Editura Academiei R.P.R., 1956.